2476
2477

Գաղտնիք
Բարիզու
Ա–Բ

Կ. Պոլիս
1910

84
Ա-63 Սպ

Թիւ 1

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՕՍՄ. ԳՈՐԾԱԿՑԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ԳԱՂՏՆԻՔ ԲԱՐԻԶՈՒ

ՀԵՂԻՆԱԿ

ԷՕԺԷՆ ՍԻՒ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ԲԻՒԶԱՆԴ Մ. ՊՕԶԱՃԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Հատոր Առաջին

Տպագրութիւն
ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԳՈՐԾԱԿՑԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ
Պապը Ալի ճատտէսի, Սէբէթճիլէր փողոց, Թիւ 27
1910

2011

189

ՀԱՅ. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ГОС. ПУБЛ. БИБЛИОТЕКА
ՀՍՍՌ Арм. ССР
ИМ. А. МЯСНИКЯНА
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ
3933-48

ԳԱՂՏՆԻՔ ԲԱՐԻԶՈՒ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԿԱՊԵԼԱՅ

1838 Հոկտեմբերի վերջերը, անձրեւոտ ու ցուրտ իրիկուն մը, հսկայակազմ մարդ մը, որ գլուխը յարդէ լայնեզր հին գլխարկ մը դրած և կապոյտ կտաւէ հինումին բաճկոնակ մը հագած էր համակտաւ տաբատի մը վրայ ծփուն, Շանժի կամուրջէն անցաւ և մտաւ Միջնաքաղաքը, մթին, նեղ և ծամածուռ փողոցներու բաւիղ մը, որ Դատական պաշտօնարանէն կը տարածուի մինչև Նօթր-Տամ:

Այս թաղը, թէպէտ յոյժ սահմանափակ և անդադար հըսկողութեան ներքև, սակայն իբր ապաւէն և ժամադրավայր կը ծառայէր Բարիզի չարագործներէն շատերուն, որոնք կապելաններու մէջ կը համախմբուէին: Կապելայ մը (tapis-franc) գողերու և մարդասպաններու ծածկաբարբառով կը նշանակէ տարբին գինետուն մը: Նախկին թիապարտ մը, որ այս ապիղծ լեզուով ճիւաղ (ogre) կը կոչուի, կամ նոյն խմորէն տարբին կին մը, որ ճիւաղուհի (ogresse) կը կոչուի, առէպ կը բանեցնեն այս գինետունները, ուր կը յաճախէ Բարիզի բնակչութեան թափթփուքը, և ազատ արձակուած թիապարտներ, գողեր, մարդասպաններ կը վխտան անոնց մէջ... Երբ ոճիր մը գործուի, ոստիկանութիւնը, եթէ կարելի է այսպէս

03

բոխ, իր ցանցը կը նետէ այդ կապելաներուն մէջ, և գրեթէ միշտ հոն կ'որսայ յանցապարտները:

Արդ, այդ գիշերը, հովը ուժգնապէս կը մռնչէր միջնաքաղաքին մթին փողոցներուն մէջ. հովէն շարժող լապտերներուն աղօտ ու երերուն լոյսը կը ցոլանար այն սեւաջուր առուակին մէջ՝ որ աղտոտ սալարկներուն մէջ տեղէն կը հոսէր: Ցեխագոյն տուները, որոնք ցանցառ պատուհաններ ունէին որդնակեր շրջանակներով, իրենց տանիքներով գրեթէ իրարու կը հպէին, ա՛յնքան նեղ էին փողոցները: Մթին ու ժահահոտ բակեր կը տանէին մթագոյն, ա՛լ աւելի ժահոտայ, և այնքան սեպ և ուղղահայեաց (sic) սանդուղներու, որոնցմէ մարդ դժուարաւ կրնար վեր ելլել, խոնաւ պատերու վրայ երկաթ կեռերու միջոցաւ հաստատուած չուանի մը օգնութեամբ:

Ածխավաճառներու, պողպատավաճառներու և ստորին միս ծախող մսավաճառներու կրպակներ կը գրաւէին այս բնակարաններէն ոմանց գետնայարկը: Թէև ծախուած ապրանքներու արժէքը մեծ բան մը չ'ըլլար, սակայն գրեթէ այս բոլոր խանութներուն առջևի մասերը երկաթէ ամուր վանդակներով պատած էին, քանզի որ վաճառորդները սաստիկ կը վախնային այս թաղին յանդուգն գողերէն:

Մեր յիշած մարդը երբ մտաւ Ֆէվ փողոցը, որ միջնաքաղաքին կեդրոնը կը գտնուէր, քալուածքը թուլցուց. այլեւս ինքզինքը իր գետնին վրայ կ'զգար: Գիշերը շատ մութ էր, հովը և անձրևի ուժգին մրրիկներ պատերը կը ծեծէին: Հեռուէն, Դատարանի պաշտօնատան ժամացոյցը ժամը տասը զարկաւ:

Բարայրներու պէս խոր, մութ և կամարակապ գաւիթներու մէջ կիներ դարանակալ եղած էին, ոմանք կիսաձայն կ'երգէին ժողովրդային քանի մը յանկերգներ, այլք իրարու հետ կը խօսակցէին. ոմանք ալ մունջ, անշարժ, մեքենաբար կը դիտէին յորդահոս տարափը: Բաճկոնաւոր մարդը յանկարծ կանգ առաւ այս կիներէն մէկուն առջև, որ լռիկ ու տրտում կը կենար, և թևէն բռնելով ըսաւ.

— Բարի իրիկուն, Կուալէօզ*

Աղջիկը ետ քաշուեցաւ և երկչոտ ձայնով մ'ըսաւ.

— Բարի իրիկուն, Շուրինէօր**, խնդրեմ, մի՛ զարկեր ինծի...

Այս մարդը, որ ազատագրուած թիապարտ մ'էր, այսպէս յորջորջուած էր թիարանին մէջ:

— Քանի որ հոս ես, — ըսաւ մարդը — օղիի դրամը դուն պիտի տաս, ապա թէ ոչ առանց ջութակի պարել կուտամ քեզ (ծեծը կ'ուտես), — յարեց կոշտուկոպիտ խնդուքով մը:

— Տէր Աստուած, դրամ չունիմ — պատասխանեց Կուալէօզ դողդղալով, վասն զի այս մարդը մեծ սարսափ կ'ազդէր թաղին մէջ:

— Եթէ լուս չունիս, գինեպանուհին աղուոր դէմքիդ համար ապառիկ կուտայ քեզի:

— Չեմ կարծեր... հագած հագուստներուս վարձքն անգամ չեմ վճարած դեռ...

— Ո՛հ, դեռ կը պատճառաբանե՞ս... գոչեց Շուրինէօր, Կուալէօզի ետևէն խոյանալով, որ մթապատ բակ մը ապաստանեցաւ:

— Լաւ, հիմայ ձեռքս ես, յարեց աւազակը, քանի մը վայրկեան վերջը իր ահագին ձեռքերէն մէկուն մէջ բռնելով նուրբ ու վտիտ դաստակ մը: — Հիմայ ծեծը պիտի ուտես...

— Ոչ... դո՛ւն պիտի ուտես ծեծը... ըսաւ աննակին հզօր ձայն մը:

— Օ՛, մարդ մը: Դո՞ւն ես Պրա-Ռուժ (Կարմիր Բազուկ): Շո՛ւտ, պատասխան տուր տեսնեմ, և այնքան մի՛ մօտենար ինծի... Տանդ բակը կը մտնեմ կոր... իրօք դուն կրնաս ըլլալ...

— Կարմիր-Բազուկը չէ, ըսաւ ձայնը:

— Լաւ, քանի որ խօսողը բարեկամ մը չէ, արիւն պիտի հոսի, գոչեց Շուրինէօր, — սակայն որո՞ւնն է սա՛ բռնած թաթիկս, կարծես թէ կնոջ մը ձեռքն է:

— Արկօղերէն երգչուհի.

— Արկօղերէն դանակի հարուած տուող:

— Այս թաղին տեսակը ահա ա՛յս է,—պատասխանեց ձայնը:

Եւ այն ձեռքին փափուկ մորթին տակ, որ իսկոյն բռնեց իր կոկորդէն, Շուրինէօր զգաց պողպատեայ ջիղերու պրկումը:

Կուալէօզ, որ բակին խորը ապաւինած էր, սանդուղէն շուտ մը քանի մը ոտք վեր ելած էր: Պահ մը կանգ առաւ և խօսքը իր անծանօթ պաշտպանին ուղղելով գոչեց.

— Ո՛հ, շնորհակալ եմ, պարոն, ինծի թեւ եղելուդ համար: Շուրինէօր կ'ըսէր թէ պիտի ծեծէր զիս, որովհետեւ անկարող էի իր օղիին դրամը վճարելու: Թերեւս կատակ կ'ընէր: Բայց հիմակ որ վախ չունիմ, թող տուր օձիքը և գնացիր... վասն զի Շուրինէօր ինքն է...

— Եթէ ինք Շուրինէօրն է, ես ալ վախկոտ աւազակ մը չեմ, ըսաւ անծանօթը:

— Յետոյ լռութիւն տիրեց:

Մութին մէջ քանի մը բոպէ կռուի շնչիւնց մը լսուեցաւ:

— Բայց ո՞վ է այս կատաղին,—գոչեց աւազակը, բռնի ճիգ մ'ընելով, ազատելու համար հակառակորդին ձեռքէն, զոր սոսկալի կերպով ուժեղ կը գտնէր:—Կեցի՛ր... կեցի՛ր... հիմա թէ՛ Կուալէօզին և թէ՛ ինծի համար տալիքդ պիտի վճարես,—յարեց ակռաները կրճտելով:

— Վճարե՛լ... կռուփի հարուածներու դրամով... Այո՛, քեզի հատուցանելիք պարտք մը ունիմ...,—պատասխանեց անծանօթը:

— Եթէ փողկապս չթողուս, քիթդ կը խածնեմ—մռնչեց Շուրինէօր, խեղդուկ ձայնով մը:

— Քիթս շատ պզտիկ է, մարդուկս, և շատ որոշ պիտի չտեսնես...

— Ուրեմն լապտերին տակ եկո՛ւր:—

— Եկուր,—կրկնեց անծանօթը,—եկուր որ իրարու երես տեսնենք:

Եւ Շուրինէօրի վրայ խոյանալով, որուն կոկորդէն բռ-

նած էր միշտ, հրեց զայն մինչեւ բակին դուռը, յետոյ ուժգնապէս մղեց փողոցը, որ հազիւ լուսաւորուած էր լամպարին լոյսով:

— Աւազակը գայթեցաւ, բայց իսկոյն ինքզինքը բռնելով, կատաղաբար նետուեցաւ անծանօթին վրայ, որուն նրբաձեւ հասակը ցոյց չէր տար այն անհաւատալի ուժը, զոր ան ի հանդէս կը բերէր: Քանի մը վայրկեան պայքարելէ վերջ, Շուրինէօր, թէպէտ ըմբիշի կազմ ունէր և ռամկօրէն սաւաթ կոչուած տեսակ մը կռփամարտի մէջ առաջնակարգ ճարտարութիւն մը ունէր, իր վարպետը գտաւ, ինչպէս կ'ըսուի կռփամարտի մէջ... Անծանօթը հրաշալի արագաշարժութեամբ ոտքը անոր սրունքին մէջ անցուց և երկու անգամ զգետնեց զայն:

Շուրինէօր, դեռ չուզելով ճանչնալ իր հակառակորդին գերազանցութիւնը, նորէն յարձակեցաւ բարկութենէն մռնչելով: Այն ատեն Կուալէօզի պաշտպանը յանկարծ կռուելու եղանակը փոխելով, աւազակին գլխուն և դէմքին վրայ տեղացուց կռուփի հարուածներու տարափ մը, այնքան ուժգնաբար իջեցնելով որ կարծես երկաթեայ թաթպանով կը զարնէր: Կռուփի այս հարուածները, որոնք Լոնտոնի ամենէն համբաւաւոր կռփամարտիկներէն մէկուն՝ Ճէք Թըրնըրի նախանձին ու հիացումը կրնային շարժել, սաւաթի կանոններէն այնքան դուրս էին սակայն, որ Շուրինէօր կրկնապէս շմորած, եզի մը պէս ինկաւ սալարկին վրայ, մռմռալով.—Բանս բուսաւ, ա՛լ հերիք է:

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, գթացէք իրեն,—ըսաւ Կուալէօզ, որ այս կռուի միջոցին դրան սեմին վրայ դողա-սիրտ ունեցեր էր: Յետոյ զարմացմամբ յարեց.—բայց ո՞վ էք դուք, Սէնդ-Էլուա փողոցէն մինչեւ Նօթր-Տամ, Վարժապետէն (Մէթր տ'էքօլ) և Կմախքէն (Սքըլէթ) զատ մէկը չկայ որ Շուրինէօրի հետ գօտեմարտելու կարող ըլլայ: Յաւէտ շնորհակալ եմ ձեզի, պարոն... եթէ դուք չըլլայիք, թերեւս ծեծէր զիս...

Անծանօթը, փոխանակ պատասխանելու, ուշադրութեամբ ականջ կը դնէր այս կռւոյ ձայնին: Երբեք անկէ աւելի անուշ, թարմ և արծաթահնչուն ձայն մը լսած չունէր: Փոր-ձեց Կուալէօզի դէմքը որոշ տեսնել, բայց գիշերը շատ մութ էր և լապտերին լոյսն ալ շատ աղօտ:

Քանի մը վայրկեան անշարժ մնալէ վերջ, Շուրինէօր ար–բունքները, թեւերը շարժեց և վերջապէս եղաւ ըսաւ:

— Զգուշացէ՛ք, — գոչեց Կուալէօզ և նորէն բակը ա-պաստանեցաւ, իր ապաստարանին թեւէն քաշելով, — զգու-շացէք, կարելի է նորէն վրէժ լուծել ուզէ:

— Համդարտէ՛, աղջիկս, եթէ դարձեալ ծեծի ախորժակ ունենայ, հրամցնելու պատրաստ եմ:

Աւազակը լսեց այս բառերը:

— Շնորհակալ եմ, ոսկրներս ջարդուելու եղան, և աչ-քերս դարձան, — ըսաւ անծանօթին: — Այսօրուան համար այս-չափը կը բաւէ, ուրիշ անգամ եթէ նորէն ձեռքս անցնիս... չեմ ըսեր...

— Միթէ գոհ չե՞ս, միթէ կը գանգատի՞ս կոր... — գոչեց անծանօթը սպառնական շեշտով մը:

— Ոչ, ոչ, չեմ գանգատիր կոր, շատ ճանչցուցիր... քա-ջախիթ վարպետութիւն մ'ես, — ըսաւ Շուրինէօր սրտանց շեշտով մը, բայց այնպիսի յարգալիր ակնածութեամբ զոր մարմնական ույժը կ'ազդէ մինչ այս կարգի մարդերուն:

— Աղուոր մը յօղուեցիր զիս, անուրանալի է այս. — Ոն ուրեմն, գիտցիր որ Կմախքէն զատ որ կարծես երկաթեայ ոսկորներ ունի, ա՛յնքան նիհար և ուժեղ է, և Վար-ժապետէն զատ, որ կերակուրի տեղ երեք Հերակլէս կրնայ կուլ տալ, մինչև ցարդ ոչ ոք կրնար պարծենալ թէ գլուխս ոտքերուն տակ առած էր:

— Էյ ետքը՞, ի՞նչ ըսել կ'ուզես:

— Ըսել կ'ուզեմ թէ... վարպետս զարկ, ահա այսչափ: Դուն ալ օր մը չէ օր մը, ուշ կամ կանուխ, քու կողդ պիտի գտնես... Ամէն ոք իրենն ունի: Ինչ որ տարդ է, այս է թէ

հիմակ որ Շուրինէօրը ոտքիդ տակ առիր, կրնաս Միջնաքաղա-քին մէջ պարծիլ և խրոխտանալ... Բոլոր կիները գերիներդ պիտի ըլլան... Գինեպան և գինեպանուհի աչառնի պիտի առն քեզի առ... ճշմարիտ թագաւոր մը պիտի դառնաս, ի՞նչ կ'ուզես աւելի: Բայց ո՞վ ես դուն, արկօդերէնը հօրս մօրս պէս կը խօսիս: Եթէ երկայն-թաթիկ (գող) մ'ես, ես քու փնտռած մարդդ չեմ, իրաւ է որ ես ալ դաշունող մ'եմ, սպան-նեմ երբ արիւնս գլուխս զարնէ, ամէն բան կարմիր կը տեսնեմ, ձեռքս չէ, պէտք է որ մէկը զարնեմ... բայց դա-նակի հարուածներս քաւեցի, տասներինգ տարի թիարան եր-թալով: Ժամանակս լրացաւ, հսկողութենէ ազատագրուած եմ, կրնամ մայրաքաղաքը բնակիլ, և ռէսաֆիրներուն (դա-տաւորներուն) բան մը պարտական չեմ. և երբեք գողու-թիւն չեմ ըրած... եթէ չես հաւատար, Կուալէօզին հարցո՛ւր:

— Իրաւ է, գող մը չէ ան, ըսաւ Կուալէօզ:

— Ուրեմն եկուր գաւաթ մը օղի կոնծէ. և պիտի իմա-նաս թէ ո՞վ եմ ես, — ըսաւ անծանօթը, — օ՛ն, ոխ մի՛ պահեր:

— Իրաւ, ոխը մէկդի, կը խոստովանիմ որ վարպետ ես, զարնելիներդ քաջարար շարժել գիտես... մանաւանդ կռուփ-ներուդ վերջին կարկո՛ւտը... նզովի՛ց արմատ... ի՜նչ տարափ, ... ի՜նչպէս ալ կը տեղային գլխուս վրայ, տասնեկ բանի մը երբեք չէի հանդիպած... նոր խաղ մ'է այդ, և պէտք է որ ինծի ալ սորվեցնես...

— Պիտի վերսկսիմ՝ երբոր ուզես:

— Բայց ոչ թէ իմ վրաս, բաէ նայիմ, ոչ թէ մինչ իմ վրաս, — գոչեց Շուրինէօր խնդալով: Դարբնոցի մը կռանին պէս կը բախէր կռուփդ... դեռ աչքերուս մթագնումը կը մնայ... բայց Կարմիր-Բազուկը ճանչնալու ես, քանի որ անոր բնակած տան բակը մտած էիր...

— Կարմիր-Բազո՞ւկը, — ըսաւ անծանօթը, որ անախորժ տպաւորութիւն մը զգաց այս հարցումէն, և յետոյ անտարբեր դէմքով մը յարեց. — Չեմ գիտեր թէ ո՞վ է Կարմիր-Բազուկ

լսածդ, միայն ինք կը բնակի այս տան մէջ։ Անձրեւ կը տեղար, պահ մը այս բակը մտայ պատսպարուելու համար։ Դուն այս հէք աղջիկը ծեծել կ՚ուզէիր, ես ալ քեզ ծեծեցի... հոս այս է եղածը։

— Ճիշդ է, քու գործերդ ինծի չեն վերաբերիր։ Կարմիր-Բազուկ հոս սենեակ մը ունի, բայց ստէպ չի գար։ Շան զ'Էլիզէի իր սրճարանը կը գտնուի միշտ։ Ալ չխօսինք իր վրայ։— Ցետոյ Կուալէօզին դառնալով ըսաւ.— Ճշմարիտ վկայ, բարի աղջիկ մ՚ես դուն, քեզ ծեծել չէի ուզեր, քաջ գիտես որ աղու հետ գործ չունիմ... ըրածս կատակ մ՚էր, բայց հոգ չէ. շատ ազնիւ բան մ՚ըրիր այդ կատաղին ինծի դէմ չգրգռելով... երբ ոտքին տակ առած էր զիս եւ ես դատապարտուած էի... մեզի հետ գաւաթ մը օղի պիտի խմես, պարոնը պիտի վճարէ դրամը։ Աղէկ միտքս եկաւ, քաջդ իմ,— ըսաւ անծանօթին,— ինչպէս կ՚ըլլայ, եթէ օղի ճնկելու տեղ, Սպիտակ—Ճագարի կապելան երթանք եւ միս փորը կշտացնենք։

— Կ՚ընդունիմ... ճաշին դրամը ինծմէ. դուն ալ կուգա՞ս, Կուալէօզ, — հարցուց անծանօթը։

— Շնորհակալ եմ, պարոն, — պատասխանեց Կուալէօզ— ձեր ծեծկռուքը տեսնելով, ախորժակս փախաւ, անօթի չեմ։

— Բէհ, բէհ, ախորժակդ ուտելով պիտի բացուի, — ըսաւ Շուրինէօր, Սպիտակ-Ճագարի կերակուրները համբաւաւոր են։

Եւ երեք անձերը, հիմա բոլորովին հաշտուած, դիմեցին դէպի նոյն գինետունը։

Շուրինէօրի եւ անծանօթին կռուած պահուն, հսկայ ածխավաճառ մը, ուրիշ տան մը անցքին մէջ դարանակալ, անձկութեամբ դիտած էր կռուին ելքը, թէեւ, ինչպէս տեսանք, ամենափոքր օգնութիւն մը չէր ընծայած երկու հակառակորդներէն մէկուն։ Երբ անծանօթը, Շուրինէօր եւ Կուալէօզ դէպի գինետուն ուղղուեցան, ածխավաճառն ալ անոնց ետեւէն գնաց։ Նախ աւազակը եւ Կուալէօզ գինետուն մտան, անծանօթն ալ անոնց կը հետեւէր, երբ ածխավաճառը մօտեցաւ անոր եւ ցած

ձայնով ըսաւ գերմաներէն լեզուով եւ ակնածական յանդիմանութեան շեշտով մը.

— Բարձրապատիւ տէր, զգո՛յշ կեցէ՛ք։

Անծանօթը ուսերը թօթուեց եւ գնաց միացաւ իր ընկերներուն։

Ածխավաճառը կապելային դուռէն չհեռացաւ։ Ուշադրութեամբ ականջ դնելով, մերթ ընդ մերթ ներս կը դիտէր փոքրիկ ծակէ մը, որ դիպուածով բացուած էր սպանիական սպիտակ ներկի թանձր խաւին մէջ, որով ի ներքուստ ծեփուած կ՚ըլլան միշտ այս որջերուն ապակիները։

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՑԻԽԱՂՈՒՀԻՆ (ogresse).

Սպիտակ—Ճագարի կապելան Ֆէվ փողոցին մէջտեղը կը գտնուի բարձր տան մը գետնայարկը, որուն ճակատը կառափնաս կոչուած երկու պատուհաններ կան։ Կամարակապ մթին անցքի մը դրան վրայ կը տատանի երկայնաձեւ լապտեր մը, որուն ճաթած ապակին սա՛ բառերը կը կրէ կարմիր տառերով. գիշերները հոս կ՚օթեւանին։

Շուրինէօր, անծանօթը եւ Կուալէօզ գինետուն մտան։

Երեւակայեցէք ընդարձակ եւ ցած սրահ մը, մուխէն սեւցած մարդաններէ ձեղունով, եւ ողորմելի կանթեղի մը աղօտ լոյսով լուսաւորուած։ Ճաթռտած պատերը, որ երբեմն կրածեփուած էին, տեղ տեղ ծածկուած են կոշտ նկարներով կամ գռեհկաբարբառ առածներով։

Ցարակիտ եւ բորակով ծեփուած գետինը ցեխով պատած է։ Գիրկ մը յարդ իբրեւ գորգ տարածուած է գինեպանուհիին հաշուասեղանին առջեւ, որ դրան աջ կողմը եւ կանթեղին ներքեւ կը գտնուի։ Սրահին մէն մի կողմը կան վեց սեղաններ, որոնց մէյմէկ ծայրը կպած է պատին, ինչպէս նաեւ անոնց ընկերացող նստարանները։ Խորը դուռ մը մուտք կուտայ խոհա-

նոցին։ Աջ կողմը, հաշուեսեղանին մօտ, կայ անցքին վրայ բացուող դուռ մը, որ կը տանի այն խուցերը ուր մարդիկ երեք սու վճարելով գիշերը կ'անցընեն։

Հիմա քանի մը խօսք ալ գինեպանուհիին ու իր յաճախորդներուն վրայ ըսենք։

Գինեպանուհին կը կոչուի մայր Բօնիս. իր եռեակ արհեստն է կահաւոր խուցեր վարձու տալ, գինետուն մը բանեցնել և հագուստ վարձել այն եղկելի արարածներուն որոնք այս աղտոտ փողոցներուն մէջ կը վխտան։ Գինեպանուհին իր քառասուն տարեկան է։ Բարձրահասակ, կոնաւոր, գիրուկ, կարմրադէմ և քիչ մ'ալ մօրուաւոր կին մ'է։ Իր խռպոտ, առնացի ձայնը հաստ թեւերը և լայն ձեռքերը ցոյց կուտան թէ արտասովոր ուժ մը ունի։ Գդակին վրայ կը կրէ մետաքսեայ կարմիր-դեղին գոյնով հին թաշկինակ մը. ճագարի մազէ շալ մը խաչաձեւ կ'իջնէ կուրծքին վրայ և կռնակին վրայ կը կապուի։ Բուրդէ շրջազգեստը կը կախուի մինչև սև փայտամուճակներուն վրայ, որոնք սանկ կը խանձուին տաքի թմբրին կրակէն։ Վերջապէս, այս կնոջ գոյնը ոգելից ըմպելիներու չարաշար գործածումէն պղնձագոյն դարձած բորբոքած է։ Հաշուասեղանը, որ կապարապատ է, իր վրայ կը կրէ երկաթ շրջանակներով կուժեր և պղինձէ զանազան չափանօթներ։ Պատէն կախուած դարակի մը վրայ կը տեսնուին շատ մը սրուակներ, շարուած այնպիսի եղանակաւ մը որ կոյսեր յաւնկայ պատկերը կը ներկայացնեն։ Այս շիշերը կը պարունակեն կանանչ ու կարմիր ներկերով խարդախուած ըմպելիներ, որոնք [illegible]-ոգի [illegible] և այլ անուններ կը կրեն։

Տիդնաբիլ, խոշոր սև կատու մը, գինեպանուհիին քով կծկած, կարծես թէ այդ վայրին ընտանի ոգին (դեւ) էր։ Տարօրինակ հակադրութեամբ մը, Ծաղկազարդի տօնախմբոյ սուրբ ոստ մը, զոր գինեպանուհին եկեղեցիէն բերած էր, կէս հնչող հին ժամացոյցի մը տափին ետին դրուած է։

Չարաշուք նայուածքով, ցից մօրուքով և ծնօտներ

հագած երկու մարդ իրենց մեծարուած գինիի կուժին հազիւ ձեռք կը կարկառէին, և ցած ձայնով կը խօսէին մտահոգ։ Անոնցմէ մէկը մանաւանդ, դեղնոտ և կապտագոյն, սանկ մինչև յօնքերուն վրայ կ'իջեցնէր յունական ողորմելի գդակ մը, որով գլուխը ծածկած էր։ Ձախ ձեռքը գրեթէ միշտ կը պահէր, երբ ստիպուէր գործածել զայն։ Հեռուն կը տեսնուէր հազիւ տասնըվեց տարեկան երիտասարդ մը, անմօրուս, աժգոյն ու վտիտ, փոսուոր և կապտագոյն դէմքով, մարած նայուածքով։ Երկայն սև մազերը վզին չուրջը կը ծածանէին։ Այս պատանին,—վաղահաս մոլութեան տիպար,—ճերմակ ու կարճ ծխափող մը կը քաշէր։ Կռնակը պատին տուած, երկու ձեռքերը բաճկոնին (պլուզ) գրպաններուն մէջ, սրունքները նստարանին վրայ տարածած, առջեւ դրուած օղիի կուժէն խմելու համար միայն ձեռքէն կը ձգէր ծխափողը։ Կապելային միւս յաճախորդները, այր թէ կին, նշանակելի բան մը չունէին իրենց վրայ։ Ասդին վայրագ կամ տխուր դէմքեր, անդին կոշտ կամ յայրատ զուարթութիւն մը, այլուր տրտում կամ տխուր լռութիւն մը։ Ասոնք էին ահա կապելային յաճախորդները, երբ անծանօթը, Շուրինէօր և Կուալէօզ ներս մտան։

Այս վերջին երեք անձերը այնքան կարևոր դեր մը կը կատարեն այս պատմութեան մէջ, որ չենք կրնար զանց ընել անոնց նկարագրութիւնը։

Շուրինէօր, բարձրահասակ ու հաղթանդամ մարդ մը, ճերմակի զարնող բաց խարտեաշ մազեր, թաւ յօնքեր և չեչկակարմիր առատ կիտամօրուսներ ունի։ Արեւակը, թշուառութիւնը, թիարանին խիստ տաժանքը դալկահար բրած են անոր դէմքը՝ մութ ձիթապտղի գոյն մը տալով, որ կարծես թիապարտներուն յատուկ է։ Թէև մականունը սոսկալի էր, սակայն իր դիմագիծերը կ'արտայայտէին ոչ թէ վայրագութիւն, այլ տեսակ մը կոշտ խիզախութիւն և անզուսպ յանդգնութիւն։

Ինչպէս ըսինք արդէն, Շուրինէօր հագած էր կապոյտ

կտաւէ վարնոց բաճկոն մը և տաբատ մը, և գլուխը դրած էր յարդէ լայնեզր գլխարկ մը, զոր սովորաբար կը կրեն նաւարաններու գործաւորներն ու նաւերէ փայտ պարպող բեռնակիրները։

Կուսլէօզ հազիւ սառնըվեց տարեկան աղջիկ մ'է։ Անբիծ ու ճերմակ ճակատ մը ունի որ կը փայլի հրաշալիօք 'ու ձուաձեւ դէմքին վրայ։ Երկայն ու գրեթէ գանգուր թարթիչները կիսովին կը հովանաւորեն խոշոր ու կապոյտ աչքերը մելամաղձոտ։ Նորափթիթ երիտասարդութեան աղուամազը թաւշամոյն կը գեղազարդէ վարդագոյն այտերը։ Ծիրանեգոյն փոքրիկ բերանը, գրեթէ միշտ անժպիտ, նրբաձեւ ուղիղ քիթը, կլորիկ թուշը ունին ռափայէլեան գիծերու ազնուութիւնն ու անուշութիւնը։ Սնդուսափայլ քունքերուն մէն մի կողմէն դեղձան մազերու հիւսք մը կ'իջնէ մինչեւ ուսին մէջտեղը, և ապա կամարաձեւ կը բարձրանայ ականջին ետին, որուն փղոսկրեայ վարդակարմիր բլթակը կ'անյայտանայ սեւ մազ ծալքերուն տակ կապոյտ քառակուսի գիծերով բամբակեայ լայն վարշամակի մը որ, ինչպէս կ'ըսուի ռամկօրէն, գլխանոցի մը (մարմօդ) ձեւով կապուած էր։ Իր հիանալի վիզը ակնախտիղ ազնուականութիւն մը ունի և բրօնզեայ պզտիկ մանեակ մը կը կրէ։ Դամասկեան կերպասէ թուխ ու լայնկէկ չրջազգեստէն դիւրին էր գուշակել նրբակազմ, ճկուն ու եղէգի պէս կլոր մէջքը։ Կանանչ ծաղկերով վարնոց պզտիկ շալ մը խաչաձեւ կապուած էր կուրծքին վրայ։

Կուսլէօզի ձայնին հրապոյրը իրաւամբ գրաւած էր պաշտպանին ուշադրութիւնը։ Արդարեւ, այդ անուշ, թրթռուն, ներդաշնակ ձայնը այնպիսի անդիմադրելի հրապոյր մը ունէր որ չարագործներու և անբարոյականներու խուժանը, որոնց մէջ կ'ապրէր այս տարաբախտ աղջիկը, ստէպ կը պաղատէր իրեն որ երգէ, և հիացմամբ մտիկ կ'ընէր։

Կուսլէօզ ուրիշ մականուն մ'ալ առած էր, զոր անշուշտ կը պարտէր իր դէմքին կուսական անբծութեան։ Ցը-

ղկօն-տը-Մառի (Մարեմածաղիկ) կը կոչուէր, որ արկօղեան բարբառով կը նշանակէ Կոյս։

Մեր տարօրինակ տպաւորութիւնը արդեօք պիտի կարենա՞նք ընթերցողին բացատրել, երբ ըսենք թէ այն խայտառակ բաւարանին մէջ, ուր գողութիւն, արիւն, ապականութիւն նշանակող բառերը շատ աւելի քամենելի և հարկաւոր են քան իրենց բացատրած քամենելի ու անլուր բառերը, երբ կ'ըսենք, վերահասու եղանք այն այլայլութեան որ գողերիկ ու բարեպաշտիկ բանաստեղծութեան մը հովը կը բուրէ. Ցըկօն-տը-Մառի, մինչ այս բառերը արիւնաշաղախ դաշոյն մը երեւր փթթող գեղեցիկ և անուշաբոյր շուշանի մը սպիտակափառ ու անարատ բաժակին տպաւորութիւնը չե՞ն ըներ։

Այլանդա՛կ հակասութիւն, տարօրինա՛կ դիպուած։ Այս անհուր լեզուին (գողաբարբառ) հնարիչները այնպէս բարձրացեր են մինչեւ սրբանուէր բանաստեղծութեան մը, և հրապոյր մ'աւելի ընծայեր են այն սուրբ մաքրութեան զոր կ'ուզէին արտայայտել իրենց սոսկալի բարբառով, վասն զի խորհող անձերու մտադրութեան արժանի ամէնէն զարհուրելի բանը սա է որ այս մարդիկը այնքան չարաւոր և այնքան միաբան են, որ իրենց համար մասնաւոր լեզու մը ունենալու պէտք տեսեր են, ինչպէս ունին իրենց յատուկ բարքեր, իրենց մասնաւոր թաղ մը...

Կուսլէօզին պաշտպանը, (Ռօտօլֆ պիտի կոչենք այս անծանօթը), գրեթէ երեսունըվեց տարեկան կ'երեւէր, իր միջին, նրբակազմ ու համաչափ հասակէն կարելի չէր գուշակել այն զարմանալի ուժը, զոր պահ մ'առաջ ցոյց տուած էր՝ հրակայակազմ Շուրինէօրի հետ մղած կռւուին մէջ։

Շատ դժուարին պիտի ըլլայ ճշտիւ նկարագրել Ռօտօլֆի դիմագծութիւնը։ Իր ճակտին խորշոմներէն ոմանք ցոյց կուտային թէ խոհուն ու խոկացէր մարդ մ'էր, և սակայն բերնին ամրապինդ գիծերը, գլխուն հրամայական ու խիզախ բռնուածքը ի վեր կը հանէին նաեւ գործի մարդը, որուն մարմնական ուժը, որուն յանդգնութիւնը միշտ անդի-

մազբեկի ազդեցութիւն մը կ'ընէր ամբոխին վրայ։ Շուրինէօրի հետ կռուած ատեն, Ռոտոլֆ ոչ բարկութիւն ոչ ալ ատելութիւն ցոյց տուած էր։ Իր ուժին, ճարպիկութեան, գերազանցութեան վրայ վստահ, հեգնական արհամարհանք մը միայն զգացած էր այն անբան անասունին համար, զոր ոտքին տակը առած էր։ Ռոտոլֆին այս ֆիզիքական նկարագրութիւնը պիտի աւարտենք, ըսելով թէ իր կանոնաւոր ու գեղեցիկ դիմագծերը շատ գեղեցիկ կը թուէին այր մարդու մը համար, իր թաւշամայն թուխ աչքերը մեծ էին, քիթը՝ կոր, թուշը՝ քիչ մը կարկառուն, մազերը՝ բաց խարտեշագեղ ու մետաքսեայ, փոքրիկ պեխերուն պէս։ Եւ սակայն իր ձեւերն ու լեզուն անհաւատալի կերպով կեղծելուն շնորհիւ, Ռոտոլֆ անթերի նմանութիւն մը ունէր գինեպանուհիին յաճախորդներուն հետ։ Հնդկական Բաքոսին վզին պէս վայելուչ իր նրբակազմ վիզը անցուցած էր թոյլ կապուած սեւ փողկապ մը, որուն ծայրերը կը կախուէին կապոյտ բաճկոնակին օձիքին վրայ։ Խոշոր կօշիկները կրկնաշար գամեր կը կրէին։ Վերջապէս, ձեռքերէն զատ որոնք հազուագիւտ փափկութիւն մը ունէին, չունէր բան մը որ նիւթապէս զանազանէր զինքը կապելային միւս յաճախորդներէն, մինչդեռ բարոյապէս, իր անվեհեր կերպարանքը և աներկեան հանդարտութիւնը ահագին խտիր մը կը դնէր իրեն և միւս յաճախորդներուն միջեւ։

Շուրինէօր երբ կապելայ մտաւ, իր լայն ձեռքերէն մէկը Ռոտոլֆի ուսին վրայ դնելով գոչեց. — ողջունեցէք Շուրինէօրի վարպետը... Այո՛, բարեկամներ, այս նորեկը պահ մը առաջ տափեց զիս... Այժմէն իմաց կուտամ, անոնք որ կը փափաքին իրենց մէջքը կոտրել կամ իրենց կռնակը ջախջախել տալ, Մէգր տ'էքոլէն սկսեալ մինչեւ Աքըլէգը, թող չափուին իրեն հետ... այս անգամ իրենց վարպետը պիտի գտնեն... Կ'երաշխաւորեմ և գրաւ կը բռնեմ թէ այսպէս է։

Այս խօսքերուն վրայ, գինեպանուհիէն սկսեալ մինչեւ կապելային յետին յաճախորդը, ամէնքն ալ Շուրինէօրի յաղ-

թողին նայեցան երկիւղած յարգանքով մը։ Ոմանք իրենց գաւաթներն ու կուժերը անդին հրելով, խակոյն սեղանին վրայ տեղ բացին Ռոտոլֆի, որպէս զի իրենց քով նստի, եթէ երբէք նստիլ ուզէ։ Ոմանք ալ Շուրինէօրին մօտեցան, ցած ձայնով քանի մը մանրամասն տեղեկութիւն ուզելու համար այս անծանօթին վրայ, որ այնքան յաղթական կերպով մուտք կը գործէր իրենց ընկերութեան մէջ։

Վերջապէս, գինեպանուհին իր ամենէն շնորհալի ժպիտներէն մէկը Ռոտոլֆի ուղղելով, ինչ որ անլուր, անհնարին և Սպիտակ-Ճակատ կապելային տարեգրութեանց մէջ առասպելական բան մ'էր, հաշուասեղանէն ելաւ և իր նոր յաճախորդին մօտեցաւ, հասկնալու համար թէ ինչ կ'ուզէր մեծարել իր ընկերներուն, փափկանկատ հոգածութիւն մը, զոր գինեպանուհին երբեք ցոյց չէր տուած Մէգր տ'էքոլի կամ Աքըլէգի, երկու ահարկու չարագործներ, որոնցմէ կը սարսափէր Շուրինէօր անգամ։

Մեր նկարագրած երկու չարագէմ մարդերէն մէկը, (ան որ չափազանց գունատ ըլլալով, ձախ ձեռքը կը սքօղէր և իր յունական գլխարկը միշտ ճակտին վրայ կը կոխէր) գինեպանուհիին կողմը ծռեցաւ, երբ ան Ռոտոլֆի սեղանը խնամով կը սրբէր, և կերկերուն ձայնով մը հարցուց.

— Կրօ — Պուաղէօն (Գէր-Կաղը) չեկա՞ւ այսօր։

— Ոչ, ըսաւ մայր Բօնիս։

— Իսկ երէ՞կ։

— Եկաւ։

— Միթէ գլխատուած Մարսիալի աղջկան՝ Թալպասի հե՞տ էր։ Թող կը ճանչնաս... Ռավաժէօր կղզին Մարսիալները...

— Աղէ՛, միթէ այդ հարցումներովդ լրտեսի տե՞ղ կը դնես զիս... միթէ կը կարծես որ յաճախորդներս կը լրտեսե՞մ — ըսաւ գինեպանուհին կոշտ ձայնով մը։

— Կրօ-Պուաղէօի և Մէգր տ'էքոլի հետ ժամադրութիւն ունիմ, — կրկնեց աւազակը... մէկտեղ գործ ունինք։

3933-48
ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ ГОС. ПУБ. БИБЛИОТЕКА ՀՍՍՌ Арм.ССР

— Ձեր սեփական գործերը ունիք, մարդասպաններ...

— Մարդասպան — կրկնեց աւազակը վայրացած կերպով։ Բայց մարդասպաններուն կանակէն կ'ապրիք։

— Համբերէ պիտի ձգե՞ս զիս, — գոչեց գինեպանուհին սպառնական դէմքով, և ձեռքը բռնած կուժը հարցափորձողին վրայ բարձրացնելով։

Մարդը նորէն տեղը նստաւ մռմռալով,

— Կրօ-Պուաթէօ թերեւս մնացեր է՝ Թամբլ փողոցը բնակող և Ժէրմէն կոչուող սա պզտիկ երիտասարդին հաշիւը տեսնելու համար..., -ըսաւ իր ընկերոջ։

— Արդեօք զայն սպաննելու մի՞տք ունին։

— Ոչ, քիչ մը արիւն առնելու համար է։ Կ'երեւի թէ նամակներուն գլուխը կերաւ (մատնեց)։ Կարմիր-Բազուկէն իմացանք։

Ֆլէօռ-տը-Մառի գինետուն մտած էր Շուրինէօրի ետեւէն. այս վերջինը թալկահար պատանիին բարեւին գլխով պատասխանելէ վերջ, ըսաւ անոր.

— Օն ուրեմն, Պարպիյօն, մինչ օղի՞ կը խմես։

— Մի՛նչ, նախամեծար կը համարիմ անօթի մնալ և հին մաշկներ կրել քան թէ կոկորդս առանց օղիի և ծխափողս առանց ծխախոտի թողուլ, ըսաւ երիտասարդը խուլ, խուպոտ և մաշած ձայնով մը, առանց տեղէն շարժելու, և բերնէն ծուխի ահագին ամպեր արձակելով։

— Բարի իրիկուն, Ֆլէօռ-տը-Մառի, ըսաւ գինեպանուհին՝ Կուալէօզի մօտենալով, և նախանձոտ աչքով մը դիտելով մանկամարդ աղջկան հագուստները, զոր ինք վարձու տուած էր։

Այս քննութենէն վերջ տեսակ մը խորխտ գոհունակութեամբ ըսաւ.

— Քեզի հագուստ վարձու տալը հաճոյք մ'է, ... քեզի, որ փոքրիկ կատուի մը պէս մաքրասէր ես... ուստի այդ նարնջագոյն սիրուն շալը Թուրնկօզի և Պուլօթի պէս խառնակեաց կիներուն երբեք պիտի չվստահէի։ Բայց նաեւ ե՛ս եմ որ քեզ դաստիարակեցի վեց շաբաթէ ի վեր որ տունս մտած ես... և

պէտք է նաեւ արդար ըլլալ, բոլանդակ միջնաքաղաքին մէջ քեզմէ աւելի աղէկ աղջիկ մը չկայ, թէպէտ չափազանց տրտում, կախերես և ամչկոտ ես, Օրիորդ Պաղուկ (Կրասօն) ... բայց դեռ այնքան պզտիկ ես որ այդ վիճակդ զարմանալի չէ, թող երեք չորս տարի ալ անցնի, թող ուրիշներուն պէս քու հասակդ ալ երկարի, Ֆէվ փողոցին մէջ քեզմէ աւելի փափփուն աղջիկ մը պիտի չգտնուի։

Կուալէօզ հառաչեց, և առանց պատասխանելու, գլուխը խոնարհեցուց։

— Ա՛խ մամիկ, — ըսաւ Ռօտոլֆ՝ գինեպանուհիին, — օրհնեալ ոստ մը ունիս եղեր ժամացոյցիդ ետին։ — Եւ մատովը ցոյց տուաւ հին ժամացոյցին ետին դրուած սուրբ ոստը։

— Ինչո՞ւ կը զարմանաս, անհաւատ, կ'ուզես որ շուներու պէ՞ս ապրինք, պատասխանեց ահարկու կինը միամտաբար։— Յետոյ Ֆլէօռ-տը-Մառիի դառնալով ըսաւ.

— Ինծի նայէ՛, Կուալէօզ, գիտցած երգերէդ մէկը պիտի չերգե՞ս։

— Նախ և առաջ պիտի ընթրենք, մայր Բօնիս, ըսաւ Շուրինէօր։

— Ի՞նչ կ'ուզես որ բերեմ, քաջդ իմ, ըսաւ գինեպանուհին Ռօտոլֆի, որուն համարումը գրաւել և թերեւս պաշտպանութիւնը շահիլ կ'ուզէր։

— Շուրինէօրի հարցուր, հրամցուողը ան է, դրամ վճարողը ե՛ս։

— Օն ուրեմն, — ըսաւ գինեպանուհին, աւազակին դառնալով, — ի՞նչ պիտի ուտես, անպիտան։

— Տասներկու ռաւնց երկու լիտր գինի, երեք չորս կակուղ հաց և արղըֆէն մը (մեծատուններու սպասաւորներուն սեղանէն աւելցած միսի, ձուկի և ամէն տեսակ մնացորդ կերակուրներու խառնուրդ մը) — ըսաւ Շուրինօր, այս ճաշացուցակին վրայ պահ մը մտածելէ վերջ։

— Կը նայիմ որ մինչ համբաւաւոր խաւան մ'ես, և հոգի կուտաս արղըֆէններուդ։

— Հիմա բաւ նայիմ, Կուալէօզ, անօթի՞ ես։

— Ոչ, Շուրինէօր։

— Արլըքէնէն զատ ուրիշ բա՞ն մը կ՚ուզես, աղջիկս, հարցուց Ռոտոլֆ։

— Ոչ, ոչ, շնորհակալ եմ… կուշտ եմ…

— Բայց անգամ մը վարպետիս երես նայէ…. աղջիկս.— ըսաւ Շուրինէօր բարձրաձայն խնդալով.— միթէ չե՞ս համարձակիր երես նայիլ։

Կուալէօզ կասկարմիր կտրեցաւ, և աչքերը խոնարհեցուց առանց Ռոտոլֆի նայելու։

Քանի մը վայրկեան վերջը, գինեպանուհին անձամբ եկաւ և սեղանին վրայ դրաւ կուժ մը գինի, հաց մը և արլըքէնը, որուն վրայ պիտի չփորձենք գաղափար մը տալ ընթերցողին, թէև Շուրինէօր իր ճաշակին բոլորովին յարմար գտաւ զայն, վասն զի գոչեց.

— Այս ի՛նչ աղուոր կերակուր է, Աստուած իմ, ի՛նչ կերակուր, տիեզերական ուտելիք մ՚է այս, ամէն ճաշակի համար կրծոն կայ այս պնակին մէջ, թէ՛ ուտիք ուտողներու և թէ պահք բռնողներու համար, թէ՛ շաքար և թէ պղպեղ սիրողներու համար, հաւի բեկորներ, պաքսիմատ, ձուկի պոչեր, կողիկի ոսկորներ, կարկանդակի կեղևներ, տապկոցներ, բանջարեղէններ, կտցարի գլուխներ, պանիր և աղցան։ Բայց կե՛ր, Կուալէօզ, տես ի՛նչ համով կերակուր է։

— Ինչպէս ամէն օր, նոյնպէս ալ այս առտու, ըստ սովորութեան, մէկ սուոնց կաթս և մէկ սուոնց հացս կերայ։

Նոր անձ մը գինետունէն մտաւ, ինչ որ բոլոր խօսակցութիւնները ընդհատեց։ Ամէնքը անոր նայեցան։ Միջին տարուան մարդ մ՚էր, աշխոյժ, կորովի, բաճկոն ու գդակ հագած։ Կապելային սովորութեանց կատարելապէս իրազեկ, անոր յաճախորդներուն լեզուն գործածեց կերակուր ուզելու համար։ Այս նորեկը այնպիսի կերպով մը նստած էր որ կրնար դիտել երկու չարադէմ մարդիկը, որոնցմէ մէկը հարցուցած էր Կրօ-Պուաթէօն և Մէդր տ՚էքօլը, և աչքը անոնցմէ չէր հեռացը-

նէր, բայց անոնք իրենց դիրքին պատճառաւ չէին կրնար նշմարել այն հսկողութիւնը որուն առարկայ եղած էին։

Խօսակցութիւնները, որ պահ մը ընդհատուած էին, վերսկսան։ Հակառակ իր յանդգնութեան, Շուրինէօր տեսակ մը ակնածութիւն ցոյց կուտար Ռոտոլֆի, և չէր համարձակեր անոր հետ եզակի դէմքով խօսիլ։

— Աստուած վկայ,—ըսաւ Ռոտոլֆ—թէև ծեծ կերայ, սակայն շատ գոհ եմ ձեզի հանդիպած ըլլալուս համար։

— Որովհետև արլըքէնը ճաշակիդ յարմար գտար, այնպէս չէ՞։

— Առաջին պատճառը այդ է. երկրորդ, անհամբերութենէս կ՚ուտուիմ կոր թէ ե՞րբ ճակատ ճակտի պիտի գաք Մէդր տ՚էքօլի հետ, ա՛յն անօրէնին հետ որ միշտ տխած է զիս… անոր ափուլին ալ եթէ տեսնեմ, շատ պիտի ուրախանամ։

— Բարէ՛, միթէ կը կարծես որ զուարճութեանդ համար Մէդր տ՚էքօլի վրա՞յ պիտի նետուիմ գամփռի մը պէս։

— Ոչ, բայց ան ձեր վրայ պիտի նետուի երբ իմանայ որ իմէ ուժով էք,—պատասխանեց Շուրինէօր ձեռքերը շփելով։

— Դեռ բաւական դրամ ունիմ, անոր ալ առնելիքը տալու համար,—պատասխանեց Ռոտոլֆ անփութութեամբ. յետոյ կրկնեց. օ՛, սատանի ցուրտ կայ, ի՛նչպէս կ՚ըլլայ՝ եթէ աման մը շաքարախառն օղի ուզենք։

— Իմ ուզածս ալ այդ է, պատասխանեց Շուրինէօր։

— Եւ իրարու ծանօթանալու համար, պիտի յայտնենք թէ ո՞վ ենք մենք,—յարեց Ռոտոլֆ։

—Ես Ալպինոս մ՚եմ Շուրինէօր անուն, նախկին թիապարտ մը, Սէն-Բօլ քարափին վրայ փայտահան մը, ձմեռը կը սառիմ և ամառը կը տաչորիմ, օրը տասներկու տասնըհինգ ժամ ջուրին մէջ եմ. կէս մը մարդու, կէս մը գորտի պէս կ՚ապրիմ, ահա նկարագիրս,—ըսաւ Ռոտոլֆի հիւրը, ձախ ձեռքով զինուորական բարև մը տալով։ Հիմա գանք ձեզի, վարպետ,—յարեց Շուրինէօր—ձեզի որ առաջին անգամ կ՚երևաք միջնաքաղաքին մէջ։ Միտքս մեղադրել չէ ձեզ, բայց

կ'ուզեմ ըսել թէ գլուխս կափելով և մորթս թմրուկի պէս ծեծելով է որ մազք հան... ինչ զգեստուս... մանաւանդ վերջին կռուփի հարուածները... միշտ միտքս կ'իյնան. ինչ աղուոր կը փակցնէիք... այն ինչ առոյց էր: Բայց կարծեմ թէ Շուրինէօրը ամէնէ զատ ուրիշ արհեստ մ' ալ ունիք:

— Հողմահարի նկարիչ եմ և անունս Ռոտոլֆ է:

— Հողմահարի նկարի՜չ. ուրեմն ատոր համա՞ր է որ ձեռքերնիդ այնքան ճերմակ են,—ըսաւ Շուրինէօր—հոգ չէ, եթէ ձեր բոլոր ընկերներն ալ ձեզի պէս են, կ'երեւի թէ շատ ոյժ պէտք է այդ արհեստն ի գործ դնելու համար: Բայց քանի որ գործաւոր էք, ինչ գործ ունիք միջնաքաղաքի այս կապելաներուն մէջ, ուր ինծի պէս գողերը, աւազակները, թիապարտները միայն կուգան, որովհետեւ մենք չենք կրնար ուրիշ տեղ երթալ: Հոս ձեր տեղը չէ. պատուաւոր գործաւորները իրենց գինետուններն ունին և ծածկարարու չեն խօսիր:

— Զուարթ ընկերակցութիւնը սիրելուս համար է որ հոս կուգամ:

— Հը՜մ, հը՜մ, ըրաւ Շուրինէօր, կասկածոտ դէմքով մը գլուխը օրելով: Պրա-Ռուժի բակին մէջ հանդիպեցայ ձեզի: Վերջապէս... չերկարեմ: Եւ կ'ըսէիք թէ չէ՞ք ճանչնար զայն:

— Տակաւին գլուխս պիտի առնի՞ս այդ կրողին տակ անցնելիք Պրա-Ռուժիդ խօսքը ընելով...

— Բան մ' ըսե՞մ, վարպետ, թերեւս վրաս կը կասկածիք, պատմութիւնս պիտի պատմեմ ձեզի... պայմանաւ որ դուք ալ կռուփար[illegible]ու առհեստը սորվեցնէք ինծի, որոնք կռնակիս պարգեւը եղան. ատոր համար [illegible] պնդեմ:

— Կը հաւանիմ, Շուրինէօր, դուն պատմութիւնդ պատմէ... և Կուալէօզ ալ իրենը պիտի ըսէ:

— Շատ աղէկ,—կրկնեց Շուրինէօր—Օդը այնչափ դէշ է որ պահակ մ' անգամ չի կրնար դուրս ելլել... զուարճանանք, կ'ուզե՞ս, Կուալէօզ:

— Կ'ուզեմ, բայց իմ պատմութիւնս երկար չէ, ըսաւ Ֆլէօռ-տը-Մառի:

— Անշուշտ դուք ալ ձերը պիտի պատմէք, այնպէս չէ՞, ընկեր Ռոտոլֆ, յարեց Շուրինէօր:

— Այո, պիտի սկսիմ...

— Հողմահարի նկարի՜չ,—ըսաւ Կուալէօզ,—շատ աղուոր արհեստ մ' է:

— Եւ ի՞նչ կը շահիք այդ գործէն,—հարցուց Շուրինէօր:

— Գործիս փարած եմ—պատասխանեց Ռոտոլֆ,—բանած օրերս երեք և երբեմն ալ չորս ֆր. կը շահիմ, բա՛յց ամառը, որովհետեւ օրերը երկար են...

— Եւ պարապ մնացած ատեն կը թափառիք հա, անօրէն:

— Այո, մինչեւ որ դրամս հատնի, և քիչ ալ չեմ ծախսեր, նախ՝ մէկ գիշերուան համար տասը սու կուտամ կահաւոր սենեակիս համար:

— Ներեցէք, տէր իմ, տասը սո՞ւ կուտաք պառկելու համար,—ըսաւ Շուրինէօր, ձեռքը գլխարկին տանելով...

Այս տէր իմ բառերը, զոր Շուրինէօր հեգնաբար արտասանած էր, աննշմարելի կերպով ժպտեցուցին Ռոտոլֆը, որ պատասխանեց.—ո՛հ, հանգստութիւնս կը փնտռեմ և մաքրութիւնը կը սիրեմ:

— Աւասիկ Ֆրանսայի նախարար մը, պալիկռ մը, մեծատուն մը,—գոչեց Շուրինէօր,—տասը սուի կը պառկի եղեր...

— Անկէց զատ,—շարունակեց Ռոտոլֆ—չորս սու կուտամ ծխախոտի, որ կ'ընէ տասնըչորս, չորս սու նախաճաշի, մէկ կամ երկու սու օղիի, որ ըսել է օրը իբր երեսունըչորս երեսունըհինգ սու: Շաբաթն ի բուն աշխատելու պէտք չունիմ, ժամանակիս մնացորդ մասը կերուխումով կ'անցունեմ:

— Իսկ ընտանի՞քդ,—հարցուց Կուալէօզ:

— Հնդախտը առաւ տարաւ զայն,—պատասխանեց Ռոտոլֆ:

— Ո՞վ էին ծնողքդ, — հարցուց Կուալէօզ:

— Վաճառատուններու մայթերուն տակ հնավաճառ, հին քուրջերու վաճառական էին:

— Քանի՞ ծախեցիք ատոնց թողած ստացուածքը, հարցուց Շուրինէօր:

— Ես շատ փոքր էի, խնամակալս ծախեց. երբոր չափահաս եղայ, երեսուն փր. ալ վրայ տուի... Ահա այս էր ժառանգութիւնս:

— Իսկ հիմակուան վարպետդ ո՞վ է, հարցուց Շուրինէօր:

— Մ. Կօթիէ կը կոչուի եւ Պուտոնէ փողոցը կը բնակի: Աւանակ մ'է... բայց կոշտ... գող մը... բայց ագահ: Մինչեւ որ գործաւորներուն վարձքը վճարէ, հոգինին կը հանէ: Ահա այս է իր նկարագիրը: Եթէ մոլորի, թո՛ղ որ կորսուի եւ ալ չգտնուայ: Արհեստս իր քով սորվեցայ տասնըհինգ տարեկանէս ի վեր: Զինուորագրութեան տանն լաւ թիւ մը քաշեցի եւ ազատեցայ: Անունս Ռոտոլֆ Տիւան է... Ահա այս է պատմութիւնս:

— Հիմա կարգը քուկդ է, Կուալէօզ, — ըսաւ Շուրինէօր: Ես իմ պատմութիւնս վերջի կը պահեմ իբրեւ աղուոր պատառ մը:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԿՈՒԱԼԷՕԶԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

— Նախ ծայրէն սկսինք, — ըսաւ Շուրինէօր:

— Այո՛... առաջ ծնողքդ ըսէ, — կրկնեց Ռոտոլֆ:

— Ծնողքս չեմ ճանչնար, — ըսաւ Ֆլէօռ-տը-Մառի:

— Բա՛, — ըսաւ Շուրինէօր, — զարմանալի՜ բան... Կուալէօզ, չըսես որ միեւնոյն ընտանիքէն ենք...

— Դո՞ւն ալ, Շուրինէօր:

— Բարիզի սալարկներուն վրայ ձգուած որբ մ'էի... ճիշդ քեզի պէս, աղջիկս:

— Եւ ո՞վ մեծցուց քեզ, Կուալէօզ, — հարցուց Ռոտոլֆ:

— Չեմ գիտեր, պարոն... Որչափ որ հեռուէն հեռու կը յիշեմ, կարծեմ վեց եօթը տարու էի, երբ միականի պառաւի մը հետ կ'ապրէի, որ Շուէդ (բու) կը կոչուէր... որովհետեւ կոր քիթ մը ունէր, կլոր կանանչ աչք մը, եւ մէկ աչքը պաղած բուի մը կը նմանէր:

— Օ՜հ, օ՜հ, օ՜հ... աչքիս առջեւ է Շուէդը, — գոչեց Շուրինէօր խնդալով:

— Միականի պառաւը, — կրկնեց Ֆլէօռ-տը-Մառի — իրիկունները շաքար ծախել կուտար ինծի Բօն-Նէօֆի վրայ: Ասիկա ինծի մուրալ տալու եղանակ մ'էր... Երբ տուն դառնալուս՝ գոնէ տասը սու չբերէի, Շուէդ կերակրելու տեղ կը ծեծէր զիս:

— Վստա՞հ ես որ այդ կինը մայրդ չէր, — հարցուց Ռոտոլֆ:

— Կատարեալ վստահ եմ. Շուէդ շատ անգամ երեսիս զարկած էր թէ հօրմէ մօրմէ զուրկ էի: Միշտ կ'ըսէր թէ փողոցէն գտեր էր զիս:

— Այսպէս ուրեմն, — կրկնեց Շուրինէօր, — կերակուրդ ծեծ էր, երբ տասը սուի հասոյթ մը չգոյացնէիր, այնպէ՞ս է:

— Ասկէց զատ, հողին վրայ փռուած յարդէ անկողնի մը վրայ կը պառկէի, եւ յաճախ շատ կը մսէի... շատ կը մսէի:

— Կը հաւատամ, յարդը իրօք սառոյց մ'է, գոչեց Շուրինէօր, աղբը հարիւրապատիկ աղէկ է. բայց ինչ օգուտ, անոր դէմ զզուանք կը յայտնուի եւ կ'ըսուի թէ գռեհիկ ու գարշելի բան է. այսպէս մեծ մեծ կը ջարդեն:

Այս կատակախօսութիւնը Ռոտոլֆի ծիծաղը շարժեց: Ֆլէօռ-տը-Մառի շարունակեց.

— Յաջորդ տարուան, միականի պառաւը նախաճաշի համար նոյն օրապահիկը կուտար զոր տուած էր ընթրիքի համար, եւ Մօնֆօքօն կը ղրկէր զիս՝ որդ փնտռելու, ձուկի կեր ընելու համար, վասն զի, ցերեկին, Շուէդ՝ Նօթր-Տամի կամուրջին մօտ խանութ մը կը բանեցնէր, ձկնորսական կարթեր ծախելով: Ցուրտէն ու անօթութենէն մեռնող եօթը տարեկան

տղու մը համար ո՛րչափ տաժանելի բան է Մօրթէյլրի փողոցէն մինչև Մօնֆօքօն երթալ...

— Այդ մարզանքը կնիւնի պէս շիտակ բուսցուցեր է քեզ, աղջիկս, ատոր համար պէտք չէ որ գանգատիս, — ըսաւ Շուրինէօր — ծխափողը վառելու համար հրահանը կայծքարին զարնելով։

— Վերջապէս, կրկնեց Կուալէօզ, շատ յոգնած կը վերադառնայի։ Այն ատեն, կէս օրին մօտ, Շուէտ կտորիկ մը հաց կուտար ինծի։

— Աղջիկս, չուանելով մէջքդ պիծակի մը պէս բարակցեր է, ատոր համար գանգատելու չես, — ըսաւ Շուրինէօր, ծխափողը քանի մ՚անգամ ուժով քաշելով։ — Բայց դուք ինչ կ՚ըսէք կոր, ընկեր, բայց ոչ, Տէր Ռօտօլֆ ըսել կ՚ուզէի, ինչո՞ւ դէմքերնիդ բոլորովին փոխուեցաւ... արդեօք անո՞ր համար որ այդ մանկամարդուհին թշուառութիւն կրեր է։ Ինծի նայէ՛, ամենքս ալ տառապեր ենք...

— Ո՛հ, գրաւ կը դնեմ որ ինծի չափ թշուառութիւն չես կրած, Շուրինէօր, — ըսաւ Ֆլէօռ-տը-Մարի։

— Ե՞ս, Կուալէօզ... բայց անգամ մը երեւակայէ որ, աղջիկս, դուն թագուհիի մը պէս կեանք կը վարէիր իմ քովս։ Գոնէ, երբ պզտիկ էիր, յարդի վրայ կը պառկէիր և հաց կ՚ուտէիր... իսկ ես բոլոր գիշերներս Քլիշիի գաճի փուռերուն մէջ կ՚անցունէի, իբրև ճշմարիտ դատարկապորտ մը, և փողոցներու անկիւններէն ժողված կաղամբի կոճղերով և պատահական բանջարեղէններով կը սնանէի, բայց տեղ ալ, որովհետև Քլիշիի գաճի փուռերը երթալու համար ճամբան շատ հեռու է, քանի որ սաստիկ անօթութենէս սրունքներս կը կարտէին, Լուվրի խոշոր քարերուն տակ կը պառկէի... և ձմեռն ալ ճերմակ սաւաններ կ՚ունենայի, երբ ձիւն կը տեղար։

— Այր մարդու համար անշուշտ տաժանելի է այդ կեանքը, բայց հէք փոքրիկ աղջկա՞ն մը համար... ըսաւ Ֆլէօռ-տը-Մարի․ ասոր հետ մէկտեղ արտոյտի մը պէս գիրուկ էի։

— Կը յիշե՞ս այդ օրերը...

— Ի՞նչպէս չեմ յիշեր, երբ Շուէտ զիս ծեծէր, առաջին հարուածէն իսկ վար կ՚իյնայի, այն ատեն կ՚սկսէր ոտքը գետինը զարնել և գոչել. «Այս փոքրիկ անպիտը երկու տրամ ուժ չունի, կռուփի երկու հարուածներու իսկ չի կրնար դիմանալ»։ Ասկէց զատ, Բէկրիօդ կը կոչէր զիս, ուրիշ անուն չունէի, մկրտութեան անունս էր այդ։

— Ճիշդ ինծի պէս. կորսուած շուներու պէս անուններ ունէի... ծօ... մաշիկ... կամ Ալպինօս կը կոչէին զիս։ Զարմանալի բան է որ այսչափ իրարու կը նմանինք, աղջիկս, — ըսաւ Շուրինէօր։

— Իրաւ է... գոնէ թշուառութեան կողմէ... ըսաւ Ֆլէօռ-տը-Մարի, որ խօսքը միշտ այս մարդուն կ՚ուղղէր, ակամայ տեսակ մը ամօթ զգալով Ռօտօլֆի հանդէպ, և հազիւ կը համարձակէր աչքերը անոր վրայ յառել, թէպէտ ան կը վերաբերէր մարդերու այն դասակարգին որոնց հետ սովորաբար ինք կ՚ապրէր։

— Եւ երբ Շուէտի համար որդ փնտռելու չերթայիր, ինչ կ՚ընէիր, — հարցուց Շուրինէօր։

— Միականի պառաւը շրջակաները մուրալու կը ղրկէր զիս մինչև գիշեր, վասն զի ինք իրիկունները Բօն-Նէօֆի վրայ տապկած ձուկ ծախելու կ՚երթար։ Իրաւ է որ այդ պահուն չորաբեկ հացի կտորիս ժամանակը չէր, բայց երբ անօթութեան չդիմանալով, Շուէտէն ուտելիք ուզէի, կը ծեծէր զիս ըսելով. «մինչև որ ատոր սովորութիւն չըներս, Բէկրիօդ, կերակուր չկայ քեզի»։ Այն ատեն ես ալ, որովհետև անօթի էի և չարաչար կը ծեծէր զիս, տասը արցունք կը թափէի։ Միականի պառաւը գարեշաքարի փոքրիկ սակառս վիզս կ՚անցունէր և Բօն-Նէօֆի վրայ կը կեցնէր զիս. հոն ձմեռը ցուրտէն կը սարսռայի։ Եւ սակայն երբեմն ալ ակամայ կը քնանայի ոտքի վրայ, [illegible] [illegible] երկար ատեն, վասն զի Շուէտ կից մը տալով կ՚արթնցնէր զիս։ Վերջա[illegible] Բօն-Նէօֆի վրայ կը կենայի մինչև գիշերուան ժամը 11, գարեշաքարի [illegible] վիզէս կախուած, և

ատէպ կուլայի դառնալէս : Անցորդները լալս տեսնելով , վրաս կը գթային և ատեն ատեն մինչև տասը , տասնըհինգ սու ողորմութիւն կուտային , զոր կը տանէի կը յանձնէի Շուէդի , վասն զի ան , տեսնելու համար թէ բան մը վար կը դնէի՞ ինծի համար , վրաս գլուխս կը խուզարկէր և մինչև բերանս կը նայէր :

— Իրողութիւնը սա է որ քեզի պէս տղայի մը համար տասնըհինգ սուն մեծ բան մ'էր :

— Կը հաւատամ , ուստի միականի պառաւը տեսնելով որ . . .

— Մէկ աչքով , — ըսաւ Շուրինէօր խնդալով :

— Անշուշտ , քանի որ մէկ աչք միայն ունէր : Միականի պառաւը Բօն-Նէօֆի կամուրջին վրայ տանելէ առաջ , իրեն սովորութիւն ըրաւ ծեծել զիս , որպէս զի անցորդներուն առջև լամ և այս կերպով աւելցնեմ հասոյթս :

— Բամինելի բան էր այդ , բայց ոչ անմիտ :

— Եւ սակայն քիչ քիչ ծեծի վարժուեցայ , և որովհետև Շուէդ կը կատղէր , երբ ես չէի լար՝ իրմէ վրէժս լուծելու համար , և որչափ աւելի ծեծէր զիս , այնչափ աւելի կ'աշխատէի խնդալու , թէև աչքերս արցունքով լեցուած ըլլային :

— Հապա չե՞ս ըսեր շաքարները , որ բերնիդ ջուրերը կը վազցնէին , խեղճ Կուալէօզ :

— Ո՛հ , անշուշտ , Շուրինէօր , բայց երբեք անոնց համը նայած չէի , այս էր իմ փառասիրութիւնս , և այդ փառասիրութիւնը ի կորուստ մատնեց զիս :

Օր մը , Մօնֆօքօնէ վերադարձիս , փոքրիկ մանչեր զիս ծեծած և կողոպտած էին : Տուն դարձայ : Բաջ գիտէի թէ ի՛նչ պատիժ կ'սպասէր ինծի : Հացի տեղ ծեծ կերայ : Իրիկուան , կամուրջին վրայ երթալէ առաջ , Շուէդ , առջի օրը ձեռնունայն դառնալէս կատղած , բաց սովորութեան ծեծով չկշտացուց զիս , այլ արիւնս խմելու չափ չարչարեց , մազերս փետտելով քունքիս կողմէն , որ մարդուս ամէնէն զգայուն կողմն է :

— Նզովի՜ց արժան , քամինելի բան է այդ , — գոչեց աւազակը , բռունցքը սեղանին զարնելով և յօնքերը պռստելով : —

Տղայ մը ծեծե՛լ , արդէն խելքի դէմ բան է , բայց մարտիրոսի պէս չարչարել զայն . . . Վա՛յ նզովից արժան վայ . . .

Ռոտոլֆ ուշադրութեամբ մտիկ ըրած էր Ֆլէօռ-տը-Մառիի բառերը : Զարմացմամբ Շուրինէօրի երեսը նայեցաւ , զի անոր յանկարծական դիւրազգածութիւնը զարմանք կը պատճառէր իրեն :

— Ի՛նչ եղար , Շուրինէօր , — ըսաւ անոր :

— Ի՛նչ եղայ , ի՛նչ եղայ մի . . . Ի՛նչպէս , քու սիրտդ ալ բան մը չեղա՞ւ : Այդ հրէշ Շուէդը չարչարէ՞ մի սա՛ աղջնակը : Չըսե՞ս որ սիրտդ ալ բռունցքներուդ չափ կարծր է :

— Շարունակէ , աղջիկս , — ըսաւ Ռոտոլֆ՝ Ֆլէօռ-տը-Մառիի , առանց պատասխանելու Շուրինէօրի հարցումին :

— Կ'ըսէի որ Շուէդ մարտիրոսի մը պէս չարչարած էր զիս , լալնիս տալու համար : Կամուրջ գացի դարչնաքարներուս հետ : Միականի պառաւը իր տաղակին առջև կեցած էր . . . Ատեն ատեն բռունցքը ցոյց կուտար ինծի : Եւ որովհետև առջի իրիկուընէ ի վեր բան մը կերած չէի և անօթութենէս կը մարէի , Շուէդը բարկացնելու վախը աչք առնելով , հատ մը շաքար առի և կերայ :

— Կեցցե՛ս , աղջիկս :

— Երկու հատ ալ կերայ :

— Կեցցե՛ս , կեցցէ՛ սահմանադրութիւն :

— Իրաւ որ շատ ախորժակով կը ծամէի , ոչ թէ որկրամոլութեամբ , այլ անօթի էի , բայց ահա նարնջավաճառ կին մը սկսաւ աղաղակել . . . — «Հոս նայէ՛ , Շուէդ . . . Բէկ-ըիօդ դրամագլուխդ կ'ուտէ կոր» :

— Վա՛յ նզովից արժան , կատղած . . . կրակ կտրած ըլլալու է միականի պառաւը , — ըսաւ Շուրինէօր մեծապէս հետաքրքրուած . — Հէ՛ք արտուտիկ , արդեօք ի՛նչպէս դողացիր , երբ Շուէդ շաքար ուտելդ տեսաւ . . .

— Ի՛նչպէս պրծար ձեռքէն , խեղճ Կուալէօզ , — ըսաւ Ռոտոլֆ , Շուրինէօրի չափ հետաքրքրուած :

— Ո՛հ , շատ սուղի նստաւ ինծի , բայց յետոյ , միականի

պառաւը թէեւ իր շաքարները ուտելս տեսնելով կատղած էր , բայց չէր կրնար իր տապակին քովէն հեռանալ , մինչեւ որ ձկան տապկոցը կեռար . . .

— Հա՛ , . . . հա՛ . . . հա՛ , ճիշդ է . ահա ատոր կ'ըսեն դժուարին կացութիւն մը ,— գոչեց Շուրինէօր , բարձրաձայն խնդալով :

— Շուէդ իր երկաթեայ մեծ պատառաքաղով հեռուէն կ'սպառնար ինծի . . . : Երբ տապկոցը վերջացաւ , քովս եկաւ . . . երեք սու ողորմութիւն առած և վեց սուի շաքար կերած էի . . . Առանց խօսք մ'ըսելու , ձեռքէս բռնեց որ քաշէ տանի : Չեմ գիտեր թէ այդ պահուն ինչպէս վախէս չմեռայ : Այս օրուան պէս կը յիշեմ . . . վասն զի կաղանդի շաբթու էր . . . Բօն-Նէօֆի վրայ չեմ գիտեր ո՛րչափ խաղալիքի խանութներ կային , բոլոր գիշերը խելքս միտքս անոնց հետ էր . . . Կրնա՞ք երեւակայել թէ տղու մը համար ինչ մեծ հրճուանք է տեսնել բոլոր այդ գեղեցիկ պուպրիկները :

— Դուն բնաւ խաղալիք ունեցած չէի՞ր , Կուալէօզ ,— հարցուց Շուրինէօր :

— Ե՞ս , Տէ՛ր Աստուած , ո՞վ պիտի տար ինծի ,— ըսաւ դեռատի աղջիկը տրտմութեամբ ,— վերջապէս մութը կոխեց . թէեւ ձմեռուան մէջ էինք , կտաւէ անպիտան կարճ շրջազգեստ մը միայն ունէի , ո՛չ գուլպայ ունէի ոչ շապիկ , և ոտքերս փայտ-մուճակներ միայն կը կրէի : Տաքէն խեղդուելու բան մը չկար , այնպէս չէ՞ , բայց երբ պառաւը ձեռքէս բռնեց , բոլորովին արիւն քրտինք մտայ : Զիս ամէնէն աւելի զարհուրեցնող բանը աս էր թէ Շուէդ , ըստ սովորութեան հայհոյելու և փրփրելու տեղ , բոլոր ճամբան անդադար ակռաներուն տակէն կը մռմռար . . . միայն թէ ձեռքս չէր ձգեր , և այնքան շուտ կը քալեցնէր որ ստիպուած էի վազել ետեւէն հասնելու համար : Վազած ատենս , փայտ-մուճակներէս մէկը կորսնցուցեր էի , և որովհետեւ չէի համարձակեր իրեն ըսել , բոպիկ ոտքով միշտ իրեն կը հետեւէի սալարկներուն վրայ . . . երբոր հասայ , ոտքս բոլորովին արիւնլուայ եղած էր :

— Ի՞նչ չարաճճի պառաւ է եղեր . . . գոչեց Շուրինէօր , կռուփը նորէն սեղանին զարնելով բարկացայտ ,— սիրտս կը խըշխշայ երբ աչքիս առջեւ կը բերեմ այս աղջիկը , որ իր արիւնլուայ հէք ոտիկով կը վազվզէ այդ գող պառաւին ետեւէն . . .

— Մօրթէլըրի փողոցին մէջ ձեղնայարկ մը կը բնակէինք : Տունը տանող անցքին դրան քովը գինետուն մը կար , Շուէդ ներս մտաւ միշտ ձեռքէս բռնած , և կէս ըմպանակ օղի խմեց սեղանին առջեւ :

— Կրո՛ղ խմէր , եթէ այդչափ օղին ես խմէի , քաղաքը կուտայի :

— Միակ անի պառաւին օրուան կերածն էր այս . թերեւս ատոր համար է որ գիշերները այնքան կը ծեծէր զիս : Վերջապէս մեր ձեղնայարկը ելանք : Շուէդ դուռը երկու անգամ կղպեց : Ծունկերուն փարեցայ , շաքարները կերած ըլլալուս համար ներում հայցելով : Չպատասխանեց , և լսեցի որ սենեակին մէջ կը քալէր մրթմրթալով . «Այս իրիկուն ինչ ընեմ սա՛ Բէկրիօզին , սա շաքարի պզտիկ գողին . . . Ի՛նչ պատիժ տամ արդեօք» . . . Եւ կանգ առնելով երեսս նայեցաւ կանանչ աչքը խոլոր մոլոր թաւալելով . . . Իսկ ես միշտ ծընրադրած էի : Յանկարծ դարակի մը քով վազեց և զոյգ մը աքծան (fkrifkpfli) առաւ :

— Աքծա՞ն ,— գոչեց Շուրինէօր :

— Այո , աքծան :

— Ի՞նչ ընելու համար :

— Արդեօք գլո՞ւխդ զարնելու համար ,— ըսաւ Ռօտոլֆ :

— Մխե՞րդ կտրելու համար ,— ըսաւ Շուրինէօր :

— Ո՛չ , ո՛չ , ըսաւ Կուալէօզ , յիշելէն սակայն դողդըղալով :

— Արդեօք մազե՞րդ փետտելու համար :

— Ակռաներէս մէկը քաշելու համար :

Շուրինէօր բերնէն այնպիսի յիշոց մը թափեց և այնպիսի կատաղի անէծքներ կարդաց որ կապելային բոլոր յաճախորդները զարմացմամբ անոր դարձան :

—Էյ, ի՞նչ կ'ըլլաս կոր, — ըսաւ Ռօտոլֆ:

— Ի՞նչ կ'ըլլամ մի... եթէ այդ միակմնի պառաւը ձեռքըս անցնէր, կ'ապմննէի, ո՞ւր է հիմա, ըսէ ինծի, ո՞ւր է... եթէ գտնեմ, հոգին բերնէն կը բերեմ:

— Այդ թշուառական պառաւը իրա՞ւ քաշեց հանեց ակռադ, հէք աղջիկս, — հարցուց Ռօտոլֆ, մինչ Շուրինէօր բարկութենէն կրակ ու բոց կ'արձակէր:

— Այո, պարոն, բայց ոչ թէ առաջին անգամէն: Աստուած իմ, ո՛րչափ տառապեցայ: Գլուխս ծունկերուն մէջտեղը կը բռնէր որպէս մամուլի մը մէջ: Վերջապէս կէս մը աքծանով և կէս մ'ալ մատներով սա ակռաս քաշեց հանեց և տպա ըսաւ. «Ամէն օր տասը այս մէյմէկ հատ պիտի քաշեմ հանեմ, Բէկրիօդ, և երբ այլեւս ակռադ չմնայ, ծովը պիտի նետեմ քեզ որ ձուկերուն կեր ըլլաս»:

— Ահ, թշուառական պառաւ, հէք պզտիկ աղջկան մը ակռաները կորզել, խլե՜լ...— գոչեց Շուրինէօր անզուսպ կատաղութեամբ մը:

— Եւ ի՞նչպէս խոյս տուիր Շուէդի ձեռքէն, — հարցուց Ռօտոլֆ:

— Յաջորդ օրը, Մօնֆօքօն երթալու ատեն, Շան գ'էլփէի կողմերը փախայ, որովհետեւ սաստիկ կը վախնայի որ պառաւը կը խղդէր զիս: Աշխարհի միւս ծայրը երթալու պատրաստ էի, նորէն անոր ձեռքը չիյնալու համար: Անդադար քալելով անծանօթ թաղերու մէջ ինկայ. մարդու մը չհանդիպեցայ որ ողորմութիւն խնդրէի, բայց վախէս ու սարսափէս մօտէս իսկ չէի անցներ...: Գիշերը փայտանոցի մը մէջ պառկեցայ, փայտի դէզերու տակը: Որովհետեւ շատ պզտիկ էի, հին դրան մը տակէն կրցած էի ներս սպրդիլ, և փորձած էի քիչ մը փայտի կեղեւ ծամել, բայց չկրցայ, որովհետեւ շատ կարծր էր: Վերջապէս քունս տարաւ: Առտուն շշուկ լսելով, ա՛լ աւելի մխուեցայ փայտի դէզին տակ: Հոն գրեթէ տաք էր: Եթէ ուտելիք ունենայի, ձմեռն ի բուն հոն հանգիստ կրնայի ըլլալ:

—Ինչպէս ես գտնի փուռիս մէջ:

— Չէի համարձակեր փայտանոցէն դուրս ելլել, երեւակայելով թէ Շուէդ ամէն տեղ զիս կը փնտռէր, ակռաներս քաշելու և զիս ջուրի մէջ խղդելու համար, և թէ կրնար զիս ձեռք ձգել, եթէ տեղէս շարժէի...

— Ինծի նայէ, ալ մի՛ խօսիր այդ թշուառական պառաւին վրայ, արիւնս գլուխս կը հանես կոր... Իրաւութիւնը սա է որ թշուառութիւն կրեր, շատ տառապեր ես, խեղճ Թուչիկս: Կը ցաւիմ որ քիչ մ'առաջ վախցուցի քեզ, սպառնալով... սակայն, Աստուած վկայ, ծեծելու միտք չունէի:

— Ինչո՞ւ համար պիտի չծեծէիր զիս, քանի որ մէկը չունէի զիս պաշտպանելու համար...

— Ճիշդ ատոր համար է որ պիտի չծեծէի, քանի որ ուրիշներու պէս չես և մէկը չունիս որ պաշտպանէ քեզ: Ասոր հետ մէկտեղ, երբ կ'ըսեմ թէ մէկը չունիս, ընկեր Ռօտոլֆը մէշել չուզելուս համար է, թէև սա ալ դիպուած մ'է... և պատահական ափոց մ'էր ինծի տուածը...

— Շարունակէ՛, աղջիկս..., — ըսաւ Ռօտոլֆ: Փայտանոցէն ի՞նչպէս դուրս ելար:

— Յաջորդ օրը, կէսօրուան ատենները: խոշոր շան մը հաչիւնը լսեցի փայտի դէզին տակէն: Ականջ դրի... Շունը միշտ կը հաչէր մօտենալով. յանկարծ խռպոտ ձայն մը սկսաւ պոռալ. «Շունս կը հաչէ կոր, փայտանոցին մէջ մէկը կայ պահուըտած»: — «Գող է», կրկնեց ուրիշ ձայն մը... Եւ այս երկու մարդիկը սկսան գրգռել իրենց շունը, գոչելով. «բռնէ՛, բռնէ՛»: Շունը վրաս վազեց. վախնալով որ կը խածնէ զիս, բոլոր ուժովս սկսայ օգնութիւն պոռալ: «Ականջ դիր, — ըսաւ ձայնը — կարծես թէ տղու աղաղակ է...»: Շունը ետ կանչուեցաւ, և ես ալ փայտերու դէզին տակէն դուրս ելայ, և պարոնի մը ու բանկինուոր տղու մը դիմացը գտնուեցայ. «Ի՞նչ բան ունիս փայտանոցիս մէջ, գող աղջիկ», — ըսաւ պարոնը դժխեմ դէմքով մը: — Ձեռքերս միացնելով պատասխա-

նեցի.— «Կ՚աղաչեմ, մի՛ պատժեր զիս. երկու օրէ ի վեր բան մը կերած չեմ. Ծուէգի տանէն փախայ, որ ակռաներէս մէկը քաշեց հանեց և զիս ձուկերուն կեր տալու համար գետը պիտի նետէր: Պառկելու տեղ չգտնելով, ձեր դրան տակէն ներս սողոսկեցայ, և փայտի դէզերուն տակ՝ կեղեւներուն մէջ քնացայ, կարծելով որ մէկուն չեմ վնասեր»:

— «Ես տասնի խօսքերէ չեմ խաբուիր, գող աղջիկ մ՚է աս, որ փայտերս գողնալու եկած է. պէտք է երթալ ոստիկան կանչել...»— ըսաւ փայտավաճառը՝ իր մանչուն:

— Ո՛հ, ինչ ողորմուկ, անպիտան ծերուկ մ՚է եղեր: Ոստիկա՛ն կանչել: Ինչո՞ւ համար անմիջապէս թնդանօթ բերել չէ տուեր,— գոչեց Շուրինէօր,— Ի՜նչպէս կրնայիր անոր կոճղերը գողնալ, դուն որ հազիւ ութ տարու էիր, ինչ կով-գըլուխ մարդ է եղեր:

— Իրաւ է, և ճիշդ ատոր համար է որ իր մանչը պատասխանեց. «Վարպետ, ինչ կ՚ըսես, ինչպէս պիտի գողնար կոճղերդ, ինք որ անոնցմէ ամէնէն պզտիկէն աւելի պզտիկ է:

— Իրաւունք ունիս, պատասխանեց փայտավաճառը, բայց եթէ իր հաշուին համար չէ եկած, ուրիշներու հաշուին եկած է: Գողերը ասոր պէս տղաքներ ունին, զոր լրտեսելու և պահուըտելու կը դրկեն, որպէս զի տուներուն դուռները բանան: Պէտք է ոստիկանական Քոմիսէրին տանիլ զինքը: Ուշադրութիւն ըրէ որ չփախչի...»:

— Պատուիս վրայ կ՚երդնում որ այդ փայտավաճառը իր կոճղերէն աւելի փայտգլուխ է եղեր, ըսաւ Շուրինէօր:

— Քոմիսէրին տարին զիս,— կրկնեց Կուալէօզ:— Իբրեւ թափառաշրջիկ ամբաստանուեցայ և բանտ դրուեցայ: Յետոյ դատարանի առջեւ ելայ և դատապարտուեցայ,— միշտ իբրեւ թափառաշրջիկ — զգաստարանի մէջ մնալու մինչեւ տասնըվեց տարեկան: Դատաւորներուն շատ շնորհակալ եղայ իրենց բարերարութեան համար... Գոնէ բանտին մէջ ուտելիք պիտի ունենայի, պիտի չծեծուէի. Ծուէգի ձեղնայարկին քով բանտը դրախտ մ՚էր ինծի համար: Աւելեց զատ, բանտին մէջ

կար կարել սորվեցայ: Բայց ի՜նչ դժբախտութիւն, ծոյլ էի, աւելի կը սիրէի երգել քան թէ աշխատիլ, մանաւանդ երբ արեւը կը տեսնէի... Ո՛հ, երբ օդը շատ գեղեցիկ ըլլար, բանտին բակին մէջ ինքզինքս չէի կրնար զսպել երգելէ... Եւ այն ատեն երգելով երգելով, այնպէս կը կարծէի թէ բանտարկուած չեմ: Անդադար երգելուս համար է որ Բէկբիօղ անունս փոխեցին և Կուալէօզ (Երգչուհի) դրին: Վերջապէս, երբ տասնըվեց տարեկան եղայ, բանտէն ելայ... Դրան առջեւ գտայ այս կապելային տիրուհին և երկու երեք պառաւ, որոնք երբեմն կուգային բանտակից ընկերներս տեսնելու, և միշտ ըսած էին ինծի թէ բանտէն ելած օրս գործ պիտի գտնէին ինծի:

— Ո՛հ, լաւ լաւ, կ՚ըմբռնեմ, ըսաւ Շուրինէօր:

— «Աղուոր աղջիկս», — ըսին ինծի գինեպանուհին ու պառաւները, — կ՚ուզե՞ս մեր տունը գալ բնակիլ, աղուոր հագուստներ պիտի տանք քեզի, և դուն լոկ պիտի զուարճանաս:» Ես որ անոնց վրայ կը կասկածէի, մերժեցի և ինքնիրենս ըսի. «Կար կարել գիտեմ, երկու հարիւր ֆրանք ունիմ ձեռքս... ահա ութ տարի է որ բանտն եմ, կ՚ուզեմ քիչ մը երջանիկ ապրիլ, ուրիշին վնաս չունիմ, երբ դրամս հատնի, գործը ինքնին կուգայ.» — Եւ սկսայ վատնել երկու հարիւր ֆրանքս: Այս եղաւ մեծ սխալս, — յարեց Ֆլէօռ-տը-Մառի հառաչելով, — ամէն բանէ առաջ գործ ճարելու էի, բայց մէկը չունէի որ խորհուրդ տար ինծի: Արդարեւ, տասնըվեց տարեկան հասակի մէջ այսպէս Բարիզի մէջ նետուած ըլլալ միայնակ...: Վերջապէս եղածը եղած է. սխալեցայ և պատիժս գտայ: Ուստի սկսայ դրամս վատնել: Նախ ծաղիկներ գնեցի, սենեակս անոնցմով լեցնելու համար. ո՜րչափ կը սիրեմ ծաղիկները, և ապա չրջազգեստ մը, գեղեցիկ շալ մը գնեցի, և պտտելու գացի Պուլօնեի անտառը, Սէն-Ժէռմէն, Վէնսէն, գիւղերը... ո՛հ, որչափ կը սիրեմ գիւղերը...

— Թերեւս սիրահարի մը հետ, հէ՞, աղջիկս, — հարցուց Շուրինէօր:

— Ո՛հ, Աստուած վկայ, ոչ: Ես իմ անձիս տիրուհին ըլլալ կ'ուզէի: Բանտակից ընկերուհիներէս մէկուն հետ զբօսնելու կ'երթայի. շատ բարի աղջիկ մ'էր և Ռիկօլէդ կը կոչուէր, որովհետև անդադար կը խնդար:

— Ռիկօլէ՛դ, Ռիկօլէ՛դ մի, այդ անունը չեմ գիտեր կոր, —ըսաւ Շուբինէօր իր յիշատակները քրքրելու կերպարանք մ'առնելով:

— Չեմ կարծեր որ գիտնաս: Վստահ եմ որ պարկեշտ աղջիկ մ'է Ռիկօլէդ... Բանտին մէջ եթէ ամէնէն զուարթն էր, նաև ամէնէն աշխատասէրն էր, և իրեն հետ տարաւ ունուան չորս հարիւր ֆրանք զոր շահած էր: Ասկէց զատ, շատ կարգապահ էր. անմեղիք բան էր: Երբ կ'ըսեմ թէ խորհրդատու չունէի, կը սխալիմ...: պարտաւոր էի իր խրատներուն մտիկ ընել... Ութ օր զուարճանալէ վերջ, Ռիկօլէդ ըսաւ ինծի. «Հիմակ որ զուարճացանք, պէտք է գործ փնտռել և պարապ տեղը մեր դրամը չվատնել»: Ես որ այնքան երջանկութիւն կ'զգայի դաշտերը, անտառները ժուռ գալով, այս տարի գարնան վերջերն էր, իրեն պատասխանեցի. «Ես քիչ մ'ալ զուարճանալ կ'ուզեմ, ետքէն պիտի աշխատիմ»: Անկէց ի վեր անգամ մ'ալ չտեսայ Ռիկօլէդը, բայց քանի մ'օր առաջ իմացայ որ Թամբլ Թաղը կը բնակի, թէ քաջ գործաւորուհի մը եղած է, թէ օրը առնուազն քսանըհինգ սու կը շահի և իրեն յատուկ սենեակ մը ունի եղեր... սակայն երբեք չի բանէր որ երթամ տեսնեմ զինքը. ինծի այնպէս կը թուի որ ամօթէս պիտի մեռնիմ, եթէ իրեն հանդիպիմ:

— Այսպէս ուրեմն, հէք աղջիկ, —ըսաւ Ռօտօլֆ—գիւղերը երթալով բոլոր դրամդ վատնեցիր: Միթէ շա՞տ կը սիրես գիւղը:

— Ո՛հ, այո՛, միակ փառասիրութիւնս էր գիւղը բնակիլ... Ռիկօլէդ, ընդհակառակն, Բարիզը նախամեծար կը համարէր, ծառուղիներուն վրայ ժուռ գալու համար... բայց այնքան ազնիւ, այնքան հաճոյակատար էր որ հետս բացօթեայ դաշտերը կուգար:

— Գոնէ քանի մը սու պահած չէի՞ր որ մինչև գործ գտնելդ ապրէիր, — հարցուց Շուբինէօր:

— Այո՛... յիսուն ֆր. պահած էի... բայց դիպուածը այնպէս ուզեց որ Լօրէն անուն լուացարար կին մը ունենայի, գառնուկի պէս անմեղ կին մը, որ այն ատեն ծանր յղի էր, այսու հանդերձ ոտքը ձեռքը միշտ ջուրերու մէջ էր տաշտին առջև: Հիւանդացաւ, և չկրնալով աշխատիլ, Պուռայ (աղքատանոց) մտնել ուզեց, բայց տեղ չէր մնացեր, և ինք ալ աւուր հացի կարօտ մնացեր էր: Երբ ծննդաբերութիւնը մօտեցաւ, որովհետև կահաւոր խուցի մը մէջ գոնէ անկողին մը վարձելու կարողութիւն չունէր, վհատեցաւ: Բարեբախտաբար, խրիկուն մը, Նօդր-Տամի կամուրջին մէկ անկիւնը, հանդիպեցաւ տիկին Կուպէնի որ չորս օրէ ի վեր կը պահուըտէր տան մը նկուղին մէջ, զոր աղքատանոցին նախն կը փնտռէին...

— Բայց ինչո՞ւ համար ցերեկ ատեն կը պահուըտէր այդ կինը:

— Էրկանը ձեռքէն փախչելու համար, որ կ'ուզէր սպաննել զինքը: Միայն գիշերները դուրս կ'ելլէր, երթալ հաց գնելու համար: Ահա այն ատեն է որ հանդիպած էր խեղճ Լօրէնի, որ հիւանդ էր և հազիւ կրնար ինքզինքը քաշկռտել, վասն զի վայրկեանէ վայրկեան տղաբերքին կ'սպասէր... Տիկին Կուպէն, զայն տեսնելով, իր պահուըտած նկուղը տարաւ: Այս ալ՝ ապաւէն մ'էր: Հոն տիկին Կուպէն իր խշտեակն ու հացը բաժնեց հէք Լօրէնի հետ, որ այն տեղը մանչ զաւակ մը ծնաւ. վերմակ մը անգամ չկար, լոկ յարդ կար: Տիկին Կուպէն զայս տեսնելով, այլևս չի դիմանար, և իր էրկանը կողմէ սպաննուելու վտանգը աչք առնելով, որ ամէն տեղ զինքը կը փնտռէր, ցերեկ ատեն մառանէն դուրս ելաւ և եկաւ գտաւ զիս: Գիտէր թէ դեռ քիչ մը դրամ ունէի և կ'սիրէի բարիք ընել, եթէ կարող ըլլայի: Ուստի երբ Լօրէնի թշուառութիւնը պատմեց ինծի և ըսաւ թէ իր զաւկին հետ յարդի վրայ մնացած էր նկուղի մը մէջ, պատասխանեցի որ իսկոյն եր-

թայ լուցս բերէ զայն, և թէ խմելիս մօտ խուց մը պիտի վարձէի իրեն համար։ Եւ բամբիս պէս բրի, ուստի տեսնելու էր թէ հէք Լօրէն ո՜րչափ գոհ էր, երբ անկողնի մը մէջ պառկեցաւ՝ իր քովը ունենալով զաւակը, ողորմելիս փոքրիկ օրօրոցի մը մէջ, զոր գնած էի։ Ես և տիկին Կուպէն միասին հսկեցինք անոր վրայ։ Երբոր կրցաւ ոտք ելլել, դրամովս օգնեցի իրեն մինչև որ կարող եղաւ նորէն տաշտին առջև անցնելու։

— Եւ երբ բոլոր ունեցած դրամդ այդ հէք Լօրէնին ու իր զաւկին համար վատնեցիր, այնուհետև ի՞նչ ըրիր, աղջիկս, — հարցուց Ռօտոլֆ։ — Այն ատեն գործ փնտռեցի, բայց շատ ուշ մնացեր էի։ Շատ աղէկ գիտէի կար կարել, աշխատելու կամք ունէի, գործ պիտի չպակսէր... Ո՛հ, ո՜րչափ կը սխալէի։ Ճերմակեղէնի վաճառատուն մը մտայ գործ ուզելու համար, և չուզելով սուտ խօսիլ, բացէ ի բաց յայտնեցի թէ բանտէն ելած եմ։ Առանց պատասխանելու, ճամբեցին զիս։ Աղաչեցի, պաղատեցայ որ փորձի համար գործ մը տան ինծի. գողի մը պէս փողոց վռնտեցին զիս։ Այդ պահուն յիշեցի Ռիկոլէթի բառերը, բայց շատ ուշ մնացեր էի... Ապրելու համար, քիչ քիչ ծախեցի ունեցած քիչ մը ճերմակեղէնս և հագուստներս, 'ի վերջապէս, երբ ա՛լ բան մը չէր մնացած, կահաւոր խցիկէս վռնտուեցայ։ Երկու օրէ ի վեր բան մը կերած չէի ... պառկելու տեղ չունէի... Այն ատեն է որ գինեպանուհիին և պառաւներէն մէկուն հանդիպեցայ... Անոնք բնակած տեղս գիտնալով, բանտէն ելած օրէս ի վեր միշտ չորս կողմս թափառած էին։ Ըսին որ գործ պիտի հայթայթեն ինծի... Հաւատացի իրենց խօսքերուն... Առին տարին զիս... ծայր աստիճան կարօտութեան մէջ ինկած էի, խելքս գլուխս չէր... Օղի խմցուցին ինծի... Ես... ես... ահա... ըսաւ տարաբախտ աղջիկը, գլուխը ձեռքերուն մէջ պահելով։

— Երկար ատեն կա՞յ որ գինեպանուհիին քով կը բնակիս, խեղճ աղջիկս, — հարցուց Ռօտոլֆ ցաւագին հետաքրքրութեամբ մը։

— Վեց շաբաթ է, պարոն, — պատասխանեց Կուալէօզ, դողդղալով։

— Կը հասկնամ—, ըսաւ Շուրինէօր. հիմա կը ճանչնամ քեզ իբր թէ ծնողքդ եղած ըլլայի և դուն ալ երբեք իմ բոյնէս մեկնած չըլլայիր։ Լաւ ուրեմն, կը յուսամ որ խոստովանութիւն մ'ալ ունիս...

— Կ'երևի թէ կը վշտանաս կեանքդ պատմած ըլլալուդ համար, — ըսաւ Ռօտոլֆ։

— Աւա՜ղ, պարոն, — ըսաւ Փլէօռ-տը-Մառի տխրութեամբ, — մանկութենէս ի վեր առաջին անգամ է որ այս ամէն բաները միանգամայն կը յիշեմ... և շատ զուարթ բան մը չէ աս...

— Լաւ, — ըսաւ Շուրինէօր հեգնաբար, — թերևս կը ցաւիս որ ճաշարանի մէջ խոհանոցի աղջիկ կամ անմիտ պառաւներու քով սպասաւոր չես եղած, անոնց էրիկները խնամելու համար։

— Ի՜նչ փոյթ... մարդ երբ պարկեշտ ու պատուաւոր է, միշտ երջանիկ է, — ըսաւ Փլէօռ-տը-Մառի խորին հառաչանքով մը։

— Ո՛հ, ի՜նչ խելք, — գոչեց Շուրինէօր բարձրաձայն խնդալով, — ինչո՞ւ համար անմիջապէս մայրապետ չես ըլլար, հայրդ մայրդ պատուելու համար զոր չես ճանչնար։

— Հայրս կամ մայրս զիս փողոց նետեր են անպէտ շնիկի մը պէս... ո՞վ գիտէ, թերևս ապրելու միջոց ալ չունէին... — ըսաւ Կուալէօզ դառնութեամբ։ Ոխ չունիմ անոնց դէմ, չեմ գանգատիր, բայց իմինէս աւելի բախտաւոր վիճակներ կան։

— Քո՞ւ վիճակդ, բայց ի՛նչ կը պակսի քեզի։ Աստղիկի պէս կը փայլիս, հազիւ տասնըվեցուկէս տարու ես, սոխակի մը պէս կ'երգես, Կոյսի կը նմանիս, Փլէօռ-տը-Մառի կը կոչուիս և դեռ կը գանգատիս։ Բայց ի՞նչ պիտի ըսես երբ ոտքերուդ տակ թմբիր մը և գլխուդ վրայ կեղծամ մը ունենաս սա ճիւաղուհիին պէս։

— Ո՛հ, երբեք այդ տարիքը պիտի չհասնիմ։

— Թերևս չպառաւնալու համար գիւտ մ'ընելով, որուն մենաշնորհը պիտի ստանաս։

— Ոչ, ես այդքան հաստատուն կազմուածք չունիմ, արդէն գէշ հազ մը ունիմ։

— Ո՜հ, շատ չքաշես, գնա՛ գերեզմանդ փորէ և մէջը մտիր, խե՜նդ ես, ի՜նչ ես, գնա՛ բանդ։

— Միթէ այդ գաղափարները միշտ կը պաշարե՞ն միտքդ, Կուալէօզ — հարցուց Ռոտոլֆ։

— Երբեմն... Օրինակի համար, Ռոտոլֆ, թերևս դուք ըսածս լաւ կը հասկնաք. տեսէք, երբ գինեպանուհիին տուած դրամով Վիէյլ-Տրապըրի փողոցին անկիւնի կաթնավաճառուհիին կ'երթամ քիչ մը կաթ գնելու և երբ կը տեսնեմ որ ան իր փոքրիկ սայլակը հեծած, էշուն հետ գիւղ կը վերադառնայ, ամէն նախանձս կը գրգռէ տեսնելը, և ինքնիրենս կ'ըսեմ. «անիկա՛ գիւղ կ'երթայ միայնակ, մաքուր օդ ծծելու կ'երթայ իր տունը, իր ընտանիքին մէջ... և ես գինեպանուհիին ձեղնայարկը կ'ելլեմ, ուր ցերեկ ատեն իսկ մութ է։

— Լաւ ուրեմն, պարկեշտ եղիր, աղջիկս, այդ վիճակը երեսդ անցո՛ւր... պարկեշտ եղիր, — ըսաւ Շուրինէօր։

— Պարկե՜շտ, Աստուած իմ, և ի՞նչ բանով կ'ուզէք որ պարկեշտ ըլլամ։ Կրած հագուստներս գինեպանուհիին կը վերաբերին, բնակարանիս և սնունդիս համար պարտք ունիմ իրեն... չեմ կրնար տեղէս շարժիլ... իբրև գող ձերբակալել պիտի տայ զիս... իր գերին եմ... պէտք է որ պարտքս հատուցանեմ...

Այս վերջին սակայն խօսքերը արտասանած ատեն, տարաբախտ աղջիկը սկսաւ դողալ, և երկայն թարթիչներուն ծայրը արցունքը մարգարտացաւ։

— Ուրեմն տեղէդ մի՛ շարժիր և ինքզինքդ գեղջուկ կնոջ մը հետ մի՛ բաղդատեր, — ըսաւ Շուրինէօր։ — Խենդեցա՞ր ի՞նչ եղար, բայց միտքդ բեր որ մայրաքաղաքին մէջ կը փայլիս, մինչդեռ կաթնավաճառ կինը գիւղ կ'երթայ՝ իր արջոց խիւսը պատրաստելու, կովերը կթելու, ճագարներուն համար խոտ ժողվելու, և իր էրիկէն աղուոր ծեծ մը ուտելու, երբ ան գինետունէն տուն դառնայ։ Ահա ճակատագիր մը, որ իր տարօրինակութեամբը կրնայ պանծալ։

Կուալէօզ պատասխան չտուաւ. նայուածքը անթարթ, կուրծքը ճնշուած, դէմքին արտայայտութիւնը դժնդակօրէն նկուն էր... Ռոտոլֆ յարաճուն հետաքրքրութեամբ մը մտիկ ըրած էր այս անկեղծօրէն միամիտ պատմութիւնը։ Թշուառութիւնը, լքումը, կեանքի աղքատութիւնը ի կորուստ մատնած էին այս չուառ աղջիկը, որ տասնվեց տարեկան հասակին մէջ միայնակ... մէն մինա ձգուած էր անհուն Բարիզի մէջ։ Ռոտոլֆ ակամայ սկսաւ մտածել պաշտելի զաւկի մը վրայ զոր կորսնցուցած էր... մեռա՛ծ վեցամեայ փոքրիկ աղջկան մը վրայ, որ հիմա Ֆլէօռ-տը-Մառիի պէս տասնըվեց տարեկան պիտի ըլլար... Այս յիշատակը աւելի ևս կը սաստկացնէր իր հոգածութիւնը ա՛յն տարաբախտ աղջկան համար որուն ցաւագին պատմութիւնը քիչ մ'առաջ լսած էր։

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՇՈՒՐԻՆԷՕՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Ընթերցողը անշուշտ չէ մոռցած թէ կապելային յաճախորդներէն երկուքը ուշադրութեամբ կը լրտեսէին երկրորդ անձի մը կողմէ, որ նոր գինետուն մտեր էր։ Այս երկու մարդոցմէ մին, ինչպէս արդէն ըսինք, գլուխը յունական գլխարկ մը դրած էր, ձախ թևը միշտ կը պահէր և թախանձանօք հարցուցեր էր գինեպանուհիին թէ արդեօք Մէդր-տ'էգօլ և Կրօ-Պուալէօ դեռ չէ՞ին եկած։ Կուալէօզի պատմութեան միջոցին, զոր անոնք չէին կրնար լսել, այդ երկու մարդիկը քանիցս իրարու հետ խօսեր էին ցած ձայնով, և անձկութեամբ դրան կողմը դիտելով։ Ան որ յունական գլխարկ կը կրէր, իր ընկերոջ ըսաւ.

— Կրօ-Պուալէօն դեռ չեկաւ, ոչ ալ Մէդր-տ'էգօլը։

— Միայն թէ Աքըլէդ անոր գլուխը կերած չըլլայ, որպէս զի անոր աւարի բաժինն ալ ձեռք անցունէ։

— Ո՛ւր էր թէ այնպէս ըրած ըլլար, ինչ որ մեզ համար շահաւոր է. քանի որ գողութիւնը մենք պատրաստեցինք, մեր բաժինը պիտի առնենք իրմէ, — կրկնեց միւսը։

Նորեկը, որ այդ երկու մարդիկը կը դիտէր, անոնցմէ այնքան հեռու նստեր էր որ չէր կրնար լսել անոնց խօսքերը։ Գլխարկին մէջ պահած փոքրիկ թուղթ մը քանիցս յոյժ ճարտարութեամբ զննելէն վերջ, գոհ երևցաւ իր դիտողութիւններէն, սեղանէն ելաւ և ըսաւ գինեպանուհիին, որ հաշուեսեղանին առջև կը մրափէր, ոտքերը թոնիրին վրայ դրած, և խոշոր սև կատուն ծունկերուն վրայ առած.

— Ինծի նայէ՛, մայր Բօնիս, մէկ պահէն պիտի վերադառնամ, աչքդ կուժիս ու պնակիս վրայ ըլլայ... վասն զի աներես գողերէն կասկածելու է։

— Անհոգ եղի՛ր, տղաս, — ըսաւ մայր Բօնիս, — եթէ կուժդ ու պնակդ պարապ են, ոչ ոք կը դպչի անոնց։

Նորեկը շատ խնդաց գինեպանուհիին կատակախօսութեան վրայ և ելաւ գնաց, առանց իր մեկնումը ուշադրութիւն գրաւելու։ Այն պահուն որ այդ մարդը դուրս ելաւ, և դուռը դեռ չգոցուած, Ռօտոլֆ փողոցին մէջ նշմարեց այն սևադէմ ու հսկայակազմ ածխավաճառը, որուն վրայ խօսեցանք արդէն. ժամանակ ունեցաւ անհամբեր շարժումով մը անոր հասկցնելու թէ իր հսկողութիւնը տաղտուկ կը պատճառէր իրեն. բայց ածխավաճառը Ռօտոլֆի դժկամակութիւնը բանի տեղ չդնելով, կապելայէն չհեռացաւ։

Կուալէօզի դէմքը երթալով տրտմութեամբ կը համակուէր. կզակը պատին առած, գլուխը կուրծքին վրայ ծռած, խոշոր կապոյտ աչքերը մեքենաբար իր շուրջը յածելով, տարաբախտ աղջիկը ամենատխուր մտածումներով ընկճուած կը թուէր։ Երկու երեք անգամ Ռօտոլֆի սևեռուն ակնարկին հանդիպելով, աչքը անդին դարձուցեր էր, չկրնալով ըմբռնել այն տարօրինակ տպաւորութիւնը զոր այդ անծանօթը կ'ընէր իր վրայ։ Անոր ներկայութենէն նեղուած, ընկճուած, գրեթէ կը զղջար իր թշուառ կեանքը այնքան անկեղծութեամբ անոր առջև պարզած ըլլալու համար։

Շուրինէօր, ընդհակառակն, շատ զուարթ կը թուէր։ Միսմինակ աղջիկը լափած էր. օղին ու գինին շատ դիւրահաղորդ ըրած էին զինքը, իր վարպետը գտած ըլլալուն առթիւ, ինչպէս կ'ըսէր ինք, ջնջուած սրբուած էր Ռօտոլֆի վեհանձն վարմունքին առջև, մանաւանդ որ անոր մարմնական ուժին առաւելութիւնը խոստովանելով, իր նուաստացման յիշատակը տեղի տուած էր ուրիշ զգացման մը, որ հիացումի, վախի և յարգանքի տեղ կը բռնէր։

Այս անոխակալ ոգին, և այն վայրի հպարտութիւնը, որով կը պարծենար թէ երբեք գողութիւն չէր ըրած, գէթ կ'ապացուցանէին թէ Շուրինէօր բոլորովին կարծրասիրտ էակ մը չէր։ Ռօտոլֆի կորովամտութենէն չէր վրիպած այս նուրբ տարբերութիւնը, և հետևապէս հետաքրքրութեամբ կ'սպասէր այդ մարդուն պատմութիւնը լսելու։

— Օն, սկսէ՛ նայինք, տղա՛ս, — ըսաւ Ռօտոլֆ, — ականջնիս քեզի է։

Շուրինէօր բաժակը կուլ տուաւ, և այսպէս սկսաւ. —
Դուն, խեղճ Կուալէօզս, գոնէ Շուէդ մը ունեցար, որ պատսպարեց քեզ, թէև դժոխքին կրակներուն գայ... Դուն խշտեակ մը ունեցար մինչև այն վայրկեանը երբ բանտարկուեցար իբրև դատարկապորտ... իսկ ես չեմ յիշեր ինչու որ անկողին կոչուած բանին մէջ պառկած ըլլամ, մինչև տասնևինը տարեկան հասակս... այս գեղեցիկ տարիքիս մէջ զինուոր եղայ։

— Բանակին մէջ ծառայա՞ծ ես, — հարցուց Ռօտոլֆ։

— Երեք տարի, բայց ատոր կարգը քիչ մը ետքը պիտի գայ։ Լուվրի քարերը, Բլիշիի գաճի փուռերը և Մօնրուժի քարահանքերը, ահա ասոնք եղան երիտասարդութեանս օթևանները։ Ինչպէս կը տեսնէք, թէ՛ Բարիզի մէջ և թէ գիւղերը բնակարան ունէի, միմիայն բնակարան։

— Բայց ի՞նչ գործ կ'ընէիր։

— Իրաւ որ, վարպետ, մշուշի պէս կը յիշեմ թէ տղայութեանս՝ ծերունի քրջահաւաքի մը հետ կը թափառէի, որ իր կռածագ ունելիին հարուածներով հոգիս բերանս կը բերէր։

Եւ տակաւ սաստիկ ըլլալու է , վասն զի ոտքերուս կապարճնե-
րով զինուած այդ Կուպիտոններուն քանի հանդիպիմ , զանոնք
խղդելու փափաքս կուգայ , ահա ապացոյց մը թէ անոնք ապա-
յութեանս զիս անխնայ ծեծած ըլլալու են : Առաջին ար-
հեստս եղած է Մօնֆօքօնի մէջ մսագործներուն օգնել՝ ձիերը
մորթելու . . . Տասը կամ տասներկու տարեկան կայի : Երբ
այդ ծերացած հէք անասունները մորթելու սկսայ , նախ
վրաս գէշ տպաւորութիւն մը ըրաւ . մէկ ամիս վերջը վար-
ժուեցայ . ընդհակառակը արհեստէս հաճ կ'առնէի . չկար մէկը
որ իմ դանակներուս չափ սուր դանակներ ունենար : Մար-
դուս վրայ փափաք կուգար այդ սուր դանակները գործածե-
լու . . . Երբ անասունները մորթէի , աշխատութեանս իբրեւ
վարձք , հիւանդութենէ սատկած ձիու մը միսէն կտոր մը կը
նետուէր առջեւս , վասն զի ողջ ողջ մորթուածները կը ծախուէին
բժշկական վարժարանի թաղին խոհավաճառներուն , որոնք յա-
ճախորդներուն ճաշակին համեմատ իբր կովի , ոչխարի , հորթի
կամ եղէի միս կը քշէին . . . Ա՜խ , սակէ զատ , երբ ձիու մը
բաժինս ձեռք անցունէի , զոնէ աշխարհք կը մոռնայի , և ինչպէս
որ գայլը իր որջը կը վազէ , ես ալ իմ գաճի փուռս կը դի-
մէի , և հոն փռագործներուն թոյլտուութեամբ , խնամով կը
խորովէի կրակին վրայ : Երբ փռագործները չաշխատէին , Ռօ-
մէնվիլ կ'երթայի չոր փայտ ժողվելու , կայծահանս կը զար-
նէի և խորովոյքս կը պատրաստէի ազատագանցի պատերէն մէ-
կուն տակը : Իրաւ որ , այդ պարագային , միս արիւնոտ և
գրեթէ հում կը մնար , բայց այդ կերպով ալ միշտ միեւնոյն
համը չէր ունէր :

— Իսկ անո՞ւնդ , ի՞նչպէս կը կոչուէիր այն ատեն , — հար-
ցուց Ռօտոլֆ :

— Մազերս հիմակուընէ աւելի գեղնագոյն էին , աչքե-
րուս մէջ միշտ արիւն քալած էր . ասոր համար անունս
Ալպինօս դրած էին : Ալպինօսները մարդակերպ ճերմակ նա-
պաստակներ են և կարմիր աչքեր ունին , — յարեց Շուրի-
նէօր լրջութեամբ , իբրեւ բնախօսական միջանկեալ ակնար-
կութիւն մը :

— Իսկ ծնո՞ղքդ , ընտանի՞քդ :

— Ծնո՞ղքս , է՛հ , կուալէօզի ծնողքին նման նոյնաթիւ-
ատնը կը բնակին : Ծնած տե՞ղս կը հարցնէք , ո և է փողոցի
մը անկիւնը , ձախակողմեան կամ աջակողմեան սահմանաքար
մը , գետակին վերի կամ վարի կողմը , ո՛ւր որ ուզէք :

— Հայրդ մայրդ անիծեցի՞ր քեզ այդպէս լքած ըլլալնուն
համար :

— Պէտք չունէի անիծելու . . . ի՜նչ փոյթ . . . իրաւ է որ
անոնք գէշ խաղ մը խաղցած էին՝ զիս աշխարհք բերելով , . . .
նոյնպէս պիտի չգանգատէի եթէ անոնք ալ ըրած ըլլային
ինչ որ Աստուած պարտ էր ընել մուրացկաններուն , այսինքն
ցուրտէ , անօթութենէ և ծարաւէ զերծ պահէր . ա՛յս ալ շատ
դժուար չէր իրեն համար , և այն աղքատ մուրացկանները ,
որ գողութիւն ընել չեն սիրեր , աւելի հանգիստ պիտի ըլլա-
յին :

— Ուրեմն , Շուրինէօր , անօթի ծարաւ մնացիր , ցուրտէն
սառեցար և գողութիւն չըրի՞ր :

— Ոչ . և սակայն հաւատացէք որ չափէն աւելի թշուա-
ռութիւն կրեր եմ . երբեմն երկու օր անօթի ծարաւ մնացեր
եմ , և այս . . . շատ անգամներ . . . և եթէ ուրիշ մը իմ տեղս
ըլլար . . . : Է՛հ , կարճ խօսքով , գողութիւն չեմ ըրած :

— Անշուշտ բանտէն վախնալուդ համար :

— Ո՛հ , կատա՞կ է ըրածդ . . . , — ըսաւ Շուրինէօր , ուսերը
ցնցելով և քահ քահ խնդալով : — Կարելի՞ բան է հաց չգտ-
նալ՝ հաց ունենալէ վախնալով . . . Պատուաւոր էի . . . և սա-
կայն անօթութենէս կը մեռնէի . . . Եթէ գող ըլլայի , բանտին
մէջ պիտի կերակրէին զիս . . . և շատ լաւ կը կերակրէին . . .
Բայց ոչ , գողութիւն չեմ ըրած . . . որովհետեւ . . . որովհե-
տեւ . . . վերջապէս որովհետեւ , ի՞նչ ընեմ , բնութեանս մէջ
գողութիւն ըսուած բանը չկար . . .

Այս պատասխանը , որ ճշմարտապէս գեղեցիկ էր և որուն
զօրութիւնը Շուրինէօր չէր կրնար ըմբռնել , խորին զարմանք
պատճառեց Ռօտոլֆի : Զգաց թէ անհնարին զրկանքներու

մէջ պարկեշտ մնացող աղքատ կրկնապատիկ յարգելի էր, քանի որ ոճրին պատիժ՝ ապրուստի ապահովուած միջոց մը կրնար ըլլալ իրեն համար։ Ռօտոլֆ ձեռքը կարկառեց քաղաքավարութեան այս տարապայման վայրկենին, զոր բոլորովին չէր ապականած թշուառութիւնը։ Շուրինէօր իր հիւրընկալին երեսը նայեցաւ զարմանքով, գրեթէ յարգանքով. հազիւ համարձակեցաւ շօշափել այն ձեռքը որ իրեն կը կարկառէր։ Տարտամ կերպով կը նախազգար թէ Ռօտոլֆի և իրեն միջև անդունդ մը կար։

— Լաւ, լաւ, — ըսաւ Ռօտոլֆ, — միշտ սրտի և պատուի տէր մարդ մ'ես...

— Սրտի՞... պատուի՞ տէր... Ես, ո՛հ, կատակ կ'ընէ՞ք, պատասխանեց զարմանքով։

— Զբաղութենէ և անօթութենէ տառապիլ և գողութիւն չընել... ատիկա սրտի ու պատուի տէր մարդու գործ է, — ըսաւ Ռօտոլֆ լրջութեամբ։

— Ինծի նայէ... իրաւութեան գա՛նք, — ըսաւ Շուրինէօր խորհրդածելով, — այդ ըսածդ շատ հաւանական է...

— Ասոր վրայ կը զարմանա՞ս։

— Շատ ու շա՛տ... վասն զի սովորաբար այդ բաներուն վրայ խօսուած չէր ինծի, քանի որ մարդիկ միշտ քոսոտ շունի տեղ կը դնէին զիս... բայց զարմանալի՛ բան, բառերուդ տպաւորութիւնը մտքէս չելլեր... սի՛րտ... պատի՛ւ... կրկնեց դարձեալ Շուրինէօր մտախոհ դէմքով մը։

— Լաւ ուրեմն... ի՞նչ ունիս...

— Իրաւ որ ես ալ չեմ գիտեր, — կրկնեց Շուրինէօր, բոլորովին յուզուած, — բայց այդ բառերը, կը տեսնէ՞ք... խորապէս կը յուզեն զիս և շատ աւելի կը շոյեն, քան եթէ ըսուէր թէ Աքըլէղէն և Մէդր-տ'էքօլէն աւելի ուժեղ եմ... Երբեք սաստիկ տպաւորութիւն մը չէի կրած։ Սա ալ իրաւ է որ այդ բառերը... և մեր կռուին վերջին բռնցի հարուածները... որոնք այնքան ուժգին կ'իջնէին... չըսեմ նաև որ կերակուրիս դրամը կը վճարես... և այնպիսի բա-

ներ կ'ըսես ինծի որ... Վերջապէս, կարճ կապեմ, — գոչեց յանկարծ, իբր թէ չէր կրնար իր միտքը բացատրել, — սա ստոյգ է որ մինչև ցմահ կրնաք Շուրինէօրի վրայ վստահիլ։

Ռօտոլֆ, չուզելով զգացած սրտայուզութիւնը գուշակել տալ, պաղարիւնութեամբ կրկնեց.

— Երկա՞ր ատեն սպանդագործի օգնական եղար։

— Այո՛... Առաջ զզուանք կ'զգայի հէք ծերացած ձիերը մորթելով, որոնք գոնէ կէս մը տալու կարող չէին, բայց երբ տասնըվեց տարու եղայ և ձայնս հաստցաւ, մորթելը կիրք մը, պէտք մը, կատաղութիւն մը դարձաւ ինծի համար... Հաց ջուր կը մոռնայի... և միայն մորթելու վրայ կը մտածէի... գործիս մէջ տեսնելու էր զիս... կտաւէ հին տաբատ մը զատ, բոլորովին մերկ էի։ Երբ սայրատուր դանակս ձեռքս՝ չորս կողմս մինչև տասնըհինգ քսան ձի կը տեսնէի, որոնք ետևէ ետև շարուած իրենց կարգին կ'սպասէին, ո՛հ, անիծի՛ց արմատ, երբ կ'սկսէի մորթել, կատաղութեան պէս բան մը կ'զգայի, ականջներս կը բզզային, կարմիր, ամէն ինչ կարմիր կը տեսնէի, և կը մորթէի, կը մորթոտէի, կը փողոտէի... մինչև որ դանակս ձեռքէս իյնար։ Նզովի՛ց արմատ, այն ինչ վայելք էր։ Եթէ միլիոնատէր ալ ըլլայի, այդ արհեստը գործելու համար դրամ չէի խնայեր։

— Մորթելու սովորութիւնդ ատկէ մնացեր է, — ըսաւ Ռօտոլֆ։

— Կրնայ ըլլալ, բայց երբ տասնըվեց տարիս լրացուցի, այդ կատաղութիւնն ա՛յնքան սաստկացաւ որ մորթելու սկսելուս պէս խենդ կը կտրէի, և գործէ կ'աւրէի... Այո՛, դանակի յախուռն հարուածներ տալով, մորթերը կը ծակծըկէի, ինչու որ կատաղութենէս աչքս կը դառնար և որոշ չէի տեսներ։ Վերջ ի վերջոյ սպանդանոցէն ճամբու դրուեցայ։ Մսավաճառներուն քով գործ փնտռեցի, այդ արհեստին միշտ հոգի տալուս համար, բայց անոնք ալ ծանրէն քաշեցին, և արհամարհեցին զիս, ինչպէս կօշկակարները պիտի արհամարհէին հնակարկատները։ Այն ատեն ապրուստս ուրիշ տեղ

փնտռեցի եւ շուտով ալ գտայ․ այդ տանն է որ յաճախ անօթի մնացի ։ Վերջապէս Մօնրուժի քարահանքերուն մէջ գործ գտայ , բայց երկու տարի վերջը , հալումաշ եղայ , մեծ անիւներուն հետ սկիւռի պէս դառնալով եւ քար հանելով , օրական լոկ քանի սուի համար ։ Մեծցի եւ ուժեղ էի , եւ զօրացունդ մը մնայ ։ Անունս , տարիքս եւ թուղթերս հարցուցին ։ Անո՞ւնս , Ալֆիոս է , ըսի , տարի՞քս , մօրուքիս նայեցէք , թուղթե՞րս , ահա քարահանի վարպետի վկայականս ։ Տեսան որ ընտիր ու բարձրահասակ հետեւակազօր մը կրնայի ըլլալ ու զինուորագրեցին զիս ։

— Այդ ուժովդ , քաջասրտութեամբդ եւ մարմնոյդ մնամոլութեամբդ , թերեւս կրնայիր սպայ մը ըլլալ , եթէ այդ ամիսները պատերազմ ծագած ըլլար ։

— Վա՜յ նզովից որդոց , կը կարծե՞ք ․ Անգլիացիներ կամ Բրուսիացիներ փողոտելը շատ աւելի մեծ պարծանք մը պիտի ըլլար ինծի համար քան թէ ծերացած ձիեր մորթելը։ Բայց իմ չար բախտէս պատերազմ չկար ․ ․ ․ այլ միայն կարգապահութիւն ։ Ենթադրենք որ ոչխար մը փորձէ ծեծ մը քաշել իր վարպետին , տար ո՞վ ինչ կրնայ ըսել․ եթէ ուժեղ չէ , ծեծը ի՛նք կ'ուտէ , եթէ ուժեղ է , ծեծը ինք կը քաշէ եւ կը վռնտուի , երբեմն ալ բանտը կը տարուի , լմնցաւ գնաց ։ Սակայն զինուորականութեան մէջ բոլորովին տարբեր է ։ Օր մը յիսնապետս հրմշտկեց զիս , որպէս զի բանը շուտ կատարեմ․ իրաւունք ունէր , որովհետեւ ես կը մնայի ։ Սակայն բարկութիւնս շարժեց եւ դիմադրեցի , հրեց զիս , ես ալ զինքը հրեցի , օձիքէս բռնեց , ես ալ կռուփի հարուած մը տուի գլխուն ։ Վրաս յարձակեցան , այն ատեն կատաղութիւնս բռնեց , արիւնս գլուխս թռաւ եւ սկսայ կարմիր տեսնել ․ ․ ․ դանակս ձեռքս էր , խոհարարի պաշտօն ունէի , եւ ալ գնա մտածէ՛ ․ ․ ․ Սկսայ դաշունել ․ ․ ․ դաշունել ․ ․ ․ իբր թէ սպանդանոցը ըլլայի , յիսնապետը պաղեցուցի (սպաննեցի) , երկու զինուոր վիրաւորեցի ․ ․ ․ ճշմարիտ սպանդ մը ․ ․ ․ դանակի տասնըմէկ հարուած տուած էի երեքին , այո՛ , տասնըմէկ ․ ․ ․ ամէն տեղ արիւն ․ ․ ․ միմիայն արիւն

․ ․ ․ որպէս թէ սպանդանոցի մը մէջ ըլլար ․ ․ ․ վրաս գլուխս արիւնլուայ էր ։

Աւազակը գլուխը խոնարհեցուց տխուր ու դաժան դէմքով մը , եւ լուռ մնաց ։

— Ի՞նչ բանի վրայ կը մտածես , Շուբինէօր , — հարցուց Ռօսոլֆ , հետաքրքրութեամբ զայն դիտելով ։

— Բանի մը վրայ չեմ մտածեր , — պատասխանեց մէկէն ։ Յետոյ իր անսովորական անհոգութեամբ կրկնեց ․ — Վերջապէս ձերբակալեցին զիս , դատեցին եւ մահուան դատապարտեցին ։

— Յետոյ ազատեցա՞ր ։

— Ոչ , գլուխս կտրելու տեղ , տասնըհինգ տարի թիարան ղրկեցին զիս ։ Մոռցայ ըսել թէ երբ զօրագունդիս մէջ էի , երկու ընկերներու կեանքը փրկեր էի , որոնք Մառն գետին մէջ պիտի խեղդուէին ։ Այն ատեն Մըլէօնի մէջ պահակազօրք էինք ։ Ուրիշ անգամ մը ․ ․ ․ հիմա պիտի խնդաք եւ ըսէք թէ հուրի եւ ջուրի երկակենցաղ մ'եմ , կիներու եւ այրերու ազատարար մը ․ ․ ․ ուրիշ անգամ մը , երբ մեր գունդը Ռուան կը գտնուէր , ուրուն բոլոր տուները փայտաշէն են , ճշմարիտ տնակներ , թաղի մը մէջ հրդեհ ծագեցաւ ․ տուները լուցկիներու պէս կ'այրէին ։ Հրշէջ զօրքերու վաշտէն էի , կրակին վայրը հասանք , պօռացին թէ պառաւ կին մը կար որ չէր կրնար իր սենեակէն վար իջնել , որ դեռ նոր բռնկեր էր , խոկոյն հոն վազեցի , վա՜յ նզովից որդոց , իրօք կը վառէր ․ ․ ․ եւ ինծի կը յիշեցնէր գաճի երանելի փուռերս ․ ․ ․ Չերկարեմ , պառաւը ազատեցի ․ ․ ․ մինչեւ ոտքերուս ներբանները այրելով ։ Վերջապէս , այս ազատարարութիւններուս շնորհիւ , շաղակրատ փաստաբանս թեւերն ու լեզուն այնքան շարժեց դալարեց , որ վերջապէս պատիժս փոխել տուաւ ։ Կառափնատ երթալու տեղ , տասնըհինգ տարի թիարան գացի ։ Երբ տեսայ որ պիտի չգլխատեն զիս եւ թիարան պիտի ղրկեն , ուզեցի փաստաբանիս վրայ յարձակիլ եւ խեղդել զայն ․ ․ ․ այն պահուն որ անազնուաբար քովս եկած էր աւետելու թէ կեանքս փրկած էր ․ ․ ․ Նզովի՜ց որդոց , եթէ ձեռքս բռնած չըլլային ․ ․ ․

— Ուրեմն կը զղջայիր որ պատիժդ փոխուա՞ծ էր։

— Այո՛, ... Անոնք որ դանակով կը խաղան, դահճի դանակին արժանի են։ Անոնք որ կը գողնան, չղթայակապ բանտարկութեան արժանի են։ Ամէն մարդու՝ իր բաժինը... Բայց ստիպե՞ն քեզ որ թիապարտներու հետ ապրիս, երբ իրաւունք ունիս անմիջապէս կառափնատի վրայ գլխատուելու, խայտառակութիւն է աս, թո՛ղ թէ թիարանին մէջ ի սկզբան վարած կեանքս տարօրինակ բան մ'էր... Գիտէք որ երբ մարդ մը ազատնես, ա՛լ մտքէդ չելլեր...

— Միթէ խղճի խա՞յթ զգայիր, Շուբինէօր։

— Խղճի խա՛յթ, է՜հ, ո՛չ. քանի որ անոր ժամանակը անցուցած էի, բաւ վայրենին։ — Բայց առաջին օրերը, գիշեր չէր ըլլար որ փտտած յանապետս ու երկու զինուորները մղձաւանջի պէս չտեսնէի, այսինքն... անոնք առանձին չէին, — յարեց ուշադիր տեսակ մը տուկումով — տասնուոր, հարիւրաւոր, հազարաւոր մարդիկ իրենց կարգին կ'սպասէին տեսակ մը ազանդանոցի մէջ, ինչպէս որ Մոնփօքոնի մէջ մորթած ձիերս կ'սպասէին իրենց կարգին... Այն առեն ամէն բան կարմիր կ'երեւար աչքիս, և կ'սկսէի մորթել... փոխանակ այդ մարդիկը, ինչպէս երբեմն կը կը մորթէի ձիերը։ Բայց ո՛րքան զինուոր մորթէի, այնքան աւելի կուգային... Եւ մեռնելու առեն, անոնք այնքան անուշ դէմքով մը կը նայէին ինծի... ա՛յնքան անուշ որ ինքզինքս կ'անիծէի զիրենք մորթելուս համար, թէեւ չէի կրնար ետ կենալ։ Այս չէր ամենը... բնաւ եղբայր չեմ ունեցեր... սակայն ինծի այնպէս կը թուէր թէ այդ բոլոր մորթած մարդիկս եղբայրներս էին, և կը սիրէի զիրենք... Վերջապէս, երբ ա՛լ կարողութիւնս չէր մնար, կ'արթննայի, բոլոր մարմինս հալած ձիւնի պէս պաղ քրտինքներու մէջ թաթաւած։

— Այդ ինչ սոսկալի երազ է, Շուբինէօր։

— Ո՜հ, այո՛, հաւատացէք որ այդ երազը խենդենալիք կամ կատղեցնելիք բան էր... Ուստի երկու անգամ փորձեցի անձնասպան ըլլալ, անգամ մը ժանգ կուլ տալով, ուրիշ անգամ մ'ալ խեղդամահ ըլլալու համար վիզս չղթայ մը անցունելով. բայց նզովի՜ց արմատ, ցուլի պէս ուժեղ եմ։ Ժանգը ծարաւս միայն գրգռեց, իսկ վիզս անցուցած չղթաս բնական կապոյտ փողկապ մը միայն թողուց։ Քիչ քիչ ապրելու սովորութիւնը յաղթող հանդիսացաւ, մղձաւանջներս տակաւ պակսեցան և ուրիշներու պէս ես ալ ամէն բան մոռցայ։

— Սակայն գողութիւն ընելու համար թիարանը լաւ դըպրոց մ'էր։

— Այդ իրաւ է, սակայն առոր ճաշակը չունէի. այդ մասին միւս թիապարտները կը ծաղրէին զիս, բայց ես ալ չղթայի հարուածներով անոնց բերանը կը կարկէի։ Ահա այս առթիւ ճանչցայ Մէգր-ա'էքօլը... Բայց յարգա՛նք անոր դատապարտութեան. ինչպէս քիչ մ'առաջ դուք ըրիք, ան ալ ազուոր մը տփեց զիս։

— Ուրեմն ա՞ն ալ ազատ արձակուած թիապարտ մ'է։

— Այսինքն մշտնջենաւոր թիապարտ մ'էր, բայց ինքզինքը ազատեց։

— Ի՞նչպէս, փախա՞ւ։ Չմատնեցի՞ն զինքը։

— Ես իմ մասիս չեմ մատներ զինքը, այնպէս պիտի կարծուի թէ կը վախնամ իրմէ։

— Ոստիկանութիւնը ինչպէս չի գտներ զինքը. միթէ արտաքին կերպարանքը ծանօթ չէ՞ իրեն։

— Իր արտաքին կերպարա՞նքը մի... է՜հ, ան շատո՛նց փոխած է Աստուծոյ տուած դէմքը։ Հիմա սատանան միայն կրնայ ճանչնալ Մէգր-ա'էքօլը։

— Ի՞նչ կերպով փոխած է։

— Նախ իր քիթը, որ կանգուն մը երկայն էր, կարճելով սկսաւ, յետոյ արջասպով երեսը լուաց։

— Կատա՞կ կ'ընես։

— Եթէ այս իրիկուն գաս, կը տեսնես. թութակի պէս խոշոր քիթ մը ունէր, բայց հիմա խափշիկի քիթի պէս տափակ է, թող թէ կուտիի պէս հաստ շրթունքներ և քրջահաւաքի մը բաճկոնին պէս կարկատուած երես մը ունի։

— Ա՞յդ տարիքին անճանաչելի է։

— Վեց ամիսէ ի վեր Ռօշֆօրէ փախած է. լրտեսները հարիւր անգամ իրեն հանդիպած են, բայց չեն ճանչցած։

— Ինչո՞ւ համար թիարան նետուած էր։

— Որովհետեւ գող, դրամանենգ և մարդասպան եղած էր։ Անոր համար Մէգր-տ'Էքօլ (վարժապետ) կը կոչուի, որովհետեւ փառաւոր գիր ունի և շատ գիտնական է։

— Եւ ամէնուն սարսա՞փ կ'ազդէ

— Ա՛լ պիտի չազդէ, եթէ զինքն ալ տեսնես, ինչպէս տեսեյիր զիս։ Էհ, ո՛րչափ հետաքրքիր եմ այդ տիպը տեսնելու։

— Ապրելու համար ի՞նչ գործ կ'ընէ։

— Ընկեր եղած է իրեն պէս չար և սաթի պէս բարակ պառաւ կնկան մը հետ որ երբեք մարդու չերեւար։ Սակայն Մէգր-տ'Էքօլ ըսեր է ճիւաղուհիին թէ օրին մէկը հոս պիտի բերէ իր արմատը:

— Եւ այդ կինը կ'օգնէ՞ անոր գողութիւններուն։

— Կ'օգնէ նաեւ սպաննութիւններուն։ Կ'ըսուի թէ կը պարծենայ եղեր այդ կնկան հետ երկու երեք հոգի սպաննած ըլլալուն համար, և ի մէջ այլոց, երեք շաբաթ առաջ, Բուասիի ճամբուն վրայ արջառի վաճառականի մը կողոպտեր են։

— Ուշ կամ կանուխ պիտի բռնուի։

— Մարդ բռնական սիրտ և ոյժ ունենալու է այդ բանին համար, վասն զի իր բաճկոնին տակ միշտ երկու լեցուն ատրճանակ և դաշոյն մը կը պահէ։ Կ'ըսէ թէ կառափնատը իրեն կ'սպասէ և մէկ անգամ միայն պիտի գլխատուի. ատոր համար զինքը ելլողը պիտի սպաննէ փախչելու համար։ Ո՛հ, մէկէ մը չի ծածկեր, և որովհետեւ ձեզմէ և ինձմէ կրկնապատիկ ուժով է, դժուարութիւն պիտի կրեն զինքը նուաճելու համար։

— Իսկ դո՛ւն, Շուրինէօր, երբ թիարանէն ելար, ի՞նչ ըրիր։

— Սէն-Բօլ քարափին փայտահան բեռնակիրներու պետին

դիմեցի գործ խնդրելու համար, և հիմա ապրուստս կը ճարեմ այդ գործով։

— Բայց քանի որ գող չես, ինչո՞ւ միջնաքաղաքին մէջ կը բնակիս։

— Ո՞ւր կ'ուզէք որ ապրիմ. ո՞վ պիտի ուզէ տեսնուիլ նախկին թիապարտի մը հետ։ Ասկէց զատ, միամինակ կը ձանձրանամ, ընկերութիւնը կը սիրեմ և հոս նմաններուս հետ կ'ապրիմ։ Երբեմն կը ծեծկուիմ, ու միջնաքաղաքին մէջ ամենքը կը վախնան ինձմէ, և ոստիկանական Քօմիսէրը ինծի դէմ բողոք մը չունի, բաց ի ծեծկուուքներուս պարագային, որոնց համար երբեմն քսանըչորս ժամ կը բանտարկուիմ։

— Օրը ո՞րչափ կը շահիս։

— Երեսունըհինգ սու, և տասր համար, ամառ թէ ձմեռ, օրը տասներկու ժամ, ոտքէս մինչեւ փորս, ջուրը կը մտնեմ... Բայց պէտք է խոստովանիլ թէ ոտքերս շարունակ ջուրին տակ մնալէն եթէ մարմի հիւանդութիւն առնեմ, թոյլտուութիւն ունիմ թեւերս գործածելու, հին նաւեր քակելու և կենակով լաստեր պարպելու համար։ Իբրեւ գրաստ կ'աշխատիմ և ձուկի պոչի պէս կը վերջանամ։ Երբ այլեւս ուժս սպառի, կռածագ ունելի մը և ողորահիւս կողով մը պիտի առնեմ այն քրջահաւաքին պէս զոր աղայութեանս տեսած եմ և չփոթ կերպով կը յիշեմ։

— Այսու հանդերձ թշուառ չես, այնպէս չէ՞։

— Անշուշտ ինձմէ աւելի թշուառներ կան։ Եթէ մորթուած յիմապետին և զինուորներուն մղձաւանջները չըլլան, զոր առեն առեն կ'ունենամ, հանդարտօրէն պիտի սպասեմ սահմանաքարի մը տակ ճզմելու, ինչպէս որ ծնած էի, բայց այդ երա՛զը... հաւատացէ՛ք որ չեմ ուզեր անգամ միտք բերել, — ըսաւ Շուրինէօր։ Եւ սեղանին մէկ անկիւնը պարպեց ծխափողին վառարանը։

Կուալէօզ մտազբաղութեամբ մտիկ ըրած էր Շուրինէօրի, կարծես թէ ցաւագին երազի մը մէջ ընկղմած էր։ Ռօտոլֆ ինք ալ մտախոհ կը մնար։ Եղերական միջադէպ մը եկաւ յիշեցուց այս երեք անձերուն թէ ո՛ւր կը գտնուէին։

ԳԼՈՒԽ Ե.

ԶԵՐԲԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Այն մարդը, որ պահ մը առաջ դուրս ելած էր, գինեպանուհիին պատուիրելէ վերջ որ իր կուժը և պնակը պահպանէ, շատ չանցած վերադարձաւ լայն ուսերով և կոպիտ դէմքով ուրիշ մարդու մը հետ և ըսաւ անոր.

— Բարեբախտութիւն մ'է որ իրարու հանդիպեցանք, երիտասարդ բարեկամս, ներս մտի՛ր, մէյ մէկ գաւաթ գինի խմենք:

Շուրինէօր նորեկը ճանաչելով, ցած ձայնով մ'ըսաւ Ռոտոլֆի և Կուալէօզի.

— Կարծեմ թէ փոթորիկ մը պիտի ծագի, եկողը ոստիկանութեան գործակալ մ'է, ուշադրութի՛ւն:

Այն երկու աւազակները, որոնցմէ մին մինչև յօնքերուն վրայ իջեցուցեր էր յունական գլխարկը և քանիցս Մէդր-տ'է-քօլը և Կրօ-Պուաթէօն հարցուցեր էր, իրարու հետ արագ ակնարկ մը փոխանակեցին, միասին սեղանէն ելան և դէպ ի դուռը դիմեցին, բայց երկու ոստիկանները անոնց վրայ յարձակեցան մասնաւոր աղաղակ մը արձակելով: Սոսկալի կռիւ մը սկսաւ: Գինետան դուռը բացուեցաւ, ուրիշ ոստիկաններ ներս խուժեցին, և տեսնուեցաւ որ ոստիկան-զինուորներուն հրացանները կը շողային դուրսը:

Այս խառնակութենէն օգուտ քաղելով, այն ածխավաճառը, որուն վրայ խօսեցանք արդէն, մինչև կապելային սեմին վրայ յառաջացաւ, և գլխուածով Ռոտոլֆի ականջին հանդիպելով, աջ ձեռքին ցուցամատը շրթունքներուն տարաւ: Ռոտոլֆ արագ և հրամայական շարժումով մը նշան ըրաւ անոր որ հեռանայ, յետոյ շարունակեց դիտել գինետան մէջ անցած դարձածը:

Յունական գլխարկ կրող մարդը կատաղաբար սեղանին վրայ կիսովին պառկած, այնպիսի յուսահատական ճիգումներ կ'ընէր որ երեք մարդ հազիւ կը զսպէին զինքը: Իսկ իր ընկերը,

սարսափահար, տխուր, դալկահար, շրթունքները ճերմկած, ստորին ծնօտը առկախ և ջղաձգօրէն յուզուած, ոևէ դիմադրութիւն չըրաւ, և ձեռքերը անձամբ կարկառեց ձեռնակապերուն: Գինեպանուհին, — իր հաշուասեղանին առջև նըստած և այսպիսի տեսարաններու վարժ, — անկարեկիր կը մնար, ձեռքերը գոգնոցին գրպաններուն մէջ:

— Ի՞նչ ըրեր են այդ երկու մարդերը, բարեսիրտ պարոն Նարսիս Պորէլ, — հարցուց ոստիկաններէն մէկուն, զոր կը ճանչնար:

— Երէկ պառաւ կին մը սպաններ են Սէն-Քրիսթօֆ փողոցը, անոր սենեակը թալլելու համար: Տարաբախտ կինը մեռնելէ առաջ ըսեր է թէ մարդասպաններէն մէկուն ձեռքը խածեր էր: Հսկողութեան տակ էին այդ երկու չարագործները. ընկերս քիչ մը առաջ եկաւ անոնց ինքնութիւնը ստուգելու, և ահա ձեռք անցան:

— Բարեբախտաբար կանխիկ վճարեր էին իրենց օղիին դրամը, — ըսաւ գինեպանուհին — չէ՞ք ուզեր բան մը առնել, պարոն Նարսիս, գոնէ մրգօղի մը...

— Շնորհակալ եմ, մայր Բօնիս, պէտք է որ երթամ ծակը խօթեմ ատ աւազակները, անոնցմէ մին դեռ կը դիմադրէ կոր...:

Արդարև յունական գլխարկ կրող մարդասպանը կատաղաբար կը տապլտկէր: Երբ հարկ եղաւ փողոցը սպասող կառքին մէջ դնել զայն, այնպէս մը պաշտպանեց ինքզինքը որ հարկ եղաւ վերցնել և այնպէս տանիլ: Իր ընկերակիցը, որ ջղային դողով մը բռնուած էր, հազիւ ոտքի վրայ կենալու կարող էր, իր կապուտակ շրթունքները կը շարժէին, իբր թէ խօսիլ ուզէր... Այս անկենդան կոյտը կառքը նետեցին:

Ոստիկանութեան գործակալը, կապելայէն մեկնելէ առաջ, ուշադրութեամբ դիտեց միւս խմողները, և գրեթէ սիրալիր շեշտով մը ըսաւ Շուրինէօրի.

— Դո՞ւն ալ հոս ես, սատանա՛կ, երկար ատենէ ի վեր ձայնդ չի լսուիր, ծեծկուած չունի՞ս, երթալով կը խելօքնա՞ս կոր:

— Պատկերի մը պէս խելօք եմ: Գիտէք որ զիս գրգռողներուն գլուխը միայն կը կոտրեմ:

— Ի՛նչ աղուոր պատճառանք, քանի որ ուժեղ ես, դո՛ւն ես ուրիշները գրգռողը:

— Ահա վարպետ սակայն, — ըսաւ Շուրինէօր, ձեռքը Ռոտոլֆի ուսին վրայ դնելով:

— Ո՛վ է որ, չեմ ճանչնար կոր զինքը, ըսաւ ոստիկանութեան գործակալը, Ռոտոլֆը քննելով:

— Ես ալ չեմ կարծեր որ իրարու հետ ծանօթանանք, պատասխանեց Ռոտոլֆ:

— Ձեր օգտին համար կը բաղձամ որ այդպէս ըլլայ, տղաս, — ըսաւ գործակալը: Յետոյ մայր Բօնիսի դառնալով ըսաւ. — գիշեր բարի, մայր Բօնիս, ձեր կապելան ճշմարիտ ապաստան մ'է, ահա երրորդ անգամն է որ հոս կը բռնեմ:

— Եւ կը յուսամ որ վերջինը պիտի ըլլայ սա, պարո՛ն Նարսիս, կապելաս ձեր տրամադրութեան ներքեւ է, — ըսաւ գինեպանուհին, յարգալիր խոնարհութիւն մ'ընելով:

Երբ ոստիկանութեան գործակալը մեկնեցաւ, կապարագոյն երիտասարդը, որ օղի խմելով հանդարտ կը ծխէր, ծրխափողը նորէն լեցուց եւ կերկերուն ձայնով մ'ըսաւ Շուրինէօրի.

— Միթէ չճանչցա՞ր յունական գլխարկ կրողը: Պուլօդ կը կոչուի: Երբ գործակալներուն ներս մտնելը տեսայ, ըսի. «բան մը կայ»: Իրաւցնէ ալ միւսը միշտ իր ձախ ձեռքը կը պահէր սեղանին տակը:

— Մէդր-տ'էքօլ եւ Կրօ-Պուաթէօ բախտաւոր են եղեր որ հոս չգտնուեցան, — կրկնեց գինեպանուհին — Յունական գըլխարկով մարդը երկու անգամ զանոնք հարցուց մանաւանդ գործերու համար... Բայց երբե՞ք չեմ մատներ յաճախորդներս: Թող ձերբակալեն զանոնք, ընելիք չունիմ, ամէն մարդ իր արհեստը ի գործ կը դնէ, ... բայց ես չեմ մատներ զանոնք: Զարմանք, երբ գայլին վրայ խօսինք, անոր պոչը կը տեսնենք, — յարեց գինեպանուհին, այն պահուն երբ այր մը

եւ կին մը գինետուն կը մտնէին: Ահա Մէդր-տ'էքօլ ու իր կինը: Ո՛հ, իր սիրուհին ուրիշին ցոյց չտալու իրաւունք ունի եղեր, ի՛նչ տգեղ քիթ ունի. կ'երեւի թէ սրտանց սիրելուն համար է որ ընտրեր է զայն...

Երբ Մէդր-տ'էքօլի անունը լսուեցաւ, կապելային յաճախորդները դողահար եղան: Ռոտոլֆ եւս, իր բնական անվեհերութեան հակառակ, թեթեւ յուզում մը զգաց այս ահարկու աւազակին հանդէպ, զոր քանի մը վայրկեան դիտեց սոսկախառն հետաքրքրութեամբ:

Շուրինէօր ճիշդ խօսեր էր: Մէդր-տ'էքօլի դէմքը սոսկալի կերպով յօշոտուած էր:

Այս մարդուն դէմքէն աւելի ահաւոր բան կարելի չէ երեւակայել: Խորունկ ու կապուտակ սպիներ ամէն կողմ կ'ակօսէին իր դէմքը: Արջասպին հիւծիչ ներգործութենէն ուռած էին շրթունքները, քթին կռճիկները կտրուած էին, եւ երեք անձեւ ծակեր ռունգերու տեղ կը բռնէին: Գորշագոյն աչքերը, որ փաղփաղուն, մանրիկ եւ կլոր էին, վայրագութիւն կը ցայտէին: Ճակատը, վագրի մը ճակտին պէս տափակ, կիսովին ծածկուած էր չիկակարմիր եւ երկայնամազ մուշտակէ գդակի մը տակ... Կարծես թէ գազանի բաշ էր:

Մէդր-տ'էքօլի հասակը հինգ ոտք էին եւ երկու երեք մատէն աւելի բարձր չէր: Տարապայման խոշոր գլուխը թաղուած էր երկու լայն, հզօր եւ մսոտ ուսերու մէջ, որոնք անթափ կտաւէ բաճկոնակին ծփուն ծալքերուն տակ կը ցցուէին: Բազուկները երկայն եւ ջղուտ էին, ձեռքերը՝ կարճ, խոշոր եւ մինչեւ մատներուն ծայրը մազոտ: Սրունքները քիչ մը ծուռ էին, ահագին բումբերը ըմբշական ոյժի յայտարար նշաններ էին: Այս մարդը, մէկ բառով, Ֆառնէզեան Հերակլէսին տիպարն էր, սա տարբերութեամբ որ կարճ, գէր եւ կունտ ու կլոր էր: Գալով այս սոսկալի դէմքին վայրագ արտայայտութեան, եւ վայրի գազանի մը նայուածքին նման մատամնջ, չարժուն եւ հրացայտ ակնարկին, անկարելի է նկարագրել:

Մէտր-տ'էքօլի ընկերացող կինը պառաւ էր, և բաւական մաքուր հագուած. թուխ շրջազգեստ մը կը կրէր. սեւ յատակի վրայ կարմիր քառակուսիներով ուռնոց մը և ճերմակ գտակ մը դրած էր: Ռոտոլֆ քովընտի կը տեսնէր այս պառաւին դէմքը. անոր կանանչ աչքը, կոր քիթը, բարակ շրթունքները, կարկառուն կզակը, չար ու միանգամայն խորամանկ դէմքը ակամայ կը յիշեցնէին իրեն Շուէթը, ա՛յն տարաբախտ պառաւը, որուն զոհ գացած էր Ֆլէօռ-տը-Մառի: Իր այս տպաւորութիւնը գեռատի աղջկան պիտի հաղորդէր, երբ տեսաւ որ ան յանկարծ գունատեր էր Մէտր-տ'էքօլի ժանտատեսիլ ընկերուհին դիտելով լուռ սոսկումով մը: Վերջապէս, Կուալէօզ դողդոջ ձեռքով մը Ռոտոլֆի թեւը բռնելով, ցած ձայնով ըսաւ անոր.

— Ո՜հ, Շուէթն է... Շուէթն է... միականի պառաւը:

Այդ պահուն Մէտր-տ'էքօլ՝ Պարպիյօնի հետ ցած ձայնով քանի մը խօսք փոխանակելէ վերջ՝ յամրաքայլ յառաջացաւ դէպի այն սեղանը, որուն բոլորտիքը նստեր էին Ռոտոլֆ, Կուալէօզ և Շուրինէօր: Այն ատեն ուշադիր, խօսքը Ֆլէօռ-տը-Մառիի ուղղելով, խռպոտ ձայնով մ'ըսաւ անոր.

— Էյ, քեզի կ'ըսեմ, խարտեաշ աղջիկ, սա երկու ապիրատներուն քովէն ելիր և ինծի հետ եկուր:

Կուալէօզ բնաւ պատասխան չտուաւ, այլ Ռոտոլֆի քով սեղմուեցաւ. ակռաները սարսափէն կը կափկափէին:

— Իսկ ես... չեմ նախանձիր մարդէս, սրտիս հատորէն — ըսաւ Շուէթ, բարձրաձայն խնդալով:

Պառաւը՝ Կուալէօզի վրայ դեռ չէր ճանչցեր Բէկրիօթը... իր նախկին զոհը:

— Ի՜նչ, սիրուն խարտիշուհի, քեզի կ'ըսեմ, ըսածս կը հասկնա՞ս, — ըսաւ հրէշը յառաջանալով: — Եթէ չգաս, աչքդ պիտի հանեմ, որպէս զի Շուէթի հետ զոյգ ըլլաս: Իսկ դուն պեխաւոր պարոն, (խօսքը Ռոտոլֆի կ'ուղղէր), եթէ սա սիրուն աղջիկը սեղանին վրայէն ինծի չնետես... գլուխդ պիտի խորտակեմ...

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, պաշտպանեցէք զիս — գոչեց Կուալէօզ՝ Ռոտոլֆի, ձեռքը միացնելով պաղատագին: Ցետոյ խորհելով որ թերեւս երիտասարդը մեծ վտանգի մը պիտի ենթարկէր, ցած ձայնով կրկնեց. — ոչ, ոչ, տեղերնէդ մի՛ շարժիք, պարոն Ռոտոլֆ. եթէ մօտենայ, օգնութիւն պիտի պօռամ, և այն ատեն գինեպանատէրն վախնալով որ կռիւ կը ծագի և ոստիկանութիւնը վրայ կը հասնի, իմ կողմս պիտի բռնէ:

— Հանգիստ եղիր, աղջիկս, — ըսաւ Ռոտոլֆ, պաղարեամբ Մէտր-տ'էքօլի երեսը նայելով, — դուն իմ քովս ես, և տեղէդ պիտի չշարժիս. և որովհետեւ սա ժանտատեսիլ աւազակը զզուանք կը պատճառէ քեզի և ինծի միանգամայն, օձիքէն բռնելով դուրս պիտի նետեմ:

— Դո՞ւն, — ըսաւ Մէտր-տ'էքօլ:

— Ե՛ս, կրկնեց Ռոտոլֆ, և Կուալէօզի աղաչանքներուն մտիկ չընելով, սեղանէն ելաւ:

Իր յանդգնութեան հակառակ, Մէտր-տ'էքօլ քայլ մը ետ գնաց, այնչափ Ռոտոլֆի դէմքը սպառնական էր և ակնարկը հրացայտ: Վասն զի կան ակնարկներ որ մագնիսական անդիմադրելի զօրութիւն մը ունին. կ'ըսուի թէ հռչակաւոր մենամարտիկներէն ոմանք իրենց զարմանալի յաղթանակները կը պարտին այս դիւթիչ ազդեցութեան, որ կը ջլատէ, կ'ընկճէ և կը շփոթէ իրենց հակառակորդները:

Մէտր-տ'էքօլ սարսռաց, քայլ մ'եւս գնաց և իր հրաշալի ուժին չվստահելով, իսկոյն բաճկոնակին տակէն դաշոյն մը հանեց: Թերեւս արիւնհեղութիւն մը պիտի պատահէր կապելային մէջ, եթէ Շուէթ Մէտր-տ'էքօլի թեւէն բռնելով պօռացած չըլլար. վայրկեան մը... վայրկեան մը համբերէ, սիրականս, թող որ բան մ'ըսեմ... շատ չանցած պիտի ուտես այդ երկու պազերեաններուն գլուխը, անոնք ձեռքէդ չեն ազատիր:

Մէտր-տ'էքօլ միականի պառաւին երեսը նայեցաւ զարմացմամբ: Պառաւը քանի մը վայրկեանէ ի վեր Ֆլէօռ-տը-

Մարին կը դիտէր յարաճուն ուշադրութեամբ, իր յիշողութիւնը ամփոփելու ջանալով. վերջապէս, յետին տարակոյսն ալ փարատեցաւ, և ճանչցաւ Կուալէօզը:

— Միթէ կարելի՞ բան է, — գոչեց միականի պառաւը, ձեռքերը զարմացմամբ իրարու միացնելով, — Բէկրիօդն է, գարեչաքարիս գողը: Բայց ո՞ր ծակէն դուրս ելար, սատանա՞ն զրկեց քեզ, — յարեց, կռուփը գեհատի աղջկան ցոյց տալով: Ուրեմն միշտ իմ ճանկիս տա՞կ պիտի իյնաս: Անհոգ եղիր, եթէ ա՛լ ակռաներդ չքաշեմ, մարմինիդ ամբողջ արիւնը պիտի քամեմ: Ա՛հ, չան պէս պիտի կատղիս. միթէ չե՞ս գիտեր որ կը ճանչնամ այն մարդիկը որ քեզ մեծցուցին ինծի յանձնելէ առաջ: Մէդր-տ'էքօլ թիարանը տեսեր է այն մարդը որ քեզ իմ քովս բերաւ, երբ դուն տակաւին շատ պզտիկ էիր: Ապացոյցներ ունի թէ ծնողքդ հարուստ մարդիկ էին...:

— Ծնո՞ղքս, միթէ կը ճանչնա՞ք ծնողքս... գոչեց Ֆըլէօռ-տը-Մարի:

— Ծնողքդ ճանչնամ թէ ոչ, դուն բան մը պիտի չգիտնաս անոնց վրայ. այդ գաղտնիքը մեր երկուքին համար է. անոր լեզուն կը փրցնեմ և չեմ թողուր որ ծնողքդ յայտնէ քեզ... Է՛հ, հիմա լա՛ց տեսնեմ, Բէկրիօդ...

— Աստուած իմ, ո՛չ... — ըսաւ Կուալէօզ խորին դառնութեամբ, — հիմա... չեմ ուզեր ծնողքս ճանչնալ...

Մինչ Շուէդ կը խօսէր, Մէդր-տ'էքօլ գողտագողի Ռօտոլֆին նայելով, քի՛չ մը սիրտ առեր էր: Չէր կրնար հաւատալ որ այս միջահասակ և նրբակազմ երիտասարդը իրեն հետ չափուելու կարող ըլլար. իր հերակլեան ուժին վրայ վստահ, Կուալէօզի պաշտպանին մօտեցաւ, և հեգնականապար ըսաւ Շուէդին. — Հերիք է որ խօսեցար, աս գեղեցիկ [illegible] ակռաները խորտակել կ'ուզեմ... որպէս զի խարտեաշ աղջիկը զիս անկէ աւելի սիրուն գտնէ:

Ռօտոլֆ մէկ ոստումով սեղանին վրայէն ցատքեց:

— Զգուշացէք որ պնակներս չկոտրէք, — պոռաց գինեպանուհին:

Մէդր-տ'էքօլ պաշտպանողական դիրք մը բռնեց. երկու ձեռքերը առաջ կարկառած, իրանին վերին մասը դէպի ետեւ, հզօր մէջքին վրայ ամրապինդ, կամ եթէ կարելի է այսպէս ըսել, ահագին սրունքներէն մէկուն վրայ կամարաձև կեցած, քարէ վանդակապատնի մը նման.

Այն պահուն որ Ռօտոլֆ անոր վրայ կը խոյանար, կապելայէն դուռը ուժգնապէս բացուեցաւ. ածխավաճառը, որուն վրայ արդէն խօսեր ենք, և որ գրեթէ վեց ոտք բարձրութիւն ունէր, մէկէն սրահ մտաւ, Մէդր-տ'էքօլը խափու մէկդի հրեց, Ռօտոլֆի մօտեցաւ ու անոր ականջէն վար ըսաւ գերմաներէն. — Տէր իմ, կոմսուհին ու եղբայրը... փողոցին ծայրը կ'սպասեն:

Այս բառերուն վրայ, Ռօտոլֆ անհամբերութեան և մտանեղութեան շարժում մ'ըրաւ, ոսկի մը նետեց գինեպանուհիին հաշուասեղանին վրայ և դէպի դուռը վազեց:

Մէդր-տ'էքօլ փորձեց Ռօտոլֆի ճամբան կտրել, բայց ան ետին դառնալով, անոր քթին բերնին կռուփի երկու երեք հարուած տուաւ ա՛յնքան բուռն և ուժգին, որ ցուլը բոլորովին շլմորած, տատանեցաւ և կռնակի վրայ ինկաւ սեղանին վրայ:

— Կեցցէ՛ սահմանադրութիւն... վերջին կերած հարուածներս ալ ճիշդ ատոր պէս էին, — գոչեց Շուրինէօր, եթէ ասոր պէս մէկ քանի դաս ալ առնեմ, ես ալ պիտի սորվիմ...

Մէդր-տ'էքօլ քանի մը րոպէէն սթափելով, Ռօտոլֆի ետեւէն խոյացաւ, բայց այս վերջինը ածխավաճառին հետ անյայտացեր էր միջնաքաղաքին փողոցներուն մութ բաւիղին մէջ, ուր աւազակը չկրցաւ անոնց ետեւէն հասնիլ:

Այն պահուն որ Մէդր-տ'էքօլ, կատաղութենէն փրփրած, ներս կը մտնէր, երկու հոգի, Ռօտոլֆի անյայտացած փողոցին հակառակ կողմէն վազելով, կապելայ մտան շնչասպառ, իբր թէ արագ ու երկար արշաւ մ'ըրած ըլլային:

Իրենց առաջին շարժումը եղաւ գինետան չորս կողմը ակնարկ մը նետել:

— Մե՛ղք, — ըսաւ մին, — մեկներ է… այս առիթն ալ փախցուցինք:

Այս երկու նորեկները անգլիերէն կը խօսէին իրարու հետ: Կուալէօզ, Շուէդի հանդիպումէն սարսափած, Մէդր-տ'էքօլի սպառնալիքներէն զարհուրած, երկու նորեկներուն ժամանումէն յառաջ եկած շփոթութենէն ու զարմանքէն օգտուելով, կիսարաց դռնէն սպրդեցաւ և կապելայէն դուրս ելաւ:

ԳԼՈՒԽ Զ.

ԹՈՄԱՍ ՍԷՅԹԸՆ ԵՒ ՍԱՌԱ ԿՈՄՍՈՒՀԻՆ

Կապելայէն ներս մտնող երկու անձնաւորութիւնները գինետան սովորական յաճախորդներուն դասակարգէն բոլորովին տարբեր դասակարգի մը կը վերաբերէին: Անոնցմէ մին, բարձրահասակ և նրբաձև, գրեթէ ճերմկած մազեր, սև յօնքեր ու կողմնամօրուքներ, ոսկրուտ ու թուխ դէմք մը, խիստ կերպարանք մը ունէր: Իր երկայն լօտիկը մինչև վիզը կոճկած էր զինուորականի պէս: Թոմաս Սէյթըն պիտի կոչենք այս անձը:

Իր ընկերը, երիտասարդ, գունատ ու գեղեցիկ էր: Երեսուներեք երեսունը չորս տարեկան կ'երևէր: Իր թուխ սև մազերը, յօնքերը և աչքերը աւելի ի վեր կը հանէին իր դէմքին անփայլ ճերմակութիւնը: Քալուածքէն, կարճ հասակէն և փափուկ դիմագիծերէն դիւրին էր գուշակել թէ կին մ'էր իբրև այր ծպտած:

Այս կինը Սառա Մաք-Կրէկոր կոմսուհին էր: Վերջէն պիտի ըսենք ընթերցողին թէ կոմսուհին ու իր եղբայրը ի՛նչ դէպքերու հետևանօք միջնաքաղաքին այս կապելան մտեր էին:

— Թոմաս, գինի բերել տուր, և սա մարդիկը հարցափորձէ անոր վրայ. կարելի է որ բան մը իմանանք, — ըսաւ Սառա անգլիերէն խօսելով:

Ճերմակ մազերով և սև յօնքերով մարդը սեղանի մը առջև նստաւ, մինչ Սառա ճակատը կը սրբէր, և գինեպանուհիին ըսաւ շատ մաքուր ֆրանսերէնով և գրեթէ առանց շեշտի:

— Տիկին, հաճեցէք խմելու բան մը բերել մեզի.

Այս երկու անձերուն մուտքը կապելային մէջ՝ ամենուն ուշադրութիւնը գրաւած էր: Իրենց հագուստն ու ձևերը ցոյց կուտային թէ սանկ վարնոց գինետուններ չէին յաճախեր: Իրենց այլայլած ու բազմահոգ դէմքէն կը գուշակուէր թէ կարևոր շարժառիթներ ունէին այս թաղը գալու: Շուրինէօր, Մէդր-տ'էքօլ և Շուէդ անյագ հետաքրքրութեամբ մը կը դիտէին զանոնք: Գինեպանուհին, այսպիսի նոր յաճախորդներու երևումէն զարմացած, ընդհանուր հետաքրքրութեան մասնակից էր: Թոմաս Սէյթըն երկրորդ անգամ ըսաւ անոր՝ անհամբերութեամբ. — Տիկին, խմելու բան մը ուզեցինք, հաճեցէք սպասարկել մեզ:

Մայր Բօնիս, այս քաղաքավարութենէն շողոմուած, հաշուասեղանէն ելաւ և եկաւ շնորհալի կերպով մը կռթնեցաւ իր նոր ծուխերու սեղանին, ու ըսաւ. — Լիտրա մը գինի՞ կ'ուզէք եթէ ոչ կնքուած շիշ մը:

— Շիշ մը գինի, գաւաթ և ջուր բեր մեզի:

Գինեպանուհին մեծարեց, Թոմաս Սէյթըն հարիւր սու նետեց անոր առջև, և գինեպանուհիին ետ տուած մնացորդ դրամ մերժելով, ըսաւ. — Մնացորդը քեզի պահէ և մեզի հետ գաւաթ մը գինի խմէ:

— Շատ բարի էք, պարոն, — ըսաւ մայր Բօնիս, կոմսուհիին եղբօր երեսը նայելով նոյնչափ զարմանքով որչափ երախտագիտութեամբ:

— Բայց ըսէ՛ ինծի — կրկնեց այս վերջինը — մեր ընկերներէն մէկուն ժամադրութիւն տուած էինք այս փողոցի կապելաներէն մէկուն մէջ: Թերևս սխալ եկեր ենք:

— Հոս Սպիտակ-Ճագար գինետունն է, և պատրաստ եմ ձեր հրամաններուն, տէր իմ:

— Աս ըլլալու է. — ըսաւ Թոմաս, համաձայնութեան նշան մ'ընելով Սառային: Այո՛, Սպիտակ-Ճագարի մէջ պիտի սպասէր մեզի…

— Սպիտակ-Ճագար անունով երկու գինետուն չկայ այս փողոցին մէջ, ըսաւ գինեպանուհին.— բայց ինչպէս մարդ էր ձեր ընկերը։

— Բարձրահասակ և նրբաձև, մազերն ու պեխերը բաց շագանակագոյն, — ըսաւ Սէյդըն։

— Կեցէ՛ք, կեցէ՛ք, քիչ մը առաջ հոս էր այդ մարդը... շատ բարձրահասակ ածխավաճառ մը եկաւ փնտռեց զինքը, և միասին մեկնեցան։

— Ճիշդ անոնք են մեր փնտռածները, — ըսաւ Թոմ։

— Մինա՞կ էին հոս, — հարցուց Սառա։

— Այսինքն ածխավաճառը վայրկեան մը միայն եկաւ, իսկ ձեր միւս ընկերը հոս ընթրեց Կուալէօզի և Շուրինէօրի հետ։ Եւ գինեպանուհին ակնարկով ցոյց տուաւ Ռոտոլֆի հիւրերէն ա՛յն անձը, որ գինետունը մնացեր էր։

Թոմաս և Սառա՝ Շուրինէօրի կողմը դարձան։ Քանի մը վայրկեան քննելէ վերջ, Սառա անգլիերէն լեզուով ըսաւ իր ընկերոջ.— Կը ճանչնա՞ք այդ մարդը։

— Ոչ, Քարլ՝ Ռոտոլֆի հետքը կորսնցուցեր էր այս մութ փողոցներուն մէջ։ Տեսնելով որ Մըրֆ, ածխավաճառի մը պէս ծպտած, սոյն գինետան չորս կողմը կը թափառէր և անդադար պատուհաններէն ներս կը դիտէր, կասկածի գնաց, և եկաւ իմաց տուաւ մեզի... Բայց անտարակոյս Մըրֆ զինքը ճանչցած պիտի ըլլայ։

Մինչ այս խօսակցութիւնը ցած ձայնով և օտար լեզուով տեղի կ'ունենար, Մէգր-ա'էքօլ ըսաւ Շուրինէօրի, Թոմի և Սառայի ակնարկելով.

— Մեծ աղան կլոր անիւ մը տուաւ գինեպանուհիին։ Մութը կոխելու վրայ է, կ'անձրեւէ կոր, հով կայ. երբոր ծխարանէն կայեն (դուրս ելլեն), հեսթերնին պիտի խուզեն, ապուրը պիտի ուտեմ (պիտի կողոպտեմ). հետը աղուէս մը (կին) կայ, պիտի չկրնայ մաղել (պոռալ)։

Եթէ Թոմ և Սառա այս նողկալի լեզուն լսէին իսկ, պիտի չկրնային հասկնալ, և իրենց դէմ նիւթուող դաւը պիտի անգիտանային։

— Հանգիստ եղիր, հոգիս, — կրկնեց Շուէդ, — եթէ մեծ աղան փայտուղը (տաթկան) ձայնէ, արջասպի չէչս գրպանէ, խելոյն խողովակէն (կոկորդ) վար պիտի թափեմ... աղոց կաթ տալու է, որպէս զի չլան։— Յետոյ յարեց.— ինծի մտիկ ըրէ, հոգիս, առաջին անգամ որ Բէկրիօդը ձեռք անցունենք, բանի պիտի տանինք։ Անգամ մը որ մեր տունը նետենք զինքը, արջասպով պիտի չփենք քիթը, որպէս զի այլ եւս իր սիրուն դէմքին վրայ այնքան չհպարտանայ։

— Քեզի բան մ'ըսե՞մ, Շուէդ, ա՛լ պիտի կարգուիմ հետդ, — ըսաւ Մէգր ա'էքօլ,— ճարտարութեան և քաջարութեան կողմէ մէկ հատիկ ես... արջասպի վաճառականին գիշերը... հասկցայ արժէքդ և ըսի մտքիս. Ահա իմ կինս, էրիկ մարդէ մը աւելի աղէկ պիտի աշխատի։

— Աղէկ ըսեր ես, հոգիս, եթէ Աքըլէդ տանոք ինծի պէս կին մ'առած ըլլար հակելու համար... կը նախատակ չէր ըլլար։

— Անոր բանը բուսաւ. բանտէն պիտի ելլէ՝ կառափնատէն անցնելու համար. գլուխ մ'ալ պիտի պակսի։

— Ի՛նչ այլանդակ լեզու կը խօսին սա մարդիկը — ըսաւ Սառա, որ ականջ մտիկ ըրեր էր Մէգր-ա'էքօլի և Շուէդի խօսակցութիւնը։ Յետոյ յարեց, Շուրինէօրը ցոյց տալով.— Եթէ այս մարդուն տեղեկութիւն հարցնենք Ռոտոլֆի վրայ, թերևս բան մը իմանանք։

— Փորձենք, — ըսաւ Թոմաս, — և խօսքը Շուրինէօրի ուղղելով. ընկեր, ըսաւ, այս կապելային մէջ մեր բարեկամներէն մէկը պիտի գտնէինք. քեզի հետ կերակուր կերեր է. քանի որ քեզի ծանօթ է, և եթէ գիտես, ըսէ մեզի թէ ո՞ւր գնաց։

— Կը ճանչնամ զինքը, որովհետև երկու ժամ առաջ լաւ մը ցողուեց զիս, Կուալէօզը պաշտպանելու համար։

— Առաջուց ընաւ տեսած չէի՞ր զինքը։

— Բնաւ... Պրա-Ռուժի բռնած տան բակին մէջ է որ իրարու հանդիպեցանք:

— Գինեպանուհի, լաւագոյն տեսակէն շիշ մ'ալ բեր, — ըսաւ Թոմաս Սէյդըն:

Սառա և Թոմաս հազիւ իրենց շրթունքը թրջած էին իրենց լեցուն գաւաթներուն մէջ, մինչ մայր Բօնիս, անշուշտ իր հազուագիւտ մառանը պատուելու համար, իր բաժակը քանի մը անգամ պարպեր էր:

— Եթէ հաճի թոյլատրել, պարոնին սեղանը բեր գինին, — յարեց Թոմաս, և Սառայի հետ գնաց նստաւ Շուրինէօրի քով, որ այս քաղաքավարութենէն զարմանք և գոհունակութիւն միանգամայն զգաց:

Մէդր տ'էքօլ և Շուէդ միշտ կը խօսակցէին ցած ձայնով և ծածկաբարբառ, իրենց չարամիտ ծրագիրներուն վրայ:

Երբ գինին բերուեցաւ, Սառա և իր եղբայրը միևնոյն սեղանին առջև նստած, Շուրինէօրի և գինեպանուհիին հետ, որ երկրորդ հրաւէր մը աւելորդ նկատեր էր, խօսակցութիւնը շարունակուեցաւ:

— Խօսքդ մի՛ մոռնար, — ըսաւ Թոմաս Սէյդըն, իր բաժակը Շուրինէօրի բաժակին զարնելով, քաջդ իմ, կ'ըսէիր թէ Պրա-Ռուժի բռնած տան մէջ հանդիպած էիր մեր Ռոտոլֆ բարեկամին, այնպէ՞ս է:

— Այո՛, քաջդ իմ, — պատասխանեց Շուրինէօր, և իր բաժակը շուտ մը պարպեց:

— Ահա տարօրինակ անուն մը... Պրա-Ռո՛ւժ: Ո՞վ է այդ Պրա-Ռուժը:

— Մախսին հաւեր կ'որայ, ըսաւ Շուրինէօր անտարբերութեամբ. և յարեց. — Մայր Բօնիս, ի՜նչ սքանչելի գինի է:

— Ուրեմն գաւաթդ պարապ մի՛ թողուր, քաջդ իմ, — կրկնեց Թոմաս Սէյդըն, նորէն գինի լեցնելով Շուրինէօրի բաժակը:

— Կենա՛ցդ — ըսաւ Շուրինէօր, — նոյնպէս ալ փոքրիկ բարեկամիդ կենացը, որ... վերջապէս, կարճ կապեմ... եթէ հօ-

րաքոյրս երիկ մարդ ըլլար, հօրեղբայրս կ'ըլլար, կ'ըսէ առածը: Գինս բանդ, խաբերայ, ուրիշին ծախէ,... ես ատանկ չեմ:

Սառա աննշմարելի կերպով կարմրեցաւ:

Իր եղբայրը շարունակեց. — Աղէկ չհասկցայ Պրա-Ռուժի վրայ բանդ: Ռոտոլֆ անոր տունէ՞ն դուրս կ'ելլէր

— Ըսի թէ Պրա-Ռուժ մախսին հաւերը կ'որայ Թոմաս Շուրինէօրի երեսը նայեցաւ զարմացմամբ:

— Ի՞նչ կը նշանակէ մախսին հաւերը որայ:

— Մախսին հաւերը որայ կը նշանակէ մաքսանենգութիւն ընել. կ'երեւի թէ կծիկ ընել չէք գիտեր:

— Քաջդ իմ, միտքդ չեմ հասկնար կոր:

— Կ'ըսեմ թէ դուն ալ Պ. Ռոտոլֆի պէս արկօդերէն չես խօսիր:

— Արկօդերէ՞ն, — ըսաւ Թոմաս Սէյդըն, զարմացած դէմքով մը Սառայի նայելով:

— Օ՛ն, դուք պանպարակ էք. բայց ընկեր Ռոտոլֆ համբաւոր հերոս (ընկեր) մ'է: Թէպէտ հողմահարի նկարիչ է, բայց արկօդերէնը ինծմէ աղէկ կը հասկնայ: Արդ, քանի որ այդ գեղեցիկ լեզուն չէք խօսիր, դիւրահասկնալի փրանսերէնով կ'ըսեմ թէ Պրա-Ռուժ մաքսանենգ մ'է, թէև Շան զ'Էլիզէի մէջ արձարան մը կը բանեցնէ. առանց մասնաւորութիւն ընելու, կ'ըսեմ թէ մաքսանենգ է... վասն զի ինք ալ չի ծածկեր, մանաւորներու քթին տակ կը պարծենայ... բայց փնտռէ և բանէ, եթէ կրնաս... վասն զի Պրա-Ռուժ շատ չարաճճի է:

— Ռոտոլֆ ի՞նչ ընելու գացեր էր այդ մարդուն տունը — հարցուց Սառա:

— Իրաւ որ, պարոն... կամ տիկին, — ձեր ընտրութեան կը թողում — սա գաւաթ մը գինիին պէս ճշմարիտ կ'ըսեմ թէ ըսաւ բան մը չեմ գիտեր: Այս իրկուն Կուալէօզի հետ կը կատակէի, որ կը կարծէր թէ զինքը ծեծել կ'ուզեմ: Պրա-Ռուժի տան բակը մտաւ, ես ալ ետևէն վազեցի. զնդանի պէս մութ էր: Կուալէօզը բռնելու տեղ Ռոտոլֆի

վրայ ինկայ, որ ալեւոր դաս մը տուաւ ինծի. բայց ի՛նչ ուժ, ո՛հ, այո՛. մանաւանդ վերջին կռուփի հարուածները... վա՜յ նըզովից արմատ, ո՛րչափ ուժգին կ'իջնէր: Խոստացաւ ինծի սորվեցնել այդ կափահարութեան կերպը...

— Պրա-Ռուժ ինչպէս մարդ է, — հարցուց Թօմաս. — ի՞նչ տեսակ ապրանք կը ծախէ:

— Պրա-Ռո՞ւժ, մի՛ հարցներ, ամէն արգիլուած ապրանք կը ծախէ, ամէն արգիլուած գործ կ'ընէ: Ահա ատ է իր գործը, այնպէս չէ՞, մայր Բօնիս:

— Ո՛հ, ապիրատ մէկն աւելի չուան կարած է, ըսաւ գինեպանուհին: Թամբլ փողոցին մէջ տան մը գլխաւոր վարձակալն է. ի՛նչ տարօրինակ տուն... բայց... կարճ կապեմ... — յարեց գինեպանուհին, վախնալով որ չափէն աւելի խօսած էր:

— Այն փողոցին մէջ Պրա-Ռուժի հասցէն ի՞նչ է, — հարցուց Թօմաս Սէյմըրն՝ Շուրինէօրի:

— Թիւ 13 է, պարոն:

— Թերեւս հոն քանի մը խմանանք, — ըսաւ Սէյմըն կամացուկ մը իր քրոջ: — Վաղը Բարըր հոն պիտի ղրկեմ:

— Բանի որ Ռոտոլֆը կը ճանչնաք, — կրկնեց Շուրինէօր, կրնաք պարծենալ թէ կորովի... և բարեխիղճ բարեկամ մը ունիք: Եթէ ածխավաճառը վրայ չհասնէր, ալեւոր դաս մը պիտի տար Մէգր-տ'Էքօլի որ ատ վարը, անկիւն մը նստեր է Շուէդի հետ...: Նզովի՛ց արմատ, եթէ ատ պառաւ վհուկը ձեռքս անցնի, բլիթ բլիթ կ'ընեմ. Կուալէօզին ըրածները քանի միտքս բերեմ, կատաղութիւն կուգայ վրաս, բայց համբերութիւն... ատամն ընդ ատաման, ինչպէս կ'ըսէ առածը:

Քաղաքապետարանի ժամացոյցը կէս գիշեր զարկաւ: Գինետան կանթեղը ա՛լ աղօտ լոյս մը միայն կը սփռէր: Շուրինէօրէ ու իր երկու հիւրերէն, Մէգր տ'Էքօլէ ու Շուէդէն զատ, կապելային բոլոր յաճախորդները քիչ քիչ մեկներ էին: Մէգր տ'Էքօլ ցած ձայնով մ'ըսաւ Շուէդի. — Դիմացի բակին մէջ պիտի պահուըտինք, հիմա մեր մատաղները իրենց ծրարը

պիտի կապեն: Եթէ ձախակողմ երթան, Սէնդ-Էլուա փողոցին անկիւնը պիտի սպասենք, եթէ աջ կողմը դառնան, քաղիրթի վաճառանոցին կողմը, փլատակներուն մէջ իրենց պիտի սպասենք: Հոն մեծ ծակ մը կայ, ես ընելիքս գիտեմ:

Մէգր տ'Էքօլ և Շուէդ դէպի դուռը ուղղուեցան:

— Այս իրիկուն բան մը չէ՞ք կոնծեր, — հարցուց գինեպանուհին:

— Ոչ, մայր Բօնիս... պատսպարուելու համար է որ ներս մտեր էինք, — ըսաւ Մէգր-տ'Էքօլ, և Շուէդի հետ դուրս ելաւ:

ԳԼՈՒԽ Է.

ԿԱՄ ՔՍԱԿԴ ԿԱՄ ՄԱՀ

Այն ճռնչիւնէն զոր դուռը գոցուած տանէն հանեց, Թօմ և Սառա իրենց մտացիր վիճակէն սթափեցան: Ոտք ելան, և Շուրինէօրի շնորհակալ եղան այն տեղեկութեանց համար զոր տուած էր իրենց: Այս վերջինը դուրս ելաւ. հովը երթալով կը սաստկանար և հեղեղանման կ'անձրեւէր:

Մէգր տ'Էքօլ և Շուէդ, կապելային դիմացը գտնուած բակի մը մէջ դարանակալ ըլլալով, Շուրինէօրի հեռանալը տեսան այն փողոցին կողմը ուր փլած տուն մը կար: Շատ չանցած, անոր քայլերը՝ որ գինովութենէն ծանրացեր էին, քիչ քիչ անլսելի եղան բանաշունչ քամիին և յորդահոս տարափին սուլումներուն մէջ, որ պատերը կը ձաղկէին:

Թօմ և Սառա, փոթորկին հակառակ, իրենք ալ գինետունէն դուրս ելան և Շուրինէօրի բռնած ուղղութեան հակառակ ճամբան զարկին:

— Դուրս ելան, — ըսաւ Մէգր տ'Էքօլ՝ Շուէդի, ցած ձայնով. — արջասպի շիշիդ խիցը հանէ, ուշադրութի՛ւն...

— Կօշիկնիս հանենք, իրենց ետեւէն քալելնիս պիտի չլսեն, — պատասխանեց Շուէդ:

— Իրաւունք ունիս, միշտ իրաւունք ունիս. կամացուկ քալենք, պառաւիկս:

Ժամանամուտ ամպը կօշիկները հանեց և մութին մէջ սպրդեցաւ տուներուն տակէն քալելով . . . Այս վարպետութեան շնորհիւ միակողմանի պատուհանին և Մէդր տ'էքօլի քայլերուն շըշուկը այնքան մեղմացաւ, որ շատ մօտէն Թոմի և Սառայի հետեւեցան առանց լսուելու :

— Բարեբախտաբար մեր կառքը փողոցին անկիւնը կ'սպասէ կոր , — ըսաւ Թոմաս Սէյդըն . — վասն զի անձրեւը մինչեւ մեր ոսկորները պիտի անցնի : Չէ՞ք մսիր կոր , Սառա :

— Թերեւս մաքսանենգէն , սա Պրա-Ռուժէն բան մը պիտի իմանանք — ըսաւ Սառա մտախոհ , առանց պատասխանելու եղբօրը հարցման :

Յանկարծ Թոմ կանգ առաւ և ըսաւ . — սխալ ճամբէ եկանք . գինետունէն դուրս ելած ատեն , ձախին դառնալու էր , քակուած տան մը առջեւէն պիտի անցնինք , մեր կառքը գտնելու համար : Ետ դառնանք :

Մէդր տ'էքօլ և Շուէդ , որ մօտէն իրենց քայլերուն կը հետեւէին , դրան մը որմնածակը նետուեցան , որպէս զի չտեսնուին Թոմէն և Սառայէն , որոնք գրեթէ արմուկ արմուկի անցան անոնց քովէն :

— Նախամեծար կը համարիմ որ փլատակներուն կողմ երթանք , — ըսաւ Մէդր տ'էքօլ ցած ձայնով , — Եթէ ուրիշ դիմադրէ , ընելիքս գիտեմ :

Սառա և եղբայրը նորէն կապկըլային առջեւէն անցնելէ վերջ , փլցուած տան մը մօտ հասան : Այս տունը կիսովին քակուած ըլլալով , իր բաց նկուղները տեսակ մը վիհ կը կազմէին , որուն երկայնքին կը տարածուէր փողոցը , այս կողմէն : Յանկարծ Մէդր տ'էքօլ վազքի մը թափով և դիւրաշարժութեամբ յառաջ խոյացաւ , իր լայն ձեռքովը բռնեց Սէյդընի կոկորդէն , և ըսաւ անոր .

— Կա՛մ դրամդ և կա՛մ քեզ սա՛ ծակը կը նետեմ :

Յետոյ աւազակը Սէյդընը ետ հրելով , հաւասարակշռութիւնը կորսնցնել տուաւ անոր , և մէկ ձեռքով խորունկ փոսին վրայ գրեթէ կախուած բռնեց զայն , մինչդեռ միւս ձեռքովն ալ Սառայի բազուկը բռնեց իբր մամուլի մը մէջ : Թոմ դեռ շարժում մը չէր կրցած ընել , Շուէդ հիանալի դիւրաշարժութեամբ անոր գրպանները թալլեց :

Սառա չպոռաց և չփորձեց իսկ օձիքը ազատել , այլ հանդարտ ձայնով մ'ըսաւ . — եղբայր , քսակդ իրենց տուր — և ապա խօսքը աւազակին ուղղելով ըսաւ . — չենք պոռար , միայն թէ մի՛ զարկք մեզի :

Շուէդ , ծուղակին մէջ ինկող այս երկու զոհերուն գըրպանները խղճմտութեամբ խուզարկելէ վերջ , ըսաւ Սառայի .

— Ձեռքերդ ցոյց տո՛ւր , մատնի ունի՞ս : Չունիս եղեր , — ըսաւ պառաւը քրթմնջելով , — Ինչ , պարզ օղա՞կ մ'ալ չունիս , վա՜յ գլխուդ . . .

Թոմաս Սէյդընի պաղարիւնութիւնը անայլայլ մնաց այս արագ ու անակնկալ տեսարանին առջեւ :

— Կ'ուզէ՞ք սակարկութիւն մ'ընել . Թղթապանակիս մէջ այնպիսի թուղթեր կան որոնք բոլորովին անօգուտ պիտի ըլլան ձեզի : Վաղը ինծի վերադարձուցէք զայն , և ես քսան հինգ ոսկի պիտի տամ ձեզի — ըսաւ Թոմաս՝ Մէդր տ'էքօլի , որուն ձեռքը այնքան ուժով չէր սեղմեր իր կոկորդը :

— Այո՛ , որպէս զի ծուղակը ձգես մեզ , — պատասխանեց աւազակը : — Օ՛ն , ճամբադ գնա՛ առանց ետեւդ նայելու : Բախտաւոր ես որ այսքան աժան կը պրծիս :

— Վայրկեան մը կեցի՛ր , — ըսաւ Շուէդ . պարոնը եթէ ազնիւ է , իր թղթապանակը պիտի ստանայ . ատոր միջոցը կայ : Յետոյ խօսքը Թոմաս Սէյդընի ուղղելով , ըսաւ . — Սէն-Տընիի դաշտը գիտէ՞ք ուր է :

— Գիտեմ :

— Սէնդ-Ուէնի դիմացը , Ռէվօլդի ճամբուն ծայրը , դաշտերուն մէջ : Վաղը միայնակ հոն եկէք , դրամն ալ հետ բերէք , հոն պիտի գտնէք զիս թղթապանակդ հետ . դրամը կուտաք , թղթապանակը կ'առնէք :

— Բայց աչքդ բա՛ց , Շուէդ , ծուղակը պիտի ձգէ քեզ :

— Այդքան ապուշ չեմ . ըրածս գիտեմ . . . լրտես չկայ . . . շատ հեռուէն կրնամ տեսնել : Իրաւ է որ մէկ աչք ունիմ . . .

բայց սրտոտ է . եթէ մեծ աղամ ուրիշի մը հետ գայ , շուքս անգամ պիտի չտեսնէ , խոյոյն կծիկը պիտի գտնեմ :

Կարծես յանկարծ բան մը ինկաւ Սառայի միտքը . ուստի ըսաւ աւազակին .— դրամ շահի՞լ կ՚ուզէք :

— Այո՛ :

— Կապէլային մէջ , ուսկից դուրս ելանք ,— վասն զի ո՛վ ըլլալդ հիմա կը ճանչնամ ,— տեսա՞ք այն մարդը զոր ածխավաճառ եկեր փնտռեր է :

— Բարակ պեխերով մէ՞կը : Այո՛ , տեսայ , այդ թշուառականին միսը պիտի կրծէի , բայց ժամանակ չթողուց . . . կռուփի երկու հարուածներով շմարեց զիս և կռնակիս վրայ տապալեց սեղանի մը վրայ . . . առաջին անգամ է որ ատանկ բան մը կը պատահի ինծի , բայց վրէժս պիտի լուծեմ :

— Լաւ լաւ , խնդիրը անոր վրայ է ,— ըսաւ Սառա :

— Անո՞ր վրայ ,— գոչեց Մէդր տ՚էքօլ , տո՛ւր հազար ֆրանք , և ես պիտի սպաննեմ զինքը :

— Թշուառական , խնդիրը զայն սպաննելուն վրայ չէ . . . — ըսաւ Սառա՝ Մէդր տ՚էքօլի :

— Ուրեմն ի՞նչ բանի վրայ է :

— Վաղը Սէն - Տընիի դաշտը եկէք , ըսելիքս հոն պիտի դրանէք ,— կրկնեց Սառա , պիտի տեսնէք որ առանձին է , և ընկերնիդ պիտի ըսէ : Ոչ թէ հազար , այլ երկու հազար ֆր . պիտի տամ . . . եթէ յաջողիք :

— Հոգիս ,— ըսաւ Շուէդ ցած ձայնով՝ Մէդր տ՚էքօլի ,— շահելիք դրամ կայ . ասոնք ցցունագարդ այծեամներ են , որ թակարդ լարել կ՚ուզեն թշնամիի մը՝ այդ թշնամին ճիշդ այն խլուրդն է զոր ոտքերնուդ տակ ճզմել կ՚ուզէիք , պէտք է երթալ ես ձեր տեղը պիտի երթամ . . . երկու հազար գնտակ է այս (ոսկի) , երկոտասնդս , կ՚արժէ աշխատութիւնը :

— Լաւ ուրեմն , կինս պիտի գայ ,— ըսաւ Մէդր տ՚էքօլ .— իրեն ըսէք ինչ որ պէտք է ընել , և ես գործը պիտի կարգադրեմ . . .

— Շատ աղէկ , վաղը ժամը մէկին :

— Ժամը մէկին :

— Սէն - Տընիի դաշտին մէջ :

— Սէն - Տընիի դաշտին մէջ :

— Սէնդ - Ուէնի և Ռիվօլդի միջև , ճամբուն ծայրը :

— Խօսքս խօսք է :

— Ես ալ ձեր թղթադրամը պիտի բերեմ :

— Եւ դուք ալ խոստացուած հինգ հարիւր ֆրանքը պիտի տանիք , և թերեւս մ՚ալ միւս գործին համար , եթէ խստապահանջ չըլլաք :

— Հիմա դուք աջակողմ գացէք , մենք ալ ձախակողմ , չըլլայ որ մեր ետեւէն գաք , ապա թէ ոչ . . .

Եւ Մէդր տ՚էքօլ ու Շուէդ արագարար հեռացան , մինչդեռ Թօմաս Սէյդըն ու իր քոյրը արագաքայլ կը դիմէին դէպի Նօթր - Տամի հրապարակը :

Անտեսանելի ականատես մը ներկայ գտնուեր էր այս տեսարանին . . . Շուրինէօրն էր ան , որ փլցուած տան փլատակներուն մէջ կծկտեր էր , անձրեւէն պատսպարուելու համար : Ռոտոլֆի մասին Սառայի կողմէ աւազակին եղած առաջարկը սաստիկ հետաքրքրեց Շուրինէօրը . իր նոր բարեկամին սպառնացող վտանգներէն սարսափահար , ցաւեցաւ որ չէր կրնար անոր կեանքը երաշխաւորել : Մէդր տ՚էքօլի և Շուէդի դէմ սնուցած ատելութիւնը թերեւս բաժին ունէր այս բարեացակամ զգացման մէջ : Շուրինէօր միտքը դրաւ Ռոտոլֆի իմացնել իրեն սպառնացող վտանգը , բայց ինչպէս յաջողէր , հոգմահարի կարծեցեալ նկարիչին հասցէն մոռցեր էր , թերեւս Ռոտոլֆ ա՛լ ոտք պիտի չկոխէր կապելայ . այդ պարագային , ինչպէս գտնել զինքը : Այս խորհրդածութիւնները ընելով , Շուրինէօր մեքենաբար կը հետեւէր Թօմի և Սառայի : Տեսաւ որ անոնք Նօթր - Տամի հրապարակին վրայ իրենց սպասող կառք մը նստան :

Կառքը մեկնեցաւ :

Շուրինէօր ևս կառքին ետին նստաւ : Առաւօտեան ժամը մէկին կառքը կանգ առաւ Օպսէրվաթուարի ծառուղին վը-

բայ, և Թոմաս ու Սառա այդ վայրը յանգող փողոցակի մը մէջ անյայտ եղան։ Որովհետև գիշերը շատ մութ էր, Շուրինէօր, յաջորդ օրը, իր գտնուած վայրը դիւրաւ ճանչնալու համար, գրպանէն դանակը հանեց և փողոցակին անկիւնը գտնուած ծառերէն մէկուն վրայ լայն ճեղք մը բացաւ։ Յետոյ իր որջը դարձաւ, ուրկէ շատ հեռացեր էր։

Երկայն ատենէ ի վեր առաջին անգամ ըլլալով, Շուրինէօր իր խցիկին մէջ խորունկ քուն մը քաշեց, զոր, ինչպէս իր բիրտ լեզուով կ'ըսէր, յիմարակեններու սպանդանոցին ահարկու երազը չընդհատեց։

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՊՏՈՅՏ

Յաջորդ օրն այն խրխուլն ուր մեր պատմած գանա-գան դէպքերը պատահեր էին, աշնանային պայծառ արեւ մը կը փայլէր անամպ երկնակամարին վրայ։ Գիշերուան մրրիկը դադրեր էր։ Այն ահռելի թաղը, ուր ընթերցողը մեզի հետեւե-ցաւ, իր բարձր տուներուն պատճառաւ թէեւ մթամած, սակայն գեղեցիկ օրուան մը լուսաւոր պայծառութեան շնորհիւ նուազ քստմնելի կը թուէր։

Ռուդոլֆ կա՛մ չէր վախնար այն երկու մարդոց հան-դիպումէն, որոնցմէ առջի իրիկունը խոյս տուեր էր, և կա՛մ զանոնք բանի տեղ չէր դներ, առաւօտուն ժամը տասնըմէկին ատենները Ֆէվ փողոցը մտաւ և ճիւաղուհիին կապելան գնաց։ Ռուդոլֆ միշտ գործաւորի պէս հագուած էր, բայց իր հագուստներուն մէջ տարփան մը սեթեւեթ կը տես-նուէր։ Իր նոր բաճկոնակին տակէն, որուն կուրծքը բաց էր, կարմիր բուրդէ շապիկը կ'երեւէր, արծաթ կոճակներով կոճ-կուած։ Ճերմակ կտաւէ ուրիշ շապիկի մը օձիքը դարձած էր սեւ մետաքսէ փողկապի մը վրայ, որ թուլիկ կապուած էր վիզին շուրջը։ Երկնագոյն թաւիշէ գդակին տակէն, որ փայլուն պահպանակ մ'ունէր, շագանակագոյն մազերու քա-

նի մը խոպոպներ դուրս կը սպրդէին։ Առջի իրիկուընը հագած երկաթագամ կոշտ կօշիկներուն տեղ կը կրէր մաքուր ներ-կուած մոյկեր, որոնք երեւան կը հանէին չքնաղ ոտք մը, որ շատ փոքրիկ կ'երեւէր, մանաւանդ ձիթագոյն թաւիշէ լայն տաբատին տակէն։

Այս հագուստը բնաւ չէր վնասեր Ռուդոլֆի վայելչակազմ ձեւին, որ շնորհքի, ճկնութեան և ուժի հազուագիւտ խառ-նուրդ մ'էր։

Գինեպանուհին կապելային սեմին վրայ կեցած, կը սի-գար, երբ Ռուդոլֆ երեւցաւ։

— Տրամադրութեանդ ներքեւ եմ, երիտասարդ։ Անտա-րակոյս քանի ֆ. անքիդ մնացորդը առնելու եկար, — ըսաւ տեսակ մը ակնածութեամբ, չհամարձակելով մոռնալ թէ նա-խորդ իրիկունը, Շուրինէօրի յաղթողը ոսկի մը նետեր էր իր հաշուեսեղանին վրայ։ — Տասնըեօթը ֆրանք և տասը սու աւելորդ մնաց... Այս չէ ամէնը... երէկ եկան հար-ցուցին քեզ։ Բարձրահասակ և լաւ հագուած պարոն մ'էր, և իրեն հետ ունէր երկմարդու հագուստով ծպտած մանրուկ կին մը։ Շուրինէօրի հետ բաչըիկ (կնքուած շիշով գինի) խմեցին։

— Ա՜հ, Շուրինէօրի հե՞տ խմեցին։ Եւ ի՞նչ ըսին անոր։

— Երբ կ'ըսեմ թէ խմեցին, կը սխալիմ, հազիւ իրենց շրթունքները թրջեցին... և...

— Քեզի կը հարցնեմ թէ ի՞նչ ըսին Շուրինէօրի։

— Ըսկէ ընկէ խօսեցան, ես գիտե՞մ, Պրա-Ռուժի վրայ, անձրեւի վրայ, աղուոր օդին վրայ։

— Պրա-Ռուժը կը ճանչնա՞ն եղեր։

— Ընդհակառակը Շուրինէօրը բացատրեց անոնց թէ ո՛վ էր ան... և թէ դուն ի՞նչպէս...

— Լաւ լաւ, խնդիրը ատոր վրայ չէ։

— Դրա՞մդ կ'ուզես...

— Այո՛... և Կուալէօզը գեղ պիտի տանիմ, ինծի հետ օր մը հոն անցունելու համար։

— Ո՜հ, աս անկարելի է, աղաս։

— Ինչո՞ւ։

— Ո՛վ գիտէ, թերեւս չվերադառնայ։ Հագած լաթերը իմինն են, առանց հաշուելու թէ տակաւին ինսուն ֆր. կը պարտի ինծի, կերակուրի եւ բնակարանի համար, վեց շաբաթէ ի վեր որ քովս կը բնակի։ Եթէ պարկեշտ աղջիկ մը ըլլար, սա փողոցին անկիւնէն անդին չէի դրկեր զինքը, գոնէ...

— Կուալէօզ ինսուն ֆրա՞նք կը պարտի քեզի։

— Ինսուն ֆր. եւ տասը սու... բայց ի՛նչ փոյթ քեզի, տղաս. տեսնողը այնպէս կը կարծէ թէ դո՛ւն պիտի վճարես. տեսնեմ քեզ, լորտի պէս վարուէ։

— Ա՛ռ,— ըսաւ Ռօտոլֆ, հինգ ոսկի նետելով գինեպանուհիին հաշուատախտակին վրայ։— Հիմա ըսէ տեսնեմ, իրեն վարձու տուած ցնցոտիդ ի՞նչ կ'արժէ։

Պառաւը, ապշահար, ոսկիները մէկիկ մէկիկ կը քննէր, կասկածոտ ու անվստահ դէմքով։

— Ի՞նչ կը նայիս, կը կարծե՞ս որ կեղծ դրամ տամ քեզի. մարդ ղրկէ փոխել տուր սա ոսկին, եւ վերջացնենք... Այդ տարաբախտ աղջկան վարձու տուած հագուստիդ արժէքը ի՞նչ է։

Ծիւաղուհին, որ մէկ կողմէ կը բաղձար մեծ աւար մը զարնել, եւ միւս կողմէ կը զարմանար թէ գործաւոր մը ինչպէս այդքան դրամ կ'ունենայ, մէկ կողմէ կը վախնար որ քիթէն չքանուի եւ միւս կողմէ կը յուսար աւելի մեծ շահ մը կորզել, պահ մը լուռ մնաց եւ ապա կրկնեց.— Իր հագուստները սա՛ նուազն... հարիւր ֆր. կ'արժեն։

— Այդ ցնցոտինե՞րը, գնա բանդ. երէկուան մնացորդը քովդ պահէ, վրան ալ ոսկի մը կուտամ, ա՛լ բան չկայ։ Քեզի աւելի դրամ տալը... ողորմութեան կարօտ աղքատներուն ձեռքէն գողնալ է։

— Դուն գիտես, տղա՛ս, ես հագուստներս վար կը դնեմ։ Կուալէօզ չի կրնար ասկէ դուրս ելլել. գոյքերս ուզած գնովս ծախելու ազատ եմ։

— Օր մը դժոխքին կրակէն առնես արժանաւոր վարձքդ։ Ա՛ռ դրամդ, գնա՛ կանչէ Կուալէօզը։

Ծիւաղուհին գրպանը նետեց ոսկին, եւ մտքէն անցունելով թէ գործաւորը կա՛մ գողութիւն մը գործեր եւ կա՛մ ժառանգութեան մը տիրացեր էր, անազնիւ ժպիտով մ'ըսաւ.

— Ըսէ՛ նայիմ, ինչո՞ւ համար դուն անձամբ վեր չես ելլեր եւ Կուալէօզը կանչեր... շատ պիտի ուրախանայ... վասն զի մայր Բօնիսի հաւատքին վրայ կ'երդնում թէ երէկ աչքին պոչովը աղուոր աղուոր քեզ կը դիտէր։

— Դուն գնա կանչէ՛, եւ ըսէ որ հոս գիւղ պիտի տանիմ զինքը... ուրիշ խօսք չուզեր. մանաւանդ որ չիմանայ թէ պարտքը վճարեր եմ...

— Ինչո՞ւ համար։

— Այդ քու գիտնալիք բանդ չէ։

— Այո՛, այո, ի՞նչ փոյթս, բաւական է որ կարծէ թէ դարձեալ ձեռքիս տակ է...

— Պիտի լռե՞ս, վեր պիտի ելլե՞ս...

— Ո՜հ, այդ ինչ չարաչուք դէմք է. վա՜յ անոնց որոնց դէմ ոխ կը պահես... օ՛ն, կ'երթամ... կ'երթամ...

Եւ Ծիւաղուհին վեր ելաւ։

Քանի մը վայրկեան վերջը վար իջաւ։

— Կուալէօզ չուզեց հաւատալ խօսքիս, կասկարմիր կտրեցաւ երբ իմացաւ որ հոս էիր... բայց երբ իրեն ըսի թէ այսօր գիւղ երթալու հրաման պիտի տամ, կարծեցի որ խելքը գլխէն թռաւ. կեանքին մէջ առաջին անգամ ըլլալով վիզս փաթթուելու փափաք մը զգաց։

— Թերեւս քեզմէ հեռանալու ուրախութենէն էր...

Ֆլէօռ-տը-Մառի նոյն պահուն ներս մտաւ, առջի իրիկուան պէս հագուած. կը կրէր դամասկեան գորշ շրջազգեստ, կռնակին վրայ կապուած նարնջագոյն շալը, կարմիր քառակուսի գիծերով թաշկինակը, որուն տակէն այս անգամ խարտեաշ մազերու երկու հաստ հիւսքեր կ'երեւէին։

Ռօտոլֆը ճանչնալով կարմրեցաւ եւ աչքերը խոնարհեցուց ամօթահար։

— Կ'ուզե՞ք ինծի հետ այսօր գիւղ երթալ, զաւակս,— ըսաւ Ռօտոլֆ։

— Ամենայն սիրով, պարոն Ռոտոլֆ, — ըսաւ Կուալէօզ — քանի որ անկէնը հրաման կուտայ:

— Այո՛, հրաման կուտամ, նայելի փոխը, բարի վարքիդ համար, որուն պարտն ես... Օ՛ն, եկուր համբուրէ զիս:

Եւ խաղաւարտառ գործ երեսը Ֆլէօռ-տը-Մառիի կարկառեց: Տարապախտ աղջիկը, իր զզուանքին յաղթելով, ճակատը մօտեցուց ճիւաղուհիին շրթունքներուն, բայց Ռոտոլֆ արմուկի բուռն հարուածով մը ետ հրեց պառաւը մինչեւ իր հաշուասեղանը, Ֆլէօռ-տը-Մառիի թեւէն բռնեց եւ կապելայէն դուրս ելաւ, մայր Բօնիսի անէծքներուն մէջ:

— Զգուշացիր, պարոն Ռոտոլֆ — ըսաւ Կուալէօզ — ճիւաղուհին թերեւս բան մը նետէ գլխուդ, ի՛նչ անզգամ կին է:

— Սիրտ ա՛ռէք, զաւակս: Բայց ի՛նչ ունիք, շփոթած... տխուր կը թուիք... միթէ չէ՞ք ուզեր հետս գալ...

— Ընդհակառակն... բայց... բայց... թեւդ մտեր եմ:

— Ի՛նչ կայ որ...

— Դուն գործաւոր ես, կարելի է որ մէկը երթայ վարպետիդ ըսէ թէ զիս քեզի հետ տեսեր է. չըլլայ որ վնաս մը գայ քեզի: Վարպետները չեն ախորժիր որ իրենց գործաւորները անկարգ ընթացքի մէջ գտնուին:

Եւ Կուալէօզ թեւը կամացուկ մը քաշեց ազատեց Ռոտոլֆի թեւէն, եւ ըսաւ. — Դուն առջեւէն առանձին գնա, ես մինչեւ քաղաքին դուռը քեզի պիտի հետեւիմ, եւ երբ անգամ մը դաշտը ելլենք, նորէն քովդ պիտի գամ:

— Մի՛ վախնաք, — ըսաւ Ռոտոլֆ, այս զգուշաւորութենէն խանդաղատած. եւ Ֆլէօռ-տը-Մառիի թեւը նորէն առնելով, յարեց. — վարպետս այս թաղը չի բնակիր, թող որ վարձու կառք մը պիտի գտնենք Ծաղկավաճառանոցներու քարափին վրայ:

— Ինչպէս որ կ'ուզես, Պ. Ռոտոլֆ, գլխուդ փորձանք մը չբերելու համար է որ կ'ըսեմ...

— Կը հաւատամ, եւ շնորհակալ եմ: Բայց համարձակ ըսէք, գիւղին ո՛ր կողմն ալ որ ըլլայ, հաճելի՞ է ձեզի:

— Ինծի համար միեւնոյն բանն է, Պ. Ռոտոլֆ, բաւական է որ գացած տեղս գիւղ ըլլայ: Ի՛նչ աղուոր օդ է, բացօդեայ շնչելը շատ օգտակար է: Գիտե՞ս, ահա վեց շաբաթ է որ Ծաղկավաճառանոցէն անդին չեմ գացած... Ասկէ զատ, եթէ ճիւաղուհին կը թողու որ միջնաքաղաքէն դուրս ելլեմ, վասն մեծ վստահութիւն ունենալուն համար է:

— Երբ այդ վաճառանոցը կ'երթաս, ծաղի՞կ գնելու համար է:

— Ո՛հ, ոչ. սսակ չունիմ, միայն տեսնելու եւ անոնց անուշ հոտը շնչելու համար կ'երթամ: Երբ ճիւաղուհին տօնավաճառի օրերը քարափին վրայ կէս ժամ անցունելու արտօնութիւն տայ, այնչափ գոհ կ'ըլլամ որ ամէն բան կը մոռնամ:

— Հապա՛ երբ ճիւաղուհիին քով վերադառնաս... աս գարշելի փողոցներուն մէջ:

— Այդպէս չա՛տ աւելի տխուր կը դառնամ եւ արցունքս կը զսպեմ, ծեծ չուտելու համար: Գիտէ՞ք, ինչու համար ծաղկավաճառանոց երթալու փափաք ունիմ, ո՛հ, շատ մեծ փափաք մը, որ է մաքրասէր փոքրիկ գործաւորուհիները տեսնել որոնք ուրախ զուարթ կ'երթան կուգան, ծաղիկներու գեղեցիկ թաղար մը թեւերնուն մէջ:

— Հաւատացի եմ որ եթէ գոնէ քանի մը ծաղիկներ ունեցած ըլլայիք պատուհաննուդ առջեւ, զանոնք իբրեւ ընկերուհի պիտի նկատէիք:

— Ըսածդ շատ ճիշդ է, Պ. Ռոտոլֆ: Երեւակայեցէք որ անգամ մը ճիւաղուհին, իր տօնին օրը, ճաշակս գիտնալով, պզտիկ վարդենի մը նուիրած էր ինծի: Եթէ գիտնայիք թէ ո՛րչափ երջանիկ էի, ալ չէի ձանձրանար, անդադար վարդենիս կը դիտէի... իր տերեւները... ծաղիկները համրելով կը զուարճանայի: Բայց միջնաքաղաքին մէջ օդը այնչափ գէշ է որ երկու օր վերջը վարդենիս սկսաւ դեղնիլ: Այն ատեն ի՛նչ ըսեմ աղէկ... Բայց հիմա պիտի ծաղրէք զիս, Պ. Ռոտոլֆ...

— Ոչ, ոչ, շարունակեցէք:

— Լա՛ւ, այն ատեն ճիւաղուհիէն թոյլտուութիւն խնդրեցի դուրս ելլելու և վարդենիս պտըտցնելու, իրր թէ տղայ մը պտըտցնէի։ Այո՛, քարափ կը տանէի, կարծելով որ ուրիշ ծաղիկներու հետ ապրելով, այդ թարմ ու անուշաբոյր օդին մէջ կենդանութիւն պիտի առնէր։ Անոր թառամած հէք տերեւները աղբիւրին վճիտ ջուրովը կը թրջէի, և յետոյ չորցնելու համար, քառորդ ժամ մը արեւը կը դնէի։ Սիրական պզտիկ վարդենիս, ան ալ ինծի պէս երբեք արեւ չէր տեսներ միջնաքաղաքին մէջ... վասն զի մեր փողոցին մէջ արեւը տանիքներէն վար չէր իջներ... վերջապէս տուն կը դառնայի... Լաւ ուրեմն, կը հաւատաս թէ Պ. Ռօտօլֆ, այս պտոյտներուն շնորհիւ, վարդենիս թերեւս տասն օր աւելի ապրեցաւ, քան որչափ պիտի չապրէր եթէ այնպէս բրած չըլլայի։

— Կը հաւատամ. բայց երբ չորցաւ, մեծ կորուստ մը եղաւ ձեզի համար, այնպէս չէ՞։

— Իր վրայ լացի, ճշմարիտ վիշտ մը զգացի... Ասկէց զատ, Պ. Ռօտօլֆ, քանի որ կը հասկնաք թէ մարդ կրնայ ծաղիկները սիրել առանց անոնցմէ ունենալու, կրնամ նաեւ ըսել թէ այդ հէք վարդենիին երախտապարտ էի, քանի որ այնքան ազնուաբար կը ծաղկէր ինծի համար, առանց նայելու իմ եղկելի վիճակիս...

Եւ Կուալէօզ, գլուխը խոնարհելով, ամօթէն կարմրեցաւ։

— Տարաբա՛խտ աղջիկ, ձեր սոսկալի վիճակին այդ գիտակցութիւնը յաճախ պարտաւորած է ձեզ...

— Կեանքիս վերջ տալու փափաքը առթել, այնպէս չէ՞, Պ. Ռօտօլֆ, — ըսաւ Կուալէօզ, իր ընկերոջ խօսքը ընդմիջելով։ Ո՛չ, մէկ ամսէ ի վեր, քանի քանի անգամ Սէն գետը դիտեցի կամուրջին ծնօտին վրայէն... բայց ապա ծաղիկները... արեւը կը դիտէի... Այն ատեն իւրովի կ'ըսէի, գետը միշտ հոս է, դեռ տասնըվեցուկէս տարեկան եմ... ո՞վ գիտէ...

— Երբ կ'ըսէիք թէ ո՞վ գիտէ... միթէ յո՞յս մը ունէիք։

— Այո՛...

— Ի՞նչ յոյս ունէիք։

— Բարեսիրտ անձ մը գտնելու, որ գործ հայթայթէր ինծի, որպէս զի կարենայի ճիւաղուհիին քովէն ելլել... և այս յոյս կը մխիթարէր զիս... Ասկէց զատ իւրովի կ'ըսէի. շատ թշուառութիւն կը կրեմ, սակայն մէկուն չարիք չեմ բրած... եթէ խորհրդատու մը ունենայի, այս վիճակիս մէջ չէի իյնար... Այն ատեն, այս մտածութիւնը քիչ մը կը փարատէր տխրութիւնս... որ շատ աւելցեր էր վարդենիիս չորնալուն համար, — յարեց Կուալէօզ հառաչելով։

— Միշտ այդ մեծ վիշտը...

— Այո՛... ահա տեսէ՛ք... ահա..., — ըսաւ Կուալէօզ և գրպանէն հանեց խնամով կտրտուած և վարդագոյն նեղ ժապաւէնով մը կապուած փայտիկներու փունջ մը։

— Պահե՞ր էք եղեր։

— Այո... աշխարհիս վրայ բոլոր ունեցածս այս է։

— Ինչպէս, միթէ ուրիշ բան մը չունի՞ք։

— Բնաւ։

— Բայց այդ բատայեա մանեա՞կը։

— Ճիւաղուհիինն է։

— Գոնէ քուրջ մը, գդակ մը, թաշկինա՞կ մ'ալ չունիք։

— Ոչ, հէք վարդենիիս ճիւղերէն զատ բնաւ բան մը չունիմ։ Ասոր համար է որ հոգի կուտամ անոնց...

Ռօտօլֆ և Կուալէօզ Ծաղկավաճառանոցներու քարափը հասան։ Կառք մը կ'սպասէր իրենց։ Ռօտօլֆ նախ Կուալէօզը նստեցուց և ապա ինք նստաւ. յետոյ ըսաւ կառապանին.— ուղղակի Սէն-Տընի, յետոյ ցոյց կուտամ երթալիք ճամբադ։

Կառքը ճամբայ ելաւ. արեւը պայծառ էր, երկինք՝ անամպ. վար իջնուցուած պատուհաններուն մէջէն շըրջան կ'ընէր օդը թարմ և ոգեւորիչ։

— Տեսէ՛ք, կանացի վերարկու մը, — ըսաւ Կուալէօզ, դիտելով որ այդ հագուստին վրայ նստեր էր, զորս տեսած չէր։

— Այո՛, ձեզի համար է, զաւակս. մէկդի առի, վախնալով որ կը մսիք։

Հէք աղջիկը, որ այս տեսակ կնահաճ կանխահոգութիւններու շատ վարժ չէր, Ռոտոլֆի երկար նայեցաւ զարմանքով:

— Աստուած իմ, այս ո՛րչափ բարեսիրտ էք, Պ. Ռոտոլֆ, ամօթահար կ'ընէք զիս...

— Որովհետեւ բարեսիրտ եմ:

— Ո՛չ, բայց... երէկուան պէս չէք խօսիր հետս, բոլորովին տարբեր մէկը եղած էք...

— Ըսէք տեսնեմ, Ֆլէօռ-տը-Մառի, ո՞րը նախամեծար կը համարիք, երէկուա՞ն Ռոտոլֆը թէ այսօրուան Ռոտոլֆը...

— Աւելի աղէկ կը սիրեմ ձեզ այսպէս... սակայն երէկ ինծի այնպէս կը թուէր թէ ձեր հաւասարն էի...— Յետոյ, բառը կակղելով, չըլլայ թէ Ռոտոլֆը նեղացուցած ըլլայ, ըսաւ անոր. — Երբ ձեր հաւասարը կ'ըսեմ... Պ. Ռոտոլֆ, քաջ գիտեմ որ ըլլալիք բան չէ...

— Բան մը կայ որ զարմանք կը պատճառէ ինծի, Ֆլէօռ-տը-Մառի:

— Ի՞նչ բան, Պ. Ռոտոլֆ:

— Կ'երեւի թէ մոռցեր էք Շուէդի երեկուան ըսածը... թէ ինք կը ճանչնար ձեզ մեծցնող անձերը:

— Ո՛հ, չեմ մոռցեր. այս գիշեր ատոր վրայ խորհեցայ եւ շատ արցունք թափեցի... բայց վստահ եմ որ ճշմարիտ չէ... միակնի պատուէր ինք հնարած է այդ պատմութիւնը, որպէս զի սիրտս վշտացնէ...

— Կրնայ ըլլալ որ Շուէդ կարծածէդ աւելի տեղեկութիւն քաղած ըլլայ: Եթէ այդպէս է, միթէ բախտաւոր չէ՞ք ըլլար ծնողքնիդ վերստին գտնելով:

— Աւա՜ղ, Պ. Ռոտոլֆ, եթէ ծնողքս զիս երբեք սիրած չեն... ի՞նչ օգուտ ունի զանոնք վերստին գտնել... զիս տեսնել անգամ պիտի չուզեն... իսկ եթէ սիրած են զիս... այս վիճակս տեսնելով արդեօք ո՛րչափ պիտի ամչնային... թերեւս այդ պատճառաւ մեռնէին...

— Եթէ ծնողքդ սիրած են ձեզ, Ֆլէօռ-տը-Մառի, պիտի արգահատին, պիտի ներեն ձեզի, պիտի սիրեն ձեզ... Իսկ եթէ

ձրեսի վրայ լքած են ձեզ... տեսնելով որ իրենց լքումը ո՛րչափ սոսկալի վիճակի մը ենթարկեր է ձեզ, իրենց զգացած ամօթէն ու խղճի խայթէն պիտի տանջուէին, ու վրէժդ պիտի լուծուէր:

— Ի՞նչ օգուտ ունի վրէժ լուծել:

— Իրաւունք ունիք,... ա՛լ չխօսինք ատոր վրայ:

Այս պահուն Սէնդ-Ուէնի մօտ հասած էր կառքը, Սէն-Տընիի եւ Ռէվօլդի ճամբաներուն ճիւղաւորման վայրը:

Դաշտանկարին միօրինակութեան հակառակ, Ֆլէօռ-տը-Մառի դաշտեր տեսնելէն—ինչպէս կ'ըսէր ինք,— այնքան յափշտակուեցաւ, որ Շուէդի յիշատակութենէն մտքին մէջ յարուցուած բոլոր տխուր մտածութիւնները մոռցաւ, ու իր սիրուն դէմքը զուարթացաւ: Կառքին դռնակէն վար ծռեցաւ եւ ծափ զարնելով գոչեց.— Պ. Ռոտոլֆ, ի՜նչ երջանկութիւն... խո՛տ, դա՜շտ, եթէ հաճէի՛ք թողուլ որ քիչ մը վար իջնեմ... աս ի՛նչ աղուոր է... աս մարգագետիններուն վրայ վազվռտելու փափաքս կուգայ կոր...

— Վազվռտենք, աղջիկս... Կառապան, կեցի՛ր:

— Ինչպէս, դո՞ւք ալ վազել կ'ուզէք, Պ. Ռոտոլֆ.

— Ես ալ ուրախութիւն կ'զգամ կոր:

— Ի՜նչ երջանկութիւն:

Եւ Ռոտոլֆ ու Կուալէօզ փութացին իրարու ձեռքէ բռնել եւ շնչասպառ վազել նոր հնձուած խոտերու ընդարձակ մարգի մը մէջ: Անհնարին է նկարագրել Ֆլէօռ-տը-Մառիի ոստումներն ու խայտանքը, զուարթ ճիչերն ու աղաղակները, հոգեզմայլ հիացումները: Երկար ատեն բանտարկուած վիթի մը (կազէլ) պէս արբշռութեամբ կը շնչէր բաց օդը, կ'երթար, կուգար, կանգ կ'առնէր, եւ նոր ու խանդագին յափշտակութիւններով նորէն կը վազէր: Զառկածաղիկներու եւ սոխակոկոններու խուրձերուն ի տես, Կուալէօզ չկրցաւ զսպել ուրախութեան նոր բացագանչումներ. այս փոքրիկ ծաղիկներէն հատ մ'անգամ չթողուց, ամէնն ալ ժողվեց: Այսպէս բաւական ատեն խայտալէ եւ շուտ մը յոգնելէ վերջ, վասն զի վազելու

վարժութիւնը կորսնցուցեր էր, շունչ առնելու համար կանգ առաւ, և խոր փոսի մը եզերքը տապալած ծառի մը կոճղին վրայ նստաւ: Ցլէօռ-տը-Մառի թափանցիկ ու ճերմակ գոյնը, որ սովորաբար քիչ մը գունատ էր, վառ գոյներով կարմրած էր: Մեծ ու կապոյտ աչքերը մեղմիւ կը փայլէին. կարմրաշուրթն բերանը, հեւ ի հեւ, ցոյց կուտար խնամ մարգարիտներու երկու շարքեր, կուրծքը կը բաբախէր նարնջագոյն հին ու փոքրիկ շալին տակ, ձեռքերէն մին սրտին վրայ դրեր էր անոր բաբախումները զսպելու համար, մինչդեռ միւս ձեռքով՝ Ռոտոլֆի կը կարկառէր դաշտերէն քաղած ծաղիկներէն փունջ մը: Այս անբիծ դէմքին վրայ արտափայլող անխառն ուրախութեան արտայայտութենէն աւելի հիանալի բան չկար:

Երբ Ցլէօռ-տը-Մառի կրցաւ խօսիլ, խորին երանութեան, գրեթէ սրբանուէր երախտագիտութեան շեշտով մ'ըսաւ Ռոտոլֆի,

— Բարին Աստուած ո՛րչափ ողորմած է որ այսպիսի գեղեցիկ օր մը պարգեւեց մեզի այսօր:

Ռոտոլֆի աչքերը արցունքով լեցուեցան, երբ լսեց որ այս լքուած, արհամարհուած, կորսուած հէք աղջիկը երանութեան, անպատում երախտագիտութեան ճիչ մը կ'արձակէր Արարչին, որովհետև արևու ճառագայթ մը, մարգագետնի մը տեսքը կը վայելէր:

Անակնկալ միջադէպ մը ընդհատեց Ռոտոլֆի հոգեպէս հաճոյքը կամ յեցողութիւնը:

ԳԼՈՒԽ Թ.

ԱՆԱԿՆԿԱԼԸ

Ինչպէս ըսինք, Կուալէօզ խոր փոսի մը եզերքը տապալած ծառի մը բունին վրայ նստեր էր:

Ցանկարծ մարդ մը փոսին խորէն ելաւ կանգնեցաւ, և խշտիքը՝ որուն տակ կծկած էր, թօթուելով անոր քբրքիջ մը արձակեց:

Կուալէօզ ետին դարձաւ, սոսկումէն պօռալով: Շուրինէօրն էր այդ մարդը:

— Մի՛ վախնար, աղջիկս, — կրկնեց Շուրինէօր, դեռատի աղջկան սարսափը տեսնելով, որ իր ընկերոջ քովը ապաստանեցաւ:

— Խոստովանեցէք, Պ. Ռոտոլֆ, համբաւաւոր հանդիպում մ'է այս, ի՞նչ կ'ըսէք, ասանկ բան մը ձեր միտքէն կ'անցնէ՞ր, իմ մտքէս ալ չէր անցներ...: — Յետոյ լուրջ շեշտով մը յարեց. — Օ՛ն, վարպետ, կը տեսնէ՞ք, ինչ որ կ'ուզեն թող ըսեն, օդին մէջ բան մը կայ... հոն վե՛րը... մեր գլխուն վրայ... Երկնաւոր թագաւորը չարաճճի մէկն է. իմ վրաս սա տպաւորութիւնը կ'ընէ թէ մարդուս կ'ըսէ. ճամբադ գնա՛ ինչպէս որ վարեմ քեզ... նկատելով որ երկուքդ ալ հոս վարեր է, և այս ալ վերջին ծայր զարմանալի է...

— Հոս ի՞նչ կ'ընես... հարցուց Ռոտոլֆ, յոյժ զարմացած:

— Ձեր հողերուն վրայ կը հսկեմ, տէր իմ... Բայց, նշօվե՛ց արմատ, ինչ աղուոր բախտաւորութիւն որ դուք ալ ճիշդ յարմար ժամանակին կուգաք գիւղական սանս շրջականները... Իրաւ որ բան մը ըլլալու է... ստուգապէս բան մը ըլլալու է:

— Բայց անգամ մ'ալ կը հարցնեմ, հոս ի՞նչ գործ ունիս:

— Հիմա կ'իմանաք, միայն թէ ժամանակ տուէք որ պահ մը ձեր միաձի դիտարանին վրայ թառիմ:

Եւ Շուրինէօր քիչ մը հեռուն կեցած կառքին քովը վազեց, դաշտին վրայ հոս ու հոն սուր ակնարկ մը նետեց և շուտ մը վերադարձաւ Ռոտոլֆի մօտ:

— Վերջապէս պիտի բացատրե՞ս ինծի թէ այս ամէնը ի՞նչ նշանակութիւն ունի:

— Համբերութիւն, վարպետ, համբերութիւն... բառ մ'ալ ըսեմ, ժամը քանի՞ն է:

— Կէս օրը կէս ժամ անցեր է, — ըսաւ Ռոտոլֆ, ժամացոյցը նայելով:

— Լա՛ւ,... ժամանակ ունինք... Շուէդ հազիւ կէս ժամէն հոս պիտի ըլլայ:

— Շուէ՞տ, — գոչեց Ռոտոլֆ և մանկամարդ աղջիկը։

— Այո՛... Շուէտ։ Երկու բառով պատմեմ իրողութիւնը. վարպետ, երբ կապելայէն մեկնեցաք, մէկը եկաւ...

— Բարձրահասակ մարդ մը և այր մարդու պէս հագուած կին մը զիս հարցուցեր են, ասիկէ տեղեկութիւն ունիմ. յետո՞յ

— Յետոյ գինի խմցուցին ինծի, և ուզեցին որ բերնէս խօսք առնեն ձեր վրայ... ես բան մը չկրցայ ըսել իրենց, քանի որ տփոցէն զատ, որով պատուած էիք զիս, ուրիշ բան մը հաղորդած չէիք ինծի։ Ձեր գաղտնիքներէն միայն կռուփի հարուածներուն գաղտնիքը գիտէի։ Ասիկէ ետքը, եթէ բան մ'ալ խմեմ, քովս պիտի մնայ..., մահու և կեանքի խնդիր մ'է այս ինծի համար Պ. Ռոտոլֆ։ Սատանան հոգիս առնէ, եթէ գիտեմ թէ ինչ պատճառաւ ձեզի համար կը տածեմ նո՛յն սէրը զոր շուն մը կը տածէ իր տիրոջ հանդէպ, յորմէ հետէ ըսիք որ սիրտ ու պատիւ կը կրեմ... բայց ինչ փոյթ... այս այսպէս է, այս զգացումս ինձմէ աւելի զօրաւոր է. ա՛լ չեմ խառնուիր... քու գիտնալիք բանդ է...

— Շնորհակալ եմ, տղաս, բայց չարունակէ...

— Երբ բարձրահասակ մարդը և այր մարդու հագուստներով ծպտած մանրուկ կինը տեսան որ բերնէս խօսք չեն կրնար առնել, կապելայէն դուրս ելան. ես ալ դուրս ելայ... անոնք Դատական պաշտօնատան կողմը գացին, իսկ ես Նոտր-Տամի կողմը։ Երբ փողոցին ծայրը հասայ, տեսայ որ տեղատարափ կ'անձրևէր... ճշմարիտ ջրհեղեղ մը։ Ճիշդ մօտիկը քակուած տուն մը կար։ Մտքով ըսի. «եթէ տարափը երկար տևէ, հո՛ս ալ նոյնչափ հանգիստ պիտի քնանամ որչափ գոմիս մէջ։» Տնակ մը նկուղի մէջ սահեցայ, ուր անձրևէն պատսպարուած էի։ Հին գերան մը անկողին ըրի, և ուրիշ շինուածանիւթ մ'ալ գլխու բարձ. և ահա թագաւորի մը պէս պառկեցայ...

— Յետո՞յ...

— Միասին խմած էինք, Պ. Ռոտոլֆ. խմած էի նաև բարձրահասակ մարդուն և ծպտած մանրուկ կնոջ հետ. ըսել կ'ուզեմ

թէ գլուխս ծանրացեր էր... թո՛ղ որ չկայ բան մը որ տեղացող անձրևին ձայնին չափ քունս բերէ. ուստի սկսայ մրափել. աչքերս փակելէս ի վեր կարծեմ երկար ատեն անցած չէր, երբ շշուկ մը ընդոստ արթնցուց զիս. Մէդր տ'էքօլն էր, որ կարծես բարեկամաբար կը խօսակցէր ուրիշի մը հետ։ Ականջ դրի... Վա՜յ անիծից արմատ, ինչ կ'ուզես որ իմանամ... ձայնը այն բարձրահասակին որ կապելայ եկեր էր, այր մարդու պէս հագուած մանրուկ կնոջ մը հետ։

— Մէդր տ'էքօլի և Շուէտի հե՞տ կը խօսակցէին, — հարցուց Ռոտոլֆ, բոլորովին ապշած։

— Այո՛, Մէդր տ'էքօլի և Շուէտի հետ... համաձայնեցան որպէս զի յաջորդ օրը գիրար գտնեն...

— Այսօրուա՞ն համար... ըսաւ Ռոտոլֆ։

— Ժամը մէկին։

— Ըսել է մէկ վայրկեանէն։

— Սէն-Տընի և Ռէյվօլդ տանող ճամբուն ճիւղաւորման վայրը։

— Հո՛ս է։

— Այո՛, հոս է։

— Մէդր տ'էքօ՞լը... զգուշացէ՛ք, պարոն Ռոտոլֆ, գոչեց Ֆլէօռ-տը-Մառի։

— Հանդարտէ, աղջիկս... ինք պիտի չգայ, Շուէտը միայն պիտի գայ։

— Ծպտած կնոջ մը հետ կապելայ եկող ու զիս փնտռող այդ մարդը ի՞նչպէս կրցեր է յարաբերութեան մտնել աս երկու թշուառականներուն հետ...— հարցուց Ռոտոլֆ։

— Իրաւ որ այդ մասին բան մը չեմ գիտեր։ Սա ալ կայ որ, վարպետ, թերևս գործին լմննալէն վերջ արթնցեր եմ, վասնզի բարձրահասակը իր թղթապանակը ետ առնելու վրայ կը խօսէր, զոր Շուէտ հինգ հարիւր ֆրանքի փոխարէն հոս պիտի բերէ... պէտք է կարծել թէ Մէդր-տ'էքօլ նախ կողոպտեր է զայն, և վերջէն սկսեր են բարի բարեկամներու պէս խօսակցիլ։

— Տարօրինա՛կ բան...

— Աստուած իմ, ձեզի համար միայն վախ կ'զգամ Պ. Ռօտոլֆ, — ըսաւ Ֆլէօռ-տը-Մառի:

— Պ. Ռօտոլֆ տղայ մը չէ, աղջիկս, բայց ինչպէս կ'ըսէք, կրնայ ըլլալ որ գլուխները տաքնան… բայց ես հոս եմ:

— Շարունակէ՛ դուն, տղաս:

— Բարձրահասակն ու մանրուկը երկու հազար ֆրանք խոստացան Մէգր տ'էքօլի… ձեզի չեմ գիտեր ի՛նչ ընելու համար: Շուէտ շատ չանցած հոս պիտի գայ, թղթատարանը բերելու և միանգամայն հասկնալու համար թէ գործը ի՛նչ դարձուածք առեր է, և ապա պիտի երթայ իմացնէ Մէգր-տ'էքօլի, որ սակայն գործը ինք առանձներ է.

Ֆլէօռ-տը-Մառի դողէն սարսռաց:

Ռօտոլֆ արհամարհանօք ժպտեցաւ:

— Երկու հազար ֆրանք կուտան ձեզի բան մ'ընելու համար, Պ. Ռօտոլֆ… ասիկա խորհիլ կուտայ ինծի թէ (նմանցնել չըլլայ) երբ տեսնեմ որ կորսուած շան մը համար հարիւր ֆրանք վարձատրութիւն խոստացուեր է գանողին, համեստութեամբ մտքէս կ'ըսեմ «Անասուն, եթէ կորսուած չըլլայի, հարիւր ֆրանք անգամ չէին տար, քեզ ձեռք անցունելու համար»: Երկու հազար ֆրա՜նք տան, ձեզի բան մ'ընելու համար… ո՞վ էք ուրեմն դուք:

— Շատ չանցած պիտի իմանաս:

— Կարճ կապեմ, վարպետ… երբ այս առաջարկը լսեցի, մտքէս ըսի. «պէտք է որ գիտնամ թէ ո՞ւր կը թառին այն մեծատունները որոնք Ռօտոլֆի ետեւէն կ'ուզեն արձակել Մէգր տ'էքօլը: Օր մը բանի մ'օգտակար կրնար ըլլալ»: Երբ անոնք հեռացան, փլատակներէն դուրս ելայ, և կամաց կամաց ետեւնուն գացի: Բարձրահասակ մարդն ու մանրուկ կինը Նօտր-Տամի գաւթին առջեւ կառքի մը քով հասան, և մէջը նստան, ես ալ ետեւը նստայ: Դիտարանի ծառուղին հասանք: Գիշերը շատ մութ էր, չէի կրնար բան մը տեսնել, ուստի գտնելով ճեղք մը բացի ծառի մը վրայ, յաջորդ օրը այն տեղը գտնելու համար:

— Շատ լաւ ըրեր ես, տղաս:

— Այս առտու հոն դարձայ: Ճեղքած ծառէս տասը քայլ անդին նեղ փողոց մը տեսայ, որ փակոցով մը գոցուած էր… Նեղ փողոցին ցեխին մէջ ոտքի պզտիկ ու խոշոր հետքեր կ'երեւէին… փողոցին ծայրը, պարտէզի փոքրիկ դուռ մը կար, ուր ոտքի հետքերը կ'ընդհատուէին… անշուշտ բարձրահասակին ու մանրուկին բոյնը հոն ըլլալու էր:

— Շնորհակալ եմ, քաջ տղայ, առանց մտքէդ անցունելու, մեծ ծառայութիւն մը կը մատուցանես ինծի:

— Ներում կը խնդրեմ, Պ. Ռօտոլֆ, մտքէս կ'անցնէր… ատոր համար է որ այդ ծառայութիւնը մատուցի:

— Գիտեմ, տղաս, կը փափաքիմ որ ծառայութիւնդ չոր շնորհակալութեամբ միայն չփոխարինեմ: Դժբախտաբար աղքատիկ գործաւոր մ'եմ… թէպէտ, ինչպէս ըսիր, ինծի բան մ'ընելու համար երկու հազար ֆրանք պարգեւ կը խոստանան… Քեզի պիտի բացատրեմ ասիկա…

— Լաւ, եթէ հաճոյք կ'զգաք, ապա թէ ոչ փոյթ չէ… ձեզի ծուղակ մը կը լարեն, ես ալ անոր առջքը կ'առնեմ… Մնացածը ինծի չի վերաբերիր…

— Կը գուշակեմ թէ ի՛նչ է անոնց ուզածը, աղէկ մտիկ ըրէ. հողմահարներու փոստը մեքենայով առնելու գաղտնիքը գիտեմ, բայց այդ գաղտնիքը լոկ իմս չէ. ընկերոջս կ'ապասեմ այդ գիւտը գործադրելու համար, և ապահովապէս քովս պահած մեքենայիս օրինա՛կն է որ անպատճառ ձեռք անցունել կ'ուզեն, վասն զի այդ գիւտով շատ դրամ պիտի շահինք:

— Ուրեմն բարձրահասակ մարդն ու մանրուկ կինը…

— Գործարանատէր են, որոնց քով աշխատեր եմ… և որոնց չուզեցի հաղորդել գաղտնիքը…

Այս բացատրութիւնը գոհացուցիչ երեւցաւ Տուրինէօրի, որուն իմացականութիւնը շատ զարգացած չէր, և կրկնեց. — Հիմա կը հասկնամ… կը տեսնէ՞ք սա խաբեբաները… և իրենց չար ձեռնարկները անձամբ գլուխ հանելու քաջարա-

թիւն ալ չունին։ Բայց, կարճ կապեմ, ահա մտքէս ի՛նչ ըսի այս առտու. «Շուէգի և բարձրահասակ մարդուն ժամադրավայրը գիտեմ. պիտի երթամ անոնց սպասեմ. սրունքներս ուժով են, փայտահան գործաւորներու վարպետս ինծի պիտի սպասէ եղեր, քարը գլխուն...» Հոս հասայ... սա ծակը սողայ, գացի գիրկ մը աղբ բերի, մինչև քիթս մէջը թաղուեցայ, և Շուէգի սպասեցի... բայց ահա դուք մտաք դաշտը և այս հէք Կուալէօզը եկաւ ճիշտ պարտէզին ծայրը նստաւ։ Այն ատեն, խաչ վկայ, կատակ մ'ընել ուզեցի, և խշտիքէս դուրս ելած ատենս խնդալի մը պէս պոռացի...

Հիմակ ի՛նչ է դիտաւորութիւնդ։

— Շուէգի սպասել է, որ անշուշտ առաջ ինք պիտի գայ. պիտի աշխատիմ որ լսեմ ինչ որ ըսէ նա բարձրահասակ մարդուն, որովհետև այս բանս օգտակար կրնայ ըլլալ ձեզի։ Այս դաշտին մէջ միակ սա ծառին կոճղը կայ սապլած. մարդ այս տեղէն կրնայ դաշտին ամէն կողմը տեսնել. կարծես թէ նստելու համար դիտմամբ դրուած է... Շուէգի ցոյց տուած ժամադրավայրը չորս քայլ անդին է, ճամբուն ճիւղաւորման տեղը։ Գրաւ կը դնեմ որ հոս պիտի գան նստին. եթէ հոս չգան, եթէ չկարենամ բան մը լսել... երբոր իրարմէ բաժնուին, Շուէգի վրայ պիտի յարձակիմ. ըլլալիքն ալ սա է, և պարտքս պիտի վճարեմ Կուալէօզի ակռային համար, և վիզը պիտի ոլորեմ մինչև որ ինծի յայտնէ հէք աղջկան ծնողքին անունը, քանի որ ըսաւ թէ կը ճանչնայ... Ի՛նչպէս կը գտնէք այս գաղափարս, Պ. Ռոտոլֆ։

—Գէշ չէ, տղաս, բայց պէտք է յատակագծիդ մէկ մասը սրբագրել։

— Ո՛հ, նախ, Շուրինէօր, ինծի համար գէշ մարդ մ'ըլլաք, ըսաւ Կուալէօզ, եթէ Շուէգը ծեծէք... Մէգր-տ'էքոլ...

—Կարճ կապէ, աղջիկս, Շուէգ իմ ձեռքէս պիտի անցնի... նզովի՛ց արմատ, ճիշդ Մէգր տ'էքոլը իրեն պաշտպան ունենալուն համար է որ իր ուտելիք ծեծին չափը պիտի կրկնապատկեմ։

— Մտիկ ըրէ՛, տղաս, Շուէգի ըրած չարութիւններուն փոխարէն Կուալէօզի վրէժը լուծելու լաւագոյն միջոց մը գիտեմ։ Յետոյ կ'ըսեմ քեզի. գալով ներկային, — ըսաւ Ռոտոլֆ, Կուալէօզէն քանի մը քայլ հեռանալով, և ձայնը ցածցնելով — գալով ներկային, կ'ուզե՞ս ճշմարիտ ծառայութիւն մը մատուցանել ինծի...

— Խօսեցէք, Պ. Ռոտոլֆ.

— Շուէգ կը ճանչնա՞յ քեզ։

— Երէկ առաջին անգամ տեսայ զինքը կապելային մէջ.—

— Ուրեմն ահա ընելիքդ, նախ պիտի պահուըտիս. բայց երբ տեսնես որ հոս մտեցեր է, ծակէդ դուրս պիտի ելլես։

— Վիզը ոլորելո՞ւ համար...։

— Ոչ. ատիկա վերջի գործ է... այսօր ըսել պէտք չէ թողուլ որ բարձրահասակ մարդուն հետ խօսի. բարձրահասակը տեսնելով որ անոր հետ մէկը կայ, պիտի չհամարձակի մօտենալ. ու եթէ մօտենայ, վայրկեան մ'իսկ մի՛ զատուիր Շուէգէն... քու աչքիդ բարձրահասակը պիտի չկարենայ իր առաջարկներն ընել...

— Եթէ մարդը շատ հետաքրքիր գտնէ զիս... իր գործը կը լմնցնեմ, վերջապէս ո՛չ Մէգր տ'էքոլ մ'է, ոչ ալ Ռոտոլֆ մը։ Շուէգի ետևէն պիտի երթամ իր շուքին պէս։ Մարդը չի կրնար մ'ըսել բան զոր ես չլսեմ, և վերջապէս կծիկը պիտի գտնէ. և յետոյ... Շուէգը պիտի սօթթեմ, սա ալ իմ պզտիկ պարգևս է։

— Դուն ոչ... միակինի պատուըր գիտէ՞ թէ դուն գող ես թէ ոչ։

—Ոչ, միայն թէ Մէթր տ'էքոլ կանխաւ իմ վրայ խօսած ու ըսած չըլլայ թէ իմ գաղափարս էր...

— Եթէ ըսած ըլլայ, սկզբունքդ փոխած ըլլալու երևո՞յթ մը պիտի առնես։

— Ե՞ս։

— Այո, դուն...

— Վա՛յ նզովից արմատ, բայց պարոն Ռոտոլֆ... ըսէ նայիմ... ոչ ոչ, ես ատանկ կատակ չեմ վերցներ։

— Ուզածդ ըրէ. բայց անգամ մը տե՛ս թէ անպատիւ բա՞ն մը կ'առաջարկեմ քեզի.. Երբ մարդը հեռանայ, աշխատէ որ պոլոզես Շուէդը: Եւ որովհետեւ ձեռքէն փախցուցած պատուին համար կատղած պիտի ըլլայ, աշխատէ որ հանդարտեցնես զինքը, ըսելով թէ աղէկ գործ մը գիտես, թէ ժեղակցիդ սպասելու համար է որ հոս կեցեր ես, թէ Մէգր տ'Էքօլ ալ եթէ մասնակցիլ ուզէ... շահելիք շատ ոսկի կայ...

—Ծօ՛... ծօ՛... ծօ՛...

— Մէկ ժամ սպասելէ վերջ, ըսէ՛ իրեն՝ «ընկերս չեկաւ... կ'երեւի թէ ուրիշ օրուան մնաց» եւ ժամադրութիւն մը կարգադրէ Շուէդի ու Մէգր տ'Էքօլի հետ... վաղուան համար, կանուխ: Հասկցա՞ր միտքս:

— Հասկցայ:

— Եւ այս իրիկուն, ժամը տասնին, Շան զ'Էլիզէի եւ Այրիներու ծառուղիին անկիւնը գտնուէ. հոն պիտի գամ գտնեմ քեզ, եւ մնացածը պիտի ըսեմ...

— Եթէ ծուղակ մ'է այդ, զգուշացէք... Մէգր տ'Էքօլ անզգամ մ'է... դուք ծեծեցիք զինքը... իրրեւ մի՛ տարկուսիք որ ձեզ սպաննելու կարող է:

— Սիրտդ հանդարտ բռնէ...

— Նզովի՛ց արմատ, կատակ կ'ընէ՞ք... բայց ուզած կողմերնիդ կը դարձնէք զիս... ներսէս բան մը կ'ըսէ թէ Մէգր տ'Էքօլի եւ Շուէդի համար տաք ապուր մը կայ խմելիք...: Սակայն բառ մ'ալ ըսեմ, Պ. Ռօտօլֆ:

—Ըսէ՛:

— Կը հասկնամ որ ծուղակ մը կը լարէք Մէգր տ'Էքօլի, ոստիկանութեան ձեռքը մատնելու համար..: Ան հարիւր անգամ մահուան արժանի ապիրատ մ'է... բայց զինքը ձերբակալել տալը իմ գործս չէ:

— Ոչ ալ իմ գործս, բայց իրեն ու Շուէդի հետ կարգադրուելիք հաշիւ մը ունիմ, քանի որ ինծի դէմ ոխ ունեցող անձերու հետ կը դաւադրեն... եւ մենք երկուքս յաղթող պիտի հանդիսանանք, եթէ օգնես ինծի:

— Լաւ ուրեմն, քանի որ արդէն էգէն աւելի չարժեր;... ձեր կողմէն եմ... բայց չո՛ւա ըրէ չուա — գոչեց Շուրինէօր, աս վարը ճերմակ կէտ մը կը նշմարեմ կոր, Շուէդի գտակը ըլլալու է... դուք մեկնեցէք, ես ալ ծակս մտնեմ:

— Այս իրիկուն, ժամը տասնին...

— Այրիներու ծառուղիին ու Շան զ'Էլիզէի անկիւնը... խօսքս խօսք է...

Շուրինէօրի եւ Ռօտօլֆի խօսակցութեան այս մասը չէր լսած Ֆլէօռ-տը-Մարի, որ կառք նստաւ իր ընկերոջ հետ:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

ԹԱՂՋԱՆՔՆԵՐԸ

Շուրինէօրի հետ իր խօսակցութենէն վերջ, Ռօտօլֆ քանի մը վայրկեան մտազբաղ, մտախոհ մնաց: Ֆլէօռ-տը-Մարի չհամարձակեցաւ խզել իր ընկերոջ լռութիւնը, այլ տխրութեամբ կը դիտէր զայն:

Ռօտօլֆ գլուխը վեր առնելով, բարութեամբ ըրաւ անոր ժպտելով,— Ի՞նչ բանի վրայ կը խորհիս, զաւակս: Շուրինէօրի հանդիպումը անհաճոյ եղաւ քեզ, այնպէս չէ՞: Մենք առանձին ո՛րքան զուարթ էինք:

—Ընդհակառակը, այս հանդիպումը մեզի համար բարիք մ'եղաւ, քանի որ Շուրինէօր պիտի կրնայ օգտակար ըլլալ ձեզի:

— Ո՞չ ապաքէն այդ մարդը, կապէլային սովորական յաճախորդներուն մէջ, դեռ մէկ քանի ազնիւ զգացումներու տէր կը համարուի:

— Անկէ տեղեկութիւն չունիմ... Պ. Ռօտօլֆ. երէկուան տեսարանէն առաջ, տեսած էի զինքը, հազիւ հետը խօսած էի... զա՛յն ալ միւսներուն չափ չար կը կարծէի:

— Ալ չխօսի՛նք ատոնց վրայ, սիրելի Ֆլէօռ-տը-Մարիս, դժբախտ կ'ըլլամ, եթէ տխրութիւն պատճառեմ քեզի, մինչդեռ բուն փափաքս էր զուարթ օր մ'անցնել տալ քեզի:

— Ո՛հ, շատ երջանիկ եմ. ո՛րքան ատեն է որ Բարիզէն դուրս ելած չէի:

— Ռիկոլէդի հետ կառքով կատարած զբօսական պըտոյտներէդ ի վեր, այնպէս չէ՞ ։

— Աստուած իմ, այո՛, Պ. Ռոտոլֆ... գարնան էր... բայց, հիմա Թէպէտ աշնան մէջ ենք, դարձեալ գարնան չափ հաճոյք կը պատճառէ ինծի։ Ինչ գեղեցիկ արեւ է.. տեսէք սա՛ վարդագոյն գեղեցիկ ամպերը... վե՛րը... վարը... եւ սա բլո՛ւրը... ծառերուն մէջտեղը Թաղուած սիրուն ճերմակ տուներով... Տերեւները տակաւին ո՛րչափ կանանչ են։ Նոյեմբերի մէջ զարմանալի է սա, այնպէս չէ՞, Պ. Ռոտոլֆ, բայց Բարիզի մէջ տերեւները շատ շուտ կը Թառամին։ Հապա սա վարը աղաւնիներու տա՞րմը... ահա ջաղացքի մը տանիքին վրայ կ'իջնեն կոր... Դաշտերու մէջ մարդ գիտելով չի ձանձրանար. ամէն բան զբօսուցիչ է։

— Մարդ հաճոյք կ'զգայ, երբ կը գիտէ Թէ ո՛րչափ կ'զգածուիք դաշտին հրապոյրը կազմող այդ բաներէն, Ֆլէօռ-տը-Մառի։

Արդարեւ, գեռասի աղջիկը իր շուրջը պարզուող հանդարտ ու գեղածիծաղ պատկերը քանի դիտէր, դէմքը նոյնքան կը զուարթանար։

— Եւ հեռուն, հերկուած արտերուն մէջ սա՛ խողանի կրակը, երկինք բարձրացող աղուոր ճերմակ ծո՛ւխը... եւ սա արօրը իր երկու խոշոր ու գորշագոյն ձիերով,... Եթէ երիկ մարդ ըլլայի, ո՛րչափ պիտի սիրէի երկրագործին աշխատը... Դաշտի մը մէջ տեղը ըլլալ եւ իր արօրին հետեւիլ.. մանաւանդ երբ տեսնելով հեռուն, օրինակի համար, այսօրուան պէս գեղեցիկ օդով մը... Այս տեսարանը մարդուս փափաք կուտայ երգելու մին այն տխրադղեցիկ երգերէն որո՛նք աչքերդ արցունքով կը լեցնեն... օրինակի համար Պրապանի Գենովաքէն: Գիտէ՞ք Պրապանի Գենովեֆէին երգը, Պ. Ռոտոլֆ։

— Ոչ, զաւակս. բայց եթէ ազնիւ էք, քիչ եաքը պիտի երգէք զայն, բոլոր օրը մերն է...

Այս բառերուն վրայ, մաքի յանկարծական փոփոխութեամբ մը, հէք Կուալէօզ մտածելով որ դաշտերուն մէջ ան-

ցուցած այս աղտոտ ժամերէն եաքը, իր աղտոտ ու ժահահոտ ծակը պիտի վերադառնար, գլուխը ձեռքերուն մէջ ծածկեց եւ դառնապէս լացաւ։

Ռոտոլֆ, զարմացած, ըսաւ Կուալէօզի. — Ի՞նչ ունիք, Ֆլէօռ-տը-Մառի, ինչո՞ւ կը վշտանաք։

— Բան մը չէ... բան մը չէ... Պ. Ռոտոլֆ, — եւ աչքերը սրբեց, ջանալով ժպտիլ։ — Ներեցէք, եթէ կը տխրիմ... ուշադրութիւն մի՛ ընէք, կ'երդնում որ բան մը չունիմ... պարզ գաղափար մ'է... զուարթ պիտի ըլլամ։

— Բայց քիչ մը առաջ ո՛րչափ ուրախ էիք։

— Ասոր համար է որ... պատասխանեց Ֆլէօռ-տը-Մառի միամտաբար, տակաւին արցունքոտ աչքերը Ռոտոլֆի վրայ սեւեռելով։

Այս բառերը լուսաւորեցին Ռոտոլֆի միտքը. ամէն բան գուշակեց, և մանկամարդ աղջկան տխրութիւնը փարատել ուզելով, ըսաւ անոր ժպտագին. — Գրաւ կը դնեմ որ ձեր վարդենիին վրայ կը խորհէիք։ Վստահ եմ որ ցաւ կ'զգաք Թէ չկրցաք զա՛յն ալ մասնակից ընել մեր պտոյտին։

Կուալէօզ այս կատակ-խօսութիւնը պատրուակ բռնելով ժպտեցաւ։ Տխրութեան այս Թեթեւ ամպը քիչ քիչ ջնջուեցաւ իր մտքէն, եւ ուրիշ բան չմտածեց բայց եթէ ներկան վայելել եւ ապագային վրայ չմտածել... Կառքը Սէն-Տընիի մօտ կը հասնէր. եկեղեցիին զանգակատան բարձր սլաքը հեռուէն կը տեսնուէր։

— Ո՜հ, ի՜նչ աղուոր զանգակատուն, — գոչեց Կուալէօզ։

— Սէն-Տընիի զանգակատունն է, հոյակապ եկեղեցի մը... կ'ուզէ՞ք տեսնել... կառքը պիտի կեցնենք։

Կուալէօզ աչքերը խոնարհեցուց.

— Ծիւղաւուհիին քով գտնուելէս ի վեր, երբեք եկեղեցի մը չեմ մտած, չէի համարձակեր։ Ընդհակառակը, բանտը եղած ատեն, ո՛րչափ կը սիրէի երգել պատարագի միջոցին, եւ Ս. Հաղորդութեան տօնին ալ խորանի ի՜նչ աղուոր փունջեր կը պատրաստէինք։

— Բայց Աստուած բարի է և գթած. ինչո՞ւ համար իրեն աղօթելէ... եկեղեցի մտնելէ վախնալ։

— Ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ... Պ. Ռոտոլֆ... ամբարշտութիւն մը պիտի ըլլար այդ։ Բարի Աստուծոյ դէմ արդէն բաւական մեղաւոր եմ։

Ռոտոլֆ, պահ մը լռելէ վերջ, ըսաւ Կուալէօզի. — Մինչև հիմա մէկը սիրա՞ծ էք։

— Երբե՛ք, Պ. Ռոտոլֆ։

— Ինչո՞ւ համար արդեօք։

— Կապելայ յաճախող մարդիկը տեսաք... Ասկէց զատ, սիրելու համար, պէտք է պարկեշտ ու պատուաւոր ըլլալ։

— Ի՞նչպէս։

— Մարդ պէտք է որ ինքնիշխան և կարող ըլլայ։ Բայց, կեցէք, եթէ ձեզի համար տարբերութիւն մը չունի, Պ. Ռոտոլֆ, կ'աղաչեմ որ ատոր վրայ չխօսինք։

— Թո՛ղ այդպէս ըլլայ, Ֆլէօռ-տը-Մառի, ուրիշ բանի վրայ խօսինք... բայց ի՞նչ ունիք որ այդպէս երեսս կը նայիք. ահա գեղեցիկ աչքերդ արցունքով լեցուեր են... միթէ վշտացուցի՞ ձեզ։

— Ո՛հ, ընդհակառակն, բայց այնքան բարեսիրտ գտնուեցաք ինծի դէմ որ լալու փափաք կ'զգամ, ասկէց զատ, հետս եզակի դէմքով չէք խօսիր, և վերջապէս, կարծես թէ միայն իմ հաճոյքիս համար է որ զիս մէկտեղ առիք, որովհետև զիս երջանիկ տեսնելով շատ գոհ կ'երևաք։ Երէկ զիս պաշտպանելէ զատ..., այսօր ալ այսպիսի աղուոր օր մը անցունել կուտաք ինծի...

— Իրա՞ւ կ'ըսէք, երջանի՞կ էք...

— Երկար ատեն պիտի չմոռնամ այս երջանկութիւնս։

— Որովհետև երջանկութիւնը շատ հազուադիւտ բան է։

— Այո՛, շատ հազուադիւտ...

— Ճշմարիտ վկայ, ես, քանի որ բան մը չունիմ, երբեմն կը զուարճանամ երազելով ա՛յն բաներուն վրայ զոր կը բաղձամ ունենալ, և կ'ըսեմ իւրովի. «ահա այս ինչ բանը կը բաղձամ

ըլլալ, ահա այն ինչ բախտին կը տենչամ...»։ Ֆլէօռ-տը-Մառի, միթէ դուք ալ երբեմն ատանկ երազներ չէ՞ք ունենար, օդային դղեակներ չէ՞ք կառուցաներ։

— Երբեմն, բանտին մէջ, այո՛. ճիւաղուհիին քով դեռ չմտած, կեանքս այդպիսի երազներով... երգելով կ'անցունէի, — բայց այնուհետև խիստ քիչ անգամ... իսկ դուք ի՞նչ բանի կը տենչաք, Պ. Ռոտոլֆ։

— Ես կը տենչամ հարուստ ըլլալ, շատ հարուստ... սպասաւորներ, կառքեր, ապարանք մը ունենալ, բարձր ընկերութեան մէջ մտնել և ամէն օր թատրոն երթալ։ Իսկ դո՞ւք, Ֆլէօռ-տը-Մառի։

— Ես այդքան դժուարահաճ չեմ, ճիւաղուհիին պարտքս վճարելու և մինչև գործ ճարելս ապրելու համար քիչ մը պատրաստ դրամ, մաքուր ու սիրուն փոքրիկ սենեակ մը, որուն պատուհանէն կարենամ ծառեր տեսնել աշխատած ատենս։

— Պատուհանիդ առջև ալ շատ մը ծաղիկներ, այնպէս չէ՞։

— Ո՛հ, անշուշտ... և եթէ կարելի ըլլայ, գիւղը բնակիլ, ահա այսչափ։

— Փոքրիկ սենեակ մը և աշխատելու գործ, ատոնք անհրաժեշտ ու անմիջական պէտքեր են, բայց երբ մարդ լոկ փափաքներ ունենայ, կրնայ նաև իրեններէն համարել աւելորդը... Միթէ դուք չէ՞ք բաղձար կառքեր, գոհարներ, գեղեցիկ արդուզարդեր ունենալ։

— Ես ատանկ բաղձանքներ չունիմ։ Ազատութիւնը, գիւղական կեանքը և այն վստահութիւնը թէ հիւանդանոցի մէջ պիտի չմեռնիմ, կը բաւեն ինծի... Ո՛հ, մանաւանդ այս վերջին վստահութիւնը թէ հոն պիտի չմեռնիմ...։ Հաւատացէք, Պ. Ռոտոլֆ, յաճախ այս մտածութիւնը միտքս կը պաշարէ... Սոսկալի բան է...

— Աւա՜ղ, վա՜յ մեզի նման թշուառներուն...

— Թշուառութեան համար չէ որ այսպէս կը խօսիմ... այլ ապա... երբ մեռնիմ...

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք։

— Ուրեմն չէ՞ք գիտեր, Պ. Ռօտոլֆ, թէ մեռնելէ վերջ ի՛նչ կ'ըլլան մարմինը:

— Ո՛չ...

— Դրացի աղջիկ մը կար, զոր բանտին մէջ ճանչցեր էի... հիւանդանոցը մեռաւ... իր մարմինը վիրաբոյժներուն տրուեցաւ... — մրմռաց տարաբախտ աղջիկը սարսռալով:

— Ո՜հ, խօսք ասկէ բան է... բայց, տարաբախտ աղջիկ, միթէ անէծ այս կարգի չարաշուք մտածութիւննե՞ր կը պաշարեն ձեր միտքը...

— Թերեւս կը զարմանաք, այնպէս չէ՞, Պ. Ռօտոլֆ, թէ մահուանէս վերջ ... կ'ամչնամ... Աւա՜ղ, Աստուած իմ, ատկէ զատ ուրիշ բան մը չին թողած վրաս...

Այս յաւաղին ու դառն խօսքերը խորապէս տրտմեցուցին Ռօտոլֆը:

Կուալէօզ, իր ընկերոջ տխուր դէմքը տեսնելով, վեհերոտ ձայնով մը բսաւ անոր. — Ներում կը խնդրեմ, Մ. Ռօտոլֆ, տամնկ գաղափարներ ունենալու չէի... զիս հետ առիք որպէս զի զուարթ ըլլամ, մինչդեռ ես միշտ տխուր...չատ տխուր բաներ կ'ըսեմ ձեզի. Աստուած իմ, չեմ գիտեր ինչո՞ւ այսպէս կ'ըլլայ, կամքէս անկախ... երբեք այսօրուան չափ երջանիկ չեմ եղած, և սակայն ամէն վայրկեան աչքերս արցունքով կը լեցուին: Յուսամ թէ, Պ. Ռօտոլֆ, չէք մեղադրեր զիս, այնպէս չէ՞, վասն զի, ինչպէս կը տեսնէք... տխրութիւնս շուտ կուգայ, շուտ ալ կը փարատի... Հիմակ ա՛լ ատոր վրայ չեմ խորհիր... խոհական պիտի ըլլամ: Օ՛ն, Պ. Ռօտոլֆ, աչքերուս նայեցէք...

Եւ Ֆլէօռ-տը-Մարի, աչքերը երկու երեք անգամ գոցելէ վերջ, որպէս զի յամառ արցունք մը վանէ, մեծ մեծ բացաւ զանոնք, և սիրուն միամտութեամբ մը Ռօտոլֆի նայեցաւ:

— Ֆլէօռ-տը-Մարի, կ'աղաչեմ, ինքզինքնիդ մի՛ բռնադատէք: Զուարթ եղէք, եթէ զուարթ ըլլալու փափաք ունիք... տխուր եղէք, եթէ տխուր ըլլալ կ'ախորժիք: Աստուած իմ, ես որ ձեզի այսպէս կը խօսիմ, երբեմն ձեզի նման

տխուր գաղափարներ ունիմ... շատ դժբախտ կ'ըլլամ եթէ զգացած ուրախութիւնս կեղծեմ:

— Իրա՞ւ, Պ. Ռօտոլֆ, դո՞ւք ալ երբեմն տխուր էք:

— Անտարակոյս, իմ ապագաս ալ գրեթէ ձերինին պէս գեղեցիկ չէ... ես ալ ո՛չ հայր ունիմ ոչ մայր, եթէ վաղը հիւանդանամ, ինչպէս պիտի ապրիմ: Վաստկածս օրը օրին կը ծախսեմ:

— Իրաւ որ գէշ կ'ընէք, Պ. Ռօտոլֆ... շատ գէշ. — բսաւ Կուալէօզ, այնպիսի յանդիմանական շեշտով մը որ Ռօտոլֆի ծիծաղը շարժեց. — Խնայողական սնտուկը դնելու էք... իմ բոլոր դժբախտութիւնս դրամս խնայել չգիտնալէս յառաջ եկած է: Եթէ գործաւոր մը հարիւր ֆրանք խնայած ըլլայ, երբեք մարդու վրայ բեռ չըլլար, երբեք նեղութիւն չի կրեր... և դրամական նեղութիւնը յաճախ չար խորհրդատու մ'է:

— Ատիկա շատ ճիշդ, շատ ճշմարիտ է, սիրելի տանտիկինս, բայց հարիւր ֆրանքը ինչպէս ժողվելու է:

— Բայց, Պ. Ռօտոլֆ, շատ պարզ է: Եկէք հաշիւ տեսնենք և պիտի համոզուիք: Երբեմն օրական մինչեւ հինգ ֆր. կը շահիք, այնպէս չէ՞:

— Այո, երբոր աշխատիմ:

— Ամէն օր պէտք է աշխատիլ. միթէ արգահատելի է վիճակնիդ: Արհեստնիդ շատ աղուոր արհեստ մ'է... հովահարի նկարիչ... բայց այդ գործը ձեզի համար հաճոյքի մը պէս գալու էր... հաւատացէ՛ք, Պ. Ռօտոլֆ, խոհական մէկը չէք, — յարեց Կուլէօզ խիստ շեշտով մը: — Գործաւոր մը կրնայ ապրիլ, և շատ աղէկ ապրիլ երեք ֆրանքով: Անդին քառասուն սու կը մնայ ձեզի, ամսական վաթսուն ֆրանքի խնայողութիւն մ'ընել է...: Ամիսը վաթսո՜ւն ֆրանք... բայց կարեւոր գումար մ'է այդ:

— Այո՛, բայց անգործ թափառիլ և չաշխատիլն ալ աղուոր բան է:

— Պ. Ռօտոլֆ, անգամ մ'ալ կ'ըսեմ, աղու չափ ալ խելք չունիք:

— Լաւ լաւ, խոհական ու խնայող պիտի ըլլամ, փոքրիկ յանդիմանիչս, օգտակար գաղափարներ կուտաք ինծի... մըտքէս անգամ չէր անցուցած...

— Իրա՞ւ, — ըսաւ մանկամարդ աղջիկը, ուրախութենէն ձեռքերը իրարու զարնելով։ Չէք գիտեր ո՛րչափ գոհ ըրիք զիս։ Օրը քառասուն սու պիտի խնայէք, իրա՞ւ կ'ըսէք։

— Օ՛ն... օրը քառասուն սու պիտի խնայեմ, — ըսաւ Ռոտոլֆ, ակամայ ժպտելով։

— Իրա՞ւ կ'ըսէք, իրա՞ւ կ'ըսէք...

— Կը խոստանամ։

— Պիտի տեսնէք թէ ո՛րչափ պիտի հպարտանաք ձեր խնայողութեան առաջին արդիւնքը տեսնելով։ Ամենքը այդ չէ... Եթէ հաճիք խոստանալ թէ պիտի չսրդողիք...

— Միթէ ա՞յդչափ չարասիրտ մարդ մ'եմ։

— Ոչ, ամենեւին... Բայց չեմ գիտեր թէ պարտաւոր եմ...։

— Այս, Ֆլէօռ-տը-Մառի, պարտաւոր էք ամէն բան ինծի ըսելու...

— Լաւ ուրեմն, ըսեմ։ Դուք որ, ինչպէս ակներեւ է, ձեր վիճակէն վեր մարդ մ'էք... Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ ճիւաղուհիին բանեցուցած կապելային նման գինետուններ կը յաճախէք։

— Եթէ կապելայ եկած չըլլայի, այսօր ձեզի հետ գիւղ երթալու հաճոյքը չէի ունենար, Մառի-տը-Ֆլէօռ։

— Շատ ճշմարիտ է, բայց ի՞նչ փոյթ, Պ. Ռոտոլֆ, թէեւ այսօրուան համար փառք կուտամ Աստուծոյ, սակայն եթէ ճշմարիտը կ'ուզէք, սիրայօժար պիտի հրաժարէի այսպիսի հաճոյքի օրէ մը, եթէ գիտնայի թէ կրնայի վնաս պատճառել ձեզի։

— Ընդհակառակն, քանի որ խնայասիրութեան պատուական խորհուրդներ տուիք ինծի...

— Արդեօք պիտի հետեւի՞ք անոնց։

— Խոստացայ ձեզի, պատուիս վրայ կ'երդնում թէ օրական առնուազն քառասուն սու պիտի խնայեմ։

Նոյն պահուն Ռոտոլֆ ըսաւ կառապանին, որ Սարսէլ գիւղէն անցեր էր. — Աջ կողմիդ ճամբան մտի՛ր, Վիլլիէ-լը-Պէլէն անցիր եւ ապա ձախիդ դառնալով, շիփշիտակ յառաջացիր։

— Հիմակ որ գոհ էք ինձմէ, Մառի-տը-Ֆլէօռ, — կրկնեց Ռոտոլֆ, — կրնանք զուարճանալ, ինչպէս պահ մ'առաջ կ'ըսէինք, սպանիական օդակառոյց դղեակներ շինելով։ Դրամով բան մը չէ այս. յուսամ թէ չէք մեղադրեր զիս այսպիսի ծախքերու համար։

— Ո՛հ, այդ կարգի ծախքերու համար հարկաւ ոչ։ Օ՛ն, շինենք ձեր սպանիական դղեակը։

— Նախ ձերը շինենք, Ֆլէօռ-տը-Մառի։

— Տեսնենք, իմ ճաշակս պիտի գուշակէ՞ք, Պ. Ռոտոլֆ։

— Փորձե՛նք... կ'ենթադրեմ որ այս ճամբան... այս. կ'ըսեմ որովհետեւ անոր վրայ ենք...

— Ճիշդ է, պէտք չէ հեռուն երթալ փնտռել։

— Ուրեմն կ'ենթադրեմ որ այս ճամբան հիանալի գիւղ մը կը տանի մեզ, մեծ պողոտայէն բաւական հեռու։

— Այո՛, շատ աւելի հանդարտ կ'ըլլայ։

— Այդ գիւղը բլուրի մը զառիվայրին վրայ շինուած է, բազմաթիւ ծառերով խառն։

— Եւ ճիշդ մօտը գետակ մ'ալ կայ։

— Ճի՛շդ... պզտիկ գետակ մը։ Գիւղին ծայրը կ'երեւի սիրուն ագարակ մը. տան մէկ կողմը մրգաստան մը եւ միւս կողմը ծաղկաւէտ գեղեցիկ պարտէզ մը կայ։

— Այդ ագարա՞կն է որ կ'երթանք։

— Անշուշտ։

— Հոն պիտի կրնա՞նք կաթ գտնել։

— Միայն կա՞թ։ Նաեւ պատուական սեր եւ թարմ թարմ հաւկիթ։

— Զոր մենք անձամբ բունկալէն պիտի առնենք։

— Կը կարծեմ։

— Կաթնարա՞ն ալ պիտի երթանք։

— Անշուշտ, կաթնարան ալ։

— Իսկ աղանո՞ցը։

— Այո, աղանոցն ալ։

— Ինչ երջանկութիւն։

— Բայց ձգեցէք որ ամբողջացնեմ ագարակին նկարագրութիւնը։

— Իրաւունք ունիք։

— Գետնայարկը կայ ընդարձակ խոհանոց մը, ագարակին բանուորներուն համար, և սեղանատուն մ'ալ ագարակապանուհիին համար։

— Տունը կանանչ վանդակներ ունի... Ինչ զուարթ բան է, այնպէս չէ՞, Պ. Ռոտոլֆ։

— Աղէկ մտածեցիք կանանչ վանդակները, համակարծիք եմ ձեզի, կանանչ վանդակներէն աւելի զուարթ բան չկայ... Բնականաբար ագարակապանուհին ձեր հօրաքոյրը պիտի ըլլայ։

— Բնականաբար... Եւ հարկաւ շատ բարեսիրտ կին մը պիտի ըլլայ։

— Պատուական կին մը... մօր պէս պիտի սիրէ ձեզ...

— Բարի՛ հօրաքոյր մը, մէկէ մը սիրուիլ ո՛րչափ անուշ բան է։

— Անշուշտ դուք ալ պիտի սիրէք զինքը։

— Ո՛հ, գոչեց Ֆլէօր-տը-Մառի ձեռքերը միացնելով և աչքերը դէպի երկինք սեւեռելով, երանութեան անպատում արտայայտութեամբ մը։ — Ո՛հ, այո՛, պիտի սիրեմ զինքը և իրեն պիտի օգնեմ նաև աշխատելու, կարելու, ճերմակեղէնները տեղաւորելու, լուալու, ձմեռուան պտուղները պահելու, վերջապէս, տնական բոլոր գործերը կատարելու... Կը հաւատամ թէ ծուլութեանս դէմ պիտի չգանգատի... Նախ առաւօտուն...

— Բայց քիչ մը սպասէ, Ֆլէօր-տը-Մառի... ո՞րչափ անհամբեր ես... քիչ մը սպասէ որ այդ տան նկարագրութիւնը վերջացնեմ։

— Շարունակեցէք, շարունակեցէք, պարոն նկարիչ, ակներև կը տեսնեմ որ ձեր հողմահարներուն վրայ սիրուն գիւ-

ղանկարներ շինելու ունակութիւն ունիք. – ըսաւ Կուալէօզ խնդալով,

— Պզտիկ շաղակրատ, թողէ՛ք որ աւարտեմ տունը...

— Ճշմարիտ է, շատ կը խօսիմ, բայց ո՛րչափ զուարճալի է այս խօսակցութիւնը... Օ՛ն, Պ. Ռոտոլֆ, շարունակեցէք, ձեզ մտիկ կ'ընեմ, և աւարտեցէք ագարակապանուհիին տունը։

— Ձեր սենեակը առաջին յարկին վրայ է։

— Իմ սենեակս, ինչ երջանկութիւն։ Օ՛ն, տեսնենք սա սենեակս, տեսնենք։ — Եւ գեղանի աղջիկը աւելի մօտեցաւ Ռոտոլֆի, իր խոշոր և հետաքրքիր աչքերը մեծ մեծ բացած։

— Ձեր սենեակը երկու պատուհան ունի, որոնք ծաղկաւէտ պարտէզին և վտակէն ոռոգուած մարգագետնի մը վրայ կը նային։ Փոքրիկ գետակին միւս կողմը կը բարձրանայ բլրակ մը, հինաւուրց շագանակենիներով համակ ծածկուած, որոնց մէջէն կը նշմարուի եկեղեցիին զանգակատունը։

— Այդ ո՛րչափ սիրուն է... ո՛րչափ սիրուն է, Պ. Ռոտոլֆ, մարդուս փափաքը կուգայ հոն ըլլալու...

— Երեք կամ չորս գեղեցիկ կովեր կ'արածին մարգագետնին մէջ, որ պարտէզէն զատուած է սրափուշի ցանկապատով մը։

— Եւ իմ պատուհանէս կովերը կը տեսնե՞մ։

— Կատարելապէս։

— Անոնցմէ մին իմ սիրականս պիտի ըլլայ, այնպէս չէ՞, Պ. Ռոտոլֆ։ Ազուոր մանեակ մը պիտի շինեմ պզտիկ բոժոժով մը, և ձեռքիս մէջէն ուտելու պիտի վարժեցնեմ։

— Շատ դիւրաւ պիտի վարժուի։ Բոլորովին ճերմակ, բոլորովին մատղաշ է, և Միւզէդ կը կոչուի։

— Ո՛հ, ինչ աղուոր անուն է. սիրուն Միւզէդ, ո՛րչափ պիտի սիրեմ զինքը։

— Աւարտենք ձեր սենեակը, Ֆլէօր-տը-Մառի, պարսկական սիրուն կտաւով մը սրահակուած է, համանման վարագոյրներով. մեծ վարդենի մը և ահագին այծատերեւի (շէվրըֆէօյլ) մը այս կողմէն ագարակին պատերը կը ծածկեն, և ձեր պա-

տուհանները կը շրջապատեն , այնպէս որ ամէն տարու ցող-թում վարդերու և այծտերեւններու գեղեցիկ փունջ մը շինելու համար կը բաւէ ձեռքդ երկնցնել :

— Ահ , Պ . Ռօտոլֆ , ինչ վարպետ նկարիչ ես :

— Հիմա տեսնենք թէ ինչպէս պիտի անցունէք ձեր օրերը :

— Նոյնը օրերս :

— Նախ ձեր բարի հօրաքոյրը կուգայ կ'արթնցնէ ձեզ , գորովալիր համբոյր մը դրոշմելով ձեր ճակտին : Ապա գաւաթ մը տաք կաթ կը բերէ , որովհետև կուրծքերնիդ տկար է , հէք աղջիկս : Անկողնէն կ'ելլէք , կ'երթաք պտոյտ մը կ'ընէք ագարակին մէջ՝ Միւզէը , վառեակները , ձեր սրտակից աղաւնիները , պարտէզին ծաղիկները կը տեսնէք ... Ժամը իննին գեղագրութեան ուսուցիչնիդ կուգայ ...

— Ուսուցի՞չս :

— Անշուշտ կ'իմանէք թէ պէտք է կարդալ , գրել և հաշուել սորվիլ , որպէս զի հօրաքրոջնո՞ւդ օգնէք , ագարակին տոմարները բռնելու համար :

— Ճշմարիտ է , Պ . Ռօտոլֆ , խելքս ո՞ւր է ... հարկաւ պէտք է որ գրել սորվիմ , հօրաքրոջս օգնելու համար , — ըսաւ հէք աղջիկը լքարար , այս խաղաղ կեանքին գեղածիծաղ պատկերովը այնքան հմայուած որ անոր իրականութեան կը հաւատար :

— Դասէն ետքը , տան ճերմակեղէններով պիտի զբաղիք , կամ գեղջկական սիրուն գդակ մը պիտի բանիք ... Ժամը երկուքին տանտիները գրաւարժութեամբ պիտի զբաղիք , և յետոյ հօրաքրոջնուդ հետ պտոյտ մ'ընելու պիտի երթաք , ամրան՝ հնձողները դիտելու , իսկ աշնան՝ հերկողները : Երբ աղէկ մը յոգնիք , պիտի վերադառնաք , դաշտերէն հետ բերելով գիրկ մը լեցուն խոտ , ձեր սիրելի Միւզէին համար :

— Վասն զի մարգագետինէն պիտի վերադառնանք , այնպէս չէ՞ , Պ . Ռօտոլֆ :

— Անշուշտ , ճիշտ փայտէ կամուրջ մը կայ գետակին վրայ : Վերադարձին , բնականաբար ժամը վեց կամ եօթն է , և որով-

հետև այդ միջոցին գիշերները արդէն զովացած են , տաք կրակ մը զուարթ բոցեր կ'արձակէ ագարակին մեծ խոհանոցին մէջ : Այն տեղ կ'երթաք տաքնալու և պահ մը խօսակցելու այն բարի մշակներուն հետ , որոնք հերկելէ վերադարձած ըլլալով՝ կ'ընթրեն : Յետոյ կը ճաշէք ձեր հօրաքրոջ հետ : Երբեմն գիւղին երէցը կամ դրացի ագարակապան մը ձեզի սեղանակից կ'ունենաք : Յետոյ կը կարդաք կամ կ'աշխատիք , մինչ ձեր հօրաքոյրը սակ մը թուղթ կը բանայ : Ժամը տասնին , ձեր ճակատը կը համբուրէ , և ձեր սենեակները կը քաշուիք : Յաջորդ առտուն , միեւնոյն գործողութիւնը կ'սկսիք :

— Մարդ այդ կերպով հարիւր տարի կ'ապրի , Պ . Ռօտոլֆ , առանց վայրկեան մը ձանձրանալու :

— Բայց այս բան մը չէ , հապա կիրակինե՞րը , հապա տօն օրերը՞ :

— Այդ օրերը ի՞նչ կ'ընենք Պ . Ռօտոլֆ :

— Կը հագուիք կը շքուիք . գեղջկական աղուոր շրջազգեստ մը կը հագնիք , և անոր հետ սիրուն ու բոլորշի գդակ մը կը դնէք , որ հիանալի կերպով կը վայլէ ձեզի , ձեր հօրաքրոջ հետ միաձի կառք մը կը նստիք , ագարակին մանչը՝ Յակոբն ալ՝ մէկտեղ առնելով , և գիւղին եկեղեցին կ'երթաք ձայնաւոր պատարագ լսելու : Իսկ ամառը , ձեր հօրաքրոջ հետ անվրէպ ներկայ կը գտնուիք մերձակայ թեմերու բոլոր հանդէսներուն : Այնքան ազնիւ , անուշ և բարի պզտիկ տանտիկին մ'էք , ձեր հօրաքոյրը այնչափ կը սիրէ ձեզ , գիւղին երէցը այնքան նպաստաւոր վկայութիւն մը կուտայ ձեզի համար , որ շրջակայ բոլոր երիտասարդ ագարակպանները կը փափաքին ձեզի հետ պարել , վասն զի ամուսնութիւնները միշտ այս կերպով կ'սկսին ... Ուստի քիչ քիչ այդ երիտասարդներէն մէկը կը հաւնիք ... և ...

Ռօտոլֆ , Կուալէօզի պահած լռութեան վրայ զարմացած , անոր երեսը նայեցաւ : Տարաբախտ աղջիկը մեծ դժուարութեամբ կը զսպէր իր հեծկլտուքը ... Պահ մը , Ռօտոլֆի խօսքերէն խաբուելով , մոռցեր էր ներկան , որուն սակայն նորէն

կ'անդրադառնար իր միտքը։ Ուստի նկրկային և այս խաղաղ ու գեղածիծաղ կեանքի երազին միջեւ գտնուած հակադրութիւնը վերստին կը յիշեցնէր իր վիճակին սոսկալի դժնէութիւնը։

— Ֆլէօռ-տը-Մառի, ինչ ունիք։

— Ո՛չ, Պ. Ռոտոլֆ, ակամայ շատ վիշտ պատճառեցիք սրտիս . . . վայրկեան մը իրական կարծեցի այդ դրախտը . . .

— Բայց, խեղճ աղջիկ, այդ դրախտը իրական է . . . կառապան, կանգ ա՛ռ. —հիմա տեսէք . . . դիտեցէք . . Կառքը կեցաւ։

Կուալէօզ գլուխը մեքենաբար վեր առաւ. բլրակի մը կատարը կը գտնուէր։ Որչափ մեծ եղաւ իր զարմանքը, ապշութիւնը . . Բլրակին զառիթափին վրայ շինուած սիրուն գիւղը, ագարակը, մարգագետինը, գեղեցիկ կովերը, պզտիկ գետակը, շագանակենիները, հեռակայ եկեղեցին, համայն պատկերը աչքին առջեւ կը տարածուէր . . . բան մը չէր պակսեր, մինչեւ իսկ Միւզէթը, գեղեցիկ ու ճերմակ երինջ մը, Կուալէօզի ապագայ սիրականը . . . Այս հիանալի գիւղանկարը լուսաւորուած էր Հոկտեմբերի գեղեցիկ արեւով մը . . . Շագանակենիներուն դեղին ու ծիրանեգոյն տերեւները կապուտակ երկինքին վրայ որոշ ու կտրուկ կ'երեւէին։

— Օ՛ն ուրեմն, Ֆլէօռ-տը-Մառի, ինչ կ'ըսէք հիմա, քաջ նկարի՞չ մ'եմ, ըսաւ Ռոտոլֆ ժպտագին։

Կուալէօզ մտահոգութեամբ խառն զարմանքով մը անոր երեսը կը նայէր։

Ինչ որ կը տեսնէր, գրեթէ գերբնական կը թուէր իրեն։

— Այս ինչ բան է, Պ. Ռոտոլֆ . . . բայց, Աստուած իմ, արդեօք երա՞զ մ'է . . . գրեթէ կը վախնամ . . . ինչպէս ձեր բոլոր ըսածները . . .

— Բոլորովին պարզ բաներ են, աղջիկս . . . Ագարակապանուհին իմ ստնտուս է, ես հոս մեծցեր եմ . . . Այս առաւօտ շատ կանուխ իրեն գրեցի թէ զինքը տեսնելու պիտի երթայի, ճիշդ բնականը կը նկարագրէի կոր . . .

— Իրաւունք ունիք, Պ. Ռոտոլֆ, արտասովոր բան մը չկայ հոս, — ըսաւ Կուալէօզ խորին հառաչանքով մը։

Ագարակը, ուր Ռոտոլֆ կը տանէր Ֆլէօռ-տը-Մառին, կը գտնուէր Պուքվալ գիւղին ծայրը, որ Էքուէնէ գրեթէ երկու փարսախ հեռու, մենաւոր, անծանօթ և բլրակներու մէջ թաղուած պզտիկ թեմ մ'է։ Կառքը, Ռոտոլֆի հրամանին համեմատ, զառիթափ ճամբէ մը վար իջաւ և երկայն ծառուղի մը մտաւ, որուն երկու կողմերը կեռասենիներ ու խնձորենիներ տնկուած էին։ Կառքը անշշուկ կը թաւալէր բարակ կտրուած և հարթ դալարուտի մը վրայէն, որով սովորաբար ծածկուած են գիւղական ճամբաներուն մեծ մասը։ Ֆլէօռ-տը-Մառի, — լռիկ և տխուր, — ցաւագին տպաւորութեան մը ներքեւ կը մնար հակառակ իր ճիգերուն, և Ռոտոլֆ ինքզինքը կը մեղադրէր այդ տխրութեան պատճառը ինք եղած ըլլալուն համար։

Քանի մը վայրկեանէն, կառքը ագարակին բակին մեծ դրան առջեւէն անցաւ, ճամբան շարունակեց նշդարենիներու թանձր պուրակի մը առջեւէն, և կանգ առաւ գեղջկական պզտիկ դրանդիի մը դիմաց, որ կիսովին ծածկուած էր աշնահար կարմիր տերեւներով և զօրաւոր որթատունկի մը ներքեւ։

— Ահա հասանք, Ֆլէօռ-տը-Մառի, — ըսաւ Ռոտոլֆ. — հիմա գո՞հ էք։

— Այո, Պ. Ռոտոլֆ . . սակայն ինծի կը թուի թէ հիմա պիտի ամչնամ ագարակապանուհիին առջեւ, երբեք պիտի չհամարձակիմ երեսը նայիլ։

— Ինչո՞ւ համար, զաւակս.

— Իրաւունք ունիք, Պ. Ռոտոլֆ . . . ան չի ճանչնար զիս։

Եւ Կուալէօզ հառաչանք մը զսպեց։

Տարակոյս չկայ թէ Ռոտոլֆի կառքին հասնելուն սպասեր էին, զի երբ կառապանը դռնակը բացաւ, իբր յիսուն տարեկան կին մը, որ Բարիզի շրջակայ հարուստ ագարակապանուհիներուն պէս հագուած էր, և տխուր, անուշ ու հաճոյական դէմք մը ունէր, դրանդիին ներքեւ երեւցաւ և յարգական փութկոտութեամբ մը Ռոտոլֆը դիմաւորեց։

Կուալէօզ կասկարմիր եղաւ, և վայրկենական վարանումէ մը վերջ կառքէն իջաւ:

— Բարի լոյս, սիրելի տիկին Ժորժ... — ըսաւ Ռոտոլֆ ագարակապանուհիին — կը տեսնէ՞ք, որչափ ճշտապահ եմ... Ցետոյ կառապանին դառնալով և ձեռքը դրամ դնելով, ըսաւ. —Կրնաս Բարիզ դառնալ:

Կառապանը, որ գէր ու կարճ մարդ մ'էր, գլխարկը մինչև աչքերուն վրայ կոխած և իր լայն թիկնոցին մուշտակապատ օձիքով դէմքը գրեթէ ամբողջովին ծածկած էր: Դրամը գրպանը դրաւ, պատասխան չտուաւ, աթոռակին վրայ ելաւ, ձին մտրակեց և արագարար անյայտ եղաւ դալարուտ ծառուղիին մէջ:

Ֆլէօռ-տը-Մառի, մտատանջ, այլայլած և գրեթէ խռոված դէմքով մը Ռոտոլֆի մօտեցաւ, ու ցած ձայնով մ'ըսաւ անոր, որպէս զի տիկին Ժորժ չլսէ: Տէր Աստուած, Պ. Ռոտոլֆ, ներեցէք հարցումիս, ճամբեցի՞ք կառքը:

— Անշուշտ...

— Բայց ճիւաղուհի՞ն:

— Ի՞նչպէս:

— Բարէ՛... պէտք է որ այս խեղճուն իր քով վերադառնամ: Ո՛հ, պէտք է որ անմիջապէս դառնամ... ապա թէ ոչ գող պիտի նկատէ զիս... հագուստներս անոր կը վերաբերին և... պարտք ալ ունիմ:

— Հոգ մի՛ ընէք, աղջիկս, ինծի կը վայլէ ձեզմէ ներում խնդրել...

— Ներո՞ւմ... ի՞նչ բանի համար:

— Անոր համար որ աւելի կանուխէն իմաց չտուի ձեզի թէ բնաւ պարտք չունէիք ճիւաղուհիին... թէ կրնայիք հոս մնալ եթէ ուզէիք, և այդ հագուստները փոխել ուրիշ հագուստներու հետ զոր տիկին Ժորժ պիտի տայ ձեզի: Ան ալ գրեթէ ձեր հասակն ունի և պիտի հաճի փոխ տալ ձեզի իր հագուստները... Ահա կը տեսնէք որ արդէն իր հօրաքրոջ դերը կսկսի կատարել...

Ֆլէօռ-տը-Մառի կը կարծէր թէ կ'երազէր, փոխ առ փոխ ագարակապանուհիին և Ռոտոլֆին երեսը կը նայէր, չկրնալով հաւատալ իր լսածներուն:

— Ինչպէ՞ս — ըսաւ այնպիսի ձայնով մը որ սրտայուզութենէն կը թրթռար, — ա՛լ Բարիզ պիտի չդառնա՞մ... պիտի կրնա՞մ հոս մնալ, տիկինը... պիտի թոյլատրէ՞ք արդեօք... կարելի՞ բան է որ քիչ մ'առաջ մեր երազած սպանիական դղեակը իրական ըլլայ...

— Ահա իրականացաւ:

— Ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ, շատ գեղեցիկ... մեծ ու ծայրայեղ երջանկութիւն մ'է աս ինծի համար:

— Երբեք մարդուս երջանկութիւնը ծայրայեղ չէ, Ֆլէօռ-տը-Մառի...

— Ո՛հ, գթացէք, Պ. Ռոտոլֆ... մի՛ խաբէք զիս... շատ մեծ պիտի ըլլայ վիշտս, եթէ...

— Սիրելի աղջիկս, հաւատացէք խօսքիս. — ըսաւ Ռոտոլֆ միևնոյն խանդակաթ ձայնով, բայց արժանապատուութեան այնպիսի շեշտով մը, զոր Ֆլէօռ-տը-Մառի չէր լսած անոր բերնէն. — նորէն կը կրկնեմ, եթէ ուզէք, այսօրուընէ իսկ կարող էք տիկին Ժորժի քով վարելու ա՛յն խաղաղ կեանքը, որուն պատկերը քիչ մ'առաջ կը հմայէր ձեզ... Թէպէտ տիկին Ժորժ իրօք հօրաքոյրնիդ չէ, բայց գորովալիր հոգածութիւն մը պիտի ունենայ ձեզի համար, և մինչև իսկ ագարակին մշակներուն առջև, իր եղբօր աղջիկը պիտի նկատուիք. այս պզտիկ սուտը պիտի կրնայ պատշաճ ընծայել ձեր դիրքը... Անգամ մ'ալ կ'ըսեմ, եթէ հաճելի թուի ձեզի, Ֆլէօռ-տը-Մառի, քիչ մ'առաջուան երազնիդ պիտի կրնաք իրականացնել: Երբ փոքրիկ ագարակապանուհիի պէս հագուիք, — յարեց Ռոտոլֆ ժպտելով — պիտի երթանք տեսնելու ձեր ապագայ սիրականը, Միւզէթը, սպիտակ սիրուն երինջը, որ անտարակոյս ձեր խոստացած մանեակին կ'սպասէ... Նոյնպէս, ձեր սիրական աղաւնիներուն հետ ծանօթանալու պիտի երթանք, և ապա կաթնարան պիտի հանդիպինք,

վերջապէս ապարանքին չորս կողմը պիտի պտըտինք, վասն զի կ'ուզեմ խոստումս կատարել։

Ֆլէօռ-տը-Մառի ուժով մը ձեռքերը միացուց։ Զարմանք, ուրախութիւն, երախտագիտութիւն, յարգանք, յաջորդաբար նկարուեցան իր հրաշալի դէմքին վրայ, աչքերը արցունքով ողողուեցան, և գոչեց.— Պ. Ռօտօլֆ... ուրեմն դուք Աստուծոյ հրեշտակներէն մին էք որ այնքան բարիք կ'ընէք դժբախտներուն, առանց զանոնք ճանչնալու, և ամօթէ ու թշուառութենէ կը փրկէք զանոնք։

— Հէք աղջիկս,— պատասխանեց Ռօտօլֆ, խորին մելամաղձութեան և անպատումբարութեան ժպիտով մը — թէպէտ դեռ երիտասարդ եմ, բայց արդէն շատ տառապանքներ կրած եմ, զաւակ մը կորսնցուցած եմ որ հիմա տարեկից պիտի ըլլար ձեզի.. ասիկա պիտի բացատրէ տառապողներու և մանաւանդ ձեզի համար ունեցած կարեկցութիւնս, Ֆլէօռ-տը-Մառի, կամ մանաւանդ Մառի, տիկին Ժորժի հետ գացէք... Այո՛, Մառի, այսուհետև պահեցէք այս անունը, որ ձեզի պէս անուշ ու սիրուն է։ Մեկնելէս առաջ, միասին պիտի խօսակցինք, և ես գոհ սրտով ու երջանիկ պիտի բաժնուիմ ձեզմէ... գիտնալով նաև որ դուք ալ երջանիկ էք։

Ֆլէօռ-տը-Մառի պատասխան չտուաւ, կիսովին ծնրադրեց, Ռօտօլֆի ձեռքը բռնեց, և ազնուութեամբ ու համեստութեամբ լի շարժումով մը ակնածանօք շրթունքներուն տարաւ, մինչ Ռօտօլֆ ժամանակ չունեցաւ արգիլելու։ Յետոյ Մառի տիկին Ժորժի հետևեցաւ, որ խորին հետաքրքրութեամբ մը կը դիտէր զայն։

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

ՄԸՐՖ ԵՒ ՌՕՏՕԼՖ

Ռօտօլֆ ապարանքին բակը դիմեց, և հոն գտաւ այն բարձրահասակ մարդը, որ նախընթաց իրիկուն, իբրև ածխավաճառ ծպտած, եկեր իմացուցեր էր իրեն Թօմի և Սառայի ժամանումը։ Մըրֆ,— այսպէս կը կոչուէր այդ անձը — իբր յիսուն տարեկան էր։ Բանի մը ճերմակ թելեր արծաթի պէս կը փայլէին թուխ խարտեաշ մազերու երկու պզտիկ հիւսքերու մէջ, որոնք իր համակ ճաղատ գանկին մէկ մի կողմէն կը կախուէին գանգուր գանգուր։ Իր լայն, գունագեղ դէմքը բոլորովին ածիլուած էր, բացի կարճուկ և խարտիշաչէկ կողմնամօրուսներէն, որ ականջին ըլթակէն վար չէին իջներ և մահիկի ձևով կը կլորնային լեցուն այտերուն վրայ։ Մըրֆ թէև տարիքոտ և գէր, բայց աշխոյժ էր ու կորովի։ Իր դէմքը, թէև մաղձոտ, բարեացակամ ու միանգամայն անվեհեր կ'երևէր։ Սպիտակ փողկապ մը կը կրէր, և լայն ներքնակ մը ու լայնեզր երկայն սև վերարկու մը հագած էր։ Իր անդրավարտիքը, որ կանաչորակ գորշ գոյն մը ունէր, հեծկերուն (թօզլուգ) կաշիէն շինուած էր և հազիւ մինչև ծունկը կը հասնէր։ Մըրֆի հագուստը և առնական հասակը կը յիշեցնէին այն անթերի տիպարը, զոր Անգլիացիք կը կոչեն տոհմիկ ազարակապան։ Փութանք յարել թէ Անգլիացի էր և ազնուական, բայց ոչ ազարակապան։ Երբ Ռօտօլֆ բակը մըտաւ, Մըրֆ ճամբորդութեան պզտիկ կառքի մը պայուսակը կը դնէր զոյգ մը ատրճանակ, զոր խնամով մաքրած էր։

— Ո՞ր սատանային համար կը պահես ատրճանակներդ,— ըսաւ Ռօտօլֆ։

— Այդ իմ գիտնալիք բանս է, տէր իմ.— ըսաւ Մըրֆ կառքին բազրիքէն վար իջնելով.— դուք ձեր գործերուն նայեցէք, ես ալ իմ գործերուս։

— Ձիերը ո՞ր ժամուան համար պատրաստեցիր:

— Ձեր հրամանին համաձայն, մութը կոխելուն:

— Այս առաւօ՞տ հասար:

— Ժամը ութին: Տիկին Ժօրժ ամէն բան պատրաստելու պատեհ ժամանակ ունեցաւ:

— Կ'երեւի թէ արանեղութիւն մը ունիս, Մըրֆ, միթէ գոհ չե՞ս ինձմէ:

— Տէր իմ, կարելի չէ՞ որ ձեր մտադրած գործը ի գլուխ հանէք, առանց ձեր անձը մեծամեծ վտանգներու ենթարկելու:

— Քանի որ նպատակս է բնաւ կասկած չներշնչել այն մարդերուն զոր կ'ուզեմ ճանչնալ, գնահատել և դատել, միթէ պէտք չէ՞ որ անոնց հագուստները, սովորութիւնները ու լեզուն կեղծեմ:

— Պէտք է, տէր իմ, բայց սա ալ ստոյգ է որ երբ երէկ իրիկուն Միջնաքաղաքին այն գարշելի փողոցին մէջ ուր ձեզի հետ Պրա-Ռուժը գտնելու գացինք, Տիկին Ժօրժի դժբախտ զաւկին վրայ քանի մը տեղեկութիւն քաղելու համար, անհնազանդութեամբ ձեր բարկութեան զոհ գացի, որով չկրցայ գալ օգնել ձեզ, նոյն տնակին բակին մէջ դէմերնիդ ելնող աւազակին հետ ունեցած կռուիդ մէջ:

— Մր. Մըրֆ, ըսել է թէ ուժիս ու քաջարութեանս վրայ կը կասկածի՞ս:

— Դժբախտաբար, հարիւր անգամ առիթ ընծայեցիք ինծի թէ՛ մին և թէ միւսը գնահատելու: Փառք Աստուծոյ, Գերմանիոյ Պերդրանը սուսերամարտութիւն, Ռէմկկէյդի Քրասը կռփամարտութիւն, Բարիզի Լաքուրը սավադ և արկօդերէն սորվեցուցած են ձեզի, քանի որ ատոնց անհրաժեշտ պէտք ունէիք ձեր արկածախնդրական պտոյտներուն մէջ: Վախկոտ չէք, պողպատեայ ջիղեր ունիք, և թէպէտ փափկակազմ և նիհար էք, սակայն ինծի ալ կրնաք յաղթել նո՛յնքան դիւրութեամբ որքան արշաւիձի մը պիտի յաղթէր բեռ կրող ձիու մը ...ատոր բնաւ տարակոյս չկայ:

— Ուրեմն ի՞նչ բանէ կը վախնաս:

— Տէր իմ, կը պնդեմ թէ չի վայլեր որ ձեր դէմը ելլող առաջին ապիրատին հետ կռուի բռնուիք: Հապա պատուաւոր ազնուականի մը համար կեցած անպատեհութի՜ւնը, երբեք ածուխով մրոտելու և սատանայի կերպարանք առնելու մէջ... ճերմկած մազերուս, գիտութեանս և լրջութեանս հակառակ: Իբրև լարախաղաց կը ծպտէի, եթէ այս ծպտանքս կարենար օգտակար ըլլալ ձեզի, սակայն ըսածիս վրայ կը պնդեմ...

— Ո՛հ, քաջ կը ճանչնամ քեզ, Մըրֆ, երբ գաղափար մը բռնկած է երկաթեայ գանկիդ տակ, երբ անձնուիրութիւնը արմատ արձակած է ամուր ու քաջ սրտիդ մէջ, սատանան իր ակռաներն ու եղունգները ի զուր պիտի մաշեցնէ՝ զանոնք իրենց տեղէն կորզելու համար...

— Կը շողոքորթէք զիս, տէր իմ, կ'երեւի թէ բան մը կը խորհիք...

— Մի՛ նեղեր ինքզինքդ...

— Անշուշտ խնդրութիւն մը, տէր իմ:

— Հէք Մըրֆս, քարոզ կարդալու համար անպատեհ ժամ մը ընտրեր ես:

— Ինչո՞ւ համար:

— Որովհետև հիմա իմ ամէնէն հպարտ ու երջանիկ ժամերէս մէկուն մէջ եմ... Ես հոս կը գտնուիմ...

— Այնպիսի տեղ մը ուր երախտիք մը բրած էք, գիտեմ: Այս գաւառակին համար անսահման բարիք մ'է այն տիպար ագարակը, զոր հոս հիմնած էք պատուաւոր երկրագործները վարձատրելու, կրթելու և քաջալերելու համար: Սովորաբար մարդիկ առջաններուն տեսակը միայն ազնուացնելու վրայ կը խորհին, մինչ դուք մարդիկը ազնուացնելու կ'զբաղիք... հիանալի է այս...: Տիկին Ժօրժը այս հիմնարկութեան գլուխը դրած էք, այդ ալ սքանչելի է... Ազնուական, քաջասի՜րտ կին... Առաքինութեան հրեշտակ մը... Սիրտս քիչ անգամ կը յուզուի, և սակայն անոր կրած դժբախտութիւնները աչքերէս արցունքներ քամեցին... Բայց ձեր նոր պաշտպանած աղջիկը ... Օ՛ն, ... տէր իմ, ատոր վրայ չխօսինք:

— Ինչո՞ւ համար, Մըրֆ։

— Տէր իմ, կ'ընէք ինչ որ յարմար թուի ձեզի...

— Կ'ընեմ ինչ որ արդար է — ըսաւ Ռոտոլֆ, քիչ մը անհամբերութեամբ։

— Այո, ինչ որ արդար է... ձեր դատողութեան համեմատ։

— Ինչ որ արդար է Աստուծոյ և խղճիս առջև, — կրկնեց Ռոտոլֆ խստութեամբ։

— Ա՛հ. Տէր իմ, զիրար պիտի չհասկնանք, ուստի կրկնեմ որ ա՛լ չխօսինք ատոր վրայ։

— Իսկ ես կը հրամայեմ քեզի որ խօսիս, — գոչեց Ռոտոլֆ հրամայական շեշտով մը։

— Տէր իմ, երբեք առիթ տուած չեմ որ Ձեր Արքայական Բարձրութիւնը հրամայէ ինծի որ լռեմ... կը յուսամ թէ պիտի չհրամայէ նաև որ խօսիմ, — պատասխանեց Մըրֆ խըրոխտաբար։

— Պ. Մը՛րֆ... գոչեց Ռոտոլֆ յարաճուն զայրոյթի շեշտով մը։

— Տէր իմ։

— Պարոն, քաջ գիտես որ կամաւոր լռութիւններէ չեմ ախորժիր։

— Ձեր Արքայական Բարձրութիւնը թող ներէ ինծի, բայց երբեմն իմ գործիս այնպէս կուգայ որ կամաւոր լռութիւն պահեմ, — ըսաւ Մըրֆ յանկարծ։

— Պարոն, եթէ հետդ ընտանեբար խօսելու չափ կը խոնարհիմ, աս պայմանաւ է որ դուն ալ իմ հետս անկեղծաբար խօսելու չափ բարձրանաս։

Աննկարագրելի էր Ռոտոլֆի դէմքին վեհափառ խրոխտութիւնը, երբ այս վերջին բառերը արտասանեց։

— Յիսուն տարեկան եմ և ազնուական։ Ձեր Արքայական Բարձրութիւնը պէտք չէ որ այդ կերպով խօսի հետս։

— Լռէ՛։

— Տէր իմ։

— Լռէ՛

— Ձեր Բարձրապատուութիւնը կը մեղանչէ, ստիպելով պատւոյ տէր մարդ մը, որ իր մատուցած ծառայութիւնները յիշէ..., — ըսաւ անգլիացի ազնուականը՝ պաղարիւնութեամբ։

— Ծառայութիւննե՞րդ, միթէ, լաւ չե՞մ վարձատրեր զանոնք։

Պէտք է խոստովանիլ թէ Ռոտոլֆ այս դժպհի բառերուն չէր ընծայած նուաստացուցիչ իմաստ մը, որ վարձկանի մը դիրքին մէջ կը դնէր Մըրֆը։ Դժբախտաբար, Մըրֆ այդ իմաստով մեկնեց զանոնք։ Ամօթէն կարմիր կտրեցաւ, իր կարկամած երկու բռունցքները ճակտին տարաւ ցաւագին սրտմտութեամբ մը։ Ցասոյ յանկարծական մաշըրջութեամբ մը, աչքերը Ռոտոլֆի վրայ սեւեռելով, որուն ազնուական դէմքը բուռն ու վայրագ արհամարհանքէն կարկամեր էր, յուզուած ձայնով մ'ըսաւ անոր, խանդակաթ կարեկցութեան հառաչանք մը զսպելով. — Տէր իմ, սթափեցէք, ինքզինքնիդ կորսնցուցեր էք...

Այս բառերը Ռոտոլֆի զայրոյթը իր գագաթնակէտը հասուցին։ Նայուածքը անսովոր փայլով մը շողաց, շրթունքները ճերմկեցան, և սպառնական շարժումով մը յառաջանալով դէպի Մըրֆ, գոչեց. — Ի՞նչպէս կը յանդգնիս...

Մըրֆ ետ քաշուեցաւ, և ըսաւ ուժգնութեամբ, կարծես ակամայ. — Տէր իմ, Տէր իմ, ՅԻՇԵՑԷՔ ՅՈՒՆՈՒԱՐԻ 13ը։

Այս բառերը մոգական ազդեցութիւն մը յառաջ բերին Ռոտոլֆի վրայ։ Դէմքը, որ բարկութենէն կարկամեր էր, թուլցաւ. պիշ պիշ Մըրֆի երեսը նայեցաւ, գլուխը խոնարհեցուց. ապա, պահ մը լուռ մնալէ վերջ, այլայլած ձայնով մը մրմնջեց, — Ա՜հ, պարոն, անգութ ես, կը կարծէի սակայն թէ զղջումս... խղճիս խայթը... Եւ նորէն դուն ես... դո՛ւն...

Ռոտոլֆ չկրցաւ աւարտել խօսքը, ձայնը մարեցաւ. քարէ նստարանի մը վրայ ինկաւ, և գլուխը երկու ձեռքերուն մէջ պահեց։

— Տէր իմ, — գոչեց Մըրֆ վշտագին, — բարեսիրտ տէր իմ,

ներեցէք ինծի, ներեցէք ձեր ծեր ու հաւատարիմ Մըրֆին. համբերութիւնս սպառած ըլլալուն և բարկութեանս հետեւանքներէն վախնալուս, — ոչ թէ ինծի, — աւա՜ղ, այլ ձեզի համար — համար է որ ըսի այդ խօսքը ... առանց բարկութեան և առանց յանդիմանութեան ըսի, ակամայ և կարեկցութեամբ ըսի ... Տէր իմ, դիւրագրգիռ հանդիսանալով մեղանչեցի ... Աստուած իմ, ո՞վ կրնայ ճանչնալ ձեր նկարագիրը, եթէ ոչ ես ու միայն ես, որ ձեր մանկութենէն ի վեր բաժնուած չեմ ձեզմէ ... Շնորհ ըրէք, ըսէ՛ք թէ կը ներէք ինծի, այդ չարաչուք օրը ձեզի յիշեցուցած ըլլալուս համար ... Բայց, արդէն քանի՛ քանի՛ անգամներ քաւած էք ...

Ռոտոլֆ գլուխը վեր առաւ. շատ գունատ էր, մեղմ եւ տխուր ձայնով մը ըսաւ իր ընկերոջ, — բաւական է, բաւական, վաղեմի բարեկամս, շնորհակալ եմ որ մէկ բառով յիշեցուցիր դժպհի զայրոյթս, ներում չեմ խնդրեր քեզմէ, ըսած խիստ ու ծանր խօսքերուս համար: Բայց գիտես որ սիրտէն մինչեւ շրթունքները բաւական հեռաւորութիւն կայ, ինչպէս կ'ըսեն մեր քաղաքին բարի մարդիկը: Խնդրեր էի, ա՛լ ատոր խօսքը չընենք:

— Աւա՜ղ, երկար ատեն տխուր պիտի մնաք: Քանի՜ դըժբախտ եմ ... Միակ փափաքս է տեսնել թէ դադրեր է ձեր տխրութիւնը, որուն մէջ վերստին կ'ընկղմիմ ձեզ, անմիտ դիւրագրգռութեամս: Վա՜յ ինծի, պատուաւոր մարդ մ'ըլլալ և ճերմկած մազեր ունենալ ի՞նչ բանի օգուտ ունի եթէ ոչ համբերութեամբ հանդուրժելու անիրաւ ստգտանքներու:

— Լաւ, այդպէս թող ըլլայ .. երկուքս ալ մեղանչեցինք, վաղեմի ու բարեսիրտ բարեկամս, — ըսաւ Ռոտոլֆ քաղցրութեամբ. — Անցածը մոռնանք և մեր առջի խօսակցութեան դառնանք. — Անվերապահ կերպով կը գովէիր այս ագարակին հիմնադրութիւնը, ինչպէս նաև այն խորին հոգածութիւնը զոր միշտ ունեցած եմ տիկին Ժօրժի հանդէպ ... Կը խոստովանիս թէ, այնպէս չէ՞, այդ կինը արժանի էր հոգածութեանս, իր հազուագիւտ յատկութեանց, իր դժբախ-

տութեանց պատճառաւ, եթէ մինչեւ իսկ Հարվիլ ընտանիքէն չըլլար ... ա՛յն ընտանիքէն, որուն պետին յաւիտենական երախտագիտութիւն ունեցած էր հայրս ...

— Տէր իմ, միշտ գոված եմ տիկին Ժօրժի հանդէպ ձեր ըրած բարերարութիւնը:

— Սակայն կը զարմանա՞ս թէ ինչո՞ւ հոգածութիւն կը տածեմ սա կորսուած հէք աղջկան համար, այնպէս չէ՞:

— Տէր իմ, ներեցէք, սխալեցայ ... սխալեցայ:

— Ո՛չ, ... կ'ըմբռնեմ, երեւոյթներէն խաբուած ըլլալես, միայն թէ քանի որ կեանքս կը ճանչնաս, քանի որ հաւատարմութեամբ և քաջարտութեամբ կ'օգնես ինծի, անձիս վրայ պարտադրած ապաշխարհանքս ի գլուխ հանելու համար ... պարտականութիւնս է, կամ եթէ կ'ուզես, երախտագիտական պարտքս է համոզել քեզ թէ թեթեւօրէն չեմ գործեր ...

— Գիտեմ, տէր իմ:

— Արդէն գիտես իմ գաղափարներս թէ զօրութիւն, կամք և կարողութիւն ունեցող մարդ մը ի՛նչ տեսակ բարիք պէտք է գործէ: Օգնել պատուաւոր աղքատներու, որ կը գտնուին բարեգործութիւն մ'է: Փնտռել գտնել այնպիսիներ, որոնք պատուով, կռուելով կը մաքառին իրենց չար բախտին դէմ, և օգնել անոնց ... երբեմն ալ գաղտնապէս ... ժամանակին առաջքն առնել այն դժբախտութեան կամ փորձութեան, որ դէպ ի ոճիր կ'առաջնորդեն, աւելի մեծ բարեգործութիւն մ'է: Վերականգնել և պատուաւորութեան ճամբան բերել այն անձերը որոնք ինչ ինչ վեհանձն զգացումներ անարատ ու անվթար պահած են, զիրենք անուանարկող արհամարհանքին, զիրենք կրծող թշուառութեան, զիրենք շրջապատող ապականութեան մէջ իսկ, և ատոր համար, դիմագրաւ մտնել այդ թշուառութեան, այդ ապականութեան, այդ աղմին մէջ ... ա՛լ աւելի մեծ բարեգործութիւն մ'է: Անդուլ ատելութեամբ, անհաշտ վրէժխնդրութեամբ հալածել մոլութիւնը, անպատուութիւնը, ոճիրը, աղմի մէջ սողան թէ մետաքսներու վրայ գահակալեն, արդարութիւն

է․․․։ Բայց կուրօրէն օգնել այնպիսիներու որոնք իրենց կրած թշուառութեան արժանի են, բայց ողորմութիւնն ու գթութիւնը պոռնկացնել, անուանարկել, անարժան, վատ ու անուանարկ արարածներու օգնելով, ատիկա սոսկալի, ամբարիշտ սրբապղծութիւն է։ Այդպիսի արարք մը Աստուծոյ էութիւնը տարակոյսի ներքև կը ձգէ, մինչդեռ ողորմութիւն տուողին պարտքն է աստուածպաշտութեան բերել թերահաւատը։

— Տէր իմ, ըսել չուզեցի թէ անարժան անձի մը բարիք ըրի։

— Բառ մ'ալ ըսեմ, վաղեմի բարեկամս․․․ Գիտես որ այն աղջիկը, որուն մահը ամէն օր կ'ողբամ, այն աղջիկը զոր այնքան սիրած էի որքան իր անարժան մայրը՝ Սառա՝ անտարբեր գտնուած էր անոր հանդէպ, հիմա տասնըվեց տարեկան պիտի ըլլար․․․ այս տարապարտ էակին պէս, գիտես նաև թէ այս տարիքն ունեցող զեռատի աղջիկներուն համար ի բնէ խորին և գրեթէ ցաւագին համակրութիւն մը կը տածեմ․․․

— Ճշմարիտ է, տէր իմ, ճիշդ այդ կերպով պարտաւոր էի մեկնել այն հոգածութիւնը զոր ձեր պաշտպանեալին համար կը տածէք․․․ Եւ սակայն միթէ Աստուած պատուել չէ՞ բոլոր տարապարտ կիներուն օգնելը։

— Այո, բարեկամս, ․․․ եթէ արժանի են այդ օգնութեան։ Բայց տիկին Ժօրժի պէս կին մը ամէնէն աւելի արժանի է կարեկցութեան և յարգանքի, ան որ բարեսէր մօր մը ձեռամբ մեծցած է պարտականութեանց անթերի կատարման գիտակցութեամբ, և երբեք չէ թերացած անոր մէջ․․․ երբե՛ք. ամէնէն ահաւոր փորձութեանց մէջէն արիաբար անցած է․․․ Բայց միթէ Նախախնամութիւնը պատուած չէ՞նք ըլլար, եթէ բնատուր բարի ձիրքերով օժտուած այս հազուագիւտ էակներէն մին ապականութեան ցեխէն քաշենք հանենք․․․ Միթէ կարեկցութեան և յարգանքի․․․ այո՛, յարգանքի արժանի չէ՞ նաև այս թշուառ աղջիկը, որ թէև լոկ իր բնազդին լքուեր, չարչարուեր, բանտարկուեր, անարգուեր և տառապեր է,

սակայն կրցեր է իր սրտին խորը սրբութեամբ պահել Աստուծոյ սերմանած ազնիւ հունտերը։ Եթէ լաւ ըլլայի՛ր այդ հէք արարածը․․․ Հոգածութեան առաջին բառին հանդէպ զոր ըսի իրեն, բարեկամական ու համակրական առաջին խօսքիս հանդէպ զոր լսեց, ամէնէն աղուոր բնազդները, ամէնէն ամբիծ ճաշակները, ամէնէն փափուկ և բանաստեղծական մտածութիւնները խմբովին արթնցան իր միամիտ ու ամբիծ հոգիին մէջ, ինչպէս մարգագետիններու հազարաւոր վայրի ծաղիկները գարնան կը փթթին արևուն մէկ պզտիկ ճառագայթէն։ Ֆլէօռ-տը-Մառի հետ ունեցած մէկ ժամուան խօսակցութեանս միջոցին, բարութեան, ազնուութեան և իմաստութեան գանձեր գտայ իր սրտին մէջ, այո՛, իմաստութեան, սիրելի Մըրֆ։ Շրթունքներէս ժպիտ մը թռաւ և աչքերէս արցունք եկաւ, երբ իր ազնիւ ու ողջամիտ շաղակրատութեան միջոցին համոզեց զիս թէ օրական քառասուն սու խնայելու պարտաւոր եմ, կարօտութենէ և փորձութիւններէ զերծ մնալու համար։ Հէք աղջիկ, ատիկա կ'ըսէր լուրջ ու համոզկեր շեշտով մը. իմաստուն խորհուրդ մը տուած և այդ խորհուրդին հետևելու խոստումս առած ատեն, ինչ անուշ գոհունակութիւն և ինչ քաղցր ուրախութիւն կ'զգար, և ես կը յուզուէի․․․ ո՜հ, արտասուելու չափ կը յուզուէի․․․ Բայց ահա դուն ալ յուզուեցար, խանդաղատեցար, վաղեմի բարեկամս։

— Ճշմարիտ է, տէր իմ, օրը քառասուն սու խնայելու համար ձեզի տուած յորդորը․․․ կարծելով որ գործաւոր էք, փոխանակ ստիպելու որ իրեն համար ծախք ընէք, այո՛, այդ յորդորը սիրտս կը խանդաղատեցնէ։

— Լաւ՛, ահա կուգան կոր տիկին Ժօրժ և Մառի․․․ Մեր մեկնումին համար ամէն պատրաստութիւն տեսիր, պէտք է որ կանուխ Բուկիվ ըլլանք։

Տիկին Ժօրժի խնամքներուն շնորհիւ, Ֆլէօռ-տը-Մառի բոլորովին կերպարանափոխուած էր, գեղջկական ձևով սիրուն կլոր գդակ մը և խարտեաշ մազերու երկու սիրուն հիւսքեր

կը չըջանակէին իր կուսական դէմքը։ Սպիտակ բեհեզէ (մուսլին) լայն վզնոց մը խաչաձեւ կապուած էր կուրծքին վրայ եւ կիսովին անյայտ կ'ըլլար երփներանգ անդուսէ փոքրիկ գոգնոցի մը վերին քառակուսի կրծկալին տակ, որուն կապուտակ ու վարդագոյն ցոլքերը հայելիի մը պէս կը բեկբեկէին կարմրկեան չըջազգեստի մը մութ երեսին վրայ, որ կարծես թէ օրիորդին համար չինուած էր։ Մանկամարդ աղջըկան դէմքը մտախոհ երեւոյթ մ'առած էր։ Կան տեսակ մը երանութիւններ որոնք մարդուս հոգին անպատում սփոփութեան, սրբազան մելամաղձութեան մը մէջ կ'ընկղմեն։ Ռոտոլֆ չզարմացաւ Ֆլէօռ-տը-Մառիի ծանրախոհութեան վրայ, որովհետեւ կը յուսար։ Եթէ աղջիկը զուարթ ու չաղակրատ ըլլար, ի հարկէ անոր վրայ Ռոտոլֆի ունեցած հաւատքը պիտի պակսէր։

Տիկին Ժորժի լուրջ ու համակրելի դէմքին վրայ կ'երեւէր երկար տառապանքներու եւ վիշտերու հետքը։ Արդէն գրեթէ մայրական կարեկցութեամբ եւ գթութեամբ կը նայէր Ֆլէօռ-տը-Մառիի, որուն չնորհալի վարմունքն ու անուշութիւնը համակրութիւն կ'ազդէին։

— Ահա զաւակս... որ իր չնորհակալութիւնը յայտնելու կուգայ ձեր բարիքներուն համար, Պ. Ռոտոլֆ,— ըսաւ տիկին Ժորժ, Ռոտոլֆի ներկայացնելով դեռատի աղջիկը։

Այս զաւակս բառերուն վրայ, Կուալէօզ իր խոշոր աչքերը յամրաբար դարձուց դէպի իր պաշտպանուհին, եւ քանի մը վայրկեան դիտեց զայն, երախտագիտական անըսպասելի արտայայտութեամբ մը։

— Մառիի կողմէ ես չնորհակալութիւն կը յայտնեմ քեզ, սիրելի՛դ իմ տիկին Ժորժ, ան արժանի է այդ գորովալի հոգածութեան... եւ մինչ արժանի պիտի ըլլայ անոր։

Պ. Ռոտոլֆ — ըսաւ Կուալէօզ դողդոջուն ձայնով մը,— կ'իմանէք, այնպէս չէ՞, բառ մը չեմ գտներ ըսելու...

— Ձեր արտայայտութիւնը ամէն բան կ'ըսէ ինծի, զաւակս...

— Ո՛հ, կ'զգայ թէ իրեն պատահած երջանկութիւնը ո՛րքան նախախնամական է, ըսաւ տիկին Ժորժ խանդաղատանօք։ Սենեակս մտած ատեն, իր առաջին չարժումը եղաւ խաչելութեան պատկերին առջեւ ծնրադրել։

— Ինչու որ, Պ. Ռոտոլֆ, հիմայ ձեր չնորհիւ կը համարձակիմ յուսալ եւ աղօթել...— ըսաւ Կուալէօզ։

Մըրֆ մէկէն անդին դարձաւ, որովհետեւ իր մաղձային հպարտութիւնը իրեն թոյլ չէր տար յայտնի ընելու այն յուզումը զոր Կուալէօզի պարզ խօսքերը կ'ազդէին իրեն։

Ռոտոլֆ պատասխանեց Կուալէօզի.— Զաւակս, ես տիկին Ժորժի հետ քիչ մը խօսելիք ունիմ... Մըրֆ բարեկամս պիտի առաջնորդէ ձեզի ագարակին մէջ... ու պիտի ծանօթացնէ ագարակի պաշտօնեաներուն՝ չատ չանցած մենք ալ պիտի միանանք ձեզի... Լաւ ուրեմն, Մըրֆ... Մըրֆ, չե՞ս լսեր կոր ըսածս։

Ազնուական պարոնը այն ատեն կռնակը դարձուցեր էր, եւ քիթը սրբել կը կեղծէր ահաւոր ժխորով մը։ Թաչկինակը գրպանը դրաւ, գլխարկը աչքերուն վրայ կոխեց, եւ կիսովին դառնալով, թեւը Մառիին տուաւ։ Մըրֆ այնքան ճարտարութեամբ չարժեր էր որ ո՛չ Ռոտոլֆ ոչ ալ տիկին Ժորժ կրցան իր երեսը տեսնել։ Դեռատի աղջիկը թեւը առնելով, արագ-արագ գնաց դէպի ագարակին չէնքերը, այնքան արագ քալելով որ Կուալէօզ պարտաւորեցաւ վազել, անոր ետեւէն հասնելու համար, ինչպէս տղայութեան ատեն կը վազէր Շուէդի ետեւէն։

— Լաւ ուրեմն, տիկին Ժորժ, ի՞նչ կարծիք ունիք Մառիին վրայ — հարցուց Ռոտոլֆ։

— Պ. Ռոտոլֆ, արդէն ըսի ձեզի, օրիորդը հազիւ սենեակս մտաւ... Քրիստոսի պատկերը տեսնելով, վազեց ծնրադրեց անոր առջեւ։ Չեմ կրնար բացատրել թէ այս չարժումը որչափ ինքնայորդոր եւ ի բնէ որչափ կրօնասիրական բան մը ունէր իր մէջ։ Անմիջապէս հասկցայ թէ իր հոգին ապականած չէր։ Ասկէց զատ, Պ. Ռոտոլֆ, ձեզի համար տուած երախտագիտական զգացումները չափազանցելով... չինծու հանդա-

մանուկ մը չունին, այլ բոլորովին անկեղծ են։ Բառ մ'ալ ըսեմ, որ պիտի ապացուցանէ թէ անոր սրտին մէջ կրօնասիրական բնազդը ո՛րչափ ընդարձակ ու զօրաւոր է։ Երբ իրեն ըսի. «անշուշտ շատ զարմացած, շատ ուրախ եղած ըլլալու ես, երբ Պ. Ռօտոլֆ իմացուց թէ այսուհետեւ հոս պիտի մնաս... արդեօք այդ խօսքերը ի՞նչ տպաւորութիւն ըրին վրադ»։ Ո՛հ, այո՛, պատասխանեց, երբ Մ. Ռօտոլֆ այդ բանն ըսաւ, չեմ գիտեր թէ յանկարծ ի՛նչ անցաւ ներսիդիս, բայց նո՛յն բարեպաշտական երանութիւնը զգացի, զոր կ'զգայի երբ եկեղեցի մտնէի... Երբ կարենայի եկեղեցի մտնել, — յարեց ան — վասն զի գիտէք, տիկին...։ «Չթողուցի որ խօսքը աւարտէր, երբ տեսայ որ դէմքը ամօթէն կը կարմրէր։» «Գիտեմ, զաւակս... վասն զի մինչեւ զաւակս պիտի կոչեմ քեզ... գիտեմ թէ շատ տառապեր ես, բայց Աստուած կ'օրհնէ զանոնք որ զինքը կը սիրեն և իրմէ կը վախնան, զանո՛նք որ տարաբախտ եղած են և զանո՛նք որ կ'ապաշխարեն...»։

— Օ՛հ, սիրելի՛դ իմ տիկին Ժօրժ, ըրածէս կրկնապատիկ գոհ եմ։ Այդ հէք աղջիկը ձեր հոգածութեան արժանի պիտի հանդիսանայ... շատ ճիշդ գուշակեր էք, բնածին բնազդներով օժտուած է։

— Ուրիշ բան մ'ալ սիրտս շարժեց, Պ. Ռօտոլֆ, սա է թէ չհամարձակեցաւ ամենափոքր հարցում մ'ընել ձեր վրայ, թէպէտ իր հետաքրքրութիւնը շարժած ըլլալու էր։ Այս զգուշաւոր վերապահութիւնը աչքիս զարնելով, ուզեցի գիտնալ թէ անոր գիտակցութիւնն ունէ՞ր։ Ուստի ըսի իրեն. «Անշուշտ հետաքրքիր էք իմանալու թէ ո՞վ է ձեր խորհրդաւոր բարերարը։ — Գիտեմ, պատասխանեց սիրուն միամտութեամբ մը. «իմ բարերարս կը կոչուի։»

— Ուրեմն պիտի սիրէք զինքը, պատուական կին, գոնէ քիչ մը պիտի սփոփէ ձեր սիրտը։

— Այո՛... սիրտս իրմով պիտի սփոփուի, ինչպէս պիտի սփոփուէր միւսով, — ըսաւ տիկին Ժօրժ աղեկտուր ձայնով մը։

Ռօտոլֆ անոր ձեռքէն բռնեց և ըսաւ.

— Օ՛հ, դեռ մի՛ վհատիք... եթէ մեր խուզարկութիւնները ցարդ ապարդիւն մնացին, թերեւս օր մը...

Տիկին Ժօրժ տխրութեամբ գլուխը ցնցեց, և ըսաւ դառնութեամբ. — Հէք զաւակս հիմայ քսան տարեկան պիտի ըլլար։

— Ըսէ՛ք թէ քսան տարեկան է։

— Աստուած լսէ ձայնդ և ուխտդ կատարէ, Պ. Ռօտոլֆ։

— Քաջայոյս եմ որ պիտի կատարէ։ Երէկ (թէեւ ի զո՛ւր) Պրա-Ռուժ անուն անզգամ մը փնտռելու գացած էի, որուն համար ըսուած էր ինծի թէ զաւկիդ վրայ կրնար տեղեկութիւններ տալ։ Պրա-Ռուժի տունէն ելած ատեն, կռուի մը հետեւանօք սա տարաբախտ աղջկան հանդիպեցայ...

— Աւա՜ղ, Պ. Ռօտոլֆ, ինծի համար ունեցած բարի դիտաւորութիւնդ նոր տարաբախտի մը ճամբուն վրայ դրեր է քեզ։

— Ռօշֆօրէն նոր լուր մը չունի՞ք։

— Ո և է լուր չունիմ, — ըսաւ տիկին Ժօրժ ցած ձայնով, և դողդղալով։

— Աւելի աղէկ... ա՛լ տարակոյսի տեղի չկայ, այդ հրէշը մեռած ըլլալու է աւազակոցներուն մէջ, ջանալով փախչիլ թիա...

Ռօտոլֆ այս սոսկալի բառը արտասանելու ատեն պահ մը կանգ առաւ։

— Թիարանէ՛ն... Ո՛հ, ըսէ՛ք,... թիարանէ՛ն — գոչեց տարաբախտ կինը սոսկումով և գրեթէ մոլորուն ձայնով մը։ — Զաւկիս հայրը՞... Ա՛հ, եթէ այդ տարաբախտ զաւակը դեռ կ'ապրի... եթէ ինծի պէս իր անունը չէ փոխեր, ի՛նչ ամօթ, ի՛նչ նախատինք։ Եւ այս բան մը չէ դեռ... Իր հայրը թերեւս իր սոսկալի խոստումը կատարեց... Արդեօք ի՞նչ ըրաւ զաւակս, ինչո՞ւ համար ձեռքէս յափշտակեց զայն։

— Այս գաղտնիքը մօքիս գերեզմանն է, ըսաւ Ռօտոլֆ մտախոհ դէմքով. — այդ թշուառականը ինչ նպատակով հետ տարաւ ձեր զաւակը, երբ, ինչպէս ըսիք, տասնըհինգ տարի առաջ փորձեց օտար երկիր անցնիլ։ Այդ տարիքը ունեցող տղայ մը կրնար արգելք ըլլալ իր փախուստին։

— Աւա՜ղ, Պ. Ռոտոլֆ, երբ ամուսինս (տարաբախտ կինը այս բառը արտասանած ատեն սարսռաց) սահմանագլխին վրայ բռնուելով, Բարիզ բերուեցաւ և բանտ նետուեցաւ, ուր մտնելու թոյլտուութիւն ստացայ, միթէ սա սոսկալի խօսքերը չըսա՞ւ ինծի, «Հեռու տարի զաւակդ, որովհետև կը սիրես զայն, և այս միջոցաւ պիտի ստիպեմ քեզ որ դրամ ղրկես ինծի, որմէ զաւակդ պիտի օգտուի՞ թէ ոչ, այդ իմ գիտնալիք բանս է: Մեռնի թէ ապրի, ինչ փոյթ, բայց եթէ ողջ մնայ, լաւ ձեռքերու մէջ պիտի գտնուի, զաւկիդ նախատինքը պիտի կրես, ինչպէս կրեցիր հօրը նախատինքը»: Աւա՜ղ, մէկ ամիս վերջը ամուսինս ցկեանս շղթայակապ աշխատութեան դատապարտուած էր: Անկէ ի վեր թախանձանքներս, աղաչանքներս, որոնցմով լի էին նամակներս, ապարդիւն մնացին, զաւկիս վիճակին վրայ չկրցայ բան մը իմանալ... Ո՛հ, Պ. Ռոտոլֆ, ո՞ւր է զաւակս հիմա: Սա ահաւոր խօսքերը միշտ կը պաշարեն միտքս, «Զաւկիդ նախատինքը պիտի մարսես, ինչպէս մարսեցիր հօրը նախատինքը»:

— Բայց անբացատրելի վայրագութիւն մ'է այդ, ինչո՞ւ համար մոլութեան մղել, ապականել այդ տարաբախտ տղան, ինչո՞ւ մանուկը ձեռքէդ յափշտակել:

— Արդէն ըսի, Պ. Ռոտոլֆ, ստիպելու համար զիս որ իրեն դրամ ղրկեմ. թէպէտ կործանած էր զիս, սակայն դեռ քիչ մը բան մնացած էր, որ այս կերպով սպառեցաւ: Որչափ որ անօրէն չարագործ մ'է, սակայն չեմ կրնար հաւատալ թէ նոյն գումարին գոնէ մէկ մասը գործածած չըլլայ այդ տարաբախտ տղան մեծցնելու և կրթելու համար:

— Արդեօք զաւակդ ոևէ նշան, ոևէ նիշ չունի՞, որով կարելի ըլլայ ճանչնալ զինքը:

— Ոչինչ, բայց եթէ ըսած նշանս: Պ. Ռոտոլֆ, լաջուարթի վրայ փորագրուած Հոգւոյն Սրբոյ պզտիկ պատկեր մը, որ արծաթեայ բարակ շղթայով մը վիզէն կախուած էր: Այս մասունքը Ս. Պապէն օրհնուած էր:

— Օն, մի՛ վհատիր, սիրտ ա՛ռ, Աստուած ամենակարող է:

— Արդարեւ նախախնամութիւնը ձեր ճամբուն վրայ դրաւ զիս, Պ. Ռոտոլֆ:

— Շատ ուշ, սիրելի տիկին Ժորժ, շատ ուշ. եթէ աւելի շուտ դրած ըլլար, թերեւս շատ մը վիշտեր խնայէի ձեզի:

— Ո՛հ, Պ. Ռոտոլֆ, միթէ բարիքներով չէ՞ք լեցուցած զիս արդէն:

— Ի՞նչ բանի մէջ: Այս ագարակը գնեցի: Բարեկեցութեանդ օրով, կալուածներուդ վրայ անձամբ կը հսկէիր. այժմ հաւանեցար իմ մատակարարս ըլլալու: Քու պատուական խնամքներուդ, ուշիմ գործունէութեանդ շնորհիւ, ագարակը կը բերէ ինծի...

— Ի՞նչ կը բերէ, տէր իմ, — ըսաւ տիկին Ժորժ, Ռոտոլֆի խօսքը ընդմիջելով, միթէ հասոյթները գրեթէ ամբողջութեամբ չե՞ն գործածուիր ոչ միայն բարւոքելու մշակներուն վիճակը, որոնք արդէն մեծ շնորհք մը կը նկատեն իրենց մուտքը՝ այս տիպար ագարակին մէջ... այլ նաև շատ մը տարաբախտներ մխիթարելու, այս գաւառին մէջ, մեր Լաւբորդ բարի երէցին միջոցաւ...

— Աղէկ միտքս ձգեցիր այդ բարի երէցը, — ըսաւ Ռոտոլֆ, տիկին Ժորժի գովասանքներէն խոյս տալու համար: Արդեօք իրեն իմաց տուի՞ր իմ գալուստս: Կը փափաքիմ իր հովանաւորութիւնը խնդրել պաշտպանեալիս համար... արդեօք նամակս ստացե՞ր է:

— Պ. Մըրֆ, առտուն հասած ատենը, իրեն յանձներ է զայն:

— Այդ նամակին մէջ, քանի մը բառով մեր բարի երէցին կը պատմէի այս հէք աղջկան պատմութիւնը, վստահ չէի թէ այսօր պիտի կարենայի գալ... Այդ պարագային, Մըրֆ պիտի բերէր Մառին...

Ագարակին սպասաւորներէն մին ընդմիջեց այս խօսակցութիւնը, որ պարտէզին մէջ տեղի կ'ունենար:

— Տիկին, Պատ. երէցը ձեզի կ'սպասէ:

— Տղաս, արդեօք սուրհանդակին ձիերը հասա՞ն, — ըսաւ Ռոտոլֆ:

—Այո, Պ. Ռոտոլֆ, կը լծեն։

Եւ սպասաւորը մեկնեցաւ պարտէզէն։

Տիկին Ժորժ, երէցն ու ագարակին բնակիչները Ֆլէօռ-տը-Մառիին պաշտպանը կը ճանչնային լոկ Ռոտոլֆ անունով։ Մըրֆի գաղտնապահութիւնը անթափանցելի էր։ Ռոտոլֆի հետ գլուխ գլխի խօսակցութեան ատեն, միշտ sir իմ կը կոչէր զայն, իսկ օտարներու առջև միշտ հոգ կը տանէր Պ. Ռոտոլֆ կոչելու։

— Կը մոռնայի ըսել թէ. սիրելի տիկին Ժորժ,— ըսաւ Ռոտոլֆ տուն դառնալով, Մառիի —կուրծքը, կարծեմ, ակար է. զրկանքը, թշուառութիւնը խանգարած են իր առողջութիւնը։ Այս առաւօտ, բաց օդին, ուշադրութիւնս գրաւեց իր գունատութիւնը, թէև այտերը վարդի պէս կարմիր էին, աչքերն ալ տենդային փայլով մը կը շողային։ Մեծամեծ խնամքներու պէտք ունի հէք աղջիկը։

— Վստահ եղէք իմ վրայ, Պ. Ռոտոլֆ, փա՜ռք Աստուծոյ, ծանր բան մը չկայ. այդ տարիքին մէջ... գիւղը, ազուոր օդ, հանգիստ և բարօրութիւն վայելելով, շուտով պիտի ապաքինի։

— Կը յուսամ..., բայց այսու հանդերձ ձեր գիւղացի բժիշկներուն վրայ վստահութիւն չունիմ... Մըրֆի պիտի պատուիրեմ որ բժիշկս հոս բերէ, անուանի մը, խիստ ճարտար բժիշկ մը... որ պէտք եղած առողջապահական կանոնը ցոյց պիտի տայ։ Մառիի վրայ ստէպ լուր տուր ինծի։ Ժամանակէ մը վերջ, երբ բոլորովին հանգստանայ և հանդարտի, իր ապագային վրայ պիտի մտածենք... Թերևս իրեն համար աւելի աղէկ է որ միշտ քովդ մնայ... եթէ գոհ ձգէ քեզ։

— Իմ փափաքս ալ այդ է, Պ. Ռոտոլֆ, զաւկիս տեղը պիտի բռնէ, որուն վրայ կ'ողբամ ամէն օր։

— Վերջապէս, յուսանք քեզի համար, յուսանք իրեն համար։

Նոյն պահուն Ռոտոլֆ և տիկին Ժորժ ագարակին կը մօտենային, Մառի և Մըրֆ ալ միւս կողմէ ետ կը դառնային։ Պատուարժան ազնուականը թողուց Կուալէօզի թեւը, և գրեթէ շփոթած դէմքով մ'ըսաւ Ռոտոլֆի ականջէն վար.

— Այս փոքրիկ աղջիկը դիւթեց հմայեց զիս. հիմա չեմ գիտեր թէ ո՞վ աւելի համակրութիւնս կը գրաւէ, Մառի՞ թէ տիկին Ժորժ։ Արդարեւ վայրի ու վայրագ գազան մ'էի։

— Վստա՜հ էի թէ պաշտպանեալիս արժանիքը պիտի գնահատէիր. ծերունիդ իմ Մըրֆ,— ըսաւ Ռոտոլֆ ժպտելով, և ազնուականին ձեռքը սեղմելով։

Տիկին Ժորժ, Մառիին թեւէն կրթնած, անոր հետ մտաւ գետնայարկի փոքրիկ սրահը, ուր կ'սպասէր Լապօրդ երէցը։

Մըրֆ մեկնումի պատրաստութիւններուն վրայ հսկելու գնաց։ Տիկին Ժորժ, Մառի, Ռոտոլֆ և երէցը առանձին մնացին։

Այս փոքրիկ սրահը, թէպէտ պարզ այլ հանգստաւէտ, պարսկական կերպասով սրահակուած ու կահաւորուած էր, տանը մնացեալ մասին պէս, ճիշդ ինչպէս որ Ռոտոլֆ նկարագրած էր Կուալէօզի։ Թանձր գորգ մը փռուած էր տախտակամածին վրայ, առատ կրակ մը կը ճարճատէր վառարանին մէջ, և երփներանգ մարգարտածաղիկներու երկու ահագին փունջեր, որ բիւրեղեայ երկու անօթներու մէջ դրուած էին, իրենց պալսամական թեթև հոտը կը բուրէին սրահին մէջ։ Կիսաբաց կանանչ վանդակներուն մէջէն կը տեսնուէին մարգագետինը, գետակը և անկէց անդին ալ շագանակենիներով ծածկուած բլրակը։

Լապօրդ երէցը, որ վառարանին մօտ նստած էր, ութսուն տարին լրացուցեր էր։ Յեղափոխութեան վերջին օրերէն ի վեր կը հովուէր այս խեղճ թեմը։ Յոյժ պատկառելի էր իր ալեփառ, նիհար և տկար ինչ վշտահար դէմքը, ալիտակ երկայն մազերով շրջանակուած որ իր սեւ և կարկատուած փիլոնին օձիքին վրայ կը կախուէին։ Երէցը կ'ըսէր թէ նախամեծար կը համարէր տաքուկ ըսկիր չուխայով երկու երեք աղքատիկ աղաք հագուեցնել քան թէ պճնասիրութեան

ծախել, այսինքն՝ իր փիլոնները ծրարել պահել։ Բայց այնչափ ծեր էր որ իր ձեռքերը անդադար կը դողային, և երբ խօսած ատեն երբեմն վեր կը վերցնէր զանոնք, կը կարծուէր թէ կ'օրհնէր։

— Հայր սուրբ, — ըսաւ Ռոտոլֆ յարգանօք, — տիկին Ժորժ հաճեցաւ ստանձնել այս դեռատի աղջկան հոգածութիւնը, որուն համար ձեր բարի խնամքներն ալ կը խնդրեմ։

— Իրաւունք ունի այդ խնամքներուն, բոլոր անոնց պէս որ մեղք կը գործեն.. Աստուծոյ ողորմութիւնը անսպառ է... սիրելի աղջիկս, սոսր ապացոյցը տուաւ չլքանելով քեզ շատ ցաւալի փորձութիւններու մէջ... Ես ամէն բան գիտեմ ...— Եւ Մարիի ձեռքը բռնեց իր դողդողջուն և պատկառելի ձեռքերուն մէջ։— Այն վեհանձն մարդը, որ քեզ ազատեց, Ս. Գրքին սա խօսքը իրականացուց. «Տէրը մօտ է ամէն անոնց որ իր օգնութիւնը կը հայցեն. պիտի կատարէ փափաքներն ամէն անոնց որ իր երկիւղը կը կրեն. պիտի լսէ անոնց աղօթքները և պիտի փրկէ զանոնք։» Հիմա կը մնայ քեզ վարքովդ արժանի հանդիսանալ անոր բարութիւններուն։ Մինչ պատրաստ պիտի գտնես զիս, քեզ խրախուսելու, քեզ օգնելու... այն բարի ճամբուն մէջ ուր ահա կը մտնես։ Տիկին Ժորժի անձին վրայ ամէնօրեայ օրինակ մը պիտի գտնես... և իմ անձիս վրայ ալ արթուն խորհրդատու մը... Աստուած պիտի լրացնէ իր գործը...

— Իսկ ես պիտի աղօթեմ Աստուծոյ, ամէն անոնց համար որ իմ վրաս գթացին. և զիս առ Աստուած բերին, Հայր սուրբ ...— ըսաւ Կուալէօզ, քահանային առջև ծնրադրելով։ Մարիի արտայայտութիւնը տարապայման էր և հեծկլտուքը ձայնը կը խեղդէր։

Տիկին Ժորժ, Ռոտոլֆ, արդէն սաստիկ յուզուած էին։

— Ոտք ելիր, սիրելի զաւակս, — ըսաւ երէցը — քիչ ատենէն պիտի գտնես թողութիւնն այն մեծամեծ սխալանքներուն որոնց զոհը եղար մանաւանդ քան թէ յանցապարտ, վասն զի մարգարէն կ'ըսէ. «Տէրը կը պաշտպանէ գլորուելու մօտ եղողները և կը կանգնէ գլորուածները»։

Մրրֆ նոյն պահուն սրահին դուռը բացաւ և ըսաւ.

— Պ. Ռոտոլֆ, ձիերը պատրաստ են։

— Մնաք բարով, Հայր սուրբ, մնաք բարով, բարեխիղճ տիկին Ժորժ, ձեզի կը յանձնեմ ձեր զաւակը... մեր զաւակը, պիտի ըսէի։ Ո՛ն, մնաս բարով, Մարի, քիչ ատենէն պիտի գամ քեզ նորէն տեսնելու։

Պատկառելի քահանան, տիկին Ժորժի և Կուալէօզի թևին կրթնած, որոնք անոր դողդոջ քայլերուն կ'օգնէին, սրահէն դուրս ելաւ Ռոտոլֆի մեկնումը տեսնելու համար։

Արևուն վերջին ճառագայթները պայծառ երանգ մը կուտային այս չահեկան ու սիրուն խմբակին։

Ծերունի քահանայ մը, գթութեան, քաւութեան և յաւիտենական յոյսի խորհրդանշան։

Կին մը, այն ամէն վիշտերով զգածուած, որք կրնան ընկճել կողակից մը, մայր մը...

Դեռ նոր մանկութենէ ելած ծաղկատի աղջիկ մը, որ տակաւին քիչ առաջ մոլութեան անդունդը նետուած էր, թշուառութեան և ոճրագործութեան անարգ հալածումին երեսէն...

Ռոտոլֆ կառքը նստաւ, Մրրֆ ալ անոր քովը բազմեցաւ և ձիերը սրարշաւ մեկնեցան։

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

ԺԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Կուալէօզը տիկին Ժորժի հոգածութեան յանձնելէ վերջ, յաջորդ օրը Ռոտոլֆ, մինչ գործաւորի հագուստով, ճիշդ կէսօրին, նստած կ'սպասէր Բանիէ-Ֆլէօրի (Ծաղկած Կողով) անուն կապելային դրան առջև, որ Բերսիի քաղաքադուռէն շատ հեռու չէր։ Նախընթաց իրիկուն, ժամը տասնին, Շուրինէօր ճշտապահութեամբ ներկայ գտնուած էր Ռոտոլֆի ցոյց տուած ժամադրավայրը։ Պատմութեանս շարունակութիւնը պիտի ծանօթացնէ այս ժամադրութեան արդիւնքը։

Ուրեմն կէս օր էր, հեղեղանման կ'անձրեւէր։ Սէն գետը, գրեթէ շարունակական անձրեւներէն յորդելով, անագին բարձրութեան մը հասեր էր եւ քաղաքին մէկ մասը կ'ողողէր։ Ռոտոլֆ ատեն ատեն անհամբեր կը նայէր քաղաքադրան կողմը։ Վերջապէս, հեռուէն այր մը եւ կին մը նշմարելով, որ հովանոցի մը տակ պատսպարուած կը յառաջանային, Շուէդը եւ Մէդր-տ'էքօլը ճանչցաւ։ Այս երկու անձերը բոլորովին կերպարանափոխ եղած էին. աւազակը իր յոռի հագուստները թողած եւ իր վայրագ կերպարանքը փոխած էր։ Կանանչ ֆանթէզի երկայն ռետինկոթ մը եւ կլոր գլխարկ մը կը կրէր։ Փողկապը եւ շապիկը յետին ծայր ճերմակ ու մաքուր էին։ Եթէ այս մարդուն դէմքին զարհուրելի տգեղութիւնը եւ իր մշտավառ ու յարաշարժ նայուածքին գազանակերպ փայլը չըլլար, իր հանդարտ ու անվրդով քալուածքը տեսնողը պիտի կարծէր թէ պատուաւոր քաղքենի մ'էր։

Միականի պառաւը, որ նոյնպէս հագուեր չքուեր էր, ճերմակ գդակ մը եւ վարդագոյն մետաքսէ մեծ շալ մը կը կրէր, եւ ձեռքը բռնած էր լայն սակառիկ մը։

Անձրեւը պահ մը դադրած ըլլալով, Ռոտոլֆ իր նողկանքը զսպեց եւ շիտակ սոսկալի ամոլին ընդառաջ գնաց։ Մէդր-տ'էքօլ, կապելային ծածկապարտութեան տակ, կը գործածէր գրեթէ խիստ մաքուր լեզու մը, որ մշակուած մտքի մը յատուկ նշանն էր, եւ իր արհեստական պատուախօսութիւններուն հետ տարօրինակ հակապատկեր մը կը կազմէր։ Երբ Ռոտոլֆ անոր մօտեցաւ, աւազակը խորին յարգանքով ողջունեց. Շուէդ խոնարհութիւն ըրաւ։

— Պարոն, ձեր ամենախոնարհ ծառան եմ, — ըսաւ Մէդր-տ'էքօլ, — եւ պարտականութիւնս կատարելու պատրաստ, շատ ուրախ եմ որ ծանօթութիւն կը հաստատեմ... կամ մանաւանդ ծանօթութիւնս կը նորոգեմ ձեզի հետ... վասնզի, նախընթաց օր, կռուփի երկու հարուածներ տուիք ինծի, ո՛րքան ուժգին որ ռնգեղջիւր մը կրնային սպաննել... բայց հիմակ ատոր վրայ չխօսինք, վստահ եմ որ ձեր կողմէ

կատակ մ'էր... պարզ կատակ մը... Այդ կէտը գոցենք... ծանրակշիռ շահեր նորէն կը միացնեն մեզ... Երէկ իրիկուն, ժամը տասնըմէկին, Շուրինէօրը տեսայ կապելային մէջ՝ այս առտուան համար հոս ժամադրութիւն տուի, եթէ երբեք փափաքէր գործակցիլ մեզի, բայց կ'երեւի թէ բացէ ի բաց կը մերժէ...

— Դուն կ'ընդունի՞ս։

— Եթէ կը հաճիք, պարոն, ի՞նչ է ձեր անունը։

— Ռոտոլֆ։

— Պ. Ռոտոլֆ, գինետուն մտնե՛նք, ո՛չ ես ճաշեր եմ, ոչ ալ տիկինս, պատառ մը հաց ուտելով հանդերձ, հանդարտ պիտի խօսինք մեր պզտիկ գործերուն վրայ։

— Շատ լաւ։

— Թողած տանն ալ կրնանք խօսակցիլ. դուք եւ Շուրինէօր անպատճառ ինծի եւ կնոջս հատուցում մ'ընելու պարտաւոր էք։ Երկու հազար ֆրանքէն աւելի կորուստ մ'ընել տուիք մեզի։ Շուէդ Սէնդ-Ուէնի մօտ ժամադրութիւն մը ունէր աղուոր բարձրահասակ պարոնի մը հետ, որ անցեալ իրիկուն քեզ հարցնելու եկեր էր գինետունը։ Երկու հազար ֆր. կ'առաջարկէր մեզի, պայմանաւ որ բան մ'ընենք ձեզի ... Շուրինէօր այդ բանը գրեթէ բացատրեց ինծի, բայց ատոր վրայ կը խորհինք. Ֆինէ՛դ, — ըսաւ աւազակը Շուէդի, — դուն կապելայ գնա՛ սենեակ մը ընտրէ եւ ճաշը ապսպրէ, քանի մը կողիկ, կտոր մը հորթի միս, աղցան մը եւ երկու շիշ Պօնի առաջնակարգ գինի, մենք ալ ետեւէդ կը հասնինք։

Շուէդ, որ աչքը վայրկեան մը չէր հեռացուցած Ռոտոլֆի վրայէն, Մէդր-տ'էքօլի հետ ակնարկ մը փոխանակելէ վերջ մեկնեցաւ։ Մէդր-տ'էքօլ կրկնեց. — Պ. Ռոտոլֆ, կ'ըսէի թէ Շուրինէօր այս երկու հազար ֆրանքի առաջարկին վրայ մտքըս չիներ էր։

— Ի՞նչ կը նշանակէ միսֆ շիլինկ։

— Ճիշդ է... այս լեզուն քիչ մը շատ փառաւորական կը գտնես ինծի համար. կ'ուզէի ըսել թէ Շուրինէօր ինծի

գրեթէ հասկցուցեր էր թէ սղաւոր բարձրահասակ պարոնը ի՞նչ կ'ուզէր ձեզմէ, իր երկու հազար ֆրանքով:

— Լաւ, լաւ...

—Բայց ես դեռ լաւ չեմ գիտեր, երիտասարդ, վասն զի Շուրինէօր երէկ առաւօտ Շուէդի հանդիպեր է Սէնդ-Ուէնի մօտ, և քայլ մը անկէ չէ հեռացեր, երբ սղաւոր բարձրահասակ մարդուն գալը տեսեր է, այնպէս որ այս վերջինը չէ համարձակեր Շուէդի մօտենալ: Հետեւաբար պարտաւոր էք երկու հազար ֆրանքի չափ մը ցուցնել ինծի:

— Անկէ զերկին բան չկայ... բայց մեր խօսքին դառնանք. փառաւոր գործ մը առաջարկեցի Շուրինէօրի, որ նախ ընդունեց, յետոյ խօսքէն դարձաւ:

— Այդպիսի արտառոց գաղափարներ մեջտ ունեցեր է...

— Բայց խօսքէն դարձած ատեն, դիտել տուաւ թէ...

— Ի՞նչ դիտել տուաւ...

— Թշուառակա՛ն... քերականութիւնդ լմնցուցեր ես...

— Մէդր-տ'էքօլ (վարժապետ), իմ արհեստս է:

— Դիտել տուաւ թէ ինք եթէ կարմիր հաց չէր ուտեր, պէտք չունէր ուրիշները զլուեցնելու և թէ դուք պիտի կրնայիք օգնել ինծի:

— Եթէ բացբերանութիւն չըլլար, կրնա՞մ գիտնալ թէ երէկ առաւօտ ի՞նչ բանի համար ժամադրութիւն տուիք Շուրինէօրի, Սէնդ-Ուէնի մէջ, ու, ով առիթ տուիք անոր Շուէդի հանդիպելու. Շուրինէօր այս մասին պատասխան տալու անճրկեցաւ:

Ռոտոլֆ աննշմարելի կերպով չըթունքները խածաւ և ուսերը թօթուելով պատասխանեց.

— Կը հաւատամ, որովհետեւ ծրագիրս կիսովին միայն յայտներ էի իրեն... կը հասկնաք անշուշտ... որովհետեւ չէի գիտեր թէ բոլորովին որոշա՞ծ էր...

— Խոհեմութիւն ըրեր էք:

— Անշուշտ, որովհետեւ մէկ քարով երկու թռչուն զարնել կ'ուզէի:

— Զգուշաւոր մարդ էք... բայց խօսքին թելը չկտրենք, կ'ըսէիք թէ Շուրինէօրի ժամադրութիւն տուեր էիք Սէնդ-Ուէնի մէջ, անոր համար որ...

Ռոտոլֆ, պահ մը վարանելէ վերջ, հաւանական առասպել մը գտնելու բախտաւորութիւնն ունեցաւ, Շուրինէօրի անճարակութիւնը պարտկելու համար, ուստի կրկնեց.— ահա խնդիրը.— Առաջարկած կողոպուտս շատ շահաւէտ է, որովհետեւ խնդրոյ նիւթ եղած տան տէրը գիւղը կը գտնուի... բոլոր վախս սա էր թէ Բարիզ կը դառնար: Այս մասին ապահով ըլլալու համար, Բիէւֆիլ գացի, ուր կը գտնուի այդ ամարանոցը, և հոն իմացայ թէ վաղը չէ միւս օր հոս պիտի դառնար:

— Շատ լաւ, բայց հարցումս դարձեալ կը կրկնեմ. ինչո՞ւ համար ժամադրութիւն տուիք Շուրինէօրի, Սէնդ-Ուէնի մէջ:

— Շատ յիմարիկ ես եղեր, Բիէւֆիլէ Սէնդ-Ուէն ո՞րչափ հեռաւորութիւն կայ:

— Գրեթէ մէկ փարսախ:

— Սէնդ-Ուէնէն Բարի՞զ:

— Նոյնչափ:

— Լա՛ւ, եթէ Բիէւֆիլի մէջ մէկը չգտնէի, այսինքն տանը թափուր գտնէի... հոն ալ աղուոր գործ մը կար, թէեւ Բարիզի գործէն նուազ շահաւոր, բայց դարձեալ բաւականաչափ... Սէնդ-Ուէն կը վերադառնայի Շուրինէօրը գտնելու, որ ինծի կ'սպասէր, յետոյ Բիէւֆիլ պիտի դառնայինք կարճ ճամբէ մը որ ինծի ծանօթ էր, և...

— Կը հասկնամ. Եթէ, ընդհակառակն, ձեր ծրագրած տունը Բարիզի մէջ ըլլա՞ր...

— Ռէվօլիի ճամբով Էգուալի քաղաքադուռը պիտի հասնէինք և անկէց ալ Սյրիկերու ծառուղին...

— Բայլ մը միայն խորամէ հեռու եմ... շատ պարզ է: Ուրեմն Սէնդ-Ուէնի մէջ ընտրած էիք ձեր կեդրոնը, ծրագրած երկու գործողութիւնները ի գլուխ հանելու համար... իրաւ որ ընտի՛ր յատակագիծ: Հիմա կը հասկնամ թէ Շու-

ըննէօր ինչո՞ւ համար Սէնդ-Ուէն կը դառնուէր։ Ըսել է թէ Այ-րիններու ծառուղիին տունը մինչեւ վաղը չէ միւս օր անգամ պիտի մնայ։

— Անշո՛ւշտ . . . բայց դանդաղանէն։

— Անշուշտ . . . գանէ շահաւէտ գործողութի՞ւն մ'է . . .

— Տանուտիրոջ գրասենեակին մէջ վաթսուն հազար ֆր.ի ոսկեդրամ կայ։

— Տան ամէն մասերը կը ճանչնա՞ք։

— Գրպանս գրածի պէս։

— Լաւ՛ . . . ահա հասանք, օտարներուն առջեւ բառ մը անգամ պէտք չէ ըսել։ Չեմ գիտեր թէ դուք ալ ինծի պէ՞ս էք․ առաւօտան օդը ախորժակս բացաւ։

Շուէդ կապելային դրան սեմին վրայ կեցեր էր։

—Այս կողմէն ,—ըսաւ , այս կողմէն . . .մեր ճաշը ապսպրեցի։

Ռօտոլֆ ուզեց որ աւազակը իրմէ առաջ անցնի , սոր համար իր պատճառներն ունէր , բայց Մէգր-տ'Էքօլ այս մար-դավարութիւնը մերժելու համար ա՛յնքան թախանձանք ըրաւ որ նախ Ռօտոլֆ ներս մտաւ։ Սեղան նստելէ առաջ , Մէգր-տ'Էքօլ երկու մէջնորմերէն թէ՛ մէկին և թէ միւսին թեթեւակի զարկաւ , հասկնալու համար թէ որչափ հաստ են և որչափ հնչական։

— Շատ ցած ձայնով խօսելու պէտք պիտի չունենանք ,— ըսաւ—մէջնորմը բարակ չէ , կերակուրնիս թո՛ղ մէկ անգամէն բերեն , որպէս զի մեր խօսակցութիւնը անդադար չընդհա-տուի։

Գինետան սպասուհիներէն մին նախաճաշը բերաւ։ Դրան գոցուելէն առաջ , Ռօտոլֆ տեսաւ որ ածխավաճառ Մըրֆ մօտակայ խուցի մը մէջ լռջութեամբ նստած էր սեղանին առ-ջեւ։ Սենեակը , որուն մէջ մեր նկարագրած տեսարանը կը պարզուէր , երկայն և նեղ էր փողոցին վրայ նայող միակ պա-տուհանով մը լուսաւորուած էր և դրան դիմացը կը գտնուէր։ Շուէդ այս պատուհանին դարձուցած էր կռնակը․ սեղանին մէկ կողմը Մէգր-տ'Էքօլ նստած էր և միւս կողմն ալ Ռօտոլֆ։

Երբ սպասուհին դուրս ելաւ , աւազակը ոտք ելաւ , իր պնակը առաւ , և գաց նստաւ Ռօտոլֆի քով , այնպիսի կեր-պով մը որ դուռը անոր աչքերէն կը ծածկէր։

— Աւելի աղէկ պիտի խօսակցինք ,—ըսաւ ,—բարձր խօ-սելու պէտք պիտի չունենանք։

— Ասկէց զատ , կ'ուզես որ դրան ու իմ մէջտեղս նստիս , որպէս զի դուրս ելլելս արգիլես ,— պատասխանեց Ռօտոլֆ պաղարեամբ։

Մէգր տ'Էքօլ հաստատական նշան մ'ըրաւ , յետոյ [illegible]-կօղին քովի գրպանէն կիսովին դուրս հանեց երկայն ու կլոր սլաք մը , որ սաղի զօրաւոր փետուրի մը չափ հաստ էր և որուն փայտէ կոթը անյայտ կ'ըլլար իր մազոտ մատներուն տակ։

— Կը տեսնէ՞ք սա ,— ըսաւ։

— Այո՛ .

— Ուրեմն փախաքողները թող պատրաստ ըլլան։

Եւ յօնքերը պռստելով այնպիսի շարժումով մը որ անոր վագրի ճակտին պէս լայն ու տափակ ճակատը խորշոմեց , նշանակութիւն ունեցող շարժում մ'ըրաւ.

— Եւ վստահ եղէք թէ մարդուս սլքար ես սրած եմ , — յարեց Շուէդ։

Ռօտոլֆ , աքանչելի հանդարտութեամբ մը , ձեռքը բաճկո-նակին տակը տարաւ , երկհարուածեան ատրճանակ մը հանեց , Մէգր տ'Էքօլի ցոյց տուաւ և նորէն գրպանը դրաւ։

— Շատ լաւ , զիրար հասկնալու համար ստեղծուած ենք , — ըսաւ աւազակը , — բայց դուն իմ միտքս չես հասկնար . . . Հիմա անկարելին պիտի ենթադրեմ . . . Եթէ զիս բռնելու գան , դուն ինծի դէմ ծուղակ լարած ըլլաս թէ ոչ , արիւնդ պիտի պաղեցնեմ։

Եւ վայրագ ակնարկ մը նետեց Ռօտոլֆի վրայ։

— Նոյն միջոցին ես ալ անոնց վրայ պիտի յարձակիմ քեզի օգնելու համար , հոգիս , — գոչեց Շուէդ։

Ռօտոլֆ պատասխան չտուաւ․ ուսերը թօթուեց և գաւաթ մը գինի լեցնելով խմեց։

Այս պարզաբանութիւնը պատկառ ազդեց Մէգր տ'էքօլի:

— Միտքս միայն իմաց տալ էր թէ...

— Լաւ, լաւ, չամփուրդ գրպանդ տեղաւորէ, հոս չամփ-րելու հաւ չկայ, ես ծեր աքաղաղ մ'եմ. և սուր բիզեր (մահմուզ) ունիմ, — ըսաւ Ռօտոլֆ, — հիմա գործի վրայ խօ-սինք...

— Խօսի՛նք գործի վրայ, բայց չամփուրիս բան մը՛ ըսեր, որովհետև ձայն չունի ան, ո՛չ ալ մարդու անհամբերութիւն կը պատճառէ...

— Եւ սակայն շատ աղուոր գործ կը տեսնէ, այնպէս չէ՞, հօգիս, — յարեց Շուէթ:

— Աղէկ միտքս բերաւ, — ըսաւ Ռօտոլֆ, խօսքը Շուէթի ուղղելով, — ի՞նչ է որ Կուալէօզի ծնողքը կը ճանչնաք:

— Մարդս իր վրայ երկու նամակ ունի, որ այդ գործին վրայ կը խօսին... Բայց փոքրիկ բամբիշը երկուք պիտի չտեսնէ զանոնք... Մատերպոլս խելոյն իր աչքերը պիտի փորեմ... Ո՛հ, եթէ կարկտային մէջ անգամ մը ձեռք անցունեմ զինքը, հաշիւը աղէկ պիտի տեսնեմ:

— Է՛յ, Ցինէդ, կը խօսինք կը խօսինք և գործ մը տե-սած չունինք:

— Միթէ կրնա՞նք անոր առջև զաղտնիք պարզել, — հար-ցուց Ռօտոլֆ:

— Ամենայն վստահութեամբ. փորձուած է, և ի հարկին պիտի կրնայ օգտակար ըլլալ մեզի, իբրև լրտես, անցեկարեր, դրօշմահան, զողոնաթաքոյց, վաճառորդ, և այլն. պատուա-կան տանտիկնոջ մը ամէն յատկութիւններն ունի... Զրք-նաղ Ցինէդս, — յարեց աւազակը, ձեռքը սոսկալի պա-ռաւին կարկառելով, — քեզի մատուցած ծառայութիւններուն վրայ գաղափար չունիք... Բայց ինչո՞ւ շալդ չես հաներ, Ցի-նէդ, երբ դուրս ելլենք, կրնաս մսիլ... Սա՛ աթոռին վրայ դիր սակառիկիդ հետ:

Շուէթ շալը վրայէն հանեց:

Ռօտոլֆ, թէև կարովամիտ և իր անձին տէր, չկրցաւ զար-

մանքի շարժում մը զգալ, երբ պառաւին վիզէն կախուած տեսաւ լաջուարդի վրայ փորագրուած Հօգին Սրբոյ փոքրիկ պատկեր մը, արծաթէ շղթայի մը օղակէն անցուած, ճիշդ յար և նման ա՛յն նկարագրուած պատկերին զոր տիկին Ժօրժի զաւակը իր վիզը կը կրէր անյայտացած ատեն:

Այս գիւտին վրայ, յանկարծակի գաղափար մը եկաւ Ռօ-տոլֆի միտքը: Շուրինէօրի խօսքին նայելով, Մէգր տ'էքօլ, վեց ամսէ ի վեր թիարանէն փախած և դէմքը այլափո-խելով, ոստիկանութեան բոլոր խուզարկութիւններն ի դերև հանած էր: Նոյնպէս վեց ամսէ ի վեր տիկին Ժօրժի ամուսինը թիարանէն անյայտացած էր, և ոչ ոք գիտէր թէ ի՛նչ եղած էր: Ռօտոլֆ խորհեցաւ թէ Մէգր-տ'էքօլ կրնար նոյն սարսա-փելի կնոջ ամուսինը ըլլալ: Այդ պարագային մէջ, Մէգր տ'է-քօլ անշուշտ գիտէր տիկին Ժօրժի որբացած զաւկին վիճակը. ատկէց զատ իր քով ունենալու էր Կուալէօզի ծնողներուն վե-րաբերեալ քանի մը թուղթեր: Ուրեմն Ռօտոլֆ նոր շարժա-ռիթներ ունէր իր ծրագիրներուն մէջ յարատևելու: Բարե-բախտաբար Ռօտոլֆի մտադրութիւնը վրիպեցաւ աւազակին ուշադրութենէն, որովհետև Շուէթին կերակուր մեծարելու զբաղած էր:

— Վա՛յ նզովեցդ սրմտո... Ի՞նչ աղուոր շղթայ մը ունիս եղեր — ըսաւ Ռօտոլֆ՝ մխականի պառաւին:

— Աղուոր... բայց աժան... — պատասխանեց պառաւը խըն-դալով, — արևելեան շինծու բան մ'է, զոր կը կախեմ, մինչև որ մարդուկս իրականը առնէ:

— Այդ բանը պարանէն կախուած ունի, Ցինէդ, — եթէ ա-ղէկ գործ մը ընենք, գործդ գործ է...

— Կը զարմանամ թէ ինչպէս աղէկ նմանցուցեր են, — շարունակեց Ռօտոլֆ... — Իսկ ծայրի՞նը... ի՛նչ է սա պզտիկ կապոյտ բանը:

— Մարդուս ընծան է, մինչև որ ժամացոյց մը նուիրէ ին-ծի, այնպէս չէ՞, հոգիս:

Ռօտոլֆ իր կասկածները կիսովին հաստատուած կը տես-

նէր։ Անհամբեր Մէգր տ՚էքօլի պատասխանին կ՚սպասէր։ Այս վերջինը կրկնեց. — պէտք է որ աղէկ պահես, Ֆինէգ... Ատիկա հմայեակ (թըլըսըմ) մ՚է... յաջողութիւն կը բերէ։

— Հմայեա՞կ մը... ըսաւ Ռօտօլֆ անփութութեամբ։ — Միթէ հմայեակներու հաւատ կ՚ընծայէ՞ք դուք։ Բայց ո՞ր սատանային ծակէն գտար. գործարանին հասցէն տուր որ ես ալ հատ մը գնեմ...

— Ալ չեմ շիներ կոր, սիրելի պարոն, խանութը գոցուած է... Ինչպէս որ կը տեսնես, այս գոհարը շատ հին է... մինչեւ երեք սերունդ կ՚ելլէ... Աչքիս լոյսին պէս կը սիրեմ զայն, ընտանեկան աւանդութիւն մ՚է։ — Ատոր համար է որ Ֆինէգին տուած եմ զայն, որպէս զի իրեն յաջողութիւն բերէ այն ձեռնարկներուն մէջ, ուր կ՚օգնէ ինծի, կատարեալ ճարպիկութեամբ։ Դուն ալ գործի մէջ պիտի տեսնես զինքը, եթէ միասին առեւտրական գործողութիւն մը ընենք... բայց մեր խօսքը չմոռնանք, կ՚ըսէիք թէ Այրիներու ծառուղին...

— Մեծահարուստ մարդու մը բնակած տունը կայ, թիւ 17, ամառուաները կը կոչուի... պարոն...

— Իր անունը հարցնելու անզգամութիւնը պիտի չգործէք... կ՚ըսեն թէ իր գրասենեակին մէջ վաթսուն հազար ֆր. ի ոսկեդրամ կայ, այնպէ՞ս է։

— Վաթսուն հազար ֆր. ի ոսկեդրամ, — գոչեց Ֆինէգ։

Ռօտօլֆ գլխովը հաստատական նշան մ՚ըրաւ։

— Այդ տան ծակը ծուկը կը ճանչնա՞ս, — հարցուց Մեգր-տ՚էքօլ։

— Շատ աղէկ կը ճանչնամ։

— Մուտքը դժուարի՞ն է։

— Այրիներու ծառուղիին կողմէն եօթը ոտք բարձր պատ մը կայ, պարտէզ մը, գետնայարկ պատուհաններ. տունը պարզ գետնայարկ մ՚է։

— Միակ դռնապա՞ն մը կը պահպանէ այդ տունը։

— Այո։

— Երիտասարդ, ըսէք նայիմ, ի՞նչ է ձեր յատակագիծը։

— Շատ պարզ է... պատէն վեր ելլել, տանը դուռը ագուցիկով բանալ կամ դուրսէն պատուհանին փեղկը կոտրել։ Գործիդ կուգա՞յ։

— Չեմ կրնար պատասխան տալ մինչեւ որ ամէն բան անձամբ, այսինքն կնոջս օգնութեամբ չքննեմ։ Բայց եթէ բոլոր ըսածներդ ճիշդ են, ինծի կը թուի թէ երկաթը տաք տաք ծեծելու է... այս իրիկուն իսկ։ Եւ աւազակը պիշ պիշ նայեցաւ Ռօտօլֆի։

— Այս իրիկուն... անկարելի է, — ըսաւ Ռօտօլֆ։

— Ինչո՞ւ համար, քանի որ տանտէրը վաղը չէ միւս օր պիտի վերադառնայ։

— Այո, բայց ես այս իրիկուն չեմ կրնար...

— Իրա՞ւ կ՚ըսէք, ուրեմն ես ալ վաղը չեմ կրնար։

— Ի՞նչ պատճառաւ։

— Ճիշդ այն պատճառաւ որ կ՚արգիլէ ձեզ այս իրիկուն գործելու... — ըսաւ աւազակը հեգնաբար խնդալով։

Ռօտօլֆ պահ մը խորհելէ վերջ կրկնեց. — Լաւ ուրեմն, թող այս իրիկուն ըլլայ։ Ո՞ւր պիտի գտնենք զիրար։

— Իրարմէ պիտի չզատուինք, — ըսաւ Մէգր-տ՚էքօլ։

— Ի՞նչպէս։

— Ի՞նչ հարկ կայ իրարմէ բաժնուելու։ Օդը կը բացուի կոր. պտըտելով պիտի երթանք ակնարկ մը նետելու Այրիներու ծառուղիին. պիտի տեսնէք թէ կինս ի՛նչպէս աշխատիլ գիտէ։ Այս ընելէ ետքը, վերադառնալով սակ մը պիքէթ պիտի խաղանք եւ կտոր մը բան ուտենք Շան զ՚Էլիզէի մէկ փաղին մէջ... զոր կը ճանչնամ ես... գետին ճիշդ մօտիկը, եւ որովհետեւ Այրիներու ծառուղիին վրայ անցուդարձը կանուխ կը դադրի, ժամը տասնին մօտ այն կողմը պիտի դիմենք։

— Ես ժամը իննին պիտի գամ գտնեմ ձեզ։

— Գործը մէկտեղ ընել կ՚ուզէ՞ք թէ ոչ։

— Կ'ուզեմ։

— Պէտք չէ զատուինք, այս թէ ոչ...

— Ապա թէ ո՞չ...

— Պիտի կարծեմ թէ ինծի դէմ ծուղակ մը լարել կ'ուզէք և թէ ատոր համար է որ պիտի երթաք...

— Եթէ քեզի դէմ ծուղակ մը լարել ուզեմ... ո՞վ կ'արգիլէ զիս այս իրիկուն իսկ լարելէ։

— Աստուած շատ քաշել չտայ... Չէիք յուսար որ ես գործը այսքան շուտ գլուխ հանել կ'ուզեմ։ Եւ եթէ իրարմէ չբաժնուինք, պիտի չկրնաք մէկուն իմաց տալ...

— Ուրեմն վրաս կասկա՞ծ ունիս։

— Չափէն աւելի... Բայց, որովհետև բրած առաջարկիդ մէջ քիչ շատ ճշմարտութիւն կրնայ գտնուիլ, և վաթսուն հազար ֆրանքին կէսը կ'արժէ ձեռնարկ մ'ընելու աշխատութիւնը, կ'ուզեմ փորձել զայն, բայց ա՛յս իրիկուն կամ երբե՛ք... Եթէ այս իրիկուն չըլլայ, ձեր մասին ինչ ընելիքս պիտի գիտնամ, և ես ալ իմ կարգիս, օր մը չէ օր մը, իմ արհեստէս պնակ մը պիտի մեծարեմ ձեզի...

— Եւ ես ալ այդ քաղաքավարութիւնդ պիտի փոխարինեմ... Վստահ եղիր։

— Բոլոր այդ խօսքերը յիմարաբանութիւն են, — ըսաւ Շուէդ. — Ես ալ երկուքիս համամիտ եմ, այս իրիկու՛ն կամ բնաւ։

Ռոտոլֆ դժնդակ անձկութեան մէջ կը գտնուէր. եթէ Մէդր տ'էքօլը ձերբակալելու այս առիթը ձեռքէ փախցնէր, անտարակոյս երբեք պիտի չգտնէր նոյն առիթը։ Այդ աւազակը այնուհետև զգուշութիւն պիտի ընէր, կամ թերևս ձերբակալուելով թիարան պիտի նետուէր. այդ պարագային, իրեն հետ պիտի տանէր այն գաղտնիքները զոր Ռոտոլֆ իմանալու մէջ այնքան շահ ունէր։ Ուստի բախտին, իր ճարպկութեան և քաջարութեան վստահելով, ըսաւ Մէդր տ'էքօլի. — Կը հաւանիմ, մինչև իրիկուն իրարմէ պիտի չզատուինք։

— Ուրեմն ա՛լ քուկդ եմ.. բայց դեռ ժամը երկուքն է...

Ասկէ մինչև Այրիներու ծառուղին բաւական հեռու է. տեղատարափ կ'անձրևէ. կերակուրին ծախքը վճարենք և կառք մը բռնենք։

— Եթէ կառք պիտի բռնենք, ուրեմն կրնամ գլանիկ մը ծխել։

— Անշուշտ, — ըսաւ Մէդր-տ'էքօլ — Ցինէդ ծխախոտի հոտէն չի վախնար՛։

— Լաւ ուրեմն, երթամ գլանիկ առնեմ, — ըսաւ Ռոտոլֆ ոտք ելլելով։

— Այդ նեղութիւնը դուք մի՛ առնէք, — ըսաւ Մէդր-տ'էքօլ, զայն կեցնելով, — Ցինէդ պիտի երթայ...

Ռոտոլֆ նորէն տեղը նստաւ։

Մէդր-տ'էքօլ հասկցած էր անոր դիտաւորութիւնը։

Շուէդ դուրս ելաւ։

— Ի՛նչ տմարդի կին մը ունիմ, հէ՞, — ըսաւ աւազակը, և այնքան հաճոյակատար է որ ինծի համար կրակը անգամ կը նետուի։

— Կրակ ըսիր, աղէկ միտքս ինկաւ, այս ինչ ցուրտ է հոս — կրկնեց Ռոտոլֆ, իր երկու ձեռքերը բաճկոնակին տակ պահելով։

Այն ատեն Մէդր-տ'էքօլի հետ խօսակցութիւնը չընդհատելով հանդերձ, ներքնակին գրպանէն մատիտ մը և կտոր մը թուղթ հանեց, յետոյ առանց նշմարել տալու, քանի մը բառ գրեց, գիրերը բաց բաց նշանակելով, որպէս զի իրարու հետ չխառնուին, վասն զի բաճկոնին տակը կը գրէր առանց տեսնելու։

Մէդր-տ'էքօլի ուշմութենէն փրկուած այս տոմսը կը մնար իր հասցէին ղրկել։

Ռոտոլֆ ոտք ելաւ, մեքենաբար պատուհանին մօտեցաւ և սկսաւ ակռաներուն տակէն երգել, և մատները ապակիներուն զարնել երգած եղանակով։

Մէդր-տ'էքօլ եկաւ նոյն պատուհանէն դուրս նայեցաւ և ըսաւ Ռոտոլֆի. — Ի՞նչ եղանակ է երգածդ։

—Սա երգը կ'երգեմ... Դու պիտի չառնես վարդս...

—Շատ սիրուն եղանակ մ'է այդ... միայն կ'ուզէի տեսնել թէ անցորդներուն վրայ բաւական տպաւորութիւն պիտի ընէ՞, որպէսզի ետ դառնալով մտիկ ընեն։

—Այդպիսի յաւակնութիւն մը չունիմ...

— Կը սխալիք, երիտասարդ, վանդի ապակիներուն վրայ սքանչելի կերպով կը թմրկահարէք։ Բայց իմ մաքէս բան մը կ'անցնի կոր... Այրիներու ծառուղին այդ տան պահապանը թերեւս անվնաս կարիճ մ'է... Եթէ դիմադրէ... դուք ատրճանակ մը միայն ունիք... եւ այն ալ շատ թնդիւն կը հանէ, մինչդեռ ասոր պէս գործիք մը (եւ Ռոտոլֆ ցոյց տուաւ իր ալաքին կոթը) թնդիւն չի հաներ... եւ մէկը անհանգիստ չըներ։

— Ի՛նչ, միթէ զայն սպաննելու մի՞տք ունիս, — գոչեց Ռոտոլֆ, — եթէ ատանկ գաղափարներ ունիս, ... ա՛լ չխօսինք ատոր վրայ, ահալ որ որոշուած բան մը չկայ, վրաս մի վստահիր...

— Բայց եթէ արթննա՞յ...

— Կծիկը պիտի գնենք...

— Ատոր պէտք չունիմ, լաւագոյն է որ ամէն բան առաջուց որոշենք... առաջուց։ Ուրեմն մեր ըրելիքը պարզ գողութիւն մ'է, պատէն անցնելով եւ դուռը խորտակելով...

— Միայն այդչափ...

— Շատ չնչին գործ է, բայց վերջապէս բաղձիդ պէս թող ըլլայ։

— Եւ քանի որ վայրկեան մը քովէդ պիտի չզատուիմ, — ըսաւ Ռոտոլֆ մտովի — պիտի չթողում որ արիւն թափես։

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Շուէդ սենեակ մտաւ, ծխախոտ բերելով։

— Ինծի կը թուի թէ անձրեւը դադրեցաւ, — ըսաւ Ռոտոլֆ, գլանիկ մը վառելով։ Ի՞նչպէս կ'ըլլայ, եթէ կառքը անձամբ բռնելու երթանք... քիչ մը սրունքնիս պիտի բացուի։

— Ի՞նչպէս, ա՛լ չանձրեւե՞ր կոր, կրկնեց Մէտր-տ'էքօլ, — Ուրեմն կոյր է՞ք... միթէ կը կարծէք որ Ֆինէդը հարբուխի՞ պիտի ենթարկեմ... այսպիսի թանկագին կեանք մը պիտի վտանգե՞մ... եւ անոր նոր չալը պիտի ապականե՞մ...

— Իրաւունք ունիս, մարդս, սոսկալի օդ մը կայ։

— Լաւ, սպասուհին հիմա պիտի գայ... դրամը վճարած ատեն, պիտի պատուիրենք որ երթայ կառք մը բերէ մեզի — կրկնեց Ռոտոլֆ։

— Շատ խելացի խօսք մ'ըրիք, երիտասարդ։ Այրիներու ծառուղին կողմը պտոյտ մ'ընելու պիտի երթանք։

Սպասուհին ներս մտաւ։ Ռոտոլֆ հարիւր սու տուաւ անոր։

— Ո՛հ, պարոն, կ'ամչցնէք կոր զիս... պիտի չթողում որ ...գոչեց Մէտր-տ'էքօլ։

— Թո՛ղ տուր, քու կարգդ ալ պիտի գայ։

— Կը հաւանիմ, բայց այն պայմանաւ որ ես ալ քիչ մը վերջը քեզի բան մը ընծայեմ Շան զ'էլիզէի զբօսանքներէն մէկուն մէջ, որ պատուական տեղ մ'է...

— Շատ աղէկ, շատ աղէկ, կ'ընդունիմ։

Սպասուհին դրամը վճարելէ վերջ, վար իջաւ։ Ռոտոլ ան. քաղաքավարութեան, ուզեց իրմէ առաջ անցունել Շուէդը։ Մէտր-տ'էքօլ չթողուց եւ Ռոտոլֆի շատ մօտէն քալեց, անոր ամենափոքր շարժումները դիտելով։ Ճաշարանապետը գինետուն ալ կը բանեցնէր։ Յաճախորդներուն մէջ կար սեւցած դէմքով ծխավաճառ մը, որ լայն գլխարկը աչքերուն վրայ իջեցուցած էր, եւ հաշուեմատեանին առջեւ հաշիւը կը մաքրէր,

երբ մեր երեք անձերը երեւցան ։ Մէգր-ա'էքօլին եւ միականի պաշտօնին ուշադիր հսկողութեան հակառակ, Ռօտոլֆ, որ ժամանաժուտ ամոլին առջեւէն կը քալէր, արագ ու աննշմարելի ակնարկ մը փոխանակեց Մրֆի հետ, երբ կառք կը նստէր ։

— Ո՞ւր պիտի երթանք, քաղաքացի, — հարցուց կառապանը ։

Ռօտոլֆ բարձրաձայն պատասխանեց. — Այն ծառուղին...

— Աքաքիաներու ծառուղին, Պուլօնի անտառը. — գոչեց Մէգր-ա'էքօլ, անոր խօսքը ընդմիջելով. յետոյ յարեց. — կառապան, աղէկ պիտի վճարուիս ։

Կառքին դռնակը գոցուեցաւ ։

— Այս պանդոյններուն առջեւ մեր երթալիք տեղը ի՛նչպէս կը յայտնէք, — կրկնեց Մէգր-ա'էքօլ ։ Եթէ վարը ամէն բան երեւան ելլէ, այսպիսի փոքրիկ ապացոյց մը կրնայ ի կորուստ մատնել մեզ ։ Ա՛խ, երիտասարդ, շատ անխոհեմ էք ։

Կառքը կ'սկսէր յառաջանալ, երբ Ռօտոլֆ պատասխանեց. — Ճշմարիտ է, չխորհեցայ ։ Բայց սիկառիս ծուխովը տունխներու պէս պիտի ծխամ ձեզ. Ի՛նչպէս կ'ըլլայ, եթէ պատուհաններէն մէկը բանանք ։

Եւ Ռօտոլֆ, գործը խօսքին միացնելով, շատ ճարտարութեամբ կառքէն դուրս ձգեց ծալլուած բարակ փոքրիկ թուղթը, որուն վրայ շուտ մը մատիտով քանի մը բառ գրելու ժամանակ ունեցեր էր բաճկոնակին տակ ։ Մէգր ա'էքօլի աչքը այնքան սուր էր որ, թէեւ Ռօտոլֆի դէմքը անվրդով էր, աւազակը անտարակոյս յաղթանակի արագ արտայայտութիւն մը նշմարեց անոր վրայ, որովհետեւ գլուխը դռնակէն դուրս հանելով, գոչեց կառապանին. — Կեցի՛ր, կեցի՛ր, կառքիդ ետին մէկը կայ ։

Կառքը կեցաւ, կառապանը իր աթոռին վրայ ելաւ, չորս դին նայեցաւ եւ ըսաւ.

— Աչքիդ երեւցեր է, քաղաքացի, մարդ չկայ ։

— Անօրէն, անձամբ կ'ուզեմ տեսնել, — պատասխանեց Մէգր ա'էքօլ, փողոց ցատկելով ։

Մէգր-ա'էքօլ ոչ ոք տեսաւ, ոչ ալ բան մը նշմարեց, վասն զի Ռօտոլֆ իր տոմսը դռնակէն նետելէ վերջ, կառքը քանի մը քայլ յառաջացեր էր եւ Մէգր-ա'էքօլ կարծեց թէ սխալած էր ։

— Հիմա վրաս պիտի խնդաք, — ըսաւ նորէն կառք մտնելով, — չեմ գիտեր ինչո՞ւ համար երեւակայեցի թէ մէկը մեզի կը հետեւէր ։

Կառքը նոյն պահուն կողմնակի փողոց մը մտաւ ։ Մըրֆ, որ աչքէն չէր հեռացուցեր զայն եւ Ռօտոլֆի հնարքը հասկցեր էր, վազեց գետնէն առաւ պզտիկ տոմսը, որ երկու սալաքարերու մէջտեղը ինկած էր ։

Քառորդ ժամ վերջը, Մէգր-ա'էքօլ ըսաւ կառապանին. — Ինծի նայէ, գաղափարնիս փոխեցինք, Մասլէնի հրապարակը տար մեզ ։

Ռօտոլֆ անոր երեսը նայեցաւ զարմացմամբ ։

— Անշուշտ, երիտասարդս, այդ հրապարակէն մարդ կրնայ հազար տեղ երթալ ։ Եթէ մեր հետքը գտնել ու մեզ հետեւիլ ուզեն, կառապանին վկայութիւնն ոեւէ օգտակարութիւն չունենար ։

Այն պահուն երբ կառքը քաղաքադռան կը մօտենար, բարձրահասակ ու թխադէմ մարդ մը, որ կապուտակ երկայն վերարկու մը հագած եւ գլխարկը աչքերուն վրայ իջեցուցած էր, արագարար նոյն ճամբէն անցաւ, բարձրահասակ, փառաւոր եւ սրընթաց երիվարի մը պարանոցին վրայ հակած ։

— Գեղեցիկ ձիուն ալ քաջ ձիաւոր կը վայլէ, — ըսաւ Ռօտոլֆ, կառքին դռնակէն վար ծռելով եւ աչքով Մըրֆի հետեւելով (վասն զի իրօք ան էր. — Սա խոշոր մարդը ի՛նչ արագ կ'արշաւէ կոր, տեսա՞ր ։

— Մաս վկայ, այնքան շուտ անցաւ որ չզխտեցի, — ըսաւ Մէգր ա'էքօլ ։

Ռօտոլֆ ընաւ յայտնի չըրաւ իր ուրախութիւնը։ Մըրֆ անտարակոյս կարդացած էր Մէթր տ'էքօլի արթնամտութենէն սքօղուած տամին գրեթէ մեհենագրային նմանող գիրերը։ Աւազակը վստահ ըլլալով որ կառքին ետեւէն եկող չկար, քաջալերուեցաւ և ուզելով Շուէթի օրինակին հետեւիլ, որ կը մրափէր, կամ մանաւանդ մրափել կը կեղծէր, ըսաւ Ռօտոլֆի. — Ներեցէք ինծի, երիտասարդ, կառքին շարժումը միշտ տարօրինակ ազդեցութիւն մը կ'ընէ վրաս, և տղու մը մը պէս քունս կը բերէ...

Աւազակը, սուտ քուն ձեւանալով, մտադիր էր քննել թէ արդեօք իր ընկերոջ դէմքը ո և է արտայայտութիւն կը մատնէ՞ր։ Ռօտոլֆ հասկցաւ այս խորամանկութիւնը, և պատասխանեց. այս առտու շատ կանուխ ելայ, ես ալ քուն ունիմ... ձեզի պէս պիտի ընեմ։

Եւ աչքերը գոցեց։ Շատ չանցած, Ռօտոլֆ Մէթր-տ'էքօլի և Շուէթի բարձրագոչ շնչառութիւններէն, — որոնք միաձայն կը խռկային, — ա՛յնքան խաբուեցաւ որ իր ընկերները խոր քունի մէջ կարծելով, արտեւանունքները կիսովին բացաւ։ Սակայն Մէթր-տ'էքօլ և Շուէթ, իրենց բարձրագոչ խռռդալուն հակառակ, աչքերնին բացեր էին և խորհրդաւոր նշաններ կը փոխանակէին իրենց մատներուն միջոցաւ, զոր այլանդակ ձեւերով կը ծալլէին իրենց ափերուն մէջ։ Ցանկարծ այս խորհրդաւոր և նշանացի խօսակցութիւնը դադրեցաւ։ Անշուշտ աւազակը գրեթէ աննշմարելի նշան մը հասկնալով որ Ռօտոլֆ չէր քնացած, խնդալով ըսաւ.—

— Օ՛, օ՛, ընկեր,... միթէ բարեկամներդ փորձե՞լ կ'ուզես։

— Պէտք չէ որ ատոր վրայ զարմանաք, դուք որ աչքերնիդ բաց կը խորդաք։

— Պէտք չէ որ մեղադրէք զիս, որովհետեւ ես քնաշրջիկ եմ։

Կառքը կանգ առաւ Մատլէնի հրապարակին վրայ։ Անձրեւը պահ մը դադրեր էր, բայց հովին սաստկութենէն մղուած ամպերը այնքան սեւաթոյր և այնքան թխպայորդ էին, որ գրեթէ արդէն մութցեր էր։ Ռօտոլֆ, Շուէթ և Մէթր-տ'էքօլ դիմեցին դէպի Բուր-լա-Ռէն։

— Երիտասարդ, գաղափար մը ունիմ, որուն պիտի հաւնիք, — ըսաւ աւազակը։

— Ի՞նչ գաղափար։

— Կ'ուզեմ տեսնել թէ Այրիներու ծառուղիին տան ներքին մասերուն համար ըսածներդ ստո՞յգ են թէ ոչ։

— Եթէ հիմա որ եւ է պատրուակով հոն երթալ ուզէք, կրնաք կասկած արթնցնել...

— Այդքան ապուշ չեմ... պարոն, բայց ինչո՞ւ համար մարդս Ֆինէդ անուն կին մը կ'ունենայ։

Շուէթ գլուխը վեր առնեց։

— Կը տեսնէ՞ք կոր զինքը, երիտասարդ. կարծես թէ պատերազմական ձի մ'է, որ յարձակման փողին ձայնը լսելուն պէս ականջները կը տնկէ։

— Ուրեմն կ'ուզես որ իբրեւ լրտես առջեւէ՞ն ղրկես։

— Ըսածիդ պէս կ'ուզեմ ընել։

— Թիւ 17, Այրիներու ծառուղին, այնպէս չէ՞, մարդս, գոչեց Շուէթ անհամբեր։ Անհոգ եղիր, թէեւ մէկ աչք ունիմ, բայց սրատես է։

— Կը տեսնէ՞ք, երիտասարդ, կը տեսնէ՞ք կինը, ինչպէս կ'եփի կոր որ ժամ առաջ հոն ըլլայ։

— Եթէ ներս մտնելու հնարը գտնէ, գաղափարդ գէշ չեմ գտներ։

— Հովանոցս քովդ պահէ, հոգիս... Կէս ժամէն հոս եմ, և պիտի տեսնես թէ ձեռքէս բան մը չազատիր, — գոչեց Շուէթ։

— Վայրկեան մը համբերէ, Ֆինէդ, նախ Արիւնոտ-Սիրտը պիտի իջնենք, ուր երկու քայլ անդին է։ Եթէ փոքրիկ կաղը հոն է, հետդ պիտի առնես։ Ան դռնէն դուրս պիտի մնայ հսկողութիւն ընելու, մինչդեռ դուն ներս պիտի մտնես։

— Իրաւունք ունիս, աղուէսի պէս խորամանկ է այդ պըզ-տիկ կաղը: Դեռ տասը տարեկան չկայ, բայց անցած օր ի՛նչ է որ...

Մէդր ա'էքօլ մէկ նշմարը ընդմիջեց Շուէդի խօսքը:

— Արիւնոտ-Սիրտ ըսածդ ի՞նչ է, ի՞նչ ծաղրելի անուն է գինետան մը համար, — հարցուց Ռոտոլֆ:

— Ձեր դիտողութիւնը պէտք է որ գինեպանին ընէք:

— Ի՞նչ է անունը:

— Արիւնոտ-Սիրտին տիրո՞ջ անունը:

— Այո՛:

— Ի՞նչ պէտք ունիք գիտնալու: Ան իր յաճախորդներուն անունը չի հարցներ:

— Է՛հ, երկար մի՛ ըներ:

— Ուզած անուննիդ տուէք անոր, Պետրոս, Թովմաս, Քրիստափոր, Գարնապէ, միշտ պիտի պատասխանէ: Բայց ահա հասանք... եւ ճիշտ ժամանակին, վասն զի տեղատարափը կը վերսկսի կոր... և գետակը ի՛նչպէս կ'ոռնայ կոր: Կարծես թէ հեղեղ մ'է... չնայի՞ք անգամ մը: Եթէ երկու օր ալ անձրեւէ, ջուրը կամուրջին կամարներէն վեր պիտի բարձրանայ:

— Կ'ըսէք թէ հասանք... բայց ո՞ւր է այդ չարաճճի գինետունը, այս կողմերը տուն չեմ տեսներ կոր:

— Անշուշտ կը տեսնէք, եթէ չորս կողմերնիդ նայիք:

— Ո՞ւր կ'ուզես որ նայիմ:

— Ոտքերուդ տակ:

— Ոտքերո՞ւս տակ:

— Այո՛.

— Ո՞ր կողմը:

— Ահա... սա տեղը, տանիքը չէ՞ք տեսներ կոր, զգուշացէք որ վրան չկոխէք:

Ռոտոլֆ արդարեւ չէր դիտած այն ստորերկրեայ գինետուններէն մին, որոնք դեռ քանի մը տարի առաջ կը-

տեսնուէին Շան զ'Էլիզէի քանի մը կողմերը, և մանաւանդ Բուր-լա-Ռէնի մօտ:

Խոնաւ և կպչուն հողին մէջ փորուած սանդուղ մը՝ այս տեսակ մը լայն փոսին խորը կը տանէր, որուն սեպաձեւ կողերէն մէկուն կրթնած էր ցած, գծուծ ու ճեղքրտուած տնակ մը: Մամռապատ կղմինտրներով պատած տանիքը հազիւ կը բարձրանար հողին մակարդակէն վեր, որուն վրայ կը գտնուէր Ռոտոլֆ: Որդնահար տախտակներով շինուած երկու երեք հիւղակներ, որոնք մառանի, սայլարանի և ճաշարանի տեղ կը ծառայէին, այս ողորմելի բնակարանին մասը կը կազմէին:

Փոսին երկայնքէն անցնող շատ նեղ ճամբայ մը՝ սանդուղէն կը տանէր դէպի տունը: Գետնին միացեալ մասը կ'անյայտանար սարըլինայի (ատնալըզ) մը ներքեւ, որ հողին մէջ անկուած երկու կարգ կոշտ սեղաններ կը հովանաւորէր: Հովը իր ծխնիներուն վրայ տխրութեամբ ճռնչել կուտար թիթեղեայ ողորմելի տախտակ մը, որուն ժանգոտած երեսին վրայ դեռ կը նշմարուէր ահագին կարմիր սիրտ մը: Գինետան նշանակը կ'օրօրուէր ձողի մը վրայ. որ մարդկային ճշմարիտ սիրտ մը եղող այս քարայրին վրայ կանգնած էր: Թանձր և խոնաւ մշուշ մը կը միանար անձրեւին... Մութը կը կոխէր:

— Ի՛նչպէս կը գտնէք այս ապարանքը, երիտասարդ, — կրկնեց Մէդր ա'էքօլ:

— Տասնըհինգ օրէ ի վեր տեղացող տեղատարափներուն շնորհիւ, տարակոյս չկայ թէ անուշ զովութիւն մը կը տիրէ մէջը... Օ՛ն, հրամմէ անցիր:

— Վայրկեան մը սպասէ, պէտք է որ գիտնամ թէ կապելային տէրը հո՞ս է... ուշադրութի՛ւն:

Եւ աւազակը, լեզուն քիմքին դէմ ուժգին մը շփելով, տարօրինակ սուլ մը լսելի ըրաւ, շրթնային տեսակ մը հռնչիւն, ուժգին ու երկարաձիգ, զոր կարելի է սապէս շեշտել... պր'րրրր'ր:

Համանման հնչիւն մը եկաւ տնակին խորէն:

— Հոս է եղեր, — ըսաւ Մէդր-տ'էքօլ. — ներեցէք, երիտասարդ, յարգա՛նք կիներուն, թողէք որ Շուէդ առաջ անցնի, ես ալ ձեր ետեւէն կուգամ... զգուշացէք որ չիյնաք... գետինը շատ սահուն է:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

ԱՐԻՒՆՈՏ-ՄԻՐՏԸ

Արիւնոտ-Միրտի կապկլայապետը, Մէդր-տ'էքօլի տուած նշանին պատասխանելէ վերջ, քաղաքավարութեամբ յառաջացաւ մինչեւ դրան սեմին վրայ: Այս անձը, զոր Ռօտոլֆ Միջնաքաղաքին մէջ փնտռելու գացեր էր, և որուն ճշմարիտ անունը կամ մանաւանդ սովորական մականունը տակաւին պիտի չգիտնար, Պրա-Ռուժն (Կարմիր-Բազուկ)էր: Այս մարդը, ծիւրած, վտիտ և տկարակազմ, գրեթէ յիսուն տարեկան ըլլալու էր: Իր դէմքը թէ՛ կուզի և թէ մուկի նմանութիւն ունէր. սրածայր քիթը, յետադարձ ծնօտը, ոսկրուտ այտերը, սեւ, փայլուն և սրատես փոքրիկ աչքերը՝ խորամանկութեան, նրբամտութեան և ուշմութեան աննման արտայայտութիւն մը կուտային իր դիմագծերուն: Խարտեաշ կամ մանաւանդ իր մաղձային գոյնին պէս դեղին կեղծամ մը, որ ճակտին կատարը դրուած էր, բայց կը թողուր ալեխառն ծոծրակը: Կլոր թիկնոցակ մը կը կրէր, ինչպէս նաեւ սեւորակ երկար զոգնոց մը, զոր սովորաբար կը գործածեն գինետուններու սպասաւոր մանչերը:

Մեր երեք անձերը հազիւ սանդուղին վերջին աստիճանէն վար իջեր էին, երբ տասնըհինգ տարեկան, ոսկրաթեք, կաղ, ախեղծ ու տձեւ տղեկ մը եկաւ միացաւ Պրա-Ռուժի, որուն հետ այնպիսի ակներեւ նմանութիւն մը ունէր, որ զինքը տեսնողը խիկոյն կը կարծէր թէ անոր զաւակն էր:

Իր հօրը սուր ու խորամանկ նայուածքը և լրբենի, հեգնոտ ու նենգամիտ կերպարանքը ունէր, որ Բարիզցի լակոտին (վուայու) յատուկ է, վաղահաս վատթարացման այդ

անարկու տիպարին, թիարանի այդ ճշմարիտ հունտին, ինչպէս կ'ըսուի բանտերու անաւոր լեզուով: Տղուն ճակատը կիսով չափ կ'անյայտանար դեղնորակ և քարի պէս կարծր ու ցից մազերու խուռնի մը տակ: Շականակագոյն տաբատ մը և կորչագոյն պլուզ մը, որուն մէջքէն կաշեղէն գօտի մը կապուած էր, կ'ամբողջացնէին հագուստը, Թօրթիյյարին (կաղ) որ այսպէս կ'անուանուէր իր ախտաժէտ կազմին պատճառաւ: Իր հօր քովը կը կենար, ողջ սրունքին վրայ կանգուն, ճանճի մը եղերքը մէկ ոտքի վրայ կեցող երկայնակտուց ճայիկի մը պէս:

— Ահա ղալոտը, — ըսաւ Մէդր-տ'էքօլ. — Ֆինէդ, ժամանակը սուղ է, մութը կը կոխէ կոր... օրուան մնացեալ մասէն օգտուիլ պէտք է:

— Իրաւունք ունիս, մարդս... բզէզը հօրմէն պիտի ուզեմ:

— Բարի լոյս, ծերուկ, — ըսաւ Պրա-Ռուժ, խօսքը Մէդր-տ'էքօլի ուղղելով, գլխէն ելած բարակ, սուր ու կծու ձայնով մը, — ի՞նչ հրաման ունիս:

— Բզէզդ կնկանս փոխ պիտի տաս քառորդ ժամու չափ, սա մօտերը բան մը կորսնցուց, իրեն պիտի օգնէ, փնտռելու համար...

Պրա-Ռուժ աչքը քթթեց, հաւանութեան նշան մ'ըրաւ Մէդր-տ'էքօլի, և ըսաւ իր զաւկին. — Թօրթիյյար, տիկին Շուէդի ետեւէն գնա...

Ժանտատեսիլ տղան կաղն ի կաղ վազելով, բռնեց միականի պառաւին ձեռքը:

— Արեւուն մեռնիմ սա պզտիկ լակոտին, օ՛ն, ահա ճշմարիտ զաւակ մը — ըսաւ Ֆինէդ, տես, ի՛նչ մարդամօտ տղայ է, Բէկրիօդին չի նմանիր, այն պզտիկ մուրացկանուհին, որուն սիրտը կարծես միշտ կը խառնուէր, երբ քովս մօտենար...:

— Օ՛ն, արտորա՛, Ֆինէդ... աչքդ բա՛ց և ցորենը աղէկ կրկնէ... ես հոս կ'սպասեմ քեզի:

— Երկար պիտի չսպասէ... առաջ անցի՛ր, Թօրթիյար:

Միականի պառաւը և փոքրիկ կառքը լպրծուն սանդուղէն վեր ելան:

— Ֆինէդ, հովանոցը հետդ ա՛ռ..., — գոչեց աւազակը:

— Ծանրութիւն կուտայ, մարդս..., — պատասխանեց պառաւը, և խեղճն Թօրթիյարի հետ անյայտ եղաւ վերջալոյսին կուտակած մշուշներուն և հովին տխուր մռունչներուն մէջ, որ Շան դ'Էլիզէի բարձրաբերձ կնձնիներուն սեւաթոյր ու տերեւաթափ ոստերը կը շարժէր:

— Ներս մտնենք, ըսաւ Ռօտոլֆ:

Ռօտոլֆ պարտաւորեցաւ ծռիլ, գինետունէն ներս մըտնելու համար, որ երկու սրահի բաժնուած էր: Մէկուն մէջ կը տեսնուէին հաշուասեղան մը և խարխուլ գնդասեղան մը, միւսին մէջ կ'երեւէին սեղաններ ու պարտէզի կանաչաներկ աթոռներ: Երկու նեղ պատուհաններ, սառայնապատ ու ճաթած ապակիներով, հազիւ կը լուսաւորէին այս սրահները, որոնց պատերը խոնաւութենէն կանաչցած ու բորբոսած էին:

Ռօտոլֆ հազիւ մէկ վայրկեան առանձին մնաց. Պրա-Ռուժ և Մէդր տ'էքօլ արագարար քանի մը բառ և քանի մը խորհրդաւոր նշաններ փոխանակելու ժամանակ ունեցան:

— Անշուշտ մինչեւ Ֆինէդի վերադարձը, գաւաթ մը գարեջուր կամ օղի պիտի խմէք... ըսաւ Մէդր-տ'էքօլ:

— Ոչ... ծարաւի չեմ:

— Ամէն մարդ իր ճաշակը ունի... ես գաւաթ մը օղի պիտի խմեմ, — կրկնեց աւազակը, և երկրորդ սրահին կանաչագոյն պզտիկ սեղաններէն մէկուն առջեւ նստաւ:

Մութը սաստիկ կոխած էր այս որջին ամէն կողմը, այնպէս որ անկարելի էր երկրորդ սենեակին անկիւններէն մէկուն մէջ տեսնել լայնաբաց բերանը գետնափոր նկուղի մը, ուր երկփեղկեայ վերնադուռէ մը կ'իջնուէր: Փեղկերէն մին միշտ բաց կը մնար, սպասարկութեան դիւրութեան համար: Սեղանը, որուն առջեւ նստաւ Մէդր-տ'էքօլ, ճիշդ այս մութ

ու խորունկ ծակին մօտը կը գտնուէր, և կռնակը անոր դարձուցած ըլլալով, բոլորովին կը ծածկէր զայն Ռօտոլֆի աչքերէն: Այս վերջինը պատուհաններէն դուրս կը դիտէր, անյողդողդ կերպարանք մը առնելու և իր մտահոգութիւնը չմատնելու համար: Թէպէտ Մըրֆին վազնիվաղ Այրինէրու ծառուղին դիմելը տեսեր էր, բայց սիրտը բոլորովին հանդարտ չէր: Կը վախնար որ պատուարժան ազնուականը հասկցած չէր ըլլար ամբողջ նշանակութիւնը իր տոմսին, զոր ի հարկէ սխալուած՝ համառօտակի գրեր էր և որ սա բառերը միայն կը պարունակէր. — Այս իրիկուն, ժամը տասնին. զգոյշ կեցիր.

Թէեւ Ռօտոլֆ հաստատապէս որոշած էր ժամը տասնէն առաջ Այրինէրու ծառուղին չերթալ և Մէդր-տ'էքօլին օձիքը չթողուլ մինչեւ այն ատեն, սակայն դարձեալ կը վախնար թէ կը կորսնցնէր այս միակ առիթը որ իր բաղձացած գաղտնիքները ձեռք անցունելու պիտի ծառայէր: Թէպէտ շատ ուժեղ և լաւ զինուած էր, սակայն ստիպուած էր խորամանկութեամբ կռուիլ ահարկու և ձեռներէց մարդասպանի մը դէմ... Ուստի չուզեց որ միտքը հասկցուի և եկաւ Մէդր-տ'էքօլի սեղանը նստաւ, ու գաւաթ մը օղի ուզեց, անոր յարմարելու համար:

Պրա-Ռուժ, աւազակին հետ ցած ձայնով քանի մը բառ փոխանակելէ վերջ, հետաքրքիր, հեգնական ու կասկածոտ դէմքով մը Ռօտոլֆը կը դիտէր:

— Երիտասարդ, կը խորհիմ որ — ըսաւ Մէդր-տ'էքօլ — եթէ կինս գայ իմացնէ մեզի թէ մեր տեսնել ուզած անձերը իրենց տունն են, ժամը ութին կրնանք այցելութեան երթալ:

— Երկու ժամ կանուխ գացած և նեղութիւն պատճառած պիտի ըլլանք անոնց, — ըսաւ Ռօտոլֆ:

-- Կը կարծէ՞ք:

— Ապահով եմ:

— Բէ՛հ, բարեկամներու միջեւ... ձեւակերպութիւն ներելի չէ:

— Կը ճանչնամ զանոնք, կը կրկնեմ թէ ժամը տասնէն առաջ պէտք չէ երթալ։

— Ո՛րչափ յամառ էք, երիտասարդ։

— Այս է իմ համոզումս... սատանան հոգիս առնէ, եթէ ժամը տասնէն առաջ տեղէս շարժիմ։

— Մի՛ նեղուիք... կէս գիշերէն առաջ երբեք չեմ գոցեր խանութս, — ըսաւ Պրա-Ռուժ, իր ռնգախօս ձայնով։— Ճիշդ նոյն պահուն կուգան իմ լաւ յաճախորդներս... և դրացիներս ընաւ չեն գանգատիր տանս մէջ տեղի ունեցած աղմուկէն։

— Ամէն ուզածներուդ գլուխ ծռելու է, երիտասարդ, — կրկնեց Մէգր-տ'էքոլ.— Թո՛ղ այնպէս ըլլայ, ժամը տասնին միայն պիտի մեկնինք մեր այցելութիւնը տալու։

— Ահա Շուէդը եկաւ, — ըսաւ Պրա-Ռուժ, ստորերկրեայ տունը իջնելէ առաջ Մէգր-տ'էքոլի հանած ձայնին նման ձայն մը լսելով և անոր պատասխանելով։

Վայրկեան մը ետքը, Շուէդ սանդուղէն ներս մտաւ։

— Ձեռքովս դրածի պէս գտայ... ծակուծուկը քննեցի, — գոչեց միականի պառաւը ներս մտնելով։

Պրա-Ռուժ խոհեմութեամբ քաշուեցաւ, առանց լուր հարցնելու Թորթիյարի վրայ, որուն վերադարձին տակաւին չէր սպասեր հաւանաբար։ Պառաւը Ռոտոլֆի և աւազակին դիմացը նստաւ։

— Ի՞նչ լուր ունիս — հարցուց Մէգր-տ'էքոլ։

— Այս տղան մինչեւ հիմա ճշմարիտ խօսեր է։

— Կը տեսնե՞ս — գոչեց Ռոտոլֆ։

— Երիտասարդ, ձգեցէք որ Շուէդ իր բացատրութիւնները տայ։ Օ՛ն, շարունակէ՛, Ֆինէդ։

— Թիւ 17 տունը հասայ, Թորթիյարը ծակի մը մէջ կծկտած ձգեցի իբրեւ լրտես... Դեռ լոյս էր։ Փոքրիկ միջնադրան մը զանգակը զարկի, դուռ մը որուն ծխնիները դուրսէն էին, և սեմին տակը երկու բթամատ ծակ մը կար։ որմէ լոյս

կ'անցնէր։ Վերջապէս, չերկարեմ, զանգակը կը հնչեցնեմ և պահապանը դուռը կը բանայ։ Բայց զանգակը զարնելէ առաջ, գդակս գրպանս դրեր էի, կարծել տալու համար թէ դրացի մ'էի։ Պահապանը տեսնելուս պէս բոլոր ուժովս սկսայ լալ ու կոծել թէ Թութակս, Քօքօդս, պզտիկ թռչունս կորսնցուցեր էի. ըսի նաեւ թէ Մորպէօֆ ծառուղին կը բնակէի, և թէ պարտէզէ պարտէզ վազելով, Քօքօդս կը հալածէի բռնելու համար։ Վերջապէս աղաչեցի պահապանին, որպէս զ թոյլ տայ ինծի թռչունս փնտռելու։

— Հէ՛, ըսաւ Մէգր-տ'էքոլ, հպարտ գոհունակութեան դէմքով մը Ֆինէդը ցոյց տալով, — ի՛նչ կին է աս։

— Մեծ ճարպկութիւն է, — ըսաւ Ռոտոլֆ, — բայց վե՞րջը։

— Պահապանը թողուց որ թռչունս փնտռեմ, և ահա Քօքօդ, Քօքօդ գոչելով՝ պարտէզին մէջ կը վազվզեմ, օդին մէջ և ամէն տեղ պրպտելով, որպէս զի ամէն բան աղէկ տեսնեմ։ Պատերէն ներս, — կրկնեց պառաւը, շարունակելով մանրամասն նկարագրել բնակարանը — պատերէն ներս, ամէն տեղ սաքքինայ կայ, ճշմարիտ սանդուղ մը։ Ձախ կողմը, պատին անկիւնը, սանդուղի ձեւով մայրի մը կայ, որուն վրայէն յղի կին մ'անգամ կրնայ վար իջնել։ Տունը գետնայարկին վրայ վեց պատուհան ունի. ուրիշ յարկ չկայ. նկուղի չորս լուսամուտներ կան առանց երկաթեայ ձողի։ Գետնայարկին պատուհանները փեղկերով կը գոցուին, վարէն ակիչ մը, վերէն մոյթ մը. յենեզը կոխէ, երկաթ թելը քաշէ...

— Եւ ցունց մը տուր, ու ահա կը բացուի, — ըսաւ Մէգր-տ'էքոլ։

Շուէդ շարունակեց. — Ներսի դուռը ապակեպատ է, ու դուրսէն երկու զանգակ կայ...

— Նշանակելի կէտ մը — ըսաւ աւազակը։

— Ճիշդ է... կարծես թէ հոն ես, — ըսաւ Ռոտոլֆ։

— Ձախ կողմը, բակին մօտ, ջրհոր մը կայ, — կրկնեց

Շուէտ, չուանը օգտակար կրնայ ըլլալ, վասն զի հոն պատին վրայ սարդինայ չկայ, եթէ երբէք դրան կողմէն մեր նահանջը արգիլուի... Տունէն ներս մտած ատենդ...

— Տո՞ւն ալ մտար. հոն ալ մու՛թ է, երիտասարդ... ըսաւ Մէգր-տ'էքօլ հպարտութեամբ:

— Անշուշտ, տուն ալ մտայ: Բօքօգս չգտնելով, այնքան լացի ողբացի որ վրաս իբր թէ մարմրուք եկաւ. պահապանէն թոյլտուութիւն խնդրեցի դրան սեմին վրայ նստելու. բարեմիտ մարդը ըսաւ որ ներս մտնեմ, գաւաթ մը ջուր և գինի տուաւ. «գաւաթ մը պարզ ջուր կը բաւէ, ըսի, գաւաթ մը պարզ ջուր, բարեսիրտ պարոնս:» Այն ատեն, նախասենեակը մտցուց զիս... ամէն կողմ զորգապատ էր. պատուական զգուշութի՛ւն, ո՛չ ոտքի ձայն կը լսուի, ոչ ալ ապակիի բեկորներու խշրտուք, եթէ հարկ ըլլայ ապակի մը կոտրել. աջ ու ձախ դուռներ և բարակ նեղ փականքներ: Վրան փչես՝ կը բացուին: Ներսը, բանալիով կղպուած զօրաւոր դուռ մը կար. դրամարկղի ձեւ ունէր... դրամ կը բուրէր... մոմս սակառիկիս մէջ էր:

— Մոմն ալ քովն է եղեր, կը լսե՞ս, երիտասարդ... առանց մոմի տեղ չերթար, — ըսաւ աւազակը:

Շուէտ շարունակեց. — պէտք էր որ դրամ բուրող դրան մօտենայի: Այն ատեն այնպէս ձեւացուցի, իբր թէ հազս սաստիկ, շատ սաստիկ կը բռնէր և պարտաւորած էի պատին կրթնիլ: Պահապանը հազալս լսելով ըսաւ. «կեցիր կտոր մը շաքար դնեմ ջուրիդ մէջ:» Հաւանաբար դգալ մը փնտռեց, որովհետեւ արծաթեղէններու ցնծաւիթ ձայնը լսեցի... մի՛ մոռնար, հոգիս, արծաթեղէնները աջկողմի սենեակին մէջ կը գտնուին: Վերջապէս հազալով հեծեծելով հանդերձ ներսի դրան մօտեցեր էի... ափիս մէջ էր մոմս... փականքին կրթնեցայ, իբր թէ բան մը չկար: Ահա անոր դրոշմը, որ եթէ այսօր բանի մը չծառայէ, ուրիշ օր մը կրնայ ծառայել:

Եւ Շուէտ աւազակին տուաւ դեղին մեղրամոմի կտորը

որուն վրայ որոշակի կը տեսնուէր փականքին դրոշմը:

— Հիմա՛ ըսէք ինծի թէ արդեօք ո՞ւր է դրամարկղի սենեակին դուռը, — ըսաւ Շուէտ՝ Ռօտոլֆի:

— Ճի՛շդ... հոն է դրամը, — կրկնեց Ռօտոլֆ, և մտովի ըսաւ. — Արդեօք Մըրֆ խաբուա՞ծ է այս թշուառական պառաւէն: Անկարելի բան մը չէ այս, քանի որ յարձակումը ժամը տասնին պիտի սկսէր: Այդ ժամուն իր բոլոր զգուշութիւնները ձեռք առած պիտի ըլլար:

— Բայց բոլոր դրամը հոն չէ, — կրկնեց Շուէտ, որուն կանաչ աչքը յանկարծ փայլեցաւ: Բօքօգս փնտռելու ատեն, երբ պատուհաններուն մօտեցայ, դրան ձախ կողմը, սենեակներէն մէկուն մէջ, գրասեղանի մը վրայ ոսկիի քսակներ տեսայ: Տեսայ զանոնք, կ'ըսեմ, ինչպէս որ քեզ կը տեսնեմ, մարդս: Առնուազն տասներկու քսակ կար:

— Ո՞ւր է Թօրթիլյարը, — ըսաւ յանկարծ Մէգր տ'էքօլ:

— Միշտ իր ծակին մէջն է... պարտէզին դռնէն երկու քայլ անդին: Կատուներու պէս մութի մէջ կը տեսնէ: Թիւ 17 տունը մէկ դուռ միայն ունի. երբոր երթանք, իմաց պիտի տայ մեզի թէ մէկը հոն եկա՞ւ թէ ոչ:

— Լաւ, լաւ:

Հազիւ այս բառերն արտասաներ էր, Մէգր տ'էքօլ յանկարծ Ռօտոլֆի վրայ յարձակեցաւ, կոկորդէն բռնեց և սեղանին ետին գտնուած բերանաբաց նկուղին մէջ գահավիժեց զայն... Այս յարձակումը այնքան արագ, անակնկալ և բուռն եղաւ որ Ռօտոլֆ ո՛չ կրցաւ նախատեսել ոչ ալ առաջքը առնել: Շուէտ, սարսափահար, սուր ճիչ մ'արձակեց, վասն զի վայրկենական կռուին արդիւնքը իսկզբան չէր տեսած: Երբ սանդուղին աստիճաններէն վար թաւալող Ռօտոլֆի մարմնին հանած ժխորը դադրեցաւ, Մէգր տ'էքօլ, որ այս տան ստորերկրեայ ծակուծուկը լաւ կը ճանչնար, կամաց կամաց նկուղ իջաւ և ուշադրութեամբ ականջ դրաւ:

— Հոգիս, զգուշացի՛ր, — գոչեց միականի պառաւը, կա—

փարիչին բացուածքէն վար ծռելով ,— քաշէ՛ դաշոյնդ ։

Աւազակը չպատասխանեց և աներեւոյթ եղաւ ։ Նախ խորին լռութիւն տիրեց , բայց քանի մը վայրկեան ետքը , ծխնիներուն վրայ ճռնչող ժանգոտած դրան մը հեռաւոր ձայնը լսուեցաւ նկուղին խորէն , և նորէն լռութիւն տիրեց ։ Մթութիւնը կատարեալ էր ։ Շուէդ իր սակառիկին մէջ պրպտեց , քիմիական լուցկի մը չփեց և փոքրիկ մոմ մը վառեց , որուն տկար լոյսը տարածուեցաւ չարաչուք սրահին մէջ ։

Նոյն պահուն Մէգր տ'էքօլի հրէշային դէմքը երեւցաւ կափարիչին բացուածքին մէջ ... Շուէդ չկրցաւ սոսկումի աղաղակ մը զսպել , երբ տեսաւ այս գունատ , կարկառուած , յօշոտուած , սոսկալի և փոփորափայլ աչքերով գլուխը , որ կարծես թէ գետնին վրայ կը սողար մութին մէջ , զոր մոմին լոյսը հազիւ կը փարատէր ... Երբ պատուէր յուզումէն բաթափեցաւ , տեսակ մը ահաւոր չողոքորթութեամբ պօռաց .— Ո՛րչափ անհարկու ես , հոգիս , ինծի անգամ սարսափ ազդեցիր ։

— Շո՛ւտ , շո՛ւտ ... Սպիններու ծառուղին փութանք ,— ըսաւ աւազակը , կափարիչին երկու թեւերը երկաթ ձողով մը ամրապնդելով ։ Մէկ ժամէն թերեւս բանը բանէն անցնի և շատ ուշ մնանք ։ Եթէ ծուղակ է , տակաւին լարուած չէ ... իսկ եթէ ծուղակ չէ , կողոպուտը մեզի միայն պիտի մնայ ։

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

ՆԿՈՒՂ

Ռոտոլֆ , իր սոսկալի անկումին հարուածին տակ , նուաղած ու անշարժ մնացած էր նկուղին սանդուղին տակը ։ Մէգր տ'էքօլ քաշկռտելով տարած էր զայն շատ աւելի խորունկ նկուղի մը բերանը , մէջը իջեցուցած էր , և ապա երկաթապատ թանձր դուռը փակած էր հրելով և կղպելով ։ Ցետոյ եկած միացած էր Շուէդի , անոր հետ Սպիններու ծառուղին եր-

թալու համար , գողութիւն մը , թերեւս սպանութիւն մը գործելու նպատակաւ ։

Գրեթէ մէկ ժամ վերջը , Ռոտոլֆ քիչ քիչ սթափեցաւ խոր մութին մէջ . գետինը պառկած էր , թեւերը չորս կողմ տարածեց և քարէ սալաճանները շօշափեց ։ Ոտքերուն տակ սաստիկ պաղութիւն մը զգալով , ձեռքը հոն տարաւ , ջուրի չեղջակոյտ մ'էր ։ Բուռն ճիգով մը յաջողեցաւ նստիլ սանդուղին վերջին ոտքին վրայ , թմրութիւնը քիչ քիչ կը փարատէր . քանի մը շարժումներ ըրաւ ։ Բարեբախտաբար իր անդամներէն ոչ մին կոտրած էր ։ Ականջ դրաւ ... Ուրիշ բան չլսեց , բայց եթէ խուլ , տկար , այլ շարունակական կարկաջիւն մը ։

Նախ անոր պատճառը չհասկցաւ ։

Ռոտոլֆ քանի ուշաբերէր , այնքան ալ մտքին առջեւ կը նկարուէին պարագաները այն անակնկալ հարուածին , որուն զոհ եղած էր ։ Իր բոլոր ցնցողութիւնը ամփոփելու վրայ էր , երբ նշմարեց որ ոտքերը նորէն թրջեր էին , վար ծռեցաւ և տեսաւ որ ջուրը մինչեւ ոտքին կրուկը բարձրացեր էր ։ Եւ իր չորս կողմը պատող տխրազդեցիկ լռութեան մէջ , անդադար լսեց խուլ , տկար , շարունական կարկաջիւնը ։ Այս անգամ հասկցաւ անոր պատճառը . ջուրը կը կոխէր նկուղը ... Սէնի ջուրերը ահաւոր կերպով յորդեր էին , և այս ստորերկրեայ վայրը գետին մակարդակէն շատ վար կը գտնուէր ։ Այս վտանգը բոլորովին սթափեցուց Ռոտոլֆը , փայլակի արագութեամբ վեր ելաւ խոնաւ սանդուղէն ։ Երբ վրայի սալաճանը հասաւ , գլուխը դրան մը զարկաւ . ի զո՛ւր փորձեց տեղէն խախտել զայն . իր ծխնիներուն վրայ անշարժ մնաց ։

Այս յուսահատական վիճակին մէջ , իր առաջին աղաղակը Մըրֆի համար թռաւ բերնէն ։ — Եթէ զգուշութիւններ ձեռք առած չէր , այդ հրէշը պիտի սպաննէ զայն ... և ես պիտի ըլլամ . — գոչեց — ե՛ս անոր մահուան պատճառը ... Հէ՜ք Մըրֆ ։

Այս դժնդակ մտածութիւնը զայրացուց Ռոտոլֆը ։ Ոտքերուն վրայ կամարացած և ուսերը ծռած , անլուր ջանքեր ը-

բաւ դուռը բանալու համար, բայց թեթեւակի իսկ չկրցաւ խախտել... Յուսալով որ նկուղին մէջ կրնայ լծակ մը գտնել, նորէն վար իջաւ: Սանդուղին երկրորդ աստիճանին վրայ, երկու երեք կլոր ու առաձիգ մարմիններ խոյս տալով իր ոտքերուն տակ գլտորեցան. ատոնք խոշոր մուկեր էին զոր ջուրը իրենց որջերէն դուրս կը վանէր: Խարխափելով ման եկաւ նկուղին ամէն կողմը, մինչեւ ծունկը ջուրերուն մէջ: Բան մը չգտաւ: Նորէն կամաց կամաց սանդուղէն վեր ելաւ. տխուր յուսահատութեամբ:

Սանդուղին աստիճանները համրեց, տասներեք հատ էին, որոնցմէ երեքը արդէն ջուրով ողողուած էին: Տասներե՞ք, աղետաբե՛ր թիւ... Կան վիճակներ, ուր ամէնէն զօրեղ միտքերը անգամ մնապաշտ գաղափարներէ զերծ չեն: Այս թիւին մէջ, Ռոտոլֆ չարագուշակ նշան մը տեսաւ: Մըրֆի վտանգաւոր կացութիւնը նորէն միտքը ինկաւ: Ի զո՜ւր բացուածք մը փնտռեց հողին եւ դրան միջեւ. խոնաւութիւնը ուռեցուցած էր փայտը որ ամրափակ միացած էր խոնաւ հողին հետ:

Ռոտոլֆ բարձրաձայն աղաղակներ արձակեց, կարծելով որ անոնք պիտի կրնային հասնիլ մինչեւ գինետան յաճախորդներուն ականջը: Եւ յետոյ մտիկ ըրաւ... սակայն բան մը չլսեց, բայց միայն ջուրին խուլ, տկար, շարունակական կարկաջիւնը, որ միշտ կ'աւելնար: Ռոտոլֆ սրտաբեկ ու վհատ նստաւ, կռնակը դրան տուած: Լացաւ իր բարեկամին վրայ, որ թերեւս այն ատեն մարդասպանին դանակին տակ կը տապլտկէր: Այն ատեն դառնութեամբ ցաւեցաւ իր անխոհեմ ու յանդուգն ծրագիրներուն վրայ, թէպէտ անոնց շարժառիթը մարդասիրական ըլլար: Սրտմորմոքումով կը յիշէր Մըրֆի անձնուիրութեան բիւրաւոր փորձերը, որ թէեւ հարուստ եւ պատուաւոր, իր սիրական կինն ու զաւակը լքեր էր, որպէս զի Ռոտոլֆի օգնէ, անոր առաջադրած տաժանելի ապաշխարութեան գործը ի գլուխ հանելու համար:

Ջուրը անդադար կը բարձրանար... Սանդուղին հինգ աս-

տիճանները միայն չոր մնացեր էին: Երբ դրան մօտ ոտքի ելլէր, Ռոտոլֆի ճակատը նկուղին կամարին կը դպէր: Կարող էր հաշուել թէ իր ճգնաժամը ո՛րչափ պիտի տեւէր: Այս մահը՝ յամր, անձայն, սոսկալի էր:

Վրան պահած ատրճանակը միտքը ինկաւ, եւ ինքզինքը վիրաւորելու վտանգը աչք առնելով, դրան դէմ պարպելու կը պատրաստուէր, զայն խորտակելու յոյսով... Հրազէնը փըրտուեց, բայց չզատաւ: Մէդր տ'էքօլի հետ կռուած ատեն, գրպանէն սահեր ինկեր էր: Եթէ Մըրֆի համար զգացած վախը չըլլար, Ռոտոլֆ համբերութեամբ պիտի սպասէր մահուան: Եթէ եպերելի գործեր ըրած էր, բարիք ալ ըրած էր, եւ Աստուած գիտէ թէ աւելին ալ ընել ուզած էր: Զինքը հարուածող վճռին դէմ չտրտնջաց, այլ այս ճակատագրին մէջ տեսաւ դեռ չքաւուած մեղապարտ գործի մը արդար պատիժը: Նոր տանջանք մ'ալ եկաւ իր համբերութիւնը փորձելու: Ջուրէն վանուած մուկերը ելք չգտնելով, աստիճան առ աստիճան դէպի վեր ապաստաներ էին: Սեպ եւ ուղղահայեաց դուռնէ մը կամ պատէ մը վեր չկրնալով մագլցիլ, Ռոտոլֆի հագուստներուն վրայ ապաւէն փնտռեր էին: Երբ տեսաւ որ անոնց սառուցիկ թաթերն եւ մազոտ մարմինները իր վրայ կը վխտան, անհնարին զզուանք մը զգաց: Ուզեց վանել զանոնք, բայց սուր ու պաղ խածուածքներ արիւնեցին իր ձեռքերը: Նոր աղաղակներ բարձաւ, բայց ոչ ոք լսեց իր ձայնը... Քանի մը վայրկեան վերջ, ա՛լ պիտի չկրնար պօռալ, ջուրը մինչեւ վիզը ելեր էր, եւ ընդհուպ բերանը պիտի հասնէր: Օդը ճնշուելով կ'սկսէր պակսիլ այս նեղ միջոցին մէջ: Շնչահեղձութեան առաջին նշանները ընկճեցին Ռոտոլֆը: Քունքերուն շնչերակները ուժգնութեամբ զարկին. գլխու պըտոյտներ ունեցաւ, պիտի մեռնէր... Արդէն ջուրը կը պղպջար ականջներուն մէջ. զգաց թէ ինքն իր վրայ կը դառնար, բանականութեան վերջին նշոյլն ալ մարելու վրայ էր, երբ աճապարոտ քայլեր եւ մարդու ձայներ լսելի եղան նկուղին մօտ:

Յոյսը վերակենդանացուց անոր սպառած ուժերը, մաքի

ծայրայեղ ճիգով մը կրցաւ ըմբռնել սա բառերը, զոր լսեց և հասկցաւ... «տեսա՞ր, մարդ չկայ»:

— Նզովի՜ց արմատ, իրաւ է, — պատասխանեց Շուրինէօրի ձայնը տխրութեամբ:

Եւ ոտքի ձայները հեռացան:

Ռոտոլֆ, իսպառ ուժաթափ, ա՛լ չկրցաւ ինքզինքը բռնել և սանդուղէն վար սահեցաւ:

Յանկարծ նկուղին դուռը դուրսէն դղրդումով բացուեցաւ, ստորերկրեայ փոսին մէջ մխրճուած ջուրը դուրս խուժեց կարծես սահանքի մը բացուածքէն... և Շուրինէօր, որ ետ դարձեր էր (յետոյ պիտի ըսենք թէ ինչո՞ւ համար), Ռոտոլֆի երկու թեւերէն բռնեց, որ կիսովին խեղդամահ եղած և ջղաձիգ շարժումով մը դրան սեմին կառչած էր:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

ՀԻՒԱՆԴԱՊԱՀԸ

Ռոտոլֆ, Շուրինէօրի ձեռքով ստոյգ մահէ մը ազատուելէ վերջ, Այրիներու ծառուղին տունը փոխադրուած էր, — ա՛յն տունը զոր Շուէդ, Մէթր-տ'էքօլի դաւադրութենէն առաջ, աչքէ անցուցեր էր — և կահաւորուած հանգստաւէտ սենեակի մը մէջ պառկած էր: Աղօտ կրակ մը կը փայլէր վառարանին մէջ. գզրոցաւոր դարանի մը վրայ դրուած լամպար մը պայծառ լոյս մը կը սփռէր յարկաբաժնին մէջ: Ռոտոլֆի մահճակալը, դամասկեան թանձր վարագոյրներով պատած ըլլալով, մութի մէջ էր:

Ճերմակ մազերով ու յօնքերով միջահասակ սեւամորթ մը, որ իր կապոյտ վերարկուին լամբակին անցուցած էր կանանչ ու նարնջագոյն ժապաւէն մը, ձեռքը երկվայրկենաչափ ժամացոյց մը բռնած, կարծես թէ Ռոտոլֆի բազկերակին զարկերը կը համրէ աջ ձեռքով: Այս սեւամորթը տխուր և մտահոգ կ'երեւի, և գորովագին հոգածութեամբ մը կը դիտէ Ռոտոլֆը, որ քնացած է:

Շուրինէօր, ծնգատիններ հագած, վրան գլուխը ցեխոտած, մահճակալին ստորոտը կը կենար անշարժ, թեւերը կախ ու ձեռքերը խաչաձեւած: Շէկ մօրուքը երկնցած է, կանեփագոյն թանձր մազերը են թրջած ու խառնակ, պղնձագոյն դէմքը խորին կարեկցութիւն մը կ'արտայայտէ հիւանդին համար: Հազիւ կը համարձակի շունչ առնել և իր լայն կուրծքին բաբախումը կը ճնշէ՛ սեւամորթ բժշկին մտահոգ կերպարանքը տեսնելով, անհանգիստ է, և չարագուշակ ախտանշանութենէ մը վախնալով, կը համարձակի սա փիլիսոփայական խորհրդածութիւնն ընել, Ռոտոլֆը դիտելով: — «Սակայն զինքը այսպէս ակար տեսնելով, ո՞վ պիտի ըսէր թէ ինք է որ վերջին կռուփի հարուածները ուժգնապէս դրոշմեց քիթիս բերնիս... Շատ չանցած, իր ուժերը վերստին պիտի գտնէ, այնպէս չէ՞, Տօքթօր: Ճշմարիտ վկայ, թո՛ղ ապաքինի, և իր ապաքինութիւնը կռնակս ծեծելով անցունէ, տանելով կրնայ վրայ գալ, այնպէս չէ՞, պարոն բժիշկ»:

Սեւամորթը պատասխան չտուաւ, այլ ձեռքով թեթեւ նշան մ'ըրաւ:

Շուրինէօր անխօս մնաց:

— Ո՞ւր է գեղջուկը, — ըսաւ բժիշկը:

Շուրինէօր, որ երկաթ գամերով կօշիկները դրան առջեւ թողած էր յարգանօք, խելոյն կարելի եղածին չափ թեթեւակի ոտքի մատներուն վրայ քալելով, գզրոցաւոր դարանին մօտ եկաւ, իր սրունքներն ու թեւերը այնքան ծամրկելով ու օրօրելով, և կռնակն ու ուսերը այնքան ուռեցնելով — որ այդ այլանդակ շարժումները ուրիշ առեն շատ ծիծաղելի պիտի թուէին: Այնպէս կ'երեւէր թէ հէք մարդը իր բովանդակ ծանրութիւնը մարմինին ա՛յն մասին տալ կ'ուզէր որ գետինը չէր դպեր, բայց այս զգուշաւորութեան և գետինը փռուած գորգին հակառակ, Շուրինէօրի յաղթահասակ մարմինին ծանրութեան տակ տախտակամածը դարձեալ կը հեծէր: Դժբախտաբար, բարիք ընելու իր եռանդէն և զգուշութեամբ բռնած թափանցիկ շիշը ձեռքէն փախցնելու վա-

խէն, այնքան սեղմեց անոր վիզը իր լայն ափին մէջ, որ սրուակը փշրուեցաւ և դեղջուրը գորգին վրայ թափեցաւ։

Այս անճարակ ձախողութեան առջև, Շուրինէօր ափ ի բերան մնաց, իր խոշոր սրունքներէն մին օդին մէջ, ոտքին մատերը ջղաձգօրէն կարկամած, և շփոթած դէմքով ուշադրութեամբ կը նայէր մէյ մը բժշկին մէյ մ'ալ ձեռքը մնացած սրուակի կտորին։

— Ի՜նչ անճարակ մարդ ես եղեր — գոչեց սևամորթը սրտնեղութեամբ։

— Վա՜յ, անիծից արժան, ի՜նչ ապուշ եմ եղեր, — յարեց Շուրինէօր, ինքզինքը կշտամբելով։

— Է՜հ, — կրկնեց բժիշկը, գլրոցաւոր դարանին նայելով, բարեբախտաբար սխալեր ես. իմ ուզածս միւս սրուակն էր։

— Կարմրուկ պզտի՞կ շիշը, ըսաւ ցած ձայնով անճարակ հիւանդապահը։

— Անտարակոյս... այդ շիշէն զատ ուրիշ շիշ չկայ։

Շուրինէօր զինուորական վաղեմի ունակութեամբ մը, չուա մը դարչապարին վրայ դառնալով, սրուակին բեկորները ճզմեց. աւելի փափուկ ոտքեր չարաչար պիտի կտրատուէին, բայց մեր նախկին փայտահանը ձիու սմբակի պէս կարծր զոյգ մը բնական ներբան ունէր։

— Զգուշացի՛ր, ոտքերդ պիտի վիրաւորես, — ըսաւ բժիշկը։

Շուրինէօր ուշադրութիւն չըրաւ այս յանձնարարութեան։ Իր նոր պաշտօնին հոգածութեամբ գլխովին համակուած, զոր կ'ուզէր պատուով ի գլուխ հանել, որպէս զի իր առաջին ձախաւերութիւնը մոռցնել տայ, տեսնելու բան էր թէ ի՜նչ փափկութեամբ, ի՜նչ թեթևութեամբ և ի՜նչ խղճահարութեամբ բացաւ իր երկու խոշոր մատերը, և այս անգամ բռնեց բիւրեղեայ բարակ շիշը...։ Թիթեռնիկ մը իսկ իր թևերուն ոսկեղէնիկ փոշիէն հիւլէ մ'անգամ պիտի չկարենար թողուլ Շուրինէօրի բթամատին ու ցուցամատին միջև։ Սևամորթ բժիշկը այս ծայրայեղ զգուշութիւնը տեսնելով, վախ-

ցաւ որ նոր արկած մ'ալ չպատահի։ Բարեբախտաբար բուսաջուրը անվնաս ձեռքը հասաւ։ Շուրինէօր, մահճակալին մօտենալու ատեն, ոտքերուն տակ նորէն փշրեց սրուակին մնացորդ բեկորները։

— Բայց, թշուառական մարդ, միթէ հաշմանդամ ըլլալու մի՞տք ունիս, — ըսաւ տօքթօրը ցած ձայնով։

Շուրինէօր անոր երեսը նայեցաւ բոլորովին ապշահար։

— Հաշմանդա՞մ ըսիք, Տէր բժիշկ։

— Ահա երկու անգամ է որ ապակիներու վրայ կը կոխես։

— Եթէ ըսելիքդ լոկ այդ է, հոգ մի՛ ըներ... ներբաններուս տակ տախտակ գամած եմ։

— Պզտիկ դգալ մը բե՛ր, — ըսաւ բժիշկը։

Շուրինէօր նորէն սկսաւ իր դիւահարական շարժումները և բժշկին ուզածը բերաւ... Ռօտոլֆ այս դեղջուրէն քանի մը դգալ խմելէ վերջ, շնչում մ'ըրաւ և ձեռքերը թեթև կերպով երերցուց։

— Լաւ, լաւ, թմրութիւնը անցնելու վրայ է, — ըսաւ բժիշկը մտովի, — արիւնառութիւնը թեթևցուց զինքը, և վտանգն անցաւ։

— Ազատեցա՞ւ, այրի՜ս, կեցցէ՛ սահմանադրութիւն, — գոչեց Շուրինէօր, ուրախութենէն զգլխած։

— Կաղաչեմ որ լռես և հանդարտ կենաս, — ըսաւ սևամորթը։

— Շատ աղէկ, Տէր բժիշկ։

— Բազկերակը կը կանոնաւորուի կոր, շատ աղէկ է ... շատ աղէկ։

— Բայց Պ. Ռօտոլֆին հէք բարեկամը ի՜նչ վիճակի մէջ է, Տէր բժիշկ։ Նզովի՜ց արժան, երբ իմանայ որ... բախտ ունի եղեր...

— Լռութի՜ւն։

— Շատ աղէկ, Տօքթօր։

— Նստէ՛։

— Բայց պարոն...

— Նստէ, կ'ըսեմ … այսպէս չորս բոլորտիքս դառնալով, անհանգիստ կ'ընես զիս և միտքս կը ցրուես: Օ՛ն, նստէ տեսնեմ:

— Բայց, Տէր բժիշկ, վրաս գլուխս այնչափ աղտոտ է որչափ կեղտոտ է լաստափայտի վրայ ծփացող կոճղ մը. կարասիները պիտի աղտոտեմ:

— Եթէ այդպէս է, գետինը նստէ:

— Գորգը պիտի աղտոտեմ:

— Է՛, ուզածդ ըրէ, բայց Աստուածդ սիրես՝ հանգիստ կեցիր, — ըսաւ բժիշկը սրտնեղութեամբ, և թիկնաթոռի մը մէջ թաղուելով նստաւ և ճակատը ձեռքերուն կրթնցուց:

Շուրինէօր, վայրկեան մը կուռքի պէս անշարժ մնալէ վերջ, ոչ թէ հանգչելու, այլ մանաւանդ բժշկին հնազանդելու մտքով, մեծ զգուշութեամբ աթոռ մը առաւ, և կատարելապէս գո՛հ դէմքով մը շրջեց զայն, այնպէս որ աթոռին կռնակը գորգին վրայ եկաւ, այն քարեմիտ դիտաւորութեամբ թէ անոր առջեւի ցուպերուն վրայ պիտի նստէր առանց բան մը աղտոտելու … այս գործողութիւնը կատարեց ամէն տեսակ փափուկ զգուշութիւններով … Դժբախտաբար Շուրինէօր չէր գիտեր թէ ի՛նչ է լծակի օրէնքը, մարմիններու հաւասարակշռութիւնը. ուստի աթոռը յանկարծ ետև դարձաւ, խեղճ մարդը ակամայ շարժումով մը թեւերը առաջ կարկառեց և գետին տապալեց եռոտանի մը, որուն վրայ ափսէ մը, բաժակ մը և թէյաման մը կային:

Այս աղմուկէն, սեւամորթ բժիշկը թիկնաթոռին վրայէն վեր ցատքելով, գլուխը վեր առաւ, մինչդեռ Ռոտոլֆ, ընդոստ արթննալով, անկողնին մէջ ելաւ նստաւ, անձկութեամբ չորս կողմը նայեցաւ, և յիշողութիւնը ամփոփելով գոչեց. — Մը՛րֆ, ո՞ւր է Մըրֆ:

— Ձեր Արքայական Բարձրութիւնը թո՛ղ անհոգ ըլլայ, — ըսաւ սեւամորթը խորին յարգանօք, — մեծ յոյս կայ որ բըժշկուի:

— Վիրաւորուա՞ծ է, — գոչեց Ռոտոլֆ:

— Աւա՜ղ, այո՛, տէր իմ:

— Ո՞ւր է … կ'ուզեմ տեսնել զինքը:

Եւ Ռոտոլֆ ոտքի ելլելու փորձ մ'ըրաւ, բայց ուժասպառ ինկաւ, իր ճմլուած անդամներուն ցաւէն յաղթուած, որոնց հակահարուածը դեռ նոր կ'զգար:

— Անմիջապէս Մըրֆի քով տարէք զիս, քանի որ քալելու կարողութիւն չունիմ, — գոչեց Ռոտոլֆ:

— Տէր իմ, կը քնանայ կոր … այս ժամուս վտանգաւոր է բուռն սրտայուզութիւն մը պատճառել անոր:

— Ո՛հ, կը խաբէք զիս, մեռած ըլլալու է … սպաննուած և մեռած է … և ե՛ս եմ անոր պատճառը, — գոչեց Ռոտոլֆ կսկծագին ձայնով մը, ձեռքերը դէպ ի երկինք բարձրացնելով:

— Տէր իմ, գիտէք որ սուտ չեմ խօսիր … պատուիս վրայ կը հաւաստեմ թէ Մըրֆ ողջ է … իրաւ է որ բաւական ծանր կերպով վիրաւորուած է, բայց բժշկուելու գրեթէ ստոյգ հաւանականութիւններ ունի …

— Զիս սոսկալի լուրի մը նախապատրաստելու համար է որ այդպէս կ'ըսէք … անտարակոյս յուսահատական վիճակի մէջ է:

— Տէր իմ …

— Աներկբայ եմ թէ կը խաբէք կոր զիս … կ'ուզեմ որ անմիջապէս իր մօտ տանիք զիս … բարեկամի մը տեսքը միշտ փրկարար է …

— Տէր իմ, անգամ մ'ալ պատուիս վրայ կը հաւաստեմ Ձեր Արքայական Բարձրութեան թէ Մըրֆ քիչ ատենէն պիտի ապաքինի, եթէ անակնկալ դէպքեր չպատահին, ինչ որ հաւանական չէ:

— Իրա՞ւ, իրա՞ւ կ'ըսէք, սիրելիդ իմ Դաւիթ:

— Այո՛, Տէր իմ:

— Մտիկ ըրէք, գիտէք թէ ո՛րչափ կը յարգեմ ձեզ, յորմէ հետէ իմ տանս կը վերաբերիք, միշտ վստահութիւնս վայելած էք, երբեք ձեր հազուագիւտ գիտութեան վրայ տարակոյս չեմ ունեցած … բայց կ'աղաչեմ … եթէ բժշկական խորհրդակցութիւն մը անհրաժեշտ է …

— Տէր իմ, իմ առաջին մտածումս ալ այդ եղաւ, բայց հիմա բժշկական խորհրդակցութիւն մը բոլորովին անօգուտ է, կրնաք խօսքիս հաւատալ... անկէց զատ, չուզեցի օտարներ մտցնել հոս, առանց գիտնալու թէ ձեր երէկուան հրամանները...

— Բայց ի՞նչպէս պատահեցաւ այս ամէն բաները,— հարցուց Ռոտոլֆ, սեւամորթ բժշկին խօսքը ընդմիջելով,— Ո՞վ քաշեց հանեց զիս այն նկուղէն ուր կը խեղդուէի կոր... շփոթ կերպով կը յիշեմ թէ Շուրինէօրի ձայնը լսեցի, արդեօք կը սխալի՞մ:

— Ո՛չ, ո՛չ, այս բարեմիտ մարդը կրնայ ամէն բան պատմել ձեզի, Տէր իմ, որովհետեւ ամէն բան ինք ըրաւ:

— Բայց ո՞ւր է ինք:

Տօքթօրը աչքով փնտռեց նորեկուկ հիւանդապահը, որ իր անկիւնէն ամօթահար, մահճակալին վարագոյրին ետին ապաստանած էր:

— Ահա հոն է,— ըսաւ բժիշկը,— ամօթահար կ'երեւի:

— Ո՞ւր ես, առաջ եկո՛ւր, քաջդ իմ,— ըսաւ Ռոտոլֆ, ձեռքը իր ազատարարին կարկառելով:

Շուրինէօրի շփոթութիւնը սաստկացեր էր, մանաւանդ երբ լսեր էր թէ սեւամորթ բժիշկը քանիցս Տէր իմ, Ձեր Արքայական Բարձրութիւնը մակդիրներով կը խօսէր Ռոտոլֆի հետ:

— Բայց չմօտենա՞ս... ձեռքդ ինծի տո՛ւր,— ըսաւ Ռոտոլֆ:

— Ներում կը խնդրեմ, պարոն... ո՛չ, ո՛չ, Տէր իմ... Բարձրապատուութիւն ըսել կ'ուզէի, բայց...

— Առաջուան պէս Պ. Ռոտոլֆ կոչէ զիս, այդպէս նախամեծար կը համարիմ...

— Ես ալ այնպէս... շատ չեմ շփոթիր... բայց ձեռքիս գալով, խնդրեմ, ներեցէք, քիչ մ'առաջ այնչափ գործ ըրի որ...

— Ձեռքդ տո՛ւր, կ'ըսեմ քեզ...

Այս թախանձանքէն յաղթուած, Շուրինէօր երկչոտութեամբ կարկառեց իր սեւ ու մկոտ ձեռքը, զոր Ռոտոլֆ սեղմեց սիրելաբար:

— Հիմա նստէ 'ւ ամէն բան պատմէ ինծի... Նկուղը ի՞նչպէս գտար. բայց աղէկ միտքս եկաւ, ո՞ւր է Մէգր տ'էքօլը...

— Ապահով ձեռքերու մէջ է, ըսաւ սեւամորթ բժիշկը: — Ծխախոտի երկու տրցակներու պէս իրարու կապուած են, ինք եւ Շուէդը... երեւակայեցէք թէ ինչ դէմք պիտի առնեն, երբ իրարու երես նային. այս ժամուս արդեօք իրարմէ ո՛րչափ կը գարշին...

— Եւ իմ հեք Մը՞րֆս, Աստուած իմ, հիմա է որ իր վրայ կը մտածեմ... Դաւիթ, ո՞ր կողմէն վիրաւորուած է...

— Աջ կողմէն, տէր իմ, բարեբախտաբար կուշտին վարի պարապ տեղէն...

— Ո՛հ, սոսկալի վրէժ մը պիտի լուծեմ... Դաւիթ, ձեր վրայ կը վստահիմ:

— Տէրս գիտէ թէ հոգւով ու մարմնով անձնուէր եմ իրեն,— պատասխանեց սեւամորթը պաղարիւնութեամբ:

— Բայց ի՞նչպէս ժամանակին հոս հասար, քաջդ իմ,— ըսաւ Ռոտոլֆ՝ Շուրինէօրի:

— Եթէ կը հաճիք, տէր իմ,— ո՛չ, պարոն... Բարձրապատիւ Ռոտոլֆ, ծայրէն պիտի սկսիմ:

— Իրաւունք ունիս, ականջս քեզի է, բայց Պ. Ռոտոլֆ կոչէ զիս:

— Շատ աղէկ... ինչպէս գիտէք, երէկ իրիկուն երբ գիւղէն վերադարձանք, ուր հէք Կուալէօզի հետ գացեր էինք, ըսիք ինծի. «Աշխատէ որ Միջնաքաղաքին մէջ գտնես Շուրինէօրը. ըսէ անոր թէ աղուոր կողոպուտ մը գիտես, բայց դուն չես ուզեր մասնակցիլ անոր, իսկ եթէ ինք ուզէ քու տեղդ մասնակցիլ, թող վաղը առաւօտ (այս առաւօտ էր) Պէրսիի քաղաքադուռը գայ, Բանիկ-Ֆլէօրի կապելան գըտնուի, ուր այդ գողութիւնը պատրաստող անձը պիտի տեսնէ զինքը»:

— Յետո՞յ:

— Ձեզմէ բաժնուելով, Միջնաքաղաք վազեցի, ճիւաղուհիին գինետունը գացի. Մէգր տ'էքօլը հոն չէր. ապա Սէնդ-

Էլուա փողոցը, Ֆէվ փողոցը, Վիէյլ-Տրաբըրիի փողոցը դիմեցի... ոչ ոք տեսայ: Վերջապէս, գտայ զինքը, սա լոյանուկ Շուէդի հետ, Նօդր-Տամի հրապարակին մօտ, փոքրիկ գերձակի մը խանութը, որ հնավաճառ, գողօնաթաքոյց և գող է: Կ'երեւի թէ ձեզի բան մը ընել ուզող բարձրահասակ սգաւոր պարոնէն գողցուած դրամով հագուիլ չքուիլ կ'ուզէին. ձեռքէ ինկած հին հագուստներ կը գնէին: Շուէդ. կարմիր շալ մը կը սակարկէր... ինչ հրէշ պառաւ մ'է... ծրագիրս պարզեցի Մէդր տ'էքօլի: Ըսաւ որ իր գործին կուգայ և ժամադրավայրը պիտի գտնուի: Այս առաւօտ հոս վազեցի, պատասխանը ձեզի բերելու համար... Դուք ալ ինծի ըսիք. Տղաս, վաղը արեւածագէն առաջ նորէն եկուր, ամբողջ օրը հոս պիտի անցունես, և իրիկունը... պիտի տեսնես այնպիսի բան մը, զոր կ'արժէ տեսնել»․ Դուք քիչ խօսեցաք, բայց ես շատ բան հասկցայ: Մտքիս ըսի. «Մէդր տ'էքօլի դէմ խաղ մը խաղալու համար լարուած թակարդ մ'է այս, չնաւոր կողոպուտի մը հրապուրիչ խոստումով»: Արդարեւ ճշմարիտ չարագործ մ'է... Արջառավաճը սպաննողը ինքն է ու կ'ըսուի նաեւ թէ Ռուլ փողոցին մէջ սպաննուած անձին գլուխը ուտողն ալ ինք է... գիտեմ...

— Եւ իմ սխալս սա եղաւ որ ամէն բան չյայտնեցի քեզի, տղաս... Թերեւս այս դժբախտ աղէտը չէր պատահեր:

— Այդ ձեր գիտնալիք բանն էր, Պ. Ռօտոլֆ, իսկ ինչ որ ինծի կը վերաբերէր, ձեզի ծառայելն էր, վասն զի վերջապէս ինչո՞ւ չըսեմ... Չեմ գիտեր ինչ պատճառաւ, և արդէն ըսեր եմ ձեզի, անանկ կ'զգամ որ ձեր պահապան շունն եմ: Վերջապէս կարճ կապեմ, մտքէս ըսի. «Պ. Ռօտոլֆ օրականս կը վճարէ, օրս իրենն է, պէտք է որ իրեն համար գործածեմ... Հետեւաբար խորհեցայ որ Մէդր տ'էքօլ անզգամ ապիրատ մ'է, անշուշտ պիտի կասկածի թէ ծուղակ մը լարուած է իրեն դէմ.. Իրաւ է որ Պ. Ռօտոլֆ գործը վաղուան յետաձգել պիտի ուզէ... Բայց կրնայ ըլլալ որ անօրէն անզգամը այսօր այս կողմերը թափառելու գայ, շրջակաները աչքէ անցունելու հա-

մար, և եթէ Պ. Ռօտոլֆի վրայ կասկածի, ուրիշ աւազակ մ'ալ հետ պիտի բերէ, որպէս զի այսօր իր հաշուին իսկ ի գլուխ հանէ յանդուգն ձեռնարկը»: Ասոր առաջքը առնելու համար, ըսի մտքի. «պէտք է երթամ պահուըտիմ անանկ տեղ մը ուսկից կարենամ տեսնել պատերը, պարտէզին դուռը: Այս մուտքը միայն կայ... Եթէ ծածուկ անկիւն մը գտնեմ, քանի որ կ'անձրեւէ, օրն ի բուն հոն պետի մնամ, մանաւանդ գիշերն ի բուն, և վաղն առաւօտ բոլորովին պատրաստ պիտի ըլլամ Պ. Ռօտոլֆի տունը երթալու: Հետեւապէս, Այրիներու ծառուղին վերադարձայ տեղ մը պահուըտելու: Ինչ տեսնեմ աղէկ՝ Ձեր դռնէն տասը քայլ անդին պզտիկ գինետուն մը՝ ... Գետնայարկը հաստատուեցայ, պատուհանին մօտ, մէկ լիտր գինի և քառորդ լիպրա ընկոյզ ուզեցի, ըսելով թէ բարեկամներու կ'սպասէի... կուզի մը և բարձրահասակ կնոջ մը... Աս ընտրեցի, որպէս զի աւելի բնական երեւայ: Տեղաւորուեցայ, և սկսայ ձեր դուռը դիտել... սատանիկ կ'անձրեւէր, ոչ ոք կ'անցնէր կը դառնար, մութը տակաւ կը կոխէր...

— Բայց, — ըսաւ Ռօտոլֆ, Շուրինէօրի խօսքը ընդմիջելով, — ինչո՞ւ համար շիտակ իմ տունս չեկար:

— Որովհետեւ ըսեր էիք որ յաջորդ առտուն գամ, Պ. Ռօտոլֆ... Հետեւապէս չհամարձակեցայ առաջ գալ, որպէս զի հացկատակի, պապուկի տեղ չանցնիմ:

Կը հասկնա՞ք... Գինետան պատուհանին առջեւ նստեր էի, ընկոյզներս կոտրելով և գինիս ճնկելով, երբ յանկարծ մշուշին մէջ տեսայ որ Շուէդ. հեռուէն փրթաւ Պրա-Ռուժի պզտիկ լակոտին՝ Թօրթիյարի հետ: Լա՛ւ, ըսի ինքնիրենս... հիմա գործը պիտի եփի: Արդարեւ Թօրթիյար ծառուղիին փոսերէն մէկուն մէջ կծկուեցաւ ձեր դրան դիմացը, իբր թէ տեղատարափէն կը պատսպարուէր, և սկսաւ լրտեսել... Իսկ Շուէդ. դղակը հանեց, դրպանը դրաւ և դրան զանգակը զարկաւ: Ձեր հէք բարեկամը, Մըրֆ, դուռը բացաւ միականի պառաւին, և ահա պառաւը պարտէզին մէջ սկսաւ վազվզել ձեռք ոտք շարժելով: Հետաքրքրութենէս կ'ուտուէի հա-

կենալու համար թէ Շուշը ի՛նչ ընելու եկած էր հոն։ Վերջապէս, նորէն դուրս ելաւ. գդակը գլուխը դրաւ, երկու բառ ըսաւ Թօրթիլյարի, որ նորէն ծակը մտաւ, և ինք ալ կըծիկը դրաւ... Մտմտուքը նորէն առաւ զիս, և ըսի մտովի. խելքս տուն առաւ, չշփոթենք. Թօրթիլյարը Շուշի հետ եկաւ, ուրեմն Մէգր տ'էգօլ և Պ. Ռօտօլֆ Պրա-Ռուժի կապեալ են. Շուշը եկաւ տանը ծակուծուկը հասկնալու։ Ապահովապէս այս իրիկուն տունը պիտի կոխեն։ Եթէ այս իրիկուն փորձեն իրենց յանդուգն ձեռնարկը, Պ. Ռօտօլֆ, որ կը կարծէ թէ յարձակումը վաղը տեղի պիտի ունենայ, դժուարին կացութեան մը պիտի մատնուի։ Եթէ Պ. Ռօտօլֆ պարտուի, պէտք է որ Պրա-Ռուժի տունը երթամ, տեսնելու համար թէ ինչ կ'անցնի կը դառնայ հոն՝ այս՛, բայց հապա այդ միջոցին Մէգր-տ'էգօլ՝ ալ հասնի՞... այս ալ հաւանական է. այն ատեն, քարը գլխուն, տուն պիտի մտնեմ և Պ. Մըրֆի պիտի ըսեմ. Արթուն կեցի՛ր։ Բայց սա Թօրթիլյար ըսուած ճճին դրան մօտ է... Զանգակը զարնելս պիտի լսէ, պիտի տեսնէ զիս և Շուշի իմաց պիտի տայ. եթէ ան ալ գայ, այն ատեն գործը գէշ պիտի երթայ... Մանաւանդ չի գիտցուիր թէ Պ. Ռօտօլֆ ի՛նչ կարգադրութիւններ ըրած է այս իրիկուան համար, Նզովի՛ց արմատ, այս պյոներն ու ոչերը ուղեղիս մէջ կը բզզային... Անպուշ կարեր էի, չորս դիս կրակ միայն կը տեսնէի և չէի գիտեր թէ ի՞նչ ընեմ։ Մաքէս ըսի. դուրս պիտի ելլեմ, թերևս բաց օդը խորհուրդ մը տայ ինծի, ուստի դուրս ելայ և բաց օդը խորհուրդ մը տուաւ... պլուզս ու փողկապս հանեցի, Թօրթիլյարի պահուըտած փոսը գացի, բզէզը կռնակին կաշիէն բռնեցի։ Իզո՛ւր կից տուաւ, ճանկռտեց և պօռպռաց, պլուզիս մէջ պլլեցի գլուխը որպէս պարկի մը մէջ, որուն մէկ ծայրը թևերով և միւսը փողկապովս կապեցի։ Կրնար շունչ առնել։ Ծրարը թևիս տակ առի. այն կողմերը ցած պատով բանջարանոց մը տեսայ, Թօրթիլյարը կաղամբի ածուի մը մէջ տեղը նետեցի, որ խաճկարի (խողի ձագ) մը պէս կը մռմռար, բայց երկու քայլ անդիէն ձայնը չէր լսուեր... Իսկոյն կծիկը

դրի. ճիշդ ժամանակին էր. ծառուղիին բարձրաբերձ ծառերէն մէկուն վրայ ելայ, ճիշդ ձեր դրան դիմացը, Թօրթիլյարի փոսին վրայ։ Տասը վայրկեան վերջը, ոտքի ձայներ լսեցի, անդադար կ'անձրևէր։ Մութ էր... ականջ դրի, Շուշը էր եկողը, «Թօրթիլյար, Թօրթիլյար... ըսաւ Շուշը ցած ձայնով.— կ'անձրևէ կոր, կ'երևայ թէ լակոտը սպասելէ ձանձրացեր է, — ըսաւ Մէգր տ'էգօլ հայհոյելով,— եթէ ձեռք անցունեմ գլուխը, մորթը պիտի քերթեմ...։Հոգիս, մի՛ բարկանար,—կըրկնեց Շուշը,— թերևս մեզի բան մը իմացնելու գացեր է,— ո՛վ գիտէ, թերևս ծուղակ մ'էր... միւսը կ'առաջարկէր որ ժամը առաջին փորձենք մեր ձեռնարկը... Ճիշդ ատոր համար է որ կ'սպասեմ, պատասխանեց Մէգր տ'էգօլ,— ժամը դեռ եօթն է, դուն դրամը աչքովդ տեսա՞ր, անոր նայէ. ո՛վ որ վաղուընէ առջև չի նետուիր, անօթի կը մնայ։ Տուր նայիմ սա լծակը և գրոցը։

— Ի՞նչ գործիքներ էին... հարցուց Ռօտօլֆ։

— Անոնք Պրա-Ռուժի տունէն կուգային, ո՛հ, Պրա-Ռուժի տունը գողի գործիքներու ճշմարիտ զարդարան մ'է... Մէգր-տ'էգօլ մէկ բոպէի մէջ դուռը բացաւ. «Հոս կեցի՛ր,— ըսաւ Մէգր-տ'էգօլ՝ Շուշի. աչքդ չորս բաց, ուշադրութիւն ըրէ, և եթէ ձայն մը լսես, դուն ալ ձայն ձայնի տուր պոռայ» — Դուն ալ ներքնակիդ լամբակին անցուր սլաքդ (խանճկր), որպէս զի կարենաս անմիջապէս քաշել — ըսաւ միականի պառաւը։ Եւ Մէգր-տ'էգօլ պարտէզը մտաւ... Երբ ասիկա տեսայ, ծառէն վար ցատքեցի, Շուշի վրայ յարձակեցայ, կռուփի երկու ուժգին հարուած տալով թմրեցուցի գլուխը, չնչապատ գետին փռուեցաւ... Իսկոյն պարտէզ վազեցի... Նզովի՛ց արմատ... Պ. Ռօտօլֆ, շատ ուշ մնացեր էի, բանը բանէն անցած էր...

— Հէ՛ք Մըրֆ...

— Մէգր-տ'էգօլի հետ կը թաւալէր փոքրիկ գաւթակին վրայ։ Թէև արդէն վիրաւորուած, սակայն հաստատ կառչած էր անոր, և պինդ կը բռնէր, առանց օգնութիւն կանչելու,

քաջասի՛րտ մարդ, հաստատարիմ շուներու կը նմանէր. ոչ թէ լեզուով, այլ ակռաներով պէտք է բռնել զինքը, ըսի ի-րովի, և երեսն ի վար ինկայ երկուքին վրայ, Մէտր-տ'էքօլի մէկ ոտունքը ձեռք անցունելով. առ այժմ միակ տրամադրելի կտորը այդ էր. «Կեցցէ՜ սահմանադրութիւն, ես եմ, Շուրինէօրը, Պ. Մըրֆ, երկուքիս միջեւ բռնենք: — Ահ, անօրէն, ո՞ւսկից դուրս ելար, — պոռաց Մէտր տ'էքօլ, զայրագին: Հիմա կը հասկնեմ քեզի, անօրէն, — պատասխանեցի, անոր ոտունքներէն մին ծունկերուս միջեւ աքծանելով և թեւերէն մին ալ պրկելով, ա՛յն թեւը որ դաշոյնը բռնած էր... և այս լաւագոյնն էր... «Ո՞ւր է Պ. Ռօտօլֆ» գոչեց Մըրֆ. ինծի օգնելով հանդերձ:

— Ազնի՛ւ, պատուական մարդ, — մրմնջեց Ռօտօլֆ վըշտագին:

— Տեղեկութիւն չունիմ, պատասխանեցի. — Կարելի է որ այս ապիրատը սպաննած է զայն: Եւ նորէն փորձեցի զսպել Մէտր տ'էքօլը, որ իր դաշոյնով կը ճգնէր շամփրել զիս, բայց կուրծքիս վրայ պառկեր էի իր թեւին վրայ, և միայն դաստակը ազատ էր: «Մի՛թէ առանձի՞ն ես, — հարցուցի Պ. Մըրֆի, Մէտր տ'էքօլի հետ միշտ տապլտկելով. — Հօս մօտը մարդ կա՞յ, — պատասխանեց — բայց եթէ պոռամ, ձայնս չի լսուիր: — Հեռո՞ւ է: — Տասը քայլէ չափ —: Օգնութիւն պոռանք, եթէ անցորդներ կան, մեզի օգնելու պիտի գան... Ոչ, քանի որ բռնած ենք զինքը, պէտք է պահենք... բայց ինքզինքս տկար կ'զգամ, վիրաւորուած եմ: — Ուրեմն, նզովի՜ց արմատ, վաղէ օգնութիւն կանչէ, եթէ ուժ ունիս: Ես պիտի ջանամ զսպել զինքը: Պ. Մըրֆ ազատեցաւ. ես Մէտր-տ'էքօլի հետ առանձին մնացի. Նզովի՜ց արմատ, ինքզինքս գովելու համար չէ որ կ'ըսեմ, բայց վայրկեան մը եկաւ որ վիճակս շատ աղէկ չէր... կէս մը հողին և կէս մ'ալ գաւթակին վերջին աստիճանին վրայ էինք... Թեւերս ուսադակին մէջը անցուցեր էի, այտս այտին դէմ... եզի մը պէս կը հեւար, ակռաներուն կրճտալը կը լսէի... Մութ էր...

Անդադար կ'անձրեւէր... գաւիթին մէջ մնացած լամպարը քիչ մը կը լուսաւորէր մեզ... Անոր ոտունքներէն մին իմիններուս մէջ անցուցեր էի... Սակայն, մէջքը այնչափ զօրաւոր էր որ մեր երկուքս ալ մէկ ոտնաչափ հողէն վեր կը բարձրացնէր: Զիս խածնել կ'ուզէր, բայց չէր կրնար: Երբեք ինքզինքս այնքան զօրաւոր չէի զգացած... Նզովի՜ց արմատ, սիրտս կը բաբախէր... բայց յարմար տեղը... Մըտովի կ'ըսէի. կը նմանիմ այն մարդուն որ կատաղի շուն մը կը կառչի, թող չտալու համար որ ընկերութեան վրայ յարձակի ու խածնէ... Թող որ փախչիմ, և բան մը չեմ ըներ քեզի, — ըսաւ Մէտր-տ'էքօլ, շնչասպառ ձայնով մը: — Ահ, վատ մ'ես դուն, — պատասխանեցի. քու ուժդ լոկ քաջարտութիւնդ է: Բուսախի արջառամածուր կողոպտելու համար պիտի չհամարձակէիր սպաննել զինքը, եթէ գոնէ ինծի չափ ուժեղ ըլլար, հէ՞: — Ոչ, — ըսաւ, — բայց անոր պէս քեզ ալ պիտի սպաննեմ: Զայս ըսելով, մարմինս այնպիսի ուժով մը վեր նետեց, ոտունքներն ալ անկելով, որ կիսովին դարձուց և տակը առաւ զիս... Եթէ դաշոյնը բռնած թեւը չսեղմէի... գործս լմնցած էր: Այդ պահուն ձախ դաստակս պարապը գնաց և պարտաւորեցայ մատներս քակել: Գործը կը գէշնայ կոր, ըսի մտքի. ես տակն եմ, ան վրան է, պիտի սպաննէ զիս: Փոյթ չէ, իմ տեղս աւելի կը սիրեմ քան իր տեղը... Պ. Ռօտօլֆ ո՞չ ապաքէն ըսաւ ինծի թէ սրտի ու պատուի տէր եմ...: Կ'զգամ որ ճշմարիտ է... Այս վիճակին մէջ էի, երբ Շուէտը տեսայ գաւթակին վրայ կանգուն... իր կլոր աչքով և կարմիր շալով... Նզովի՜ց արմատ, կարծեցի որ մղձաւանջ մը կ'ունենամ...: «Ֆինէտ, —գոչեց Մէտր-տ'էքօլ, — դանակս ձեռքէս ինկաւ, գետնէն ա՛ռ... հո՛ն է... իր տակը... և զա՛րկ... կռնակին, երկու ուսերուն մէջտեղէն..: Կեցի՛ր, կեցիր, հոգիս, որ խելքս գլուխս գա՛յ:» Եւ ահա Շուէտ կը դառնայ ու կը դառնայ մեր շուրջը, իբրեւ չարագուշակ թռչուն մը: Վերջապէս դաշոյնը տեսաւ... ուզեց վրան ցատքել, բայց որովհետեւ փո-

րիս վրայ պառկեր էր, ոտքով այնպիսի ուժգին հարուած մը տուի փորին որ աչքերն ու ձեռքերը վեր օդին մէջ նետեցի զէնքը: Ոտք՝ ելաւ կատաղութենէն փրփրած: Ալ կարողութիւնս հատած էր՝ Մէգր-տ'էքօլի փաթթուած էի, բայց տակէս այնպիսի ուժգին հարուածներ կուտար ծնօտիս, որ քիչ կը մնար ձեռքէս թողէի, երբ տեսայ որ երեք չորս զինուած կարիճներ գաւթակին սանդուղէն վար կը վազէին... Ինչպէս նաեւ Պ. Մըրֆը, բոլորովին գունատ, որ բժշկին թեւին կրթնած էր եւ հազիւ կրնար քալել: Մէգր-տ'էքօլը եւ Շուէթը բռնեցին եւ կապեցին... Բայց տակաւ բաւական չէր՝ ինծի Պ. Ռօտօլֆը պէտք էր: Իսկոյն Շուէթի վրայ ցատքեցի, հէք Կուալէօզի ակռան յեշեցի· բռնեցի ձեռքը եւ ոլորեցի, ըսելով՝ — «Ո՞ւր է Պ. Ռօտօլֆը·» Ձայն չհանեց· երբ անգամ մ'ալ ոլորեցի, սկսաւ պոռալ· «Պրա-Ռուժի գինետունն է, Նկուղին մէջ, Ursulins-Sirsը...:» Շատ լաւ ... Անցած տանս, ուզեցի Թօրթիլյարը հետ առնել իր կաղամբի ածուին միջէն՝ ճամբուս վրան էր... նայեցայ... բայց պլուզէս զատ ուրիշ բան չտեսայ... ականներով կրծեր էր զայն: Ursulins-Sirs հասայ, Պրա-Ռուժի կոկորդէն բռնելով գոչեցի.— «Ո՞ւր է այն երիտասարդը, որ այս իրիկուն Մէգր-տ'էքօլի հետ հոս եկած էր:» — Կոկորդս այդչափ ուժով մի՛ սեղմեր, հիմա կ'ըսեմ՝ իրեն խաղ մը խաղալ ուզեցին եւ Նըկուղիս մէջ բանտարկեցին՝ դուռը պիտի բանանք:» Վար իջանք,... ոչ ոք կար... Երբ անդին դարձեր էի, «դուրս ելած պիտի ըլլայ, — ըսաւ Պրա-Ռուժ — ահա կը տեսնես որ հոս չէ:» Տխուր տրտում մեկնելու վրայ էի, երբ լամպարին լոյսով Նկուղէն ներս ուրիշ դուռ մը տեսայ: Հոն վազեցի, դուռը քաշեցի բացի, եւ կարծես թէ երեսիս գոլ մը ջուր ընդունեցայ: Ձեր երկու հէք թեւերը ջուրէն դուրս տեսայ... դուրս քաշեցի ձեզ եւ կռնակովս հոս բերի, որովհետեւ չկար մէկը որ երթար կառք բերէր: Ահա, Պ. Ռօտօլֆ, ... եւ առանց անձնագովութեան կրնամ ըսել թէ ըրածէս շատ գոհ եմ...

— Տղա՛ս, կեանքս քեզի կը պարտիմ, պարտք մ'է այս, զոր պիտի հատուցանեմ, վստահ եղիր: Դաւիթ, կը հաճի՞ս երթալ լուր առնել Մըրֆի վրայ, — յարեց Ռօտօլֆ, — յետոյ նորէն հոս եկուր:

Սեւամորթը դուրս ելաւ:

— Գիտե՞ս թէ ուր է Մէգր տ'էքօլը, տղա՛ս:

— Շուէթի հետ ցած սրահի մը մէջ է: Կարծեմ թէ ոստիկանութեան պիտի յանձնէք, այնպէ՞ս է, Պ. Ռօտօլֆ:

— Ոչ, ոչ...

— Ինչ, միթէ ազա՞տ պիտի թողուք. ա՜հ, Պ. Ռօտօլֆ, մէկդի դրէք այդ վեհանձնութիւնները... Ըսածս նորէն կը կրկնեմ, կատաղի շուն մ'է... Առջեւը եղող անցորդները պիտի խածնէ:

— Ալ մարդ խածնելիք չունի, ապահով եղիր:

— Ուրեմն տեղ մը պիտի բանտարկէ՞ք զինքը:

— Ոչ, կէս ժամէն, ասկէց դուրս պիտի ելլէ:

— Մէգր տ'էքօ՞լը:

— Այո՛:

— Առա՞նց ոստիկանի:

— Այո...

— Ազա՞տ դուրս պիտի ելլէ:

— Այո, ազատ:

— Առանձի՞ն:

— Այո, առանձին:

— Բայց ո՞ւր պիտի երթայ...

— Ուր որ ուզէ..ըսաւ Ռօտօլֆ ; Շուրինէօրի խօսքը ընդմիջելով չարագուշակ ժպիտով մը:

Սեւամորթը ներս մտաւ:

— Ի՞նչ լուր, Դաւիթ, ի՞նչպէս գտար Մըրֆը:

— Տէր իմ, կը քնանայ կոր...,— ըսաւ բժիշկը տխրութեամբ. չնչառութիւնը միշտ ծանր է...

— Ուրեմն վտա՞նգ կայ դեռ:

— Իր վիճակը... շատ ծանր է, Տէր իմ... Սակայն և այնպէս պէտք չէ յուսահատիլ...

— Ո՛չ, Մըրֆ,... վրէժդ պիտի լուծեմ,— գոչեց Ռօտոլֆ, խռոված կատաղութեամբ մը: Յետոյ յարեց.— Դաւիթ... խօսք մը ունիմ քեզի...

Եւ սեւամորթին ականջէն վար կամաց մը խօսեցաւ:

Այս վերջինը սարսռաց:

— Միթէ կը վարանիս,— ըսաւ Ռօտոլֆ.— սակայն ստէպ խօսած եմ քեզի այս գաղափարիս վրայ... Անոր գործադրութեան ժամը հասած է...

— Չեմ վարանիր, Տէր իմ... այդ գաղափարը՝ մեծ ոճրագործներուն քննութեան արժանի պատժական բարենորոգում մը կը պարունակէ, վասն զի այդ պատիժը... ոչ միայն ահռելի է..., այլ և զղջումի համար բեղմնաւոր է... այդ պարագային, գործադրելի է: Առանց թուելու այն ոճիրները որ այդ աւազակը ցկեանս թիարան պիտի նետէին... երեք սպանութիւն գործած է... ածուխի վաճառականը... Մըրֆը... և ձեզ... Արդար է իր պատիժը...

— Եւ իր առջև պիտի ունենայ նաև ապաշաւի անսահման հորիզոնը,— յարեց Ռօտոլֆ: Պահ մը լուռ մնալէ վերջ, կրկնեց.— Իսկ հինգ հազար ֆրանքը չի՞ բաւեր իրեն, Դաւիթ:

— Կը բաւէ, Տէր իմ:

— Զաւակս,— ըսաւ Ռօտոլֆ՝ Շուրինէօրի, որ ապշեր մնացեր էր,— Պարոնին հետ երկու խօսք ունիմ: Այդ միջոցին, քովի սենեակը գնա՛... գրասեղանի մը վրայ պիտի գտնես կարմիր ու մեծ թղթապանակ մը որուն մէջէն հազար ֆրանքնոց հինգ հատ տոմս ա՛ռ և ինծի բեր:

— Որո՞ւ համար է այդ հինգ հազար ֆրանքը.— գոչեց Շուրինէօր ակամայ:

— Մէգր-ա'էքօլի համար... Ըսէ նաև որ կառքը հոն բերեն...

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

ՊԱՏԻԺԸ

Տեսարանը տեղի կ'ունենայ կարմիր կերպասներով զարդարուած և չքեղօրէն լուսաւորուած սրահի մը մէջ:

Ռօտոլֆ, սև թաւիշէ երկայն գիշերազգեստ մը հագած, որ իր դէմքին գունատութիւնը ա՛լ աւելի ի վեր կը հանէ, գորգապատ մեծ սեղանի մը առջև նստած է: Այս սեղանին վրայ կը տեսնուին Մէգր ա'էքօլի թղթապանակը, Շուէդի կեղծ ոսկիէ շղթան, որմէ կախուած է լազուարթէ փոքրիկ պատկերը, Մըրֆը վիրաւորող արիւնաթաթախ սլաքը (kuulister), դուռը բանալու ծառայող երկաթ լծակը, և վերջապէս հազարական ֆրանքնոց հինգ տոմսերը, զոր Շուրինէօր քովի սենեակէն բերած էր: Սեղանին մէկ կողմը սևամորթ բժիշկը և միւս կողմը Շուրինէօր նստած են: Մէգր ա'էքօլ, որուն ձեռքերը ամրապէս կապուած են, և ո և է շարժում ընելու անկարող է, սրահին մէջտեղը անուակաւոր մեծ թիկնաթոռի մը մէջ նստած է: Աւազակը բերող մարդիկը քաշուած գացած են: Ռօտոլֆ, բժիշկը, Շուրինէօր և մարդասպանը միայն կը մնան:

Ռօտոլֆ ա՛լ զայրացած չէ. հանդարտ, տխուր և մտամփոփ կ'երեւի. հանդիսաւոր և ահաւոր պաշտօն մը պիտի կատարէ: Բժիշկը մտախոհ վիճակ մ'ունի: Շուրինէօր տարտամ վախ մը կ'զգայ, և իր ակնարկը Ռօտոլֆի ակնարկէն չի կրնար զատել: Մէգր ա'էքօլ կապարի գոյն առած է և կը վախնայ:

Դուրսը ամենախորին լռութիւն մը կը տիրէ: Միայն տեղացող անձրեւին ձայնը կը լսուի, որ տանիքէն կը վազէ սալայատակին վրայ:

Ռօտոլֆ խօսքը Մէգր ա'էքօլի կ'ուղղէ.

— Փախստականդ դու Ռօչֆորի թիարանէն, ուր մշտնջենաւոր բանտարկութեան դատապարտուած էիր իբրև դրամանենգ, գող և մարդասպան, դո՛ւն Անսէլմ Տիւրէմնէլն ես:

— Սուտ է, — ըսաւ Մէգր տ'էքօլ այլայլած ձայնով մը, իր վայրագ ու մատամնջ նայուածքը չորս դին պտըտցնելով։

— Անսէլմ Տիւբէնէլն ես... Բուասիի ճամբուն վրայ արջառի վաճառական մը սպաններ ու կողոպտեր ես...

— Սուտ է։

— Քիչ մը վերջը պիտի խոստովանիս։

Աւազակը զարմանօք Ռօտոլֆի երեսը նայեցաւ։

— Այս գիշեր, գողութեան համար հոս մտար, տանուտէրը դաշունահար ըրիր...

— Դո՛ւք առաջարկեցիք ինծի այս գողութիւնը, — ըսաւ Մէգր-տ'էքօլ, համարձակութիւն առնելով։ — Վրաս յարձակեցան... ես ալ ինքզինքս պաշտպանեցի։

— Զարկած մարդդ վրադ չյարձակեցաւ... անզէն էր։ Իրաւ է որ ես առաջարկեցի քեզի այս գողութիւնը... բայց հիմա պիտի ըսեմ քեզի անոր նպատակը։ Նախընթաց իրիկուն միջնաքաղաքին մէջ մարդ մը և կին մը կողոպտելէ վերջ, անոնց առաջարկեցիր որ գիս սպաննես հազար ֆր.ի փոխարէն։

— Ես լսեցի, — ըսաւ Շուրինէօր։

Մէգր տ'էքօլ վայրագ ատելութեան ակնարկ մը ուղղեց անոր։ Ռօտոլֆ կրկնեց

— Ինչպէս կը տեսնես, ինծմէ գրգռուելու պէտք չունէիր, չարիք գործելու համար...

— Դուք իմ դատաւորս չէք, ա՛լ պատասխան պիտի չտամ։

— Ահա թէ ինչո՞ւ համար այդ գողութիւնը առաջարկեր էի քեզի. գիտէի որ Թիւրաննէն փախեր ես... տարաբախտ աղջկան մը ծնողքը կը ճանչնայիր, որուն բոլոր դժբախտութեանց պատճառը քու մեղսակիցդ՝ Շուէդն է... Գողութեան խայծով, որ քեզ հրապուրելու միակ խայծն է, ձեռքս անցունել կ'ուզէի քեզ։ Երբ անգամ մը ձեռքս իյնայիր, ընտրութիւնը քեզի պիտի թողէի, դատական իշխանութեա՞ն ձեռքը յանձնուիլ կ'ուզես, որ արջառի վաճառականին սպանութիւնը գլխովդ քաւել պիտի տար...

— Սուտ է, այդ ոճիրը ես չեմ գործած։

— Եթէ ոչ իմ հոգածութեամբս Ֆրանսայէն դուրս հանուի՞լ և մշտնջենաւոր բերդարգելութեան վա՞յր մը ղրկուիլ, ուր վիճակդ անքան արգահատելի պիտի չըլլայ որքան Թիւրանի մէջ, բայց պատիժի այս թեթեւացումը պիտի չշնորհեմ քեզի, եթէ ուզած տեղեկութիւններս չտաս։ Մշտնջենապէս դատապարտուած ըլլալով հանդերձ, Թիւրաննէն փախած էիր։ Եթէ քեզ ձեռք անցունէի և այնպիսի վիճակի մը մէջ դնէի, որպէս զի ա՛լ չկարենաս ուրիշին վնասել, ընկերութեան ծառայութիւն մը մատուցած և խոստովանութիւններուդ շնորհիւ ալ, թերեւս տարաբախտ քան յանցաւոր աղջիկ մը իր ընտանիքին ծոցը վերադարձնելու հնարքը գտած պիտի ըլլայի։ Ահա այս էր իմ առաջին ծրագիրս։ Իրաւ է որ օրինական չէր, բայց փախուստդ, նորանոր ոճիրներդ օրէնքին պաշտպանութենէն կը զրկեն քեզ ...երէկ նախախնամական յայտնութիւն մը իմացուց ինծի թէ դուն Անսէլմ Տիւբէնէլն ես։

— Սուտ է, իմ անունս Տիւբէնէլ չէ։

Ռօտոլֆ սեղանին վրայէն առաւ Շուէդի շղթան, և լագուարթէ փոքրիկ սուրբ պատկերը Մէգր տ'էքօլի ցոյց տալով, — արբալի՛ղծ, — գոչեց սպառնական ձայնով մը. — այս սուրբ մասունքը վատազգի տրտածի մը ծախեր ես... այս երիցս սուրբ մասունքը... վասն զի զաւակդ իր մօրմէն ու հանիէն ընդունած էր այս բարեպաշտական նուէրը։

Մէգր տ'էքօլ, այս յայտնութեան վրայ ապշահար, գլուխը խոնարհեցուց առանց պատասխան տալու։

— Տասնըհինգ տարի առաջ, զաւակդ մօրմէն յափշտակեցիր. դուն միայն գիտես թէ ո՞ղջ է թէ մեռած։ Հետեւապէս պատճառ մը աւելի ունէի քեզ բռնելու, երբ իմացայ թէ ո՞վ ես։ Անձնական նկատումով չեմ ուզեր վրէժ լուծել... Այս գիշեր, առանց պատճառի, դարձեալ մարդու արիւն թափեցիր։ Սպաննած մարդդ վստահութեամբ դիմաւորեց քեզի, առանց կասկածելու արիւնարբու դիտաւորութեանդ վրայ։ Հարցուց թէ ի՞նչ կ'ուզէիր։ «Կա՛մ դրամդ և կամ կեանքդ...»

լսիր և դաշոյնի հարուած մը տուիր։

— Այս եղաւ Պ. Մըրֆի պատմութիւնը, երբ առաջին դարմանները տուի իրեն, — ըսաւ բժիշկը։

— Սխալ է. սուտ խօսեր է։

— Մըրֆ երբեք սուտ չի խօսիր, — ըսաւ Ռօտօլֆ պաղարիւնով։— Գործած ոճիրներդ փայլուն հատուցում մը կը պահանջեն։ Պատէն ցատկելով մտար այս պարտէզը և դաշոյնով մարդ մը զարկիր, կողոպտելու համար։ Ուրիշ սպանութիւն մ'ալ գործեցիր... Այս տեղ պիտի մեռնիս...։ Կնոջդ ու զաւկիդ վրայ կարեկցելով, և ի յարգանս անոնց, կառավարութեան նախատինքը պիտի խնայեմ քեզ։ Պիտի ըսուի թէ գինեաւ յարձակման մը առեն սպաններ ես... Ուրեմն պատրաստուէ՛, զէնքերը լեցուած են...

Ռօտօլֆի դէմքն անողոքելի էր...

Մէգըր ա'էքօլ միւս սենեակին մէջ, տարձանակով զինուած երկու մարդ տեսեր էր։ Իր անունը ծանօթ էր. խորհեցաւ թէ իր կեանքին վերջ պիտի տային, իր վերջին ոճիրները մութի մէջ թաղելու և այս նոր նախատինքը իր ընտանիքին խնայելու համար։ Իր նմաններուն պէս, ա՛յս մարդն ալ այնչափ վատ է որչափ գազանաբարոյ։ Կարծելով թէ իր վախճանը մօտալուտ էր, դողաց և աղաղակեց.— գթութի՜ւն։

— Քեզի համար գթութիւն չկայ, — ըսաւ Ռօտօլֆ, եթէ հօս ուղեղդ չպայթեցնեն, անդին կառափնատը կ'սպասէ...

— Նախամեծար կը համարիմ կառափնատը... Գոնէ երկու երեք ամիս ալ պիտի ապրիմ... ինչո՞ւ կը դժկամակիս, քանի որ յետոյ պիտի պատժուիմ. գթութի՜ւն... գթութի՜ւն կը հայցեմ։

— Բայց կինդ... ու զաւակդ... քու անունդ կը կրեն։

— Անունս արդէն անպատիւ դարձած է... ութ օր ալ եթէ ապրիմ, կը բաւէ... չնո՛րհ... չնո՛րհ...

— Մինչեւ իսկ կեանքի համար չունիս այն արհամարհանքը որ երբեմն կը տեսնուի մեծ ոճրագործներուն քով, — ըսաւ Ռօտօլֆ նողկանօք։

— Սակայն օրէնքը չի ներեր որ մարդ ինքզինքը պատժէ, — կրկնեց Մէգըր-ա'էքօլ աներկեւան։

— Օրէ՛նքը... գոչեց Ռօտօլֆ — օրէ՛նքը... դեռ կը համարձակի՞ս օրէնքը օգնութեան կոչել, դուն որ միշտ ընկերութեան դէմ իբրեւ յայտնի և զինուած ապստամբ մը ապրած ես։

Աւազակը գլուխը խոնարհեցուց առանց պատասխան տալու, և յետոյ աւելի խոնարհ ձայնով մը ըսաւ. — գոնէ գըթացէք վրաս և թողէք որ ապրիմ...

— Պիտի ըսե՞ս թէ ուր է զաւակդ։

— Այո, այո՛, բոլոր գիտցածս պիտի ըսեմ։

— Պիտի ըսե՞ս թէ ո՞վ են ծնողքն այն մանկամարդ աղջըկան, որուն մանկութիւնը այնքան չարչարեր է Շուէդ։

— Թղթապանակիս մէջ գտնուած թուղթերը պիտի կրնան լոյս սփռել այն անձերուն վրայ որոնք Շուէդի ձեռքը մատնած են զայն։

— Ո՞ւր է զաւակդ։

— Պիտի թողո՞ւք որ ապրիմ։

— Նախ ամէն բան խոստովանէ...։

— Բայց, եթէ իմանաս... — ըսաւ Մէգըր ա'էքօլ վարանելով...

— Արդեօք սպաննեցի՞ր զայն...

— Ո՛չ... ո՛չ... մեղսակիցներէս մէկուն յանձնեցի, որ կրցաւ փախչիլ, երբ ես ձերբակալուեցայ...

— Մեղսակիցդ ի՞նչ ըրաւ զայն...

— Մեծցուց զայն և հարկ եղած ծանօթութիւնները տուաւ անոր, Նանդի մէջ դրամատուն մը մտնելու համար... որպէս զի կարենայ տեղեկութիւններ տալ մեզի, սեղանաւորին վստահութիւն ներշնչէ և այս կերպով դիւրացնէ մեր ծրագիրները։ Թէեւ Ռօշֆոր էի, բայց մինչեւ փախուստիս օրը, այս ձեռնարկին յատակագիծը ես կը վարէի, և բարեկամիս հետ ծածկագիր կը թղթակցէի։

— Ո՛հ, Աստուած իմ, իր զաւակը... իր զաւա՛կը։ Այս

մարդը կը զարհուրեցնէ զիս ,— գոչեց Ռոտոլֆ սոսկումով , և գլուխը ձեռքերուն մէջ պահելով :

— Բայց խնդիրը լոկ դրամանենգութեան մը վրայ էր — գոչեց աւազակը .— և ասկէց զատ , երբ իրմէ սպասուած ծառայութիւնը զաւակս իմացաւ , սաստիկ զայրացաւ , ամէն բան իմաց տուաւ իր վարպետին և Նոտդէն առաւ քալեց . . . Թղթապանակիս մէջ պիտի գտնէք զաւկիս հետքը գտնելու համար ըրած ձեռնարկներուս ապացոյցը . . . վերջին տունը , ուր բնակեցաւ , Թամբլ փողոցին մէջ կը գտնուէր , և Ֆրանսուա-Ժէրմէն անունով կը ճանչցուէր : Հասցէն ալ թըղթապանակիս մէջ է : Ահա կը տեսնէք որ ամէն բան ըսի . . . ամէն բան . . . պահեցէք ձեր խոստումը , և միայն այս գիշերուան գողութեան համար ձերբակալել տուէք զիս :

— Իսկ կը մոռնա՞ս Բուասիի արջառավաճառը :

— Անկարելի է որ այդ գործը յայտնուի , ապացոյց չկայ : Ձեզի միայն կը խոստովանիմ այս բանը , անկեղծութիւնս ցոյց տալու համար , բայց դատաւորին առջև պիտի ուրանամ . . .

— Ուրեմն կը խոստովանի՞ս :

— Զքաւորութեան մէջ էի և չէի գիտեր թէ ի՞նչպէս ապրիմ . . . Շուէդն է որ խորհուրդ տուաւ ինծի . . . հիմա կը զղջամ , կը տեսնէ՞ք , քանի որ կը խոստովանիմ . . . Ո՛հ , եթէ այնչափ վեհանձն ըլլաք որ զիս արդարութեան ձեռքը չմատնէք , պատուիս վրայ կը խոստանամ որ անցեալ կեանքս պիտի չվերսկսիմ :

— Պիտի ապրիս . . . արդարութեան ձեռքը պիտի չյանձնեմ քեզ :

— Ուրեմն կը ներէ՞ք ինծի . . . ,— գոչեց Մէտր տ'էքօլ — լսածին հաւատ չընծայելով ,— ուրեմն կը ներէ՞ք ինծի :

— Կը դատեմ քեզ և կը պատժեմ ,— գոչեց Ռոտոլֆ հանդիսաւոր ձայնով մը :— Արդարութեան ձեռքը պիտի չմատնեմ քեզ , որովհետև թիարան կամ կառափնարան պիտի երթաս , ատոր պէտք չկայ . . . ո՛չ , ատոր պէտք չկայ . . . Թիարան երթալ կ'ուզես , որպէս զի ուժիդ ու անզգամութեանդ շնորհիւ

իշխես այդ ճախճախուտին վրայ , որպէս զի գազանային բռնակալութեան բնազդներդ գոհացնես . . . ամենքը քեզմէ զարհուրին ու դողան , և որովհետև ոճիրին ալ իր փառաւորութիւնն ունի , հրէշային ապիրատութեանդ վրայ հաճոյք զգաս : Թիարա՞ն , ո՛չ , ո՛չ . երկաթեայ մարմինդ թիարանի տաժանակիր աշխատութիւններն ու թիարանապետներու գաւազանի հարուածները բանի տեղ չի դներ : Ասկէց զատ , կարելի է շղթաները խորտակել , պատերը ծակել և պատուհանէ վեր ելլել : Եւ օրին մէկը դարձեալ կրնաս աքսորավայրէդ փախչիլ և նորէն ընկերութեան վրայ յարձակիլ կատաղի գազանի մը պէս , ճամբուդ վրայ ամէն կողմ կողոպուտ , մահ ու սարսափ սփռելով , վասն զի ոչ ոք կրնայ զերծ մնալ հերակլեան ուժէդ ու դանակէդ . . . և այդ բանը պիտի չըլլայ . . . պիտի չթողում որ ըլլայ : Բայց եթէ թիարան երթաս , պիտի կրնաս շղթադ խորտակել . . . Ուրեմն ի՞նչ ընեմ որ մարդկային ընկերութիւնը երաշխաւորեմ կատաղութեանդ դէմ : Արդեօք դահճի՞ն մատնեմ քեզ :

— Ուրեմն իմ մա՞հս կուզէք ,— գոչեց աւազակը ,— իմ մա՞հս կ'ուզէք :

— Ատիկա մի յուսար . . . վասն զի ապրելու տենչդ այնքան մեծ է որ թերևս փախուստի յոյսով տանջանքին ահարկու անձկութիւններէն զերծ մնաս : Ապուշ ու անմի՜տ յոյս . . . բայց ի՛նչ փոյթ , քանի որ պատիժդ սոսկումը կրնայ փարագուրուիլ . մինչև որ դահճին ճիրանին տակ չճզմուիս , մահուան պիտի չհաւատաս դուն : Եւ այն ատեն ալ , թերևս սոսկումէդ ու սարսափէդ անբան ու անկենդան զանգուած մը դառնաս , զոր ողջակէզ պիտի ընեն զոհերուդ ուրուականներուն . . . Ատիկա կարելի բան չէ , կ'ըսեմ քեզի . մինչև վերջին վարկեանը ազատելու յոյս պիտի ունենաս . . . Դո՛ւն , ո՛վ հրէշ , յո՞յս ունենաս . ո՛չ ո՛չ . . . մինչև որ չզղջաս . . . չեմ ուզեր որ այս կեանքին մէջ յոյս ունենաս . . .

— Բայց ի՞նչ ըրած եմ այս մարդուն . . . ո՞վ է . . . ի՞նչ

կ՚ուզէ ինծմէ, ո՞ւր եմ... գոչեց Մէգր ա՚էքօլ գրէթէ զառանցելով։

Ռօտոլֆ շարունակեց. — Եթէ, ընդհակառակն, անամօթաբար մահը քամահրես, դարձեալ քեզ սանձանքի մատնելու պէտք չկայ... կառափնատը քեզի համար արիւնաթաթաւ խչուկ (չորս ոտքով փայտ) մը պիտի դառնայ, որուն վրայ, շատերու պէս, վայրագութիւնդ պիտի ցուցադրես, ... որուն վրայ, ողորմելի կեանքէ մը մղուած, վերջին հայհոյութեամբ մը հոգիդ գեհենին պիտի դատապարտես։ Ասոր ալ պէտք չկայ։ Ժողովուրդին համար օգտակար չէ տեսնել դատապարտեալ մը որ դահիճը կը ծաղրէ, դահիճը կ՚այպանէ և շունչը կ՚աւանդէ հեգնելով այն երկնային կայծը զոր արարիչը դրած է մեր սրտին մէջ։ Հոգիի մը փրկութիւնը նուիրական բան մ՚է։ Ամէն մեղք իր քաւութիւնն ու փրկութիւնը ունի, ըսած է Տէրն մեր, բայց դատարանէն մինչև կառափնատ, ճամբան շատ կարճ է, քաւութեան ու ապաշխարութեան համար պարապ ժամանակ պէտք է։ Այդ ժամանակը դուն պիտի ունենաս... Տա՛ր երկինք որ անկէ օգտուէիր։

Մէգր ա՚էքօլ ինքզինքը կորսնցուցած էր։ Կեանքին մէջ առաջին անգամ ըլլալով, մահէն աւելի ահարկու բան մը զգաց։ Այս տարտամ երկիւղը զարհուրելի էր...

Ռօտոլֆ շարունակեց. — Անսէլմ Տիւրէմնէլ, ոչ ոչ, թխաբան պիտի չերթաս... ողջ պիտի մնաս։

— Բայց ի՞նչ կ՚ուզէք ինծմէ... միթէ դժոխքէ՞ն կուգաք։

— Մտիկ ըրէ... ըսաւ Ռօտոլֆ ոտքի ելլելով և իր շարժումներուն սպառնական հեղինակութիւն մը տալով...

— Ուժդ չարաչար գործածեցիր, այդ ուժդ պիտի անդամալուծեմ... Ամէնէն զօրաւորները առջևդ կը դողային... ամէնէն տկարներուն առջև դուն պիտի դողաս... մարդասպա՛ն... Աստուծոյ արարածները յաւիտենական մթութեան մէջ ընկղմեցիր... յաւիտենականութեան խաւարը քեզի համար պիտի սկսի այս կեանքին մէջ... այսօր... այս ժա-

մուս իսկ։ Վերջապէս պատիժդ պիտի հաւասարի գործած ոճիրներուդ... բայց — յարեց Ռօտոլֆ, տեսակ մը ցաւագին կարեկցութեամբ, — այս ահաւոր պատիժը գոնէ ապաշխարութեան անսահման ապագայ մը պիտի թողու քեզ... Ես ալ քեզի չափ յանցապարտ պիտի ըլլամ, եթէ քեզ պատժելու ատեն, վրէժխնդրութիւն մը գոհացնեմ, ո՛րչափ ալ արդարացի ըլլայ։ Պատիժդ փոխանակ մահուան պէս ամուլ ըլլալու, արգասաբեր պիտի ըլլայ, փոխանակ հոգիդ գեհենին մատնելու, պիտի փրկէ քեզ։ Որպէս զի ուրիշին վնասելու իսպառ անկարող ըլլաս, եթէ յաւէտ կը զրկեմ քեզ աշխարհի շքեղութիւններէն ... եթէ անթափանցելի մթութեան մը մէջ կ՚ընկղմեմ քեզ... որպէսզի առանձին... ոճիրներուդ յիշատակը միայն ապրիս, նպատակս այս է որ անդադար դիտես անոնց (ոճիրներուդ) ահաւոր մեծութիւնը։ ... Այո՛, արտաքին աշխարհէն յաւէտ մեկուսացած, պիտի ստիպուիս ներքնահայեցութեամբ ապրիլ, և այն ատեն կը յուսամ թէ անօրէն անզգամութեամբ սեւցած ճակատդ ամօթէն պիտի կարմրի... եղեռնէն կրծուած հոգիդ գթութեամբ պիտի ամոքի...։ Իւրաքանչիւր խօսքդ հայհոյանք մ՚է... իւրաքանչիւր խօսքդ աղօթք մը պիտի ըլլայ։ Յանդուգն ու վայրագ ես, որովհետև ուժեղ ես... հեզ ու խոնարհ պիտի ըլլաս, որովհետև տկար պիտի ըլլաս... Սիրտդ փակուած է ապաշաւի հանդէպ, օր մը պիտի լաս զոհերուդ վրայ։ Աստուծոյ շնորհած իմացականութիւնը խաթարեցիր... մարդ էիր, վայրի գազան դարձար... Օր մը իմացականութիւնըդ խղճիդ խայթէն պիտի վերածնի, մեղքերուդ քաւութեամբը պիտի վերականգնի... Եւ ոչ իսկ յարգեցիր ինչ որ կը յարգեն վայրի գազանները... իրենց էգերն ու ձագերը։ Ոճիրներուդ քաւութեան նուիրուած երկա՛ր կեանքէ մը վերջ, յետին աղօթքդ պիտի ըլլայ պաղատիլ Աստուծոյ, որպէս զի կնոջդ ու զաւկիդ մէջտեղը մեռնելու անյուսալի երջանկութիւնը շնորհէ քեզի։

Այս վերջին բառերը ըսած ատեն, Ռօտոլֆի ձայնը սիրու-

թեամբ յուզուած էր։ Մէտր տ'էքօլ ա՛լ գրեթէ սոսկում չէր զգար... կարծեց թէ իր դատաւորը ուզած էր ահաբեկել զինքը, այս բարոյական յորդորներուն հասնելէ առաջ։ Աւազակը, Ռոտոլֆի ձայնին մեղմութենէն գրեթէ քաջալերուած, մանաւանդ ոչ այնքան սարսափած որքան լլկացած, կոշտաբար խնդալով ըսաւ.

— Զարմա՛նք, հոս հանելո՞ւկ կը լուծենք կոր եթէ ոչ քրիստոնէականի դաս կ'առնենք կոր։

Ռոտոլֆ պատասխան չտուաւ, այլ ըսաւ բժշկին,— Գործադրէ՛, Դաւիթ. թո՛ղ Աստուած զի՛ս միայն պատժէ, եթէ կը սխալիմ։

Սեւամորթը զանգակը զարկաւ։ Երկու մարդ ներս մտան. Դաւիթ նշանացի ցոյց տուաւ անոնց կողմնակի սենեակի մը դուռը։

Հո՛ն թաւալեցին թիկնաթոռը, որուն վրայ կաշկանդուած էր Մէտր տ'էքօլ, այնպէս որ չէր կրնար ո և է շարժում ընել։

— Ուրեմն հիմա գլխս մորթե՞լ կուզէք... Գթացէ՛ք... գթացէ՛ք,— գոչեց Մէտր տ'էքօլ, մինչդեռ ներս կը քաշէին զինքը։

— Բերանակապը անցուցէք,— ըսաւ սեւամորթը, սենեակ մտնելով։

Շուրինէօր և Ռոտոլֆ առանձին մնացին։

— Պ. Ռոտոլֆ,— ըսաւ Շուրինէօր, գունատ, և դողդոջուն ձայնով մը,— Պ. Ռոտոլֆ, խօսեցէք, կ'աղաչեմ... կը վախնամ կոր... միթէ երա՞զ կը տեսնեմ ... ի՞նչ կ'ընեն կոր Մէտր տ'էքօլը։ Ա՛լ չի պոռար կոր. բան մը չի լսուիր կոր...

Դաւիթ սենեակէն դուրս ելաւ. սեւամորթերու պէս գունատ էր... շրթունքները ճերմկեր էին։

Երկու մարդերը ետ բերին Մէտր տ'էքօլը, որ իր թիկնաթոռին վրայ միշտ կապուած էր։

— Բերանակապը հանեցէք... կապերը քակեցէք,— ըսաւ Դաւիթ։

Պահ մը ահաւոր լռութիւն մը տիրեց։

Երկու մարդերը քակեցին Մէտր տ'էքօլի կապանքները, և հանեցին բերանակապը։

Մէտր տ'էքօլ մէկէն ոտք ելաւ։ Իր զարշելի դէմքը կատղութիւն, արհաւիրք և սոսկում կ'արտայայտէր։ Քայլ մը առաւ, ձեռքերը դէպ ի առաջ կարկառելով, յետոյ նորէն թիկնաթոռին մէջ ինկաւ, և անպատում անձկութեան ու յուսահատ կատաղութեան շեշտով մը գոչեց, թեւերը դէպ ի երկինք բարձրացուցած.

— Կո՛յր եմ...

— Դաւիթ, իրեն տուր սա թղթապանակը, ըսաւ Ռոտոլֆ։

Սեւամորթը Մէտր տ'էքօլի դողդոջուն ձեռքերուն մէջ դրաւ փոքրիկ թղթապանակը։

— Այս թղթապանակին մէջ բաւական դրամ կայ, պատսպարան մը և ապրուստ ապահովելու համար, մինչեւ կեանքիդ վախճանը, առանձնութեան մէջ։ Հիմա ազատ ես, կորսուէ գնա... և զղջա՛... Աստուած գթած է։

— Կո՛յր... կոյր եմ,— կրկնեց Մէտր տ'էքօլ, թղթապանակը մեքենաբար առնելով։

— Դուռները բացէք... թողէ՛ք որ մեկնի— ըսաւ Ռոտոլֆ։

Դուռները դղրդումով մը բացուեցան։

— Կո՛յր... կո՛յր եմ,— կրկնեց աւազակը, անէացած։

— Ազատ ես... դրամ ունիս... կորսուէ գնա։

— Ելլեմ երթա՛մ... բայց աչքերս չեն տեսներ կոր,— գոչեց կատաղութեամբ։ Բայց իր ոյժը այսպէս չարաչար գործածելը ոճիր մ'է, որպէս զի...

— Իր ոյժը չարաչար գործածելը ոճի՛ր մ'է...— կրկնեց Ռոտոլֆ, հանդիսաւոր կերպով մ'անոր խօսքը ընդմիջելով.— իսկ դուն ինչո՞ւ չարաչար գործածեցիր ոյժդ։

— Ո՛հ, մա՛հը... այո՛, մահը նախամեծար կը համարիմ, գոչեց Մէտր տ'էքօլ, հիմակ ամէնուն ձեռքը խաղալի՛կ պիտի ըլլամ... ամէն բանէ պիտի վախնամ, տղայ մը անգամ պիտի կրնայ ծեծել զիս. Աստուած իմ, Աստուած իմ, ի՞նչ պիտի ըլլայ վախճանս։

— Հիմա դրամ ունիս...

— Ձեռքէս պիտի գողնան, — ըսաւ ուսանողը:

— Ձեռքէդ պիտի գողնա՞ն ... կը հասկնա՞ս անուղղողով տրատամած այդ բառերուդ իմաստը... դուն որ գող մ'ես, կորսուէ՛...

— Աստուծոյ սիրուն համար ըլլայ, — ըսաւ Մէգր ա'էքոլ պաղատագին դէմքով մը, — թո՛ղ մէկը առաջնորդէ ինծի: Փողոցներուն մէջ ի՞նչպէս քալեմ... ո՛հ, մեռցուցէք զիս, պաղատագին կը հայցեմ, մեռցուցէք զիս:

— Ոչ... օր մը պիտի զղջաս:

— Երբե՛ք... երբե՛ք պիտի չզղջամ... — գոչեց Մէգր ա'էքոլ կատաղաբար. — Ո՛հ, վրէժս պիտի լուծեմ, հաւատացէք, վրէժս պիտի լուծեմ:

Եւ թիկնաթոռէն դուրս նետուեցաւ, բռունցքները գոց ու սպառնական:

Հողին առաջին քայլն առաւ, գայթեցաւ:

— Ոչ, ոչ, ... անկարող եմ, և սակայն ո՛րչափ ոյժ ունիմ: Ո՛հ, վիճակս շատ արգահատելի է, ոչ ոք գթայ վրաս, ոչ ոք...

Անկարելի է նկարագրել Ծուրինէօրի զգացած սոսկումը... ապշութիւնը այս ահեղի տեսարանին հանդէպ: Իր վայրագ ու դաժան դէմքը կարեկցութիւն կ'արտայայտէր: Ռօտոլֆի մօտեցաւ և ցած ձայնով ըսաւ. — Պ. Ռօտոլֆ, իրաւ է որ իր արժանի պատիժը գտաւ... համբաւաւոր եղեռնագործ մ'էր... առեն մը զիս ալ սպաննել ուզեց, բայց հիմա կոյր է... և չի գիտեր թէ ի՞նչպէս երթայ... կինայ ըլլալ որ փողոցներուն մէջ ոտքի տակ երթայ և ճզմուի... կ'ուզէ՞ք որ տեղ մը տանիմ զինքը, ուր գոնէ կարենայ հանգիստ ըլլալ:

— Շատ աղէկ, — ըսաւ Ռօտոլֆ, այս վեհանձնութենէն յուզուած, և Ծուրինէօրի ձեռքէն բռնելով, — շատ աղէկ, գնա՛, ըսաւ:

Ծուրինէօր Մէգր ա'էքոլի մօտեցաւ և ձեռքը անոր ուսին վրայ դրաւ:

— Ուսանողը սարսռաց:

— Ո՞վ է ինծի դպչողը, — ըսաւ խուլ ձայնով մը:

— Ես եմ...

— Ո՞վ ես դուն:

— Ծուրինէօրը

— Դո՞ւն ալ վրէժ լուծելու կուգաս:

— Դուրս չես կրնար ելլել... թեւս մտիր, պիտի առաջնորդեմ քեզի:

— Դո՞ւն... դո՛ւն...

— Այո՛, հիմա կարեկցութիւնս կը շարժես... եկո՛ւր:

— Ծուղա՞կ մը լարել կ'ուզես ինծի դէմ:

— Ես վատ չեմ... դժբախտութենէդ չեմ ուզեր օգտուիլ: Ո՛ն, մեկնինք, կը լուսնայ կոր:

— Կը լուսնա՛յ կոր... ո՛հ, ա՛լ երբեք պիտի չտեսնեմ. երբոր արեւը ծագի... — գոչեց Մէգր-ա'էքոլ:

Ռօտոլֆ ա՛լ չկրցաւ դիմանալ այս տեսարանին. յանկարծ դուրս ելաւ, իր ետեւէն առնելով Դաւիթը, և երկու սպասաւորներուն ալ նշան ըրաւ որ հեռանան:

Ծուրինէօր և Մէգր ա'էքոլ մինակ մնացին:

— Իրա՞ւ է որ ինծի տրուած թղթապանակին մէջ դրամ կայ, — ըսաւ ուսանողը, երկար լռութենէ մը վերջ:

— Այո՛... ես ինքս հինգ հազար Ֆր. դրի մէջը... այդ դրամով կրնաս տեղ մը մտնել թոշակով... գիւղի մը անկիւնը, մնացած օրերդ անցունելու համար... կամ թէ կ'ուզե՞ս որ ճիւաղուհիին տունը տանիմ քեզ:

— Դրամս ձեռքէս պիտի գողնայ:

— Պրա-Ռուժին տունը:

— Պիտի թունաւորէ զիս, դրամս գողնալու համար:

— Ուրեմն ո՞ւր կ'ուզես որ տանիմ քեզ:

— Չեմ գիտեր... բարեբախտաբար դուն գող չես, Ծուրինէօր: Աս թղթապանակս և ներքնակիս մէջ ա
որպէս զի Ծուէդ չտեսնէ զայն, ապա թէ ոչ պիտի կողոպտէ զիս:

— Շուէ՞դը, ըսիր, ան Գօժօնի հիւանդանոցը տարուեցաւ․ այս գիշեր ձեր երկուքին դէմ կեցած տանս, անոր մէկ սրունքը տեղէն խախտեցի։

— Բայց ինչ պիտի ըլլամ, Աստուած իմ, այս սեւ վարագոյրով, որ միշտ աչքիս առջեւ է․․․ եւ եթէ այդ սեւ վարագոյրին վրայ տեսնեմ գունատ ու մահակիր դէմքերն անո՛նց․․․

Սարսռաց եւ խուլ ձայնով մ'ըսաւ Շուրինէօրի․— այս գիշերուան մարդը մեռա՞ւ։

— Ո՛չ․

— Աւելի լաւ։

Եւ աւազակը պահ մը լուռ մնաց, յետոյ յանկարծ մոլեգնաբար վեր ցատկելով գոչեց․— Եւ սակայն, Շուրինէօր, այս փորձանքը գլխուս դո՛ւն բերիր,․․․ աւազա՛կ, եթէ դուն չըլլայիր, մարդը մեռցուցած եւ դրամը առած տարած էի։ Եթէ հիմա կոյր եմ, յանցանքը քուկդ է․․․ այո՛, յանցանքը քուկդ է։

— Ա՛լ ատոր վրայ մի՛ խորհիր․․․ քեզի համար մնասակար է։ Օ՜ն, հետս պիտի գա՞ս թէ ոչ․․․ ես յոգնած եմ, քուն ունիմ․․․ Այսօր բաւական հանգիստ ըրի, վաղը նորէն փայտ կրելու պիտի երթամ։ Ուզած տեղդ պիտի տանիմ քեզ եւ ապա պառկելու պիտի երթամ։

— Բայց չեմ գիտեր թէ ո՞ւր երթամ․․․ խուցս երթալու համարձակութիւն չունիմ․․․ պէտք է ըսել թէ․․․

— Լաւ ուրեմն, մտիկ ըրէ՛․ մէկ երկու օրուան համար կ'ուզե՞ս իմ քովս գալ․․․ Թերեւս յաջողիմ քանի մը բարեսիրտ մարդիկ գտնել, որոնք քու ո՛վ ըլլալդ չգիտնալով, թօշակով իրենց քով պիտի առնեն քեզ իբրեւ անկար․․․ Աղէկ միտքս ինկաւ, Սէն-Նիքօլա նաւահանգիստին մէջ մարդ մը կը ճանչնամ, որուն մայրը Սէն-Մանտէ կը բնակի․ պառաւը կին մ'է եւ չքաւոր․․․ Թերեւս յանձն առնէ խնամել քեզ․․․ Այո կամ ոչ, կուգա՞ս։

— Մարդ կրնայ քու վրադ վստահիլ, Շուրինէօր, դրամիս հետ տունդ գալէ չեմ վախնար։ Բարեբախտաբար դուն երբեք գողութիւն չես ըրած։

— Հապա երբեմն կը մեղադրէիր զիս թէ քեզի պէս գող չեմ։

— Այն ատեն․․․ ո՞վ կրնար նախատեսել թէ․․․

— Եթէ այն ատեն քու խօսքիդ մտիկ ըրած ըլլայի․․․ այս ժամուս դրամդ չորցած եւ քեզ մորեմերկ ձգած կ'ըլլայի։

— Ճշմարիտ է, բայց դուն քէն ու ոխ չես պահեր,— ըսաւ աւազակը նուաստաբար,— դուն ինձմէ աւելի կ'արժես։

— Նզովի՜ց արժան, ատոր տարակո՞յս կայ․ Պ․ Ռօտոլֆ ըսաւ ինծի թէ սրտի եւ պատուի տէր մարդ մ'եմ։

— Բայց ո՞վ է այդ մարդը․․․ հասարակ մարդ մը չէ ան, — գոչեց Մէդր տ'էքօլ, յուսահատ կատաղութեամբ,—հրէշ մ'է։

Շուրինէօր ուսերը ցնցեց եւ ըսաւ․— Ահա գլուխդ նորէն տաքցաւ։ Մեկնի՞նք։

— Քու տունդ պիտի երթանք, այնպէս չէ՞, Շուրինէօր։

— Այո՛։

— Այս գիշերուան գործին համար ինծի դէմ ոխ չես պահած, այնպէս չէ՞, Շուրինէօր, երդում ըրէ որ հաւատամ։

— Կ'երդնում։

— Եւ վստա՞հ ես որ չէ մեռած․․․ այն մարդը։

— Վստահ եմ։

— Գոնէ անոր արիւնը չմնայ — ըսաւ աւազակը։ Եթէ գիտնային․․․ թէ Ռուլ փողոցին ծերուկը․․․ եւ թէ Սէն-Մարդէն ջրանցքին կինը․․․ Ո՜հ, հիմակ ալ անդադար ատոնց վրայ կը մտածեմ․․․ կոյր եմ, Աստուած իմ, կոյր եմ, — յարեց բարձրաձայն։ Եւ Շուրինէօրի թեւին կրթնելով, Այրիներու ծառուղիին տունէն մեկնեցաւ։

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

ԻԼ-ԱՏԱՄ

Մեր պատմած դէպքերէն ի վեր ամիս մը անցեր էր։ Հիմա ընթերցողը պիտի տանինք Իլ-Ատամ պզտիկ քաղաքը որ Ուազ գետին եզերքը, անտառի մը ստորոտը կը գտնուի և հիանալի դիրք մը ունի։

Գաւառի մէջ ամէնէն պզտիկ խրղութիւնները ահագին դէպքեր կը դառնան։ Այսպէս Իլ-Ատամի դատարկապորտները, որ այդ առտուն եկեղեցիին հրապարակը ման կուգային, շատ հետաքրքիր էին գիտնալու թէ եկեղեցիին դիմացը, հրապարակին վրայ գտնուած ամէնէն գեղեցիկ մասլաճառանոցին նոր տէրը ե՞րբ պիտի հասնէր։

Դատարկապորտներէն մին, որ միւսներէն աւելի հետաքրքիր էր, հարցուփորձ ընելու համար մասլաճառանոցի մանչուն մօտեցաւ որ խնդում ու զուարթ դէմքով, խանութին վերջին հոգերովը կ'զբաղէր ժրաջան։ Մասլաճառանոցին մանչը իրեն ուղղուած հարցումներուն պատասխանելով, ըսաւ թէ դեռ չէր ճանչնար սեփականատէրը, որ փոխանորդի միջոցաւ գնել տուեր էր այդ կալուածը։

Ցանկարծ Բարիզէն հասնող երկու մարդեր կառքէն վար իջան խանութին դրան առջև։

Անոնցմէ մէկը Մըրֆն էր, որուն վէրքը բոլորովին սպաքիներ էր. իսկ միւսն էր Շուրինէօրը։

Թէև ամէնուն գիտցած բանն է, այսուհանդերձ պիտի ըսենք թէ հագուստին ազդեցութիւնն այնքան մեծ է որ Միջնաքաղաքի կապելաներուն յաճախորդը գրեթէ անճանաչելի դարձեր էր կրած զգեստներուն տակ։ Իր դէմքն ալ նոյն այլակերպութիւնը կրած էր, իր ցնցոտիներուն հետ վայրենի, կոշտ և խիղախ դէմքն ալ մերկացեր էր։ Երկու ձեռքերը կաղնեգոյն քաղքօրինէ երկայն ու տաքուկ ռըտինկօթին գըր-

պանները դրած էր. անոր քալելը տեսնողը պիտի կարծէր թէ աշխարհի ամէնէն անվնաս քաղքենին էր։

— Իրաւ որ, տղաս, ճամբան երկայն էր և ցուրտը կծու, այնպէս չէ՞։

— Ես բնաւ բան մը չզգացի, Պ. Մըրֆ... ես շատ գոհ եմ... և ուրախութիւնը, ինչպէս գիտես, կը տաքցնէ մարդս։ Ասոր հետ մէկտեղ,... երբ գոհ եմ կ'ըսեմ... թերևս...

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես։

— Երէկ եկար գտար զիս Սէն-Նիքօլա նաւահանգիստը ուր շան պէս փայտ կը կրէի տաքնալու համար... Քեզ չէի տեսած այն գիշերէն ի վեր երբ սպիտականեր սևամորթը կուրցուց Մէտր տ'Էքօլը... Իրաւ... ասոր առաջին արդիւնքը աս եղաւ որ աւազակը ա՛լ պիտի չկարենայ գողութիւն ընել... բայց վերջապէս, նզովի՜ց արմատ, սիրտս տակնուվրայ եղաւ։ Հապա ո՞ւր դնեմ Պ. Ռոտոլֆի դէմքը, որ առաջ զառնուկի պէս անմեղ էր... բայց նոյն պահուն լեղապատառ ըրաւ զիս...

— Լաւ, լաւ, վերջը՞։

— Դուն ինծի ըսիր. «բարի լոյս, Շուրինէօր,— ես ալ պատասխանեցի—«Աստուծոյ բարին, Պ. Մըրֆ... շատ ուրախ եմ որ սպաքիներ ես։ Իսկ Պ. Ռոտոլֆը ի՞նչպէս է.—Այրիներու ծառուղիին գործէն քանի մը օր ետքը պատուիրեցաւ մեկնիլ և քեզ մոռցաւ, տղաս...։— Լաւ ուրեմն, Պ. Մըրֆ, պատասխանեցի, եթէ Պ. Ռոտոլֆ մոռցաւ զիս, իրօք շատ ը ցաւիմ...»։

— Քաջդ իմ, ըսել կ'ուզէի թէ մոռցած էր ծառայութիւններդ վարձատրել... բայց անոնց յիշատակը մի՛շտ անջնջելի պիտի մնայ իր սրտին մէջ...։

— Այն ատեն, Պ. Մըրֆ, այդ խօսքերդ սիրտս ամոքեցին ... Նզովի՜ց արմատ, հաւատա որ ես ալ պիտի չմոռնամ զինքը... ինծի ըսաւ որ սրտի ու պատուի տէր մարդ մ'եմ... Վերջապէս... կարճ կապեմ...

— Դժբախտաբար, տղաս, Ն. Բարձրութիւնը մեկնեցաւ

առանց քու մասիդ հրաման մը ձգելու . Ես ալ ամբողջս տուածէն զատ ուրիշ բան մը չունիմ . հակառակ փափաքիս, չեմ կարող փոխարինել ինծի մատուցած ծառայութիւնդ :

— Հոգդ հանէր է, Պ. Մըրֆ, կատա՞կ կ'ընես :

— Բայց այդ չարաչուք գիշերէն ի վեր ինչո՞ւ համար անգամ մ'ալ Այրիներու ծառուղին չվերադարձար : Անշուշտ տէրս մեկնելէ առաջ քեզի համար ալ բան մը կը խորհէր :

— Իրաւ որ Պ. Ռոտոլֆ չմոռցաւ զիս ... ես ալ կարծեցի թէ ա՛լ պէտք չունէր ինծի :

— Բայց խորհելու էիր թէ գոնէ պէտք ունէր իր երախտագիտութիւնը քեզի յայտնելու ...

— Քանի որ ըսիր թէ Պ. Ռոտոլֆ չէր մոռցած զիս, Պ. Մըրֆ ...

— Օ՛ն, ալ չխօսինք ատոր վրայ ... միայն սա ըսեմ թէ շատ նեղութիւն կրեցի քեզ գտնելու համար ... Ա՛լ ճիւաղուհիին կապելան չե՞ս երթար :

— Ոչ :

— Ինչո՞ւ համար :

— Ինծի յատուկ պատճառներով ... թերեւս անմտութիւն է ըրածս :

— Լաւ, լաւ, բայց ինծի ըսած խօսքիդ դառնանք :

— Ո՞ր խօսքիս, Պ. Մըրֆ :

— Ինծի կ'ըսէիր . «գոհ եմ քեզի հանդիպելուս համար, ... և ալ աւելի գոհ ... թերեւս ...

— Ահա իրողութիւնը, Պ. Մըրֆ . երէկ երբ լատարփայտիս քով եկար, ըսիր ինծի . «Տղաս, ես հարուստ չեմ, բայց կրնամ քեզի գործ մը գտնել, որ նաւահանգստին մէջ կրած տատանքէդ նուազ տաժանելի է և օրական չորս ֆր. կրնաս շահիլ :» Օրը չո՛րս ֆրանք ... կեցցէ՛ սահմանադրութիւն ... ըսածիդ չէի կրնար հաւատալ . չորս ֆր.ը այսօր ենթասպայի մը թոշակն է ... բայց և այնպէս պատասխանեցի . «Գործիս կուգամ, Պ. Մըրֆ :» — Բայց դուն ալ ինծի ըսիր . պէտք չէ որ պարապուկի պէս հագուած ըլլաս, ինչու որ այն քաղաքացի-

ները, որոնց մէջ պիտի տանիմ քեզ, կրնան խրտչիլ :» — Ես ալ պատասխան տուի քեզի . «Բոլոր ունեցածս վրաս է :» — Դուն ալ ըսիր . — «Թամբլ փողոցը եկուր» . — Ես ալ եկուէդ եկայ : Հիւպար խանութին կրպակին մէջ գտնուած ամէնէն փայլուն հագուստը ընտրեցի, վճարելիք դրամս ինծի փոխ տուիր, և քառորդ ժամու մէջ կալուածատէրի մը, տամնարդի մը պէս հագուեցայ շքնեցայ : Այս տարուան համար, արեւածագին, ժամադիր եղար ինծի Սէն-Տընիի քաղաքադուռը գտնուելու : Հոն գտայ քեզ կառքիդ հետ, և ահա հոս հասանք :

— Շատ աղէկ, բայց այս ամէնուն մէջ ցաւելու բան մը ունի՞ս :

— Սա կայ որ շատ աղուոր հագուեր եմ, կը տեսնե՞ս, Պ. Մըրֆ, և աս իմ գործիս չի գար, քանի որ երբ հին բաճկոնս և ցնցոտիներս նորէն հագնիմ, գէշ տպաւորութիւն մը պիտի ընէ վրաս ... Ասկէց զատ, օրական չորս ֆրանքի վաստակը, ինծի համար որ հազիւ երկու ֆրանք կը վաստկէի ... և այս ալ յանկարծ ... շատ փառաւոր բան մը կ'երեւայ ինծի և չի կրնար երկար տեւել ... և ես լաւագոյն կը համարիմ մինչև կեանքիս վերջը խցիկիս խշտեակին վրայ պառկիլ քան թէ հինգ վեց գիշեր կակուղ անկողնի մը մէջ ... Ահա այս է իմ բնաւորութիւնս :

— Ըսածդ բոլորովին պարապ բան չէ ... բայց միշտ փափուկ անկողնի մէջ պառկելն ալ գէշ բան չէ ...

— Տարակոյս չկայ, աւելի աղէկ է կուշտ փոր հաց ունենալ քան թէ անօթութենէ տառապիլ : Ի՞նչ է սա տեսածս, միթէ հոս սպանդանո՞ց մ'է, — ըսաւ Շուրինէօր, սպանդանոցի մանչուն դանակի հարուածներուն ականջ դնելով և վարագոյրներուն մէջէն եզան մսի կտորներ տեսնելով :

— Այո՛, կարծեմ ... այս սպանդանոցը բարեկամներէս մէկուն կը վերաբերի : Մինչև որ ձիս քիչ մը շունչ առնէ, կ'ուզե՞ս այցելել այդ սպանդանոցը ...

— Իրաւ որ այո՛, երախտագիտութիւնս կը յիշեցնէ կոր .

թէեւ իմ սպանդանոցս Մօնփօքօն կը գտնուէր եւ արջառներս ալ ծերացած գրաստներ էին։ Զարմանալի՜ բան, ինծի դրամ ունեցած ըլլալը, մսագործի արհեստս ամէնէն աւելի կը նախընտրէի։ Ազուոր մարուկի մը վրայ նստած, տօնավաճառները երթալ արջառ գնելու, երեկոյին տուն դառնալ վառարանին անկիւնը, տաքնալ ինծի մսեր ես, չորնալ ինծի թրջեր ես, հոն գտնել տանտիկինդ, բարի գիրուկ մայր մը, թարմ եւ զուարթ, տղաքներու երամի մը հետ, որոնք գրպաններդ կը պրպտեն տեսնելու համար թէ բան մը բերա՞ծ ես իրենց... յետոյ առաւօտուն... սպանդանոցին մէջ եզի մը եղջիւրներէն բռնել... երբ մանաւանդ հեստ է... է, Նզովլի՜ց արմատ, պէտք է որ հետը ըլլաս, գլուխը օղակին անցունել, մորթել, ջարդել, պատրաստել ու կախել... Նզովլի՜ց արմատ, ահա այս է իմ բովանդակ փառասիրութիւնս, ինչպէս որ Կուալէօզի փառասիրութիւնն էր գարեշաքարները ուտել, երբ դեռ պզտիկ էր։ Աղէկ միտքս եկաւ այդ հէք աղջիկը, Պ. Մըրֆ, զինքը ճիւաղուհիին կոպելան տեսած չունիմ, եւ միտքս անցաւ որ Պ. Ռօտոլֆ հոնկէ հանած ըլլալու է զինքը։ Իրաւ որ բարի գործ մ'է այդ, Պ. Մըրֆ։ Հէ՜ք աղջիկ։ չարութիւն չունէր սրտին մէջ, ո՜րչափ ծաղկահասակ էր... Իսկ ժամանակ անցնելով... սովորութիւնը... Վերջապէս, Պ. Ռօտոլֆ շատ աղէկ ըրեր է։

— Համակարծիք եմ քեզի։ Բայց կ'ուզե՞ս գալ տեսնել խանութը, մինչեւ որ ձիս յոգնութիւն առնէ։

Շուրինէօր եւ Մըրֆ խանութ մտան եւ յետոյ գացին գոմ մը տեսնելու, ուր երեք փառաւոր եզեր եւ քառասունի չափ ոչխարներ կային. յետոյ այցելեցին ախոռը; կառատունը, սպանդանոցը, շտեմարանները ու զանազան մասերը, այնչափ խնամքով ու այնչափ մաքուր պահուած, որ դիւրին էր գուշակել թէ անոնց տէրը կարգասէր ու դիւրացիկ մարդ մ'էր։

Վերի յարկէն զատ, երբ ամէն բան տեսան, — խոստովանէ որ, — ըսաւ Մըրֆ, — բարեկամս շատ բախտաւոր չարաճճի մ'է։ Այս տունն ու բոլոր ապրանքները իրենն են,

առանց հաշուելու հազարի չափ կլոր ոսկիները՝ իր աւետուրին համար։ Ասկէց զատ, երեսունըհինգ տարեկան է, ցուլի մը պէս ուժեղ, երկաթեայ առողջութեան տէր եւ արհեստին սիրահար։ Վարը տեսած կարիճ ու պարկեշտ մանչդ անոր տեղը կը բռնէ մեծ ճարտարութեամբ, երբ տօնավաճառ երթայ արջառ գնելու...։ Անգամ մ'ալ կը հարցնեմ, միթէ բարեկամս շատ երջանիկ չէ՞։

— Ո՛հ, այո՛, երջանիկ է, Պ. Մըրֆ, բայց ի՞նչ ըսել կ'ուզես. աշխարհիս մէջ բախտաւոր ալ կայ անբախտ ալ. երբ կը խորհիմ թէ օրական չորս ֆրանք պիտի վաստկիմ... եւ կան մարդիկ որ անոր կէսը կամ պակաս անգամ չեն վաստըկիր...

— Կ'ուզե՞ս վեր ելլել եւ տան մնացած մասերն ալ տեսնել։

— Ամենայն սիրով, Պ. Մըրֆ։

— Եւ խանութին տէրը որ քեզ իր քովը պիտի առնէ, աղէկ որ վերն է։

— Զիս քովը առնել ուզող վարպե՞տը։

— Այո՛։

— Զարմանալի՜ բան, ինչո՞ւ համար աւելի կանուխ չիմացուց ինծի։

— Վերջէն պիտի բացատրեմ։

— Վայրկեան մը կեցիր, — ըսաւ Շուրինէօր տխուր ու շփոթած դէմքով մը, Մըրֆի թեւէն քաշելով, — մտիկ ըրէ՛, բան մը պիտի ըսեմ, զոր Պ. Ռօտոլֆ թերեւս յայտնած չէ քեզի, բայց չեմ ուզեր ծածկել վարպետէս որ զիս իր քով առնել կ'ուզէ, վասն զի ինծի իր գործին չեմ գար, աւելի աղէկ է որ հիմակուընէ ըսէ քան թէ ետքը։

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես։

— Ըսել կ'ուզեմ թէ...

— Ի՞նչ...

— Թէ ես նախկին թիապարտ մ'եմ... եւ թիարան գացեր եմ — ըսաւ Շուրինէօր խուլ ձայնով մը։

— Ո՜հ, — ըսաւ Մըրֆ։

— Բայց երբեք մէկուն միտս հասցուցած չեմ, — գոչեց Շուրինէօր, անօթի կը մնայի, գողութիւն չէի ըներ, բայց գողութենէն աւելի գէշ բան մ՚ըրի, — յարեց Շուրինէօր գլուխը խոնարհելով, — բարկութենէս մարդ սպաննեցի...։ Վերջապէս, այս չէ ամէնը, — կրկնեց պահ մը լուռ մնալէ վերջ, — ամէն բան պիտի պարզեմ վարպետիս... Նախամեծար կը համարիմ որ անմիջապէս ճամբուիմ քան թէ գործը երևան ելլելէն վերջ։ Դուն անշուշտ կը ճանչնաս զինքը. եթէ պիտի մերժէ զիս, կանխաւ յայտնէ ու խնայէ ինծի այդ մերժումը, և ես ալ եկած տեղս դառնամ։

— Եկո՛ւր, եկո՛ւր, — ըսաւ Մըրֆ։

Շուրինէօր Մըրֆի ետևէն գնաց, սանդուղէ մը վեր ելան, դուռ մը բացուեցաւ, և երկուքն ալ Ռոտոլֆի դիմացը գտնուեցան։

— Բարեսիրտ Մըրֆս... մեզ մինակ ձգէ, — ըսաւ Ռոտոլֆ։

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

ՎԱՐՁԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Կեցցէ՛ սահմանադրութիւն, չափազանց գոհ եմ ձեզ վերստին գտնելուս համար, Պ. Ռոտոլֆ, կամ մանաւանդ Վսեմափայլ Տէր իմ... — գոչեց Շուրինէօր։

— Բարի լոյս, բարեկամս, շատ ուրախ եմ քեզ տեսնելուս։

— Կը տեսնէ՞ք սա խեղկատակ Մըրֆը, որ կ՚ըսէր թէ մեկներ էիք... բայց ճշմարիտը, տէր իմ...

— Պ. Ռոտոլֆ կոչէ զիս, նախամեծար կը համարիմ այդ անունը։

— Շատ լաւ, Պ. Ռոտոլֆ, ներեցէք որ Մէգր տ՚էքոլի գիշերէն ետքը, նորէն չեկայ ձեզ տեսնելու... հիմա կ՚զգամ

որ անքաղաքավար գտնուեցայ, բայց վերջապէս չէք մեղադրեր զիս, այնպէս չէ՞։

— Կը ներեմ քեզի, — ըսաւ Ռոտոլֆ ժպտելով, — յետոյ յարեց. — միթէ Մըրֆ այս տան ամէն մասերը ցոյց տուա՞ւ քեզի։

— Այո, Պ. Ռոտոլֆ... գեղեցիկ բնակարան... գեղեցիկ խանութ, շատ հարուստ ու ճոխ է, շատ բարեկարգ... հարուստ ըսելով միտքս ինկաւ. հարուստը ես պիտի ըլլամ, Պ. Ռոտոլֆ։ Մըրֆի խօսքին նայելով, օրական չորս ֆրանք պիտի վաստկիմ... չո՜րս ֆրանք։

— Անկէ աւելին պիտի առաջարկեմ քեզի, տղա՛ս.

— Ո՜հ, անկէց աւելին. դժարդ չգայ, բայց դժուարին է... օրը չորս ֆրա՜նք։

— Աւելին պիտի առաջարկեմ, կ՚ըսեմ քեզի, վասն զի այս տունը, իր պարունակութիւնը և սա թղթապանակին մէջ գտնուած հազար ոսկին, այս ամէնը քուկդ են։

Շուրինէօր ապուշ դէմքով մը խնդաց, իր երկայնատև վերարկուն տափակցուց երկու ծունկերուն միջև, զոր ջղաձգօրէն կը սեղմէր, և չհասկցաւ թէ Ռոտոլֆ ի՛նչ կ՚ըսէր իրեն, թէպէտ անոր խօսքերը շատ պարզ ու յստակ էին։

Ռոտոլֆ կրկնեց բարութեամբ. — Զարմանքդ կ՚ըմբռնեմ, բայց դարձեալ կը կրկնեմ, այս տունը ու այս դրամը քուկդ են, քու սեփականութիւնդ են։

Շուրինէօր կարմրեցաւ, իր կոշտ ձեռքը քրտնաթաթաւ ճակտին վրայէն անցուց, և այլայլած ձայնով մը թոթովեց. Ո՛հ, այսինքն... այսինքն... իմ սեփականութիւնս...

— Այո՛, քու սեփականութիւնդ... քանի որ քեզի կը նուիրեմ այս ամէնը, կը հասկնա՞ս, քեզի կը նուիրեմ...

Շուրինէօր իր աթոռին վրայ շարժեցաւ, գլուխը քերեց, հազաց, աչքերը խոնարհեցուց և պատասխան չտուաւ։ Զգաց թէ իր գաղափարներուն թելը կորսնցուցեր էր... կատարելապէս կ՚ըմբռնէր Ռոտոլֆի ըսածը, և ճիշտ ատոր համար է որ իր լսածին չէր կրնար հաւատալ։ Իր մշտատև ապրած խարին

թշուառութեան, անպատուութեան և Ռօտոլֆի կողմէ իրեն խոստացուած վրէժակին միջև կար անդունդ մը զոր չէր կրնար լեցնել Ռօտոլֆի մատուցած իր ծառայութիւնը։

— Միթէ ըրած նուիրատուութիւնս ակնկալութենէդ շատ վե՞ր կը թուի քեզ,— ըսաւ Ռօտոլֆ։

— Տէր իմ,— ըսաւ Շուրինէօր, յանկարծ ոտք ելլելով,— այս տունն ու շատ մը դրամ կ'առաջարկէք ինծի... զիս փորձութեան մղելու համար։ Բայց... չեմ կրնար... միայն որ կեանքիս մէջ երբեք գողութիւն չեմ ըրած... թերևս մէկը սպաննելու համար է... բայց յիմնապետին մղձաւանջը կը բաւէ ինծի,— յարեց Շուրինէօր տխուր ձայնով մը։

— Ո՛չ, սքանչելի մարդիկ,— գոչեց Ռօտոլֆ դառնութեամբ։ Արդեօք իրենց նկատմամբ ցոյց տրուած կարեկցութիւնն ա՞յն աստիճան հազուադէպ բան է որ, եթէ նուէր մը տաս, կը կարծեն թէ անոր չարժանիլը ունի մ'է։— Ցետոյ խօսքը Շուրինէօրի ուղղելով, քաղցրութեամբ ըսաւ անոր.— սխալ կը դատես զիս... կը սխալիս... քեզմէ անպատիւ բան մը պիտի չպահանջեմ։ Ինչ որ քեզի կու տամ, արժանի ըլլալուդ համար է որ կու տամ։

— Ե՞ս... գոչեց Շուրինէօր, որուն զարմանքն ու ապշութիւնը վերական, ինչպէս, ե՞ս արժանի եմ։

— Ահա պատճառը պիտի ըսեմ. թէև առանց բարին ու չարը ճանչնալու, մանկութենէդ ի վեր երեսի վրայ ձգուեր ես, թէև վայրենի բնազդներուդ մատնուեր և տասնըհինգ տարի ամենաստորին չարագործներու հետ թիարանի մէջ բանտարկուեր ես, թէև թշուառութենէ ու անօթութենէ նեղուեր և պատուաւոր մարդերու դատապարտութենէն ու արհամարհանքէն հարկադրուած, չարագործներուն որջերը յաճախելու ստիպուեր ես, այլ սակայն ոչ միայն պարկեշտ մնացեր ես այլ և մարդկային արդարութեան անօրինած պատիժն ու քաւութիւնը կրելէ վերջ ալ, խղճիդ խայթը կենդանի մնացեր է և կը տանջէ քեզ։

Այս պարզ ու ազնիւ լեզուն զարմանքի նոր աղբիւր մը

եղաւ Շուրինէօրի համար։ Վախով և երախտագիտութեամբ խառն յարգանքով մը, Ռօտոլֆի կը նայէր և տակաւին չէր կրնար իրականութիւնը ըմբռնել։

— Ինչպէս, Պ. Ռօտոլֆ, որովհետև ծեծեցիք զիս, որովհետև ինծի նման ձեզ ալ գործաւոր կարծելով,— քանի որ հօրս մօրս պէս արկօդերէն կը խօսէիք — կեանքս պատմեցի ձեզի երկու գաւաթ գինի խմած ատենս, և որովհետև չթողուցի որ խեղդամահ ըլլաք,... ատոր համա՞ր է որ տուն մը... և դրամ կը նուիրէք ինծի... Օ՛ն, Պ. Ռօտոլֆ, անգամ մ'ալ կ'ըսեմ, ըլլալիք բան չէ։

— Զիս ընկերներէդ մին կարծելով, կեանքդ պատմեցիր բնական ու անկեղծ կերպով, առանց սքօղելու անոր մեղապարտ կամ վեհանձն մասերը։ Դատեցի քեզ, և քաջ դատեցի, և կը փափաքիմ վարձատրել քեզ։

— Բայց, Պ. Ռօտոլֆ, այդ եղած բան չէ։ Ոչ, վերջապէս, կան խեղճ գործաւորներ... որոնք իրենց բովանդակ կեանքին մէջ պատուաւոր եղած են և որոնք...

— Գիտեմ, գիտեմ, և թերևս անոնց շատերուն ըրած բարիքս քեզի չեմ ըրած։ Բայց եթէ պատուաւոր մարդերու մէջ պատուաւոր ապրող մարդը, որ անոնց համարումէն քաջալերուած է, համակրութեան և օժանդակութեան արժանի է, նոյնչափ համակրութեան և օժանդակութեան արժանի է ա՛յն մարդը, որ թէև բարեկիրթ մարդերէ հեռի կը բնակի, սակայն երկրիս ամէնէն զարշելի եղեռնագործներուն մէջ անգամ պարկեշտ և պատուաւոր կը մնայ։ Թող որ, ասկէ զատ, կեանքս փրկեցիր, ինչպէս նաև ամենասիրելի բարեկամիս՝ Մըրֆի կեանքը։ Ուրեմն ինչ որ քեզի համար կ'ընեմ, նոյնքան անձնական երախտագիտութենէ թելադրուած է որքան այն փափաքէն, զոր կը տածեմ ապականութենէ փըրկելու բարի և կորովի հոգի մը, որ մոլորեր է, բայց չէ կորսուեր... Եւ այս չէ ամէնը...

— Ուրիշ ի՞նչ ըրեր եմ, Պ. Ռօտոլֆ։

Ռօտոլֆ սիրելապար բռնեց անոր ձեռքը, ու ըսաւ.— Գութ

ու կարեկցութիւն ունեցար այնպիսի մարդու մը դժբախտութեան համար, որ երբեմն քեզ ալ սպաննել ուզած էր. և ոչ միայն նեցուկ եղար անոր, այլ և զինքը պատսպարեցիր խեղճ բնակարանիդ մէջ, որ Նօտր-Տամ անել փողոցին մէջ կը գտնուի և 9 թիւը կը կրէ:

— Բնակած տեղս գիտէ՞ք, Պ. Ռօտօլֆ:

— Եթէ դուն ինծի մատուցած ծառայութիւններդ կը մոռնաս, ես չեմ մոռնար զանոնք: Երբ տունէս մեկնեցար, մարդ ղրկեցի ետեւէդ, որ Մէդր տ'էքօլի հետ տուն մտնելդ տեսաւ:

— Բայց Պ. Մրրֆ ըսեր էր ինծի թէ բնակած տեղս չէիք գիտեր, Պ. Ռօտօլֆ:

— Վրադ վերջին փորձ մ'ընել կ'ուզէի... կ'ուզէի տեսնել թէ վեհանձնութիւնդ անշահախնդի՞ր էր թէ ոչ.. Եւ արդարեւ, արիական գործէդ վերջ, ամենօրեայ տաժանելի աշխատանքիդ վերադարձար. ոչ բան մը խնդրեցիր, ոչ բան մը յուսացիր, և ոչ ալ բերնէդ տրտունջ մը հանեցիր, պարսաւելու համար այն աներեւոյթ ապերախտութիւնը, որով չճանչնալու զարկած էի մատուցած ծառայութիւններդ, և երբ երէկ Մրրֆ սովորական աշխատանքէդ քիչ մը աւելի լաւ վարձատրուած գործ մը առաջարկեց քեզ, ուրախութեամբ և երախտագիտութեամբ ընդունեցիր:

— Մտիկ ըրէք, Պ. Ռօտօլֆ, օրական չորս ֆրանքը միշտ օրական չորս ֆրանք է, մարդս անօթի չի մեռնիր: Գալով ձեզի մատուցած ծառայութեանս, պէտք է որ ես ձեզի շնորհակալ ըլլամ...

— Ի՞նչպէս:

— Այո, այո՛, Պ. Ռօտօլֆ, — յարեց Շուրինէօր տխուր դէմքով մը, — Ամէն օր նոր նոր բաներ կ'զգամ, վասն զի ձեզ ճանչնալէս և ձեր բերնէն սա երկու բառերը լսելէս ի վեր, — «ՍՐՏԻ եւ ՊԱՏՈՒԻ տէր մարդ մ'ես», — չեմ գիտեր թէ ինչո՞ւ այնչափ կը մտածեմ... խիստ զարմանալի է որ երկու, լոկ երկու բառ սաստիկ տպաւորութիւն մը կ'ընեն վրաս: Բայց աս ալ ճշմարիտ է որ հոգիին մէջ ցորենի երկու պզտիկ հատիկներ տնկեցէք, և մեծ մեծ հասկեր պիտի բուսնին:

Այս ճշգրիտ, գրեթէ բանաստեղծական բաղդատութիւնը Ռօտօլֆի ուշադրութիւնը գրաւեց:

Արդարեւ, երկու բառ... զգայուն սիրտերու համար մոգական երկու բառ, գրեթէ յանկարծ բեղնաւորեր էին անոր կոպալի հոգիին մէջ գոյութիւն ունեցող ազնիւ բնազդներուն սերմը:

— Միթէ Մէդր տ'էքօլը դո՞ւն դրիր ի Սէն-Մանտէ, — կրկնեց Ռօտօլֆ:

— Այո, Պ. Ռօտօլֆ... իր տոմսերը ոսկիի վերածել տուաւ ինծի, և գօտի մը գնել տուաւ, զոր հագուստին մէջը կարեց: Իր կոլոտը անոր մէջ տեղաւորեցինք և ճամբայ ելանք: Օրը երեսուն սու վճարելով, գիշերօթիկ է պարկեշտ մարդերու քով, որոնց համար ես թեթեւ օգնութիւն մ'է այդ դրամը. երբ լաստափայտէս հեռանալու ժամանակ ունենամ, պիտի երթամ տեսնել թէ ի՞նչպէս է:

— Լաստափա՞յտդ... բայց կը մոռնա՞ս խանութդ և կը մոռնա՞ս հոս տանդ մէջ ես:

— Օ՛ն, Պ. Ռօտօլֆ, ինծի պէս խեղճ մարդ մը մի՛ ծաղրէք: Ինչպէս ըսիք, արդէն գիս փորձելով, բաւական զուարճացաք: Տո՛ւնս ու խանո՛ւթս, օդակառոյց դղեակներ են: Անշուշտ մտքի ըսիք. տեսնենք թէ սա անբան անասուն Շուրինէօրը հնդկահաւի պէս պիտի հաւատա՞յ թէ իրեն սաստիկ նուէր մը կ'ընեմ: Բաւական է, բաւական է, Պ. Ռօտօլֆ, կարճ խօսքով, ծաղրասէր էք...

Եւ սկսաւ բարձրաձայն խնդալ, մեծաղորդ ու անկեղծ խնդուքով մը:

— Բայց անգամ մ'ալ կը կրկնեմ, հաւատա որ...

— Եթէ ձեզի հաւատայի... տարակոյս չկայ թէ, Տէր իմ, պիտի ըսէիք. հէք Շուրինէօր, մե՛ղք, կարեկցութիւնս կը շարժես.., բայց կարելի է որ հիւանդ ես...

Ռօտօլֆ սրտնեղութիւն զգաց թէ Շուրինէօրը համոզելու անկարող եղած էր: Ուստի, ծանր, պատկառելի, գրեթէ խիստ ձայնով մ'ըսաւ անոր. երբեք չեմ ծաղրեր այն

երախտագիտական ու համակրական զգացումը զոր ազնիւ ընթացք մը կը ներշնչէ ինծի... Արդէն ըսի քեզի, այս տունն ու խանութը քուկդ են, եթէ յարմար կը գտնես... վասն զի սակարկութիւնը պայմանաւոր է։ Պատուիս վրայ կ'երդնում թէ այս ամէնքը քուկդ են, և արդէն յայտնած պատճառներուս համար է որ այս նուէրը կուտամ քեզի։

Այս հաստատ ու վեհանձն ձայնին առջև, Ռոտոլֆի դէմքին լուրջ ու համարձակ արտայայտութեան հանդէպ, Շուրինէօր այլևս չտարակուսեցաւ և հաւատաց։ Քանի մը վայրկեան իր պաշտպանին երեսը նայեցաւ լռիկ, և յետոյ խորապէս յուզուած ձայնով մ'ըսաւ.— Կը հաւատամ ձեզի, Տէր իմ, և խոր[.] իմ շնորհակալութիւնս կը յայտնեմ։ Ինծի պէս հէք մարդ մը չի կրնար երկար խօսիլ։ Անգամ մ'ալ կը կրկնեմ, հաւատացէք, պատուիս վրայ կ'երդնում որ խորապէս շնորհակալ եմ... և ինչ որ կրնամ ըսել... սա է թէ երբեք օգնութիւն պիտի չզլանամ դժբախտներուն... վասն զի անօթութիւնն ու թշուառութիւնն ալ... կը նմանին այն ճիւաղուհիներուն որոնք իրենց ճիրաններուն մէջ առին այդ հէք Կուալէօզը... և ամէն մարդու գործ չէ կոյանոցէն ազատիլ երբ անգամ մը անոր մէջ գլտորի։

— Տղաս, երախտագիտութիւնդ լաւագոյն կերպով չէիր կրնար բացատրել ինծի, բայց միայն այդպէս խօսելով։

— Աւելի լաւ, տէր իմ. վասն զի երախտագիտութիւնս ուրիշ կերպով բացատրելու անկարող պիտի ըլլայի։

— Հիմա երթանք տունդ աչքէ անցունենք. սիրելի բարեկամս Մըրֆ այդ հաճոյքը վայելեց, ես ալ կ'ուզեմ վայելել։

Ռոտոլֆ և Շուրինէօր վար իջան։ Երբ բակը կը մտնէին, խանութին մանչը Շուրինէօրի դիմելով, յարգանօք ըսաւ. Պարոն, քանի որ դուք պիտի ըլլաք այս խանութին տէրը, կուգամ իմացնել որ, թէև առուտուրը բանուկ է, սակայն ոչ կողիկ կայ ոչ ալ գիտա (միկօ). ուստի պէտք է անմիջապէս մէկ երկու ոչխար մորթել։

— Վա՜յ նզովից որմատ, — ըսաւ Ռոտոլֆ Շուրինէօրի.—

անհատ տաղանդդ փորձելու գեղեցիկ առիթ մը։ Նախ ես պիտի գնեմ... բայց օդը ախորժակս բացաւ, ձեր կողիկներուն մէկ քանի հատը ես պիտի ճաշակեմ։

— Շատ բարեսիրտ էք, Պ. Ռոտոլֆ, — ըսաւ Շուրինէօր զուարթ դէմքով մը, կը շոքորդէք զիս. ես ալ ձեզի պէս եկածը պիտի ընեմ...

— Վարպետ, երկու ոչխար ընե՞մ սպանդանոց, — ըսաւ խանութին մանչը։

— Այո՛... և սրուած դանակ մը բեր, սայրը բարակ ըլլայ, բայց կռնակը հաստատուն։

— Ձեր ըսած դանակը ունիմ, վարպետ, անհոգ եղիր, մինչև իսկ մարդ կրնայ ածիլուել անով։

— Նզովի՜ց որմատ, — Պ. Ռոտոլֆ, — գոչեց Շուրինէօր, — փութով վերարկուն հանելով և շապիկին թևերը սօթթելով, որով երևան ելան իր ըմբիշի բազուկները։ Երիտասարդութիւնս ու սպանդանոցը միտքս ինկան... հիմա պիտի տեսնէք թէ ինչպէս պիտի մորթեմ։ Կրակուրոց կորեր եմ, երանի՜ թէ ձեռքս ըլլար... դանա՞կդ, տղայ, ո՞ւր է դանակդ... Ա՞յս է... կը հասկնամ կոր որ արհեստէն կը հասկնաս... ինչ աղուոր բերան է, թող ուզողը դիմացս ելլէ։ Նզովի՜ց որմատ. սանկ դանակով կատաղի ցուլ մը անգամ կրնամ մորթել։

Եւ Շուրինէօր դանակը ճօճեց. աչքերէն սկսաւ արիւն կաթել. անասնական զգացումը յաղթող հանդիսացաւ, ընդդէմ արիւնարբու ախորժակը նորէն երևան կուգային իրենց բովանդակ ահարկու ուժգնութեամբ։

Սպանդանոցը բակին մէջ էր։ Կամարակապ, մութ, քարայատակ և նեղ լուսամուտէ մը վերէն լուսաւորուած սրահ մ'էր։ Մսավաճառանոցին մանչը ոչխարներէն մին մինչև դուռը բերաւ։

— Վարպետ, գլուխը օղակէն անցունե՞մ։

— Կապե՛լ մի. Նզովի՜ց որմատ, ծունկերս փա՞յտ կը կարեն կոր։ Հոգ մի՛ ըներ, մամուլի պէս ծունկերուս միջև պիտի սեղմեմ զայն. ինծի տո՛ւր սա կենդանին, և խանութ դարձիր։

Մանչը խանութ դարձաւ։

Ռոտոլֆ առանձին մնաց Շուրինէօրի հետ։ Ուշադրութեամբ, գրեթէ անձկութեամբ կը քննէր զայն։

— Օ՛ն, գործի սկսէ,— ըսաւ անոր։

— Երկար պիտի չտեւէ, նզովի՛ց արմատ... պիտի տեսնէք թէ ինչպէս կը գործածեմ դանակս... ձեռքերս կ'այրին... ականջներս կը բզզան... քունքերս կը զարնեն կոր, ինչպէս երբեմն կը զարնէին երբ կարմիր (արիւն) տեսնէի. յառաջ եկո՛ւր, Մաշըլօն, որպէս զի մորթեմ քեզ։

Եւ Շուրինէօր, որուն աչքերը վայրագ փայլով մը կը շողային, Ռոտոլֆի ներկայութիւնն ալ մոռնալով, առանց ճիգի ոչխարը վեր վերցուց և մէկ ոստումով առաւ տարաւ... Տեսնողը պիտի կարծէր թէ որսին հետ իր որջը փախչող սովալլուկ գայլ մ'էր։

Ռոտոլֆ անոր հետեւեցաւ, դրան սախտակներէն մէկուն կրթնեցաւ, և դուռը գոցեց...

Ձեռնարանը մութ էր. արեւի պայծառ ճառագայթ մը, վերէն վար իջնելով, կը լուսաւորէր Շուրինէօրի դաժան դէմքը, բացգոյն խարտեաշ մազերն ու չէկ կողմնամօրուքները... Շուրինէօր, մէջքը ծռած, ակռաներուն մէջ երկայն դանակ մը սեղմած, որ կէս մութին մէջ կը շողար, ոչխարը ծունկերուն մէջտեղը կը քաշէր։ Երբ ծունկերուն միջեւ զսպեց զայն, գլուխը բռնեց, վիզը երկարել տուաւ... և մորթեց։

Այն պահուն որ ոչխարը դանակին սայրը զգաց, պզտիկ անուշ ու ողբագին մայուն մ'արձակեց, իր նուաղուն ակնարկը Շուրինէօրի ուղղեց... և արիւնի երկու կաթիլներ մորթողին երեսը ցայտեցին։

Այս մայումը, այս ակնարկը, այս արիւնը որ վրայէն կը կաթկթէր, ահաւոր ազդեցութիւն մ'ըրին Շուրինէօրի վրայ. դանակը ձեռքէն ինկաւ, դէմքը կապարի գոյն առաւ, և կարկամած ու ահարկու երեւոյթ մը ստացաւ. գլուխը թաթաւող արիւնին տակ։ Աչքերը կլորցան, մազերը քաամնեցան. յետոյ, յանկարծ ոստումով ետ քաշուելով, խեղդուկ ձայնով մը գոչեց.— Ո՜հ, յիմնապե՛տը, յիմնապե՛տը...։

Ռոտոլֆ անոր քովը վազեց։

— Ինքզինքիդ եկո՛ւր, տղաս։

— Հո՛ն... հո՛ն է... յիմնապետը,— կրկնեց Շուրինէօր, քայլ առ քայլ ետ երթալով, աչքը սեւեռուն ու դաժան, և մատով ցոյց տալով անտեսանելի ուրուական մը։ Ցետոյ, սոսկալի աղաղակ մը արձակելով, իբր թէ ուրուականը իրեն դըպած ըլլար, զենարանին ներսը, ամենէն մութ տեղը վազեց, և հոն դէմքը, կուրծքը, թեւերը պատին զարնելով, կարծես սոսկալի տեսիլքէ մը խոյս տալու համար տապալել ուզէր զայն, խուլ ու ջղաձիգ ձայնով մը կը կրկնէր... Ո՜հ... յիմնապետն է... յիմնապետն է...։

. . . .

ԳԼՈՒԽ Ի.

ՄԽՂՃՈՒՄԸ

Մըրֆի և Ռոտոլֆի խնամքներուն շնորհիւ, որոնք մեծ դժուարութեամբ կրցան հանդարտեցնել անոր յուզումը, Շուրինէօր բոլորովին ինքզինքը գտեր էր և Իշխանին հետ մսավաճառանոցին առաջին յարկի սենեակներէն մէկուն մէջ կը գտնուէր։

— Տէր իմ,— ըսաւ սրտաբեկ վհատութեամբ,— շատ բարեացակամ եղաք ինծի համար, բայց, հաւատացէք, լաւագոյն կը համարիմ արդէն վիճակէս հազարապատիկ աւելի թշուառ ըլլալ քան թէ մսավաճառ մնալ...։

— Սակայն... աղէկ խորհէ՛։

— Կը տեսնէք, Տէր իմ, երբ այն անպաշտպան անասունին ճիչը լսեցի... երբ անոր արիւնին ցայտուքները երեսիս վրայ զգացի... տաք արիւն մը, որ կարծես թէ դեռ կենդանի էր... Ո՜հ, չէք կրնար երեւակայել թէ ի՛նչ եղայ...

անա այն տուն մղձաւանջս նորէն տեսայ... յիմնապետը և այն հէք զինուորները զոր կը մորթէի... որ ինքզինքնին չէին պաշտպաներ, և մեռնելու ատեն այնքան անուշ դէմքով մը ինծի կը նայէին որ կարծես թէ վրաս կը կարեկցէին... Ո՜հ, Տէր իմ, մարդուս խենդենալը կուգար:

Եւ տարաբախտ մարդը գլուխը ձեռքերուն մէջ պահեց ջղաձգական շարժումով մը:

— Օ՜ն, հանդարտէ՛:

— Ներեցէք ինծի, տէր իմ, բայց հիմակ ա՛լ չեմ կրնար հանդուրժել արիւնի... դանակի մը տեսքին: Ամէն վայրկեան պիտի յիշեցնեն ինծի մղձաւանջներս զոր սկսեր էի մոռնալ: Ամէն օր ձեռքերդ կամ ոտքերդ արիւնի մէջ թաթխել... հէք անասուններ մորթել, որ չեն դիմադրեր... ո՛հ, ոչ, ոչ, չեմ կրնար ընել... Նախամեծար կը համարիմ Մէգր ա՛կէքօլի պէս կուրնալ քան թէ այս արհեստը գործել:

Անկարելի է նկարագրել Տուրինէօրի շարժումներուն, չէշ-տին, դիմագիծերուն կորովը, երբ այսպէս կը խօսէր: Ռօտոլֆ խորին յուզում մը զգաց: Գոհ էր այն սոսկալի տպաւորութենէն զոր արիւնին տեսքը պատճառեր էր իր պաշտպանեալին: Պահ մը Տուրինէօրի վրայ անասնական կիրքը, արիւնարբու բնազդը յաղթող հանդիսացած էր: Բայց խղճի խայթը յաղթահարած էր բնազդին: Ասիկա գեղեցիկ էր, և մեծ դաս մը կը պարունակէր:

— Ներեցէք ինծի, տէր իմ, — ըսաւ Տուրինէօր երկչոտութեամբ, շատ դէշ կը փոխարինեմ ձեր բարիքները, բայց...

— Ամենևին, տղաս, արդէն ըսի քեզի, այս սակարկութիւնը պայմանաւոր է՝ քեզի համար մսավաճառի արհեստը ընտրեր էի, վասն զի մասնաւոր ճաշակ ու հակում ունէիր այդ գործին...

— Այո՛, տէր իմ, իրաւ է... եթէ գիտցածներդ ըլլային, թերևս երջանկութիւնս այդ արհեստին մէջ գտնէի, ինչպէս քիչ մ՚առաջ Պ. Մըրֆի ալ կ՚ըսէր...

— Այսու հանդերձ, խորհելով որ այս արհեստը կրնար անյարմար գալ քեզի, ուրիշ գործի մը վրայ ալ մտածեր էի: Ալժերիոյ մէջ հողային ընդարձակ կալուածներ ունեցող անձ մը նոյն երկրին մէջ իր ունեցած երկու ընդարձակ ագարակներէն մին կրնայ ինծի թողուլ քեզի համար: Այդ ագարակին հողերը շատ բարեբեր են և մշակուած: Բայց կը խոստովանիմ որ այդ հողերը Ատլաս լերան սահմաններուն վրայ կը գտնուին, այսինքն մեր յառաջապահ դիրքերուն մօտ, և Արաբներուն յաճախակի յարձակումներուն ենթակայ են... Հետևաբար, հոն բնակողը նոյնչափ զինուոր պէտք է ըլլայ որչափ հողագործ. թէ՛ մարտկոց մ՚է և թէ ագարակ: Կալուածատիրոջ բացակայութեան միջոցին այդ ագարակը շահագործող մարդը ամէն բան պիտի հասկցնէ քեզի: Կ՚ըսուի թէ պարկեշտ ու անձնուէր մարդ մ՚է. կրնաս քովդ պահել զայն որչափ ատեն որ անհրաժեշտ դատես: Երբ անգամ մը հոն հաստատուիս, աշխատասիրութեամբդ ու խելքովդ ոչ միայն դիւրակեցութիւնդ կրնաս աւելցնել, այլ և քաջարտութեամբդ կրնաս ճշմարիտ ծառայութիւններ մատուցանել երկրին: Գաղթականները քաղաքապահ զինուորութիւն ալ կ՚ընեն... Ագարակիդ ընդարձակութեան և անոր մէջ աշխատող բազմաթիւ մշակներուն թիւին շնորհիւ կրնաս ստուար գունդ մը կազմել և անոր գլուխը անցնիլ: Քու քաջարտութենէդ ելեքտրացած, այդ զօրագունդը կրնայ շատ օգտակար ըլլալ, դաշտավայրին մէջ սփռուած ագարակները պաշտպանելու համար: Կը կրկնեմ, այդ ապագան ինծի հաճելի է քեզի համար, թէև վտանգէ զուրկ չէ, կամ մանաւանդ վտանգէ զերծ չըլլալուն համար, որովհետև բնական անվեհերութենէդ օգտուելու կարող պիտի ըլլաս, որովհետև մեծ ոճիր մը քաւելով և փրկութիւնդ գտնելով հանդերձ, պատուիդ վերականգնումը աւելի ազնիւ, աւելի կատարեալ և աւելի դիւցազնական պիտի ըլլայ, եթէ այդ վերականգնումը ի գլուխ ելլէ նուաճուած երկրի մը վտանգներուն մէջ մանաւանդ քան թէ փոքրիկ քաղաքի մը սովորական խաղաղ կեանքին մէջ: Եթէ այս վիճակը նախ չառաջարկեցի քեզի, պատճառը սա է որ հաւանական

կը կարծէի թէ միւսը պիտի գոհացնէր քեզ, քանի որ վերջինը այնքան վտանգալի էր որ չէի ուզեր անոր ենթարկել քեզ, առանց ընտրութիւնը քեզի թողելու... Դեռ ժամանակ ունինք,... եթէ Ալժերիոյ այդ ագարակը գործիդ չի գար, անկեղծաբար, բացէ ի բաց ըսէ. ուրիշ գործ մը պիտի փնտռենք... ապա թէ ոչ վաղը պայմանագիրը պիտի ստորագրուի ... և դուն Ալժէ պիտի մեկնիս, ագարակին տիրոջ կողմէ նշանակուած անձի մը հետ, որպէս զի ագարակին տէր ըլլաս: Ագարակին երկու տարուան դիզուած վարձքն ալ կայ, հասնելուդ ա՛յն ալ պիտի առնես: — Ագարակը տարեկան երեք հազար ֆր. կը բերէ. աշխատէ, բարւոքումներ մտցուր, գործունեայ, ժիր, արթուն եղիր, բարօրութիւնդ դիւրաւ պիտի աւելցնես, ինչպէս նաև գաղթական մշակներու բարեկեցութիւնը, որոնց օգնելու կարող պիտի ըլլաս, վասն զի տարակոյս չունիմ թէ միշտ ողորմած, վեհանձն պիտի ըլլաս, և պիտի յիշես թէ Հարուստ ըլլալը... շատ ծանր մեղք է: Թէպէտ ես քեզմէ հեռու պիտի ըլլամ, բայց անտարակոյս պիտի չկորսնցնեմ քեզ. երբեք պիտի չմոռնամ թէ, ե՛ս ու իմ լաւագոյն բարեկամս քեզի կը պարտինք մեր կեանքը: Քեզմէ խնդրած սիրոյ և երախտագիտութեան միակ ապացոյցս սա է որ շուտով կարդալ գրել սորվիս, որպէս զի շաբաթը գոնէ մէկ անգամ վիճակիդ վրայ տեղեկութիւն տաս ինծի, և ուղղակի ինծի դիմես, եթէ խորհուրդի և օգնութեան պէտք ունենաս:

. . . .

Անօգուտ է նկարագրել Շուրինէօրի զգացած սաստիկ ուրախութիւնը: Իր նկարագիրն ու ընազդներն այնքան ծանօթ են ընթերցողին, որ դիւրաւ պիտի ըմբռնէ թէ ոչ մէկ առաջարկ կրնար աւելի յարմար գալ անոր:

. . . .

Յաջորդ օրը, արդարեւ, Շուրինէօր Ալժէ ուղևորեցաւ:

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

ԽՈՒԶԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Այրիներու ծառուղիին մէջ, Ռոտոլֆի ունեցած տունը իր սովորական բնակութեան վայրը չէր: Սէն-Ժէրմէն արուարձանին ամէնէն մեծ ապարանքներն մէկուն մէջ կը բնակէր, Բլիւմէ փողոցին և Էնվալիտի ծառուղիին ծայրը:

Իր վեհապետական աստիճանին վայել պատիւներէն խուսափելու համար, իշխանը Բարիզ հասնելէն ի վեր ծպտած կը պտտէր, զի Գերմանայի արքունիքին մօտ գտնուող իր գործակատարը ծանուցեր էր թէ իր տէրը պաշտօնական անհրաժեշտ այցելութիւնները պիտի տար Կոմս տը Տիւրէն անունով: Հիւսիսային տէրութեանց արքունիքներուն մէջ յաճախադէպ եղած այս սովորութեան շնորհիւ, իշխան մը նոյնչափ ազատութեամբ կը ճամբորդէր որչափ զուարճութեամբ, և նոյնիսկ ներկայացումներու տաղտուկներէն զերծ կը մնար: Ռոտոլֆ թէև յայտնապէս անպաշտօն այցելած էր Բարիզ, սակայն, ինչպէս վայել էր, շատ մեծածախս ու փարթամ կեանք մը կը վարէր: Ընթերցողը Բլիւմէ փողոցին մեծ ապարանքը պիտի մտնենք, Շուրինէօրի դէպ ի Ալժերիա ուղևորելուն յաջորդ օրը:

Առտուան ժամը տասը զարկեր էր:

Գետնայարկին վրայ, լայնարձակ սրահի մը մէջ, որուն ներսի կողմը կը գտնուէր Ռոտոլֆի գրասենեակը, Մըրֆ գրասեղանի մը առջև նստած էր և շատ մը պաշտօնագրեր կը կնքէր: Սև հագած և վիզը արծաթ շղթայ մը կախած բարապան մը դրան երկու թևերը բացաւ և ձայնեց.

— Վսեմափայլ Պարոն տը Կրաունն է:

Մըրֆ, առանց իր գործը ձգելու, պարոնը բարեւեց սիրալիր ու ընտանեբար:

— Պ. գործակատար, ըսաւ Մըրֆ ժպտելով, հաճեցէք քիչ մը տաքնալ, մէկ վայրկեանէն ձեզի եմ:

— Պ. անձնական քարտուղար, ձեր հրամանին պիտի սպասեմ, պատասխանեց Պ. տը Կրասըն զուարթութեամբ, և կատակելով, խորին ու յարգական բարև մը տալու պատուարժան ախոյրին (սեպուհ):

Պասոնը գրեթէ յիսուն տարեկան էր, աղեբեկ, ցանցառ, թեթևապէս փշոտած ու գանգուր մազերով: Քիչ մը կարկառուն ծնօտը կխոմլին կ'անյայտանար բեհեզէ բազմածալ ու սպիտակափառ բարձր փողկապի մը տակ: Իր դիմագիծները նուրբ և ձևերը նշանաւոր էին, և իր ոսկի ակնոցին ապակիներուն տակ կը փայլէին չարաճճի ու խորաթափանց աչքերը: Թէև առաւօտուան ժամը տասն էր (կէս օրին 2 ժամ մնացած) Պ. տը Կրասըն սև վերարկու հագած էր: Քաղաքավարական կարգուձևը այսպէս կը պահանջէր: Բազմազունեան գծաւոր ժապաւէն մը անցուցած էր լամբակին: Գլխարկը թիկնաթոռի մը վրայ դրաւ և վառարանին մօտեցաւ, մինչ Մըրֆ կը շարունակէր իր աշխատութիւնը:

— Ն. Բարձրապատուութիւնը կ'երևի թէ գիշերուան մէկ մասը արթուն անցուցեր է, սիրելիդ իմ Մըրֆ, վասն զի կը տեսնեմ որ ձեր թղթակցութիւնը վերջանալիք չունի:

— Տէրս այս առաւօտ ժամը վեցին պառկեցաւ: Ի մէջ այլոց, ութ երեսէ բաղկացած երկայն նամակ մը գրեց մեծ մարաջախտին, և ոչ նուազ երկայն նամակ մ'ալ ինծի գրել տուաւ Բարձրագոյն Ատեանի նախագահին, Հէրքօղէն-Օլտէնզաալ իշխանին, որ Ն. Բարձրապատուութեան հօրեղբօրորդին է:

— Գիտէ՞ք արդեօք, իր որդին, Հենրի իշխանը, Աւստրիոյ Վեհ. կայսեր ծառայութեան մէջ մտա՞ւ իբրև պահակազօրաց տեղակալ:

— Այո, տէրս շատ ջերմօրէն յանձնարարած էր զինքը իբրև իր ազգականը, արժանայարգ ու քաջասիրտ տղայ մը, որ հրեշտակային դէմք մը և ոսկեղէն սիրտ մը ունի:

— Իրողութիւնը սա է որ, սիրելիդ իմ Մըրֆ, եթէ դեռատի Հենրի իշխանը ազաs եղf եւ մnsf ունենա յՍ. Հերմէնկիլտի մեծ-դքսական վանքը որուն աբբատուհին իր հօրաքոյրն է... չեմ գիտեր թէ հէք կոյսերը...:

— Լաւ, լաւ, Պասոն, ի՞նչ ըսել կ'ուզէք:

— Ի՞նչ օգուտ... Բարիզի օդը այսպէս է... Բայց կատակը մէկդի: Միթէ Ն. Բարձրապատուութեան արթննալո՞ւն պիտի սպասեմ, բերած տեղեկութիւններս իրեն հաղորդելու համար:

— Ոչ, սիրելիդ իմ Պասոն. Տէրս հրամայեց որ միջօրէէն վերջ մինչև ժամը երկու երեք չարթնցնենք զինքը: Կը փափաքի որ սոյն պաշտօնագրերը այս առաւօտ իսկ ճամբայ հանէք մասնաւոր սուրհանդակի մը ձեռքով, փոխանակ երկուշաբթին սպասելու... Ձեր քաղած տեղեկութիւնները ինծի հաղորդեցէք, որպէս զի Տիրոջս յայտնեմ, երբ արթննայ: Այս է իր հրամանը...:

— Շատ աղէկ... Կարծեմ թէ Ն. Բարձրապատուութիւնը իրեն բերած լուրերէս շատ գոհ պիտի ըլլայ... բայց սիրելիդ իմ Մըրֆ, կը յուսամ որ այդ սուրհանդակին առաքումը շարագուշակ չէ... վերջին պաշտօնագրերը, զոր պատիւ ունեցայ Ն. Բարձրապատուութեան հաղորդելու...

— Կը ծանուցանէին թէ ամէն ինչ կարգին էր այն կողմը, և ահա ճիշդ այդ պատճառաւ է որ Տէրս կը բաղձայ իր գոհունակութիւնը կարելի եղածին չափ շուտ յայտնել Հէրքօղէն-Օլտէնզաալ իշխանին:

— Ն. Բարձրապատուութեան նկարագիրը գիտեմ, եթէ խնդիրը յանդիմանութեան մը վրայ ըլլար, այդքան չէր աճապարեր:

— Իսկ հոս, սիրելի Պասոն, նոր բան մը կա՞յ, տարաձայնութիւն մը չեղա՞ւ... Մեր խորհրդաւոր արկածները...

— Կատարելապէս անծանօթ կը մնան: Մեր իշխանին Բարիզ հասնելէն ի վեր, մարդիկ վարժուեցան զինքը խիստ քիչ անգամ տեսնելու այն սակաւաթիւ անձերուն մօտ զոր ի-

րին ներկայացնել տուած էր։ Ուստի ամէն մարդ կը կարծէ թէ առանձնութիւնը շատ կը սիրէ և յաճախակի պտոյտներ կը կատարէ Բարիզի շրջակաները։ Ուստի Սառա Մաք-Կրէկօր կոմսուհիէն ու իր եղբօրմէն զատ, ոչ ոք գիտէ Ն. Բարձրապատուութեան ծպտումները։ Արդ, ո՛չ կոմսուհին ոչ ալ իր եղբայրը ունէ չա՞ն չունին այս գաղտնիքը մատնելու։

— Ա՛հ, սիրելիդ իմ Պառոն,—ըսաւ Մըրֆ հառաչելով,—մեծ դժբախտութիւն մ'է որ այդ անիծեալ կոմսուհին այրի է հիմա։

— Միթէ 1827ին կամ 1828ին չէ՞ր ամուսնացեր։

— 1827ին, այն տարաբախտ փոքրիկ աղջկան մեռնելէն քիչ ետքը, ա՛յն աղջկան որ հիմա տասնըվեց տասնըեօթը տարեկան պիտի ըլլար, և որուն վրայ տակաւին ամէն օր կուլայ մեր տէրը...

— Դիւրահասկնալի վիշտ մ'է այդ, քանի որ Ն. Բարձրապատուութիւնը իր ամուսնութենէն զաւակ չէ ունեցած։

— Հետեւապէս, սիրելիդ իմ Պառոն, հէք Կուալէօզի նկատմամբ մեր իշխանին տածած համակրութեան չարժառիթը սա է որ իր դառնապէս ողբացած աղջիկը հիմակ այս տարաբախտ օրիորդին տարակից պիտի ըլլար։

—Եւ իրօք աղէտալի բան է որ Սառա կոմսուհին, որուն ձեռքէն մարդ յաւէտ ազատած ըլլալու է, նորէն այրի կը գտնուի ճիշդ տասն և ութ ամիս ետքը, յորմէ հետէ մեր իշխանը, քանի մը տարուան ամուսնութենէ վերջ, կորսնցուց իր չնաշխարհիկ կողակիցը։ Տարակոյս չունիմ թէ կոմսուհին կը կարծէ որ բախտը նպաստաւորած է զինքը այս կրկնակ այրիացումով։

— Եւ իր անմիտ յոյսերը առաւել քան երբեք հրատապ կերպով կը վերածնին, թէև քաջ գիտէ թէ մեր իշխանը խորին և արժանաւոր ատելութիւն մը կը տածէ իրեն դէմ։ Միթէ իր անտարբերութեամբ չէ՞ որ իր աղջկան մահուան պատճառ եղաւ։ Ան չէ՞ նաև որ պատճառ եղաւ... Ա՛հ, Պառոն,—ըսաւ Մըրֆ տանց խօսքը աւարտելու,—այս կինը աղետաբեր

կին մ'է,—Աստուած տա՛յ թէ մեր գլխուն ուրիշ փորձանքներ չբերէ։

— Բայց, այս ժամուս, Սառա կոմսուհիին դիտումները բոլորովին անտեղի են, քանի որ հէք փոքրիկ աղջկան մահը, որուն վրայ քիչ մը առաջ կը խօսէինք, խզած է այն վերջին կապը որ կրնար Ն. Բարձրապատուութիւնը միացնել այդ կնոջ։ Ցիմար է ան, եթէ իր յոյսերուն մէջ յամառի...

— Այո՛, բայց վտանգաւոր յիմար մ'է... Արդէն գիտէք որ եղբայրն ալ անոր փառասէր և յամառ երեւակայութիւններուն մասնակից է, թէպէտ այդ արժանընտիր զոյգը այս ժամուս նոյնքան պատճառներ ունի յուսահատելու որքան ունէր յուսալու տասն և ութ տարի առաջ...։

— Ո՛հ, այն ատեն ալ իր մեղապարտ հաճոյակատարութեամբը, ո՜րքան դժբախտութիւններ պատճառեց գեհենապարտ Բօլիտօրինը։

— Աղէկ միտքս ձգեցիր այդ թշուառականը, ինծի ըսին թէ մէկ երկու տարիէ ի վեր հոս կը գտնուի. անտարակոյս յետին թշուառութեան մատնուած է կամ խաւարային գործով մը կ'զբաղի։

— Ինչ անկում այնպիսի մարդու մը համար, որ այնքան գիտութիւն, խելք և կորովամտութիւն ունի։

— Այլ նաև զարչելի ապիրատութիւն մը։ Երանի՛ թէ կոմսուհին չհանդիպի։ Այս երկու չար ոգիներուն միութիւնը շատ վտանգաւոր կրնայ ըլլալ, բայց. սիրելի Պառոն, ձեր քաղած տեղեկութիւնները վաւերակա՞ն են և քովերնիդ են։

— Աւասիկ —ըսաւ Պառոնը, գրպանէն թուղթ մը հանելով,—այս տեղեկութիւնները Կուալէօզ կոչուած դեռատի աղջկան ծնունդին և Մէյր Տ'էֆօլի զաւկին՝ Ֆրանսուա Ժէրմէնի արդի բնակարանին վրայ կատարուած խուզարկութիւններու կը վերաբերին։

— Կը հաճի՞ք կարդալ այդ ծանօթագրութիւնները, սիրելիդ իմ Կրաուն։ Մեր իշխանին դիտաւորութիւնները ծանօթ են ինծի... պիտի տեսնեմ թէ այդ տեղեկութիւնները բաւակա՞ն են... Միշտ գո՞հ էք ձեր գործակալէն։

— Թանկագին մարդ մ՚է, ուշիմ, ճարպիկ և գաղտնապահ... Երբեմն ալ կը պարտաւորիմ չափաւորել իր եռանդը. վասն զի, ինչպէս գիտէք, Ն. Բարձրապատուութիւնը իրեն կը վերապահէ ինչ ինչ լուսաբանութիւններ...

— Եւ միշտ կ՚անգիտանայ թէ իշխանն այս ամէնուն մէջ իր մասնակցութեան բաժինը չունի՞:

— Բացարձակապէս... Իմ դիւանագիտական դիրքս իբրև ընտիր պատրուակ մը կը ծառայէ այն խուզարկութիւններուն, որոնց հոգը կը յանձնեմ իրեն: Պ. Պատինո (մեր մարդը այսպէս կը կոչուի) յայտնի կամ գաղտնի շատ մը յարաբերութիւններ ու լրատուներ ունի ընկերութեան գրեթէ ամէն դասակարգերուն մէջ: Ատեն մը նօտարի օգնական ըլլալով, թէև վստահութեան ծանր զեղծումներու համար պարտաւորեր է իր պաշտօնը ծախել, սակայն ոչ նուազ ճշգրիտ ծանօթութիւններ պահեր է իր յաճախորդներուն հարստութեան և վիճակին վրայ: Շատ գաղտնիքներ գիտէ, որոնցմէ օգտուած ըլլալով անամօթաբար կը պարծենայ: Գործի մէջ երկու երեք անգամ հարստացած ու սնանկացած, հանրածանօթ ըլլալուն պատճառաւ նորանոր շահագիտութիւններ փորձելու անկարող, կարգ մը ուրիշ կամ պակաս ազօրէն միջոցներով օրն օրին ապրելու հարկադրուած ըլլալով, լուելու արժանի տեսակ մը հետաքրքրաշարժ Ֆիկարօ դարձած է և ցորչափ իր շահը պահանջէ, հոգւով ու մարմնով կը յարի շատ վճարողին և ոևէ պատճառ չունի մեզ խաբելու: Մնաց որ իր վրայ հսկել կուտամ, առանց իր գիտութեան:

— Թող որ մեզի տուած տեղեկութիւնները շատ ճիշտ էին:

— Իր հասկցած կերպով ուղղամտութիւն ունի, և կը հաւատամ թէ, սիրելիդ իմ Պ. Մըրֆ, Պ. Պատինո այն խորհրդաւոր մարդերու մէկ ինքնատիպ տիպարն է, զոր Բարիզի մէջ միայն կարելի է գտնել: Անտարակոյս շատ պիտի զուարճացնէր Ն. Բարձրապատուութիւնը, եթէ ստիպուած չըլլար անոր հետ անձնական յարաբերութիւն չունենալու:

— Պ. Պատինոյի ամսականը կրնա՞նք աւելցնել. անհրաժեշտ կը դատէ՞ք այդ յաւելումը:

— Ամսական հինգ հարիւր ֆրանք, նոյնչափ ալ գաղտնի ծախքերու համար, կարծեմ թէ բաւական է: Ինք ալ շատ գոհ կ՚երեւի. յետոյ այդ կէտին վրայ կը խորհինք:

— Միթէ իր գործած արհեստէն չա՞մչնար:

— Ո՞վ, ի՞նքը. ընդհակառակը կը պարծենայ: Իր տեղեկագիրը ներկայացուցած ատեն, չըսեմ դիւանագիտական, յորդ կերպարանք մը կ՚առնէ միշտ, վասն զի չարաճճին կը կարծէ հաւատալ թէ խնդիրը պետական գաղտնիքներու վրայ է, և կ՚սքանչանայ այն թաքուն առնչութիւններուն վրայ որոնք այլազան շահերու և տէրութեանց ճակատագրերուն միջև կրնան գոյութիւն ունենալ: Այո՛, երբեմն ինծի սապէս ըսելու անխոհեմութիւնն ալ կ՚ունենայ. «Տէրութեան մը կառավարութեան մէջ ռամկին անյայտ ո՛րքան կնճռոտութիւններ կան, և սակայն որո՞ւ միտքէն կ՚անցնի թէ, ազնիւ Պարոն, ձեզի յանձնած ծանօթագրութիւններս անշուշտ իրենց ազդեցութեան բաժինը պիտի ունենան Եւրոպայի գործերուն վրայ»:

— Օ՛ն, վատազգի մարդիկ կը ջանան իրենց ստորնութիւնը սքօղել միշտ, այդպիսի պատրանքներ տածելով: Պատուաւոր մարդերու համար միշտ չզամիջ է այս: Բայց ո՞ւր են ծանօթագրութիւններդ, սիրելիդ իմ Պարոն:

— Ահաւասիկ, ամենքն ալ գրեթէ ամբողջութեամբ Պ. Պատինոյի տեղեկագրին համաձայն խմբագրուած են:

— Կարդացէք որ մտիկ ընեմ.

Պ. տը Կրատըն հետեւեալը կարդաց.

ՖԼԷՕՌ ՏԸ ՄԱՌԻԻ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

«1827 տարւոյ սկիզբները, Բիէռ Թուրնըմին անուն մարդ մը, որ հիմա Ռօշֆորի թիարանը բանտարկուած է իբրև դրամանենգ, Շուէդ մականուանեալ Ժերվէ կնոջ առաջարկեց որ հինգ վեց տարեկան պզտիկ աղջկան մը հոգատարութիւնը ստանձնէ, մէկ անգամէն վճարուած հազար ֆր.ի փոխարէն:

«Սակարկութեան կնքուելէն ետքը, աղջնակը այդ կնոջ քով երկու տարի մնաց, բայց ապա անոր ձեռքէն կրած չարչարանքներէն խոյս տալ ուզելով, յանկարծ անյայտացաւ։ Շուէդ քանի մը տարիէ ի վեր ո և է լուր չէր առած անոր վրայ, երբ գրեթէ վեց շաբաթ առաջ, առաջին անգամ ըլլալով տեսաւ զայն միջնաքաղաքի կապելաներէն մէկուն մէջ։ Փոքրիկ աղջիկը գեղանի օրիորդ մը եղած էր և Կուալէօզ մականունը կը կրէր։ Այս հանդիպումէն քանի մ'օր առաջ, Թուրնըմին անուն մարդ մը, զոր Մէգր տ'էքոլ Ռօշֆօրի թիարանին մէջ ճանչցած էր, մանրապատում նամակ մը ուղղած էր Պրա-Ռուժի, (բանտարկուած կամ ազատագրուած թիապարտներու խորհրդաւոր ու սովորական թղթակցից մը), Շուէդ մականուանեալ Ժէրվէ կնոջ յանձնուած տղուն վրայ։ Այս նամակէն ու Շուէդի յայտնութիւններէն կը հետեւի թէ Սէրաֆէն անուն տիկին մը, Ժաք Ֆէրրան անուն նոտարի մը տան կառավարչուհին, 1827 ին Թուրնըմինի ազդարարած էր գտնել կին մը, որ հազար ֆրանքի փոխարէն հաւանի ստանձնել հինգ վեց տարեկան աղջկան մը հոգատարութիւնը, զոր, ինչպէս ըսինք արդէն, երեսի վրայ թողուլ կ'ուզէին։ Շուէդ ընդունեցաւ այդ առաջարկը։ Այս տեղեկութիւնները Պրա-Ռուժի հաղորդելով, Թուրնըմինի նպատակն էր Պրա-Ռուժը մղել որ երրորդ անձի մը միջոցաւ դրամ շորթէ տիկին Սէրաֆէնէ, սպառնալով թէ պիտի տարաձայնէ իրողութիւնը, որ երկար ատենէ ի վեր մոռցուած էր, Թուրնըմին կը հաստատէր թէ այս տիկին Սէրաֆէնը անծանօթ անձնաւորութիւններու լոկ հրամանակատարն էր։ Պրա-Ռուժ այս նամակը յանձներ է Շուէդի, որ բաւական ատենէ ի վեր Մէգր տ'էքոլի ոճիրներուն գործակիցն էր։ Ասով ալ կը բացատրուի թէ նոյն տեղեկութիւնը ի՛նչպէս աւազակին ձեռքը կը գտնուէր, Սպիտակ-ճագար կապելային մէջ Կուալէօզի հանդիպած ատեն, և թէ ի՛նչպէս Շուէդ, Ֆլէօռ-տը-Մարին չարչրկելու համար, ըսեր էր անոր. «Ծնողքդ գտնուեցաւ, բայց դուն պիտի չտեսնես։»

«Արդ, կը մնար գիտնալ թէ Թուրնըմինի նամակը, որ ատենօք իր ձեռքով Շուէդի յանձնուած աղջկան կը վերաբերէր, իրօք ճշմարտութիւնը կը պարունակէ՞ր թէ ոչ։ Տիկին Սէրաֆէնի և Ժաք Ֆէրրան նոտարին վրայ տեղեկութիւններ քաղեցինք։ Երկուքն ալ գոյութիւն ունին։ Նոտարը Սանդիէ փողոցը կը բնակի, թիւ 41 տունը։ Խստակրօն ու բարեպաշտ մարդ մը կը համարուի, քանի եկեղեցիները շատ կը յաճախէ. իր առօրեայ գործերուն մէջ ունի տարապայման կանոնաւորութիւն մը, որ իբրև խիստ կը մեղադրուի։ Իր դրամենեակը շատ ապահով է. ապահովութեան մօտեցող խնայասիրութեամբ մը կ'ապրի։ Տիկին Սէրաֆէն միշտ իր տան կառավարչուհին է։ Ժաք Ֆէրրան, որ շատ աղքատ էր, 350,000 ֆրանքի գնեց իր նոտարի պաշտօնը։ Այդ գումարին մեծ մասը իրեն հայթայթեց Բարիզի ազգային պահապան զօրաց վերին հրամանատար Պ. Շառլ Ռօպէր, որ շատ գեղեցիկ երիտասարդ մ'է, և կարգ մը ընկերութիւններու մէջ փնտռուած։ Քանի մը չարախօսներ կը հաստատեն թէ Շառլ Ռօպէրի հետ համախորհուրդ փորձուած սակարանական յաջող շահագիտութիւններու շնորհիւ, նոտարը այս ժամուս իր պաշտօնին վարձքը վճարելու կարողութիւն ունի։ Բայց Պ. Ժաք Ֆէրրան այնքան հաստատուն համբաւ մը ունի, որ ամէն մարդ կը համաձայնի սոսկալի զրպարտութիւններ նկատելու այս զրոյցները։ Նոյնպէս ստոյգ կ'երեւի թէ այս սուրբ մարդուն կառավարչուհին կրնայ թանկագին տեղեկութիւններ հայթայթել Կուալէօզի ծնողքին վրայ։»

— Սքանչելի՜ է... սիրելի Պառոն, — ըսաւ Մըրֆ, — Այդ Թուրնըմինի յայտարարութիւններուն մէջ իրականութեան երեւոյթ մը կայ։ Թերեւս նոտարին քով գտնենք այդ տարաբախտ աղջկան ծնողքը երեւան հանելու միջոցները։ Հիմա նայինք Մէգր տ'էքոլի զաւկին վրայ ալ նոյնչափ ճիշտ տեղեկութիւններ ունիք։

— Թերեւս ոչ այնքան ճիշտ... սակայն բաւական գոհացուցիչ են։

— Յիրաւի գանձ մ'է ձեր Պ. Պատինօն։

— Ինչպէս կը տեսնէք, այդ Պրա-Ռուժը այս ամէնուն շարժիչ լծակն է։ Պ. Պատինօ, որ անշուշտ ոստիկանութեան հետ ինչ ինչ հաղորդակցութիւններ ունենալու է, արդէն իմացուցեր էր ինծի թէ Պրա-Ռուժ շատ մը թիապարտներու միջնորդն էր, այն առաջին ձեռնարկներու միջոցին, զոր մեր իշխանը սկսաւ ընել Մէդր տ'էքօլ կոչուած հրէշին տարաբախտ կնոջ՝ Տիկին Ժօրժ Տիւրէմնէլի զաւակը գտնելու համար։

— Անշուշտ, և այդ Պրա-Ռուժը միջնաքաղաքին Ֆէվ փողոցին իր 13 թիւ խցիկին մէջ փնտռելու գացած ատենն է որ Ն. Բարձրապատուութիւնը առիթէն օգտուիլ ուզած էր, այդ սոսկալի որջերն աչքէ անցունելու համար, խորհելով թէ թերևս հոն քանի մը տարաբախտներ գտնէր, տիղմէն ազատելու համար... Իր նախազգացումները չխաբեցին զինքը բայց, Աստուած իմ, ինչ վտանգներու ենթարկուեցաւ։

— Վտանգներ որոնց դուք ալ արիաբար մասնակցեցաք, սիրելիդ իմ Մըրֆ։

— Միթէ ասոր համար Ն. Բարձրապատուութեան սովորական ածխավաճառը չէ՞, պատասխանեց ազնուականը ժպտելով։

— Ըսէ՛ք մանաւանդ անոր անվեհեր թիկնապահը, ազնիւ բարեկամս։ Բայց ձեր քաջութեան և անձնուիրութեան վրայ խօսիլն աւելորդ կրկնութիւն մ'է։ Ուստի շարունակեմ տեղեկագիրս... Աւասիկ տիկին Ժօրժի և Մէդր տ'էքօլի, կամ ուրիշ բառով, Տիւրէմնէլի զաւկին՝ Ֆրանսուա Ժէրմէնի վերաբերեալ ծանօթագրութիւնը.

«Գրեթէ տասնըութ ամիս առաջ, Ֆրանսուա Ժէրմէն անուն երիտասարդ մը Բարիզ հասաւ Նանդէն, ուր Նօէլ և Ընկ. դրամատան մէջ պաշտօնեայ էր։

«Մէդր տ'էքօլի խոստովանութիւններէն և իր վրայ գտնուած նամակներէն կը հասկցուի թէ ա՛յն չարագործը, որուն Մէդր տ'էքօլ յանձներ էր իր զաւակը, անոր վարքն ու բարքը ապականելու համար, որպէս զի օր մը կարենայ գործածել զայն եղեռնական գործերու մէջ, այդ սոսկալի դաւաճանութիւնը յայտնեց երիտասարդին, առաջարկելով որ օգնէ գողութեան և դրամանենգութեան փորձի մը զոր կ'ուզէին փորձել ի վնաս Նօէլ և Ընկ. դրամատան, որուն մէջ կ'աշխատէր Ֆրանսուա Ժէրմէն։ Այս վերջինը զայրացմամբ մերժեց այդ առաջարկը, բայց չուզելով մատնել ա՛յն մարդը որ զինքը մեծցուցեր էր, անանուն նամակ մը գրեց իր մեծաւորին, իրեն դէմ նիւթուած դաւադրութիւնը իմացուց և գաղտնապէս մեկնեցաւ Նանդէն, խոյս տալու համար անո՛նց ձեռքէն որոնք փորձեր էին գործիք և մեղսակից ընել զինքը իրենց ծրագրած ոճիրներուն։ Երբ այս ապիրատները Ժէրմէնի մեկնումը լսեցին, Բարիզ եկան, Պրա-Ռուժի հետ բանակցեցան և Մէդր տ'էքօլի զաւկին ետևէն ինկան անտարակոյս եղեռնական դիտումներով, քանի որ այդ երիտասարդը տեղեակ էր իրենց խորհուրդներուն։ Երկար ու բազմաթիւ խուզարկութիւններէ վերջ, յաջողեցան գտնել անոր հասցէն, բայց շատ ուշ։ Ժէրմէն քանի մ'օր առաջ հանդիպած ըլլալով այն մարդուն որ փորձեր էր զինքը գլխէ հանել, անմիջապէս բնակավայրը փոխեց, գուշակելով այդ մարդուն Բարիզ գալուն շարժառիթը։ Այսպէս Մէդր տ'էքօլի որդին անգամ մ'ալ պրծաւ իր հալածիչներուն ձեռքէն։ Սակայն, իբր վեց շաբաթ առաջ, այս վերջինները յաջողեցան իմանալ թէ ան Թամբլ փողոցը կը բնակէր, Թիւ 17։ Իրիկուն մը երբ տուն դարձաւ, քիչ մնաց որ թակարդի մը զոհ երթար։ (Մէդր տ'էքօլ այս պարագան պահած էր մեր իշխանէն)։ Ժէրմէն գուշակեց թէ որո՛ւ գործն էր այս ծուղակը։ Թամբլ փողոցէն մեկնեցաւ, և նորէն անյայտ մնաց իր բնակութեան տեղը։ Խուզարկութիւններն այս վիճակին մէջ էին երբ Մէդր տ'էքօլ պատժուեցաւ իր գործած ոճիրներուն համար։ Ճիշտ այս միջոցին է որ խուզարկութիւնները վերսկսան մեր իշխանին հրամանով»։

«Աւասիկ անոնց արդիւնքը.

«Ֆրանսուա Ժէրմէն գրեթէ երեք ամիս բնակեր է Թամբլ

փողոցին թիւ 17 տունը, տուն մը որ խօսք շատ հետաքըրքրաշարժ էր իր բնակիչներուն մեծ մասին ունեցած տարօրինակ բարքերուն ու այլանդակ արհեստներուն համար։ Ժէրմէն հոն իր զուարթ, հաճոյակատար, սրտաբաց ու դիւրահաղորդ բնաւորութեամբ ամէնուն սիրելի եղած էր։ Թէպէտ կ'երեւէր թէ իր շատ համեստ եկամուտով կամ թոշակով կ'ապրէր, սակայն սրտայոյզ խնամքներ շռայլած էր չքաւոր ընտանիքի մը, որ նոյն տան ձեղնայարկը կ'ապրէր։ Թամբլ փողոցին մէջ ի զո՛ւր քննութիւններ կատարուեցան, Ֆրանսուա Ժէրմէնի նոր բնակարանն ու ինչ գործով զբաղիլը իմանալու համար։ Կ'ենթադրուի թէ գրասենեակի մը կամ վաճառատան մը մէջ պաշտօնեայ էր. առաւուն տունէն դուրս կ'ելլէր և երեկոյին ժամը տասնին տունը կը վերադառնար։ Թամբլ փողոցի տան բնակիչներուն մէջ կայ միակ վարձակալուհի մը որ անշուշտ գիտէ այդ երիտասարդին բնակած տեղը։ Այդ գեղանի աղջիկը, որ Ժէրմէնի հետ սերտ յարաբերութեամբ կապուած կը թուէր, Օր. Ռիկօլէդ կոչուած սիրուն ու բարեծաղիկ գործաւորուհի մ'է... Ժէրմէնի բնակած սենեակին կից խուցը կը բնակի։ Այս սենեակը, որ Ժէրմէնի մեկնելէն ի վեր թափուր կը մնայ, հիմա վարձու է։ Նոյն սենեակը վարձելու պատրուակով է որ սոյն վերջին տեղեկութիւնները քաղուած են...»։

— Ռիկօլէ՞դ, — ըսաւ յանկարծ Մըրֆ, որ քանի մը վայրկեանէ ի վեր կարծես կը մտմտար... Իմացեր եմ այդ անունը։

— Ի՞նչպէս, Սըր Ուօլդըր Մըրֆ, — կրկնեց Պառոնը խընդալով, — դուն որ ընտանիքի տէր պատուարժան ու յարգելի հայր մ'ես, ի՞նչ գործ ունիս այդպիսի բարեծաղիկ գործաւորուհիներու հետ։ Ի՛նչ, Օր. Ռիկօլէդի անունը քեզի ծանօ՞թ է. ո՛հ, ամօ՛թ... ամօ՛թ։

— Անտարակո՛յս. Մեր իշխանը այնպիսի ursunng uliáteru հետ ծանօթացուց զիս, որ իրաւունք չունիս զարմանալու այս վերջինին վրայ, Պառոն։ Բայց քիչ մը համբերէ... այո՛, հիմա կատարելապէս կը յիշեմ... Մեր իշխանը, Կուանլէօզի պատմութիւնը ինծի ըրած ատեն, այս Ռիկօլէդ տարօրինակ անունին վրայ չկրցաւ իր խնդուքը բռնել։ Որչափ որ կը յիշեմ, այդ անունը հէք Ֆլէօռ-տը-Մարիի բանտակից բարեկամուհիներէն մէկուն անունն է։

— Լաւ, լաւ, այս ժամուս Օր. Ռիկօլէդ շատ օգտակար կրնայ ըլլալ մեզի։ Վերջացնեմ տեղեկագիրս.

«Թերեւս օգտակար կրնայ ըլլալ, եթէ Թամբլ փողոցի տան պարապ սենեակը վարձենք։ Հետազօտութիւնները աւելի յառաջ վարելու հրաման չունէինք. բայց գտնուածներէն փոխած քանի մը բառերու նայելով, ամէն պատճառ ունինք կարծելու թէ ոչ միայն Օրիորդ Ռիկօլէդի միջոցաւ կարելի է նոյն տան մէջ ստոյգ տեղեկութիւններ գտնել Մէգր տ'Էքօլի գիւղին վրայ, այլեւ մեր իշխանը առիթ պիտի ունենայ հոն տեսնելու այնպիսի բարքեր, արհեստներ և մանաւանդ թշուառութիւններ, որոնց գոյութիւնն անգամ միտքէն չանցուներ։»

— Այսպէս կը տեսնէք թէ, սիրելի՛դ իմ Մըրֆ, — ըսաւ Պ. տը Կրաուն, տեղեկագրին ընթերցումը աւարտելով, զոր յանձնեց անգլիացի ազնուականին, — մեր տեղեկութիւններուն նայելով, Ժաք Ֆէրրանի նոտարին քով պէտք է փնտռել Կուանլէօզի ծնողքին հետքը և Օր. Ռիկօլէդի պէտք է հարցնել թէ հիմա ո՞ւր կը բնակի Ֆրանսուա Ժէրմէն։ Ինծի կը թուի թէ արդէն մեծ առաւելութիւն մ'է գիտնալ թէ ո՞ւր պէտք է փնտռել ինչ որ կ'ուզենք փնտռել։

— Անտարակոյս, Պառոն. ասկէց զատ, հաւատացի եմ թէ մեր իշխանը դիտողութեան առատ հունձք մը պիտի գտնէ ակնարկած տանդ մէջ։ Դեռ այս չէ ամէնը. տ'Արվիլ մարքիզին նկատմամբ ալ տեղեկութիւններ կ'ուզէ՞ք։

— Այո՛, և գոնէ դրամական խնդրին նկատմամբ Ն. Բարձրութեան կասկածները հիմնաւոր չեն։ Պ. Պառլիօ կը հաստատէ — և ես ալ զինքը քաջ իրազեկ կը կարծեմ, — թէ մարքիզին հարստութիւնը երբեք հիմակուընէ աւելի հաստատուն չէ եղած և աւելի իմաստութեամբ չէ մատակարարուած։

— Մ. տ՚Արվիլը հալումաշ ընող խորին վշտին պատճառը ի զո՛ւր որոնելէ վերջ, մեր իշխանը կարծեց թէ մարքիզը թերևս դրամական նեղութեան մէջ ինկած էր։ Անշուշտ անոր օգնութեան պիտի հասնէր այն խորհրդաւոր զգուշաւորութեամբ որ ծանօթ է քեզի... Բայց որովհետև իր ենթադրութեան մէջ սխալած է, պիտի հարկադրուէր հրաժարիլ այս առեղծուածը լուծելէ, թէև սրտի ցաւով, քանի որ շատ կը սիրէ Պ. տ՚Արվիլը։

— Շատ պարզ է այդ. Ն. Բարձրութիւնը երբեք չէ մոռցած թէ իր հայրը ո՛րչափ երախտապարտ է մարքիզին հօրը։ Գիտէք թէ, սիրելիդ իմ Մըրֆ, երբ 1815ին Գերմանական Դաշնակցութեան Պետութիւնները կը վերակազմուէին, քիչ մնաց որ Ն. Բարձրութիւնը նոյն Պետութեանց կարգէն դուրս ձգուէր, Նաբոլէոնի համար իր տածած յայտնի և ակներև համակրութեան պատճառաւ։ Լուսահոգի ծերունի տ՚Արվիլ մարքիզը այս առթիւ անհուն ծառայութիւններ մատոյց մեր իշխանին հօրը, Աղեքսանդր կայսեր քով վայելած բարեկամութեան շնորհիւ, որ մարքիզին Ռուսաստան գաղթելու թուականէն կ՚սկսէր, և որ ամենազօր ազդեցութիւն մը ունեցաւ այն Վեհաժողովին որոշումներուն վրայ, ուր Գերման իշխաններուն շահերը վիճաբանութեան նիւթ կ՚ըլլային։ Կը կարծեմ նաև թէ 1815ին, երբ ծերունի տ՚Արվիլ մարքիզը գահակալ մեծ դուքսին քով կը բնակէր, սկսած է մեր իշխանին ու երիտասարդ տ՚Արվիլի բարեկամութիւնը, վասն զի այն ատեն երկուքն ալ դեռ տղայ էին։

— Այո, անոնք իրենց երիտասարդութեան երանաւէտ ժամանակին ամէնէն անուշ յիշատակները պահած են։ Այս չէ ամէնը. մեր իշխանը այնպիսի խորին երախտագիտութիւն մը կը տածէ ա՛յն մարդուն յիշատակին համար, որուն բարեկամութիւնը այնքան օգտակար եղած էր իր հօրը, որ տ՚Արվիլ ընտանիքին բոլոր անդամները իրաւունք ունէին իշխանին բարեացակամութեան։ Ուստի, հէք տիկին Ժօրժն ալ մեր իշխանին անսպառ բարիքները ոչ այնքան կը պարտի իր

դժբախտութեանց ու առաքինութեան որքան սոյն ազգականութեան կապին։

— Տիկին Ժօ՛րժ, Տիւրէմնէլի՛, Մէտր տ՚էքօլ մականուանեալ թիապարտին ամուսի՞նը, — գոչեց պառոնը։

— Այո՛... մայրը այն Ֆրանսուա Ժէրմէնին զոր կը փնտռենք, և կը յուսամ թէ պիտի գտնենք։

— Պ. տ՚Արվիլի ազգականուհի՞ն է։

— Իր մօրաքրոջ աղջիկը և մտերիմ բարեկամուհի՛ն է։ Ծերունի մարքիզը անձնուէր բարեկամութիւն մը կը տածէր տիկին Ժօրժի համար։

— Բայց, սիրելիդ իմ Մըրֆ, տ՚Արվիլ ընտանիքը ի՞նչպէս թողուց որ տիկին Ժօրժ այդ հրէշ Տիւրէմնէլի հետ ամուսնանայ։

— Այս տարաբախտ կնոջ հայրը, Պ. տը Լանեի, որ յեղափոխութենէն առաջ Լանկըտօքի խնամակալն էր և մեծամեծ կալուածներ ունէր, տարագրութենէ զերծ մնաց։ Այդ ահաւոր թուականին յաջորդող հանդարտութեան առաջին օրերը, իր աղջիկը ամուսնացնելու փոյթ տարաւ։ Տիւրէմնէլ ներկայացաւ իբրև հետամուտ։ Ազնուական ու պատուական ընտանիքի մը կը վերաբերէր. հարուստ էր, և իր արտաքին կեղծաւոր կերպարանքին տակ կը սքօղէր իր յոռի միտումները։ Ամուսնացաւ Օր. Լանեիի հետ։ Այս մարդուն մոլութիւնները, ժամանակ մը թաքուն մնալէ վերջ, իսկոյն երևան ելան։ Շռայլ, սանձարձակ խաղամոլ, ծայր աստիճան շուայտ ըլլալով, քիչ տարիներու մէջ թէ՛ իր հարստութիւնը և թէ՛ իր կնոջ հարստութիւնը փճացուց խաղամոլութեան և շուայտութեան մէջ։ Ծախուեցաւ նաև այն կալուածը, ուր մեկուսացած էր Տիկին Ժօրժ Տիւրէմնէլ։ Այն ատեն իր զաւակը հետ առնելով գնաց իր ազգականուհիին՝ տ՚Արվիլ մարքիզուհիին քով, զոր իր քրոջ պէս կը սիրէր։ Տիւրէմնէլ, որ կործանէր էր, պարտաւորեցաւ յետին միջոցներու դիմել ստակ ճարելու համար. եղեռնագործութեան զարկաւ, դրամանենգ, գող, մարդասպան եղաւ, ցկեանս թիապարտի դատապարտուեցաւ, և

իր զաւակը կնոջը ձեռքէն յափշտակելու հնարը գտաւ, իր խմորէն եղող թշուառական աղխատի մը յանձնելու համար։ Մնացածը գիտես։ Իր ամուսնին դատապարտութենէն ետքը, տիկին Ժօրժ, առանց իր ընթացքին չարժանութը յայտնելու, այրի մարքիզուհի տ՚Արվիլէ պատուեցաւ և իր կրած նախատինքը քօղելու համար Բարիզ եկաւ, և հոն շատ չանցած յետին թշուառութեան մէջ ինկաւ։ Շատ երկար պիտի ըլլայ ըսել թէ մեր իշխանը ի՛նչ պարագաներու հետևանօք իմացաւ այդ պատուական կնոջ դժբախտութիւնը ու զինքը տ՚Արվիլ ընտանիքին միացնող ազգականութեան կապը։ Սա ստոյգ է որ վեհանձնաբար օգնեց անոր և Բարիզէն հանելով, Պուըրվալի ագարակին մէջ տեղաւորեց, ուր կը գտնուի հիմա Կուալէօզի հետ։ Այս խաղաղ ու մենաւոր վայրին մէջ, տարաբախտ կինը եթէ ոչ երջանկութիւն, գէթ հանդարտութիւն գտաւ, և կրնայ իր վիշտերը սփոփել, այդ ագարակը մատակարարելով։ Իսկ մեր իշխանը մէկ կողմէն տիկին Ժօրժի զաւակին դիւրազգածութեամբ խնայելուն և միւս կողմէ իր բարեգործութիւնները տարածայնել չփրելուն համար է որ Մ. տ՚Արվիլի չիմացուց թէ սոսկալի չքաւորութենէ մը փրկեր էր իր ազգականուհին։

— Ահա հիմա կը հասկնամ իշխանին կրկնակի հոգածութիւնը՝ այդ հէք կնոջ զաւկին հետքերը գտնելու համար։

— Եւ ատով ալ կ՚ըմբռնէք, սիրելիդ իմ Պառոն, այն սէրը զոր Ն. Բարձրապատուութիւնը կը տածէ բովանդակ տ՚Արվիլ ընտանիքին հանդէպ, ինչպէս նաև այն բուռն վիշտը, զոր կը զգայ գեղանի մարքիզին տրտմութիւնը տեսնելով, թէև ան երջանիկ ըլլալու ամէն միջոցներն ունի։

— Արդարև ի՛նչ կը պակսի Պ. տ՚Արվիլին. ամէն բան ունի, ազնուական ծնունդ, հարստութիւն, խելք, երիտասարդութիւն. իր կինը գեղանի է, նոյնչափ խելացի է որչափ գեղեցիկ...

— Ճշմարիտ է, մեր իշխանը Պ. տ՚Արվիլի սև մելամաղձութեան պատճառը հասկնալու ի զո՛ւր ճգնելէն վերջը միայն

փափաքեցաւ վերահասու ըլլալ այն տեղեկութիւններուն որոնց վրայ հիմա խօսեցանք. մարքիզը խորապէս զգածուեցաւ Ն. Բարձրապատուութեան բարեսրտութենէն, բայց իր տխրութեան մասին ալ միշտ կատարեալ լռութիւն պահեց։ Թերևս իր ունեցածը սիրային ցաւ մ՚է։

— Սակայն կ՚ըսուի թէ իր կինը շատ կը սիրէ, և կինն ալ նախանձի ո և է չարժանիք չտար։ Ստէպ իրեն կը հանդիպիմ հաւաքոյթներու մէջ, և ինչպէս ամէն մանկամարդ ու գեղանի կին, միշտ շրջապատուած է, բայց իր համբաւը ամենափոքր արատ մը չէ կրած։

— Այո, մարքիզը միշտ կը պարծենայ իր կնոջ վրայ... շատ պարզիկ մտերմութիւն մը միայն ունեցած է անոր հետ, Սառա Մաք-Կրէկօր կոմսուհիին նկատմամբ։

— Ուրեմն կոմսուհին անոր հետ կը տեսնուի՞։

— Ամենադժպատեհ՝ առթիւ մը, ասկէ տասնը եօթը կամ տասնը ութ տարի առաջ տ՚Արվիլ մարքիզին հայրը ծանօթացաւ Սառա Սէյթըն Հալպըրիի և անոր Թօմ եղբօր հետ, երբ անոնք Բարիզ կը բնակէին և անգլիական դեսպանին կնոջ պաշտպանութիւնը կը վայելէին։ Ծերունի մարքիզը իմանալով որ քոյր ու եղբայր Գերմանիա կ՚երթային, մեր իշխանին հօրը ուղղեալ յանձնարարական նամակներ տուաւ անոնց, որուն հետ միշտ կը թղթակցէր։ Աւա՛ղ, սիրելիդ իմ ալ Կրաուն, եթէ այդ յանձնարարականը չըլլար, թերևս շատ դժբախտութիւններ չպատահէին, վասն զի մեր իշխանը անտարակոյս ճանչցած չէր ըլլար այդ կինը։ Վերջապէս, երբ Սառա կոմսուհին հոս վերադարձաւ, գիտնալով որ Ն. Բարձրութիւնը մարքիզին բարեկամն է, ինքզինքը ներկայացնել տուաւ տ՚Արվիլ ընտանիքին, հոն մեր իշխանին հանդիպելու յուսով, վասն զի կոմսուհին ի՛նչ յամառութեամբ որ մեր իշխանին կը հետամտէր, այս վերջինն ալ նոյն յամառութեամբ խոյս կուտար անկէ։

— Էրիկ մարդու հագուստով ծպտիլ, մինչև Միջնաքաղաքը իշխանը հետապնդելու համար... կոմսուհին միայն կրնայ յղանալ այդպիսի արտառոց գաղափարներ։

— Թերեւս այդ կերպով կը յուսար իշխանին սիրտը շարժել, եւ ստիպել զայն տեսակցութեան մը, զոր իշխանը միշտ մերժած եւ անկէ խուսափած էր... Դառնալով տիկին տ'Արվիլի, իր ամուսինը, որուն պէտք եղածին պէս խօսեր էր մեր իշխանը Սառայի վրայ, խորհուրդ տուեր էր իր կնոջ որ կարելի եղածին չափ քիչ տեսնուի կոմսուհիին հետ, բայց մանկամարդ մարքիզուհին, կոմսուհիին կեղծաւոր շողոքորթութիւններէն հրապուրուելով, Պ. տ'Արվիլի խորհուրդներուն դէմ քիչ մը անսաստեց։ Ասկէ յառաջ եկան քանի մը պզտիկ անհամաձայնութիւններ, որոնք չէին կրնար պատճառ ըլլալ մարքիզին տխուր սրտաբեկութեան։

— Ո՛հ, այդ կինե՜րը... այդ կինե՜րը, սիրելիդ իմ Մըրֆ, շատ կը ցաւիմ որ տիկին տ'Արվիլ յարաբերութիւն ունի այդ Սառային հետ... Այս դեռատի չքնաղ մարքիզուհին այն սադայէլ կնոջ հետ յարաբերութիւն տածելով, կրնայ արատ բերել իր համբաւին։

— Սադայէլ կին ըսելով, — յարեց Մըրֆ, — միտքս ձգեցիր նամակ մը, որ արժանայարգ Դաւիթի անարժան կնոջ՝ Սէսիլի՝ կը վերաբերի։

— Խօսքը մէջերնիս, սիրելիդ իմ Մըրֆ, այս յանդուգն խառնածինը (1) իրաւամբ արժանի է այն ահարկու պատիժին, որով իր ամուսինը՝ մեր սիրելի սեւամորթ բժիշկը՝ իշխանին հրամանով պատուհասեց Մէդր տ'էքօլը։ Այդ կինն ալ արիւն թափել տուած է, եւ իր բարուց ապականութիւնը ահռելի է։

— Եւ սակայն, ատոր հակառակ, ո՜րչափ գեղեցիկ, ո՜րչափ հրապուրիչ է։ Շնորհալի կերպարանքի մը ներքեւ վատչուէր հոգի մը միշտ կրկնապատիկ սոսկում կը պատճառէ ինծի։

— Այդ տեսակէտով, Սէսիլ կրկնապատիկ զարշելի է. բայց կը յուսամ թէ այս նամակը ջնջէ ա՛ն վերջին հրամանները, զոր իշխանը տուաւ այդ անզգամ կնոջ նկատմամբ։

(1) Գաղթածին կին, որ սպիտակամորթ հօրմէ եւ սեւամորթ զերուհիէ սերած է։ Խառնածինները քանի մը աննշմարելի նշաններով միայն կը տարբերին սպիտակամորթերէն։

— Ընդհակառակը... Պառոն.

— Իշխանը միշտ փափաքո՞ղ է որ Սէսիլի օգնեն, որպէս զի կարենայ փախչիլ այն բերդէն ուր ցկեանս բանտարկուած է։

— Այո՛։

— Եւ որպէս զի իր կարծեցեալ առեւանգողը Ֆրանսա՞... Բարի՞զ բերէ զինքը։

— Այո, եւ աւելին ալ կայ... Այս նամակը կը հրամայէ կարելի եղածին չափ փութացնել Սէսիլի փախուստը, եւ շուտով ճամբայ հանել զինքը, որպէս զի առ առաւելն տասնըհինգ օրէն հոս հասնի։

— Խելքս չի հասնիր ատոր... իշխանը միշտ սոսկում յայտնած է անոր նկատմամբ...

— Եւ ալ աւելին պիտի յայտնէ հիմա, եթէ կարելի ըլլայ։

— Եւ սակայն իր քով բերել կուտայ զայն։ Մնաց որ, միշտ դիւրին պիտի ըլլայ, ինչպէս խորհեցաւ Ն. Բարձրութիւնը, Սէսիլի յանձնումը ձեռք բերել, եթէ ան չկատարէ ինչ որ իրմէ կ'ակնկալէ։ Կէրօլշդայն բերդին բանտապետին տղուն հրաման կը տրուի որ այդ կինը առեւանգէ, այնպէս կեղծելով թէ անոր սիրահարած է. ամէն անհրաժեշտ դիւրութիւններ կը տրուին անոր, այս ծրագիրը ի գլուխ հանելու համար... Ենթադրենք որ այդ խառնածինը փախուստի առիթէն օգտուելով, իր կարծեցեալ առեւանգողին հետեւի եւ Բարիզ հասնի, բայց միշտ իր դատապարտութեան հարուածին ներքեւ կը մնայ, միշտ փախստական բանտարկեալ մ'է, եւ ես կատարելապէս կարող եմ անոր յանձնումը պահանջել եւ ձեռք բերել, երբ որ հաճոյ թուի մեր իշխանին։

— Մնաց որ, սիրելիդ իմ Պառոն, երբ Դաւիթ Սէսիլի մօտալուտ ժամանումը իմացաւ մեր իշխանէն, զարմանքէն քար կտրեցաւ եւ ապա գոչեց, — «Կը յուսամ թէ Ձեր Բարձրութիւնը պիտի չպարտաւորէ զիս այդ հրէշուհիին երեսը տեսնելու։

— Անհոգ եղիր, — պատասխանեց բժիշկը — պիտի չտես-նես անոր երեսը. բայց ես կրնամ պէտք ունենալ անոր, ինչ ինչ ծրագիրներս կարենալ գործադրելու համար։ Դաւիթ ասոր վրայ զգաց թէ իր սրտին վրայէն ահագին բեռ մը վերցած էր։ Սակայն ես վստահ եմ որ շատ ցաւագին յիշատակներ կ'ար-թննան անոր մտքին մէջ։

— Հէ՛ք սեւամորթ... Թերեւս միշտ կը սիրէ զայն։ Կ'ըսուի թէ դեռ շատ սիրուն է։

— Հիանալի... միշտ հիանալի է։ Գաղթածինի մը ա-նուշ աչքը պէտք է խառն արիւնը ի վեր հանելու համար ա՛յն անուշմորթի մութ երանգին մէջ, որ այդ խառնածին կնոջ վարդագոյն եղունգներուն պատկը կը գունաւորէ թե-թեւակի։ Մեր Հիւսիսի Թարմանայց գեղուհիները ունին թափանցիկ գոյն մը, աւելի ազնուական մորթ մը չունին։

— Ֆրանսա էի, երբ մեր բժիշկը Ամերիկայէն հասաւ, իրեն հետ բերելով Դաւիթը ու Սէսիլին. գիտեմ թէ այս պա-տուական մարդը, այդ թուականէն ի վեր, ամենաջերմ երախտագիտութեամբ կապուած է մեր բժիշկին, բայց միշտ կ'անգիտանամ թէ ի՛նչ դիպուածով ինքզինքը նուիրած է մեր տիրոջ ծառայութեան, և ի՛նչպէս ամուսնացեր է Սէսիլի հետ, զոր առաջին անգամ տեսայ իր ամուսնութենէն գրեթէ մէկ տարի ետքը։ Եւ Աստուած գիտէ թէ արդէն ի՛նչ մեծ գայ-թակղութիւն յարուցեր էր իր շուրջը։

— Սիրելի՛դ իմ Պառոն, կատարելապէս կարող եմ փափա-քած տեղեկութիւններդ հաղորդել քեզի։ Մեր բժիշկին կ'ու-ղեկցէի երբ Ամերիկայէ կը վերադառնար, ուր ամենասոսկալի վիճակէ մը փրկեց Դաւիթն ու իր խառնածին կինը։

— Զարմանալի բարեբախտ էք, սիրելի՛դ իմ Մըրֆ, պատ-րաստ եմ մտիկ ընելու, — ըսաւ Պառոնը։

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

ԴԱՒԻԹԻ ԵՒ ՍԷՍԻԼԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Ֆլօրիտայի հարուստ ագարակատէր մը, անգլիացի Մր. Ուիլլիս — ըսաւ Մըրֆ — դիտած էր որ իր սեւամորթ երիտա-սարդ գերիներէն մին, — որ Դաւիթ անունը կը կրէր և իր ագարակին հիւանդանոցին մէջ կը ծառայէր, — շատ նշանաւոր իմացականութիւն մը, ինչպէս նաև խորին և ուշադիր կարեկ-ցութիւն մը ունէր հէք հիւանդներուն հանդէպ, որոնց սիրով կը ջամբէր բժիշկներուն պատուիրած խնամքները. վերջապէս բժշկական բուսաբանութեան ուսման համար եզական կոչում մը ունէր, այնպէս որ առանց ո և է հրահանգի, ագարակին ու շրջականներուն բոյսերէն կրցած էր կազմել ու դասաւորել տեսակ մը բուսական հաւաքածոյ։ Մր. Ուիլլիսի ագարակը, որ ծովեզերքը կը գտնուէր, տասնըհինգ կամ քսան փարսախ հեռու էր ամէնէն մօտ քաղաքէն։ Երկրին բժիշկները, թէև ալէտ, մեծամեծ հեռաւորութեանց և հաղորդակցութեան միջոցներու անբաւականութեան պատճառաւ, դժուարաւ կը շարժէին իրենց տեղէն։ Սաստիկ համաճարակներու ենթակայ երկրի մը մէջ, այս ծանր անպատեհութեան դարման տանելու և իր հրամանին ներքև միշտ ճարտար բժիշկ մը ունենալու նպատակաւ, Մր. Ուիլլիս որոշեց Ֆրանսա ղրկել Դաւիթը, որպէս զի բժշկութիւն և վիրաբուժութիւն սորվի...։ Այս առաջարկին վրայ սաստիկ ուրախացած, երիտասարդ սեւա-մորթը Բարիզ ուղևորեցաւ։ Մր. Ուիլլիս անոր ուսման ծախքը վճարեց, և Դաւիթ ութամեայ հրաշալի աշխատու-թենէ մը վերջ, իբրև բժիշկ, առաջնակարգ վկայական մը ստա-նալով, Ամերիկա վերադարձաւ իր տիրոջ տրամադրութեան ներքև դնելու իր գիտութիւնը։

— Բայց Դաւիթ, ոտքը Ֆրանսա կոխելուն պէս, ինքզին-քը իրօք և իրաւամբ ազատ ու ազատագրուած նկատելու էր։

— Բայց Դաւիթ հազուագիւտ ուղղամտութիւն մը ունէր. Մր. Ուիլլիսի խոստացեր էր վերադառնալ, և վերադարձաւ: ...Անկէց զատ, իր տիրոջ դրամով ստացուած ուսում մը գրեթէ իր անձնական սեփականութիւնը չէր նկատեր: Վերջապէս, կը յուսար որ պիտի կարենար բարոյապէս և նիւթապէս ամոքել ստրուկներուն, իր նախորդ ընկերներուն ցաւերն ու տառապանքները... միտքը կը դնէր ոչ միայն անոնց բժիշկը ըլլալ, այլ նաև անոնց նեցուկը, անոնց պաշտպանը՝ գաղթածինին քով:

— Արդարև մարդ հազուագիւտ ուղղամտութեամբ և իր նմաններուն սրբանուէր սիրովը օժտուած պէտք է ըլլայ, որպէս զի ութ տարի Բարիզի մէջ բնակելէ և Եւրոպայի ամէնէն ժողովրդական երիտասարդութեան հետ կենակցելէ վերջ, տիրոջ մը քով վերադառնայ:

— Այս տեսակէտով ալ դատէ թէ ինչպէս մարդ է: Պէտք է ըսել թէ երբ Ֆլօրիտա դարձաւ, Մր. Ուիլլիս անկեղծութեամբ և բարեսրտութեամբ վարուեցաւ անոր հետ, իրեն սեղանակից ըրաւ և իր տան մէջ բնակեցուց զինքը: Սակայն այս ապուշ, չարամիտ, հեշտասէր, և քանի մը գաղթածիններու պէս բանակալ գաղթականը (Մր. Ուիլլիս) ինքզինքը շատ առատաձեռն կարծեց վեց հարիւր Ֆր.ի թոշակ մը տալով Դաւիթի: Քանի մը ամիս ետքը, սոսկալի ժանտատենդ մը ծագեցաւ ագարակին բնակիչներուն մէջ: Մր. Ուիլլիս ինք ալ վարակեցաւ, բայց Դաւիթի պատուական խնամքներուն շնորհիւ արագապէս բժշկուեցաւ: Ծանրապէս հիւանդացած երեսուն սեւամորթներէն երկուքը միայն կը մեռնին: Մր. Ուիլլիս, Դաւիթի մատուցած ծառայութիւններէն չափազանց գոհ, անոր թոշակը հազար երկու հարիւր Ֆր.ի կը բարձրացնէ: Սեւամորթ բժիշկը աշխարհի ամէնէն երջանիկ մարդը կը կարծէր ինքզինքը, և իր եղբայրներն ալ իրենց նախախնամութիւնը կը նկատէին զինքը: Թէև մեծ դժուարութեամբ, սակայն կրցած էր իր տիրոջմէն ձեռք բերել անոնց վիճակին մասնակի բարւոքումը, և ապագային համար աւելին կը յուսար: Այս անկեղծութեամբ, կը խրատէր, կը մխիթարէր, և համակրութեան կը յորդորէր այդ հէք մարդիկը: Անոնց կը խօսէր Աստուծոյ վրայ, որ սեւամորթին վրայ ալ կը հսկէ ինչպէս սպիտակամորթին վրայ, կը խօսէր ուրիշ աշխարհի մը վրայ, որուն բնակիչները ոչ թէ տէրեր և ստրուկներ, այլ արդարներ ու մեղաւորներ են, ուրիշ կեանքի մը վրայ, որ յաւիտենական է, և ուր անոնք այլեւս ուրիշներուն արջառը, ապրանքը չեն, ուր սատանականի զոհերը այնքան երջանիկ են որ երկինքի մէջ կ'աղօթեն իրենց դահիճներուն համար: Ո՞ր մէկն ըսեմ: Այս տարաբախտներուն որոնք, ուրիշ մարդերէ բոլորովին տարբեր, դառն ուրախութեամբ կը համրէին ամէն օր իրենց դէպ ի գերեզման տանող քայլերը... այս թշուառներուն որոնք անէացման վրայ միայն կը յուսային, Դաւիթ անմահ ազատութեան յոյսը ներշնչեց. իրենց շղթաները նուազ ծանր և տառապանքները նուազ տաժանելի երեւցան այն ատեն: Դաւիթ իրենց կուռքն էր... Գրեթէ տարի մը այսպէս անցաւ: Այս ագարակին ամէնէն գեղեցիկ ստրկուհիներուն մէջ կը գտնուէր տասնըհինգ տարեկան խառնածին մը, Սէսիլի անուն: Մր. Ուիլլիս սուլթանական արիփ մը զգաց այս դեռատի աղջկան համար. իր կեանքին մէջ, թերեւս առաջին անգամ ըլլալով, մերժում մը, յամառ ընդդիմութիւն մը կրեց: Սէսիլի կը սիրէր... Դաւի՛թը կը սիրէր, որ վերջին համաճարակի միջոցին հիանալի անձնուիրութեամբ մը խնամած էր զինքը. յետոյ, ամէնէն ամբիծ սէրը վճարեց երախտագիտութեան պարտքը: Դաւիթ այնպիսի փափուկ զգայութիւն մը ունէր որ չէր կրնար իր երջանկութիւնը տարածայնել այն օրէն առաջ որ պիտի կարենար կնութեան առնել Սէսիլն: Կ'սպասէր որ ան ճիշդ տասնը վեց տարեկան ըլլայ: Մր. Ուիլլիս, որ այս փոխադարձ սէրը կ'անգիտանար, իր թաշկինակը խրոխտաբար նետեր էր սիրուն խառնածին աղջըկան երեսը: Այս վերջինը, արտասուաթոր աչքերով, գընաց Դաւիթի պատմեց այն գազանային միտումները որոնցմէ մեծ դժուարութեամբ ազատեր էր: Սեւամորթը սրտաղնդեց

դայն, և իսկոյն Մր. Ուիլլսի դիմելով, ամուսնութեան խնդրեց:

— Վա՜յ սատանայ, սիրելիդ իմ Մըրֆ, շատ կը վախնամ որ ամերիկացի սուլթանին պատասխանը գուշակեցի: Մերժե՞ց արդեօք:

— Այո՛, մերժեց: Ըսաւ թէ այդ գեղանի աղջկան հաւնած էր և թէ իր կեանքին մէջ ստրկուհիի մը արհամարհանքին երբեք չէր հանդուրժեր. անոր վրայ աչք ունէր և պիտի առնէր: Դաւիթ կրնար ուրիշ կին մը կամ ուրիշ սիրուհի մը ընտրել, իր հաւնած կերպով: Ագարակին մէջ, Սէսիլի չափ սիրուն տասը խառնածին աղջիկ կային: Դաւիթ յիշեց իր սէրը, որուն երկար ատենէ ի վեր մասնակից էր Սէսիլ: Ագարակատէրը ուսերը թօթուեց: Դաւիթ պնդեց, բայց ի զո՜ւր: Գաղթածինը անխոհեմութիւնն ունեցաւ անոր լսելու թէ իբրև տէր՝ գէշ օրինակ մը տուած պիտի ըլլար, եթէ գերիի մը զիջում ընէր, և այդ օրինակը պիտի չտար, Դաւիթի մէկ քմահաճոյքը գոհացնելու համար: Դաւիթ աղաչեց պաղատեցաւ, տէրը սպառնեցաւ: Դաւիթ ասկէ աւելի նուաստանալը ամօթ համարելով, ազդու շեշտով մը խօսեցաւ իր մատուցած ծառայութիւններուն և իր անշահախնդրութեան վրայ, վասն զի շատ ճղճիմ թոշակով մը կը գոհանար: Մր. Ուիլլս, զայրացած, արհամարհանքով պատասխանեց թէ գերիի մը համար չափէն աւելի աղէկ վարձատրուած էր: Այս բառերուն վրայ, Դաւիթի զայրոյթը պայթեցաւ... Առաջին անգամ ըլլալով, իբրև լուսաւորեալ մարդ խօսեցաւ Ֆրանսայի մէջ իր ութամեայ բնակութեամբ ստացած իրաւունքներուն վրայ: Մր. Ուիլլս, կատղելով, ապստամբ ստրուկ յորջորջեց զինքը և սպառնաց շղթայի զարնել: Դաւիթ քանի մը բուռն խօսքեր փախցուց բերնէն... Երկու ժամ ետքը, զայն ձողի մը կապելով, խարազանի հարուածներուն տակ կը բզքտէին, մինչդեռ իր աչքին առջև Սէսիլին քաշքշելով կը տանէին ագարակատիրոջ ապարանքը:

— Այդ ագարակատիրոջ ընթացքը ապուշ ու ահարկու էր:

Անգթութեան անհեթեթութիւն էր... վասն զի, վերջապէս, պէտք ունէր այդ մարդուն....

— Եւ այն ատեն պէտք ունէր որ նոյն օրն իսկ իր զգացած կատաղութիւնը՝ գինեմոլութեան հետ միացած՝ որուն մէջ ամէն գիշեր կը լողար այդ անբան կենդանին, ամենավտանգաւոր տեսակէն բորբոքախառն հիւանդութեան մը ենթարկած էր զինքը, որուն ախտանշանները այդ կարգի հիւանդութեանց յատուկ արագութեամբ երեւան ելան: Ագարակատէրը անկողին ինկաւ սոսկալի տենդով մը... իսկոյն յատուկ մարդ հանեց որ երթայ բժիշկ մը բերէ, բայց բժիշկը երեսունվեց ժամէն առաջ չկրցաւ ագարակ հասնիլ:

— Արդարև նախախնամութեան մատը կայ այս իրադարձութիւններուն մէջ... Այդ մարդը իր աղէտալի վիճակին արժանի էր:

— Հիւանդութիւնը ահարկու կերպով կը յառաջանար... Դաւիթ միայն կրնար գաղթածինին կեանքը փրկել. բայց Մր. Ուիլլս, բոլոր եղեռնագործներուն պէս կասկածոտ, միտքէն կ'անցունէր թէ սեւամորթը, վրէժ լուծելու համար, դեղաջուրով մը կրնար թունաւորել զինքը... վասն զի գաւազանով չարաչար ծեծելէ վերջ, զնդանը նետեր էին սեւամորթ բժիշկը: Վերջապէս, հիւանդութեան ընթացքէն ահաբեկած, ցաւերէն ընկճուած, և մտածելով որ, եթէ մեռնելու իսկ ըլլայ, իր գերիին վեհանձնութեան մէջ գէթ փրկութեան հաւանականութիւն մը կրնայ ունենալ, Մր. Ուիլլս, սոսկալի վարանումներէ վերջ, շղթայազերծ ընել տուաւ Դաւիթը:

— Եւ Դաւիթ ագարակատէրը փրկե՞ց:

— Հինգ օր և հինգ գիշեր, սեւամորթ բժիշկը հսկեց անոր վրայ, ինչպէս պիտի հսկէր իր հօր վրայ, քայլ առ քայլ կռուելով հիւանդութեան դէմ, հիանալի գիտութեամբ և ճարտարութեամբ: Վերջապէս յաղթեց անոր, խորին զարմանք պատճառելով կանչուած բժշկին, որ երկրորդ օրը միայն հասեր էր:

— Եւ առողջութիւնը գտնելէն վերջ... ի՞նչ ըրաւ գաղթածինը։

— Զուգելով ամօթահար մնալ իր գերիին առջև, որ իր հիանալի ու աննման անձնուիրութեան բարձունքէն ամէն վայրկեան պիտի ջախջախէր զինքը, գաղթածինը ահագին փոխարինութեամբ մը յաջողեցաւ իր ագարակին մէջ վար դնել բերել տուած բժիշկը, և Դաւիթ նորէն զնդանը նետուեցաւ։

— Սոսկալի բան է այդ, բայց չի զարմացներ զիս. Դաւիթ այդ մարդուն համար կենդանի խղճի խայթ մը պիտի ըլլար...

— Այս բարբարոս վարմունքին շարժառիթը լոկ վրէժխնդրութիւնն ու նախանձը չէր... Մր. Ուիլլսի սեւամորթները երախտագիտութեան բովանդակ խանդով մը կը սիրէին Դաւիթը, որ իրենց համար մարմինի և հոգիի ազատարարն էր։ Գիտէին այն խնամքները զոր Դաւիթ շռայլած էր գաղթածինին, անոր հիւանդութեանը միջոցին... Ուստի թօթափելով այն անասնական անփութութիւնը, որուն մէջ սովորաբար գերութիւնը կ'ընկղմէ մարդկային արարածը, այս տարաբախտները բուռն կերպով արտայայտեցին իրենց ցասումը կամ մանաւանդ իրենց ցաւը, երբ տեսան որ Դաւիթ խարազանի հարուածներուն ներքեւ կը խոշտանգուէր։ Մր. Ուիլլս զայրացաւ և այս ցոյցին մէջ ապստամբութեան մը սերմը կարծեց տեսնել։ Նկատելով որ Դաւիթ մեծ ազդեցութիւն մը ստացեր էր գերիներուն վրայ, կարծեց թէ օր մը վրէժխնդրութենէ շարժած, կարող էր ապստամբութեան մը գլուխը անցնիլ։ Այս անտեղի վախը նոր շարժառիթ մը եղաւ գաղթածինին ձեռքը, Դաւիթը նորանոր խոշտանգումներու ներքեւ ընկճելու և թոյլ չտալու համար որ կարենայ ի գլուխ հանել այն չարաշուք դիտումները, որոնց վրայ յանիրաւի կը կասկածէր։

— Վայրագ սարսափի մը տեսակէտով... Մր. Ուիլլսի վարմունքը նուազ ապուշ կը թուի, թէպէտ գազանային ըլլալէ չի դադրիր։

— Այս դէպքերէն քիչ ժամանակ ետքը, Ամերիկա հասանք։ Մեր իշխանը դանիական առագաստանաւ մը վարձեր էր Սէն-Թօմասի մէջ։ Անպաշտօն կերպով կ'այցելէինք ամերիկեան ծովեզերքին բոլոր գաղթավայրերը։ Մր. Ուիլլս փառաւոր ընդունելութիւն մ'ըրաւ մեզի։ Մեր հասնելուն յաջորդօրը, իրիկուան, ուտել խմելէ ետքը, նոյնքան գինիին թելադրութեամբ որքան շնական պարծենկոտութեամբ պատմեց մեզի, սոսկալի կատակաբանութիւններով, Դաւիթի և Սէսիլի պատմութիւնը. վասն զի կը մոռնայի ըսել թէ գաղթածինը, այս տարաբախտ աղջիկը բռնաբարելէ վերջ, զնդանը նետել տուեր էր, իր առաջին արհամարհանքին վրէժը լուծելու համար։ Այս սոսկալի պատմութիւնը լսելով, Ն. Բարձրութիւնը կարծեց թէ Ուիլլս կա՛մ կը պարծենար և կամ գինով էր։ Այս մարդը գինով էր. բայց չէր պարծենար։ Անոր կասկածը փարատելու համար, գաղթածինը սեղանէն ելաւ և հրաման ըրաւ գերիի մը, որպէս զի լապտեր մը առնէ և մեզ Դաւիթի բանտը տանի։

— Վե՞րջը։

— Կեանքիս մէջ երբեք չեմ տեսած այնպիսի սրտակեղեք տեսարան մը։ Դաւիթ և այդ տարաբախտ աղջիկը, գունատ, մորթազերծ, կիսամերկ, վիրալի, և շղթայակապ. մէն զնդանին մէկ ծայրը և միւսը հակառակ կողմը կեցած էին, և ուրուականներու կը նմանէին... Մեզ լուսաւորող լապտերը ա՛լ աւելի ահատեսիլ գոյն մը կը սփռէր այս քստմնելի պատկերին վրայ։ Դաւիթ մեզ տեսնելով, բառ մ'անգամ չարտասանեց. իր նայուածքը ահարկու կերպով սեւեռուն էր։ Գաղթածինը անողոք հեգնութեամբ մ'ըսաւ անոր.
— Լաւ ուրեմն, տօքթոր, ի՞նչպէս ես հիմա... դուն որ այնքան գիտուն ես... փախիր նայիմ...»։ Սեւամորթը վսեմ խօսքով մը և շարժումով մը պատասխանեց, աջ ձեռքը կամաց կամաց վեր առաւ, ցուցամատը դէպի ձեղունը կարկառեց, և առանց գաղթածինին երեսը նայելու, հանդիսաւոր կերպով մ'ըսաւ. «ԱՍՏՈՒԱԾ»։ Եւ լռեց։ Աստուա՛ծ — կրկնեց գաղթածինը խնդալէն մարելով. — ըսէ ուրեմն իրեն,

Սատուծոյդ, որ գայ ձեռքէս փրկէ քեզ: Եթէ կարող է, թո՛ղ դիմացս ելլէ»: Յետոյ այս Ուիլլիըր կատաղութենէն ու գինովութենէն մոլեգնած, կռուփը ցոյց տուաւ երկինքին, և հայհոյելով գոչեց. — «Այո՛, ասպարէզ կը կարդամ Սատուծոյ, որպէս զի գայ գերիներս ձեռքէս յափշտակէ, անոնց մահուանէն առաջ... Եթէ այս բանը չընէ, կ՚ուրանամ իր գոյութիւնը»:

— Այդ մարդը ապուշ յիմար մ՚է եղեր:

— Այս ընթացքը նողկանք պատճառեց մեր սիրտին... Իշխանը բնաւ չխօսեցաւ: Զինուորներն դուրս ելանք... Այս քաղաքը, ապարանքին նման, ծովեզերքը կը գտնուէր: Մեր առագաստանաւը դարձանք, որ շատ մօտ խարսխած էր: Առաւօտուան ժամը մէկին, այն պահուն որ ամբողջ ապարանքը խոր քունի մէջ ընկղմած էր, Իշխանը ցամաք ելաւ ութ սպառազէն նաւաստիներու հետ, շիտակ զնդան գնաց, դուռը բանի բացաւ և Դաւիթն ու Սէսիլն առեւանգեց: Երկու զոհերը նաւ փոխադրուեցան, այնպէս որ ոչ ոք տեսաւ մեր արշաւանքը: Յետոյ Իշխանն ու ես ապարանքատիրոջ տունը գացինք: Տարօրէ՛ն այլանդակութիւն. այս մարդիկը թէև իրենց գերիները կը չարչարեն, բայց անոնց դէմ ո և է զգուշութիւն չեն ըներ, դուռ ու պատուհան բաց կը պառկին: Շատ դիւրութեամբ հասանք գաղթածինին ննջարանը, որ ներսէն լուսաւորուած էր ապակեպատ ղուռով մը: Իշխանը արթնցուց այդ մարդը, որ անկողնին մէջ ելաւ նստաւ, ուղեղը դեռ գինովութեան շոգիներէն ծանրացած: «Դուք այս իրիկուն ասպարէզ կարդացիք Սատուծոյ որ ձեր երկու զոհերը ձեր ձեռքէն առնէ... իրենց մահուանէն առաջ: Ահա առաւ ձեր ձեռքէն...», ըսաւ Իշխանը:— Յետոյ ձեռքս գտնուած քսակը առնելով, որ 25 հազար ֆր.ի ոսկեդրամ կը պարունակէր, այդ մարդուն անկողնին վրայ նետեց և յարեց.— «Ահա երկու գերիներուդ փոխարժէքը, քու սպանիչ բռնութեանդ դէմ փրկարար բռնութիւն մը կը հանեմ... Աստուած պիտի դատէ...»: Եւ մենք անյայտ եղանք, Մր. Ուիլլիըր թողլով ապշած, անշարժ, և

երազի մը տպաւորութեան տակ: Քանի մը վայրկեան ետքը առագաստանաւը հասած ու ճամբայ ելած էինք:

— Ինծի կը թուի թէ, սիրելիդ իմ Մըրֆ, Ն. Բարձրութիւնը շատ առատաձեռնութեամբ վարձատրեր է այդ թշուառականը, իր երկու գերիներուն կորուստին համար, վասն զի ճիշդը ըսելով, Դաւիթ այլևս իրեն չէր վերաբերեր:

— Դաւիթի ուսման համար ութ տարուան մէջ եղած ծախքերը գրեթէ հաշուած, և իբրև պարզ գերի, անոր և Սէսիլի արժէքը առ նուազն եռապատկած էինք: Գիտեմ որ մեր ընթացքը միջազգային օրէնքի դէմ էր... բայց եթէ տեսած ըլլայիր այն սոսկալի վիճակը ուր կը գտնուէին գրեթէ մահամերձ այդ երկու տարաբախտները, եթէ լսած ըլլայիր այն սրբապիղծ հայհոյանքը զոր Սատուծոյ երեսին կը նետէր գինիէն ու վայրագութենէն գինովցած այդ անօրէն ապիրատը, պիտի հաւնէիր թէ մեր Իշխանը, ինչպէս այս առթիւ, ուզած էր ճիշդ մը Նախախնամութեան դեր կատարել:

— Ասիկա նոյնչափ պախարակելի և նոյնչափ ալ արդարանալի է որչափ Մէգր ա՚էքօլի պատիժը, պատուարժան Պարոն: Եւ այդ արկածը միթէ հետեւանք չունեցա՞ւ,

— Չէր կրնար ո և է հետևանք ունենալ: Առագաստանաւը դանիական դրօշ կը կրէր. Ն. Բարձրապատուութիւնը ծպտեալ և անպաշտօն կը ճամբորդէր, և հարուստ անգլիացիներ կը կարծէին մեզ: Մր. Ուիլլըս եթէ համարձակէր գանգատիլ, որո՞ւ պիտի ուղղէր իր բողոքները: Վերջապէս, ինք անձամբ ըսած էր մեզի և յետոյ Իշխանին բժիշկն ալ տեղեկագրով մը հաստատեց թէ երկու գերիները ութ օրէն աւելի պիտի չապրէին այն սոսկալի զնդանին մէջ: Դաւիթն ու Սէսիլն ստոյգ մահուանէ ազատելու համար, մեծամեծ խնամքներ անհրաժեշտ եղան: Վերջապէս անոնք վերապրեցան: Այդ ժամանակէն ի վեր, Դաւիթ իբրև բժիշկ Իշխանին քով մնաց և ամենախորին անձնուիրութիւն մը կը տածէ անոր համար:

— Դաւիթ անտարակոյս Սէսիլի հետ ամուսնացաւ, երբ Եւրոպա հասաւ:

—Այդ ամուսնութիւնը, որ երջանիկ ըլլալու երեւոյթ ունէր, իշխանին պալատին մէջ տեղի ունեցաւ: Բայց Սէսիլի, հոգիւ, անակնկալ դէպքի մը ազդուած էր, արտակարգ փոփոխմու-թեամբ մը մոռցաւ իրեն համար Դաւիթին ըլկրած տառա-պանքները եւ Դաւիթին համար իրեն կրած նեղութիւնները, եւ այս նոր ընկերութեան մէջ սեւամորթի մը հետ ամուսնացած ըլ-լալը իրեն ամօթ համարեց, եւ յետին ծայր վատաբարոյ մարդէ մը հրապուրուելով, իր առաջին սխալը գործեց: Կարծես թէ այս տարաբախտ կնոջ բնածին չարութիւնը, որ մինչեւ այն ատեն նիրհեր էր, այս վտանգաւոր խմորին կ'սպասէր ահա-ւոր սաստկութեամբ աճելու համար: Մնացածը գիտես, այսինքն իր սիրային արկածներուն գայթակղութիւնը: Երկու տարուան ամուսնութենէ մը վերջ, Դաւիթ, որ իր սիրոյն չափ ալ վստահութիւն ունէր, իր կնոջ այս բոլոր խայտա-ռակութիւնները իմացաւ: Եւ չանթի հարուած մը եկաւ սթա-փեցուց զինքը իր խորին ու կոյր վստահութենէն:

— Կ'ըսուի թէ իր կինը սպաննել ուզեր է:

— Այո՛, բայց իշխանին թախանձանքներուն շնորհիւ, հա-մաձայնեցաւ որ սիրելի ցկեանս բանտարկուի բերդի մը մէջ:... Եւ այդ բանտն է որ իշխանը բացաւ, եւ չեմ սքօղեր որ քեզի ու ինծի միանգամայն զարմանք պատճառեց: Բայց ժամա-նակը կ'անցնի կոր, Ն. Բարձրութիւնը կը բաղձայ որ ձեր սուրհանդակը կարելի եղածին չափ շուտով մեկնի Կէրօլ-շդայն...

— Ժամը երկուքէն առաջ ճամբայ պիտի ելլէ: Ուստի սիրելիդ իմ Մըրֆ, այս իրիկուն...

— Այս իրիկո՞ւն...

— Մոռցա՞ր թէ մեծ պարահանդէս կայ դեսպանատան մէջ, եւ թէ Ն. Բարձրութիւնն ալ ներկայ պիտի գտնուի:

— Ճիշտ է... Վէրնէր գնդապետին եւ տ'Արնայմ կոմ-սին բացակայութենէն ի վեր, սենեկապետի եւ թիկնապահի պաշտօնները միանգամայն կը վարեմ...

—Բայց աղէկ միտքս ձգեցիր, կոմս ու գնդապետը ե՞րբ

պիտի վերադառնան. իրենց պաշտօնը դեռ չլրացա՞ւ:

— Ինչպէս գիտէք, իշխանը կարելի եղածին չափ իրմէ հեռու կը պահէ զանոնք, որպէս զի աւելի առանձնութիւն ու ազատութիւն վայելէ: Գալով այն պաշտօնին, զոր Ն. Բար-ձրութիւնը յանձնեց անոնց, իր օձիքը պատուաւոր կերպով անոնց ձեռքէն ազատելու համար, մին Ավինեօն եւ միւսը Սթրազպուրկ ղրկելով, պիտի բացատրեմ քեզի օր մը, երբ երկուքս ալ տրամութեամբ համակուած ըլլանք... վասն զի գրաւ կը դնեմ որ ամէնէն մելամաղձոտ մարդն անգամ խըն-դալէն պիտի մարի, ոչ միայն այս մանրամական խոստովանու-թիւնը լսելով, այլ նաեւ կարդալով այս արժանայարգ ազ-նուականներու պաշտօնագրերուն ինչ ինչ հատուածները, որոնք իրենց կարծեցեալ պաշտօնները անհաւատալի կեր-պով լուրջ կը նկատեն...

— Անկեղծօրէն խօսելով, երբեք չեմ հասկցած թէ Ն. Բարձրութիւնն ինչո՞ւ համար գնդապետն ու կոմսը իր մա-նուար ծառայութեան մէջ առած է:

— Ինչպէս, միթէ Վէրներ գնդապետը զինուորականի հիանալի նախատիպարը չէ՞: Ամբողջ Գերմանական Դաշնակ-ցութեան մէջ կա՞յ աւելի գեղեցիկ հասակ մը, աւելի գեղե-ցիկ պեխեր, աւելի ռազմական ձեւ մը: Իսկ երբոր հագուի շքուի, մէջքը գօտի կապէ, գարկմանակը գլուխը դնէ, կըր-նա՞ք տեսնել անոր չափ յաղթական, փառաւոր, խրոխտ եւ աւելի գեղեցիկ... անասուն մը:

— Ճշմարիտ է... բայց ճիշտ այդ գեղեցկութիւնն է պատ-ճառ որ տարապայման կերպով մտացի դէմք մը չունի...

— Լաւ ուրեմն, իշխանը կ'ըսէ թէ գնդապետին շնորհիւ է որ աշխարհի ամէնէն ծանրատաղտուկ մարդիկը հանդուր-ժելի գտնելու վարժուեր է... Ինչ ինչ տաղտկալի ունկն-դրութիւններէ առաջ, գնդապետին հետ կէս ժամու չափ կը փակուի իր սենեակին մէջ... եւ ապա ուրախ զուարթ դուրս կ'ելլէ, տաղտուկը բանի տեղ չդնելու բոլորովին կազմ պատրաստ:

— Ճիշտ համայնքի զինուորի մը նման, որ ճակատնթաց արշաւանք մ'ընելէ առաջ, կապարէ կօշիկներ կը հագնէր... որպէս զի երբ զանոնք հանէ, ամէն յոգնութիւն թեթեւ զգայ ... Հիմա կը գնահատեմ գնդապետին օգտակարութիւնը... բայց տ'Արնայմ կոմսը:

— Նոյնպէս մեծ օգտակարութիւն մը ունի իշխանին համար. վասնզի այս հնօրեայ, սնամէջ, փայլուն և հնչուն բոժոժին իր քով հնչելը անդադար լսելով, և այս ահաւոր պղպջակին ոչնչութենէ այնքան ուռած և չքեղապէս փողփողած ըլլալը տեսնելով, որ իր վեհապետական իշխանութեան թատերական ու արքայական կողմը կը ներկայացնէ, մեր իշխանն ալ քաջ կ'զգայ այս ամուլ պերճութիւններուն ունայնութիւնը, և զարմանալի հակադրութեամբ մը, այս անպէտ ու ցոլացիկ սենեկապետին տեսքը յաճախ ամէնէն լուրջ ու ամէնէն արդիւնաւոր գաղափարներու մղած է զինքը:

— Բայց և այնպէս պէտք է արդար ըլլալ, սիրելիդ իմ Մըրֆ, կ'աղաչեմ ըսէք, ո՞ր արքունիքին մէջ կրնաք գտնել սենեկապետի կատարելագոյն տիպար մը: Այս պատուական տ'Արնայմէն աղէկ ո՞վ գիտէ պաշտօնական արարողութեան (էթիքէթ) անթիւ անհամար կանոններն ու աւանդութիւնները: Ո՞վ կրնայ անկէ աւելի լրջութեամբ վիզը կրել կիսաւածանկար խաչ մը և կռնակին ալ վեհօրէն կրել ոսկեղէն բանալի մը:

— Աղէկ միտքս ինկաւ, Պաւոն, իշխանը կը պնդէ թէ սենեկապետի մը կռնակը բոլորովին մասնաւոր դրոշմ մը ունի. կ'ըսէ թէ բռնազբօսիկ ու միանգամայն ըմբոստ արտայայտութիւն մ'է, որուն տեսքը դժնդակ տպաւորութիւն մը կ'ընէ. վասն զի, ափսո՜ս, սենեկապետին կռնակին վրայ կը փայլի իր պաշտօնին խորհրդանշանը... և իշխանին խօսքին նայելով, այս պատուարժան տ'Արնայմը կարծես թէ միշտ փափաք ունի ետ ետ քալելով ներկայանալու, որպէս զի իր կարեւորութիւնը միշտ գնահատուի ...

— Իրաւութիւնը սա է թէ կոմսին խորհրդածութեանց ան-

սպառ նիւթն է լուծել սա խնդիրը թէ ի՛նչ չարաչուք երեւակայութեամբ սենեկապետին բանալին կռնակը դրեր են... վասն զի, ինչպէս ինք ալ մեծ ողջմտութեամբ և տեսակ մը զայրացկոտ ցաւով կ'ըսէ, — ի՛նչ անճոռնի բան — դուռ մը կռնակով չի բացուիր:

— Պաւոն, սուրհանդա՛կը, սուրհանդա՛կը, շուտ ըրէ, ըսաւ Մըրֆ, ժամացոյցը ցոյց տալով:

— Անիծեա՛լ մարդ, որ խօսքս երկարել տուաւ, յանցանքը քուկդ է... Յարգանքներս կը մատուցանեմ Ն. Բարձրութեան — ըսաւ Պ. տը Կրաուն, և վազեց առաւ գլխարկը — և այս իրիկուն տեսնուինք ըսելով մեկնեցաւ:

— Այս իրիկուն տեսնուինք, սիրելի Պաւոն, թէև քիչ մը ուշ, վասն զի վստահ եմ թէ իշխանը պիտի ուզէ այսօր իսկ այցելել Թանըլ փողոցին խորհրդաւոր տունը:

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

ԹԱՆԸԼ ՓՈՂՈՑԻՆ ՄԷԿ ՏՈՒՆԸ

Կուալէօզի և Ժէրմէնի վրայ Պաւոն տը Կրաունի քաղած տեղեկութիւններէն օգտուելու համար, Ռօտոլֆ պիտի երթար Թանըլ փողոցին ա՛յն տունը, ուր վերջին անգամ բնակեր էր Ժէրմէն, Մէդր տ'էքօլի որդին:

Իշխանը այսպէս կ'ուզէր փորձ մ'ընել նոյն երիտասարդին մենարանը գտնելու Օր. Ռիկօլէթի միջոցաւ, փորձ մը որ սակայն շատ դժուարին էր, քանի որ այդ բարեծաղիկ աղջիկը թերեւս գիտէր թէ Մէդր տ'էքօլի որդին մեծ շահ ունէր իր նոր բնակարանը բոլորովին անծանօթ պահելու: Թանըլ փողոցին տան մէջ նոյն երիտասարդին երբեմն բնակած սենեակը վարձելով, Ռօտոլֆ իր խուզարկութիւնները կը

փակցուած) նարինջներ, որոնք անտարակոյս դռնապանուհին դիւրացնէր, և մանաւանդ կարող կ'ըլլար նոյն տան մէջ բընակող զանազան դասակարգի մարդիկը մօտէն քննելու։

Արդ, Պարոն տը Կրաունի և Մըրֆի խօսակցութեան օրն իսկ Ռոտոլֆ, որ խիստ պարզ հագուեր էր, ժամը 3ին տուններէ Թանբլ փողոցը գնաց ձմեռնային տխուր օրով մը։ Այդ տունը, որ վաճառաշահ ու բազմամարդ թաղի մը կեդրոնը կը գտնուէր, դուրսէն մասնաւոր բան մը չունէր։ Կը բաղկանար գետնայարկէ մը, զոր գինեպան մը վարձած էր, և չորս յարկերէ որոնց վրայ կային նաև ձեղնայարկեր։ Մութ ու նեղ անցք մը կը տանէր պզտիկ բակ մը, կամ մանաւանդ հինգ վեց ոտք լայն տեսակ մը քառակուսի հոր, որ օդէ ու լոյսէ բոլորովին զուրկ էր և իբրև ագբիւս կը ծառայէր տանը բոլոր աղտեղութիւններուն, որ վերի յարկերէն վար կը թափուէին, վասն զի իւրաքանչիւր սանդուղի գլուխը անապակի լուսամուտներ կային։ Խոնաւ և մութ սանդուղի մը ստորոտը, կարմրորակ լոյս մը ցոյց կուտար դռնապանին խուցը, որ լապտերի մը լոյսէն բոլորովին ծխոտած էր։ Այդ լապտերը ցերեկ ատեն իսկ անհրաժեշտ էր լուսաւորելու համար այն մութ քարայրը ուր Ռոտոլֆ մտաւ, խնդրելու համար որ պարապ սենեակը տեսնէ։ Խուցը լուսաւորուած էր պզտիկ կանթեղով մը, ապակեայ ջրալիր գունտի մը ետին դրուած, որ իբրև ցոլացուցիչ կը ծառայէր անոր։ Ներսի կողմը կը նշմարուէր մահճակալ մը, որուն վրայ ծածկուած էր կտոր կտոր ու գոյնզգոյն կերպասներէ շինուած խայտաբղէտ վերմակ մը։ Ձախ կողմը կար ընկուզենի գզրոցաւոր դարան մը, որուն մարմարը իր վրայ կը կրէր իբրև զարդ 1. Ս. Յովհաննէս Մկրտիչի մոմակերտ պատկեր մը, իր սպիտակ գառնուկով և խարտեաշ կեղծամով, ամբողջը տապալարդ ապակեայ վանդակի մը ներքև դրուած, որուն ճաթածները կապոյտ թուղթի շերտերով ճարտարօրէն ամրապնդուած էին. 2. երկու դրուագազօծ հին աշտանակներ, որք ժամանակէն կարմրեր էին, և մոմի տեղ կը կրէին վահանազարդ վրան (թուղ

նուէր տուած էին կաղանդին օրը, և 3. երկու տուփեր, մին գոյնզգոյն յարդերէ հիւսուած, իսկ միւսը փոքրիկ խեցիներով պատած։ Այս երկու արուեստական առարկաները մէկ փարախ հեռուէն բանտ կամ թիապան կը բուրէին (1). (Թանբլ փողոցի դռնապանին բարոյականին համար յուսանք թէ այս նուէրը հեղինակին կողմէ տրուած չէր)։ Վերջապէս երկու տուփերուն միջև և ժամացոյցի ապակեայ գունտի մը ներքև կը տեսնուէր կարմիր մարոքենիէ զոյգ մը պզտիկ կօշիկ, պուպրիկի ճշմարիտ կօշիկներ, բայց խնամով և ճարտարութեամբ շինուած, զարդարուն և աղանիկար։ Այս հրաշակերտը (ինչպէս կ'ըսէին արհեստանոցներու նախկին արհեստաւորները) ինչպէս նաև պատերուն երկայնքը նկարուած արարական մտացածին նկարները, որոնց մէջ խառնուած էին անթիւ անհամար մոյկեր ու կօշիկներ, բառ բաւական ցոյց կուտային թէ այս տան դռնապանը հին կօշիկներու նորոգութեամբ կ'զբաղէր։

Երբ Ռոտոլֆ այս աղտոտ որջը մտաւ, դռնապան Պ. Բիբըլէ քանի մը վայրկեանի համար դուրս ելեր էր և սակայն իրեն կը փոխանորդէր տիկին Բիբըլէ, որ խուցին մէջտեղը դրուած ձուլածոյ վառարանի մը մօտ նստած էր և կարծես ըղձութեամբ մտիկ կ'ընէր իր սանին (թէյնճիրէ) եռգեղը (նուիրագործուած բացատրութիւն մ'է այս)։ Ֆրանսացի Հօկարթը, Հանրի Մօնիէ, այնպիսի հիանալի կերպով և հաստատուն նկարած է դռնապանուհիի տիպարը, որ պիտի չամչնանք ընթերցողէն խնդրելով, — եթէ երբեք կ'ուզէ երևակայել տիկին Բիբըլէն — որ իր յիշողութեան առջև բերէ այդ ականաւոր արուեստագէտին անմահացուցած դռնապանուհիներուն ամէնէն տգեղը, ամէնէն խորշոմերը, ամէնէն պալարուտը, ամէնէն կծծին, ամէնէն թափթփածը, ամէնէն ակռապլիկը, ամէնէն կռուասէրը, ամէնէն թունաւորը։ Միակ գիծը զոր կը համարձակինք աւելցնել այս գաղափարային տիպարին վրայ, Տիտանական ձևով կեղծամէ մը բաղկացած այլանդակ գլխանոց մ'է,

(1) Թիապարտներն ու բանտարկեալները գրեթէ մի միայն այս տեսակ առարկաներ շինելու կ'զբաղին։

կեղծամ մը, որ թէեւ ի բնէ խարտեաշ, բայց ժամանակ անցնելով ամէն տեսակ գոյն առեր է, կարմիր, դեղին, թուխ եւ չէկ, որոնք աշնան տերեւաթափի նման կը գեղերփնէին կարծր, ցից, քաղմնած, շնկլկած մազթուերու անլուծելի թընճուք մը:

Տիկին Բիբըլէ երբեք չէր լքած իր վաթսնամեայ գանկին այս միակ ու յաւխոյնան զարդը:

Դռնապանուհին, երբ Ռոտոլֆը տեսաւ, սա նուիրական բառերը արտասանեց խուպոտ ձայնով մը.— Ո՞ւր կ'երթաս:

— Տիկին, կարծեմ թէ այս տան մէջ վարձու սենեակ մը կայ,— հարցուց Ռոտոլֆ, տիկին բառին վրայ շեշտելով, ինչ որ միջակ հաճոյք մը չպատճառեց տիկին Բիբըլէի:

Դռնապանուհին պատասխանեց մեղմագոյն շեշտով մը.

— Չորրորդ յարկը վարձու սենեակ մը կայ, բայց չես կըրնար տեսնել... Ալֆրէտ դուրս ելած է...

— Անտարակոյս Ալֆրէտ զաւակնիդ է, տիկին, արդեօք շուտ պիտի դառնա՞յ:

— Զաւակս չէ, էրիկս է, պարոն: Ի՞նչ պատճառաւ Բիբըլէի անունը Ալֆրէտ պիտի չըլլայ եղեր:

— Կատարեալ իրաւունք ունի Ալֆրէտ կոչուելու, տիկին, բայց եթէ թոյլ տաս, վայրկեան մը պիտի սպասեմ իր վերադարձին: Կը փափաքիմ վարձել այդ սենեակը, թաղն ու փողոցը գործիս կուգան. ամէնէն առաջ, վասն զի հիանալի կերպով մաքուր պահուած կը թուի ինծի: Սակայն, տիկին, վարձել ուզած բնակարանս տեսնելէ առաջ կը փափաքիմ գիտնալ թէ տանս հոգածութիւնը կ'ստանձնե՞ս թէ ոչ: Իմ սովորութիւնս է միշտ տնապանները (concièrge) գործածել, բաւական է որ իրենք ալ հաւանութիւն տան:

Այս առաջարկը, որ տնապան շողոմիչ բառերով բացատրուած էր, լիովին գրաւեց տիկին Բիբըլէի սիրտը. ուստի պատասխանեց.— բայց անշուշտ, պարոն, տանդ հոգածութիւնը կ'ըստանձնեմ... մեծ պատիւ կը համարիմ ինծի, եւ ամսական վեց ֆրանքի փոխարէն, իշխանի մը պէս հանգիստ պիտի ըլլաս:

— Վեց ֆրանքը տուի գնաց, տիկին... անունդ ի՞նչ է:

— Բօմօն-Ֆօրթիւնէ-Անաստազի Բիբըլէ:

— Լաւ ուրեմն, տիկին Բիբըլէ, ամսական վեց ֆր. տալու կը հաւանիմ, եթէ սենեակը գործիս գայ... ի՞նչ է վարձքը:

— Գրասենեակն ալ մէկտեղ հարիւր յիսուն ֆրանք է, պարոն, սուտ մը վար չըլլար... Այս տան գլխաւոր վարձակալը շուն մ'է... որ հաւկիթէն անգամ մազ կը փնտռէ:

— Ի՞նչ է իր անունը:

— Պ. Պրա-Ռուժ:

Այս անունը եւ իր արթնցուցած յիշատակները սարսուռ ազդեցին Ռոտոլֆի:

— Ի՞նչպէս ըսիր, տիկին, գլխաւոր վարձակալին անո՞ւնը..

— Պ. Պրա-Ռուժ է:

— Ո՞ւր կը բնակի:

— Թէմփլ փողոցը, թիւ 13: Շան զ'Էլիզէի փոսերուն մէջ ալ գինետուն մը կը բանեցնէ:

Ալ տարակոյս չկար, նոյն մարդն էր... Այս հանդիպումը տարօրինակ կը թուէր Ռոտոլֆի:

— Եթէ Պրա-Ռուժ գլխաւոր վարձակալն է,— ըսաւ,— հապա ո՞վ է բուն տանտէրը:

— Պ. Պուրտոնն է, բայց իմ գործս միշտ Պրա-Ռուժի հետ է:

Ռոտոլֆ, դռնապանուհիին հետ մտերմանալու մտօք, յարեց.

— Օ՜ն, սիրելի տիկին Բիբըլէ, քիչ մը յոգնած եմ, ցուրտէն սառ կտրեցայ..., շնորհ ըրէ տանը մէջ գտնուած գինեպանին երթալ եւ շիշ մը օղի ու երկու գաւաթ բերել... կամ մանաւանդ երեք գաւաթ, քանի որ էրիկդ ալ հիմա կը դառնայ:

Եւ հարիւր սու տուաւ այդ կնկան:

— Ո՜հ, պարոն, առաջին բառով իսկ մարդուս սիրտը կը շահիք, գոչեց դռնապանուհին, որուն ալարոտ քիթը կարծես թէ բաքոսական ցանկութեանը մը բովանդակ մոլական բորբոքումով վառեցաւ:— Հիմա կը վազեմ կ'երթամ գինեպա-

նին, բայց երկու գաւաթ միայն պիտի բերեմ, որովհետեւ Ալֆրէտ ու ես մի եւ նոյն գաւաթէն կը խմենք։ Խեղճ սիրականս ծերուկս, չես գիտեր, ո՛րչափ կ'արժէ կանացի քծնութիւններէն։

— Օ՛ն, տիկին Բիբըլէ, Ալֆրէտի վերադարձին կ'սպասենք...

— Ինծի նայէ, եթէ մէկը գայ... մի՛ թողուր որ խըցիկէս ներս մտնէ։

— Անհոգ եղիր։

Պառաւը դուրս ելաւ։

Քանի մը վայրկեան ետքը, թղթատարական ցրուիչ մը խցիկին ապակիներուն զարկաւ, թեւը ներս մացուց, երկու նամակ կարկառեց եւ ըսաւ. «երեք սու»։

— Վեց սու ըսել կ'ուզես, քանի որ նամակը երկու հատ է, — ըսաւ Ռոտոլֆ։

— Մէկուն վճարուած է, — պատասխանեց ցրուիչը։

Ռոտոլֆ, դրամը վճարելէ վերջ, նախ մեքենաբար դիտեց իրեն յանձնուած երկու նամակները, բայց խիկոյն հաւկցաւ թէ հետաքրքրական քննութեան մը արժանի են։

Նամակներէն մին, որ տիկին Բիբըլէի ուղղուած էր, ողորկ թղթէ պահարանին մէջէն մուշկի ծանր հոտ մը կը բուրէր։ Կարմիր կնքամոմէ կնիքին վրայ, սա երկու տառերը կ'երեւէին, (Ս. Ռ.), որոնց վրան սաղաւարտ մը եւ տակն ալ Պատուոյ Լեգէոնի խաչ մը եւ ատաղձագործ-նեցուկ մը կային։ Հասցէն հաստատ ձեռքով մը գրուած էր։ Այս սաղաւարտին եւ խաչին առհմային յաւակնութիւնը Ռոտոլֆի ծիծաղը շարժեց եւ զայն ամբարտաւանութեան գաղափարին վրայ թէ այդ նամակը կնկան մը կողմէ գրուած չէր։ Բայց տիկին Բիբըլէի այս մշկահոտ եւ զինանշանաւոր թղթակիցը ո՞վ էր։ Միւս նամակը, որ գորշագոյն հասարակ թուղթէ էր, եւ գնտասեղով ծակծկուած կընքանշխարով մը գոցուած, վերահաս տառամոլութեան Գ. Կեսար Պրուսամանսքիի հասցէն կը կրէր, որուն գիրը այնպէս կեղծուած էր, որովհետեւ երեսագրին ամբողջ տառերը գլխագիր էին։ Ըլլա՛յ ներքին նախազգացութեան մը արդիւնք, ըլլայ

երեւակայութեան քմահաճոյք մը կամ իրականութիւն մը, այս նամակը անխուսափելի երեւցաւ Ռոտոլֆի։ Դիտեց որ հասցէին քանի մը գիրերը աւրուած էին տեղ մը ուր թուղթը թեթեւակի ճմռթքուած էր... Կաթիլ մը, արցունք իյնկած էր այն տեղը։

Տիկին Բիբըլէ վերադարձաւ, շիշ մը օղի եւ երկու գաւաթ բերելով։

— Քիչ մը ուշացայ, այնպէս չէ՞, պարոն։ Բայց երբ անգամ մը մարդ ոտքը հայր Ցոլէֆի խանութը դնէ, ալ անկէ դուրս ելլալու հնարք չկայ.. Ո՜հ, ինչ զուարճալի ծերուկ մ'է...

— Ահա երկու նամակ, զոր ցրուիչը բերաւ, — ըսաւ Ռոտոլֆ։

— Ո՜հ, Տէր Աստուած... ներեցէք, պարոն,... սակ վճարեցի՞ք։

— Այո՛։

— Շատ բարեսիրտ էք, ուրիշն ձեզի ետ բերած դրամէս վար պիտի դնեմ... ո՞րչափ է։

— Երեք սու, — պատասխանեց Ռոտոլֆ, տիկին Բիբըլէի ընդրած վճարման տարօրէն եղանակին վրայ խնդալով։ — Բայց տանից գաղտնապահ ըլլալու, գիտել պիտի տամ թէ այս նամակներէն մին քեզի ուղղուած է եւ թէ այնպիսի թղթակից մը ունիս որուն քաղցրիկ սիրատոմսերը չափազանց անուշ կը հոտին։

— Տեսնե՛մ, — ըսաւ զինեպանուհին, ողորկ թուղթէ նամակը առնելով. — իրաւ այնպէս է... անուշ սիրատոմսի մը երեւոյթն ունի։ Զարմանք, ո՞ր արիկան է որ յանդգներ է...։

— Հապա եթէ էրիկդ հոս ըլլա՞ր, տիկին Բիբըլէ։

— Մի՛, մի՛ ըսէք այդ բանը, ապա թէ ոչ հիմա թեւերուդ մէջ կը մարիմ։ Բայց ինչ տպուշ եմ եղեր... հիմա հասկցայ.., կրկնեց զինեպանուհին ուսերը թօթուելով, — հասկցայ... հասկցայ... հրամանատարէն է... Ո՜հ, ո՛րչափ սիրտս փորս խաղայ, վասն զի Ալֆրէտ Պէտէվլիի մը պէս նախանձոտ է։

— Ահաւասիկ միւս նամակը, որ Պ. Սէզար Պրասմանի ուղղուած է:

— Այո՛, այո՛... երրորդ յարկի տանտիրուհին է... նամակատուփը պիտի ձգեմ:

Ռոտոլֆ կարծեց թէ սխալ հասկցած էր, բայց տեսաւ որ տիկին Բիբըլէ նամակը լրջութեամբ նետեց եղերքը դարձած հին կօշիկի մը մէջ, որ պատէն կախուած էր:

Ռոտոլֆ զարմացմամբ կը նայէր:

— Ի՞նչ կ'ընես կոր, — ըսաւ, — այդ նամակը ինչո՞ւ կը ձգես...

— Ինչո՞ւ կը զարմանաք, նամակներու կօշիկին մէջ կը դնեմ... այսպէս ոչ մէկուն նամակը կը կորսուի. երբ վարձակալները վերադառնան, Ալֆրէտ կամ ես կօշիկը կը թօթուենք, նամակները կը զատենք, և ամէն մարդ իր սիրատամսին տէր կ'ըլլայ:

Այս ըսած ատենը, դռնապանուհին իրեն ուղղուած նամակին կնիքը քակեր էր, և ամեն կողմ կը դարձնէր զայն, քանի մը վայրկեան վարանելէ վերջ, ըսաւ Ռոտոլֆի. — Նամակներս կարդալու պաշտօնը միշտ Ալֆրէտինն է, որովհետեւ ես կարդալ չեմ գիտեր: Արդեօք դուք ալ կը հաճի՞ք, պարոն...

— Այս նամակը կարդալո՞ւ, ամենայն սիրով, — ըսաւ Ռոտոլֆ, որ շատ կը հետաքրքրուէր տիկին Բիբըլէի թղթակիցը ճանչնալու: Հետեւեալը կարդաց ողորկ թղթին վրայ, որուն անկիւնը կը տեսնուէին սաղաւարտը, Ս. Ռ. տառերը, տոհմային զինանշանը և Պատուոյ լեգէոնի խաչը:

«Վաղը, ուրբաթ, ժամը տասնըմէկին, երկու սենեակներուն մէջ ալ առատ կրակ չինէ, բայց ասոր համար սաստիկ լոյս վառելու պէտք չկայ, հայելիները լաւ մաքրէ, ծածկոյթները հանէ, ուշադրութիւն ընելով մանաւանդ որ կարասիներուն փոշիները առած ատենդ անոնց ոսկի զրուագները չթափես, և կրակը վառած ատենդ ալ գորգը չաղտոտես կամ չայրես: Եթէ դիպուածով ես եկած չըլլամ, և ժամը մէ-

կին ատեններ տիկին մը կառքով գայ եւ զիս հարցնէ Պ. Շառլ անունով, յարկաբաժինս հանէ զինքը, դուռը բաց և ապա բանալին հետդ վար բեր, որպէս զի ինծի յանձնես երբոր վերադառնամ»:

Թէև այս տոմսին խմբագրութիւնը այնքան ակադեմական չէր, սակայն Ռոտոլֆ կատարելապէս հասկցաւ թէ ինչ բանի վրայ էր խնդիրը, և ըսաւ դռնապանուհիին. — ո՞վ կը բնակի առաջին յարկը:

Պառաւը իր դեղնած ու խորշոմած մատը կախ շրթունքին մօտեցուց և չարամիտ քմծիծաղով մը պատասխանեց.

— Լռե՛... կանացի խաղեր են ատոնք:

— Անոր համար կը հարցնեմ, սիրելիդ իմ տիկին Բիբըլէ, որովհետեւ մարդ մը տան մը մէջ բնակութիւն հաստատելէ առաջ, պէտք է որ գիտնայ...

— Շատ պարզ է այդ... այս մասին գիտցածս կրնամ հաղորդել ձեզի, շատ երկար չէ... Վեց շաբաթ առաջ, կահագործ մը եկաւ հոս, աչքէ անցուց առաջին յարկը, որ վարձու էր, գինը հարցուց և յաջորդ օրը նորէն եկաւ գեղեցիկ երիտասարդի մը հետ, որ խարտեաշ մազեր և պզտիկ պեխեր, Պատուոյ լեգէոնի խաչ և ծուէթի պէս ճերմակեղէն ունէր: Կահագործը կը կոչէր զայն ... Հրամանատար...:

— Ուրեմն զինուորակա՞ն մ'է:

— Զինուորակա՜ն, — կրկնեց տիկին Բիբըլէ ուսերը թօթուելով, — գնա՛ բանդ, Ալֆրէտի տեսակն տիտղոս կրելուն կը նմանի:

— Ինչպէս:

— Ազգային պահապան զօրաց գունդին մէջ պարզ հրամանատար է: Կահագործը զինքը պարզապէս շողոքորթելու համար է որ հրամանատար կը կոչէր... ինչպէս որ Ալֆրէտ ալ կը հպարտանայ երբ տնապան կոչես զինքը: Վերջապէս երբ հրամանատարը (այդ անունով կը ճանչնանք զինքը) ամէն բան տեսաւ, ըսաւ կահագործին. «Աղէկ է, գործիս կուգայ, կարգադրէ՛, տան տէրը տե՛ս:— Շատ աղէկ, հրամանատար,

— պատասխանեց միւսը։ Եւ յաջորդ օրը, կահագործը պայմանագիրը իր անունով ստորագրեց Պրա-Ռուժի հետ, վեց ամսականը կանխիկ վճարեց անոր, վասն զի կ'երեւի թէ երիտասարդը չուզեր ճանչցուիլ։ Անմիջապէս վերջը, գործաւորները եկան և առաջին սենեակին մէջ ամէն բան փլցուցին, բազմոցներ, մետաքսեայ վարագոյրներ, ոսկեզօծ հայելիներ, շքեղ կարասիներ բերին, և խօսք սենեակը ծաղիկներու արճարաններուն պէս գեղեցիկ զարդարուած է։ Թող որ ամէն կողմ գորգեր փռուած են, ա՛յնչափ թանձր ու կակուղ որ կարծես թէ մարդ անասուններու վրայ կը կոխէ... Երբ կահաւորումը ամբողջացաւ, հրամանատարը եկաւ աչքէ անցուց, և ըսաւ Ալֆրէտի.— Կրնա՞ս ստանձնել այս յարկաբաժնին հոգատարութիւնը, ուր սակայն պիտի չգամ, ատեն ատեն կրակ ընել զիս ընդունելու համար, ամէն բան պատրաստել երբ տեղական թղթատարով նամակ գրեմ քեզի։— Այո, հրամանատար,— ըսաւ մեր չողոքորթ Ալֆրէտը։— Եւ ի՞նչ կ'ուզես ատոր համար.— Ամսական քսան ֆրանք, հրամանատար։— Քսա՛ն ֆրանք, գնա՛ բանդ, կատա՞կ կ'ընես կոր, գընաղա՛ն։ Եւ ահա այս չանես պարոնը սկսաւ կծծիաբար սակարկել և մեզի պէս աղքատները կողոպտել։ Կը տեսնէ՞ք, մէկ կամ երկու ողորմելի հինգ ֆրանքնոցի համար հոգինիս պիտի հանէ, մինչ անդին անհաշիւ ծախքեր կ'ընէ յարկաբաժինի մը համար, ուր չի բնակիր։ Վերջապէս, մաքառելով տասներկու ֆրանքի կապեցինք։ Տասներկու ֆրա՛նք, մտածեցէք անգամ մը, ասոր համար կ'արժէ՞ արիւն քրտինք մտնել... Զգեցէ՛ք, երկու փարանոց հրամանատար մը... Ի՜նչ մեծ տարբերութիւն ձեր և անոր միջև, պարոն,— յարեց դռնապանուհին, խօսքը Ռոտոլֆի ուղղելով հաճոյալի դէմքով մը.— դուք ձեր անձը հրամանատար կոչել չէք տար, մինչդեռ մարդու մը կերպարանքը ունիք, աղքատ էք, քանի որ չորրորդ յարկը կը թառիք, և սակայն առաջին բառով իսկ վեց ֆրանքի համաձայնեցաք ինծի հետ։

— Եւ այնուհետեւ հրամանատարը եկա՞ւ։

— Հիմա պիտի տեսնէք, և գործին ծիծաղաշարժ կողմն ալ այդ է։ Կ'երեւի թէ քիթէն աղուոր մը բռնուեր է։ Այսօրուան պէս երեք անգամ արդէն գրեց թէ կրակ ընենք, ամէն բան պատրաստենք, և թէ կնոջ մը հետ պիտի գայ. Օ՛ն, եթէ բան գործ չունիս, սպասէ որ գան։

— Ուրեմն մէկը չեկա՞ւ։

— Մտիկ ըրէք... Առաջին անգամուն, հրամանատարը եկաւ կրակ ու բոց կերպարանքով, ակռաներուն տակէն երգելով և գլուխ բռնելով։ Ճիշդ երկու ժամ սպասեց... եկող գացող չեղաւ։ Երբ մեր խցիկին առջեւէն անցաւ, էրիկս ու ես կը լսէինք զինքը, որպէս զի դէմքը տեսնենք և հետը խնդանք։

— «Հրամանատար, կնոջ մը շուքն անգամ չեկաւ ձեզ հարցնելու, — ըսի իրեն, — «Հոգ չէ, հոգ չէ,» պատասխանեց, ամօթահար ու կատղի դէմքով մը, և բարկութենէն եղունգները կրծելով կծկեց գնաց։ Երկրորդ անգամուն, իր գալէն առաջ, Գօմիսէր մը Պ. Շառլի ուղղուած պզտիկ նամակ մը բերաւ։ Մտքէս անցաւ որ այս անգամ ալ քիթէն բռնուած էր։ Բիփլէի հետ խնդալէն կը ճաթէինք կոր երբ հրամանատարը հասաւ։ «Հրամանատա՛ր, ըսի ձախ ձեռքիս ետեւի կողմը կեղծամիս տանելով, ճշմարիտ զինուորուհիի մը պէս, նամակ մը ունիք. կ'երեւի թէ այսօր ալ գործերնիդ ծուռ գացեր է»։ Երեսս նայեցաւ հպարտ ամբարտաւանի մը պէս, նամակը բացաւ, կարդաց, խաշած խեչափառի մը պէս կարմրեցաւ և ելաւ գնաց, օրօրուելով և ակռաներուն տակէն երգելով. բայց շատ նեղացած ըլլալու էր, որովհետեւ բարկացիրտ երեւոյթ մը առեր էր, քիթին ծայրը ճերմկեր էր... ստոյգ նշան մ'է այս, բայց ուզածին չափ թո՛ղ կատղի... Օ՜խ, աղէկ եղաւ, աղէկ եղաւ, քեզի ասանկ կը վայլէ, երկու փարանոց հրամանատար։ Տանդ հոգատարութեան համար ամսական միայն տասներկու ֆրանք տալը տես ի՛նչպէս կըլլայ եղեր։

— Իսկ երրորդ անգամո՞ւն։

— Ո՛հ, երրորդ անգամուն խօք կարծեցի թէ գործը յաջող էր: Հրամանատարը ուրախ զուարթ եկաւ, աչքերը գըլխէն դուրս կ'ելնային, այնքան գոհ ու ապահով կերեւէր գործին յաջողութեան վրայ... Պէտք է խոստովանիլ թէ գեղեցիկ երիտասարդ մ'էր, վայելչապէս հագուած և մըշտական կատուի մը պէս անուշ կը բուրէր... ոտքը գետինը չէր կոխեր, կարծես թէ կը թռչէր.. փամալին առաւ և իր սենեակը եկած ատեն, ըսաւ մեզի, ծաղրասէր ու կոկոզ դէմքով մը, իբր թէ նախորդ անգամներուն վրէժը լուծել ուզէր․ «Իմաց տուէք այդ կնոջ որ դուռը ճիշտ դիմացն է...:» Լա՜ւ, ես ու էրիկս այնքան հետաքրքիր էինք այդ պզտիկ տիկինը տեսնելու, թէպէտ շատ վստահ չէինք, որ մեր խցիկէն դուրս ելանք և գացինք նստանք գաւիթին դրան սեմին վրայ: Այս անգամ կապոյտ ու վարդագոյնները գոց պզտիկ կառք մը կանգ առաւ մեր տան առջեւ: «Տարակոյս չկայ թէ ինք է, ըսի Ալֆրէտի: Ահա իր սրտին թագուհին, քիչ մը ետ քաշուինք, որպէս զի չխրտչի:» Կառապանը կառքին դուռը բացաւ: Այն ատեն տեսանք պզտիկ տիկին մը, ծունկերուն վրայ ձեռնամուշտակ մը (մանշոն) և երեսը սեւ քող մը, չեմ յիշեր թաշկինակը, զոր բերնին վրայ բռներ էր, որովհետեւ լալու երեւոյթ ունէր: Բայց հազիւ պատուանդանը չակուած էր, տիկինը վար իջնելու տեղ չելլէ՞ քանի մը բառ ըսէ կառապանին, որ դուռը նորէն գոցեց բոլորովին դարձացած:

— Ուրեմն այդ կինը կառքէն վար չիջա՞ւ:

— Ոչ, պարոն, կառքէն ներս քաշուեցաւ, ձեռքը աչքերուն վրայ դնելով: Իսկ ես դուրս նետուեցայ, և դեռ կառապանը աթոռակին վրայ չելած, ըսի իրեն․ «Օ՜ն ուրեմն, քաջդ իմ... ո՞ւր կը տանիս կոր.— Այո՛, պատասխանեց,— Եւ ո՞ւր այդպէս, հարցուցի.— եկած տեղս:— Եւ ուսկի՞ց կուգաս:—Սէն-Տօմինիք փողոցէն, Պէլ-Շաս փողոցին անկիւնը:

Այս բառերուն վրայ, Ռօտոլֆ սարսուռ մը զգաց: Տ'Արվիլ մարքիզը, իր լաւագոյն բարեկամներէն մին, որ բաւական ատենէ ի վեր բուռն մելամաղձոտութեամբ մը կը տառապէր, ինչպէս ըսինք արդէն, Սէն-Տօմինիք փողոցը կը բնակէր, Պէլ-Շաս փողոցին անկիւնը: Արդեօք այդ կինը տ'Արվիլ մարքիզուհի՞ն էր որ այդպէս դէպի կորուստ կը դիմէր: Ամուսինը արդեօք կասկածնե՞ր ունէր անոր ծուռ ընթացքին վրայ, անբարոյ ընթացք մը, որ թերեւս միակ պատճառն էր անոր հալումաշ տրտմութեան: Այս կասկածները խուռներամ կը պաշարէին Ռօտոլֆի միտքը: Սակայն մարքիզուհիին մտերիմ ծանօթները կը ճանչնար, և չէր յիշեր բնաւ որ անոնց մէջ հրամանատարին նմանող մէկը տեսած ըլլար: Հաւանական էր որ մանկամարդ կինը նոյն տեղէն կառք մը վարձեր էր, առանց այդ փողոցը բնակելու: Չկար ապացոյց մը հաստատող թէ մարքիզուհին էր: Սակայն և այնպէս տարտամ ու դժնդակ կասկածներ մնացին Ռօտոլֆի մտքին մէջ: Իր մտահոգ ու մտախոհ դէմքը դռնապանուհիին ուշադրութենէն չվրիպեցաւ:

— Լաւ ուրեմն, պարոն, ի՞նչ բանի վրայ կը մտածէք, — հարցուց:

— Կը մտածեմ թէ այդ կինը մինչեւ այս դրան առջեւ գալէն վերջ ի՞նչ պատճառաւ միտքը յանկարծ փոխեց...

— Այդ ալ մտածելու բա՞ն է, պարոն... գաղափար մը, վախ մը, անպատշաճութիւն մը... մենք հէք կիներս ո՛րչափ տկար ու վախկոտ ենք.. ըսաւ սոսկալի դռնապանուհին, երկչոտ ու խրտչած դէմքով մը: Ինծի կը թուի որ եթէ ես ալ փորձուէի ատանկ խաղեր խաղալ Ալֆրէտի, չեմ գիտեր քանի՛ անգամ պիտի պարտաւորէի միտքս փոխել... բայց սատանային ականջը խուլ, երբեք, բնաւ երբեք ատանկ բան մը միտքէս չանցնիր․ հէք սիրական ծերուկս, երկնից կամարին տակ չկայ մէկը որ կարենայ պարծիլ թէ...

— Խօսքիդ կը հաւատամ, տիկին Բիբըլէ... Բայց այն դեռատի կի՞նը...

— Չեմ գիտեր թէ դեռատի՞ էր․ քիթին ծայրն անգամ չէր տեսնուեր... Սա ստոյգ է որ եկածին պէս մեկնեցաւ առանց

փողի և թմբուկի։ Եթէ մարդուս ու ինծի տասը ֆրանք ալ տային, ասկէ աւելի գոհ չէինք կրնար ըլլալ։

— Ինչո՞ւ համար։

— Խորհելով թէ հրամանատարը ինչ դէմք պիտի առնէր... տարակոյս չկար թէ խնդալէն ճաթելիք բան մը պիտի պատահէր։ Նախ, փոխանակ անմիջապէս երթալ իրեն ըսելու թէ իր թագուհին եկեր, բայց նորէն մեկներ էր... թողուցի որ մեր պարոնը ամբողջ ժամ մը սպասելէն վայն ի վրան գայ...։ Ապա վեր ելայ. հին ու մին հողաթափներս միայն ոտքս անցուցեր էի։ Դրան առջև հասայ որ ճիշտ դիմացն էր։ Դուռը հրեցի, ճռնչեց. սանդուղը խոր վիրապի մը պէս մութ էր... յարկաբաժնին մուտքն ալ շատ մութ էր։ Այն ինչ ներս մտայ, հրամանատարը թևերուն մէջ ընդունեց զիս և փաղաքշական սիրուն շեշտով մ'ըսաւ. — Աստուած իմ, հրեշտակս, ո՛րքան ուշ մնացիր...

Ռոտոլֆ, իր միտքը պաշարող ծանր մտմտուքներուն հակառակ, չկրցաւ խնդուքը բռնել, մանաւանդ երբ այս ծաղրելի վրիպանքին դիւցազնուհին այլանդակ կեղծամը և խորշոմած ու պալարուտ գարշելի դէմքը տեսաւ։

Տիկին Բիբըլէ կրկնեց այնպիսի ծամածուռ դէմքով մը խնդալով, որ ալ աւելի ժանտատեսիլ կ'ընէր զինքը.

— Հի՛, հի՛, հի՛, մտիկ ըրէք, աւելի զուարճալին կայ, հիմա պիտի տեսնէք։ Նոյն փափուկ պահուն, պատասխան չտուի, շունչս բռնեցի և ինքզինքս թողուցի հրամանատարին թևերուն մէջ... բայց տես յանկարծ սկսաւ պոռալ, զիս մէկդի հրելով — ինչ կոշտ մարդ — այնպիսի զզուած դէմքով մը որ իբր թէ մամուկ մը չօշափած ըլլար. «Բայց ո՞վ է այս սատանան» .— Ես եմ, հրամանատար, տիկին Բիբըլէն, դռնապանուհին, և այս հանգամանքովս կ'աղաչեմ որ ձեր ձեռքերուն խօսք հասկցնէք, մէջքէս չբռնէք, ոչ ալ զիս հրեշտակս կոչէք, ըսելով թէ շատ ուշ եկայ։ Սակայն եթէ Ալֆրէտ հոս ըլլար, ինչ պիտի ընէիք։ —Ինչ կ'ուզես, ըսաւ կատաղաբար։— Հրամանատար, մանկամարդ տիկինը կառքով

եկաւ։— Լաւ, լաւ, վեր հրամցուր.— Ինչ աղուէս ես, քեզի չպատուիրեցի՞ որ վեր հրամցունես։ — Այո, հրամանատար, պատուիրեցիր։— Ուրեմն ինչո՞ւ վեր չհանեցիր.— Պատճառը սա է որ...։— Բայց շուտ ըսէ՛ ...։— Պատճառը սա է որ մանկամարդ տիկինը նորէն մեկնեցաւ։— Զըլլա՞յ որ անմիտ բան մը ըսած ըլլաս, գոչեց աւելի կատղած։— Ոչ, հրամանատար, մանկամարդ կինը կառքէն վար չիջաւ. երբ կառապանը դուռը բացաւ, տիկինը ըսաւ որ զինքը եկած տեղը տանի։— Կարելի է որ կառքը դեռ հեռացած չէ, գոչեց հրամանատարը, դէպի դուռը վազելով։— Է՜հ, պարապ տեղը մի՛ յոգնիր, մէկ ժամէն աւելի է որ մեկնեցաւ, պատասխանեցի։— Մէ՜կ ժամ, մէ՜կ ժամ... Եւ ինչո՞ւ համար այսչափ ուշ կ'իմացնես ինծի, գոչեց կատաղաբար։ Կը հարցնե՞ս ... անոր համար որ կը վախնայինք թէ շատ պիտի նեղանայիր այս անգամ ալ որսդ ձեռքէդ փախցնելուդ համար։ Բերանդ հովին բաց, պճնասէր պարոն, ըսի մտքի, քեզի պիտի սորվեցնեմ թէ զիս չօշափելու առնող զգացած նողկանքդ ինչ կ'արժէ։ —«Սըկէ դուրս ելի՛ր, խենդ ու խելառ բաներ միայն կ'ըսես ու կ'ընես», գոչեց կատաղաբար, ատլասին գիշերազգեստը հանելով և թաւիշէ ոսկեթել յունական գդակը գետին նետելով։ Իրաւ որ գդակը շատ գեղեցիկ էր... հապա գիշերազգե՜ստը... ինչ կերպաս... մարդուս աչքը կ'առնէր. հրամանատարը փասուռայի մը երևոյթն ունէր...

— Բայց չէի՞ր վախնար որ այլևս քեզ չի գործածեր։

— Է՜հ, այդ համարձակութիւնը չունէր։ Քիթէն բռներ էինք... Գիտէինք թէ ո՞ւր կը բնակի իր սիրուհին թագուհին. եթէ բան մը ըսէր մեզի, պիտի սպառնայի թէ գործը երևան կը հանենք... Ասկէց զատ, ո՞վ պիտի ստանձնէ իր բնակարանին հոգը։ Դուրսէն կին մը։ Անոր դէմ ալ դժուարութիւն պիտի հանէինք։ Տարակոյս չկայ թէ անպիտան կծծի մ'է։ Վերջապէս, պարոն, կը հաւատաք որ այն աստիճան գծծութիւն ունեցաւ որ աչքը փայտին վրայ ըսաւ և մինչև իր գալը քանի կտոր փայտ վառելը հաշիւ ըրաւ.. Անտարակոյս չտես մ'է, դեռ նոր

հարստացած ապրուստ մը ... մեծատունի գլուխ և մուրացկանի մարմին ունեցող մէկը. հոս կը ծախսէ, հոն կծծիութիւն կ'ընէ։ Ես իրեն դէմ բան մը չունիմ, բայց շատ կը զուարճանամ, եթէ իր սիրուհին չարչարէ զինքը ... գրաւ կը դնեմ որ վաղը նոյն բանը պիտի պատահի։ Մանկամարդ կինը կ'ըսէ թէ պիտի գայ բայց պիտի չգայ։ Ամէն պարագայի մէջ, խմաց պիտի տամ սա քովի սարէչալաճառ դրացուհիիս, որ քիչ մը խնդանք։ Եթէ մանկամարդ տիկինը գայ, պիտի տեսնենք թէ թո՞ւխ է թէ խարտեաշ, և սիրո՞ւն է։ Ի՞նչ կ'ըսէք, պա՛յոն, երբ մարդ խորհի թէ ասոր տակը ախմար էրիկ մը կայ ... ի՞նչ ծիծաղաշարժ բան է, հէ՞։ Մեր գիտնալիք բանը չէ, թող ինք հոգ ընէ։ Միամիտ մարդ, ո՜րչափ կը ցաւիմ վրադ։ Բայց ներեցէք ... որ կրակին վրայէն վար առնեմ սանս. երգը լմնցուց, և պորանիս ուտելու պատրաստ է։ Շատ խելօտ միս է ... որ մեծ ուրախութիւն պիտի պատճառէ Ալֆրէտիս, վասն զի, ինչպէս ինք կ'ըսէ, խելօտ միսին համար Ֆրանսան անգամ կը մատնէ ... իր գեղեցիկ Ֆրանսան ... սա սիրական ծերուկս ...

. . . .

Մինչդեռ տիկին Բիբըլէ այս տեսակ հոգով կ'զբաղէր, Ռոտոլֆ տխուր խորհրդածութիւններու մէջ ընկղմեր էր։ Յիշեալ կինը (տ'Սրվիլ մարքիզուհին ըլլայ թէ ուրիշ մը) անտարակոյս երկար ատեն վարանած էր, երկար ատեն մաքառած էր առաջին ու երկրորդ ժամադրութիւն մը տալէ առաջ, յետոյ իր անխոհեմութեան հետեւանքներէն սոսկալով, փրկարար խղճի խայթ մը հաւանաբար զինքը արգիլած էր իր վտանգաւոր խոստումը կատարելէ։ Խորհելով որ այս տխուր արկածախնդրութեան դիւցազնուհին տ'Սրվիլ մարքիզուհին կրնար ըլլալ, Ռոտոլֆ սրտի ցաւագին բաբախում մը կ'զգար։ Ինչպէս որ վերջէն պիտի տեսնուի, բուռն հակում մը զգացեր էր այս մանկամարդ կնոջ համար, բայց այս սէրը միշտ թաքուն ու լռին մնացեր էր սրտին մէջ, վասն զի եղբօր պէս կը սիրէր տ'Սրվիլ մարքիզը։ Ռոտոլֆ դեռ խելովի կը

հարցնէր թէ Պ. տ'Սրվիլ, որ երիտասարդ, խելացի, անձնուէր, վեհանձն էր և մանաւանդ կատղօրէն կը սիրէր իր կինը, ո՞ր մոլորումով, ո՞ր ճակատագրականութեամբ էր որ ինքզինքը կը զոհէր հրամանատարին պէս ծաղրելի, անփորձ ու անմիտ էակի մը։ Արդեօք մարքիզուհին այդ մարդուն դէմքի՞ն միայն զարնուած էր, որուն համար կ'ըսուէր թէ շատ գեղեցիկ էր։ Սակայն Ռոտոլֆ տիկին տ'Սրվիլը կը ճանչնար իբրև սրտի, մտքի, ճաշակի և վեհ նկարագրի տէր կին մը, որ երբեք ամենապզտիկ խօսք մը չէր բերած իր համբաւին վրայ։ Հասուն խորհրդածութիւններէ ետքը, գրեթէ համոզուեցաւ որ իր բարեկամին կինը չէր։

Տիկին Բիբըլէ իր խոհարարական պարտականութիւնները կատարելէ վերջ, վերսկսաւ իր խօսակցութիւնը Ռոտոլֆի հետ։

— Ո՞վ կը բնակի երկրորդ յարկը, — հարցուց Ռոտոլֆ։

—Պիւռէդ խաթունը, որ վարպետ թուղթ բացող մ'է ... Ձեռքիդ մէջ կը կարդայ կարծես գրքի մը մէջ։ Շատ շնորհքով մարդիկ իրենց բախտը նայիլ տալու կուգան, և իր ծանրութենէն աւելի դրամ կը շահի ... Եւ սակայն գուշակութիւնը իր արհեստներէն մէկն է միայն։

— Ուրիշ ի՞նչ արհեստ ունի։

— Տեսակ մը պզտիկ գրաւատուն կը բանեցնէ հասարակ ժողովուրդին համար։

— Ա՜հ, կը հասկնամ ... երկրորդ յարկին վարձակալուհին գրաւի վրայ դրամ ալ փոխ կուտայ։

— Անշուշտ, բայց մեծ գրաւատուններէ պակաս տոկոսով ... Ասկէց զատ գործը բնաւ խառնաշփոթ չէ ... Ամենևին թուղթի կտորներ, ընկալագրեր, թուանշաններ չկան ... Օրինակ մը կը բաւէ. ենթադրենք որ երեք ֆրանքնոց շապիկ մը տարիք Պիւռէդ խաթունին. ասոր համար տասը սու փոխ կուտայ. ութ օր վերջը քսան սու պիտի վճարէք, ... ապա թէ ոչ շապիկը վար կը դնէ .. Շատ պարզ չէ՞, հէ՞, ... Հաշիւները միշտ կլոր են ... աղայ մը անգամ կը հասկնայ. շատ հանածվարած գործ մ'է, իր սեռեակը չուկայի

կը նմանի։ Չէք կրնար երեւակայել թէ որքա՜ն բաներու վրայ դրամ փոխ կուտայ։ Անգամ մը տեսայ որ դրամ փոխ տուաւ գործադրոյն թութակի մը վրայ... դիւահարի մը պէս կը հայհոյէր թշուառականը...

— Թութակի՞ մը վրայ... Բայց ի՞նչ արժէքով։

— Քիչ մը համբերէ... Թութակը ծանօթ էր և կը վերաբերէր ցրուիչի մը այրիին, որ հոս մօտը, Սէնդ-Ավուա փողոցը կը բնակի, և տիկին Հէրպլօ կը կոչուի։ Գիտէինք թէ այդ կինը մօրթէն կը զատուէր, թութակէն չէր զատուեր։ Պիւռէդ խաթունը ըսաւ անոր. «Կենդանիիդ վրայ տասը ֆրանք փոխ կուտամ, բայց եթէ ութ օր վերջը, միջօրէին, քսան ֆրանքս չստանամ... (տոկոսներով քսան ֆրանք կ'ընէր... միշտ կլոր հաշիւ...) ինչպէս նաև սնունդի ծախքը, զանիկա համեմուած ազատքեղի աղցան մը կուտամ ժաքօին։» Հաւատա որ շատ աղէկ կը ճանչնար իր յաճախորդը. այդ սպառնալիքով, Պիւռէդ խաթունը ութն օր վերջ իր քսան ֆրանքը ստացաւ, և տիկին Հերպլօ եկաւ առաւ իր անպիտան թռչունը որ օրն ի բուն լկիրչ հայհոյութիւններ կ'ընէր և Ալֆրէտ ալ ամօթէ՛ն կը կարմրէր, և կեղծ համեստութիւն կը ծախէր։ Եւ ատոր ալ պատճառը կայ, որովհետև ինչպէս գիտէք Յեղափոխութեան ատեն իր մայրը կուսան և հայրը երէց էր... Եղան երէցներ որ մայրապետներու հետ ամուսնացան։

— Իսկ Պեւռէդ խաթունը կարծեմ ուրիշ արհեստ չունի, այնպէ՞ս է։

— Ուրիշ արհեստ չունի ըսենք... եթէ կ'ուզէք։ Սակայն չեմ գիտեր թէ ի՛նչ է այն տեսակ մը մեքենան զոր երբեմն կը դարձնէ պզտիկ սենեակի մը մէջ, ուր ոչ ոք կը մտնէ, բայց Պրա-Ռուժէն և միականի պառաւէ մը, որ Շուէդ կը կոչուի։

— Ռօտոլֆ զարմանքով դռնապանուհիին երեսը նայեցաւ։

Այս վերջինը իր ապագայ վարձակալին զարմանքը փարատելով, ըսաւ անոր.

— Տարօրինակ անուն մ'է Շուէդ անունը, այնպէս չէ՞։

— Այո՛. այդ կինը ստէպ կուգա՞յ հոս։

— Վեց շաբաթէ ի վեր երեւցած չունէր. բայց նախընթաց օրը տեսանք զինքը. քիչ մը կը կաղար։

— Ի՞նչ ընելու կուգայ այդ բախտասաց վհուկին տունը։

— Ատիկա չեմ գիտեր, գոնէ փոքրիկ սենեակին մեքենային մասին, Շուէդ միայն կը մտնէ Պրա-Ռուժի և Պիւռէդ խաթունին հետ։ Միայն սա գիտեմ որ այդ օրերը միականի պառաւը միշտ ծրար մը կը բերէր իր սակառիկով, և Պրա-Ռուժ ալ ուրիշ ծրար մը իր վերարկուին ներքև, բայց վերադարձին իրենց հետ բան մը չէին տանիր։

— Այդ ծրարները ի՞նչ կը պարունակեն։

— Ամենևին բան մը չեմ գիտեր. միայն սա գիտեմ թէ սատանայական գործ մը կ'ընեն, վասն զի սանդուղին վրայէն անցած ատենս, ծծումբի, ածուխի և հալած անագի հոտ մը կ'առնեմ. ասկէց զատ կը լսեմ որ կը փչեն, կը փչեն, ու կը փչեն... երկաթագործներու պէս։ Տարակոյս չկայ թէ Պիւռէդ խաթունը հմայութեան կամ կախարդութեան վերաբերեալ գործեր կը նիւթէ... գոնէ այսպէս ըսաւ ինծի երրորդ յարկին վարձակալը Պ. Սեզար Պրատամանդի։ Գիտնական մարդ մ'է այս Պ. Սեզարը։ Երբ անձ կ'ըսեմ, իտալացի մ'է, թէպէտ քեզի ու ինծի պէս ֆրանսերէն կը խօսի, թէև շատ կը շեշտէ՝ բայց փոյթ չէ՝ ահա գիտնական մը, որ բոյսերուն հանգամանքը գիտէ... և ակռաներ կը հանէ... ոչ թէ դրամի այլ պատուի համար. այո՛, պարոն, լոկ պատուի համար. եթէ վեց փտած ակռայ ունենաք, հրապարակաւ կ'ըսէ այս բանը։ Առաջին վեց հատը ձրի կը քաշէ... և վեցերորդին համար միայն դրամ կը պահանջէ. թո՛ղ թէ դեղեր կը ծախէ ամէն տեսակ հիւանդութեանց համար, ինչպէս հարբուխի, կուրծքի խլուածքի, և այն ամէն տեսակ ախտերու զոր մարդ կրնայ ունենալ... Իր դեղերը անձամբ կը պատրաստէ, և իր աշկերտն է գլխաւոր վարձակալին զաւակը. փոքրիկ Թօրթիյյարը... սա կ'ըսէ թէ իր տէրը ձի մը և կարմիր վերարկու մը պիտի գնէ, որպէս զի երթայ իր դեղերը ծախէ հանրային

հրապարակներու վրայ, և թէ ինքը, Թօրթիլյար, թռուպատուրի պէս պիտի հագուի և թմբուկ պիտի զարնէ յաճախորդները հրաւիրելու համար։

— Ինծի կը թուի թէ ձեր գլխաւոր վարձակալին որդին շատ համեստ գործ մը կատարէ։

— Իր հայրը կ'ըսէ թէ այդ տղուն վիզէն քար մը կապել և ծովը նետելու է, ապա թէ ոչ իր վախճանը կախաղանին վրայ է։ Եւ արդարեւ շատ չարաճճի... և չարախօս կապիկ մ'է... ո՛րչափ խաղ խաղաց սա հէք Պ. Սէզար Պրատամանթիի գլխուն, որ պատուաւոր մարդերուն ծաղիկն է։ Քանի որ Ալֆրէտը յօդացաւէ մը ազատեց, մեր սիրտին պէս կը սիրենք զինքը։ Լաւ ուրեմն, պարոն, այնպիսի այլանդակ մարդիկ կան որ... բայց ոչ... մարդուս գլխին մազերը անկել կ'ուտան։ Ալֆրէտ կ'ըսէ որ եթէ բաւածները ճշմարիտ են, Պ. Պրրատամանթի թիարանի արժանի է։

— Ըսէ տեսնեմ ի՞նչ է։

— Ո՛հ, չեմ համարձակիր, երբեք պիտի չհամարձակիմ։

— Ուրեմն ա՛լ չխօսինք ատոր վրայ։

— Աչ վկայ... ի՞նչ ընեմ... երիտասարդի բաւելիք բան չէ։

— Ալ գոցենք այդ խօսքը, տիկին Բիբըլէ։

— Արդարեւ, քանի որ մեր վարձակալը պիտի ըլլաք, լաւագոյն է որ կանխաւ գիտնաք թէ այդ զրոյցները ստութիւններ են։ Դուք անշուշտ կարող էք բարեկամութիւն և ընկերութիւն հաստատելու Պ. Պրատամանթիի հետ, բայց եթէ այդ զրոյցներուն հաւատ ընծայէք, կարելի է որ անոր հետ ծանօթանալէ իսկ խորշիք։ Լաւ ուրեմն, կ'ըսուի թէ...

Եւ պառաւը խիստ ցած ձայնով քանի մը բառ մրմնջեց Ռօտոլֆի, որ զզուանքէն ու սոսկումէն շարժում մ'ըրաւ։

— Ո՛հ, զարհուրելի բան է...

— Այնպէս չէ՞... եթէ երբեք ճշմարիտ ըլլա՞յ... բայց չար ու նախանձ լեզուներու գործն է, ինչպէս կ'ըլլայ, մարդ մը որ Ալֆրէտին յօդացաւը բժշկեց, մարդ մը որ կ'ուզէ վերցակ-

ռաններէն հինգը ձրի քաշել, մարդ մը որ ձեռքը վկայականներ ունի Եւրոպայի չեմ գիտեր քանի՞ իշխաններու բժշկած ըլլալուն համար... և իր սենեակին վարձքը կանխիկ կը վճարէ. ո՛հ, այո, աւելի աղէկ է մեռնիլ քան թէ այդպիսի բանի մը հաւատք ընծայել...

Մինչ տիկին Բիբըլէ իր զայրոյթը կը յայտնէր զրպարտիչներուն դէմ, Ռօտոլֆ կը յիշէր այդ խարերայ բժիշկին ուղղեալ նամակը, որ կոշտ թուղթի վրայ գրուած էր, կնքուած և արցունքի կաթիլներէ կիսովին աւրուած գրով մը...։ Այդ արցունքին, այդ խորհրդաւոր նամակին մէջ, Ռօտոլֆ տեսաւ եղեռնագործութիւն մը, սոսկալի եղեռնագործութիւն մը... Ակամայ նախազգացում մը կ'ըսէր իրեն թէ Իտալացիին վրայ պտըտած սոսկալի զրոյցները հիմնաւոր էին։

— Տե՛ս, ահա եկաւ Ալֆրէտս...— գոչեց դռնապանուհին,— ան ալ ինծի պէս պիտի ըսէ թէ վայրահաչ լեզուներն են որ կ'ամբաստանեն այդ հէք Սէզար Պրատամանթին, որ զինքը բուժեց յօդացաւէ...

Պ. Բիբըլէ խցիկը մտաւ լուրջ, վարդապետական դէմքով մը. գրեթէ վաթսուն տարեկան էր. ահագին քիթ մը, պատկառելի գիրութիւն մը և կոշտ դէմք մը ունէր, Նուրէնպերկի կաղնեփայտ փորուած մարդերուն պէս խորշոմոտ և գունաւոր։ Այս այլանդակ դիմակը գլուխը դրած էր լայնեզերան ու լայնեզր գլխարկ մը, որ հնութենէ կարմրեր էր։ Ալֆրէտ, որ իր գլխարկէն չէր զատուեր, ինչպէս կինը իր կեղծուպատիր կեղծամէն, կը սիգար իր կանաչագոյն վերարկուին մէջ, որ ահագին քղանցքներ ու աղտոտութենէ անորոշ գոյն առած եզերքներ ունէր, որոնց վրայ տեղ տեղ իւղի գոյնզգոյն բիծեր կը փայլէին։ Իր լայնեզերան գլխարկին ու կանաչ վերարկուին հակառակ, որոնք արարողական երեւոյթ մը ունէին, Պ. Բիբըլէ իր արհեստին համեստ խորհրդանշանը մէկդի չէր նետած. կը կրէր կաշիէ գոգնոց մը, որ իր չիկորակ եռանկիւնը կը յօրինէր երկար ներքնակի մը (ճեկէ) վրայ, որ տիկին Բիբըլէի խայտաբղէտ վերմակին պէս գոյնզգոյն կտորներէ շինուած էր։ Դռնապանին կողմէ Ռօտոլֆի տրուած բար...

քիչ շատ սիրալիր հանգամանք ունէր, բայց, աւա՜ղ, այս մարդուն ժպիտը դառն էր... խորին մելամաղձութեան մը արտայայտութիւնը կը կարդացուէր անոր մէջ։

— Ալֆրէ՛տ, այս պարոնը չորրորդ յարկի սենեակն ու գրասենեակը վարձել կ'ուզէ,— ըսաւ տիկին Բիբըլէ, Ռոտոլֆը Ալֆրէտի ներկայացնելով, և մենք քեզի սպասեցինք պարոնին բերել տուած օղիէն մէյ մէկ գաւաթ խմելու համար։

Այս փափուկ հոգածութիւնը շուտ մը Պ. Բիբըլէն մտերմացուց Ռոտոլֆի հետ։ Դռնապանը ձեռքը գլխարկին առջեւի եզրին տարաւ, և մայր-եկեղեցիի տիրացուի մը արժանավայել ձայնովը ըսաւ.

— Իբրեւ դռնապան, գոհ պիտի ընենք ձեզ, պարոն, ինչպէս որ պարոնն ալ մեզ գոհ պիտի ընէ իբրեւ վարձակալ։ Նման զնմանն սիրէ...— Յետոյ իր առջի խօսքը ընդհատելով, Պ. Բիբըլէ անձկութեամբ ըսաւ Ռոտոլֆի.

— Սակայն այն պայմանաւ որ պատկերհան չըլլաք, պարոն։

— Ոչ, վաճառականի գործակատար եմ։

— Ուրեմն, պարոն, պատրաստ եմ խոնարհ ծառայութիւններս ձեր տրամադրութեան ներքեւ դնելու։ Կը շնորհաւորեմ բնութիւնը որ այդ հրէշ արհեստագէտներէն մէկը չէ ստեղծեր ձեզ։

— Ի՞նչ, միթէ արհեստագէտները հրէ՞շ են...— հարցուց Ռոտոլֆ։

— Պ. Բիբըլէ պատասխան չտուաւ, այլ երկու ձեռքերը դէպի ձեղուն բարձրացուց և բարկացայտ մռնչիւն մը լսելի ըրաւ։

— Պէտք է խոստովանիլ թէ պատկերհանները Ալֆրէտիս կեանքը թունաւորեցին և իմ սիրական ծերուկս տպուշ անբան դարձուցին, ինչպէս որ կը տեսնէք,— ըսաւ կամացուկ մը տիկին Բիբըլէ՝ Ռոտոլֆի։ Յետոյ փայփայուն շեշտով մը ըսաւ բարձրաձայն.— Օ՛ն, Ալֆրէտ, խելքդ գլուխդ ժողվէ, այդ սրիկային վրայ ա՛լ մի՛ մտածեր... պիտի հիւանդանաս և պիտի չկրնաս ճաշել։

— Ո՛չ, արիութիւնս ու խելքս պիտի չկորսնցնեմ,— պատասխանեց Պ. Բիբըլէ ախուր ու համակերպող արժանապատուութեամբ մը։— Ո՛րչափ չարիք հասցուց ինծի... հալածիչս ... դահիճս եղաւ... երկար ատեն, բայց հիմա կ'արհամարհեմ զինքը... Պատկերհանները,— յարեց Ռոտոլֆի դառնալով — ո՜հ, պարոն, տան մը ժանտախտը, անոր կործանիչը, աւերիչն են։

— Միթէ պատկերհան վարձակա՞լ մը ունեցաք։

— Աւա՜ղ, այո՛, պարոն, պատկերհան մը վարձակալ ունեցանք,— ըսաւ Պ. Բիբըլէ դառնութեամբ,— պատկերհան մը որ Գապրիօն ալ կը կոչուէր։

Երբ այս անունը յիշեց, հակառակ իր աւերեալ չափաւորութեան, դռնապանը բռունցքները սեղմեց ջղաձիգ ցնցումով մը։

— Արդեօք այդ մարդը վարձելիք սենեակիս վերջին վարձակա՞լն էր,— հարցուց Ռոտոլֆ։

— Ոչ, ոչ, վերջին վարձակալը ազնիւ ու պատուաւոր երիտասարդ մ'էր, Ժէրմէն անուն, բայց իրմէ առաջ Գապրիօնն էր։ Ո՛հ, պարոն, այդ Գապրիօնը, իր մեկնելէն ի վեր, քիչ մնաց որ խենդեցնէր... տպուշ դարձնէր զիս...

— Ուրեմն ա՞յդ տարաճան կը ցաւիք վրան։

— Գապրիօնին վրայ ցաւի՞մ,— կրկնեց դռնապանը ապշութեամբ,— Գապրիօնի վրայ ցաւի՜լ։ Բայց անգամ մը երեւակայեցէք, պարոն, Պրա-Ռուժ երկու ամսական վրայ տալ ուզեց, որպէս զի տունէն հանէ զինքը, վասն զի մեր դժբախտութենէն վարձակալութեան պայմանագիր մը ստորագրուած էր։ Ի՜նչ սրիկայ, չէք կրնար մտքէ իսկ անցունել թէ ի՜նչ սոսկալի խաղեր խաղաց մեզի և միւս վարձակալներուն։ Այդ խաղերէն միայն մէկը յիշելու համար, ըսեմ թէ չկայ փչողական նուագարան մը զոր վատաբար իր մեղսակիցը ըրած չըլլայ, վարձակալները տաղտկացնելու համար։ Այո՛, պարոն, որսական փողէն սկսեալ մինչեւ զլաձայն սրինգը (չըղըրթմա) ամէնն ալ չարաչար գործածեց... և աներեւութիւնը այնչափ

յառաջ տարաւ որ մինչեւ իսկ ամբողջ երկու ժամ միեւնոյն խաղը չալեց դիմամբ: Կատղելիք բան էր: Տասն անգամէն աւելի դիմում ըրինք գլխաւոր վարձակալ Պրա-Ռուժին, որպէսզի այդ ապիրատը տունէն վռնտէ: Վերջապէս, պարոն, յաջողեցանք հանել, երկու ամսական վճարելով իրեն: Անա չարաճճի վարձակալ մը, որուն ամսական կը վճարուի տունէն ելլելու համար: Բայց ձեռքէն ազատելու համար երեք ալ վճարելու պատրաստ էինք: Գապրիոն մեկնեցաւ... Թերեւս կը կարծէք որ ամէն բան վերջացաւ: Վերջը մտիկ ըրէ՛ք: Յաջորդ օրը, իրիկուան ժամը տասնըմէկին պառկեր էի: Զա՛նգ, զա՛նգ, զա՛նգ, դուռը զարնուեցաւ.— չուանը քաշելով բացի, եւ լսեցի որ մէկը խցիկս կուգար. «Բարի իրիկուն, դռնապան, ըսաւ ձայն մը, կը հաճի՞ս մազերէդ փունջ մը տալ ինծի»:— Կինս ըսաւ ինծի.— կ'երեւի թէ այս մարդը սխալ դուռ զարկեր է: Ես ալ անծանօթին պատասխանեցի.— «Փնտռածդ հոս չէ, քովը նայէ»:— «Սակայն 17 թիւը այս է, դռնապանն ալ քաջ կը ճանչնամ, որ Բիբըլէ կը կոչուի»,— պատասխանեց ձայնը:— Իրաւ է, ըսի, անունս Բիբըլէ է:— Լաւ ուրեմն, Բիբըլէ, բարեկամս, մազերէդ փունջ մը խնդրելու եկած եմ Գապրիոնին համար: Խեղճին այսպէս փչեր է, անմիջապէս կ'ուզէ, անպատճառ կ'ուզէ կոր...

Պ. Բիբըլէ Ռոտոլֆի երեսը նայեցաւ գլուխը ցնցելով եւ երկու թեւերը խաչաձեւելով, արձանացած դիրք մը առած:

— Կը հասկնա՞ք, պարոն, ինծմէ՛, իր մահացու թշնամիէն, ինծմէ՛ զոր այնքան նախատեր էր, ինծմէ՛ է որ անամօթաբար եկեր էր մազերէս փունջ մը խնդրելու, շնորհ մը զոր երբեմն կիներն իսկ կը մերժեն իրենց սիրահարին...

— Գոնէ Պ. Ժէրմէնի պէս ազնիւ վարձակալ մը եղած ըլլար այդ Գապրիոնը,— պատասխանեց Ռոտոլֆ անվրդով պաղարիւնութեամբ մը:

— Եթէ ազնիւ վարձակալ մ'ալ եղած ըլլար... մազերէս թել մը անգամ չէի շնորհեր իրեն,— ըսաւ վեհափառօրէն դռնապանը.— [illegible] սան մը սկզբունքէս եւ սովորութենէս

դուրս է, բայց ինծի պարտականութիւն մը, օրէնք մը պիտի նկատէի քաղաքավարութեամբ մերժել զայն:

— Բաւական չէ այս,— կրկնեց դռնապանուհին,— երեւակայեցէք թէ, պարոն, այդ օրէն ի վեր, առտու, իրիկուն, գիշեր, ամէն ժամ, այդ տմարդի Գապրիոնը իր աշակերտներէն խումբ մը մեր վրայ կ'արձակէր, որոնք մի առ մի գալով, Ալֆրէտէն կը խնդրէին որ իր մազերէն փունջ մը տայ... միշտ Գապրիոնի համար:

— Անա այս պատճառաւ,— կրկնեց Պ. Բիբըլէ,— եթէ տմարդի ոճիրներ ալ գործած ըլլայի, քունս այս աստիճան չէր վրդովուեր: Ամէն վայրկեան ընդոստ կ'արթննամ, կարծելով որ այդ գեհենապարտ Գապրիոնին ձայնը կը լսեմ: Ամէն մարդու վրայ կը կասկածիմ, ամէն մարդ թշնամի կը նկատեմ, կարծելով որ մազերէս փունջ մը պիտի ուզէ. զուարթութիւնս օրէ օր կը կորսնցնեմ, կասկածոտ, խոժոռադէմ, տխուր եւ չարագործի մը պէս առանձնախօս կը դառնամ... Այդ դժոխապարտ Գապրիոնը կեանքս թունաւորեց:

Եւ Պ. Բիբըլէ, խորին հառաչանք մը արձակելով, իր լայնաբերան գլխարկը ծռեց այս ահագին դժբախտութեան ծանրութեան ներքեւ:

— Հիմա կը հասկնամ թէ ի՛նչ պատճառաւ չէք սիրեր պատկերհանները— ըսաւ Ռոտոլֆ,— բայց գոնէ այդ Պ. Ժէրմէնը, որուն վրայ խօսեցաք, փոխարինե՞ց Գապրիոնի հասցուցած վնասը:

— Ո՛հ, այո՛, պարոն, անա ազնիւ եւ ընտիր երիտասարդ մը, ոսկիի պէս անարատ, ծառայասէր, խոնարհ եւ զուարթ, բայց այնպիսի ազնիւ զուարթութիւն մը որ ուրիշին վնաս չի հասցներ, փոխանակ լիրբ ու ծաղրասէր ըլլալու այդ Գապրիոնին պէս. ա՜խ, Աստուծմէ գտնէ:

— Օ՛ն, հանդարտեցէք, սիրելիդ իմ Պ. Բիբըլէ, ա՛լ այդ անունը բերան մի՛ առնէք: Իսկ հիմա ո՞ր կալուածատէրը կը վայելէ Պ. Ժէրմէնը, վարձակալներու այդ գոհարը:

— Ո՛չ տեսեր եմ, ո՛չ ալ կը ճանչնամ... Ոչ ոք գիտէ ու-

պիտի գիտնայ թէ այս ժամուս ո՞ւր կը բնակի Պ. Ժէրմէն։ Երբ ոչ ոք կ'ըսեմ... Օր. Ռիկոլէտը դուրս կը հանեմ։

— Եւ ո՞վ է այդ Օր. Ռիկոլէտը,— հարցուց Ռօտոլֆ։

— Փոքրիկ գործաւորուհի մ'է, չորրորդ յարկին միւս վարձակալուհին,— կրկնեց տիկին Բիբըլէ.— Ահա երկրորդ գոհար մը, որ իր ամսականը կանխիկ կը վճարէ, իր սենեակը շատ մաքուր կը պահէ, ամէնուն հետ ազնուաբար կը վարուի, և շատ զուարթ է, բարի Աստուծոյ մէկ ճշմարիտ գառնուկն է, քաղցրաբարոյ և զուարթ... Նաև պզտիկ կուղբի մը պէս աշխատասէր է. երբեմն օրը մինչեւ երկու ֆրանք կը շահի, թէեւ չարաչար աշխատութեամբ։

— Ինչպէս կ'ըլլայ որ Օր. Ռիկոլէտ միայն գիտէ Պ. Ժէրմէնի բնակավայրը։

— Երբ Ժէրմէն այս տունէն ելաւ,— կրկնեց տիկին Բիբըլէ,— մեզի ըսաւ. «Նամակ չեմ սպասեր. բայց եթէ պատահմամբ հասցէիս նամակ գայ, Օր. Ռիկոլէտի կը յանձնէք»։ Եւ այս մասին օրիորդը արժանի էր անոր վստահութեան... եթէ մինչեւ իսկ նամակը յանձնարարեալ ըլլար։ Այնպէս չէ՞, Ալֆրէտ։

— Իրողութիւնը սա թէ,— ըսաւ դռնապանը խստութեամբ,— Օր. Ռիկոլէտի մասին ըսելիք չէր մնար, եթէ այն խայտառակ Գաբրիօնին քծնարանութիւններէն խաբուելու տկարութիւնը ունեցած չըլլար։

— Բոլոր ըսելիքդ ա՞յդ է, Ալֆրէտ,— յարեց դռնապանուհին,— քաջ գիտես որ պատիւը արժանաւորին է. Օր. Ռիկոլէտ թէեւ ծիծաղասէր և պարզամիտ, բայց ինծի շատ զգաստ է... տեսած չե՞ս իր դրան եզին գամուած խոշոր պարզունակը (ախուրկը)։ Եթէ դրացիները հետը կը սիրաբանին, փոքրիկ աղջիկը ի՞նչ յանցանք ունի ատոր մէջ. տեղին հանգամանքն է այդ։ Նոյն բանն էր այն գործակատար— ճամբորդին հետ որ Գաբրիօնէն առաջ այն սենեակը կը բնակէր, ինչպէս նաև այս չարախօս պատկերահանէն ետքը Ժէրմէնի հետ. անգամ մ'ալ կ'ըսեմ, ատոր մէջ ես մեղք մը չեմ տեսներ,

այլ տեղին հանգամանքն է... Իրեն հետ կը սիրաբանեն, բայց այդչափ միայն...

— Այսպէս ուրեմն,— ըսաւ Ռօտոլֆ — վարձել ուզած սենեակիս վարձակալները անպատճառ կը սիրաբանե՞ն Օր. Ռիկոլէտի հետ։

— Անպատճառ, պարոն, պէտք է սիրով դրացի ըլլալ անոր հետ. քիչ օրէն դուք ալ պիտի հասկնաք ըսածս։ Դրացի պիտի ըլլաք Օր. Ռիկոլէտի... որովհետեւ երկու սենեակները պատկից են։ Լաւ ուրեմն, երիտասարդներու մէջեւ... միշտ կը պատահի որ ճրագ մը վառեն, իրարմէ կրակ մը փոխ առնեն կամ թէ ջուր... Գալով ջուրի, վստահ եղէք որ միշտ պիտի գտնէք Օր. Ռիկոլէտին քով,... առատ ջուր ունի, իր պերճանքն է ջուրը. ճշմարիտ պզտիկ բադ մ'է պարապ ժամանակ գամ՞ւ, իր ապակիները, իր սենեակը կը սրբէ կը մաքրէ... և ատոր համար է որ սենեակը մաքրութեամբ կը ծփայ, ինչպէս որ դուք ալ պիտի տեսնէք...

— Այսպէս ուրեմն Պ. Ժէրմէն, տեղին հանգամանքէն ստիպուած, ինչպէս կ'ըսէք, բարի դրացնութի՞ւն կ'ընէր Օր. Ռիկոլէտի հետ։

— Այո՛, պարոն, և տեղն է ըսելու թէ իրարու համար ստեղծուած էին։ Այնքան ազնիւ, այնքան երիտասարդ էին որ մարդ հաճոյք կ'զգար, երբ տեսնէր որ անոնք կիրակի օրերը միասին սանդուղէն վար կ'իջնէին պտոյտի երթալու համար, վասն զի այդ հէք տղաքը կիրակի օրերը միայն արձակուրդ ունէին։ Օրիորդը գլուխը կը դնէր փոքրիկ սիրուն գդակ մը և կանգունը քանըհինգ սունոց սիրուն շրջազգեստ մը կը հագնէր, զոր ինք կը ձեւէր կը կարէր, և որ թագուհիի մը պէս կը վայլէր իրեն։ Իսկ երիտասարդը ճշմարիտ պարոնի մը պէս վայելուչ կը հագուէր։

— Միթէ Պ. Ժէրմէն, այս տունէն ելլելէն վերջ, Օր. Ռիկոլէտի հետ նորէն չտեսնուեցա՞ւ։

— Ոչ, պարոն, կիրակի օրերը միայն կարելի էր այդ, վասն զի միւս օրերը Օր. Ռիկոլէտ սիրահարներուն վրայ

մտածելու ժամանակ չունի․ իրաւ որ ժամը հինգին կամ վեցին կ'ելլէ և մինչեւ գիշերուան ժամը տասը և երբեմն ալ տասնըմէկ կ'աշխատի․ իր սենեակէն երբեք դուրս չելլեր, բայց միայն առտուները, իրեն և իր երկու դեղձանիկներուն ուտեստ գնելու համար։ Երեքին կերածը ոչինչ է։ Ի՞նչ պէտք է իրենց, երկու սուի կաթ, քիչ մը հաց, աղցան, կորեկ, և յստակ ու մաքուր ջուր։ Եւ թէեւ իրենց սնունդը քիչ բան է, սակայն փոքրիկ աղջիկն ու իր երկու թռչունները անդադար կը չաղփաղփեն ու կը ճռուողեն, ճշմարիտ բերկրութիւն մ'է․․․ Այսու հանդերձ, բարի և ողորմած է և ձեռքէն եկած բարիքը կ'ընէ․․․ իր ժամանակը, քունը և խնամք կը զոհէ ուրիշին համար։ Շատ անգամ օրը տասն երկու ժամէն աւելի կ'աշխատի և հազիւ օրապահիկը կը ճարէ։ Տեսէք սա ձեղնայարկին թչուառները․․․ զոր Պ․ Պրա-Ռուժ տը սաւելն երեք չորս օրէն փողոց պիտի նետէ․․․ Օր․ Ռիկոլէտ և Պ․ Ժէրմէն շատ գիշեր անոնց զաւակները խնամեցին։

— Ուրեմն թչուառ ընտանի՞ք մը կայ հոս։

— Եւ ի՜նչ թչուառ, պարոն, Աստուած հանի, ի՜նչ թչուառ․ հինգ մանր տղաք, մայրերնին անկողնի մէջ հիւանդ, գրեթէ մահամերձ, մեծ մայրը ապուշ, և այս ամենքը ապրեցնող միակ հայր մը կայ, որ օրն ի բուն անօթի ծարաւ կ'աշխատի սեւամորթ գերիի մը պէս, վասն զի անուանի գործաւոր մ'է․․․ Քսան չորս ժամուան մէջ երեք ժամ միայն կը քնանայ, ահա այս է իր բոլոր սնունդը․ և դարձեա՜լ ի՛նչ քուն, քանի որ կարթննայ տղոց ձայնէն, որ «հաց» կ'աղաղակեն, հիւանդ կնոջ տքալէն որ խշտեակի մը վրայ կը հեծեծէ․․․ ապուշ պառաւին ձայնէն, որ երբեմն անօթի գայլի մը պէս կ'սկսի ոռնալ․․․ անօթութենէն․․․ վասն զի անասունի չափ ալ խելք չունի․․․ Եթէ սաստիկ անօթի ըլլայ, սանդուղներուն վրայէն անգամ կը լսուի ձայնը․․․ որ պարզապէս կ'ոռնայ․․․

— Ա՜հ, սոսկալի բան է, — գոչեց Ռոտոլֆ, — և միթէ մէկը չօգնե՞ց անոնց։

— Կը հարցնէ՞ք, պարոն, մեզի նման աղքատները իրենց ձեռքէն եկածը կ'ընեն․ քանի որ հրամանատարը, իր սենեակներուն տարած հոգածութեանս համար, սկսաւ ամսական տասներկու ֆրանք վճարել, շաբաթը մէկ անգամ միս կը խաշեմ, և այդ վերի տարաբախտներն ալ նոյն օրը արգանակ կ'ունենան․․․ Օր․ Ռիկոլէտ ալ իր գիշերուան ժամերը կը խորէ, և ճրագն ալ միշտ վրայ տալով, պզտիկներուն համար բաճկոնակ ու գդակ կը կարէ կերպասի կտորներով․․․ Իսկ հէք Ժէրմէնն ալ, որ մեզի պէս անարծաթութենէ կը թռի, այնպէս կը ձեւացնէր թէ տանն տանն տունէն քանի մը շիշ ընտիր գինի կ'ընդունէր․․․ և Մօրէլ (գործաւորին անունն է) ալ մէկ երկու լեցուն գաւաթ կը խմէր, որով թէ՛ կը տաքնար և թէ ոգի կ'առնէր պահ մը։

— Իսկ վիրահատ–ատամնաբոյժը բան մը չէ՞ր ըներ այս հէք մարդոց։

— Պ․ Պրատամանդի՞ն․․․ — ըսաւ դռնապանը, — իրաւ է որ յօդացաւս բուժեց, կը յարգեմ զինքը, բայց այն օրէն ի վեր, կնոջս ըսի․ «Անասթազի․․․ Պ․ Պրատամանդին․․․ հը՛մ, հը՛մ․․․ միթէ չըսի՞ քեզի․․․ Անասթազի․․․»

— Ճշմարիտ է որ ըսիր ինծի թէ․․․

— Ուրեմն ի՞նչ ըրած է ան։

— Իրողութիւնը սա է թէ, պարոն, երբ Մօրէլ ընտանիքին թչուառութեան վրայ խօսեցայ Պ․ Պրատամանդիի, երբ ինք կը գանգատէր թէ ապուշ պառաւին գիշերն ի բուն անօթութենէ ոռնալէն չէր կրցեր քնանալ, ի՞նչ պատասխան տայ աղէկ․ «Քանի որ այդքան թչուառ են, եթէ քաշել տալիք ակռայ ունին, կը հանեմ և մինչեւ անգամ վեցերորդին համար գին չեմ պահանջեր։»

— Ճշմարիտը կ'ուզե՞ս, տիկին Բիբըլէ, — ըսաւ Ռոտոլֆ — ես այդ մարդուն վրայ գէշ գաղափար ունիմ։ Իսկ աւանդի վրայ փոխ դրամ տուող կինը աւելի գթասիրտ եղա՞ւ։

— Հը՛մ, ան ալ Պրատամանդիի խմորէն է, — ըսաւ Դըռ-

նապանուհին,— խեղճերուն ցնցոտիները գրաւ առնելով, փոխ դրամ տուաւ… և ամէն բան իր ձեռքը անցաւ, մինչև անգամ անոնց վերջին անկողինը… Թէև շատ բան մը չէր… քանի որ երկու հատ միայն ունէին…

— Հիմա չօգնե՞ր անոնց:

— Ո՜վ, Պիւռէտ խաթո՞ւնը, էհ, երեսդ խաչ հանէ, ան ալ իր տեսակին մէջ նոյնքան շուն է որքան իր սիրահարը՝ իր տեսակին մէջ, վասն զի —պահելու բան չկայ,— Բրա-Ռուժ և Պիւռէտ խաթունը…— յարեց դռնապանուհին անհուն չարասրտութեամբ մը աչքը քթթելով և գլուխը ցնցելով:

— Իրա՞ւ կ՚ըսէք—ըսաւ Ռոտոլֆ:

— Անշուշտ… մինչև ցմահ… կարճ խօսքով, Սէն-Մարդէնի ամառները նոյնքան տաք են որքան միւս ամառները, այնպէս չէ՞, սիրական ծերուկս:

Պ. Բիբլէ, պատասխանի տեղ, իր լայնալերան գլխարկը տրամութեամբ շարժեց: Քանի որ տիկին Բիբլէ ձեղնայարկի թշուառներուն նկատմամբ գթութեան զգացում մը արտայայտեր էր, նուազ զզուելի կը թուէր Ռոտոլֆի:

— Իսկ այդ աղքատ գործաւորին արհեստն ի՞նչ է:

— Կեղծ քարերու ականագործ մ՚է, քար գլուխ կ՚աշխատի… և այնչափ աշխատած է որ այլակերպ դարձեր է գործին մէջ… պիտի տեսնէք զինքը: Վերջապէս, մարդս ինչ որ ընէ, միշտ մարդ է, և կրցածը միայն կրնայ ընել, այնպէս չէ՞: Եւ երբ իր գլուխը եօթը հոգիէ բաղկացած ընտանիք մը ունի, առանց հաշուելու ինքզինքը, որ ապրիլ կ՚ուզէ, ա՛լ երեւակայեցէք թէ ի՛նչ քար կը քաշէ այդ մարդը… Իր մեծ աղջիկն ալ կ՚օգնէ իրեն, բայց ի՛նչ օգուտ:

— Քանի՞ տարեկան է այդ աղջիկը:

— Տասնութ տարեկան է և լոյսի պէս աղուոր… ժլատ ծերուկի մը քով սպասուհի է, ժլատ բայց հարուստ, Բարիզը ծախու առնելու չափ հարուստ. Ժաք Ֆէրրան անուն նոտար մ՚է:

— Պ. Ժաք Ֆէրրա՞նն է,— ըսաւ Ռոտոլֆ, այս նոր հանդիպումին վրայ զարմացած, վասն զի այս նոտարէն, կամ գոնէ անոր կառավարչուհիէն էր որ պիտի քաղէր Կուալէօզի վերաբերեալ տեղեկութիւնները:— Սանդուխ փողոցը բնակող Ժաք Ֆէրրա՞նն է արդեօք,— կրկնեց Ռոտոլֆ:

— Ճիշդ ինք է. ուրեմն կը ճանչնա՞ք զայն:

— Իմ աշխատած վաճառատանս նոտարն է:

— Լաւ ուրեմն, պիտի գիտնաք որ համբաւաւոր կծծի մ՚է… բայց պէտք է խոստովանիլ թէ պատուաւոր և բարեպաշտ մարդ մ՚է… ամէն կիրակի պատարագի և երեկոյեան ժամերգութեան ներկայ կը գտնուի անվրէպ, Զատկին հաղորդութիւն կ՚առնէ,… կը խոստովանի… եթէ հաց կերցնէ, միշտ քահանաներուն կը կերցնէ, խաչահանգիստի ջուր կը խմէ և օրհնած նշխարք կ՚ուտէ: Վերջապէս սուրբ մարդ մ՚է, բայց եկուր տես որ ագահ է, թէ՛ իր անձին ու թէ ուրիշներուն համար չարաչար խնայող է: Արդէն տասնըութ ամիս կայ որ հէք Լուիզը, ականագործին աղջիկը, իր քով սպասուհի է. հեզութեան կողմէ գառնուկի… աշխատութեան կողմէ ձիու կը նմանի… Տան մէջ ամէն բան կ՚ընէ, և ամսականը լոկ տասնութ ֆրանք է, ոչ աւելի ոչ պակաս: Վեց ֆրանքը իր պէտքերուն համար վար կը դնէ, և մնացածը ընտանիքին կուտայ: Միշտ այսպէս է. բայց երբ պէտք է որ եօթը հոգի անով սնանին…

— Բայց հօրը աշխատութի՞ւնը… եթէ աշխատասէր է:

— Աշխատասէ՞ր մի, այնպիսի մարդ մ՚է որ կեանքին մէջ բնաւ օղի կամ գինի չէ խմած. զգաստ, կարգասէր և Յիսուսի մը պէս անմեղ մարդ մ՚է. և Աստուծմէ ուրիշ վարձատրութիւն չի խնդրեր, բայց եթէ օրերը քառասունութ ժամ երկարել, որպէս զի կարենայ քիչ մ՚աւելի հաց ճարել իր ընտանիքին համար:

— Ըսել է թէ իր արհեստը շա՞տ քիչ շահ կը բերէ իրեն:

— Երեք ամիս անկողնի ծառայեց. և ասոր համար է որ սաստիկ նեղութեան մէջ ինկաւ: Կինն ալ իր առողջութիւնը

խանգարեց, զայն խնամելով, և այս պահուս խեղճը մահամերձ է։ Ահա այս երեք ամսուան մէջ է որ հարկ եղաւ ապրիլ Լուիզի տամներկու ֆրանքով և Պիւէգ խաթունէն գրաւի փոխարէն առնուած դրամով, ինչպէս նաև այն քիչ մը ստակով, զոր կեղծ քարերու միջնորդուհին փոխ տուաւ իրեն։ Բայց ութ հոգի պիտի կերակրէր. միշտ միտքէս չելլեր. հապա եթէ տեսնէ՞ք իրենց խուցը... Բայց հերիք է, պարոն, ա՛լ չխօսինք. ահա մեր ճաշը եփած է... անոնց ձեղնահարկին վրայ քանի մտածեմ, ստամոքսս տակնուվրայ կ'ըլլայ... Բարեբախտաբար Պ. Պրա-Ռուժ տունէն պիտի հանէ զանոնք, բայց քանի որ այդ հէք Մօրէլները միշտ թշուառ պիտի ապրին, և քանի որ մեր ձեռքէն ալ բան մը չի գար, գոնէ մեր աչքէն հեռու տեղ մը երթան թշուառ ըլլան, որով մենք ալ սրտնեղութենէ մը ազատած կ'ըլլանք։

— Բայց եթէ ասկէ վռնտուին, ո՞ւր պիտի երթան։

— Իրաւ որ ես ալ չեմ գիտեր։

— Եւ օրական ո՞րչափ կրնայ շահիլ այդ հէք գործաւորը։

— Եթէ իր մայրը, կինը ու զաւակները խնամելու ստիպուած չըլլայ, օրը երեք չորս ֆրանք կրնայ շահիլ, որովհետև չարաչար աշխատող է, բայց որովհետև իր ժամանակին երեք չորրորդ մասը անակամ գործերով կը կորսնցնէ և շատ շատ քառասուն սու կը շահի։

— Արդարև շատ քիչ բան է... խե՜ղճ մարդիկ...

— Այո՛, աղէկ ըսիք, խեղճ մարդիկ են, բայց խեղճ մարդիկ այնքան շատ կան որ մենք չենք կրնար անոնց օգնութեան հասնիլ, և ասոր համար պէտք է մխիթարուիլ, այնպէս չէ՞, Ալֆրէտ։ Բայց մխիթարուիլ ըսելով միտքս եկաւ օղին, որուն բան մը ըսած չունինք,

— Անկեղծաբար խօսելով, տիկին Բիւըլէ, ինչ որ պատմեցիք հիմա, սիրտս ճմլեց. Պ. Բիւըլէի հետ կենացս պիտի խմէք։

— Շատ բարեսիրտ էք, պարոն,— ըսաւ դռնապանը. բայց միշտ կ'ուզէ՞ք տեսնել վերի սենեակը։

— Ամենայն սիրով, եթէ գործիս յարմարի, ռեմոնն (փէյ) ալ կը վճարեմ։

Դռնապանը խցիկէն դուրս ելաւ և Ռօտոլֆ ալ անոր հետևեցաւ։

ԳԼՈՒԽ ԻԴ.

ՉՈՐՍ ՅԱՐԿԵՐԸ

Սանդուղը, որ արդէն մութ ու խոնաւ էր, ա՛լ աւելի մութ կ'երևէր ձմեռուան այս տխուր օդով։ Կրնանք ըսել թէ այս տան յարկաբաժիններէն իւրաքանչիւրին մուտքը դիտողին աչքին կ'ընծայէր յատկանշական երևոյթ մը։ Այսպէս, հրամանատարին իբրև տունը ծառայող սենեակին դուռը նոր ներկուած էր ծիրանեփայտի նմանող թուխ ու երակաւոր գոյնով մը։ Պղինձէ ոսկեփայլ բոյթ մը կը շողար փականքին վրայ, և կարմիր մետաքսէ ծոպով զանգակի գեղեցիկ լար մը հակապատկեր կը կազմէր պատերուն գձուձ հնութեան հետ։

Փոխատու վհուկին բնակած երկրորդ յարկին դուռը եղական երևոյթ մը կը ներկայացնէր. յարդալիր բու մը, որ գեղազանցօրէն խորհրդաւոր ու հմայապաշտ թռչուն մ'է, դրան շրջանակին վերև ոտքերէն ու թևերէն գամուած էր. փոքրիկ դռնակ մը, որ երկաթեայ թելերով վանդակուած էր, թոյլ կուտար այցելուները քննել, դրան բացուելէն առաջ։

Իտալացի խարեբայ բժշկին բնակարանը, որուն վրայ կասկած կար թէ անաւոր արհեստ մը ի գործ կը դնէր, նոյնպէս իր այլանդակ մուտքով կը զանազանուէր։ Դրան վրայ փակցուած սև տախտակի մը վրայ կը կարդացուէր իր անունը, որուն տառերը տախտակին վրայ ագուցուած ձիու ակռաներով յօրինուած էին։ Զանգակին լարը, վաղեմի սովորութեան մը համաձայն, նապաստակի թաթով կամ այծեամի ոտքով մը վերջանալու տեղ, կապիկի զմռսուած դաստակի մը և ձեռքի մը կապուած էր։ Այս չորցած դաստակը, այս յօդաւոր ու ե-

ղնգաւոր հնգամատն պզտիկ ձեռքը ժանտատեսիլ երեւոյթ մը ունէր։ Կարծես թէ աղուէ մը ձեռքն էր։

Երբ Ռոտոլֆ այս չարագուշակ դրան առջեւէն կ՚անցնէր, իրեն այնպէս եկաւ թէ խեղդուկ հեծկլտանքներ լսեց. յետոյ յանկարծ ցաւագին, ջղաձիգ, սոսկալի և կարծես թէ ակռաներու խորէն կորզուած աղաղակ մը թնդաց լռութեան մէջ։ Ռոտոլֆ սարսռաց։ Կայծակի արագութեամբ դէպ ի դուռը վազեց և զանգակը ուժգնապէս զարկաւ։

— Ի՞նչ ունիք, պարոն,— ըսաւ դռնապանը զարմացած։

— Այդ աղաղակը...— ըսաւ Ռոտոլֆ, միթէ չլսեցի՞ք։

— Այո, պարոն, լսեցի. անշուշտ յաճախորդ մ՚է, որուն մէկ ակռան կը հանէ Պ. Պրատամանդի... թերեւս երկու ակռան։

Այս բացատրութիւնը ճշմարտանման էր, սակայն չգոհացուց Ռոտոլֆը։ Իր զանգակի հարուածը վերջին ծայր ուժգին եղած էր։ Նախ չպատասխանուեցաւ... Ներսէն քանի մը դուռներ յաջորդաբար գոցուեցան. յետոյ դրան մօտ գտնուած բոլորշի լուսամուտի մը ապակիին ետեւէն, որուն վրայ Ռոտոլֆ մեքենաբար յառած էր իր ակնարկը, չփոթ կերպով նշմարեց վախոտ ու մեռելատիպ դէմք մը. չէկ ու ալեծաղիկ մազերու խուխ մը կը պսակէր այս ժանտատեսիլ դէմքը, որ համագոյն երկար մօրուքով մը կ՚աւարտէր։ Այս ուրուականը մէկ րոպէ վերջ աներեւոյթ եղաւ։ Ռոտոլֆ քար կտրեցաւ մնաց։ Թէպէտ այս տեսիլքը շատ կարճ տեւեր էր, սակայն Ռոտոլֆ կարծեց թէ այդ մարդուն դէմքին քանի մը յատկանշական գիծերը ճանչցեր էր։ Իրենց չէկ ու ցից թաւ յօնքերուն տակ ծովագոյն թարշիշի (զմրուխտ) պէս փայլող այդ աչքերը, այդ կապարադոյն գունատութիւնը, այդ նուրբ, կարկառուն, արծուի կտուցին պէս կոր քիթը, որուն ռունգերը այլանդակօրէն լայնցած ու փռացած ըլլալով, ռնգային միջնակորին մէկ մասը ցոյց կուտային, աչքառու կերպով կը յիշեցնէին իրեն Բօլիտօրի անուն մարդ մը, որուն անունը անէծքով յիշեր էր Մըրֆ, Պաուն տը Կրաունի հետ իր

խօսակցութեան միջոցին։ Թէպէտ Ռոտոլֆ տասնըվեց կամ տասնըեօթ տարիէ ի վեր Բօլիտօրին չէր տեսած, սակայն հազարաւոր պատճառներ ունէր զայն չմոռնալու։ Բայց ինչ որ իր յիշատակները կը մոլորեցնէր և այդ երկու անձերուն նոյնութիւնը կասկածի ներքեւ կը ձգէր, սա էր թէ շատ թխադէմ էր այն մարդը, զոր վերագտած կը կարծէր այս չիկամօրուս ու չիկահեր կեղծ բժիշկին անուան ներքեւ։ Եթէ Ռոտոլֆ (ենթադրելով որ իր կասկածները անհիմն չըլլային) չէր զարմանար տեսնելով մարդ մը,— որուն բարձր իմացականութիւնը, անբաւ գիտութիւնը և հազուագիւտ խելքը կը ճանչնար,— որ այս աստիճան վատթարութեան ու թերեւս խայտառակութեան մէջ ինկեր էր, պատճառը սա է որ գիտէր նաեւ թէ այդ հազուագիւտ խելքին, այդ բարձր իմացականութեան և այդ անբաւ գիտութեան տէր անձը իր վրայ կը միացնէր նաեւ այնպիսի խորին չարսրտութիւն մը, այնպիսի անկարգ ընթացք մը, այնպիսի չուայտ միտումներ, և մանաւանդ այնպիսի չնաշխարհիկ պարծենկոտութիւն մը և մարդոց ու իրաց հանդէպ այնպիսի արիւնռուշտ քամահրանք մը, որ իրեն արժանաւոր թշուառութեան մատնուած ըլլալով հանդերձ, կրցեր էր, մանաւանդ պէտք ըսենք, գրեթէ պարտաւորեր էր ամէնէն անպատիւ միջոցներու դիմելու և տեսակ մը գոհունակութիւն զգալու, տեսնելով որ ինք, թէեւ մտքի և գիտութեան ձիրքերով իրապէս նշանաւոր, ընտրած անարգ արհեստը գործելու համակերպած է։ Բայց կը կրկնենք, թէպէտ Ռոտոլֆ առոյգ տարիքին մէջ ճանչցեր էր Բօլիտօրին և թէպէտ այս վերջինը այն ատեն կրնար խաբեբայ բժիշկին տարիքը ունենալ, սակայն այդ երկու անձերուն միջեւ այնպիսի նշանակելի տարբերութիւններ կային որ Ռոտոլֆ յոյժ կը տատամսէր անոնց նոյնութեան վրայ։ Սակայն և այնպէս ըսաւ Պ. Բիբըլէի.

— Միթէ շատ ատեն կա՞յ որ Պ. Պրատամանդի այս տունը կը բնակի։

— Գրեթէ տարի մ՚է, պարոն... Այո, ճիշդ է, իր վարձա-

կալութիւնը Յունուարէն կ'սկսի։ Ճշտապահ վարձակալ մ'է․ ծանր յօդացաւէ մը փրկեց զիս․․․

— Տիկին Բիբըլէ ըսաւ ինծի թէ ինչ ինչ սոսկալի զրոյցներ կը պտըտին եղեր անոր վրայ․․․

— Ձեզի ըսա՞ւ մի․․․

— Անհոգ եղիր, ես գաղտնապահ եմ։

— Լաւ ուրեմն, պարոն, ես այդ զրոյցին չեմ հաւատար, երբեք պիտի չհաւատամ, ամօթխածութիւնս կը պարտաւորէ զիս չհաւատալ,— ըսաւ Պ․ Բիբըլէ կարմրելով և իր նոր վարձակալը առաջնորդելով դէպի վերին յարկը։

Ռոտոլֆ հաստատապէս որոշած ըլլալով լուսաբանել իր կասկածները՝ մանաւանդ որ այս տան մէջ Բօլիտօրիին ներկայութիւնը կրնար զինքը նեղել, և իր ականջին եկած սոսկալի աղաղակին չարագուշակ մեկնութիւն մը տալու տրամադիր կ'զգար ինքզինքը, միտքը դրաւ այդ մարդուն ինքնութիւնը ստուգել և դռնապանին հետեւեցաւ դէպի վերին յարկը, ուր կը գտնուէր իր վարձել ուզած սենեակը։

Օր․ Ռիկօլէդի բնակարանը, որ այս սենեակին կից էր, դիւրաւ կը ճանչցուէր Պ․ Բիբըլէի մահացու թշնամին եղող պատկերհանին մէկ սիրուն ու կնահաճ ընծային շնորհիւ։ Կէս երկոտասնեակ փոքրիկ ու թշեղ Կուպիտոններ, որոնք յոյժ մտացի կերպով նկարուած էին Վաթոյի ոճով, զարդարուն շրջանակի մը շուրջը կը բոլորուէին և այլաբանօրէն կը կրէին մին՝ կարի մատնոց մը, միւսը՝ զոյգ մը մկրատ, երրորդ մը՝ արդուկ մը, չորրորդ մը՝ արդուզարդի հայելի մը․ շրջանակին մէջտեղը, բաց կապոյտ յատակի մը վրայ, վարդագոյն գիրերով կը կարդացուէին․ Օր. Ռիկօլէդ, դերձակուհի: Իսկ ամբողջը շրջանակուած էր ծաղկեպսակով մը, որ դրան բաց կանանչ յատակին վրայ դուրս կը ցայտէր։ Այս հրանալի փոքրիկ նկարն ալ ակներեւ հակապատկեր մը կը կազմէր սանդուղին տգեղութեան հետ։

Ռոտոլֆ, Ալֆրէտի արիւնոտ վէրքերը գրգռելու վտանգը

աչք առնելով, ըսաւ անոր, Օր․ Ռիկօլէդի դուռը ցոյց տալով․

— Ասիկա անտարակոյս Պ․ Գապրիոնի չինածն է։

— Այո, պարոն, յանդգնեցաւ այս դրան ներկը աւրել մերկ տղաքներու այս անվայել ու ձախաւոր նկարներով, զոր ինք Կուպիտոն կ'անուանէ։ Եթէ Օր․ Ռիկօլէդի պաղատանքները և Պրա-Ռուժի ակարութիւնը չըլլային, այդ ամենքը շատոնց քերթած սրբած էի, ինչպէս նաև սա երանգապանակը որ իր վրայ կը կրէ հեղինակէն ոչ նուազ գազան հրէշներ, որոնց մէջտեղը կրնաք տեսնել զինքը իր սրածայր գլխարկով։

Արդարեւ Ռոտոլֆի վարձել ուզած սենեակին դրան վրայ երանգապնակ մը կը տեսնուէր, որուն շուրջը կը բոլորուէին այլանդակ էակներ, անհեթեթ դէմքեր, մտացածին երեւակայութեան մը ծնունդ, որ կրնար պատիւ բերել Գալլօի (նշանաւոր նկարիչ)։

Ռոտոլֆ դռնապանին ետեւէն մտաւ այդ սենեակը, որ բաւական ընդարձակ էր, առջեւը նախասենեակ մը ունէր և երկու պատուհաններով լուսաւորուած էր, որոնք Թանբլ փողոցին վրայ կը նայէին։ Երկրորդ դրան վրայ Գապրիոնի կողմէ նկարուած քանի մը երեւակայածին ուրուականներ կային, զոր Պ․ Ժէրմէն խղճմտութեամբ անվթար պահեր էր։ Ռոտոլֆ այս տան մէջ բնակելու այնպիսի բանաւոր պատճառներ ունէր որ ստիպուած էր վարձել այդ յարկաբաժինը։ Ուստի համեստութեամբ քառասուն սու (2 ֆրանք) տուաւ դռնապանին, և ըսաւ անոր․— Այս սենեակը կատարելապէս կը յարմարի ինծի, աւասիկ կանխավճարը, վաղը կարասիներս կը ղրկեմ ․․․ բայց կը խնդրեմ որ չաւրես սա երանգապնակը, որ շատ ծաղրաշարժ բան մ'է․․․ դուն ալ այնպէս չե՞ս գտներ։

— Այո, պարոն, երբեմն երազիս մէջ կը տեսնեմ որ այս բոլոր գազանները ետեւէս ինկած են․․․ իրենց առաջնորդ ունենալով Գապրիոնը․․․ Երեւակայեցէք թէ ինչպէս կը հալածեն զիս․․․

— Կ'ըմբռնեմ թէ շատ յանձնարարելի ընկերութիւն մը չէ

... բայց, ըսէ՛ ինծի, միթէ պէտք չունի՞մ գլխաւոր վարձակալը, Պրա-Ռուժը տեսնելու:

— Ո՛չ, պարոն, շատ քիչ անգամ հոս կուգայ, այն ալ Պիւռէգ խաթունին կախարդութիւն գործած օրերը... սակարկութիւնը ուղղակի ինծի հետ կը կատարուի միշտ, միայն թէ անունդ պիտի հարցնեմ:

— Անունս Ռօտոլֆ է:

— Ռօտո՞լֆ... ի՞նչեան:

— Պարզ Ռօտոլֆ է, Պ. Բիբըլէ:

— Այդ տարբեր բան է, պարոն, կրկին հարցնելս հետաքրքրութենէ յառաջ չի գար, անուններն ու կամքերը ազատ են:

— Ըսէ տեսնեմ, Պ. Բիբըլէ, միթէ վաղը վայելուչ կ'առնէ՞ որ, իբրեւ նոր դրացի, երթամ հարցնեմ Մօրէլէնց թէ կրնա՞մ բանով մը օգտակար ըլլալ իրենց, քանի որ իմ նախորդս, Պ. Ժէրմէն ես կ'օգնէր անոնց, իր նիւթական միջոցներուն ներած չափով:

— Այո, պարոն, կրնաք ընել. իրաւ է որ ձեր այդ դիմումը մեծ օգտակարութիւն մը պիտի չունենայ իրենց, քանի որ տունէն պիտի հանուին, բայց դարձեալ խրախոյս մը պիտի ըլլայ իրենց: Ցետոյ, կարծես թէ միտքը յանկարծական գաղափար մը եկած ըլլար, Պ. Բիբըլէ գոչեց, խորամանկ ու չարամիտ ակնարկ մը նետելով իր նոր վարձակալին,— հասկցայ, հասկցայ, տոփկա սկիզը մը պիտի ըլլայ, որուն վախճանը պիտի ըլլայ բարի դրացնութեան այցելութիւն մը՝ քովի պզտիկ դրացուհիդ սենեակը:

— Բայց հարկաւ միտք ունիմ այդ այցելութեան:

— Ատոր մէջ չարիք մը չկայ, պարոն, սովորութիւնն այդպէս է, անշուշտ պատուաւորութեան սահմանին մէջ: Եւ ճշմարիտը կ'ուզէ՞ք, վստահ եմ որ Օր. Ռիկօլէդ լսեց թէ սենեակը ուզող կայ եւ ծակէ մը կը լրտեսէ մեզ, որպէս զի մեր վար իջնելը տեսնէ: Բանալին դարձուցած ատենս դիտմամբ աղմուկ պիտի հանեմ. առջեւէն անցած ատենդ դուռն ալ աղէկ մը դիտէ:

Արդարեւ, Ռօտոլֆ նշմարեց որ Վաթօյի Կուպիտոններով շնորհագեղ զարդարուած դուռը կիսաբաց էր, եւ նեղ բացուածքէն տարտամ կերպով տեսաւ վարդագոյն պզտիկ քիթի մը սուր ծայրը եւ վառվռուն հետաքրքիր սեւ աչք մը: Բայց երբ Ռօտոլֆ քայլերը թուլցուց, դուռը մէկէն գոցուեցաւ:

— Զըսի՞ ձեզի թէ մեզ կը լրտեսէր, — կրկնեց դռնապանը. յետոյ յարեց. ներեցէք, պարոն... մթերանոցս պիտի երթամ:

— Ի՞նչ է մթերանոց բառդ:

— Սա եղնարանին վերեւ կայ գաւիթ մը, որուն վրայ կը բացուի Մօրէլեանց ձեղնայարկին դուռը, որուն որմադրուագներէն մէկուն եսին կը գտնուի պզտիկ մութ ծակ մը, ուր մէջ կաշիներս կը պահեմ: Պատը այնքան ձեղքրտուած է որ երբ ծակին մէջ ըլլամ, կրնամ տեսնել զանոնք եւ իրենց ձայները լսել, իբր թէ իրենց մէջ ըլլայի: Մի՛ կարծէք որ զիրենք կը լրտեսեմ, քա՛ւ լիցի... ընդհակառակն... Բայց, ներեցէք, պարոն, երթամ կաշիիս կտորը առնեմ... Եթէ վար իջնելու միտք ունիք, կրնաք իջնել, պարոն. ես ալ կուգամ կը գտնեմ ձեզ:

Եւ Պ. Բիբըլէ ձեղնայարկը տանող շարժուն սանդուղէն սկսաւ իր վերելքը, որ իր տարիքն ունեցող մարդու մը համար շատ վտանգաւոր էր:

Ռօտոլֆ վերջին ակնարկ մը կը նետէր Օր. Ռիկօլէդի դրան վրայ, խորհելով որ այդ դեռատի օրիորդը, հէք Կուալէօզի նախորդ ընկերուհին, անտարակոյս գիտէր Մէդր տ'Էքօլի որդիին մնարանը, երբ լսեց որ վարի յարկի ...
բժիշկին խուցէն մէկը դուրս ելաւ. կնոջ մ...
ուածքը ճանչցաւ, եւ մետաքսեայ շրջազգ...
զանազանեց: Ռօտոլֆ պահ մը կանգ ...
թեամբ: Երբ այլեւս բան մը չլսեց, ...
բորդ յարկը հասաւ, սանդուղին վ...
վրայ թաշկինակ մը տեսնելով եւ առա...
տարակոյս կը վերաբերէր Բօլիտօրիի ...

կնոջ ։ Ռօտոլֆ նրբագաւիթը լուսաւորող նեղ պատուհաններէն մէկուն մօտեցաւ և քննեց այս թաշկինակը, որուն բոլորտիքը փառաւոր ժանեակներով զարդարուած էր ։ Անոր անկիւններէն մէկուն վրայ բանուած էին Լ և Ն տառերը, և դքսական թագ մը կը կրէին իրենց վրայ ։ Այս թաշկինակը բառին կատարեալ իմաստով թրջած էր արցունքով ։ Եւ Ռօտոլֆի առաջին մտածութիւնը եղաւ փութալ, որպէս զի թաշկինակը կարենայ ետ տալ կորսնցնող կնոջ. բայց խորհեցաւ թէ իր ձեռնարկը թերևս այս պարագային անվայել հետաքրքրութեան մը վերագրուէր ։ Ուստի պահեց զայն, և այսպէս խորհրդաւոր և անտարակոյս չարագուշակ տարփանքի մը հետքերուն վրայ գտնուեցաւ ակամայ ։ Երբ դռնապանուհիին դրան առջև հասաւ, ըսաւ անոր.— Միթէ հիմա կին մը վար իջա՞ւ

— Ո՛չ, պարոն. իջնողը գեղեցիկ տիկին մ'էր բարձրահասակ և նրբակազմ. դէմքը սև քօղով մը ծածկուած էր ։ Պ. Պրատամանդիի սենեակէն դուրս կ'ելլէր... Փոքրիկ Թօրթիյարը կառք մը բերելու գացած էր որուն մէջ նստաւ տիկինը... Ինծի համար զարմանալին սա է որ այդ փոքրիկ լակոտ կառքին ետին նստաւ, թերևս տեսնելու համար թէ ո՞ւր կ'երթար այդ տիկինը, որովհետև անծեղի մը պէս հետաքրքիր և աքիսի մը պէս աշխոյժ է, թէև ոտքը կաղ է ։

«Ուրեմն, խորհեցաւ Ռօտոլֆ, այդ կնոջ անունն ու հասցէն անտարակոյս պիտի իմանայ այս խաբեբայ բժիշկը, եթէ իրօք ապսպրած էր Թօրթիյարի որ անծանօթ կնոջ ե[illegible]թայ ։»

— Լաւ ուրեմն, պարոն, սենեակը գործերնուդ կը յար[illegible]ուց դռնապանուհին

[illegible] յարմարի. վարձեցի, և վաղը կարա[illegible]

[illegible]է ձեզ, մեր դրան առջևէն անցած ըլ[illegible]ն ։ Պատուաւոր վարձկալ մ'ալ պիտի

— Կը յուսամ, տիկին Բիբըլէ ։ Արդէն համաձայնած ենք որ տանս հոգատարութիւնը պիտի ստանձնես ։ Վաղը կարասիներս պիտի բերեն, և ես ալ սենեակիս կահաւորման վրայ անձամբ հսկելու պիտի գամ ։

Ռօտոլֆ դուրս ելաւ ։ Թամբլ փողոցի այս տան տուած այցելութեան արդիւնքը բաւական կարևոր եղեր էր, թէ՛ իր գտնել ուզած գաղտնիքին լուծման համար և թէ՛ այն ազնիւ հետաքրքրութեան համար որով բարիք գործելու և չարիքները արգիլելու առիթ կը փնտռէր ։

Այս արդիւնքը հետևեալն էր ։

Օր. Ռիկօլէդ ի հարկէ գիտէր Մէգր տ'էքօլի զաւկին՝ Ֆրանսուա Ժէրմէնի նոր բնակարանը ։ Դեռատի կին մը, որ ինչ ինչ երևոյթներու նայելով, դժբախտաբար տ'Արվիլ մարքիզուհին կրնար ըլլալ, յաջորդ օրուան համար, հրամանատուին [illegible] ժամադրութիւն մը, որ թերևս զինքը յաւէտ ի կորուստ պիտի [illegible]... և ինչպէս ըսինք, Ռօտոլֆ շատ մը պատճառներով, [illegible] մը կը տածէր Պ. տ'Արվիլի նկատմամբ, որուն [illegible] ու պատիւը այնքան դժնդակ կերպով վտանգուած էր [illegible] ։ Պարկեշտ ու աշխատասէր արհեստաւոր մը, [illegible] թշուառութեան մը ներքև ընկճուած, իր [illegible] հետ փողոց պիտի նետուէր Պրա-Ռուժի միջոցաւ ։

Վերջապէս Ռօտոլֆ ակամայ երևան հաներ էր [illegible] արկածի մը քանի մը հետքերը, որուն գլխաւոր գերակատարներն էին խաբեբայ Սէզար Պրատամանդըն (թերևս Բօլ[illegible]րին) և կին մը, որ ըստ երևոյթին ամենաբարձր ընկերութեան կը պատկանէր ։

Ասկէց զատ, Շուէդ, որ նոր ելեր էր հիւանդանոցէն, ուր մտեր էր Այրիներու ծառուղիին տեսարանէն ետքը, կասկածելի յարաբերութիւններ ունէր Պի[illegible] խաթունին հետ, այն բախտասաց և գրաւի վրայ փոխատու հարցակին հետ, որ երկրորդ յարկը կը բնակէր ։

Այս զանազան տեղեկութիւնները քաղելէ վերջ, Ռօտոլֆ

իր բնակարանը դարձաւ, Բլիւմէ փողոց, և յաջորդ օրուան թղթոց ժամը Ֆէրրան նօտարին տալիք այցելութիւնը։

Ինչպէս յայտնի է, նոյն իրիկունն իսկ Ռօտոլֆ մեծ պարահանդէսի մը պիտի երթար *** ի դեսպանատունը։

Այս նոր պատմին մէջ մեր դիւցազնին հետևելէ առաջ, յետահայեաց ակնարկ մը նետենք Թօմի և Սառայի վրայ, որոնք այս պատմութեան կարևոր անձնաւորութիւններէն են։

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

ԹՕՄ ԵՒ ՍԱՌԱ

ՍառաՄ էյդլն, որ [illegible] Մաք Կրէկոր կոմսին այրին էր, երեսունըվեց երեսուն[illegible] տարեկան, սկովտացի [illegible] կամ ընտանիքէ մը կը [illegible] էր, և դիւցազնեակ ազնուական [illegible] Ռնթերի գեղեցկութեամբ [illegible] սեպուհի մը [illegible] [illegible] տարեկան որբ մնացած ըլլալով, իր տուած և [illegible] [illegible] Թօմ Սէյ[illegible] [illegible] եղբօր հետ Սկովտիայէն մեկնած էր։ [illegible] Սկովտացի պառաւ մը, իր անհեթեթ դուշա[illegible] Սառայի երկու գլխաւոր մոլութիւնները— [illegible] և փառասիրութիւն — գրեթէ քիմարարար [illegible] [illegible] մոլորած և անհաւատալի յամառութեամբ մը [illegible] առր թէ ամենաբարձր փառքերու — և ինչո՞ւ [illegible] արչսել — մինչև իսկ վեհապետական ճակատագրի մը պիտի ժամանար . . . Դեռատի Սկովտուհին հուսկ ուրեմն հաստատապէս հաւատացեր էր իր սնոտի դուշակութիւններուն, և իր փառասէր հաւատքը զօրացնելու համար անդադար խոյալի կը [illegible] թէ հարցուկ մ'ալ թագ մը խոստացեր էր այն գեղանի և ազնիւ գաղթածինին, որ օր մը Ֆրանսայի գահուն վրայ բազմեցաւ և իր շնորհալի ու բարեմոյն ձիրքերուն շնորհիւ թագուհի եղաւ, ինչպէս ուրիշներ թագուհի կ'ըլլան ծնունդեան և վեհափառութեան շնորհիւ։

Տարօրինա՛կ բան։ Սէյդլն, որ իր քրոջ չափ մնապաշտ էր, անոր քիմարական յոյսերը կը քաջալերէր, և հաստատապէս որոշած էր իր կեանքը նուիրել Սառայի երազին իրականացման, . . . այս չլայսուցիչ որքան անմիտ երազին։ Սակայն և այնպէս քոյր ու եղբայր այնքան կոյր և բթամիտ չէին որ լեռնակեաց պառաւին դուշակութեանց ճշտիւ հաւատ ընծայէին և բացարձակապէս աչք անկէին առաջնակարգ գահու մը, երկրորդական թագաւորութիւնները կամ տիրող իշխանապետութիւնները արհամարհելով։ Ոչ, բաւական էր որ գեղանի Սկովտուհին օր մը իր խրոխտ ճակտին վրայ կրէր վեհապետական թագ մը, անտարբեր ամոլը աչք պիտի գոցէր այս թագին կարևորութեան վրայ։ Սէյդլն, Սկովտիայէ մեկնած պահուն, 1819 տարւոյ Կօտայի տարեցոյցին օգնութեամբ յօրինեց տեսակ մը համայնացոյց պատկեր, որուն մէջ տարիքի կարգով կ'երևէին Եւրոպայի բոլոր ամուսնացու թագաւորներն ու բարձրապատիւ արքայազունները . . . Եղբօր ու քրոջ փառասիրութիւնը թէպէտ յոյժ անհեթեթ, սակայն ամօթալի միջոցներէ զերծ էր։ Սէյդլն Սառայի պիտի օգնէր, ամուսնական թակարդը լարելու և ոսկէ թագակիր-գլուխ մը որսալու համար։ Բոլոր խորամանկութեանց և դաւերուն պիտի մասնակցէր, այս արդիւնքը ձեռք բերելու համար։ Այլ սակայն նախամեծար պիտի համարէր իր քոյրը սպաննել մանաւանդ քան թէ իշխանի մը սիրուհին տեսնել զայն, մինչև իսկ եթէ ապահով ըլլար թէ յետոյ ամուսնութեամբ պիտի փրկուէր իր պատիւը։

Կօտայի տարեցոյցին մէջ կատարուած խուզարկութեանց հետևանօք Սէյդլնի և Սառայի պատրաստած ամուսնական ցուցակը գոհացուցիչ երևցաւ։ Գերմանական Դաշնակցութիւնը կը հայթայթէր մանաւանդ գահաժառանգ երիտասարդներու ստուար թիւ մը։ Սէյդլն քաջ գիտէր թէ ո՛րչափ դիւրին էր գերմանական անտոհվիկ կոչուած ամուսնութիւնը, սակայն ամուսնութիւն մը օրինաւոր, որուն պիտի համակերպէր իր քրոջ համար, եթէ ուրիշ ճար չմնար։ Ուստի իրենց

միջեւ որոշեցին նախ Գերմանիա երթալ, ուր փնտռելու համար։

Եթէ այս ծրագիրը անհաւանական, այս յօյսերը անմիտ համարուին, նախ պիտի պատասխանենք թէ սանձարձակ փառասիրութիւն մը, որ սնապաշտ հաւատքով մ՚ալ չափազանցուած է, իր դիտումներուն մէջ շատ քիչ անգամ չափաւոր կ՚ըլլայ, և միշտ անկարելին փորձելու կը ձգտի։ Սակայն եթէ ինչ ինչ ժամանակակից իրողութիւններ ի նկատ առնենք, վեհապետներու և հպատակուհիներու միջեւ կնքուած օգոստափառ ու պատկառելի ամուսնութիւններէն սկսեալ մինչեւ Օր. Պէնկլոպէի և Քարուլի իշխանին սիրահարական ոդիսականը, չենք կրնար յաջողութեան ո և է հաւանականութիւն զլանալ Սառայի և Սէյդընի երեւակայական խորհուրդներուն։ Ցորենք նաեւ թէ Սառա իր հրաշալի գեղեցկութեան կը միացնէր հազուագիւտ յարմարութիւն մը՝ այլազան տաղանդներու, և հրապուրելու մեծ զօրութիւն մը ունէր, որ շատ վտանգաւոր էր, մանաւանդ որ թէեւ երեւութապէս վեհանձն, եռանդուն և խանդակաթ բնաւորութիւն մը ունէր, սակայն ի բնէ անզգայ ու խիստ հոգի մը, ճարտար ու չարամանգ միտք մը, խորախորհուրդ կեղծիք մը և յամառ ու սէգ նկարագիր մը ունէր։ Իր կազմուածութիւնն ևս նենգամէտ էր ֆիզիքապէս նոյնքան ալ բարոյապէս։ Իր մեծ ու սեւ աչքերը, որ երեբոսի պէս սեւաթոյր յօնքերուն ներքեւ մերթ հրացայտ և մերթ նուաղուն էին, հեշտասիրութեան տրփինները կրնային կեղծել... և սակայն սիրոյ հրատապ թախիծները երբեք պիտի չկարենային բաբախել տալ անոր սառն կուրծքը. սրտի կամ զգայարանքներու ոչ մէկ յանկարծահաս սարսուռ երբեք պիտի չկարենար խանգարել այս խորամանկ, անձնապաշտ և փառասէր կնոջ անողոք հաշիւները։ Երբ Սկովտիայէ Եւրոպա հասաւ, իր եղբօր խորհուրդներուն անսալով, չուզեց իր ձեռնարկները սկսիլ, ժամանակ մը Բարիզ բնակելէ առաջ, ուր կը փափաքէր իր դաստիարակութիւնը յղկել և իր բրիտանական բրտութիւնը ամոքել,

Բարիզի վայելչասէր, հաճոյալի, ազատամիտ և ճաշակասէր ընկերութեան հետ յարաբերութեան մտնելով։ Անգլիոյ դեսպանուհիին մէկ քանի յանձնարարական նամակներուն և բարեացակամ հովանաւորութեան, ինչպէս նաեւ ծերունի տ՚Արվիլ մարքիզին պաշտպանութեան շնորհիւ, որ Թօմի և Սառայի հայրը Անգլիոյ մէջ ճանչցեր էր, Սառա Բարիզի լաւագոյն և ամենաբարձր ընկերութեան մէջ մուտք գործեց։

Կեղծող, պաղ ու խորամանկ կիները հիանալի արագութեամբ կ՚իւրացնեն իրենց նկարագրին ամէնէն ներհակ լեզուն ու շարժուձեւերը, քանի որ իրենց վրայ ամէն ինչ արտաքին երեւոյթ, կեղծիք, շպար, ջնարակ, կեղեւ է, քանի որ գիտեն թէ երբ իրենց դիտումները հասկցուին, ի կորուստ պիտի մատնուին։ Անձնապահութեան տեսակ մը բնազդի շնորհիւ, որով օժտուած են, բարոյական ծպտումի բովանդակ կարեւորութիւնը կ՚ըմբռնեն, և կատարեալ կատակերգակի մը չափ արագութեամբ և անվրէպ վարպետութեամբ դէմք ու դիմակ կը փոխեն... Ըսել կ՚ուզենք թէ Սառա վեց ամիս Բարիզի մէջ բնակելէ վերջ աշխարհի ամէնէն աւելի բարիզեան Բարիզուհիին հետ պիտի կրնար մրցիլ իր շնորհագեղ ու խայթող խելքով, իր հրապուրիչ զուարթութեամբ, իր պարզամիտ պչրանքութեամբ և իր զգաստ ու միանգամայն սիրավառ նայուածքին սիրագրգիռ միամտութեամբ։

Սէյդըն իր քոյրը այսպէս բաւական սպառազինուած գտնելով, անոր հետ Գերմանիա ուղեւորեցաւ, շատ մը պատուական յանձնարարականներով։ Գերմանական Դաշնակցութեան այն առաջին Պետութիւնը, որ Սառայի ուղեգիծին վրայ կը գտնուէր, Կերօլշդայնի մեծ-դքսութիւնն էր, որ Կօթայի 1819 տարւոյ դիւանագիտական ու անխախտ տարեցոյցին մէջ սապէս նշանակուած էր.

Ա Զ Գ Ա Բ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

Եւրոպայի վեհապետներուն ու իրենց գերդաստաններուն

. . . .

ԿԵՐՕԼՇՏԱՅՆ

«Մեծ-դուքս ՄԱՔՍԻՄԻԼԻԷՆ ՌՕՏՕԼՖ, 1764 Դեկտ. 10: Կը յաջորդէ իր հօր, ՇԱՌԼ-ՖՐԵՏԵՐԻԿ-ՌՕՏՕԼՖԻ, 1785 Ապրիլ. 21ին:— 1808ին այրի կը մնայ ՊՈՒՐԿԸԼԷՆԻ իշխան ԺԱՆ-ՕԿԻՒՍԴԻ դուստր ԼՈՒԻԶ ԱՄԷԼԻէ:

«Որդի.— ԿԻՒՍՏԱՎ-ՌՕՏՕԼՖ, 1803 Ապրիլ. 17ին ծնած:

«Մայր.— մեծ դքսուհին ԵՈՒՏԻԹ, ժառընկալ այրի մեծ-դուքս ՇԱՌԼ-ՖՐԵՏԵՐԻՔ-ՌՕՏՕԼՖԻ, 1785 Ապրիլ 21:

Սէյտըն, քիչ շատ ողջմտութեամբ, իր ցուցակին վրայ նախ արձանագրեր էր ամէնէն դեռատի իշխանները, որոնց աչք կը տնկէր իբրև քեռայր, խորհելով որ դեռահաս երիտասարդները աւելի դիւրաւ կը հրապուրուին քան չափահաս մարդիկ: Մընաց որ, ինչպէս ըսինք. եղբայր և քոյր մասնաւորապէս յանձնարարուած էին Կերօլշտայնի տիրող մեծ-դուքսին, ծերունի տ'Արվիլ մարքիզին կողմէ, որ ամէն մարդու պէս զարնուած էր Սառայի, որուն գեղեցկութեան, շնորհալից վայելչութեան և մանաւանդ հիանալի բնաւորութեան վրայ սքանչանալէ չէր յագենար: Անօգուտ է ըսել թէ Կերօլշտայնի մեծ-դքսութեան ժառանգականն էր Կիւստավ Ռոտոլֆ, որ հազիւ տասնութ տարեկան էր երբ Թօմի ու Սառա իր հօր ներկայացուեցան: Դեռատի Սկովտուհիին ժամանումը նշանաւոր դէպք մը եղաւ գերմանական այս արքունիքին մէջ, որ ի բնէ խաղաղ, պարզ, լուրջ և գրեթէ նահապետական էր: Մեծ-դուքսը, ամենաընտիր մարդ, իր պետութիւնը կը կառավարէր իմաստուն հաստատակամութեամբ և հայրական բարութեամբ: Այս իշխանապետութեան պէս բարգաւաճ երկիր մը

չկար թէ՛ նիւթապէս և թէ՛ բարոյապէս: Իր աշխատասէր և լուրջ, ժուժկալ ու բարեպաշտ ժողովուրդը Գերման նկարագրին տեսլական տիպարն էր: Այս ազնիւ և պատուական մարդիկ այնպիսի մեծ երանութիւն մը կը վայելէին և իրենց վիճակէն այնքան լիովին գոհ էին որ մեծ-դուքսին լուսամիտ հոգածութիւնը շատ դժուարութիւն չկրեց զանոնք սահմանադրական նորաձեւութիւններու մնամոլութենէն զգուշացնելու համար: Իսկ նորանոր գիւտերու և գործնական գաղափարներու գալով, որոնք փրկարար ազդեցութիւն մը կրնային ունենալ իր ժողովուրդին բարօրութեան և բարոյականին վրայ, մեծ-դուքսը անոնց մասին տեղեկութիւններ կը քաղէր և ընդհուպ կը գործադրէր զանոնք, քանի որ Եւրոպայի տէրութեանց մօտ իր ունեցած դեսպանները գրեթէ ուրիշ պաշտօն չունէին բայց եթէ իրենց վեհապետը իրազեկ ընել գիտական ու արհեստական նորանոր յառաջդիմութեանց, հանրային օգտակարութեան տեսակէտով:

Ինչպէս արդէն ըսինք, մեծ-դուքսը սէր և երախտագիտութիւն միանգամայն կ'զգար ծերունի տ'Արվիլ մարքիզին նկատմամբ, որ 1815ին անհուն ծառայութիւններ մատուցած էր իրեն. ուստի այս վերջնոյն յանձնարարականին շնորհիւ է որ Սառա և իր Սէյտըն եղբայրը Կերօլշտայնի արքունիքին մէջ գտան մասնաւոր և յոյժ սիրալիր ընդունելութիւն մը:

Իր հասնելէն տասնըհինգ օր ետքը, դեռատի Սկովտուհին, որ հետազննին նուրբ միտքով մը օժտուած էր, մեծ-դուքսին հաստատ, ուղղամիտ և սրտաբաց նկարագիրը դիւրաւ ըմբռնեց: Զաւակը հրապուրելէ առաջ, ինչ որ անվրիպելի էր, իմաստնաբար ուզեց հօրը տրամադրութիւնները առնուլ: Թէպէտ մեծ-դուքսը կաթոգին կը սիրէր իր զաւակը, բայց Սառա շատ չանցած համոզուեցաւ թէ այս գորովագութ հայրը երբեք հաճութիւն պիտի չտար այնպիսի ամուսնութեան մը, զոր իր որդւոյն համար անյարմար կը դատէր, և այս ո՛չ թէ հպարտութեամբ, այլ գիտակցութեամբ, բանականութեամբ և ար-

ժանապատուութեամբ : Արդ , այսպիսի ազդու նկարագրի տէր մարդ մը , որ որչափ խանդաղատ ու բարի , նոյնչափ ալ հաստատակամ ու կորովի էր , իր խղճին , բանականութեան , և արժանապատուութեան դպչող ո և է բանի առջև երբեք չի զիջանիր : Սառա , այս գրեթէ անյաղթելի արգելքներուն հանդէպ , պահ մը միտում ունեցաւ իր ձեռնարկէն հրաժարելու , բայց միւս կողմէ խորհելով թէ Ռոտոլֆ դեռ շատ երիտասարդ էր և թէ ընդհանրապէս անոր հեզութիւնը , բարութիւնը և վեհերոտ ու միանգամայն եռանդուն նկարագիրը կը գովէին , կարծեց թէ դեռատի իշխանը թոյլ ու փափկամիտ էր , հետևապէս իր խորհուրդին և յոյսերուն մէջ յարատևեց :

Այս առթիւ , իր ընթացքը և եղբօրը ընթացքը հնարամտութեան գլուխ գործոց մը եղան : Դեռատի աղջիկը ամէնուն սիրտը գրաւեց , և մանաւանդ այն անձերուն , որոնք կրնային նախանձիլ իր առաւելութեանց վրայ : Մոռացութեան տուաւ իր գեղեցկութիւնը , իր չնորհափայլ վայելչութիւնը , համեստ պարզամտութեամբ մը վարագուրելով զանոնք : Շատ չանցած , ոչ միայն մեծ-դուքսին աչքին լոյսը դարձաւ , այլ և անոր մօրը , մեծ-դքսուհի Եուտիթի , որ իր յիսուն տարեկան հասակին հակառակ կամ պատճառաւ խենդի պէս կը սիրէր ինչ որ ծաղկահասակ էր ու գեղեցիկ : Սառա ու իր եղբայրը քանիցս իրենց մեկնումին վրայ խօսեցան : Կերոլշդայնի վեհապետը երբեք չուզեց հաւանութիւն տալ , և որպէս զի երկու Սկովտացիները բոլորովին իր քով վար դնէ , Սէյդըն օվ Հալպըրի պաշտօնէն խնդրեց որ առաջին ախոռապետի թափուր պաշտօնը ընդունի , և Սառայի ալ աղերսեց որ չբաժնուի Եուտիթ մեծ-դքսուհիէն , որ նոյնպէս չէր կրնար զատուիլ իրմէ : Շատ մը վարանումներէ ետքը , որոնց դէմ ամենազօրաւոր ազդեցութիւններ , կը հակառակէին , Սառա և Սէյդըն ընդունեցին այս փայլուն առաջարկները և հաստատուեցան Կերոլշդայնի արքունիքին մէջ , ուր երկու ամիսէ ի վեր հասած էին :

Սառա , որ քաջ երաժշտագէտ մ՚էր , հին վարպետներու և մանաւանդ Կլիւքի համար մեծ-դքսուհիին ունեցած

ճաշակը գիտնալով , նոյն երաժշտապետին գործերը բերել տուաւ , և պառաւ իշխանուհին դիւթեց իր անսպառ հաճոյակատարութեամբ և ա՛յն նշանաւոր տաղանդով , որով անոր առջև կ՚երգէր նոյն հին եղանակները , որ այնքան պարզ ու արտայայտիչ գեղեցկութիւն մը ունէին : Սէյդըն ալ իր կողմէ կրցաւ շատ օգտակար ըլլալ իրեն յանձնուած պաշտօնին մէջ : Քաջ կը հասկնար ձիերէն . կարգապահ և հաստատամիտ էր : Քիչ ժամանակի մէջ լիովին այլափոխեց մեծ-դուքսին ասպաստաններուն սպասարկութիւնը , զոր գրեթէ կազմալուծեր էին անփութութիւնն ու աւանդամոլութիւնը :

Քոյր ու եղբայր , շատ չանցած , հաւասարապէս սիրելի հանդիսացան այս արքունիքին մէջ , ամէն մեծարանք ու փայփայանք վայելելով , քանի որ սիրոյ նախամեծար համարածը պարտաւոր են պատուելու նաև իր ստորակարգեալները : Մնաց որ Սառա , իր ապագայ ծրագիրներուն համար , ամէն կողմ նեցուկներու պէտք ունէր , և այս մտօք իր հնարամիտ հրապոյրը կը գործածէր իրեն կուսակիցներ ճարելու համար : Իր կեղծաւորութիւնը , ամէնէն հրապուրիչ ձևերն առնելով , դիւրաւ խաբեց այս ուղղամիտ Գերմանուհիներուն մեծ մասը և ընդհանուր համակրութիւնը շատ չանցած նուիրագործեց մեծ-դուքսին տարապայման բարեացակամութիւնը :

Ահա այսպէս մեր ամոլը Կերոլշդայնի արքունիքին մէջ հաստատուեցաւ , ամէն փառք ու պատիւ վայելելով , և այս առթիւ Ռոտոլֆի խօսքն անգամ չեղաւ : Բարեբաստիկ դիպուածով մը , Սառայի ժամանումէն քանի մը օր ետքը , Ռոտոլֆ թիկնապահի մը և հաւատարիմ Մըրֆի հետ մեկներ էր քաղաքի մը զօրքերը աչքէ անցունելու : Այս բացակայութիւնը , որ կրկնապէս նպաստաւոր էր Սառայի խորհուրդներուն : ազատ թողուց զայն , որպէսզի իր նիւթած դարանին գլխաւոր լարերը ուղածին պէս պատրաստէ առանց նեղուելու երիտասարդ իշխանին ներկայութենէն , որուն չափազանց ակներև հիացումը կրնար մեծ-դուքսին կասկածները արթնցնել : Ընդհակառակը , իր որդւոյն բացակայութեան առեն , մեծ-դուքսը մտքէն անգամ

չմնցուց թէ իր ընտանիքին մէջ ընդունած էր հազուագիւտ և չքնաղ իմացականութեան տէր դեռատի աղջիկ մը, որ ամէն օր ու ամէն ժամ Ռոտոլֆի հետ պիտի գտնուէր։

Սառա ի ներքուստ անզգած մնաց այս սրտայոյզ ու վեհանձն ընդունելութեան և այն ազնիւ վստահութեան հանդէպ որով ընդունուած էր այս վեհապետական ընտանիքին ծոցը։ Ոչ դեռատի աղջիկը ոչ ալ իր եղբայրը իրենց չար դիտաւորութիւններէն ետ չկեցան. այս խաղաղ ու երջանիկ արքունիքին մէջ գիտակցաբար յուզում և վիշտ բերելու եկած էին։ Պաղարեամբ կը հաշուէին հաւանական արդիւնքներն այն ցաւագին երկպառակութեան, զոր մինչեւ այն ատեն գորովագին սիրով միացած հօր մը և իր զաւկին միջեւ պիտի սերմանէին։

. . . .

Այժմ յետահայեաց ակնարկ մը նետենք Ռոտոլֆի առաջին տարիներուն վրայ։ Իր մանկութեան ատեն, խիստ տկար կազմուածք մը ունէր։ Իր հայրը սա այլանդակ խորհրդածութիւնն ըրաւ. անգլիացի գիւղաբնակ ազնուականները առհասարակ նշանաւոր են իրենց կորովի առողջութեամբ։ Այս առողջութեան գլխաւոր շարժառիթն է անոնց ֆիզիքական պարզ և չարքաշ դաստիարակութիւնը, որ անոնց կորովը կը զարգացնէ։ Ռոտոլֆ կիներու ձեռքէն հեռանալու է. իր խառնուածքը փափուկ է. թերեւս այս տղան անգլիացի ագարակապանի մը զաւակին պէս ապրելու վարժեցնելով զօրացնեմ իր կազմութիւնը։

Մեծ-դուքսը Անգլիայէն բերել տուաւ Ռոտոլֆի մարմնական դաստիարակութիւնը վարելու կարող արժանաւոր ու ձեռնհաս մարդ մը։ Սըր Ուոլթըր Մըրֆ, որ Եօրքշայրի գիւղաբնակ ազնուականի հսկայական տիպարն էր, այս կարեւոր պաշտօնը ստանձնեց։ Երիտասարդ իշխանին տուած ուղղութիւնը համապատասխանեց մեծ-դուքսին տեսութիւններուն։ Մըրֆ ու իր աշակերտը քանի մը տարի հիանալի ագարակ մը բնակեցան, որ դաշտերու և անտառներու մէջտեղը կը

գտնուէր Կերոլշդայն քաղաքէն քանի մը փարսախ հեռու և յոյժ նկարագեղ ու առողջարար դիրք մը ունէր։ Ռոտոլֆ, արքունի սովորութիւններէ ազատ, Մըրֆի հետ իր հասակին յարմար երկրագործական աշխատութիւններու պարապելով. դաշտային ժուժկալ, առնական և կանոնաւոր կեանք մը վարեց, իբրեւ հաճոյք և իբրեւ զբօսանք վայելելով բուռն մարզանքներ, ինչպէս գօտեմարտութիւն, կռփամարտութիւն, ձիավարժութիւն և որսորդութիւն։ Մարգագետիններու, անտառներու և լեռներու մաքուր օդը ծծելով, կարծես շուտ մը կերպարանափոխ եղաւ, և մատղաշ կաղնիի մը պէս կորովի կերպով աճեցաւ։ Իր հիւանդագին գունատութիւնը փարատեցաւ և երեսը սկսաւ քաջառողջութեան գոյնով փայլիլ։ Թէպէտ միշտ նրբակազմ և ջիղուտ էր, սակայն ամենադժնդակ յոգնութիւններէ յաղթական դուրս ելաւ։ Ճարպիկութիւնը, կորովը, քաջասրտութիւնը դնդերային ուժի պակասը լրացուցին, որով քիչ ատենէն կարող եղաւ յաջողութեամբ մրցիլ իրմէ շատ աւելի տարիքոտ երիտասարդներու հետ։ Այն ատեն գրեթէ տասնըհինգ կամ տասնըվեց տարեկան էր։

Իր ուսումնական դաստիարակութիւնը, մարմնական կրթութեան տրուած նախապատուութեան պատճառաւ ի հարկէ թերի մնացեր էր։ Ռոտոլֆ շատ քիչ բան գիտէր։ Բայց մեծ-դուքսը իմաստնաբար կը խորհէր թէ մարդուս մտքէն շատ բան խնդրելու համար, պէտք է որ միտքն ալ ֆիզիքական ուժ գտնէ հզօր կազմութենէ մը։ Ահա այն ատեն մտային կարողութիւնները, թէպէտ քիչ մը ուշ կ'արգասաւորին կրթութեամբ, սակայն արագ և զգալի արդիւնքներ կ'ընծայեն։ Բարեսիրտ Ուոլթըր Մըրֆ գիտուն չէր. քանի մը նախնական ծանօթութիւններ միայն կրցաւ աւանդել Ռոտոլֆի։ Սակայն ոչ ոք իրմէ աւելի ձեռնհաս էր իր աշակերտին ներշնչելու արդարութեան, ուղղամտութեան ու վեհանձնութեան գիտակցութիւնը, ինչպէս նաեւ գձձութեան, վատութեան և ապերախտութեան դէմ սոսկումը։ Բարիին նկատմամբ տածուած այս կորովի հիացումները, չարին դէմ զգացուած այս

ատելութիւնները յաւէտ արմատացան Ռոտոլֆի հոգիին մէջ։ Ասպա իրաւ է որ կիրքերու մրրիկը ուժգնապէս սասանեց այս սկզբունքները, սակայն երբեք չկրցաւ անոր սիրտէն իսպառ խլել… Կայծակը կը զարնէ, կը փեռեկէ, կը խորտակէ խորատունկ ծառ մը, բայց աւիշը միշտ կ'եռայ անոր արմատներուն մէջ, և շատ չանցած անթիւ անհամար կանանչ ճիւղեր կ'ընձիւղին այդ չոր կարծուած կոճղէն։ Ուրեմն Մերֆ, եթէ կարելի է այսպէս ըսել, մարմինի և հոգիի առողջութիւնը ջամբեց Ռոտոլֆի։ Կորովի, դիւրաշարժ, յանդուգն, ու խիզախ ըրաւ զայն, համակիր բարիին և օգտակարին, հակակիր չարին և վնասակարին։ Իր դաստիարակի գործը այսպէս հիանալի կերպով ի գլուխ հանելէ վերջ, անգլիացի ազնուականը անձնական կարեւոր շահերու պատճառաւ, պարտաւորեցաւ Անգլիա ուղեւորել ժամանակի մը համար, յետին տրտմութեան մատնելով Ռոտոլֆը որ կաթոգին կ'ը-սիրէր զինքը։

Մեծ-դուքսը, իր զաւկին առողջութեան վրայ ապահովուելէ վերջ, լրջօրէն մտածեց այս սիրեցեալ տղուն մտաւոր կրթութեան վրայ։ Սեզար Բօլիտորի անուն աբբայ մը, որ անուանի բանասէր, նշանաւոր բժիշկ, ներհուն պատմաբան, և բնական ու չափական գիտութեանց հմուտ գիտնական մ'էր, պաշտօն ստանձնեց մշակելու, արգասաւորելու այս հարուստ այլ կոյս հողը, զոր Մերֆ այնքան կատարեալ կերպով պատրաստած էր։ Այս անգամ մեծ-դուքսը ձախող ընտրութիւն մ'ըրաւ. կամ մանաւանդ իր կրօնասիրութիւնը չարաչար խաբուեցաւ այն անձէն որ իրեն ծանօթացուց նոյն աբբան և իրեն ընդունել տուաւ զայն իբրեւ դաստիարակ երիտասարդ իշխանին։ Ամբարիշտ, խաբեբայ, կեղծաւոր, խորամանկութեամբ և ճարպիկութեամբ թրծուած անձ մը, որ ամէնէն վտանգաւոր անբարոյականութիւնը և ամէնէն ահարկու թերահաւատութիւնը թաքուն կը պահէր խստաբարոյ կեղեւի մը ներքեւ։ Մարդիկը քաջ կը ճանչնար, կամ մանաւանդ մարդկութեան ամէնէն յոռի կողմերը, ամէնէն ամօթալի կիրքերը փորձով

ուսումնասիրած էր. հետեւապէս Բօլիտորի աբբան երիտասարդի մը համար ամէնէն գարշելի Մենտորն (առաջնորդ) էր։

Ռոտոլֆ յետին ցաւով լքանելով այն անկախ ու վառվռուն կեանքը, զոր մինչեւ այն ատեն վարեր էր Մերֆի մօտ, որպէս զի երթայ գիրքերու վրայ աժգուն և իր հօր պալատին արարողական սովորութիւններուն հպատակի։ Նախ սաստիկ ատելութիւն մը զգաց աբբային դէմ, եւ ատիկա շատ բնական էր։ Իր աշակերտէն բաժնուած ատեն, հէք Մերֆ իրաւամբ բաղդատեր էր զայն վայրի ու մատղաշ մտրուկի մը հետ, շնորհագեղ ու խանդավառ զոր կը հեռացնէին դալարագեղ մարգագետիններէ, —ուր կայտառեր էր ազատ ու զուարթ, — որպէս զի տանին ենթարկեն սանձին ու կարթին, և իրեն չափաւորել և օգտակարապէս գործածել սորվեցնեն այն ոյժերը զոր մինչեւ այն ատեն գործածեր էր ըստ հաճոյս վազվռտելու և խայտալու։ Ռոտոլֆ նախ սկսաւ յայտարարել Բօլիտորի թէ ուսման համար ոեւէ կոչում չէր զգար իր մէջ, թէ ամէն բանէ առաջ պէտք ունէր իր թեւերն ու սրունքները հրահանգելու, դաշտերուն օդը շնչելու և անտառներ ու լեռներ արշաւելու։ Ընտիր հրացան մը և ընտիր ձի մը աշխարհի ամէնէն գեղեցիկ գիրքերէն նախամեծար կը համարէր։ Աբբան այս հակակրութիւնը միտքէն կ'անցունէր և ծածկաբար շատ ուրախ եղաւ, վասն զի ուրիշ տեսակէտով մ'ալ, այս մարդուն յոյսերը նոյնչափ փառասիրական էին որչափ Սատանայի յոյսերը։ Թէպէտ Կերօլշդայն մեծ-դքսութիւն մ'էր, սակայն Բօլիտորի օր մը այդ Պետութեան Ռիշլիէօն ըլլալու և Ռոտոլֆը դատարկապորտ իշխանի դերին վերածելու յոյսով կ'օրօրուէր։ Բայց ամէն բանէ առաջ ուզելով հաճելի ըլլալ իր աշակերտին և երեսպաշտութեամբ ու շողոմարար կերպերով անոր մոռցնել տալ Մերֆը, ուսման դէմ երիտասարդ իշխանին տածած հակակրութիւնը մեծ-դուքսէն սքօղեց, ընդհակառակը անոր փութաջանութիւնը և զարմանալի յառաջդիմութիւնները գովեց և իրեն ու Ռոտոլֆի միջեւ կանխաւ գոյացած համաձայնութեամբ մը, և քննական

քանի մը հարցումներ, որոնք յանպատրաստից կը թուէին, մեծ-դուքսը (պէտք է խոստովանիլ թէ մեծ ուսում մը չունէր) ամրապնդեցին իր կոյր վստահութեան մէջ։

Արբային դէմ Ռոտոլֆի նախապէս զգացած հակակրութիւնը քիչ քիչ կոշտ ընտանութեան մը փոխուեցաւ, բոլորովին տարբեր ա՛յն սրտաբուղխ լուրջ սէրէն զոր դեռատի իշխանը կը տածէր Մըրֆի նկատմամբ։ Քիչ քիչ Բօլիտօրիի կապուեցաւ (թէպէտ շատ անմեղ պատճառներու համար) այն տեսակ մը համերաշխութեամբ, որ երկու մեղսակիցներ իրարու կը միացնէ։ Ուշ կամ կանուխ, Ռոտոլֆ պիտի արհամարհէր արբային նկարագիրն ու տարիքն ունեցող մարդ մը, որ իր աշակերտին ծուլութիւնը սքօղելու համար անամօթաբար կը ստէր։ Բօլիտօրի գիտէր սակայն։ Բայց գիտէր նաեւ թէ, եթէ մէկը ի սկզբան զզուանքով չհեռանայ ապականիչ էակներէն, քիչ քիչ ու ակամայ կը վարժուի անոնց յաճախ հրապուրիչ ոգիին, և անզգալաբար մինչեւ իսկ իր երբեմնի յարգած բաներուն ծաղրուիլն ու անարգուիլը կը լսէ առանց ամօթ ու զայրոյթ զգալու։

Մնաց որ արբան այն աստիճան խորամանկ էր որ բացէ ի բաց չընդդիմացաւ Ռոտոլֆի ինչ ինչ ազնուական համոզումներուն, որոնք Մըրֆի դաստիարակութեան պտուղն էին։ Իր աշակերտին առաջին տարիներու զբօսանքներուն կոշտութիւնը չարաչար հեգնելէ ետքը, արբան իր խստամբերութեան դիմակը կիսովին վար առնելով, երիտասարդ իշխանին հետաքրքրութիւնը արթնցուցած և երեւակայութիւնը սաստիկ գրգռած էր չափազանց ու խանդավառ գոյներով նկարագրելով այն հեշտութիւնները ու վատշուէր տարփանքները, որոնք Լուի ԺԴ.ի, անոր խնամակալին, և մանաւանդ Սեզար Բօլիտօրիի պաշտած դիւցազնին՝ Լուի ԺԵ.ի թագաւորութեան օրերը նշանաւոր հանդիսացուցած էին։ Կը ջանար համոզել այս դժբախտ տղան, որ չարաչուք ու անկուշտ հետաքրքրութեամբ մը մտիկ կ՚ընէր — թէ հեշտամոլութիւնք, եթէ մինչեւ իսկ չափազանցուած ըլլան, բարեբախտաբար

ընտիր ձիրքերով օժտուած իշխան մը ո՛չ միայն չեն անբարոյացըներ, այլ ընդհակառակը յաճախ գթասիրտ ու վեհանձն կը դարձնեն զայն, սա պատճառաւ որ գեղեցիկ հոգիները երջանկութեամբ միայն աւելի հակամէտ ու տրամադիր կ՚ըլլան բարեգործութեան և սիրելութեան։ Իր այս ըսածներուն մէկ անհերքելի ապացոյցն էր ամենասիրեցեալն Լուի ԺԵ.։ Ասկէց զատ, կը յարէր արբան, հին և նոր ժամանակներու քանի՛ քանի մեծ մարդիկ առատ զոհեր մատուցեր էին եպիկուրեան ամէնէն նրբացած հեշտամոլութեան, Ալկիբիադէսէն մինչեւ Սաքսոնիոյ Մորիս իշխանը, Անտոնիոսէն մինչեւ մեծն Քոնտէ, Կեսարէն մինչեւ Վանտօմ։ Այսպիսի խօսակցութիւններ անտարակոյս ահաւոր աւերումներ պիտի գործէին մատղաշ, խանդավառ և կոյս հոգիի մը մէջ։ Ասկէց զատ, արբան իր աշակերտին առջեւ պերճաբարբառ կը թարգմանէր Որատիոսի գեղօնները, որոնց մէջ այս հազուագիւտ հանճարը անդիմադրելի ու յանկուցիչ հրապոյրով մը կը գեղերգէ համակ սիրոյ և գրգալի հեշտամոլութեան նուիրուած կեանքի մը բերկրանքը։ Վերջապէս, արբային կարծիքով, ամէն բան ու միշտ վայելելը զԱստուած փառաբանել էր, իր առատաձեռնութիւններուն և իր պարգեւներուն յաւիտենականութեանը համար։

Այս տեսակին վարդապետութիւնները իրենց պտուղները արտադրեցին։

Այս կանոնապահ ու առաքինի արքունիքին մէջ, որ մեծ-դուքսին անձնական օրինակին համաձայն, պարկեշտ զուարճութիւններու և անմեղ զբօսանքներու միայն վարժուած էր, Ռոտոլֆ, Բօլիտօրիի հրահանգին համեմատ, արդէն սկսեր էր Վերսայլի ցնորական գիշերներուն, Շուազիի ցոփական կերակուրներուն, Բարքօ-Սէռի բուռն հեշտասիրութիւններուն վրայ երազել, ինչպէս նաեւ մերթ ընդ մերթ ալ վիպական ոլիներու վրայ։ Արբան զանց չէր ըրած նաեւ բացատրել Ռոտոլֆի թէ Գերմանական Դաշնակցութեան իշխան մը զինուորական ուրիշ յաւակնութիւն չէր կրնար ունենալ բայց եթէ

իր զօրապաժինը զրկել աւագաժողովին։ Մնաց որ ժամանակին ոգին այլեւս պատերազմասէր չէր։ Հեշտասէր ու թուլամորթ կեանք մը վարել կիներու և չռայլ պերճանքներու մէջ, մերթ ընդ մերթ հեշտասիրական հաճոյքներու արբշռութենէն հանգչիլ գեղարուեստական հաճոյալի զբօսանքներով, երբեմն որսորդութեան մէջ փնտռել, ոչ թէ իբրեւ վայրենի Նեմրովդ մը, այլ իբրեւ մտացի եպիկուրեան մը (հեշտասէր), այն վաղանցիկ յոգնութիւնները որ ծուլութեան ու թուլամորթութեան հրապոյրը կը կրկնապատկեն, ահա արքային կարծիքով այս էր միակ հնարաւոր կեանքը իշխանի մը համար, որ (ի լրումն երջանկութեան) Տէրութեան գործերուն ծանր ու տաղտկալի բեռը արխայիր ստանձնելու կարող նախարարապետ մը կը գտնէր։

Ռոտոլֆ ակամայ զանազան ենթադրութիւններ ընելով, որոնք ինքնին մեղապարտ բան մը չունէին, քանի որ ճակատագրային հաւանականութեանց շրջանակէն դուրս չէին ելլեր, — երբ Աստուած առ ինքն կոչէր մեծ-դուքսը, իր հայրը, — միտքը կը դնէր ինքզինքը նուիրել այն կեանքին զոր Բօլիտորի այնքան վառ ու գեղածիծաղ գոյներով կը նկարագրէր իրեն, և նախարարապետ ընտրել այն մարդը, որուն դիտութեան ու տաղանդին վրայ կ'սքանչանար և որուն կոյր կամակատարութիւնը արդէն կը գնահատէր։

Անօգուտ է ըսել թէ դեռատի իշխանը խիստ գաղտնի կը պահէր իր սրտին մէջ արծարծուած այս չարաշուք յոյսերը։ Ռոտոլֆ գիտնալով որ իր հօրը՝ սիրական դիւցազուններն էին Կիւստավ-Ադոլֆ, Շառլ ԺԲ. և Մեծն Ֆրետերիկ (Մաքսիմիլիէն-Ռոտոլֆ Պրանտէպուրկի արքայական տան պատկանելու պատիւն ունէր), իրաւամբ կը խորհէր թէ իր հայրը, որ խորին հիացում կը տածէր այս զինուորական թագաւորներուն համար, որ կարթաւոր մոյկեր հագած և ձիու վրայ աշտանակած, անդուլ անդադար կը պատերազմէին, իր զաւակը կորսուած պիտի նկատէր եթէ գիտնար որ իր արքունիքին մէջ տիրող ծանրաբարոյ լրջու-

թեան տեղ խնամակալութեան (Լուի ԺԵ.ի) մեղկ ու չուայտ բարքերը մտցնել կ'ուզէր։

Այսպէս տարի մը... տասնութ ամիս անցան։

Անկէ վերջ, Մըրֆ Անգլիայէ վերադարձաւ, և իր նախկին աշակերտը ողջագուրած ատեն ուրախութենէն լացաւ։ Քանի մը օր վերջը, առանց կարենալ ըմբռնելու այն փոփոխութեան պատճառը որ խորին վիշտ կը պատճառէր իրեն, պատուարժան անգլիացին պաղ, անհաղորդ և հեգնասէր գտաւ Ռոտոլֆը, երբ անոր յիշեցուց իրենց վարած նախկին չարքաշ ու վայրի կեանքը։ Սակայն Մըրֆ, որ նորահաս իշխանին սրտին բնածին բարութիւնը քաջ կը ճանչնար, ներքին գաղտնի նախազգացումէ մը թելադրուած գուշակեր էր թէ Բօլիտորի արքային վտանգաւոր ազդեցութիւնը առժամապէս խաթարեր էր իր աշակերտին զգացումները, և լաւ որում ի բնէ կ'ատէր այդ մարդը, միտքը դրաւ ուշադրութեամբ քննել անոր ընթացքը։ Բօլիտորին ալ իր կողմէ սաստիկ սրտնեղութիւն զգաց Մըրֆի վերադարձին դէմ, որովհետեւ անոր համարձակախօս անկեղծութենէն, ողջմտութենէն և սրամտութենէն շատ կը վախնար. ուստի իր միակ մտածութիւնը եղաւ Ռոտոլֆի միտքը մոլորեցնել, Մըրֆի դէմ գրգռել զայն։ Ճիշտ այդ միջոցին է որ Սէյդըն և Սառա Կերոլշդայնի արքունիքը ներկայացան և մեծամեծ պատիւներով ընդունուեցան։ Եւ ինչպէս ըսինք, նոյն ատենն էր նաեւ որ Ռոտոլֆ, Մըրֆի հետ ընկերակցութեամբ, մեկներ էր մեծ-դքսութեան երկիրներուն մէջ քանի մը շաբթուան ուղեւորութիւն մ'ընելու համար։

Այս ճամբորդութեան միջոցին, աբբան անգործ չէր մնացեր։ Կարծես թէ նենգամիտ հոգիները իրարու միտք կը գուշակեն կամ զիրար կը ճանչնան ինչ ինչ խորհրդաւոր նշաններով, որ իրենց կարելի կ'ըլլան զիրար դիտել ու զննել, մինչեւ որ իրենց շահու նկատումները զիրենք մղէ կա՛մ զինակցութեան մը կամ բացայայտ թշնամութեան մը։ Մեծ-դուքսին արքունիքին մէջ Սառայի և իր եղբօր բնակութիւն հաս-

տանելէն քանի մը օր վերջը, Բօլիտօրի արդէն Սէյդընի հետ մասնաւոր բարեկամութեամբ մը կապուեր էր։ Աբբան ըմբոստացուցիչ լրջութեամբ մը իւրովի կը խոստովանէր թէ բնական, գրեթէ ակամայ հակամիտութիւն մը կ'զգար խաբեբայ ու չարասիրտ մարդերու համար։ Ուստի, կ'ըսէր, առանց դրապէս գուշակելու այն նպատակը, որուն կը ձգտէին Սառա ու իր եղբայրը, այնպիսի բուռն համակրութեամբ մը յարեր էր անոնց որ դիւրաւ կրցեր էր գուշակել անոնց սադայելական դիտաւորութիւնը։ Ռօտոլֆի նկարագրին ու անցուցած կեանքին վրայ Սէյդընի ըրած մէկ քանի հարցումները, որոնք թերեւս աբբայէն նուազ արթուն մարդու մը համար անկարեւոր համարուէին, իսկոյն անոր միտքը լուսաւորեցին Սէյդընի ու Սառայի ձգտումներուն վրայ։ Միայն թէ չհաւատաց որ դեռատի Սկովտուհին այսպիսի պատուասէր ու փառամոլ խորհուրդներ տածած ըլլար։ Այդ շնորհագեղ օրիորդին գալուստը բախտին մէկ բերմունքը երեւցաւ Բօլիտօրիի։ Ռօտոլֆի երեւակայութիւնը արդէն սիրային անուրջներով խանդավառած էր։ Սառա պիտի ըլլար այդ անուշ երազները իրականացնող հրաշալի էակը, և անտարակոյս անբաւ ազդեցութիւն մը պիտի ունենար նախընթաց սիրոյ մը դիւթիչ հրապոյրին անձնատուր սրտի մը վրայ։ Այս ազդեցութիւնը վարել, շահագործել և զայն գործածել՝ Մըրֆը յաւէտ ի կորուստ մատնելու համար, ահա այս եղաւ աբբային յատակագիծը։ Իբրեւ ճարպիկ մարդ, այն երկու փառասէրներուն լիովին հասկցուց թէ իր վրայ վստահելու պէտք ունէին, քանի որ մեծ-դուքսին առջեւ ի՛նք միայն պատասխանատու էր դեռատի իշխանին վարած ներքին մասնաւոր կեանքին համար։

Սառա ու իր եղբայրը կէս բառով հասկցան աբբային միտքը, թէպէտ իրենք իրենց գաղտնի դիտումներուն վրայ բնաւ բան մը չէին յայտնած անոր։ Երբ Ռօտոլֆ ու Մըրֆ վերադարձան, իրենք ալ, իրենց հասարակաց շահուն համար, արդէն լռելեայն դաշնակցեր էին անգլիացիին, իրենց ամէնէն ահարկու թշնամիին դէմ։

. . . .

Ինչ որ պիտի պատահէր, պատահեցաւ։

Իր վերադարձէն վերջ, Ռօտոլֆ ամէն օր Սառան տեսնելով, խենդի պէս սիրահարեցաւ անոր։ Շատ չանցած, Սառա եւս խոստովանեցաւ անոր թէ մասնակից էր իր սիրոյն, թէպէտ այդ սէրը, ինչպէս կը գուշակէր, բուռն վիշտեր պիտի պատճառէր իրեն... Երբեք պիտի չկրնար երջանիկ ըլլալ, քանի որ շատ մեծ հեռաւորութիւն մը կար երկուքին միջեւ։ Ուստի Ռօտոլֆի պատուիրեց որ իրենց սէրը գաղտնի պահէ, որպէս զի չըլլայ թէ մեծ-դուքսին կասկածները արթնցնէ, քանի որ այդ պարագային ան անողոք պիտի ըլլար և պիտի զրկէր զիրենք իրենց միակ երջանկութենէն, այն է՝ ամէն օր զիրար տեսնելէն։ Երիտասարդը խոստացաւ զգուշաւոր ըլլալ և իր սէրը ծածկել։ Սկովտուհին այնքան փառամոլ և այնքան անձնավստահ էր որ կրնար արքունիքին կասկածները չհրաւիրել իր վրայ և ինքզինքը չմատնել։ Ռօտոլֆ եւս կեղծելու պէտքը զգալով, Սառայի խոհեմութեան հետեւեցաւ։ Սիրային գաղտնիքը ժամանակ մը լիովին թաքուն պահուեցաւ։ Երբ եղբայր ու քոյր տեսան թէ իրենց դիւրախաբ սիրահարին սանձարձակ տրփը իր զայրագնութեան յետին կէտին հասեր էր, և թէ անոր դժուարազուսպ խանդավառութիւնը օրէ օր կ'սպառնար պոռթկալ ու ամէն ինչ ի կորուստ մատնել, վերջնական հարուածը տուին։ Սէյդըն գիտնալով որ կարելի է աբբային նկարագրին վստահիլ այս մտերմական խոստովանութեան համար, որ բարոյական հակառակ բան մ'ալ չէր, Սառայի և Ռօտոլֆի միջեւ ամուսնութեան մը հարկին վրայ առաջին անգամ խօսք բացաւ անոր, ապա թէ ոչ, յարեց յոյժ անկեղծաբար, ինք և քոյրը Կերօլշդայնէն անմիջապէս պիտի մեկնէին...։ Սառա իշխանին սիրոյն մասնակից էր, բայց մահը անպատուութենէն նախամեծար կը համարէր և Ն. Բարձրութեան օրինաւոր կինը միայն կրնար ըլլալ։ Աբբան այս յաւակնոտ պահանջումները լսելով ապշեցաւ մնաց։ Երբեք չէր կարծած թէ Սառա այս աստիճան յանդուգն փառամոլ մ'էր։ Այսպիսի ամուսնութիւն մը, որ անհամար

դժուարութիւններով և այլազան վտանգներով շրջապատուած էր, անկարելի երեւցաւ Բոլխտորի արքային։ Ուստի անկեղծաբար ըսաւ Սէյդլին թէ մեծ դուքսը ի՛նչ պատճառներով երբեք իր հաւանութիւնը պիտի չտար այդպիսի միութեան մը։ Սէյդլն ընդունեց այս պատճառները, ճանչցաւ անոնց կարեւորութիւնը, բայց իբրեւ միջին-ճնարք, որ կրնար ամէն ինչ հաշտեցնել, առաջարկեց գաղտնի այլ օրինաւոր ամուսնութիւն մը, որ տիրող մեծ դուքսին մահուանէն վերջ միայն պիտի հրատարակուէր պաշտօնապէս։ Սառա վաղեմի և անուանի ընտանիքէ մը սերած էր, և այսպիսի միութեան մը նախընթաց օրինակները անպակաս էին։ Սէյդլն ութ օր պայմանաժամ կուտար իշխանին, որպէս զի իր վերջին որոշումը յայտնէ, ըստ որում իր քոյրը չէր կրնար ընդ երկար հանդուրժել անստոյգ վիճակի մը դժնդակ անձկութիւններուն։ Եթէ հարկ ըլլար Ռոտոլֆի սէրէն հրաժարիլ, հնար եղածին չափ շուտ պիտի տար այդ ցաւագին որոշումը։

Արքան վստահ ըլլալով որ Սառա իր դիտաւորութեանց մէջ հաստատ է, բոլորովին վարանեալ մնաց։ Իր առջեւ երեք ճամբայ կար։

Այս ամուսնական դաշը իմաց տալ մեծ դուքսին.— Թօմի և Սառայի մեքենայութեանց վրայ Ռոտոլֆի աչքը բանալ.— Օգնել այդ ամուսնութեան։

Բայց եթէ Մեծ-Դուքսին իմաց տար, գահաժառանգ իշխանը պիտի պաղեցնէր իրմէ։— Եթէ Սառայի շահախնդիր դիմումներուն, վրայ Ռոտոլֆի միտքը լուսաւորէր, կը վախնար թէ ճիշտ նոյն ընդունելութիւնը պիտի գտնէր, ինչ ընդունելութիւն որ մէկը պիտի գտնէր սիրահարի մը քով, եթէ անոր սիրոյ առարկան վար զարնէր։ Ասկէց զատ, ի՛նչ ահարկու հարուած մը տուած պիտի ըլլար երիտասարդ իշխանին սնապարծութեան կամ սիրտին... եթէ անոր յայտնէր թէ իր վեհապետական դիրքին հետ էր որ ամուսնանալ կ՚ուզէին... Ընդհակառակն այդ ամուսնութեան օգնելով, Բոլխտորի խորին երախտագիտութեան կապով մը կամ գոնէ վտանգաւոր գործի

մը համերաշխութեամբ իրեն կը զօդէր Ռոտոլֆը ու Սառան։ Անտարակոյս ամէն բան կրնայ երեւան ելլել և այն ատեն արքան մեծ-դուքսին բարկութեան պիտի ենթարկուէր։ Բայց ամուսնութիւնը կնքուած պիտի ըլլար. միութիւնը վաւերական պիտի ըլլար, փոթորիկը պիտի անցնէր և Կէրոլշդայնի ապագայ վեհապետը Բոլխտորիի հետ սիրով պիտի կապուէր, մանաւանդ որ այս վերջինը անոր ծառայութեան մէջ մէկէ աւելի վտանգներու ենթարկուեր էր։ Հասուն խորհրդածութիւններէ վերջ, Բոլխտորի որոշեց Սառայի ծառայել, սակայն պատճառ մը վերապահութեամբ, որուն վրայ ապա պիտի խօսինք։ Ռոտոլֆի տրփը իր վերջին գագաթնակէտը հասեր էր Սկովտուհիին զգուշութիւններէն և ամենաճարտար հրապուրանքներէն սաստիկ գրգռուած։ Սա այնպէս կը ձեւացնէր թէ իշխանէն աւելի կը վշտակրէր այն անյաղթելի արգելքներուն համար զոր պատիւը ու պարտականութիւնը կը հանէին իրենց երանութեան դէմ... եթէ քանի մը օր ալ անցնէր, իշխանը ինքզինքը պիտի մատնէր։ Ուստի երբ արքան անոր առաջարկեց որ այս արբեցուցիչ օրիորդը ա՛լ բնաւ չտեսնէ և կամ գաղտնի ամուսնութեամբ մը անոր տէր ըլլայ, Ռոտոլֆ Բոլխտորիին վիզը փաթեցաւ և իր ազատարարը, բարեկամը և հայրը կոչեց զայն։ Եթէ տաճարը ու քահանան հոն ներկայ եղած ըլլային, երիտասարդ իշխանը նոյն պահուն իսկ ամուսնացած պիտի ըլլար։

Արքան ուզեց — ասոր ալ պատճառը կար — ամէն կարգադրութիւն իր վրայ առնել. ուստի քահանայ մը և վկաներ ճարեց և ամուսնութիւնը (որուն բոլոր ձեւակերպութիւններուն վրայ խնամով հսկեց Սէյդլն) գաղտնաբար տեղի ունեցաւ մեծ-դուքսին մէկ կարճատեւ բացակայութեան միջոցին, որ Գերմանական Աւագաժողովին մէկ մասնաւոր նիստին ներկայ գտնուելու գացեր էր։

Երբ Ռոտոլֆ Սառայի տէր դարձաւ, իր խանդագին սէրը առանց պակսեցնելու, աւելի զգուշաւոր և շրջահայեաց դար-

ձաւ և մեղմացուց այն խանդավառութիւնը որ կրնար վտանգել Սառայի համար իր տածած սարսափանքին գաղտնիքը։ Նորապսակ ամոլը, Ռոտոլֆ ու Սառա, Սէյտընի և աքքային պաշտպանութեան ներքեւ, գիրար այնչափ լաւ հասկցան և իրենց յարաբերութիւններուն մէջ այնքան զգուշաւորութիւն դրին, որ այդ յարաբերութիւնները ամենուն աչքէն վրիպեցան։

Սառայի կողմէ անհամբերութեամբ սպասուած դէպք մը, շատ չանցած, փոթորկի փոխեց այդ հանդարտութիւնը... Սառա յղի մնաց... Այն ատեն այս կինը սկսաւ բոլորովին նոր և Ռոտոլֆի համար ահաբեկիչ պահանջումներ ընել։ Կեղծաւոր արցունքներ թափելով յայտարարեց թէ ա՛լ չէր կրնար համբերել այն բռնազբօսիկ կացութեան որուն մէջ կ'ապրէր, բռնազբօսիկ վիճակ մը, զոր յղութիւնը ա՛լ աւելի անտանելի կ'ընէր։ Այս ծայրայեղ կացութեան մէջ, բացէ ի բաց առաջարկեց դեռատի իշխանին, որպէս զի ամէն բան խոստովանի մեծ-դուքսին, որ այրի մեծ-դքսուհիին պէս օր քան զօր աւելի կը սիրէր Սառան։ Անտարակոյս մեծ-դուքսը նախ սկիզբը բարկանար, պիտի բորբոքէր, — յարեց Սառա, — բայց իր որդին այնչափ կաթոգին ու կուրօրէն կը սիրէ, և իրեն համար ալ այնչափ սէր ունի, որ հայրական զայրոյթը տակաւ առ տակաւ պիտի ամոքէր և ինք Գերոլշտայնի արքունիքին մէջ վերջապէս պիտի գրաւէր իր արժանաւոր դիրքն ու աստիճանը, և եթէ կարելի է այսպէս ըսել, կրկնապատիկ իրաւունքով, քանի որ զաւակ մը պիտի պարգեւէր մեծ-դուքսին գահաժառանգին։ Այս պահանջումը ահաբեկեց Ռոտոլֆը։ Գիտէր թէ իր հայրը կաթոգին կը սիրէր զինքը, բայց գիտէր նաև թէ արքայազունի մը պարտաւորութեանց մասին անոր դաւանած սկզբունքները անդրդուելի էին։ Բոլոր այս առարկութիւններուն անդադար կը պատասխանէր Սառա. — Աստուծոյ և մարդոց առջեւ օրինաւոր կինդ եմ, և քիչ ատենէն ա՛լ պիտի չկրնամ յղութիւնս պահել. չեմ ուզեր ամօթահար կարմրիլ այնպիսի վիճակի մը համար, որուն վրայ ընդհակառակն պանծալու իրաւունք ունիմ և կրնամ բարձրաձայն հռչակել...

Հայրական զգացումը Սառայի նկատմամբ Ռոտոլֆի տածած սէրը կրկնապատկեր էր։ Երկու սուրի մէջ մնացեր էր. մէկ կողմէ կը փափաքէր անոր խնդիրը կատարել և միւս կողմէ իր հօր զայրոյթէն կը վախնար. այս պատճառաւ սիրտը սաստիկ կը ճմլուէր։ Սէյտըն իր քրոջ թեւ կ'ելլէր։

— Ամուսնութիւնը անլուծելի է, — կ'ըսէր իր արքայազուն քեռայրին. — Մեծ-դուքսը կրնայ իր արքունիքէն արտաքսել քեզ ու կողակիցդ։ Արդ, քեզ այնչափ կը սիրէ որ չի կրնար այդպիսի խիստ որոշում մը տալ. նախամեծար պիտի համարի ներել ինչ որ պիտի չկրնայ արգիլել։

Այս պատճառաբանութիւնները, թէեւ շատ իրաւացի, Ռոտոլֆի անձկութիւնները չէին հանդարտեցներ։ Մինչ այս մինչ այն, Սէյտըն մեծ-դուքսէն պաշտօն ստացաւ ապարանքներէն մէկ քանին երթալ աչքէ անցունելու։ Այդ պաշտօնը, զոր չէր կարող մերժել, առ առաւելն տասնըհինգ օր պիտի տեւէր։ Իր քրոջ համար յոյժ վճռական եղող ատեն մը մեկնեցաւ, սաստիկ ցաւ զգալով։ Իսկ Սառա իր եղբօր հեռանալուն վրայ թէ՛ արտմեցաւ և թէ՛ գոհունակութիւն զգաց։ Թէեւ անոր խորհուրդներէն կը զրկուէր, բայց եթէ ամէն բան երեւան ելլէր, մեծ-դուքսին բարկութենէն զերծ պիտի մնար։ Սառա օրն օրին Սէյտընի պիտի տեղեկացնէր երկուքին համար ալ մեծ կարեւորութիւն ունեցող գործի մը այլազան երեւոյթները։ Եւ աւելի ապահով ու գաղտնի թղթակցելու համար, համաձայնեցան ծածկագիր գործածել, որուն բանալին Բոլիտորիի քով ևս պիտի գտնուէր։ Այս միակ զգուշութիւնն ալ կ'ապացուցանէ թէ Սառա Ռոտոլֆի համար իր ունեցած սէրէն տարբեր բաներու վրայ ալ պիտի խօսէր իր եղբօր։ Արդարեւ այս անձնասէր, պաղարիւն ու փառասէր կնոջ սրտին սառոյցները չէին կրցած հալել իր բորբոքած խանդակաթ սիրոյ հրատաչոր տապէն։ Մայրութիւնը իրեն համար Ռոտոլֆի վրայ ազդեցութիւն բանեցնելու նոր միջոց մը եղաւ, և չգորովեց այս պղինձէ սիրտը։ Այս գրեթէ մանուկ իշխանին երիտասարդութիւնը, խօլ սէրը և անփորձութիւնը, որ նենգամտութեամբ անել ծուղակի մը մէջ ինկեր էր, հազիւ գութը կը շարժէին այս անձնապաշտ կնոջ։ Թօմի հետ ունեցած իր մտերմական խօսակցութիւններուն մէջ արհա-

մարմանքով ու դառնութեամբ կը գանգատէր այս պատանիին տկարամտութեան վրայ, որ կը դողար ամէնէն որդեսէր գերման իշխանին առջեւ, որ շատ երկարակեաց եղած էր: Կարճ խօսքով, եղբօր ու քրոջ միջեւ այս թղթակցութիւնը յատկապէս ի վեր կը հանէր իրենց շահախնդիր անձնասիրութիւնը, փառամոլ հաշիւները, գրեթէ մարդասպան... անհամբերութիւնը, եւ մերկապարանոց կ'ընէր այս խաւարային դաւադրութեան հնարքները, դաւադրութիւն, որ Ռոտոլֆի ամուսնութեամբ պակուած էր: Բոլիտօրի, որ այս թղթակցութեան միջնորդն էր, Սառայի նամակներէն մին գողցաւ, յետոյ պիտի տեսնենք թէ ի՛նչ նպատակաւ:

Սէյզընի մեկնելէն քիչ օր ետքը, Սառա այրի մեծ-դքսուհիին ընդունելութեան ներկայ կը գտնուէր: Քանի մը կիներ զարմացած դէմքով մը կը դիտէին զայն եւ իրենց քովիններուն հետ կը փսփսային: Եուտիթ մեծ-դքսուհին, թէեւ իննսուն տարեկան էր, սուր ականջ եւ հեռատես աչք ունէր. այս պզտիկ փսփսուքը իր ուշադրութենէն չվրիպեցաւ. իրեն սպասարկող տիկիններէն մէկուն նշան ըրաւ որ իր քով գայ եւ այսպէս իմացաւ որ օրիորդ Սառայի հասակը սովորականին չափ նրբաձեւ ու բարձր չէին գտներ: Պառաւ իշխանուհին կը պաշտէր իր նորահաս պաշտպանեալը եւ ի հարկին Աստուծոյ առջեւ կը վկայէր Սառայի առաքինութեան համար: Այս չարամիտ դիտողութիւններուն դէմ զայրացած, ուսերը ցնցեց եւ նստած սրահին մէկ ծայրէն բարձրաձայն ըսաւ.— Սիրելիդ իմ Սառա, քեզի բան մը պիտի ըսեմ, մօտիկ րրէ:

Սառա առաջ եկաւ:

Իշխանուհիին մօտ հասնելու համար, հարկ եղաւ որ բոլոր ներկաներուն մէջտեղէն անցնի: Իշխանուհին, համակ բարեացակամ դիտաւորութեամբ մը, այս շրջանը անոր ընել տալով, կը փափաքէր ամօթահար ընել զրպարտիչները, եւ յաղթանակաւ ցոյց տալ անոնց թէ իր պաշտպանեալին մէջքը անփոփոխ պահած էր իր նրբութիւնն ու վայելչութիւնը: Աւա՜ղ, ամէնէն նենգամիտ թշնամուհին իսկ չէր կրնար երեւակայել ինչ որ երեւակայեց բարեմիտ իշխանուհին, իր սիրած աղջիկը չար լեզուներու դէմ պաշտպանելու մտքով: Սառա անոր մօտ գնաց: Մեծ-դքսուհիին նկատմամբ տածուած խորին յարգանքը եթէ չըլլար զարմանքի ու զայրոյթի ընդհանուր մրմունջ մը պիտի փրթէր ներկաներուն մէջ, երբ դեռատի աղջիկը անոնց մէջէն անցաւ: Ամէնէն կարճատես կիներն անգամ տեսան ինչ որ Սառա չէր ուզեր աւելի երկար ատեն ծածկել, վասն զի իր յղութիւնը տակաւին կրնար քօղել: Բայց փառամոլ կինը այս գայթակղութեան չչուկին դիմամբ տեղի տուաւ, պարտաւորելու համար Ռոտոլֆը որ իր ամուսնութիւնը հրապարակաւ յայտարարէ:

Մեծ-դքսուհին, այս անյայտնութեան դեռ եւս չուզելով հաւատ ընծայել, ցած ձայնով ըսաւ Սառայի.— Սիրելի աղջիկս, այսօր շատ գէշ կերպով հագուեր ես... գուն որ տասը մատերու միջեւ բռնուելիք մէջք մը ունիս, անճանաչելի դարձեր ես:

. . . .

Վերջէն պիտի պատմենք հետեւանքները այս յայտնութեան որ մեծամեծ եւ սոսկալի դէպքերու տեղի տուաւ: Բայց այժմէն պիտի ըսենք ինչ որ ընթերցողը անտարակոյս արդէն գուշակեց..այսինքն թէ Ֆլէօռ-տը-Մառի պտուղն է Ռոտոլֆի եւ Սառայի թաքուն ամուսնութեան... եւ թէ երկուքն ալ իրենց աղջիկը մեռած կը կարծէին:

. . . .

Ընթերցողը չմոռցաւ անշուշտ թէ Ռոտոլֆ, Թանըլ փողոցին տունը այցելելէն վերջ, իր տունը վերադարձեր էր, եւ թէ նոյն իրիկունն իսկ *** դեսպանուհիին կողմէ տրուած պարահանդէսին պիտի երթար: Ահա այս հանդէսին մէջ է որ Կերօլշթայնի Բարձրապատիւ մեծ-դուքսին՝ ԿԻՒՍՏԱՎ ՌՕՏՕԼՖԻ պիտի հետեւինք, որ Ֆրանսայի մէջ կը ճամբորդէր Կոմս տը Տիւրէն կեղծ անունով:

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

ՊԱՐԱՀԱՆԴԻՍԸ

Գիշերուան ժամը տասնըմէկին ատեններ մեծ նշանագգեստ հագած բարապան մը Բլիւմէ փողոցին ապարանքներէն մէկուն դուռը բացաւ, որպէս զի դուրս ելլէ կապուտակ շքեղ կառք մը, որուն լծուած էին բարձրահասակ երկու փառաւոր ձիեր գորշագոյն ու բաշարձակ: Լայն բազմոցին վրայ, որուն ծածկոյթին բոլորտիքը մետաքսէ ծոպերով զարդարուած էր, խրոխտաբար նստեր էր եառն՝ փետաձեւ տափակ գլխարկով յաղթանդամ կառապան մը, որ ա՛լ աւելի յաղթակազմ կ'երեւէր իր հագած կապտագոյն թաւ մուշտակին պատճառաւ, որ կզաքիսէ լայնեզր օձիք և իր կուրծքին վրայ արծաթափայլ բանուածքներ կը կրէր: Կառքին ետին կը կենար հսկայ սպասաւոր մը, ո՛ւ արծաթերիզ կապոյտ նշանագգեստ մը հագած էր. անոր մօտէն կ'երթար անոգին պեխերով որսազգեստ ձիավարիկ մը, թմբկաբեստի պէս ժապաւէնազարդ, որուն լայնեզր գլխարկը դեղին ու կապոյտ փետուրներու ծփուն խուրձի մը տակ կիսովին ծածկուած էր:

Լապտերները պայծառ լոյս մը կը սփռէին այս ներքուստ մետաքսապատ կառքին մէջ: Դիւրին էր անոր մէջ տեսնել Ռոտոլֆը, որ աջ կողմը նստեր էր, իր ձախ կողմը ունենալով Պառոն Կրաունը և իր դիմացն ալ հաւատարիմ Մըրֆը:

Ռոտոլֆ իր վերարկուին վրայ կը կրէր միայն *** կարգի ադամանդակուռ պատուանշանը, ի պատիւ այն վեհապետին որուն ներկայացուցիչ դեսպանին տուած պարահանդէսին կ'երթար: Սըր Ուոլթըր Մըրֆ իր վիզէն կախած էր Կերօլշտայնի արծիւ պատուանշանին մեծ հրամանատարի նարնջագոյն ժապաւէնն ու կիսատուածանկար խաչը: Պառոն Կրաուն ևս նոյն պատուանշանը ունէր, և կը կրէր նաև զանազան տէրութիւններէ ստացած անհամար խաչերը, որոնք դիւանագէտին մեկնոցին երկու լանջակներուն միջեւ անցուած ոսկեղէն պզտիկ շղթայի մը վրայ կ'օրօրուէին:

— Շատ ուրախ եմ որ — ըսաւ Ռոտոլֆ — Տիկին Ժօրժ

բարի լուրեր կուտայ Պուքվալի ագարակը գտնուող հէք պաշտպանեալիս վրայ: Դաւիթի խնամքները հրաշալիք գործեր են: Կուալէօզը յիշելուս աւելի աղէկ միտքս ինկաւ. Սըր Ուոլթըր Մըրֆ, խոստովանեցէք որ, — յարեց Ռոտոլֆ ժպտելով — եթէ միջնադարին ձեր անպիտան ծանօթներէն մին այսպէս ծպտած տեսնէր ձեզ, քաջասիրտ ածխավաճառս, վերջին ծայր պիտի զարմանար:

— Բայց կը կարծեմ թէ, տէր իմ, Ձեր Բարձրապատուութիւնը միեւնոյն զարմանքը պիտի պատճառէր, եթէ այս իրիկուն Թամփլ փողոցը երթար բարեկամական այցելութիւն մը տալու տիկին Բիբըլէի ... գեհենապատ Կապրիոնի զոհին՝ հէք Ալֆրէտի միայնակութիւնը քիչ մը զուարթացնելու համար:

— Նորին Բարձրապատուութիւնը այնպիսի անթերի կերպով մը նկարագրեց մեզ Ալֆրէտը, իր կանաչագոյն վեհաշուք վերարկուով, իր վարդապետական դէմքով և յաւիտենական լայնեզրեան գլխարկով, — ըսաւ պարոնը — որ կարծես թէ աչքիս առջեւ է, իր մթին ու ծխոտած խուցին մէջ գահերէց բազմած: Մնաց որ Ձեր Բարձրապատուութիւնը, ինչպէս կը համարձակիմ յուսալ, գաղտնի գործակալիս տեղեկութիւններէն գոհ մնացած է: Արդեօք Թամփլ փողոցին այդ տունը վերջին պատասխանե՞ց Ձեր Բարձրապատուութեան ակնկալութեանց:

— Այո՛ ... — ըսաւ Ռոտոլֆ — մինչեւ իսկ ակնկալածէս աւելին գտայ: — Յետոյ պահ մը տխուր լռութեան մէջ թաղուելէ վերջ, որպէս զի դ'Արվիլ մարքուհիին նկատմամբ զգացած կասկածներուն դժնդակ գաղափարը մտքէն վանէ, աւելի զուարթ ձայնով մը կրկնեց. — Ձեզ համարձակիմ խոստովանիլ այս ապաշխարութիւնս, բայց այս հակադրութիւնները բնական համար կը գտնեմ. այս առաւօտ տիկին Բիբըլէի գաւաթ մը օղի մեծարելէ և իր խցիկը պահելէ վերջ, ինքզինքս վերստին կը գտնեմ ... միթէ այն աստուածաշնորհեալ էակներէն որոնք, շնորհիւն Աստուծոյ, այս անարգ աշխարհիս վրայ կը թագաւորեն ... Քառասուն սկուդի տէր մարդը միլիոնատէրի մը պէս

կ՚ըսէր իմ եկամուտներս,— յարեց Ռոտոլֆ, իբրև միջանկեալ խօսք մը և իբրև ակնարկութիւն մը իր Պետութեան սահմանափակ տարածութեան:

— Բայց շատ միլիոնատէրներ, տէր իմ, քառասուն սկուդի տէր մարդուն հաղուագիւտ և հիանալի ողջմտութիւնը չունին, — ըսաւ Պառոն Կրաուն:

— Ո՛հ, սիրելիդ իմ Կրաուն, շատ բարի էք, հազարապատիկ բարի էք: Չափազանց կը շողոմէք զիս,— կրկնեց Ռոտոլֆ ծաղրածու հեգնութեամբ մը, մինչդեռ պառոնը Մըրֆի երեսը կը նայէր այնպիսի մարդու մը պէս որ ուշ կ՚զգայ թէ անմիտ խօսք մ՚ըրեր էր: Արդարև,— կրկնեց Ռոտոլֆ,— սիրելիդ իմ Կրաուն, չեմ գիտեր ի՛նչպէս շնորհակալ ըլլամ այն ազնիւ համարումին համար, զոր կը բարեհաճիք ունենալ իմ վրաս, և մանաւանդ ի՞նչպէս շողոքորթութիւնդ շողոքորթութեամբ փոխարինեմ:

— Տէր իմ... կ՚աղաչեմ, այդ ծանրութիւնը մի՛ ստանձնէք,— ըսաւ պառոնը, որ պահ մը մոռցեր էր թէ Ռոտոլֆ միշտ անողոք հեգնութիւններով վրէժ կը լուծէր իրեն տրուած գովեստներէն, որոնցմէ կը սոսկար:

— Ի՞նչպէս ըսեմ, պարոն, բայց չեմ ուզեր ձեզի պարտական մնալ. դուք իմ խելքս գովեցիք. ես ալ ձեր գովեստը ձեզի պիտի վերադարձնեմ ձեր դէմքը դրուատելով, վասն զի, պատուիս վրայ կ՚երդնում, առ առաւելն քսան տարեկան կ՚երևիք, և Անտինոոս անգամ ձեր դէմքին պէս հմայիչ դէմք մը չունէր:

— Ո՛հ, տէր իմ, շնորհ ըրէք...

— Դիտեցէք, Մըրֆ, միթէ Ապողոն աւելի նրբակազմ, աւելի վայելուչ և միանգամայն աւելի երիտասարդական հասակ ու ձև ունէ՞ր:

— Տէր իմ... երկար ատենէ ի վեր ամենափոքր շողոքորթութիւն մ՚ընելու չէի համարձակեր...

— Նայէ՛, նայէ՛, Մըրֆ, սա ոսկի մանեակը, որ անոր երկնային վիզին վրայ ծածանող գեղեցիկ սեւ մազերուն խոպոպիքները վեր կը բռնէ առանց ծածկելու...

— Ո՛հ, տէր իմ, շնորհ ըրէք... շնորհ ըրէք... պատիւս վրայ կը զղջամ...— ըսաւ տարաբախտ դիւանագէտը յուսահատ ու կատակերգական արտայայտութեամբ մը: (Ընթերցողը անշուշտ չէ մոռցած թէ Պառոն տը Կրաուն յիսուն տարեկան էր, խոպոպած ու փոշեփիւռ ալեխառն մազերով և նիհար դէմքով. սպիտակ բարձր փողկապ մը, մը և ոսկի ակնոցներ կը կրէր:)

— Ներում կը խնդրեմ պառոնին համար. այս դիցաբանական օրինակներով մի՛ ընկճէք զինքը,— ըսաւ անգլիացի ազնուականը խնդալով: Ձեր Բարձրապատուութեան կ՚երաշխաւորեմ թէ ա՛լ երկար ատեն պիտի չհամարձակի շողոքորթ խօսք մը ըսել... քանի որ Կերօլշդայնի նոր բառարանին մէջ ճշմարտութիւն բառը այսպէս կը թարգմանուի:...

— Իսկ դո՞ւն ալ, ծերունիդ իմ Մըրֆ, այս պահուս կը համարձակիս...

— Տէր իմ, այս հեք Կրաունին վրայ կը ցաւիմ... իր պատիժին կէսը ես կը փափաքիմ կրել:

— Սովորական ածխավաճառ պարոնս, ահա բարեկամական անձնուիրութիւն մը, որ պատիւ կը բերէ ձեզ: Բայց լրջօրէն խօսելով, սիրելիդ իմ Կրաուն, ի՞նչպէս կը մոռնաք որ շողոքորթութիւնը լոկ տ՚Արնայմի և իր նմաններուն կը թոյլատրեմ. վասն զի, պէտք է ներողամիտ ըլլալ, անոնք շողոքորթութենէ զատ ուրիշ բան չեն գիտեր ըսել: Իրենց փետուրներուն դայլայլիկը կը կրկնեն միշտ (աղուէսին գովեստը ագռաւին փետուրներուն), բայց ձեր ճաշակին ու ձեր խելքը ունեցող մարդ մը.... Է՛հ, զարշելի բան է, պառոն:

— Լաւ ուրեմն, տէր իմ — ըսաւ պառոնը անվեհերութեամբ,— թող Ձեր Բարձրապատուութիւնը ներէ համարձակութեանս, գովեստի դէմ ձեր ունեցած ատելութիւնը լոկ հպարտութենէ յառաջ կու գայ:

— Լա՛ւ, պառոն, նախամեծար կը համարիմ այդպէս...,
բայց բացատրեցէք ձեր միտքը:

— Շատ աղէկ, տէր իմ, ճիշդ կը նմանիք այն գեղանի կնոջ որ իր հիացողներէն մէկուն կ՚ըսէր: Է՛հ, Աստուած իմ,

քաջ գիտեմ որ հիմակի գեղեցկութիւն մը ունիմ. ձեր գնահատութիւնը բոլորովին ընդունայն եւ տաղտկացուցիչ է: Ի՜նչ բանի օգուտ ունի ակներեւ ճշմարտութիւն մը հաստատել: Ո՞ր խենթը փողոցներու մէջ կը քարոզէ թէ արեւը կը լուսաւորէ:

— Անիկա աւելի վարպետորդի եւ աւելի վտանգաւոր շողոքորթութիւն մ'է, պարոն, ուստի ես ալ ձեր պատիժը փոփոխելու համար պիտի ըսեմ որ այն գեհեննապարտ Բոլիտորին անգամ, շողոքորթութեան թոյնը սքօղելու համար, քեզմէ աւելի ճարպիկ չէ հանդիպած:

— Տէր իմ, ա՛լ կը լռեմ:

— Ուրեմն Ձեր Բարձրապատուութիւնը — ըսաւ Մըրֆ այս անգամ առանց կատակի; — ա՛լ հիմա չի տարակուսիր թէ Թամբլ փողոցին մէջ գտած մարդը նոյն ինքն Բոլիտորին է:

— Ա՛լ տարակոյս չունիմ, քանի որ դուք ալ արդէն իմացած էիք թէ ժամանակէ մ'ի վեր Բարիզ կը գտնուէր:

— Մոռցեր էի կամ մանաւանդ զանց ըրեր էի անոր վրայ խօսիլ ձեզ, տէր իմ, — ըսաւ Մըրֆ տրտմութեամբ, — վասն զի գիտեմ թէ այդ մարդուն յիշատակը ո՜րչափ ատելի էր Ձեր Բարձրապատուութեան:

Ռոտոլֆի դէմքը նորէն տխրեցաւ: Ցաւագին խորհրդածութիւններու մէջ ընկղմած, լռութիւն պահեց մինչեւ որ կառքը դեսպանատան փակէն ներս մտաւ:

Այս անգամին ապարանքին բոլոր պատուհանները լուսափողփող կը շողային գիշերուան խաւար մթութեան մէջ: Նշանազգեստ կրող սպասաւորներ երկու կարգ շարուած էին սիւնազարդ գաւիթէն եւ նախասենեակներէն սկսեալ մինչեւ սպասման սրահները ուր կը գտնուէին մանկլաւիկները: Պարոն *** կոմսը եւ տիկին *** կոմսուհին ընդունելութեան առաջին սրահին մէջ կենալու հոգածութիւնն ունեցեր էին մինչեւ որ Ռոտոլֆ հասնէր: Շատ չանցած, Ռոտոլֆ սրահէն ներս մտաւ Մըրֆի ու Կրաունի ընկերակցութեամբ:

Ռոտոլֆ այն ատեն երեսունըվեց տարեկան էր. թէեւ

կեանքի զառիթափին վրայ էր, բայց իր գեղեցիկ դիմագծերուն անթերի կանոնաւորութիւնը եւ իր բովանդակ անձին վրայ տարածուած քաղցրաբարոյ արժանապատուութեան հովը միշտ նշանաւոր պիտի հանդիսացնէին զինքը, եթէ մինչեւ իսկ իր աստիճանին օգոստափայլ փառքը նոր փայլ մը չտար այս բնատուր ձիրքերուն:

Վերջապէս Ռոտոլֆ բառին բանաստեղծական իմաստով կատարեալ իշխան մ'էր: Շատ պարզ հագուեր էր. կը կրէր սպիտակ փողկապ եւ սպիտակ ներքնակ: Իր կապոյտ մեկնոցը, որ մինչեւ վեր կոճկուած էր, եւ որուն ձախ կողմը կը շողար անդամանդակուռ պատուանշան մը, իր նրբակազմ, վայելուչ ու դիւրաթեք հասակը ի վեր կը հանէր, եւ սեւ խազմիրէ տաբատը, որ բաւական նեղ էր, սիրուն ոտք մը կը ցուցադրէր, որ մետաքսէ ցանցկէն գուլպայ հագեր էր:

Մեծ-դուքսը այնքան քիչ կ'երեւէր ընկերութեան մէջ, որ իր ժամանումը մինչեւ աստիճան մը խռովութիւն պատճառեց. բոլոր հանդիսականներուն ակնարկները իր յառեցան, երբ դեսպանատան առաջին սրահին մէջ երեւցաւ Մըրֆի եւ պարոն տը Կրաունի հետ, որոնք քանի մը քայլ հեռու, անոր ետին կը կենային: Անոր գալուստին վրայ հսկելու պաշտօն ունեցող կցորդ մը իսկոյն գնաց իմաց տալու *** կոմսուհիին, որ իր ամուսնին հետ Ռոտոլֆը դիմաւորեց, եւ ըսաւ անոր.

— Չեմ գիտեր թէ Ձեր Բարձրապատուութեան ի՛նչպէս բացատրեմ բովանդակ երախտագիտութիւնս ա՛յն շնորհքին համար որով բարեհաճեցաւ պատուել մեզ այսօր:

— Ինչպէս գիտէք, տիկին դեսպանուհի, միշտ պատրաստ եմ մեծարանքներս մատուցանել Ձեզ, եւ շատ բախտաւոր եմ որ կարող եմ Վոնմ դեսպանին ըսելու թէ չափազանց կը սիրեմ զինքը: Վասն զի մենք վաղեմի ծանօթներ ենք, այնպէս չէ՞, պարոն կոմս:

— Ձեր Բարձրապատուութիւնը այս կէտը յիշելու բարեհաճութիւնն ունենալով, նոր շարժառիթ մը կ'ընծայէ ինծի, իր երախտիքը երբեք չմոռնալու:

— Կը հաւատամ ձեզի թէ, պարոն կոմս, յանցանքը իմս չէ, եթէ ինչ ինչ յիշատակներ մտքիս մէջ յաւէտ անջնջելի կը մնան։ Բարեբախտ եմ որ ինծի յոյժ հաճելի եղած բաներուն յիշատակը միայն միտքս կը պահեմ։

— Բայց Ձեր Բարձրապատուութիւնը սքանչելի յիշողութիւն մը ունի, ըսաւ *** կոմսուհին ժպտելով։

— Այնպէս չէ՞, տիկին... հետեւապէս շատ տարիներ ետքը, կը յուսամ թէ այս օրս ձեզ յիշելու հաճոյքը պիտի ունենամ, ինչպէս նաեւ այս պարահանդէսին մէջ տիրող ընտիր ճաշակն ու վայելչութիւնը... վասն զի համարձակ կրնամ ըսել թէ դուք միայն գիտէք այսպիսի հանդէսներ տալու գաղտնիքը։

— Տէր իմ...

— Եւ այս չէ ամէնը. խնդրեմ, ըսէք ինծի, տիկին, ինչ պատճառաւ կիները ձեր ապարանքին մէջ միշտ աւելի սիրուն կ'երեւին քան այլուր։

— Պատճառը սա է որ Ձեր Բարձրապատուութիւնը մինչեւ այդ կիներուն վրայ ալ կը տարածէ այն բարեացակամ ներողամտութիւնը զոր ցոյց կուտայ մեզի, — ըսաւ կոմսը։

— Ներեցէք ինծի որ համակարծիք չըլլամ ձեզի, պարոն կոմս։ Ես կը կարծեմ թէ ատիկա բացարձակապէս տիկին դեսպանուհիէն կախում ունի։

— Ձեր Բարձրապատուութիւնը կը բարեհաճի՞ բացատրել ինծի այդ հրաշալիքը — ըսաւ կոմսուհին ժպտելով։

— Բայց շատ պարզ է, տիկին. այդ բոլոր գեղեցիկ տիկինները գիտէք ընդունիլ այնպիսի անթերի քաղաքավարութեամբ մը, այնպիսի ազնիւ վայելչութեամբ մը, և անոնցմէ իւրաքանչիւրին կ'ըսէք այնպիսի սիրուն, այնպիսի շողոմարար խօսք մը, որ այդ սիրուն գովեստներուն բոլորովին... բոլորովին անարժան կիները — ըսաւ Ռոտոլֆ ներողամտութեամբ ժպտելով — վերջին ծայր խնդավայլ երեւոյթ մը կ'առնեն, մինչդեռ անոնք որ այդ գովեստներուն իրաւամբ արժանի են, ոչ նուազ խնդութիւն կ'զգան, տեսնելով որ այնքան

ճշտիւ կը գնահատուին ձեր կողմէ։ Այս անմեղ գոհացումները ամէնուն դէմքերը կը զուարթացնեն. ներքին երջանկութիւնը հրապուրիչ կ'ընծայէ ամէնէն նուազ հաճելիները, և ահա այս է պատճառը, տիկին կոմսուհի, որ կիները միշտ աւելի սիրուն կը թուին ձեր ապարանքին մէջ քան այլուր... Վստահ եմ որ Պ. դեսպանն ալ ըսածս պիտի հաստատէ։

— Ձեր Բարձրապատուութիւնը այնպիսի ընտիր փաստեր յառաջ կը բերէ որ կարելի չէ տարբեր կերպով խորհիլ և անձնատուր չըլլալ անոնց։

— Իսկ ես, տէր իմ, — ըսաւ *** կոմսուհին, — քիչ մը նմանելով հանդերձ այն գեղեցիկ տիկիններուն, որոնք բոլորովին... արժանի չեն իրենց տրուած գովեստներուն, կ'ընդունիմ Ձեր Բարձրապատուութեան շողոմիչ բացատրութիւնը, նոյնքան երախտագիտութեամբ ու հաճոյքով որքան եթէ ճշմարտութիւն ըլլար...

— Ձեզ համոզելու համար, տիկին, թէ ատկէ աւելի իրական ու ճշմարիտ բան չկայ, միասին քանի մը զննութիւններ կատարենք այն ազդեցութեան նկատմամբ զոր գովեստը պիտի ընէ դիմագիծներուն վրայ,

— Ո՛հ, տէր իմ, սոսկալի ծուղակ մ'է այդ, — ըսաւ *** կոմսուհին խնդալով։

— Օն, տիկին դեսպանուհի, ծրագրէս կը հրաժարիմ, բայց պայմանաւ մը միայն, հաճեցէք թոյլ տալ որ պահ մը թեւս ձեզի ընծայեմ... Ձմեռնային պարտէզի մը գովեստը ըրին ինծի, ճշմարտապէս դիւթական պարտէզ մը... Արդեօք կը բարեհաճի՞ք ցոյց տալ ինծի այդ հրաշալի հազար ու մէկ գիշերները։

— Ամենամեծ հաճոյքով, տէր իմ... բայց շատ չափազանցուած պատմութիւն մը ըրեր են Ձեր Բարձրապատուութեան... թո՛ղ որ հիմա անձամբ պիտի դատէք... միայն թէ Ձեր սովորական ներողամտութիւնը չարաչար չգործածէք...

Ռոտոլֆ թեւը դեսպանուհիին տուաւ, և անոր հետ մտաւ միւս սրահները, մինչդեռ *** կոմսը կը խօսակցէր պաշտօն

ար Կրաունի և Մըրֆի հետ, զոր երկար ատենէ ի վեր կը ճանչնար։

Արդարեւ Ռոտոլֆի ակնարկած ձմեռնոցին պարտէզէն աւելի գեղեցիկ և հազար ու մէկ գիշերներու արժանի պարտէզ մը կարելի չէր երեւակայել։

Երեւակայեցէք քառասուն գրկաչափ երկայն ու երեսուն գրկաչափ լայն վայր մը, որուն կը յանգէր երկայն ու չքեղ ճեմավայր մը։ Ցած թեթեւ ու կամարաձեւ չինուած ապակեպատ վանդակ մը, իբր յիսուն ոտք բարձրութեամբ, կը ծածկէր այս զուգահեռական վայրը։ Պատերը որ անթիւ անհամար հայելիներով զարդարուած են, որոնց վրայ վերար կը խաչաձեւէին կիսուսի սեղմ օղակներէ ձեւացած սարիփնացի մը կանաչ ու փոքրիկ չեղանկիւնները (քաղլաճա), հայելիներուն վրայ լոյսի ցոլացումին շնորհիւ ծակոտկէն արիչի մը կը նմանէին, և գրեթէ ամբողջովին ծածկուած են Թիւլիբըի նարընջենիներուն չափ խոշոր ու նոյնչափ զօրաւոր քամելիաներու չարքով մը։ Նարնջենիները ծաղկաբեռնուած են պտուղներով, որ ոսկի խնձորներու պէս կը փայլին կանաչագեղ տերեւներու վրայ։ Իսկ քամելիաները ծիրանի, ճերմակ ու վարդագոյն ծաղիկներով զարդարուած են։ Սակայն պարտէզին չրջափակն է։ Հնդկաստանի կամ արեւադարձային երկիրներու հինգ կամ վեց ազգին ծառեր ու թուփեր, որոնք ցախահողի խորունկ փոսերու մէջ տնկուած են, իրենց չուրջը խեցակերտ չքնաղ մօզայիքներով սալայատուած ծառուղիներ ունին, ա՛յնքան լայն, որ երկու երեք հոգի քովէ քով կրնան պտըտիլ անոնց մէջ։ Անկարելի է նկարագրել այն տպաւորութիւնը զոր այս արդաշխարհիկ ճոխ ու զօրաւոր բուսականութիւնը յառաջ կը բերէր, ձմեռուան մէջ և գրեթէ պարահանդէսի մը մէջ։ Հաս հըսկայ ադամաթզենիներ կը բարձրանան մինչեւ ապակեպատ կամարը, և իրենց կանաչափայլ լայն տերեւները կը խառնեն մեծամեծ մակնոլիաներու ձուաձեւ տերեւներուն, որոնցմէ ոմանք արդէն ծածկուած են անուշաբոյր ու չքեղ խոշոր ծաղիկներով. իրենց զանգակաձեւ բաժակներէն, որոնք ներ-

քուստ ծիրանեգոյն և արտաքուստ արծաթագոյն են, կը ցցուին ոսկեփայլ որձաներ (էդամին). աւելի հեռուն, արեւելեան արմաւենիներ, կարմիր լաթանիաներ, հնդկական թզենիներ, ամէնքն ալ հուժկու, երկարակեաց ու տերեւախիտ, կ'ամբողջացնեն արեւադարձային կանաչութեան այս ազգին թաւուտները, անթափ, ազորկ ու փայլուն կանաչութիւն մը, որ կարծես լոյսէն փոխ կ'առնէր զմրուխտի փայլ մը։ Նարնջենիներու միջեւ, թաւուտներու մէջ, ճողարարձներու երկայնքը, անթիւ անհամար պատատուկ ու կըլլառոր տունկեր, մէկ ծառէն միւսը չաղապատուն, մերթ տերեւներէ ու ծաղիկներէ ձեւացած լարերու պէս երկարուն, և մերթ անել ցանցերու պէս խառնիխուռն, կարծես կը սուրան, օձաձոյն կը գալարին և մինչեւ ապակեպատ գմբէթին կատարը կը մագլցին։ Թեւաւոր անուածաղիկներ, լայնածաղիկ հարմուկներ, որոնց ծիրանեգոյն ծաղիկները կապուտակ ծիրեր և մութ մանուշակագոյն նրբագէս պատներ կը կրեն, ապակեպատ գմբէթին կատարէն վար կը կախուին հսկայ պսակներու պէս, և կարծես նորէն վեր բարձրանալ կ'ուզեն իրենց փափուկ խաւարծիլները արձակելով վիթխարի հոլուէններու բուներուն վրայ։ Այլուր հնդկական ակելիտա մը չրջապատուած է ակելիտանիտէ մը որուն մեղ ու ապիտակափառ ծաղիկները անոյշ հոտ մը կը բուրեն։ Այսպէս խրատու փաթթուած այն երկու բաղեղազգիները իրենց ոսկեփայլ ու արծաթափայլ բաժակներու ծայրերով կը գեղազարդեն հնդկական թզենիի մը լայնածիր ու թաւչամոյն տերեւները։ Վերջապէս աւելի հեռուն, իբրև բուսական երփներանգ ջրվէժներ կը ժայթքեն ու վար կը թափին ակրիկիասներու անթիւ անհամար ծիղեր, որոնց տերեւները ու սաղարթոյն կամ քանի սաղաձեւ ծաղիկներու հոլանդական այնքան թանձր ու ազորկ են որ կարծես թէ վարդագոյն կիտուածներու փունջեր են, կանաչ յախճապակեայ մանր տերեւներով չրջապատուած։ Թաւուտներու եզերքները զարդարուած են Բարեյոյսի խոլանջներով, Թօլի կակաչներով, Կ. Պոլսոյ նարգէսներով, Պարսկաստանի

յակինթներով, սիքլամէններով, հիրիկներով, որոնք տեսակ մը բնական օթոց կը ձեւացնեն, որուն վրայ բոլոր գոյներն ու երանգները իրարու կը խառնուէին հրաշագեղ։

Թափանցիկ մետաքսէ չինական լապտերներ, ոմանք տմոյն կապոյտ, ոմանք բաց վարդագոյն, և տերևներու տակ կիսովին ծածկուած, կը լուսաւորեն այս պարտէզը։ Անկարելի է արտադրել այն խորհրդաւոր ու մեղմ լոյսը որ այս երկու երանգներուն խառնուրդէն յառաջ կուգար, զմայլելի ու մոգածին լոյս մը, որ հիւսիսայգի մը բոսորագոյն ցոլքերէն վարդակարմիր թեթև երանգ մը առնող ամառնային գեղեցիկ գիշերուան մը կապուտակ պայծառութիւնն ունէր։

Այս լայնատարած, ջերմիկ ու երկու երեք ոտք վայրահակ ջերմանոցը կը հասնուէր երկայն նրբանցքէ մը, որ ակնախտիղ երեւոյթ մը առեր էր ոսկեփայլ կարասիներու, հայելիներու, բիւրեղներու և լոյսերու մէջ։ Այս բոցափայլ պայծառութիւնը գրեթէ կը շրջանակէր ջերմատունը, որուն մէջ աղօտ կերպով մը կ'ընդնշմարուէին տարաշխարհիկ մեծամեծ ծառերը, բոսորագոյն թաւիշէ երկու բարձր վարագոյրներու կիսովին գոցուած լայն դրան մը բացուածքէն։ Այս կիսաբաց դուռը, վերջալուսային գիշերուան մը հանդարտութեան մէջ, կարծես թէ սխրական գեղեցիկ դաշտանկարի մը վրայ բաց թողուած հսկայ պատուհանի մը կը նմանէր։

Եթէ այս ձմեռնային պարտէզէն նայուէր, ուր ահագին բազմոցներ դրուած էին տերևներու և ծաղիկներու գմբէթի մը ներքև, նրբանցքը ջերմանոցին մեղմ մթութեան հետ ներհակ հակապատկեր մը կը կազմէր։ Հեռուէն կարծես տեսակ մը լուսաւոր ու ոսկեփայլ մշուշ էր, որուն մէջէնը գունավառ ասեղնագործութեան մը պէս կը շողշողային ու վէտ վէտ կը ցոլային կանանց շրջազգեստներուն վառ ու երփներանգ գոյները, և թանկագին քարերու ու ադամանդներու բազմապատիկ շողիւնները։

Նուագախումբին ձայները, հեռաւորութենէն ու հանդիսականներու խուլ ու զուարթ շշուկէն մեղմացած, մինչև մե-

ծամեծ ծառերուն անշարժ տերևներուն կը հասնէին ու հոն մեղմիւ կը մարէին։ Այս պարտէզին մէջ ամէն ոք ակամայ ցած ձայնով կը խօսէր։ Թեթև, գաղջ ու միանգամայն անուշաբոյր օդը, նուագածութեան տարտամ ու հեռաւոր շշուկը անուշ ու մեղկ անդորրութիւն մը կու տային մարդուս բոլոր զգայարանքներուն։ Անշուշտ երկու նորասէր ու երջանիկ սիրահարներ, այս եդեմին մէկ հովանաւոր անկիւնը մետաքսի վրայ բազմած, սիրով, ներդաշնակութեամբ ու անուշ բոյրերով արբշիռ, աւելի դիւթիչ ու հմայական վայր մը չէին կրնար գտնել իրենց երանութեան համար։

Երբ Ռոտոլֆ այս ձմեռնային հիանալի պարտէզը հասաւ, չկրցաւ զսպել հիացիկ բացագանչութիւն մը, և ըսաւ դեսպանուհիին.— Արդարև, տիկին, այսպիսի հրաշալիք մը հնարաւոր չէի կարծեր։ Ոչ միայն ընտիր ճաշակի մը լծորդուած մեծ ու շքեղ պերճանք մ'է, այլև իրական բանաստեղծութիւն մը, փոխանակ քերթողի մը պէս գրելու և մեծ արուեստագէտի մը պէս նկարելու, կ'ստեղծէք ինչ որ ոմանք հազիւ պիտի համարձակէին երազել։

— Ձեր Բարձրապատուութիւնը չափազանց ներողամիտ է։

— Անկեղծօրէն խօսելով, խոստովանեցէք թէ ո՛վ որ հաւատարմօրէն կարենայ արտադրել այս հիանալի նկարը, գոյներու ու հակապատկերներու իր բովանդակ հրապոյրով, հեռուն սա ակնախտիղ ժխորը, հոս սա՛ հեշտալի առանձնարանը, խոստովանեցէք, տիկին, այնպիսին, բանաստեղծ ըլլայ թէ պատկերահան, հիանալի գործ մը պիտի արտադրէ... և այն ալ միմիայն ձերինը ընդօրինակելով։

— Ձեր Բարձրապատուութեան գովեստները շատ վտանգաւոր են, մանաւանդ որ շատ ալ մտացի են, այնպէս որ մարդ ակամայ մտիկ կ'ընէ անոնց, ծայրայեղ հաճոյքով մը։ Բայց նայեցէք, տէր իմ, սա դեռատի ու հիանալի կնոջ։ Ձեր Բարձրապատուութիւնը գէթ ինծի հետ պիտի խոստովանի թէ տ'Արվիլ մարքիզուհին ամենուրեք սիրուն է։ Միթէ իր շնոր-

հալի վայելչութեամբ հիանալի չէ՞ ։ Միթէ իրեն ընկերացող կնոջ խստագիծ գեղեցկութենէն աւելի սքանչելի չէ՞ իր պարզ ազուորութիւնը ։

Մառա Մաք-Կրէկոր կոմսուհին և տ'Արվիլ մարքիզուհին նոյն պահուն վար կ'իջնէին այն քանի մը աստիճաններէն որոնք նրբանցքէն կը տանին դէպի ձմեռնային պարտէզը ։

Դեսպանուհիին կողմէ տիկին տ'Արվիլի ուղղուած գովեստները չափազանցուած չէին ։ Ոչ մէկ բան կրնայ գաղափար մը տալ այդ հմայիչ դէմքին վրայ, ուր այն ատեն գեղափթիթ կը ծաղկէր ամենաքնքոյշ գեղեցկութիւն մը, յոյժ հազուագիւտ գեղեցկութիւն մը, վասն զի ոչ թէ դիմագիծերու կանոնաւորութեան մէջ կը կայանար, այլ դէմքին հիանալի հրապոյրին մէջ, որուն վրայ կ'արտափայլէր սրտառուչ բարութիւն մը ... Այս վերջին բառին վրայ պիտի պնդենք, վասն զի սովորաբար քսանամեայ դեռատի, գեղանի, խելացի ու պաշտելի կնոջ մը դէմքին վրայ բարութիւնը չէ որ կը տիրապետէ, երբ մանաւանդ տիկին տ'Արվիլի պէս առհմային, հարստութեան ու աստիճանի բոլոր առաւելութիւնները իր վրայ կը մարմնացնէ ։ Ուստի մարդ մասնաւոր համակրութիւն մը կ'զգար տեսնելով մէկ կողմէ մարքիզուհիին անպաճուճ անուշութիւնը, և միւս կողմէ անոր վայելած յաջողութիւնը ։

Մեր բովանդակ միտքը աւելի որոշ հասկցնելու պիտի ջանանք ։ Տիկին տ'Արվիլ այնպիսի ազնիւ ու բնատուր ձիրքերով օժտուած էր որ պչրանքով գովեստ չէր մուրար, այլ սակայն սիրալիր շնորհապարտութեամբ մը կ'ընդունէր իրեն տրուած գովեստները, թէպէտ ինքզինքը անոնց արժանի չզգանէր ։ Բնաւ հպարտութիւն չէր զգար, այլ միայն երջանկութիւն ... գովեստներու հանդէպ անտարբեր և բարեացակամութեան հանդէպ յոյժ զգայուն ըլլալով, շողոքորթութիւնը լիովին կը զանազանէր համակրութենէն ։

Իր ուղիղ, սուր, երբեմն չարաճճի այլ անմեղ միտքը սրամտութեամբ կը հեգնէր այն ինքնահաւան մարդիկը, որոնք անդադար կը ճգնին ուշադրութիւն գրաւելու և իրենց խըն-

դափայլ դէմքը ցուցադրելու կարգ մը անմիտ երջանկութիւններով և յիմարական մեծամտութիւններով ... ։ Մարդիկ — կ'ըսէր տիկին տ'Արվիլ հեգնաբար, — որոնք իրենց բովանդակ կեանքին մէջ կարծես իրենց անձին սիրահարած, անտեսանելի հայելիի մը առջեւ կը պարեն և հաճոյակատարութեամբ կը ժպտին անոր ։ Իր զգուշաւորութեան մէջ երկչոտ ու միանգամայն խորխտ նկարագիր մը ընդհակառակն սոսյգ համակրութիւն մը կը ներշնչէր տիկին տ'Արվիլի ։

Այս քանի մը բառերը անհրաժեշտ էին, ըմբռնելու համար ինչ ինչ իրողութիւններ զոր ապա պիտի պատմենք ։

Տիկին տ'Արվիլի երեսին գոյնը ակնախտիղ սպիտակութիւն մը ունէր և թարմանոյշ վարդափայլ մոյն մը ։ Բաց շագանակագոյն մազերու երկայն խոպոպիքներ կը գգուէին իր բոլորշի, հաստատուն, սպիտակ, գեղեցիկ մարմարի պէս ողորկ ուսերը ։ Դժուարին է նկարագրել երկայն սեւ թարթիչներու ներքեւ հովանաւոր իր մեծ ու գորշ աչքերուն հրեշտակային բարութիւնը ։ Իր բոսորագոյն ու պաշտելի բերանը այնպէս կը պատշաճէր իր հիանալի աչքերուն, ինչպէս բարեմոյն ու սրտառուչ խօսուածքը՝ իր մեղմօրաձայն ու անուշ նայուածքին . պիտի չխօսինք ո՛չ իր անթերի հասակին ոչ ալ իր բովանդակ անձին ազնիւ յատկութեանց վրայ ։ Սպիտակ շղարշէ հրջազգեստ մը հագեր էր, բնական վարդագոյն քամելիաներով և նոյն թուփին տերեւներովը զարդարուն, որոնց մէջ տեղ տեղ կիսովին սքօղուած գոհարներ ցօղի փայփլուն շիթերու պէս կը շողային ։ Համանման ծաղկեպսակ մը վայելչօրէն կը պճնազարդէր իր ջինջ ու սպիտակափառ ճակատը ։

Սառա Մաք-Կրէկոր կոմսուհին գեղեցկութեան տեսակը ա՛լ աւելի ի վեր կը հանէր տիկին տ'Արվիլի գեղեցկութեան փայլը ։ Սառա թէեւ երեսունըհինգ տարեկան էր, սակայն հազիւ երեսուն տարեկան կ'երեւէր ։ Ջկայ բան մը որ այնքան առողջարար ըլլայ մարմինին որքան պաղ անձնասիրութիւնը ։ Այս սառոյցին մէջ մարդս ինքզինքը ընդ երկար

թարմ կը պահէ : . . . Սառայի անձնապահութիւնը կ՚ապացուցանէ մեր ըսածը :

Սառա թեթեւ գիրութիւն մը ունէր, որ հեշտագրգիռ վայելչութիւն մը կուտար իր հասակին, որ տիկին տ՚Արվիլի հասակէն աւելի բարձր, բայց անկէ նուազ նրբաձեւ էր : Սակայն հակառակ այս գիրութեան, բոլորովին երիտասարդական փայլով մը կը փայլէր : Շատ քիչ ակնարկներ կրնային հանդուրժել անոր սեւաթոյր ու հրացայտ աչքերուն բոցին : Քիթը արծուեռունգ էր . կարմիր ու խրոխտ շրթունքները հպարտութիւն ու անվեհերութիւն կ՚արտայայտէին :

Մաք-Կրէկոր կոմսուհին յարդագոյն մուառէ շրջազգեստ մը կը կրէր, համագոյն շղարշէ թիւլիֆով մը : Գլուխը դրեր էր պիրրուսի ցնական տերեւներէ պարզ պսակ մը, զմրուխտի կանաչութեամբ, որ իր մելանի պէս սեւաթոյր մազերուն սքանչելի կերպով յարմարեր էր : Այս անշուք գլխանոցը հինաւուրց դրոշմ մը կուտար այս կնոջ խրոխտ կիսադէմին :

Շատ մարդիկ, իրենց դէմքէն խաբուած . անդիմադրելի կոչում մը կը տեսնեն իրենց դէմքին նկարագրին մէջ : Մին կը կարծէ թէ գերագանցապէս պատերազմիկի դէմք ունի և կը պատերազմի . միւսը՝ քերթողի դէմք, ու կը քերթէ, այսինչը դաւաճանի դէմք, ու կը դաւաճանէ, քաղաքագէտի դէմք, ու քաղաքականութիւն կ՚ընէ, քարոզիչի դէմք, ու կ՚քարոզէ . . . Սառա իրաւամբ կ՚երեւակայէր թէ կատարելապէս արքայական դէմք մը ունէր, ուստի պարտաւորեցաւ ընդունիլ թէ լեռնակեաց հարցուկին գուշակութիւնները կիսովին իրականացեր էին, և հետեւապէս վեհապետական ճակատագրի մը վրայ իր ունեցած հաւատքին մէջ յամառեցաւ մնաց :

Մարքիզուհին ու Սառա ձմեռնային պարտէզին մէջ տեսեր էին Ռոտոլֆը, այն պահուն երբ իրենք ալ հոն կ՚իջնէին, բայց իշխանը զանոնք չտեսնելու զարկաւ :

. . . .

— Իշխանը իր խելքը այնչափ դեսպանուհիին տուեր է — ըսաւ տիկին տ՚Արվիլ Սառայի, — որ մեզի ուշադրութիւն չըրաւ . . .

— Ատոր մի՛ հաւատաք, սիրելիդ իմ Քլեմանս — պատասխանեց կոմսուհին, որ տիկին տ՚Արվիլի մտերիմ բարեկամուհին էր . — Իշխանը ընդհակառակն շատ աղէկ տեսաւ մեզ . բայց ինձմէ վախցաւ . . . իր կախերեսութիւնը միշտ կը շարունակէ :

— Երբեք չեմ ըմբռներ իր յամառութիւնը, որով խոյս կուտայ ձեզմէ : Յաճախ մեղադրած եմ զինքը ձեզի, վաղեմի բարեկամուհիի մը հանդէպ իր բռնած տարօրինակ ընթացքին համար : «Սառա կոմսուհին ու ես, իրարու ոխերիմ թշնամիներ ենք, պատասխանեց ինծի կատակելով, և ուխտ ըրեր եմ իրեն հետ երբեք չխօսելու, և անտարակոյս — յարեց — այս ուխտը շատ նուիրական պէտք է ըլլայ, որպէս զի այնքան սիրուն անձի մը խօսակցութենէն զրկեմ ինքզինքս : Ուստի, սիրելիդ իմ Սառա, թէեւ այս պատասխանը շատ տարօրինակ երեւցաւ ինծի, սակայն պարտաւորեցայ անով գոհանալ : (1)

— Կը հաւատամ թէ այդ ոխերիմ գժտութիւնը, կէս մը ծաղրելի և կէս մը լուրջ ըլլալով հանդերձ, շատ անմեղ է սակայն . եթէ երրորդ անձ մը հաղորդակից չըլլար անոր, արդէն երկար ատենէ ի վեր այս մեծ գաղտնիքը քեզի խոստովանած կ՚ըլլայի . . . Բայց ինչ կ՚ըլլաք կոր, սիրելի աղջիկս . . . շատ մտազբաղ կ՚երեւիք :

— Բան մը չէ, պահ մ՚առաջ ճեմավայրին մէջ այնքան տաք կ՚ընէր որ գլխուս ցաւը քիչ մը բռնեց . վայրկեան մը նստինք հոս . . . կը յուսամ որ անցնի :

— Իրաւունք ունիք . ահա մթին անկիւն մը որ շատ յարմար է . հոս լիովին զերծ պիտի մնաք խուզարկութիւններէն անո՛նց որոնք ձեր բացակայութենէն վիշտ պիտի զգան, — յարեց Սառա ժպտելով և այս բառերուն վրայ շեշտելով :

Երկու կիները նստան բազմոցին վրայ :

(*) Սառայի նկատմամբ Ռոտոլֆի տածած սէրը եւ այս սիրահարութեան յաջորդող դէպքերը տասնըեօթ կամ տասնութ տարի առաջ պատահած ըլլալով, բոլորովին մոռցուած էին ընկերութեան մէջ, եւ Սառա ու Ռոտոլֆ հաւասարապէս շահ ունէին զանոնք սքօղելու:

— Ձեր բացակայութենէն վերջ զգացողներս ըսի, սիրելի՛դ իմ Բլէմոնս... միթէ գաղտնապահութեանս համար շնորհակալ չէ՞ք ըլլար։

Մարքիզուհին թեթեւապէս կարմրեցաւ, գլուխը խոնարհեցուց եւ պատասխան չտուաւ։

— Ո՛րչափ քիչ խելք ունիք, — ըսաւ Սառա բարեկամական յանդիմանութեան շեշտով մը։ — Միթէ վրաս վստահութիւն չունի՞ք, աղջիկս, անտարակոյս աղջիկս ըսելու իրաւունք ունիմ, քանի որ տարիքս կը ներէ քեզ այդպէս կոչելու։

— Ե՞ս վստահութիւն չունենամ ձեր վրայ, — ըսաւ մարքիզուհին տրտմութեամբ, միթէ ընդհակառակն չե՞մ յանձնած ձեզի ինչ որ երբեք խոստովանելու չէի, նոյն իսկ իմ անձիս...

— Աքանչելի՛. ո՛ն ուրեմն, տեսնենք... իրեն վրայ խօսինք. միթէ երդում ըրեր էք որ մահու չափ յուսահատեցնէ՞ք զինքը։

— Ո՛հ, — գոչեց տիկին տ'Արվիլ սոսկմամբ, — այդ ի՞նչ կ'ըսէք։

— Դեռ չէք ճանչնար զինքը, հէք սիրելի աղջիկս... պաղարիւն կորովի տէր մարդ մ'է. իրեն համար կեանքը ո եւ է արժէք չունի։ Միշտ դժբախտ եղած է... եւ կարծես հաճոյք կ'զգայ զինքը չարչարելու։

— Միթէ ատանկ բան մը կ'անցունէ՞ք ձեր միտքէն, Աստուած իմ։

— Թերեւս առանց ուզելու կ'ընէք այդպէս, բայց ըսածս ստոյգ է։ Ո՛հ, եթէ գիտնաք թէ երկար ատեն դժբախտութեան ներքեւ ընկճուող անձերը ո՛րչափ ցաւագին կերպով դիւրազգած են։ Ճիշդը ըսե՞մ, քիչ մ'առաջ տեսայ որ արցունքի երկու խոշոր կաթիլներ կը թաւալէին իր աչքերուն մէջ։

— Իրա՞ւ կ'ըսէք։

— Անտարակոյս... եւ աս ալ պարահանդէսի մը մէջ, եւ ծաղրելի ըլլալու վտանգը աչք առնելով, եթէ հանդիսականներէն մէկը նշմարէր իր դառն տրտմութիւնը։ Գիտէ՞ք որ այսպէս տառապելու համար, մարդ սրտովին սիրելու է...

եւ մանաւանդ որ իր տառապիլն ալ ուրիշներէն ծածկելու փոյթ չի տանիր...

— Շնորհ ըրէք, ա՛լ ատոր վրայ մի՛ խօսիք, — կրկնեց տիկին տ'Արվիլ յուզուած ձայնով մը. — սոսկալի վիշտ մը կը պատճառէ ինծի. չափէն աւելի կը ճանչնամ այդ անուշ ու միանգամայն համակերպող վշտակրութիւնը... աւա՛ղ, ինծի ներշնչած կարեկցութի՛ւնն է որ ի կորուստ մատնեց զիս... — ըսաւ տիկին տ'Արվիլ ակամայ...

— Ինչ չափազանցութիւն... կը կարծէք որ ի կորուստ կը մատնուիք, որովհետեւ կը պչրանիրէք այնպիսի մարդու մը հետ, որ գաղտնապահութիւնն ու զգուշաւորութիւնը այնքան յառաջ կը մղէ որ մինչեւ իսկ ինքզինքը ձեր ամուսնին ներկայացնել չի տար, որպէս զի չըլլայ թէ վտանգէ ձեզ։ Մ. Շառլ Ռօպէր պատիւ, փափկութիւն ու սիրտ ունեցող մարդ մը չէ՞ միթէ։ Եթէ ջերմապէս կը պաշտպանեմ զինքը, պատճառը սա է որ իմ տանս մէջ միայն տեսաք ու ճանչցաք զինքը եւ թէ ձեզի համար կը տածէ նոյնչափ յարգանք որչափ սէր...

— Երբեք չեմ տարակուսած իր ազնիւ յատկութիւններուն վրայ. դուք ալ միշտ իր գովեստը ըրած էք ինծի... բայց քաջ գիտէք որ իր դժբախտութիւններն են մանաւանդ որ զինքը համակրելի ընծայած են ինծի։

— Եւ խոստովանեցէք թէ ո՛րքան արժանի է եւ իրաւունք ունի այդ համակրութեան։ Ասկէց զատ, իր հիանալի դէմքը հոգւոյն նկարը չէ՞։ Իր բարձր ու գեղեցիկ հասակով, ասպետական ժամանակներու քաջերը կը յիշեցնէ ինծի։ Անգամ մը տեսայ զինքը ազգային պահապան զօրաց հրամանատարի համազգեստով։ Անկարելի է աւելի գեղեցիկ կերպարանք մը ունենալ։ Ստուգիւ, եթէ ազնուականութիւնը մարդուս արժանիքներուն դէմքին հետ համեմատական ըլլար, փոխանակ պարզապէս Շառլ Ռօպէր ըլլալու, դուքս ու նախարար կ'ըլլար։ Միթէ Ֆրանսայի ամենամեծ անուններէն մին չէ՞ր կրնար արժանապէս ներկայացնել։

— Տոհմային ազնուականութեան մեծ յարգ չեմ ընծայեր,

քաջ գիտէք զայս, դուք որ երբեմն կը մեղադրէք զիս թէ քիչ մը հանրապետական եմ, — ըսաւ տիկին տ'Արվիլ ժպտելով:

— Արդարեւ ես ալ միշտ ձեզի պէս խորհած եմ թէ Մ. Շառլ Ռօպէր սիրուն ըլլալու համար տիտղոսներու կարօտ չէր: Ասկէց զատ, ի՜նչ մեծ տաղանդ, ի՜նչ հիանալի ձայն ունի. կը յիշէ՞ք, ո՜րչափ օգտակար կ'ըլլար մեր առաւօտեան մտերմական նուագահանդէսներուն: Առաջին անգամ որ միասին երգեցիք, ի՜նչ արտայայտութիւն, ի՜նչ արտայուզութիւն կը դնէր ձեզի հետ իր երգած զուգերգին մէջ:

— Բաւական է, կ'աղաչեմ, — ըսաւ տիկին տ'Արվիլ երկար լռութենէ մը վերջ, — Խօսակցութեան նիւթերնիս փոխենք:

— Ինչո՞ւ համար:

— Որովհետեւ վշտացուց զիս ինչ որ քիչ մը առաջ իր յուսահատ դէմքին վրայ ըսիք...

— Կը հաւատամ որ այսպիսի սիրատոչոր մարդ մը իր տարապայման վշտին հետեւանօք կրնայ մահուան մէջ փընտռել վախճան մը իր...

— Ո՜հ, կ'աղաչեմ, մի՛ ըսէք, մի՛ ըսէք, — ըսաւ տիկին տ'Արվիլ, Սառայի խօսքը ընդհատելով, — այդ բանն իմ մաքէս ալ անցաւ: Յետոյ, բաւական երկար լռութիւն մը պահելէ վերջ, մարքիզուհին յարեց. — Անգամ մ'ալ կ'ըսեմ, ուրիշ նիւթի վրայ խօսինք... ձեր մահացու թշնամին վրայ, — կրկնեց կեղծ զուարթութեամբ մը. — իշխանին վրայ խօսինք. երկար ատենէ ի վեր չէի տեսած զինքը: Գիտէ՞ք, միշտ սիրուն է, թէեւ արդէն գրեթէ թագաւոր եղած է: Որչափ ալ հանրապետական ըլլամ, չեմ ուրանար որ իրեն պէս հաճելի մարդ քիչ կը գտնուի:

Սառա քննախնդիր, խուզարկու եւ կասկածոտ ակնարկ մը նետեց գաղտագողի տիկին տ'Արվիլի վրայ, եւ զուարթութեամբ կրկնեց. — Խոստովանեցէք, սիրելի Քլէմանս, թէ շատ քմայքոտ էք. տարօրինակ փոփոխամտութիւն մը կը տեսնեմ ձեր վրայ. մերթ հիացում եւ մերթ ատելութիւն կը յայտնէք իշխանին համար. քանի մը ամիս առաջ, երբ դեռ նոր հասեր

էր հոս, այնպիսի մոլեռանդ հիացում մը կը տածէիք անոր հանդէպ որ, խօսքը մէջերնիս... պահ մը վախցայ որ ձեր սրտին հանգստութիւնը պիտի կորսնցնէիք:

— Ձեր շնորհիւ զինք հիացումս երկար չտեւեց, — ըսաւ տիկին տ'Արվիլ ժպտելով, — իշխանին հանդէպ ձեր ոխերիմ թշնամիի դերը այնքան լաւ խաղացիք եւ իր վրայ այնպիսի յայտնութիւններ ըրիք... որ, ինչ մեղքս պահեմ, անտարբերութիւն յաջորդեց այն մոլեռանդութեան որուն համար կը վախնայիք թէ սրտիս հանգստութիւնը պիտի վրդովէր, հանգստութիւն զոր ձեր թշնամին միտքէն իսկ չէր անցուներ վըրդովել, վասն զի ձեր յայտնութիւններէն քիչ ժամանակ առաջ, իշխանը թէեւ կը շարունակէր ամուսնիս հետ մտերմաբար տեսնուիլ, սակայն իր այցելութիւններով զիս պատուելէ գրեթէ դադրած էր:

— Աղէկ միտքս բերիք, արդեօք ամուսինդ այս իրիկուն հո՞ս է, հարցուց Սառա:

— Ո՛չ, նախամեծար համարեց տունը մնալ, — պատասխանեց տիկին տ'Արվիլ տատամսելով:

— Ինծի այնպէս կը թուի թէ երթալով քիչ կ'երեւի ընկերութեան մէջ:

— Արդէն երբեք շատ չէր ախորժեր ընկերութենէն:

Մարքիզուհին զգալի կերպով շփոթած կ'երեւէր: Սառա նշմարեց անոր շփոթութիւնը եւ յարեց.

— Վերջին անգամ որ զինքը տեսայ, սովորականէն աւելի գունատ երեւցաւ ինծի:

— Քիչ մը հիւանդ էր...

— Ինծի նայեցէք, սիրելիդ իմ Քլէմանս, կ'ուզէ՞ք որ անկեղծաբար միտքս յայտնեմ:

— Կ'աղաչեմ, յայտնեցէք...

— Երբ ձեր ամուսնին վրայ խօսք բացուի, յաճախ անսովոր անձկութիւն մը կ'զգաք:

— Ե՞ս... ինչ յիմար կարծիք:

— Երբ անոր վրայ խօսիք, երբեմն, թէեւ ակամայ, ձեր

դէմքը կ'արտայայտէ... Աստուած իմ, ի՞նչպէս բացատրեմ ձեզի միտքս...—Եւ Սառա այս վերջին բառերուն վրայ շեշտեց, կարծես մինչեւ Բլէմանին սիրտին խորը կարդալ ուզելով.— Այո, ձեր դէմքը կ'արտայայտէ տեսակ մը... երկչոտ հակակրութիւն...

Տիկին տ'Արվիլի անվրդով դէմքը նախ առ ոչինչ գրեց Սառայի խուզարկու ակնարկը. սակայն Սառա նշմարեց որ ջղային թեթեւ, բայց գրեթէ անզգալի սառսուռ մը վարկեան մը շարժեց դեռատի կնոջ ստորին շրթունքը։ Չուզելով իր հետաքրքրութիւնները աւելի հեռուն մղել եւ մանաւանդ իր բարեկամուհիին կասկածը արթնցնել, փութաց յարել, մարքիզուհին խաբելու համար.— Այո, երկչոտ հակակրութիւն մը, նման անոր զոր սովորաբար կ'ազդէ կոշտ ու նախանձոտ ամուսին մը...

Այս մեկնութեան վրայ, տիկին տ'Արվիլի շրթունքին ջղագրգիռ շարժումը դադրեցաւ, ինքզինքը ահագին բեռէ մը թեթեւցած զգաց, ու պատասխանեց.

— Բայց կը սխալիս, Պ. տ'Արվիլ ոչ կոշտ է ոչ ալ նախանձոտ...— Յետոյ, անշուշտ իր վրայ ծանր կշռող խօսակցութեան մը վերջ տալու պատրուակով, գոչեց յանկարծ.— Ո՛հ, Աստուած իմ, տեսէք սա անհանդուրժելի Լիւսընէյ դուքսը, ամուսնիս բարեկամներէն մին... միայն թէ մեզ չտեսնէ։ Բայց ո՞ւսկից դուրս ելաւ։ Կը կարծէի թէ ասկէ հազար մղոն հեռի էր։

— Արդարեւ կ'ըսէին թէ Արեւելք մեկնած էր երկու տարի ճամբորդելու համար։ Հազիւ հինգ ամիս առաջ Բարիզէն մեկնած էր։ Ահա կեղակարծ վերադարձ մը, որմէ անշուշտ վերջին ծայր նեղացած ըլլալու է Լիւսընէյ դքսուհին, թէպէտ դուքսը այնչափ տաղտկացուցիչ չըլլայ,— ըսաւ Սառա չարամիտ ժպիտով մը։— Թող որ ինք միայն պիտի չանիծէ այդ դժպատեհ վերադարձը... Պ. տը Սէն-Ըրմի ալ պիտի մասնակցի անոր վշտին։

— Մի՛ բամբասէք, սիրելիդ իմ Սառա, ըսէք թէ այս վե-

րադարձը դժպատեհ պիտի ըլլայ... ամենուն համար... Պ. տը Լիւսընէյ այնչափ անհաճոյ է որ կրնաք ձեր ստգտանքը ընդհանրացնել։

— Չեմ բամբասեր, ուրիշներուն արձագանգը կ'ըլլամ։ Կ'ըսեն նաեւ թէ Պ. տը Սէն-Ըրմի, վայելչասէրներու այս տիպարը, որ իր պճնասիրութեամբ բովանդակ Բարիզը շլացուց, գրեթէ սնանկացեր է, թէեւ իր շռայլ կեանքը հազիւ փոփոխութիւն կրած է. թող որ աս ալ դիւրաւ կը բացատրուի... քանի որ տիկին տը Լիւսընէյ չափազանց հարուստ է...

— Ո՛հ, ի՜նչ սոսկալի չարախօսութիւն...

— Անգամ մ'ալ կ'ըսեմ, ես ուրիշներուն բառերը միայն կը կրկնեմ... Ո՛հ, Աստուած իմ, դուքսը տեսաւ մեզ։ Կուգայ կոր, պէտք է համակերպիլ. ի՜նչ դժբախտութիւն. աշխարհիս մէջ իրմէ աւելի անհաճոյ բան մը չեմ գիտեր. իր ընկերութիւնը յաճախ շատ անախորժ է, իր խենդութիւններուն վրայ բարձրաձայն կը խնդայ. այնչափ աղմկարար է որ անհանդուրժելի կը դառնայ. եթէ անուշահոտութեան սրուակնիդ կամ հովհարնիդ շատ կը սիրէք, աշխատեցէք որ զանոնք արիաբար պաշտպանէք իրեն դէմ, վասն զի սա անպատեհութիւնն ալ ունի որ ձեռքն անցուցածը կը կոտրէ խեղկատակ ու յոյժ գոհունակ դէմքով մը։

Տը Լիւսընէյ դուքսը, որ Ֆրանսայի ամենամեծ գերդաստաններէն մէկուն կը վերաբերէր. դեռ երիտասարդ էր եւ իր դէմքը այնքան անախորժ պիտի չըլլար, եթէ իր այլանդակ ու երկայն քիթը չըլլար։ Ոչ միայն չափազանց անհանդարտ ու աղմկասէր էր, այլեւ յաճախ բարձրաձայն կը խօսէր եւ բարձրաձայն կը խնդար, ստէպ անհաճոյ խօսքեր կ'ըսէր, եւ այնպիսի կոշտ, անամօթ ու անակնկալ շարժումներ կ'ընէր, որ ամէն վայրկեան հարկ կ'ըլլար իր անունը յիշել՝ չզարմանալու եւ ըմբռնելու համար թէ ի՛նչպէս Բարիզի ամէնէն բարձր ընկերութեան մէջ մուտք ունէր, եւ ոչ թէ ի՛նչ պատճառաւ կը հանդուրժէին իր արտակարգ շարժումներուն ու լեզուին, որոնց տեսակ մը անպատուհասութիւն ապահոված էր ունա-

կութիւնը։ Իրմէ խոյս կուտային իբրև ժանտախտէ. թէպէտ մինչև աստիճան մը սրամտութենէ զուրկ չէր, որ մերթ ընդ մերթ ի յայտ կուգար իր անհաւատալի շատախօսութեան մէջ։ Այն վրէժխնդիր մարդոցմէն էր, որոնց ձեռքը ամէն ոք կը փափաքէր ինկած տեսնել ծաղրելի կամ ատելի անձերը։

Տիկին տը Լուսընէյ դքսուհին յոյժ ախորժելի և Բարիզի մէջ ամէնէն փնտռուած կիներէն մին էր։ Թէպէտ արդէն երեսուն տարին լրացուցեր էր, սակայն յաճախ իր վրայ խօսեցնել տուեր էր։ Բայց մարդ գրեթէ ներողամիտ աչքով կը նայէր անոր թեթևամիտ ընթացքին, երբ Պ. տը Լիւսընէյի անհանդուրժելի այլանդակութեանց վրայ խորհէր։ Պ. տը Լիւսընէյի տաղտկալի բնաւորութեան մէկ վերջին գիծն ալ իր անամօթ լեզուագարութիւնն էր, որով կը զուարճանար ամէնուն վրայ անճոռնի տկարութիւններ կամ ծաղրելի հիւանդութիւններ ենթադրելով, որոնց վրայ անլուր բացատրութիւններով բարձրաձայն ու խիստ մօտէն կը գանգատէր հարիւրաւոր անձերու առջև։ Սակայն կատարելապէս քաջասիրտ և իր չարամիտ կատակաբանութեանց հետևանքներուն պատասխանատուութիւնը ստանձնելու պատրաստ ըլլալով, սուրի բազմաթիւ հարուածներ տուած կամ ընդունած է, առանց սակայն ուղղութեան գալու։

Այս ծանօթութիւնը տալէ վերջ, ընթերցողին ականջին լսելի պիտի ընենք Պ. տը Լիւսընէյի խայթող ու սուր ձայնը, որ հեռուէն տիկին տ'Արվիլը ու Սառան տեսնելուն պէս սկսաւ գոչել. — Լա՛ւ, լա՛ւ, ի՞նչ է այդ, ի՞նչ կը տեսնեմ կոր հոդ... ինչպէս, պարահանդէսին ամէնէն սիրուն կինը հոդ մեկուսացած սպասէ՛... ներելի բա՞ն է։ Պէտք է որ հակառակ երկիրներէն վերադառնամ, որպէս զի այդպիսի գայթակղութիւն մը դադրեցնե՞մ։ Նախ, մարքիզուհի, եթէ չարունակէք այդպէս ընդհանուր հիացումէն խոյս տալ, խենդի պէս պիտի պոռամ... պիտի պոռամ որ այս հանդէսին ամէնէն չքնաղ գոհարը աներևոյթ եղած է։

Եւ իբրև վերջաբան. Պ. տը Լիւսընէյ գրեթէ կռնակին

վրայ փռուեցաւ նստաւ երկու կիներուն քով, և ապա ձախ սրունքը աջ ազդրին վրայ խաչաձև դնելով, ոտքը ձեռքին մէջ առաւ։

— Զարմա՞նք, պարոն, Կ. Պօլսէն ի՞նչ շուտ վերադարձեր էք,— ըսաւ տիկին տ'Արվիլ, անհամբերութեամբ ետ ետ քաշուելով։

— Ինչ շուտ. վստահ եմ որ ճիշտ կնոջս մտքէն անցուցածը կ'ըսէք, վասն զի այս իրիկուն չուզեց ինծի ընկերանալ այս ընկերութեան մէջ, և իր բացակայութիւնը հազարապատիկ աւելի ազդեցութիւն ըրաւ քան իմ ներկայութիւնս։ Զարմանալի՛ բան... երբ իրեն հետ գամ... ամէն մարդ զիս կը շրջապատէ ու կ'ըսէ. ո՞ւր է տիկին տը Լիւսընէյ. այս իրիկուն պիտի չգա՞յ, եւն, եւն։... Դուք ալ նոյն ընթացքը կը բռնէք, մարքիզուհի, և երբ Կ. Պօլսէն կը վերադառնամ, ... շան մը պէս կ'ընդունիք զիս ...։ Սակայն ես ալ նոյնչափ սիրուն եմ որչափ ուրիշ մը...

— Որքա՛ն դիւրին էր ձեզ սիրուն մնալ... Արևելքի մէջ։— ըսաւ տիկին տ'Արվիլ քմծիծաղով մը։

— Այսինքն բացակայ մնալ, այնպէս չէ՞։ Բայց այդ ըսածնիդ սակայն, խայտառակ բան է,— գոչեց Պ. տը Լիւսընէյ, սրունքները իրարմէ զատելով և դափի պէս գլխարկին զարնելով։

— Աստուծոյ սիրոյն համար ըլլայ, այդքան բարձր մի՛ պոռաք և հանդարտ կեցէք, ապա թէ ոչ հիմա կը թողունք կ'երթանք— ըսաւ տիկին տ'Արվիլ սրտնեղութեամբ։

— Թողուլ երթա՛լ մի. ձեր թևը ինծի տալու և ճեմավայրին մէջ պտոյտ մ'ընելու համար անշուշտ։

— Ձեզի՞ հետ, ամենևին և ամենևին։ Օ՛ն, կ'աղաչեմ, մի՛ դպչիք ծաղկեփունջիս. շնորհ ըրէք, սա հողմահարն ալ վար ձգեցէք, ձեր սովորութեան համեմատ պիտի կոտրէք...

— Եթէ ձեր բոլոր հոգն այդ է, օ՛ն, արդէն մէկ քանի հատ կոտրեր եմ, մանաւանդ չինական չքեղ հողմահար մը զոր տիկին տը Վօտէմօն նուէր տուած էր կնոջս։

Այս քաջալերական խօսքերը ըսած ատեն, Պ. տը Լիւսընեյ յանկարծ կռնակին վրայ տապալեցաւ պատատուկ տունկերու ցանցի մը մէջ, զոր պզտիկ ցնցումներով իրեն կը քաշէր: Վերջապէս զանոնք փրցուց այն ծառէն, որմէ վար կախուած էին. պատատուկ տունկերը վար ինկան և գրեթէ դուքսին գլուխը պսակեցին: Այն ատեն սկսաւ այնպիսի կաղկանձում, յիմարական, խլացուցիչ քրքիջներ արձակել որ տիկին տ'Արվիլ քիչ մնաց որ այս նեղիչ ու անճոռնի մարդուն քովէն հեռանար, եթէ նշմարած չըլլար Պ. Շառլ Բօպէրը (հրամանատարը, ինչպէս կ'ըսէր տիկին Բիբըլէ) որ ծառուղիին միւս ծայրէն կը յառաջանար: Դեռատի կինը վախնալով որ զայն դիմաւորելու երևոյթ մը չառնէ, Պ. տը Լիւսընեյի քով մնաց:

— Ըսէք նայիմ, տիկին Մաք-Կրէկոր, միթէ այս տերևներուն ներքև Պան չաստուածին, նայանուշի մը, չահապետի մը, վայրենիի մը կերպարանքը չե՞մ առեր, — ըսաւ Պ. տը Լիւսընեյ, խօսքը Սառային ուղղելով, որուն մօտեցաւ յանկարծ: — Վայրենի ըսելով միտս ինկաւ սոսկալի և անվայել պատմութիւն մը զոր ձեզի պիտի պատմեմ... Երևակայեցէք որ Օդայիդիի մէջ...

— Պարո՛ն դուքս, — ըսաւ Սառա սառնագին շեշտով մը:

— Լա՛ւ, լա՛ւ... պատմութիւնս չեմ ըներ, ձեր գիտնալիք բանն է: Կը պահեմ տիկին Ֆօնպօնի, որ ճաշ մեր մօտ կուգայ:

Տիկին Ֆօնպօն յիսուն տարեկան, գիրուկ, կարճահասակ, յաւակնոտ և ծաղրելի կին մ'էր. թուշը վիզին կը հպէր, և իր խոշոր աչքերուն սպիտակուցը միշտ ցոյց կուտար, երբ իր հոգւոյն վրայ, իր հոգւոյն նուաղումներուն, իր հոգւոյն պէտքերուն և իր հոգւոյն բաղձանքներուն վրայ խօսէր: Այս անպատեհութեանց կը միացնէր նաև ուրիշ անպատեհութիւն մը, այսինքն թէ նոյն իրիկունը գլուխը դրեր էր պղնձագոյն կերպասէ փաթթոց մը, կանաչագոյն ծաղկենկարներով զարդարուն:

— Այս պատմութիւնս տիկին Ֆօնպօնի համար կը պահեմ, — գոչեց դուքսը:

— Պարոն դուքս, ի՞նչ բանի վրայ է խնդիրը, — ըսաւ տիկին Ֆօնպօն կոտրտուելով, դողդղալով և ինչպէս ռամկաբար կ'ըսեն, նայուածքը անուշցնելով:

— Տիկին, խնդիրը յետին ծայր անվայել, զայրացուցիչ և դժպհի պատմութեան մը վրայ է:

— Ո՜հ, Տէր Աստուած, և ո՞վ կրնայ համարձակիլ, ո՞վ կրնայ յանդգնութիւն ունենալ ըսելու...

— Ես, տիկին, իմ գիտցած մէկ պատմութիւնս է, զոր ծերունի Շանպօրան մը անգամ լսելով, կրնայ ամօթէն կարմրիլ. բայց ես ձեր անկարգ ճաշակին ծանօթ եմ, ուրեմն մտիկ ըրէք ըսելիքս:

— Պարոն, չեմ կրնար ըմբռնել թէ ի՞նչպէս կը համարձակիք...

— Լա՛ւ, լա՛ւ, դուք ալ պիտի չգիտնաք պատմութիւնս, վասն զի, վերջապէս, դուք որ այնքան աղուոր, այնքան վայելուչ ու ճաշակաւոր կը հագուիք, այս իրիկուն ձեր գլուխը փաթթոց մը դրեր էք, բայց փաթթոց մը որ, ներեցէք ինծի ըսել, ժանգահար (կանչցած) հին տապակի մը կը նմանի:

Եւ դուքսը սկսաւ բարձրաձայն խնդալ:

— Եթէ ձեր անճոռնի կատակները վերսկսելու համար է որ Արևելքէն վերադարձեր էք, կատակներ որոնց աչք կը գոցեն, որովհետև կէս մը խենդ էք, — ըսաւ գիրուկ կինը զայրագին — շատ պիտի ցաւին ձեր վերադարձին վրայ: —

Եւ տիկին Ֆօնպօն, զայս ըսելով, հեռացաւ դնաց վեհաշուք կերպով:

— Կը տեսնէ՞ք սա տգեղ պճնուհին, տիկին Մաք-Կրէկոր, — ըսաւ Պ. տը Լիւսընեյ, — մեծ համբերութեան մը պէտք ունիմ, որպէս զի իր ետևէն չվազեմ, զինքը ծեծելու և գլխանոցը գլխէն նետելու համար, — բայց կը յարգեմ զինքը... որ ըրուհի մ'է... հա՛, հա՛, հա՛, և սկսաւ նորէն խնդալ: Տեսէ՛ք,

ահա Պ. Շառլ Ռօպէրը,—կրկնեց Պ. տը Լիւսընէյ—Պիրենեան ջերմուկները իրեն հանդիպեցայ... հիանալի տղայ մ'է, կաքաւի մը պէս կ'երգէ... հիմա պիտի տեսնէք, մարքիզուհի, թէ ինչպէս հետը պիտի խնամ... Կ'ուզէ՞ք որ ձեզի ներկայացնեմ զինքը:

— Հանգիստ կեցէք և մեզ հանդարտ թողէք—ըսաւ Սառա կռնակը Պ. տը Լիւսընէյի դարձնելով:

Մինչ Պ. Շառլ Ռօպէր կամաց կամաց կը յառաջանար, ջերմանոցին ծաղիկներուն վրայ սքանչացած երեւոյթով մը, Պ. տը Լիւսընէյ բաւական ճարպիկութեամբ մը յաջողած էր ձեռք անցունել Սառայի անուշահոտութեանց սրուակը, և այդ գոհարին խիցը բանալու կ'զբաղէր լռիկ ու ծայրայեղ ուշադրութեամբ:

Պ. Շառլ Ռօպէր միշտ կը յառաջանար. իր բարձր հասակը կատարելապէս համեմատական էր, դիմագիծերը անգիւտ կանոնաւորութիւն մը ունէին, և իր հագուստը՝ գերազանց վայելչութիւն մը, սակայն իր դէմքը, իր շարժուձեւերը շնորհքէ, հրապոյրէ, ազնուութենէ զուրկ էին. քալուածքը անճկուն ու անբնական էր, ձեռքերն ու ոտքերը խոշոր ու կոշտ: Երբ տիկին տ'Արվիլը նշմարեց, իր պաղ ու աննշան դէմքը յանկարծ խորին տխրութեան արտայայտութիւն մը առաւ այնքան յանկարծակի կերպով որ կարելի չեղաւ կեղծել. սակայն այս կերպարանքը անթերի էր: Երբ Պ. Ռօպէր տիկին տ'Արվիլի մօտեցաւ, այնքան դժբախտ և այնքան բնական կերպով տրտում դէմք մը առաւ, որ մարքիզուհին իսկոյն ակամայ անդրադարձաւ Սառայի չարագուշակ խօսքերուն, այսինքն թէ երիտասարդը յուսահատութենէն կրնար ծայրայեղութեան դիմել և իր կեանքին վերջ տալ:

— Էհ, բարի լոյս, սիրելիդ իմ պարոն,—ըսաւ Պ. տը Լիւսընէյ՝ հրամանատարին, անոր ճամբան կտրելով:—Ջերմուկները մեր հանդիպումէն ի վեր ձեզ տեսնելու հաճոյքը չեմ ունեցած... Բայց ի՞նչ ունիք, այդ ինչ հիւանդագին կերպարանք է:

Հոս Պ. Շառլ Ռօպէր երկայն ու մելամաղձոտ ակնարկ մը նետեց տիկին տ'Արվիլի վրայ, և դուքսին պատասխանեց ձայնին ողորմագին շեշտ մը տալով.—

— Արդարեւ, պարոն շատ հիւանդ եմ.

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, քանի՜ ողբալին է վիճակնիդ. միթէ չէ՞ք կրնար օձիքնիդ ազատել այդ անպիտան մաղձէն հարցուց Պ. տը Լիւսընէյ, ամենալուրջ հոգածութիւն մը ձեւացնելով:

Այս դժնդակ հարցումին առջեւ, Պ. Շառլ Ռօպէր պահ մը ապշահար ու անհարեկ մնաց. յետոյ բարկութենէն ճակատը կասկարմիր կտրած, հաստատ ու կտրուկ ձայնով մ'ըսաւ Պ. տը Լիւսընէյի.— Քանի որ առողջութեանս այդքան հոգ կը տանիք, պարոն, կը յուսամ որ վաղը առտու կը հաճիք գալ և առողջութեանս վրայ լուր առնել:

— Ինչո՞ւ չէ, սիրելի պարոնս... բայց անշուշտ... մէկը կը զրկեմ...—ըսաւ դուքսը հպարտութեամբ:

Պ. Շառլ Ռօպէր կէս բերնով բարեւ տուաւ և հեռացաւ:

— Ճշմարիտը կ'ուզէ՞ք, այս պարոնն ալ այնքան մաղձ ունի որքան ունի Սուլթանը,—ըսաւ Պ. տը Լիւսընէյ նորէն Սառայի մօտ կռնակի վրայ փռուելով.—թերեւս առանց ուզելու գուշակեցի իր տրտմութեան շարժառիթը: Ինչ որ ալ ըլլայ, հաւանականութենէ հեռի չէ... ըսէք նայիմ, տիկին Մաք-Կրէկոր, կը կարծէ՞ք որ այս մեծկակ տղան մաղձ ունենայ:

Սառա մէկէն հեռացաւ Պ. տը Լիւսընէյի քովէն, առանց այլ եւս պատասխան տալու:

Այս ամենը շատ շուտ անցեր էր: Սառա դժուարաւ զըսպեր էր քրքիջ մը, երբ Պ. տը Լիւսընէյ իր անճոռնի հարցումը ըրեր էր հրամանատարին: Բայց տիկին տ'Արվիլ անհնարին վիշտ մը զգացեր էր, աչքի առջեւ բերելով այն դժնդակ կացութիւնը զոր մարդ կ'ունենայ, երբ իր սիրած կնոջ առջեւ ծաղրական կերպով կը հարցափորձուի: Այն ատեն, զարհուրելով այն գաղափարէն թէ մենամարտ մը կրնար տեղի ու–

նենալ, ինչպէս նաև կարեկցութեան անզիմադրելի զգացումէ մը մղուելով, Բըլէմանս յանկարծ ոտք ելաւ, Սառայի թեւը առաւ և գնաց միացաւ Շառլ Ռօպէրի, որ կատաղութենէն փրփրեր էր, և քովէն անցած ատեն ցած ձայնով մ'ըսաւ անոր.— Վայրը, ժամը նշէ... պէտք գամ...

Յետոյ կոմսուհիին հետ ճեմավայր հասնելով, պարահանդէսէն մեկնեցաւ:

Ռոտոլֆ, այս պարահանդէսին ներկայ ըլլալով, ոչ միայն ուզած էր քաղաքավարական պարտականութիւն մը կատարել, այլ և քննել իմանալ թէ տիկին տ'Արվիլի մասին իր ունեցած կասկածները հիմնաւո՞ր էին թէ ոչ և թէ իրօք ո՞ն էր տիկին Բիրըլէի պատմութեան դիւցազնուհին: *** կոմսուհիին հետ ձմեռնային պարտէզէն մեկնելէ առաջ, ի զո՛ւր քանի մը արձաններ ժուռ եկեր էր, տիկին տ'Արվիլը առանձին տեսնելու յոյսով: Նորէն տաք ջերմանոցը դարձեր էր, երբ սանդուղին ստորին աստիճանին վրայ պահ մը կանգ առնելով, ականատես եղաւ այն արագ տեսարանին որ տիկին տ'Արվիլի և Պ. Շառլ Ռօպէրի միջև անցաւ, տը Լիւսընէյ դուքսին զարնելի կատակաբանութիւններէն առաջ: Ռոտոլֆ անակնկալ կերպով նշմարեց Բըլէմանի ու հրամանատարին միջև յոյժ նշանակալից ակնարկներու փոխանակութիւն մը: Թաքուն կանխազգացում մը իրեն ըսաւ թէ այս բարձրահասակ ու գեղադէմ երիտասարդը Թանըլ փողոցի խորհրդաւոր վարձակալն էր: Ուզելով ստուգել, ճեմավայրը վերադարձաւ:

Շրջապար մը (վալս) պիտի սկսէր: Քանի մը վայրկեան վերջ տեսաւ թէ դրան մը բացուածքին մէջ կեցեր էր Պ. Շառլ Ռօպէր և թէ շատ գոհ կը թուէր, որովհետև սաստիկ ուրախացեր էր թէ՛ Պ. տը Լիւսընէյի իր առած պատասխանէն (Պ. Շառլ Ռօպէր՝ հակառակ իր ծաղրելի ձևերուն, քաջասրտութենէ զուրկ չէր) և թէ ա՛յն ժամադրութենէն զոր տիկին տ'Արվիլ յաջորդ օրուան համար տուեր էր իրեն, աներկբայ ըլլալով որ այս անգամ խոստմնապահ պիտի ըլլար:

Ռոտոլֆ իսկոյն գնաց գտաւ Մըրֆը:

— Կը տեսնե՞ս սա խարտեաշ երիտասարդը, այդ վարի խումբին մէջ:

— Սա բարձրահասակ պարո՞նը, որ ինքնիրեն խնդալու երևոյթ մը ունի. այո, տէր իմ:

— Աշխատէ որ բաւական մօտենաս անոր, որպէս զի ցած ձայնով մը կարենաս ըսել սա բառերը, առանց անկէ տեսնուելու, բայց այնպիսի կերպով մը որ ինք միայն լսէ.— Տաս ոչ կուգաս, հրեշտակս:

Անգլիացի ազնուականը, յարգանօք կքած, Ռոտոլֆի երեսը նայեցաւ:

— Լրջօրէ՞ն կ'ըսէք, տէր իմ:

— Այո, լրջօրէն կ'ըսեմ: Եւ եթէ այդ բառերուն վրայ ետին դառնայ, անփոփոխ պահէ հիանալի պաղարիւնութիւնդ որուն վրայ յաճախ սքանչացեր եմ, որպէս զի այդ պարոնը չկարենայ հասկնալ թէ ո՞վ արտասանեց այդ բառերը:

— Ձեր բառերէն բան մը չեմ հասկնար, տէր իմ, բայց և այնպէս կը հնազանդիմ:

Պատուարժանն Մըրֆ, շրջապարին սկսելէն առաջ, յաջողեր էր ճիշտ Պ. Շառլ Ռօպէրի ետին կենալ: Ռոտոլֆ, այս փորձին արդիւնքը անձամբ տեսնելու համար, յարմար տեղ մը կեցեր էր և աչքով ուշադրութեամբ կը հետևէր Մըրֆի: Րոպէ մը վերջը, Պ. Շառլ Ռօպէր յանկարծ ետին դարձաւ սարսափահար... Անզգած անգլիացին աչքերն իսկ չթարթեց. ըստուգիւ, անկարելի էր որ հրամանատարը կասկածէր թէ այս յաղթահասակ, ճաղատ, պատկառելի և լուրջ դէմքով մարդն էր այդ բառերը արտասանողը, որոնք իրեն կը յիշեցնէին այն անախորժ վրիպանքը որուն պատճառն ու դիւցազնուհին եղած էր տիկին Բիրըլէ:

Երբ շրջապարը վերջացաւ, Մըրֆ եկաւ գտաւ Ռոտոլֆը:

— Լաւ ուրեմն, տէր իմ, այդ երիտասարդը ետին դարձաւ իբր թէ զինքը խածած ըլլայի: Միթէ այդ բառերը մոգական զօրութի՞ւն մը ունին:

— Այո, մոգական զօրութիւն մը ունին, երիտասարդ Մըրֆս, յայտնեցին ինծի ինչ որ կ'ուզէի գիտնալ:

Այլեւս Ռոտոլֆի ուրիշ բան չէր մնար, բայց եթէ արգահա-տել տիկին տ'Արվիլի վրայ, այն վտանգաւոր ու սխալ ըն-թացքին համար, որուն մէջ Սառա եւս մեղսակցութիւն ունէր, ինչպէս տարտամ նախազգացում մը կ'ըսէր իրեն։ Այս յայտ-նութեան վրայ ցաւագին հարուած մը զգաց։ Այլեւս չկասկա-ծեցաւ Պ. տ'Արվիլի տրտմութեան ու վշտին ճշմարիտ պատ-ճառին վրայ, զոր կաթոգին կը սիրէր։ Անտարակոյս նա-խանձն էր այդ տրտմութեան ու վշտին շարժառիթը։ Իր կինը, որ հրաշալի յատկութիւններով օժտուած էր, ինքզինքը կը զոհէր այնպիսի մարդու մը, որ շատ քիչ արժանի էր այդ զոհո-ղութեան։ Թէեւ դիպուածական ու անակնկալ կերպով գաղտ-նիք մը ի վեր հանած էր, սակայն չէր կրնար ո՛չ անկէ չարա-չար օգտուիլ եւ ո՛չ ալ տիկին տ'Արվիլի միտքը լուսաւորելու փորձ մը փորձել. իրեն այնպէս կը թուէր թէ մարքիզուհին սիրոյ կոյր մոլութեան առջեւ անձնատուր եղած էր։ Հետեւա-պէս Ռոտոլֆ ինքզինքը դատապարտուած կը տեսնէր այս գեղանի կնոջ կորուստին անզգած ու անկարեկիր վկան ըլլալու, ա՛յն կնոջ զոր ինք ալ երբեմն սիրած էր գաղտնա-բար ու տարփանքով... եւ զոր դեռ կը սիրէր ակամայ...։ Ռոտոլֆ, որ այս խորհրդածութիւններուն մէջ ընկղմած էր, Պ. տը Կրաունի վրայ գալովը սթափեցաւ։

— Եթէ Ձեր Բարձրապատուութիւնը բարեհաճի պահ մը ունկնդրութիւն շնորհել ինծի սա ներսի փոքրիկ սրահին մէջ, ուր մէկը չկայ, պատիւ պիտի ունենամ համարը տալու այն տեղեկութիւններուն, զոր քաղելու հրաման բրած էր ինծի։

Ռոտոլֆ Պ. տը Կրաունի ետեւէն գնաց։

— Այն միակ դքսուհին, որուն անուան կրնան յարմա-րիլ Ն. եւ Լ. սկզբնատառերը, տիկին տը Լիւսընէյ դքսու-հին է, որ Նուարմօն ծնած է, — ըսաւ պառոնը. — սակայն այս իրիկուն հոս չէ։ Հիմա իր ամուսինը, Պ. տը Լիւսընէյը տեսայ. հինգ ամիս առաջ Բարիզէն մեկնած էր Արեւելքի մէջ ուղեւորութիւն մ'ընելու համար, որ մէկ տարիէն աւելի պիտի տեւէր։ Սակայն երկու կամ երեք օր առաջ յանկարծ վերադարձեր է։

Կը յիշուի թէ Ռոտոլֆ, Թանպլ փողոցի տունը այցելած ատեն, խաբեբայ Սէզար Պրատամանդիի յարկաբաժնին դա-թակին վրայ իսկ գտեր էր արտասովոր թաշկինակ մը, ճոխ ժանեակներով զարդարուն, որուն մէկ անկիւնը դի-տեր էր Ն. եւ Լ. սկզբնատառերը, որ իրենց վրայ դքսական թագ մը կը կրէին։ Պ. տը Կրաուն, թէեւ այս պարագանե-րուն անտեղեակ, սակայն իշխանին հրամանին համեմատ քննութիւն կատարեր էր նոյն միջոցին Բարիզ գտնուող բո-լոր դքսուհիներուն անուան վրայ, եւ վերյիշեալ տեղեկու-թիւնները քաղած էր։ Ռոտոլֆ ամէն բան հասկցաւ։ Թէեւ տիկին տը Լիւսընէյի համակրելու ոեւէ պատճառ չունէր, սակայն չկրցաւ իր սարսուռը զսպել, երբ խորհեցաւ որ, եթէ ան իրօք այցելութիւն տուած էր խաբեբային, այս թշուառա-կանը, որ Բոլիտորիէն զատ ուրիշ մէկը չէր, այդ կնոջ ա-նունը ձեռք անցուցած ըլլալով, քանի որ փոքրիկ Թօրթիյարը անոր ետեւէն զրկեր էր, կրնար այդ ահարկու գաղտնիքէն չարաչար օգտուիլ եւ դքսուհին իր ճանկին ներքեւ առնել։

— Դիպուածը երբեմն շատ տարօրինակ դեր կը կատա-րէ, տէր իմ, — կրկնեց Պ. տը Կրաուն։

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք։

— Այն պահուն որ Պ. տը Կրանմնէօվ այս տեղեկութիւն-ները ինծի տուեր էր պարոն եւ տիկին տը Լիւսընէյի վրայ, բաւական նենգամտութեամբ յարելով թէ Պ. տը Լիւսընէյի անակնկալ վերադարձը շատ դժկամակութիւն պատճառեր էր դքսուհիին եւ շատ սիրուն երիտասարդի մը, Բարիզի ամե-նէն փայլուն պճնասէրին, Սէն-Ռեմի դերկոմսին, Պ. դեսպա-նը ինծի հարցուց թէ արդեօք կը կարծէ՞ր որ Ձեր Բար-ձրապատուութիւնը կը հաճի թոյլատրել, որպէս զի իրեն ներ-կայացնէ դերկոմսը, որ հոս կը գտնուի։ Դերկոմսը Կերօշտայնի ֆրանսական դեսպանատան կցորդ անուանուեր էր, եւ ինքզին-քը շատ բարեբախտ պիտի համարէր, եթէ այս առթիւ իր յար-գանքները կարենար մատուցանել Ձեր Բարձրապատուութեան։

Ռոտոլֆ անհամբերութեան շարժում մը չկրցաւ զսպել եւ ըսաւ. —

— Ճշմարիտը խօսելով, շատ անախորժ է ինծի այդ առաջարկը… բայց չեմ կրնար մերժել… Ուրեմն գացէք ըսէք*** կոմսին որ Սէն-Օրմին ինծի ներկայացնէ։

Ռօտոլֆ, իր արմնդղութեան հակառակ, այնքան քաջ գիտէր իր իշխանի արուեստը որ չէր կրնար այս առթիւ թերանալ իր մարդասիրական պարտականութեան մէջ։ Միւս կողմէ կ'ըսուէր թէ տը Լիւսինեյ դքսուհիին սիրահարն էր Պ. տը Սէն Օրմի, և այս պարագան ալ քիչ շատ կը շարժէր Ռօտոլֆի հետաքրքրութիւնը։

Սէն-Օրմի դերկոմսը, *** կոմսին առաջնորդութեամբ, մօտեցաւ։ Քառասունհինգ տարեկան սիրուն երիտասարդ մ'էր նըրբակազմ, բարձրահասակ, նշանաւոր շարժուձևերով և հրապուրիչ դիմագիծերով։ Երեսին գոյնը շատ թուխ էր, բայց այն թաւշանման, թափանցիկ, սաթանման թուխ գոյնը որ Միւրիլլօի կենդանագիրներուն մէջ կ'երևի։ Կապտորակ ցոլքերով սևաթոյր մազերը ձախ քունքին վրայ ջոկագիծով մը խնամէ զատուած, ճակտին վրայ չափազանց ողորկ, դէմքին շուրջը վայելչաբար կը կախուէին գանգուր գանգուր, և հազիւ ցոյց կու տային իր ականջներուն անգոյն ըլթակը։ Իր բիբերուն թխորակ սևուցը որոշակի կը պճլար աչքին սառնենիին վրայ, որ ճերմակ չէր, այլ գաղտակուրի երկնագոյն երագն ունէր, որ Հնդիկներու նայուածքին կու տայ այնքան հիանալի արտայայտութիւն մը։ Բնութեան մէկ քմահաճոյքին, շնորհիւ, իր փոքրիկ մետաքսամոյն պեխերուն թանձրութիւնը հակապատկեր մը կը կազմէր ծնօտին և դեռատի աղջկան մը այտերուն պէս միապաղաղ այտերուն անթաւ ու անմազ թարմութեան հետ։ Պչրասիրութեամբ կը կրէր սև մնդուռմ և ցած փողկապ մը, որ իր նրբակազմ վիզին վայելուչ յօդակապը ցոյց կու տար։

Միակ մարգարիտ մը կ'ամփոփէր իր փողկապին երկար ծալքերը, մարգարիտ մը, որ իր խոշորութեամբ, մաքուր ձևով, պայծառ ջուրով անգնահատելի էր, այնքան պայծառ ու վառվռուն, որ արևային [opale] անգամ չէր

կրնար անոր չքեղ ու ճաճանչաւոր ծխածանին հաւասարիլ։ Իբրև անթերի ճաշակի տէր, Պ. տը Սէն-Օրմի իր հագուստը հրաշալի կերպով յարմարցուցեր էր այս պարզ այլ չքեղ զոհարին։ Անհնարին էր երբեք մոռնալ Պ. տը Սէն-Օրմիի դէմքն ու անձը, որովհետև պճնասէրներու սովորական տիպարէն դուրս էր։ Կառքերու և ձիերու համար իր ըրած պերճախոս շռայլութիւնը ծայրայեղ էր։ Իբրև անուանի ու շռայլ խաղամոլ, ձիարշաւներու համար իր բռնած գրաւներուն քանակութիւնը տարեկան երկու կամ երեք հազար ոսկիի կը հասնէր միշտ։ Շայյօ փողոցին մէջ իր ունեցած տունը իբրև վայելուչ չքեղութեան տիպար մը կը յիշատակուէր։ Հիւրերը պատուական կերուխում կ'ընէին իր տան մէջ և ապա մեծ գումարներով կը խաղային։ Յաճախ ահագին գումարներ կը կորսնցնէր, հիւրասէր անհոգութեամբ։ Սակայն ամէն մարդ գիտէր թէ դերկոմսին հարստութիւնը շատոնց վատնուած էր։ Իր բոլոր ստացուածքը մօրմէն ժառանգած էր, և իր հայրը Անժուի ներսերը առանձնացած, աղքատիկ կ'ապրէր։ Պ. տը Սէն-Օրմիի շռայլութիւնները մեկնելու համար, նախանձոտ կամ չարամիտ մարդիկ, Սառայի ըրածին պէս, տը Լիւսինեյ դքսուհիին մեծամեծ կալուածներուն վրայ կը խօսէին, բայց կը մոռնային թէ, թո՛ղ այս ցածոգի ենթադրութեան ստորնութիւնը, Պ. տը Լիւսինեյ բնականաբար հակակշիռ մը ի գործ կը դնէր իր կնոջ հարստութեան վրայ և թէ Պ. տը Սէն-Օրմի տարին առ նուազն 50,000 սկուդ կամ 200,000 ֆր. կը վատնէր։ Ոմանք ալ անխոհեմ վաշխառուներու վրայ կը խօսէին, վասն զի Պ. տը Սէն-Օրմի այլևս ժառանգութեան յոյս չունէր։ Վերջապէս ուրիշներ ալ կ'ըսէին թէ շատ բախտաւոր էր ձիարշաւներու մէջ, և ցած ձայնով կը փսփըսային թէ ձիարշաւ կարմակերպողները և ձիավարիկները կը կաշառէր, որպէս զի կորսնցնեն այն ձիերը որոնց դէմ մեծամեծ գումարներ գրաւ բռնած էր… բայց վայելչասէրներու մեծ մասը փայթ չէին ըներ այն միջոցները, որոնց կը դիմէր Պ. տը Սէն-Օրմի, իր պերճափառ ու շռայլ կեանքին ծախքը

հոգալու համար։ Ի ծնէ կը վերարկերէր լաւագոյն ու բարձրագոյն ընկերութեան. զուարթ, քաջասիրտ, խելացի, ընկերասէր և բարեկեցիկ էր։ Հասակակից ամուրի երիտասարդներուն պատուական ճաշեր կու տար, և ապա իրեն առաջարկուած բոլոր խաղադրամները չէր մերժեր ասկէ աւելի ինչ պէտք էր։ Կիները կը պաշտէին զինքը և իր ամէն տեսակ յաղթանակները անհաշիւ էին։ Երիտասարդ ու գեղեցիկ էր, կինահաճոյ և առատաձեռն, այն ամէն առիթներու մէջ ուր մարդ կրնայ՝ առատաձեռն ըլլալ վայելչաւէր կիներու հետ։ Վերջապէս, այս ընդհանուր շլացման շնորհիւ, այն անստուգութիւնը որով շրջապատուած էր Պակոսի (Հարստութեան) աղբիւրը, որմէ լիաբուռն կը քաղէր Սէն-Ռըմի, խորհրդաւոր հրապոյր մը կը սփռէր անոր կեանքին վրայ։ Ոմանք անհոգաբար ժպտելով կ'ըսէին. «Տարակոյս չկայ թէ սա սատանայ Սէն-Ռըմին փիլիսոփայական քարը գտած է»։ Ուրիշներ ալ իմանալով որ ֆրանսական դեսպանատան կցորդ անուանուած էր Կերօլշտայնի մեծ դուքսին մօտ, կը խորհէին թէ կ'ուզէր պատուաւոր նախանձ մ'ընել։ Ահա այս էր Պ. տը Սէն-Ռըմիի նկարագիրը։ Դեսպանը ըսաւ Ռօտոլֆի, Սէն-Ռըմին անոր ներկայացնելով.

— Պատիւ ունիմ Ձեր Բարձրապատուութեան ներկայացնելու Պ. տը Սէն-Ռըմի դերկոմսը, կցորդ Կերօլշտայնի ֆրանսական դեսպանատան։

Դերկոմսը խորին ողջոյն մը տուաւ և ըսաւ Ռօտոլֆի.

— Ձեր Բարձրապատուութիւնը պիտի հաճի՞ ներել այն անհամբերութեան որով կը բաղձամ մեծարանքներս մատուցանել իրեն։ Թերևս չափազանց փութկոտութիւն ցոյց կու տամ վայելելու համար պատիւ մը որուն մեծ յարգ կ'ընծայեմ։

— Պարոն, շատ գոհ պիտի ըլլամ, եթէ ձեզ նորէն տեսնեմ Կերօլշտայնի մէջ... միթէ շուտով հոն երթալու միտք ունի՞ք։

— Բարիզի մէջ Ձեր Բարձրապատուութեան բնակութիւնը նուազ փութկոտ կ'ընէ զիս մեկնելու։

— Մեր գերման արքունիքներուն խաղաղ հակապատկերը

շատ զարմանք պիտի պատճառէ ձեզի, քանի որ Բարիզի կեանքին վարժուած էք։

— Կը համարձակիմ հաւատալ Ձեր Բարձրապատուութեան թէ այն բարեացակամ ընդունելութիւնը, զոր հաճեցաք ընել ինծի և զոր կը յուսամ ընդ միշտ վայելել, Բարիզը փնտռել պիտի չտայ ինծի։

— Ինծմէ կախում պիտի չունենայ, պարոն, որ միշտ այդպէս խորհիք այն բովանդակ ժամանակամիջոցին, զոր Կերօլշտայնի մէջ պիտի անցունէք։

Եւ Ռօտոլֆ գլխու թեթև շարժում մ'ըրաւ, որ կ'հասկնէր Պ. տը Սէն-Ռըմիի թէ ներկայացումը աւարտեր էր։ Դերկոմսը ողջունեց և քաշուեցաւ։ Իշխանը, որ քաջ դիմագէտ էր, իր նոր տեսնուած մարդոց նկատմամբ կա՛մ համակրութիւն կ'զգար և կամ հակակրութիւն որոնք գրեթէ միշտ կ'արդարանային։ Պ. տը Սէն-Ռըմիի հետ փոխանակած քանի մը բառերէն վերջ, առանց պատճառը գիտնալու, տեսակ մը ակամայ հակակրութիւն զգաց այս փայլուն երիտասարդին համար։ Անոր նայուածքին մէջ նենգամիտ կերպով խորամանկ բան մը, և վտանգաւոր դիւանագծութիւն մը գտեր էր։

. . . .

Պ. տը Սէն-Ռըմին վերստին պիտի գտնենք այնպիսի պարագաներու մէջ, որոնք սոսկալի հակապատկեր մը պիտի կազմեն Ռօտոլֆի ներկայացած առեն իր ունեցած փայլուն դիրքին հետ։ Եւ այն առեն պիտի տեսնուի թէ Ռօտոլֆի նախազգացումները ո՛րչափ իրական էին։

Երբ այս ներկայացումը աւարտեցաւ, Ռօտոլֆ ձմեռնային պարտէզը իջաւ, խորհելով այն այլանդակ հանդիպումներուն վրայ զոր դիպուածը իրեն դէմ հաներ էր։ Ընթրիքի ժամը հասեր էր, սրահները գրեթէ ամայի կը դառնային։ Ջերմանոցին ամէնէն հեռաւոր վայրը կը գտնուէր թաւուտքի մը ծայրը, պատի մը անկիւնը, զոր պատատուկ տունկերով պատած ահագին ադամաթզենի մը գրեթէ ամբողջութեամբ կը ծածկէր։ Այս տերևախիտ ծառէն քիչ հեռու կիսարաց պղ-

տիկ դուռ մը կար, սափրինային ներքև թափուն, և որ երկայն նրբանցքէ մը կը տանէր չքաւորանին սրահը: Այս կանաչազարդ հողմարգելին ետին պատսպարուած, Ռոտոլֆ նստաւ այդ տեղը: Քանի մը վայրկեանէ ի վեր խորունկ մտածութեան մը մէջ ընկղմեր էր, երբ յանկարծ իրեն քաջածանօթ ձայնի մը կողմէ իր անուան արտասանուիլը լսելով սարսռաց: Սառա, որ Ռոտոլֆը լիովին թաքուն պահող թաւուտքին միւս կողմը նստեր էր, անգլիերէն կը խօսէր իր Թօմ եղբօր հետ:

Իշխանը ուշադրութեամբ մտիկ ըրաւ հետևեալ խօսակցութիւնը. — Մարքիզուհին պահ մը տը Նէրվալ պալատին պարահանդէսը գնաց, կ'ըսէր Սառա. բարեբախտաբար ելաւ գնաց և չկրցաւ խօսիլ Ռոտոլֆի հետ, որ զինքը կը փնտռէր, վասն զի անոր վրայ յանդէտս ունեցած ազդեցութենէն միշտ կը վախնամ, ազդեցութիւն, որուն դէմ ոգորելու և մտամբ ջնջելու համար շատ նեղութիւն կրեր եմ... վերջապէս այս մրցորդը, որմէ նախազգացումով միշտ սոսկացեր եմ, և որ կրնար իմ ապագայ ծրագիրներուս վնասել, վաղը պիտի կորսուի... Ինծի մտիկ ըրէք, եղբայր իմ, խնդիրը շատ ծանր է...

— Կը սխալիք, Ռոտոլֆ երբեք չէ սիրած մարքիզուհին:

— Հիմա ժամանակը հասած է որ քանի մը բացատրութիւններ տամ ձեզի այդ մասին... Ձեր վերջին ճամբորդութեան միջոցին շատ բաներ պատահեցան... և որոնց հետևանք կործածէս շատ աւելի շուտ գործել հարկ է... այս երկիրէն խոյս տալէ դուրս ելլելու ատեն... այս խօսակցութիւնը անհրաժեշտ է... բարեբախտաբար հոս առանձին ենք:

— Ականջս ձեզի է:

— Քլէմանս տ'Արվիլ, Ռոտոլֆը տեսնելէ առաջ, աներկբայ եմ որ երբեք չէր սիրած... չեմ գիտեր ի՛նչ պատճառաւ անզուսպ հակակրութիւն մը ունի իր ամուսնին դէմ, որ սակայն կը պաշտէ զինքը: Գաղտնիք մը կայ զոր ի զո՜ւր ուզեցի թափանցել: Ռոտոլֆի ներկայութիւնը Քլէմանսի սրտին մէջ նոր նոր յուզումներ գրգռեր էր: Այս նորածին սէրը մարեցի յայտնութիւններով կամ մանաւանդ իշխանին վրայ

ծանրածանր զրպարտութիւններով: Բայց սիրելու ոգին արթընցեր էր մարքիզուհիին միտքին մէջ: Տանս մէջ այս Շաու Ռօպէրի հանդիպելով, անոր գեղեցկութեան զարնուեցաւ, ինչպէս կը զարնուի մարդ գեղեցիկ պատկեր մը տեսնելով: Այդ մարդը դժբախտաբար որչափ գեղեցիկ այնչափ ալ ապուշ է, բայց նայուածքին մէջ սրտառուչ բան մը ունի: Իր հոգւոյն ազնուութիւնը, նկարագրին բարձրութիւնը չափազանց գովեցի: Տիկին տ'Արվիլի բնածին քնքշութիւնը գիտէի. Պ. Ռօպէրի վերագրեցի այնպիսի դժբախտութիւններ, որ կարեկցութիւն կը շարժէին: Իրեն ալ պատուիրեցի որ միշտ մտահոգ չափ տխուր երևի, հառաչանքներով սկսի և մանաւանդ քիչ խօսի: Պ. Ռօպէր հետևեցաւ խորհուրդներուս, իր երգեցիկ տաղանդին, իր դէմքին, իր առերևոյթ անդուժելի տրտմութեան, իր լռութեան շնորհիւ գրաւեց Տիկին տ'Արվիլի սիրտը, որ այսպէս գոհացուց ա՛յն սիրելու պէտքը, զոր Ռոտոլֆ արթնցուցեր էր անոր սրտին մէջ... Հիմա կը հասկնա՞ք:

— Լիովին կը հասկնամ, շարունակեցէք:

— Ռօպէր և Տիկին տ'Արվիլ միայն իմ տանս մէջ մտերմօրէն կը տեսնուէին շաբաթը երկու անգամ. [illegible] կերակուրները, երեքս միասին նուագածութեամբ կը պարապէինք: Մելամաղձոտ գեղանին կը հառաչէր, ցած ձայնով քանի մը գորովագին բառեր կ'ըսէր. երկու կամ երեք սիրատոմս սպրդեցուց: Իր նամակէն աւելի կը վախնայի քան իր խօսքերէն, բայց կին մը միշտ ներողամիտ է իր ընդունած սիրային առաջին յայտարարութեանց համար. իմ պաշտպանեալս սիրային յայտարարութիւնները վնաս մը չըրին իրեն, վասն զի իմ խորհուրդիս համաձայն շատ կարճ, լակոնական եղան: Իրեն համար կարևորն էր ժամադրութիւն մը ստանալ: Այս պզտիկ մարքիզուհին աւելի սկզբունք ունէր քան թէ սէր կամ մանաւանդ սկզբունքները մոռնալու չափ սէր չունէր... Առանց գիտնալու, Ռոտոլֆի յիշատակը միշտ գոյութիւն ունէր մարքիզուհիին սրտին խորը, գրեթէ կը հսկէր անոր (մարքիզու-

հիին) վրայ, և Շառլ Ռօպէրի համար անոր ունեցած տկար հակումին դէմ կը մաքառէր... հակում մը, որ աւելի շինծու էր քան իրական... բայց ես վառ կը պահէի զայն, անդուլ անդադար տարապայման գովելով այս անուղեղ Ապօլոնը, զոր միշտ երեւակայական դժբախտութիւններու ներքև ընկճուած կը նկարագրէի: Վերջապէս Քլէմանս, իր երկրպագուին խորապէս յուսահատ կերպարանքէն յաղթուած, օրին մէկը որոշեց այդ բաղձացուած ժամադրութիւնը շնորհել անոր, աւելի կարեկցութենէ շարժած քան տարփանքէ մղուած:

—Միթէ ձեզ իրեն խորհրդակի՞ց ըրեր էր:

— Պ. Շառլ Ռօպէրի համար իր ունեցած սէրը ինծի խոստովաներ էր. ահա այսչափ. աւելին գիտնալու համար բան մը չըրի. կարելի է որ դժուարը գար... բայց երիտասարդը, երջանկութենէ կամ մանաւանդ հպարտութենէ յափշտակուած, իր երանութիւնը ինծի հաղորդեց, առանց սակայն յայտնելու ոչ ժամադրութեան օրը, ոչ ալ տեղը:

— Ուրեմն ի՞նչպէս իմացաք:

— Քարլ, հրամանիս համեմատ, երկու օր յաջորդաբար, շատ կանուխ, Պ. Շառլ Ռօպէրի դրան մօտ դարանակալ եղաւ և անոր ետևէն գնաց: Երկրորդ օրը, կէս օրուան ատենները, մեր սիրահարը կառք մը նստելով, հեռաւոր թաղի մը ճամբան բռնեց, այս է Թանպլ փողոցը... Անշուք տան մը առջև կառքէն վար իջաւ. գրեթէ մէկուկէս ժամ հոն մնաց և ապա ելաւ գնաց: Քարլ երկար ատեն սպասեց տեսնելու համար թէ մէկը դուրս պիտի ելլէ՞ր Պ. Շառլ Ռօպէրի ետեւէն: Ոչ ոք դուրս ելաւ: Մարքիզուհին իր խոստումը չէր բռնած: Այս պարագան յաջորդ օրը սիրահարէն իմացայ, որ ոչ միայն զայրացեր, այլև յուսահատեր էր: Խորհուրդ տուի որ իր յուսահատական ձևերը կրկնապատկէ: Քլէմանսի կարեկցութիւնը դարձեալ շարժեցաւ. նոր ժամադրութիւն, բայց առաջին անգամուան պէս ընդունայն: Վերջին անգամ սակայն մինչև դուռը եկաւ, և այս ալ յառաջդիմութիւն մ՚էր: Կը տեսնէ՞ք, ի՞նչպէս կը մաքառի այդ կինը...

Եւ ինչո՞ւ համար. որովհետև, ինչպէս աներկբայ եմ, և իրեն դէմ ատելութեանս շարժառիթն ալ ա՛յդ է, Քլէմանս իր սրտին խորը միշտ զգացում մը պահած է Ռոտոլֆի համար, և այդ զգացումն է որ զինքը կը պաշտպանէ: Վերջապէս այս իրիկուն մարքիզուհին վաղուան համար ժամադրութիւն մը տուաւ Պ. Ռօպէրի. այս անգամ տարակոյս չունիմ որ պիտի երթայ: Տը Լիւսընէյ դուքսը այնքան կոշտաբար ծաղրեց այդ երիտասարդը, որ մարքիզուհին իր երկրպագուին նուաստացումէն սաստիկ յուզուած, կարեկցաբար անոր շնորհեց ինչ որ պիտի չշնորհէր, եթէ դուքսին այդ ընթացքը չըլլար: Այս անգամ, դարձեալ կը կրկնեմ, իր խոստումը պիտի բռնէ:

— Ի՞նչ են քու խորհուրդներդ:

— Պ. Շառլ Ռօպէր այնքան համբակ է որ պիտի չկարենայ ըմբռնել այն զգացման փափկութիւնը, որ այս իրիկուն մարքիզուհիին որոշման շարժառիթը եղաւ. վաղը պիտի ուզէ օգտուիլ այդ ժամադրութենէն և բոլորովին իր համարումը պիտի կորսնցնէ. վասն զի Քլէմանս այս վստահաւոր ձեռնարկին կը համակերպի ո՛չ թէ ներքին մղումէ և տարփանքէ, այլ միմիայն կարեկցութենէ շարժած: Կը ճանչնամ զինքը, հոն պիտի երթայ քաջասիրտ անձնուիրութեան գործ մը կատարելու համար, բայց իր պարտականութիւնները վայրկեան մը չմոռնալու հաստատ որոշումով: Պ. Ռօպէր իր ալուոր բախտէն օգտուելու փորձ պիտի ընէ. մարքիզուհին ատելութիւն պիտի զգայ անոր դէմ, և իր պատրանքին ջնջուելէն վերջ, Ռոտոլֆի համար տածած առաջին սիրոյն ազդեցութեան ներքև պիտի իյնայ նորէն, սէ՛ր, որ աներկբայ եմ թէ, միշտ իր սրտին խորը թաքուն կը մնայ:

— Լաւ ուրե՞մն:

— Լաւ ուրեմն, կը փափաքիմ որ մարքիզուհին յաւիտեան կորսուի Ռոտոլֆին համար: Աներկբայ եմ թէ Ռոտոլֆ ուշ կամ կանուխ Պ. տ՚Արվիլի բարեկամութեան դէմ դաւաճանելով, Քլէմանսի սիրոյն պիտի պատասխանէ, բայց պիտի քաշուի անկէ և երբեք անոր երեսը վերստին տեսնել պիտի

չուզէ, եթէ իմանայ որ ան գործեր է այնպիսի յանցանք մը որուն տարկան ինք պիտի չըլլայ։ Սակայն այր մարդու մը համար աններելի ոճիր մ'է։

— Կը հասկնամ. իր ամուսնին իմաց տալ կ'ուզէք, որպէս զի գայթակղական խղուած մը տեղի ունենայ և իշխանին ապացուցանէ թէ մարքիզուհին մեղապարտ է։

— Եւ այդ բանը շատ դիւրին պիտի ըլլայ, քանի որ Քլէմանսի բաժին նայելով, մարքիզը տարտամ կասկածներ ունի, առանց գիտնալու թէ որո՛ւ վրայ հիմնէ այդ կասկածները... Կէս գիշեր է, պարահանդէսէն պիտի մեկնինք. առջեւնիդ եղած առաջին սրճարանը մտէք և Պ. տ'Արվիլի գրեցէք թէ իր կինը վաղը ժամը մէկին Թանըլ փողոցի 17 թիւ տունը կ'երթայ սիրային տեսակցութեան մը համար։ Պ. տ'Արվիլ նախանձոտ է. Քլէմանսը յանկարծակիի պիտի բերէ, և մնացածը ինքնին կը քալէ։

— Գարշելի գործ մ'է այդ,— ըսաւ Սէյթըն պաղարիւնով։

— Շատ խղճահար էք, եղբայր իմ... Իմ միջոցներս գարշելի են. թո՛ղ այնպէս ըլլայ... ինչ որ ընթացքս կը խափանէ՝ կը խորտակեմ, դարձեալ թո՛ղ այնպէս ըլլայ... բայց միթէ ինծի ալ խնայեցի՞ն...

— Ոչ... և ատոր համար ես ալ ձեր մեղսակիցն եմ... Անմիջապէս ձեր բաղձանքը պիտի կատարեմ, բայց կը կրկնեմ թէ առաջարկդ գարշելի գործ մ'է։

— Սակայն և այնպէս կը հաւանիք, այնպէս չէ՞։

— Քանի որ այդպէս պէտք է... այս իրիկուն Պ. տ'Արվիլ ամէն բան պիտի իմանայ, և... բայց... ինծի կը թուի թէ այս թաւուտքին ետին մէկը կայ,— ըսաւ յանկարծ Սէյթըն, խօսքը ընդհատելով և ցած ձայնով խօսելով։ — Կարծեցի թէ մէկը կը շարժէր։

— Ելէք նայեցէք ուրեմն,— ըսաւ Սառա մտատանջութեամբ։

— Սէյթըն ոտք ելաւ, թաւուտքին չուրջը դարձաւ և մէկը չտեսաւ։

Ռոտոլֆ մեր արդէն յիշած պզտիկ դուռնէն անյայտացեր էր։

— Սխալեր եմ,— ըսաւ Սէյթըն վերադառնալով. — մէկը չկայ։

— Ինծի ալ այդպէս կ'երեւի...

— Մտիկ ըրէք, Սառա, չեմ կարծեր որ մարքիզուհին ձեր ապագայ խորհուրդներուն համար վտանգաւոր ըլլայ որչափ կը կարծէք։ Իշխանը ինչ ինչ սկզբունքներ ունի, որոնց դէմ երբեք պիտի չգործէ։ Այն դեռատի աղջիկը զոր վեց շաբաթ առաջ ագարակը տարաւ, այն դեռատի աղջիկը որուն շատ հոգ ու խնամք կը տանի, ընտիր դաստիարակութիւն մը կուտայ, և զոր քանիցս տեսնելու գնաց, աւելի հիմնաւոր երկիւղներ կը ներշնչէ ինծի։ Չենք գիտեր թէ ո՞վ է այդ աղջիկը, թէև կ'երեւի թէ ընկերութեան մէկ աննշան դասակարգին կը վերաբերի։ Բայց հաւանաբար գեղեցկութիւնը, որով աղջիկը օժտուած է, իշխանին ծպտանքը, որով այն գիւղը տարաւ զայն, անոր նկատմամբ տածած յարաճուն հոգածութիւնը, ամէն ինչ կ'ապացուցանէ թէ այս սէրը անկարեւոր բան մը չէ։ Ահա այս պատճառաւ ձեր բաղձանքները կատարելու փոյթ տարի։ Այս նոր խոչընդոտը, որ կարծեմ աւելի իրական է, մէջտեղէն բառնալու համար, հարկ եղաւ ծայրայեղ խոհեմութեամբ գործել, ագարակին մարդոց և այդ դեռատի աղջկան ունակութիւններուն վրայ տեղեկութիւն քաղել... Այդ տեղեկութիւնները առած եմ. գործելու ժամը հասած է. դիպուածը առջեւս հանեց այն սոսկալի պառաւը որ իմ հասցէս պահեր էր։ Միջնաքաղաքին մէջ մեր պտոյտին առեն վրանիս յարձակող աւազակին տեսակէն մարդոց հետ իր ունեցած յարաբերութիւնները հզօրապէս օգտակար պիտի ըլլան մեզի։ Ամէն բան նախատեսուած է... մեզի դէմ ոեւէ ապացոյց պիտի չգտնուի։ Ասկէ զատ, եթէ այդ աղջիկը, ինչպէս կ'երեւի, գործաւոր դասակարգին կը վերաբերի, պիտի չվարանի մեր առաջարկներուն և իր երազած փայլուն ճակատագրին միջեւ ընտրութիւն մ'ընելու, վասն զի իշխանը իրեն

ո՛վ ըլլալը երբեք չէ յայտնած անոր ... վերջապէս, վաղը այս խնդիրը պիտի լուծուի ... ապա թէ ոչ ... պիտի մտածենք ...

— Եթէ այս երկու արգելքները վերնան ... Թօմ .. . այն ատեն մեր մեծ ծրագիրը ...

— Մեծ դժուարութիւններ կ'ընծայէ, բայց կրնայ յաջողիլ:

— Խոստովանեցէք որ յաջողութեան աւելի մեծ հաւանականութիւն պիտի ունենայ, եթէ գործադրենք զայն ճիշդ այն պահուն, երբ Ռօտոլֆ կրկնապէս ընկճուած պիտի ըլլայ մէկ կողմէ տիկին տ'Արվիլի գայթակղական ընթացքէն և միւս կողմէ իր այնքան խնամած ու պաշտած օրիորդին անյայտացումէն ... բայց տեսնեմ, միթէ այն ատեն պատեհ ժամանակը չէ՞ զինքը համոզելու թէ իր ամէն օր ողբացած աղջիկը մեռած չէ ... ողջ է և այն ատեն ...

— Լաւութիւն, քոյր իմ, — ըսաւ Սէյգըն, Սառայի խօսքը ընդմիջելով: Ընթրիքէն կը վերադառնան: Քանի որ օգտակար կը կարծէք տ'Արվիլ մարքիզին իմաց տալ վաղուան ժամադրութիւնը, մեկնինք ... ժամանակը ուշ է:

— Գիշերուան այս յառաջացած ժամուն, երբ այդ լուրը իրեն տրուի, անշուշտ անոր կարևորութիւնը պիտի ապացուցնէ:

Թօմ և Սառա դուրս ելան *** դեսպանուհիին պարահանդէսէն:

ԳԼՈՒԽ ԻԷ.

ԺԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ռօտոլֆ փափաքելով անպատճառ տիկին տ'Արվիլի իմաց տալ իրեն սպառնացող վտանգը, ձմեռնային Թատրոնէն մեկնած էր առանց Սէյգընի և Սառայի խօսակցութեան վախճանին սպասելու, որով չէր կրցած իմանալ այն դաւադրութիւնը զոր եղբայր ու քոյր կը նիւթէին Ֆլէօռ-տը-Մարիի դէմ, ինչպէս նաև այն մօտալուտ վտանգը որ այդ դեռատի աղջկան կ'սպառնար: Իր եռանդին հակառակ, Ռօտոլֆ դժբախտաբար

չկրցաւ իմաց տալ մարքիզուհիին, ինչպէս որ կը յուսար: Մարքիզուհին դեսպանատունէն դուրս ելած ատեն, պատշաճութեան համար պարտաւոր էր վայրկեան մը երևիլ տիկին տը Նէրվալի պարահանդէսին մէջ, բայց իր կրած սրտայուզութիւններէն յաղթուած, այս երկրորդ հանդէսին երթալու արիութիւնը չունեցաւ և իր բնակարանը դարձաւ:

Այս անակնկալ ձախորդ պարագան ամէն բան ի կորուստ մատնեց: Պ. տը Գրաուն, դեսպանուհիին պարահանդէսին գրեթէ բոլոր հրաւիրեալներուն պէս, տիկին տը Նէրվալի հանդէսին հրաւիրուած էր: Ռօտոլֆ արագարար հոն տարաւ պարոնը, հրաման ընելով որ պարահանդէսին մէջ փնտռէ տիկին տ'Արվիլը և անոր իմացնէ թէ իշխանը նոյն իրիկուան իսկ կը փափաքի գաղտնապէս ամենակարևոր զեկուցում մը ընել իրեն, և թէ տ'Արվիլ ապարանքին առջևտաքի վրայ պիտի սպասէ և մարքիզուհիին կառքին պիտի մօտենայ, իրեն հետ դռնակէն խօսելու համար, մինչդեռ սպասաւորներկառանցիկ դրան բացուելուն պիտի սպասեն: Պարոնը պարահանդէսին մէջ երկար ատեն տիկին տ'Արվիլը որոնելով շատ ժամանակ կորսնցնելէ վերջ, ձեռնունայն վերադարձաւ առանց անոր հանդիպելու: Ռօտոլֆ յուսահատութեան մէջ ինկաւ: Ի սկզբան խորհեր էր թէ ամէն բանէ առաջ հարկ էր մարքիզուհիին իմաց տալ ա՛յն դաւաճանութիւնը որուն կ'ուզէին զոհ ընել զինքը, վասն զի այն ատեն Սառայի մատնութիւնը, զոր չէր կարող արգիլել, վատ զրպարտութիւն մը պիտի համարուէր: Ժամանակը շատ ուշ էր ... Մաք-Կրէկօր կոմսուհիին խայտառակ նամակը մարքիզին ձեռքը հասած էր կէս գիշերէն մէկ ժամ ետքը ...

. . . .

Հետևեալ առաւօտ, Պ. տ'Արվիլ կամաց կամաց ժուռ կուգար իր ննջասենեակին մէջ, որ վայելուչ պարզութեամբ կահաւորուած և արդի զէնքերու հաւաքածոյով մը և գիրքերով ծանրաբեռնած յարկադարանով մը միայն զար-

դարուած էր։ Անկողինը աւրուած չէր, սակայն մետաքսէ ծածկոյթը բլիկ բլիկ եղած էր։ Աթոռ մը և գալարուն ոտքերով երկնագոյն պղնձիկ սեղան մը տապալած էին վառարանին մօտ։ Գորգին վրայ տեղ տեղ կը տեսնուէին բիւրեղեայ գաւաթի մը բեկորները, կիսայրին ծխմուած մոմեր և երկթէ ջահ մը, որ հեռուն գլորած էր։

Այս անկարգութիւնը բուռն կռուի մը հետևանքը կը թուէր... Պ. տ'Արվիլ գրեթէ երեսուն տարեկան էր. առնական ու յաղթանդամ դէմք մը ունէր, սովորաբար հաճելի ու անուշ արտայայտութիւն մը, թէև այդ առաւօտ կարկամած, գունատ և կապտագոյն կտրած էր։ Առջի օրուան հագուստները կը կրէր. վիզը մերկ էր, ներքնակը՝ բաց, պատառոտուն շապիկը տեղ տեղ արեան կաթիլներով արատաւորուած էր. իր թուխ մազերը, որ սովորաբար խոպոպուած էին, իր գանկահար ճակտէն վար կը կախուէին ծիգ ու խառն ի խառն։ Պարոն տ'Արվիլ իր թևերը խաչաձև ծալլած, գլուխը խոնարհած, ակնարկը սևեռուն ու կարմրած, երկար ատեն այսպէս քալելէն վերջ, յանկարծ կանգ առաւ վառարանին առջև, որ մարած էր, թէև նոյն գիշերը յանկարծական սառնամանիք մը կը տիրէր։ Վառարանին մարմարին վրայէն առաւ հետևեալ նամակը զոր նորէն կարդաց կսկծագին ուշադրութեամբ, այն ձմեռնային օրուան աղօտ ու մթնշաղ լոյսով։

«Վաղը, ժամը մէկին, կինդ պիտի երթայ Թանիբի փողոցի թիւ 17 տունը, սիրային տեսակցութեան մը համար։ Ետևէն գացէք եւ ամէն բան պիտի իմանաք... Երջանիկ ամուսին...։»

Պ. տ'Արվիլ այս նամակը քանի կը կարդար, արդէն շատ անգամ կարդացեր էր... կարծես թէ ցուրտէն կապուտցած իր շրթունքները յուզմամբ տառ առ տառ կը հեգէին այս չարաշուք տողերուն մէն մի բառը։

Նոյն պահուն դուռը բացուեցաւ և սպասաւորը ներս մտաւ։ Այս սպասաւորը արդէն ծեր էր, ալեխառն մազեր և պարկեշտ ու բարի դէմք մը ունէր։ Մարքիզը յանկարծ գլուխը ետին

դարձուց առանց դիրքը փոխելու, նամակը միշտ ձեռքը բռնած։

— Ի՞նչ կ'ուզես, — ըսաւ սպասաւորին խստութեամբ։

Այս վերջինը, փոխանակ պատասխանելու, ցաւագին ապշութեամբ մը կը դիտէր սենեակին անկարգութիւնը։ Յետոյ ուշադրութեամբ իր տիրոջ երեսը նայելով, գոչեց. — Արիւն կայ ձեր շապիկին վրայ... Աստուած իմ, Աստուած իմ, պարոն, վիրաւորուեր էք... սակայն առանձին էիք... ինչո՞ւ համար ըստ սովորութեան զանգակը չզարկիք... երբ զգացիք թէ...

— Կորսուէ՛...

— Բայց, պարոն մարքիզ, չէ՞ք խորհիր... ձեր կրակը մարեր է, մահացուցիչ ցուրտ մը կայ հոս, և մանաւանդ... եռքը... ձեր...

— Պիտի լռե՞ս, մինակ ձգէ զիս։

— Ներեցէք, պարոն մարքիզ, — կրկնեց սպասաւորը բոլորովին դողդղալով — բայց մոռցա՞ք որ Պ. Տուպլէի հրաման բրած էիք որ այս առաւօտ ժամը տասնուկէսին հոս գտնուի. ահա եկած է նօտարին հետ։

— Ճիշդ է, — ըսաւ մարքիզը դառնութեամբ, իր պաղարիւնը վերստանալով, — երբ մարդ հարուստ է, պէտք է որ իր գործերուն վրայ խորհի... այո՛, շատ աղուոր բան է հարըստութիւնը... Յետոյ յարեց. — Պ. Տուպլէն գրասենեակս հրամցուր։

— Արդէն հոն է, պարոն մարքիզ։

— Հագուստներս տո՛ւր... հիմա հիմա դուրս պիտի ելլեմ։

— Բայց պարոն մարքիզ...

— Ինչ որ կ'ըսեմ, այն կատարէ, Ժօզէֆ, — ըսաւ Պ. տ'Արվիլ, աւելի մեղմ ձայնով մը։ Եւ ապա յարեց. — միթէ կինոջս սենեակը բացուեցա՞ւ։

— Չեմ կարծեր որ տիկին մարքիզուհին տակաւին զանգակը զարկած ըլլայ։

— Ինծի իմաց տուր, երբոր զանգակը զարնէ։

— Շատ աղէկ, պարոն մարքիզ։

— Ֆիլիբին ըսէ որ գայ օգնէ քեզի, ապա թէ ոչ լմնցնեմէք չունիս։

— Բայց, պարոն, կեցէք որ քիչ մը կարգի դնեմ զաս,— պատասխանեց Ժօզէֆ տխրութեամբ,— Այս անկարգութիւնը կրնայ տեսնուիլ, և մարդ պիտի չկրնայ հասկնալ թէ այս գիշեր ինչ բան կրցեր է պատահիլ պարոն մարքիզին...

— Իսկ եթէ հասկնա՞ն... շատ սոսկալի բան պիտի ըլլայ, այնպէս չէ՞,— կրկնեց Պ. տ'Արվիլ ցաւալին ծաղրածութեան շեշտով մը։

— Ո՛չ, պարոն,— կրկնեց Ժօզէֆ,— փա՛ռք Աստուծոյ, ոչ ոք կը կասկածի թէ...

— Ո՛չ ո՞ք. Ո՛չ, ոչ ոք,— պատասխանեց մարքիզը տխուր դէմքով մը...

Մինչդեռ Ժօզէֆ իր տիրոջ սենեակին անկարգութիւնը յարդարելու կ'զբաղէր, այս վերջինը շիտակ զէնքերու հաւաքածոյին քով գնաց և քանի մը վայրկեան ուշադրութեամբ դիտեց զանոնք, չարագուշակ գոհունակութեան շարժում մը ըրաւ և ըսաւ Ժօզէֆին.— աներկբայ եմ որ մոռցար հրացաններս մաքրել, որոնք վերը որսի կաղմածիս մէջ են։

— Պարոն մարքիզը այդ մասին բան մը չըսաւ ինծի,— ըսաւ Ժօզէֆ զարմացած դէմքով մը։

— Այո, այո՛, ըսի, բայց դուն մոռցեր ես։

— Պարոն մարքիզին կը հաւատամ որ...

— Անշուշտ լաւ վիճակի մէջ ըլլալու են։

— Տակաւին ամիս մը չկայ որ զինագործին քովէն եկան։

— Փոյթ չէ. երբոր հագուիմ, գնա բեր զէնքերուս կաղմածը... Թերեւս վաղը կամ միւս օր որսի երթամ. կ'ուզեմ աչքէ անցունել հրացաններս։

— Հիմա վար կ'իջեցնեմ զանոնք, պարոն մարքիզ։

Երբ սենեակը կարգի դրուեցաւ, երկրորդ սպասաւոր մը եկաւ Ժօզէֆի օգնելու։ Պ. տ'Արվիլ, իր արդուզարդը աւարտելէ վերջ, մտաւ այն գրասենեակը ուր իրեն կ'սպասէին Պ. Տուպլէ, իր մատակարարը, և նօտարի գրագիր մը։

— Կալուածագիրը պարոն մարքիզին կարդալու եկած են,— ըսաւ մատակարարը — կը մնայ միայն ստորագրել զայն։

— Դուք կարդացի՞ք զայն, Պ. Տուպլէ։

— Այո՛, պարոն մարքիզ։

— Ուրեմն կը բաւէ... ես ալ կ'ստորագրեմ...

Եւ ստորագրեց. գրագիրը դուրս ելաւ։

— Տէր իմ, այս կալուածը գնելով,— ըսաւ Պ. Տուպլէ յաղթական դէմքով մը,— ձեր կալուածական եկամուտը, որ գեղեցիկ ու բերրի հողերու արդիւնքն է, հարիւր քսանը վեց հազար ֆրանքէն պակաս պիտի չըլլայ... Արդեօք գիտէ՞ք որ հազուադէպ բան մ'է, պարոն մարքիզ. հարիւր քսանըվեց հազար ֆրանքի հողային եկամո՛ւտ մը։

— Շատ բարեբախտ մարդ մ'եմ, այնպէս չէ՞, Պ. Տուպլէ։ Հարիւր քսանըվեց հազար ֆրանքի հողային եկամո՛ւտ մը... կա՞յ ասոր պէս երանութիւն մը։

— Ասոնց հաշուելու պարոն մարքիզին թղթապանակը, որ երկու միլիոնէն աւելի կը պարունակէ... ատոնց հաշուելու...

— Անշուշտ, ատոնց հաշուելու... ուրիշ շատ մը երջանկութիւններ ալ...

— Օրհնեա՛լ ըլլայ Աստուած, Պ. մարքիզ, վասն զի բանի մը պակասութիւն չունիք. երիտասարդութիւն, հարստութիւն, քաջառողջութիւն... վերջապէս ամէն տեսակ երջանկութիւններ միացած են, և ատոնց մէջ — ըսաւ Պ. Տուպլէ զուարթագին ժպտելով,— կամ մանաւանդ ատոնց գլուխը կը դասեմ տիկին մարքիզուհիին ամուսինը ըլլալու և հրեշտակի նման չքնաղագեղ պզտիկ աղջիկ մը ունենալու երջանկութիւնը։

Պ. տ'Արվիլ չարագուշակ ակնարկ մը նետեց մատակարարին վրայ։

Զանց կ'առնենք նկարագրել այն վայրագ հեգնութեան արտայայտութիւնը, որով Պ. տ'Արվիլ լսաւ Պ. Տուպլէի, ընտանեբար անոր ուսը ծեծելով.

— Երկու հարիւր յիսուն հազար ֆրանքի հասոյթ մը, իմ կնոջս նման կին մը... և հրեշտակատիպ զաւակ մը ունենալէ վերջ ուրիշ փափաքելիք բան մը չի մնար, այնպէս չէ՞։

— Է՛հ, է՛հ, Պ. մարքիզ,— պատասխանեց մատակարարը

միամտութեամբ։ Ձեզի ուրիշ բան չի մնար ընել բայց եթէ բաղձալ որ կարելի եղածին չափ երկար ապրիք, ձեր օրիորդ-աղջիկը ամուսնացնելու և մեծ հայր ըլլալու համար... Մեծ հայր ըլլալ... ահա ինչ որ ի բոլոր սրտէ կը մաղթեմ պարոն մարքիզին, ինչպէս նաև տիկին մարքիզուհիին, որպէս զի մեծ-մայր և հանի ըլլայ...

— Այս միամիտ Պ. Տուպլէն ալ... Ցիլէմօնի և Պօսխի կեանքը կ'երազէ...: Միշտ յարմար խօսք մը կը գտնէ ըսելու։

— Պարոն մարքիզը շատ բարեսիրտ է, արդեօք ուրիշ հրաման մը չունի՞ ինծի տալու։

— Չունիմ... ո՛հ, այո՛, սակայն... գրամարկղին մէջ ո՞րչափ պատրաստ դրամ կայ։

— Քսանըինը հազար երեք հարիւր քանի մը ֆր. կայ, Պ. մարքիզ, առանց դրամատան մէջ աւանդ ձգուած դրամը հաշուելու։

— Այս առտու քանի հազար ֆր.ի ոսկեդրամ բերէք ինծի և Ժօզէֆի յանձնեցէք, եթէ դուրս ելած ըլլամ։

— Այս առտո՞ւ։

— Այո առտու...

— Մէկ ժամէն դրամը հոս պիտի ըլլայ... Պ. մարքիզը ուրիշ հրաման մը չունի՞։

— Ոչ, Պ. Տուպլէ։

— Հարիւր քանի հազար ֆր.ի հողային հասո՛յթ, քսակիդ մէջ, — կրկնեց մատակարարը մեկնելու ատեն. — գեղեցիկ օր մ'է ինծի համար այս օրս. շատ կը վախնայի որ մեզի այնքան յարմար այս ագարակը ձեռքէ կը փախցնէինք... Ծառայ եմ, տէր իմ։

— Ցտեսութի՛ւն, Պ. Տուպլէ։

Հազիւ մատակարարը դուրս ելաւ, Պ. տ'Արվիլ թիկնաթոռի մը վրայ ինկաւ բոլորովին ընկճուած. երկու արմուկները գրասեղանին վրայ դրաւ և դէմքը ձեռքերուն մէջ ծածկեց... Սառայի նամակը ընդունելէն ի վեր առաջին անգամ ըլլալով կրցաւ լալ։

— Ո՜հ, — կ'ըսէր, — ճակատագրին մէջ հեգնութիւնն է որ զիս հարուստ ըրեր է... Այս ոսկեղէն շրջանակին մէջ ի՞նչ ընելու է հիմա։ Կրած նախատի՞նքս... Քլէմանսի անուանարկութի՞ւնը... զոր թերևս զայթակղութիւնը պիտի ժայթքէ մինչև աղջկանս ճակատին վրայ։ Այո՛, զայթակղութեան... արդեօք պիտի կարենա՞մ հանդուրժել... կամ պիտի կարենա՞մ կարեկցիլ... այն...— Ցեռայ, ոտք ելլելով, աչքերը հրացայտ, ակռաները ջղաձգօրէն սեղմած, խուլ ձայնով մը գոչեց. — ոչ... Ոչ... արի՛ւն պէտք է, ծաղր ու ծանակ չըլլալու համար ահաւոր գործ մը պէտք է... հիմա կ'ըմբռնեմ իր ատելութեան շարժառիթը... Թշուառակա՛ն կին...— Ցեռայ կարծես թէ յանկարծական խորհրդածութենէ մը զգաստած, կանգ առնելով յանկարծ, կրկնեց խուլ ձայնով մը։— Իր ատելութիւնը... ո՛հ, քաջ գիտեմ անոր պատճառը... սակայն կ'ազդեմ իրեն... կ'անարգեմ զինքը...— Եւ երկար լռութենէ մը վերջ...— բայց յանցանքը ի՞մս է... Պէ՞տք է որ ասոր համար խաբէ զիս... Ատելութեան տեղ, միթէ կարեկցութեան արժանի չե՞մ, — կրկնեց տակաւ առ տակաւ ոգևորուելով։— Ոչ, ոչ, արի՛ւն պէտք է... երկուքն ալ... երկուքն ալ... վասն զի անշուշտ ամէն բան անոր յայտնած պիտի ըլլայ... ՄԻԽԱԻՆ։

Այս մտածութիւնը մարքիզին կատաղութիւնը կրկնապատկեց։ Իր կարկամած երկու կռուփները դէպի երկինք բարձրացուց, յետոյ հրատոչոր ձեռքը աչքերուն վրայէն անցունելով, և իր սպասաւորներուն առջև հանդարտ մնալու ստիպողական հարկը զգալով, ննջարանը մտաւ առերևոյթ հանդարտութեամբ մը և հոն գտաւ Ժօզէֆը։

— Լաւ ուրեմն, ու՞ր են հրացանները։

— Աւասիկ, Պ. մարքիզ, կատարեալ վիճակի մէջ են։

— Ձեռքովս պիտի սարքեմ... Կինս զանգակը զարկա՞ւ արդեօք։

— Չեմ գիտեր, Պ. մարքիզ։

— Գնա տեղեկութիւն առ։

Սենեկապանը դուրս ելաւ ։ Պ. տ'Արվիլ հրացաններու տուփին մէջէն չուտ մը առաւ վառօդի պզտիկ աման մը, քանի մը գնտակ, և չղիկներ (ֆաքսիւղ). յետոյ հրացաններու կազմածը գոցեց և բանալին իր քով պահեց ։ Ապա հրացաններու հաւաքածոյին քով գնաց, զոյգ մը Մանթօնի պզտիկ ատրճանակ առաւ, լեցուց զանոնք, և իր առտուան վերարկուին գրպաններուն մէջ տեղաւորեց դիւրութեամբ ։

Ժօզէֆ վերադարձաւ ։

—Պարոն, կարելի է տիկին մարքիզուհիին սենեակը մտնել ։

— Արդեօք տիկին տ'Արվիլ հրաման ըրա՞ւ որ իր կառքը պատրաստ ըլլայ ։

— Ո՛չ, պարոն մարքիզ, Օր. Ժիւլիէդ իմ առջևս բառ-ախտաւալեալն թէ,—որ եկեր էր տիկին մարքիզուհիին հրամանները առնելու այս առտուան համար—որովհետև ցուրտ ու չոր օդ մը կար, տիկին մարքիզուհին ոտքով դուրս պիտի ելլէր, եթէ երբեք դուրս ելլէր ։

— Շատ լա՛ւ... ո՛հ, կը մոռնայի կոր. եթէ օրին երթամ, վաղը կամ միւս օր երթալ է միտքս... Ուիլեմսի պատուիրէ որ ճամբորդութեան պզտիկ կառքս աչքէ անցունէ այս առտու իսկ. կը հասկնա՞ս բանս։

— Այո՛, Պ. մարքիզ... ձեր զաւազանը չէ՞ք ուզեր ։

— Ո՛չ... հոս մօտը վարձու կառքերու կայան մը կա՞յ ։

— Ճիշդ մօտիկը կայ, Լիլ փողոցին անկիւնը ։

Մարքիզը պահ մը վարանելէ ու լռութիւն պահելէ վերջ, կրկնեց — Գնա հարցուր օր. Ժիւլիէդի թէ տիկին տ'Արվիլ մարդ կ'ընդունի՞ ։

Ժօզէֆ դուրս ելաւ ։

— Օն... աս ալ միւսին պէս տեսնելու արժանի տեսարան մ'է ։ Այո՛, պիտի երթամ իր սենեակը, և պիտի դիտեմ այն կեղծանոյշ ու նենգաւոր դիմակը որուն ներքև անշուշտ այդ խայտառակ կինը կ'երազէ քիչ մը վերջ իր գործելիք շնութեան վրայ ։ Մտիկ պիտի ընեմ իր սուտ խօս բերնին, մինչդեռ մոլութիւնը պիտի կարդամ իր արդէն վատթարացած սրտին մէջ ։

հեշտաքրքրաշարժ պիտի ըլլայ տեսնել թէ ինչպէս կը նայի, կը խօսի և կը պատասխանէ ձեզ կին մը որ պահ մը ետքը ձեր անունը պիտի արատաւորէ այն ծաղրելի ու սոսկալի աբաններէն մէկով, զոր միշտ արեան հեղեղներով միայն կարելի է մաքրել... ո՛րչափ յիմար եմ... բուն սովորութեան երեսս պիտի նայի, ժպիտը շրթունքներուն և ամբծութիւնը ճակտին վրայ ։ Երեսս պիտի նայի, ինչպէս կը նայի իր աղջկան երեսը, անոր ճակատը համբուրելո՛վ, և Աստուծոյ աղօթել տալով...։ Ակնարկը... հոգւոյն հայելին.— և արհամարհանքով ուսերը ցնցեց.— որքան անուշ ու ամօթխած ըլլայ ակնարկը, այնքան աւելի կեղծ ու վատթար է ։ Տիկին տ'Արվիլ բանիս ապացոյցն է... և ես յիմարապէս խաբուեր եմ... ո՜հ կատաղութեանս... արդեօք ինչ սառնասիրտ ու լպիրշ արհամարհա՛նք մը պիտի զգայ ինծի հանդէպ, երբ այն պահուն իսկ որ միւսը... գտնելու կ'երթայ... լսէ թէ յարգանքի ու գորովի նորանոր ցոյցեր կը շռայլեմ իրեն... իրեն հետ կը խօսէի ինչպէս սրտառուչ և լրջամիտ դեռատի մօր մը հետ, որուն վրայ դրեր էի բովանդակ կեանքիս յոյսը... և ան կ'երթար... ո՜հ, ոչ, ոչ,—գոչեց Պ. տ'Արվիլ, զգալով որ իր կատաղութիւնը տակաւ կ'աւելնար.— ո՛չ, պիտի չը տեսնեմ զինքը, չեմ ուզեր տեսնել զինքը... ոչ ալ աղջիկս... պիտի մատնէի ինքզինքս, վրէժխնդրութիւնս պիտի վտանգէի ։

Սենեակէն դուրս ելաւ, բայց փոխանակ տիկին տ'Արվիլի սենեակը մտնելու, անոր սենեկապանուհիին ըսաւ միայն.—

—Ըսէք տիկին տ'Արվիլի թէ այս առաւօտ կը փափաքէի իրեն հետ խօսիլ, բայց պահ մը դուրս ելլելու ստիպուած եմ. եթէ դիպուածը ուզէ որ միասին ճաշենք, կէս օրուան ատենները վերադարձած պիտի ըլլամ ։

Կարծելով որ պիտի վերադառնամ, ինքզինքը շատ աւելի ազատ պիտի կարծէ,—ըսաւ Պ. տ'Արվիլ իւրովի,—Եւ վարձու կառքերու կայան մը գտնեց, իր տան բաւական մօտերը ։

— Կառապան, ժամով պիտի վարձեմ կառքդ ։

— Այո՛, քաղաքացի, ժամը տասնըմէկ ու կէս է ։ Ո՞ւր պիտի երթանք ։

— Պէլ-Շաս փողոցը, Սէն-Տօմինիք փողոցին անկիւնը, հոն գտնուած պարտէզի մը պատին երկայնքը... հոն ինծի սպասես :

— Շատ աղէկ, քաղաքացի :

Կառքը, որուն վարագոյրները գոցուած էին, ճամբայ ելաւ, և շատ չանցած, տ'Արվիլ ապարանքին գրեթէ առջևը հասաւ : Այդ տեղէն մարքիզը կրնար տեսնել իր տունէն դուրս ելլողները : Իր կնոջ կողմէ շնորհուած ժամադրութիւնը ժամը մէկին էր : Աչքերը իր բնակարանին դրան վրայ պիշ պիշ յառած, սպասեց...

Անհարկու ու զգլխիչ զայրոյթներու հեղեղէ մը այնքան քշուած տարուած էր իր ուղեղը, որ իրեն թուեցաւ թէ ժամանակը անհատնելի տրտմութեամբ մը կ'անցնէր... Կէս օր կը զարնէր Սէն-Թօմաս տ'Աքէն եկեղեցւոյ ժամացոյցը, երբ տ'Արվիլ ապարանքին դուռը կամաց կամաց բացուեցաւ և մարքիզուհին դուրս ելաւ :

— Այսչա՞փ շուտ... Ո՛հ, ի՛նչ հոգածութիւն, կը վախնայ որ կ'սպասցնէ միւսը, ..— ըսաւ մարքիզը մռլի, վայրագ հեգնութեամբ մը :

Ցուրտը սաստիկ էր, սալարկը՝ չոր : Բլէմանս սև գլխարկ մը կը կրէր մետաքսեայ ժանեակէ համազոյն քօղով ծածկուած, և գինեգոյն թեթև վերարկու մը հագած էր : Իր քաշմիրէ մութ կապոյտ անդրին ցփսին (շալ) կը կախուէր մինչև չըրջազգեստին քղանցքը, զոր թեթևութեամբ ու վայելուչ կերպով վերցուց, փողոցէն անցնելու համար : Այս շարժումին շնորհիւ, իր փոքրիկ նեղ ու կորաձև ոտքը մինչև կոճը (բօթին) տեսնուեցաւ, որ թրքական մուգուէ հիանալի կիսակօշիկ մը հագած էր : Տարօրինա՛կ բան. հակառակ այն սոսկալի գաղափարներուն որոնք Պ. տ'Արվիլի միտքը վեր ի վայր կը յուզէին, այս վերջինը նոյն պահուն դիտեց իր կնոջ ոտքը, որ երբեք այնքան վայելուչ ու սիրուն երևցած չէր իրեն... Այս տեսարանը աւելի զայրացուց իր կատաղութիւնը : Իր զարշելի մրցակցին վրայ խորհելով, հեշտական ճախաճեր

սուր խայթուածները զգաց մինչև իր սրտին խորը... Մէկ րոպէի մէջ, բարեպաշտիկ ու տափական սիրոյ բոլոր հրատապ յիմարութիւնները իր մտքին մէջ նկարուեցան բոցեղէն ալիքներու պէս... Այն ատեն կեանքին մէջ առաջին անգամ ըլլալով, իր սրտին մէջ զգաց ֆիզիքական սոսկալի ցաւ մը, խորունկ, հաստ, թափանցող կսկիծ մը, որ իր սրտէն խլեց խուլ աղաղակ մը : Մինչև նոյն վայրկեանը, իր հոգին միայն տառապեր էր... իր նախատուած պարտականութիւններուն սրբութեան վրայ միայն խորհեր էր, բայց իր վերջին ցաւն այնքան անագորոյն ու դժնդակ եղաւ որ հազիւ կրցաւ իր ձայնին այլայլութիւնը սքօղել, կառապանին խօսելու համար վարագոյրը կիսովին վեր վերցնելով :

— Կառապան, կը տեսնե՞ս սա կապոյտ ցփսով և սև գըլխարկով տիկինը, որ պատին երկայնքէն կ'երթայ :

— Այո՛, քաղաքացի :

— Ծածուկ գնա և անոր հետևէ... Եթէ վարձու կառքերու հրապարակը երթայ, ուրկէ ես քեզ վարձեցի, կանգ առ, և անոր նստելիք կառքին ետևէն գնա :

— Շատ լաւ, քաղաքացի... օ՛, օ՛, զուարճալի բան է այս :

Տիկին տ'Արվիլ ուղղակի գնաց վարձու կառքերու հրապարակը, և այդ կառքերէն մին նստաւ : Պ. տ'Արվիլի կառապանը անոր հետևեցաւ :

Երկու կառքերն ալ ճամբայ ելան :

Ժամանակ մը վերջը, մարքիզը զարմանքով տեսաւ որ իր կառապանը Սէն-Թօմաս տ'Աքէնի ճամբան բռնեց, և շատ չանցած կանգ առաւ այդ եկեղեցիին առջև :

— Լաւ ուրեմն, ինչո՞ւ կեցար :

— Քաղաքացի, տիկինը կառքէն իջաւ,— եկեղեցի մտաւ. կրող սատանայ, ի՛նչ աղուոր սրունք ունի եղեր... Իրաւ որ շատ զուարճալի խաղ է այս :

Այլազան մտածութիւններ Պ. տ'Արվիլի սիրտը յուզեցին. նախ կարծեց թէ իր կինը, զգուշանալով որ ետևէն լրտեսող կար,

հետազօտութիւնները մոլորեցնել կ'ուզէր։ Յետոյ մտածեց թէ թերեւս իր ընդունած նամակը անարժան զրպարտութիւն մ'էր … Եթէ Քլէմանս յանցաւոր էր, ի՜նչ բանի օգուտ ունէր բարեպաշտութեան այս կեղծ ցոյցը։ Միթէ սրբապիղծ հեգնութիւն մը չէ՞ր։ Պահ մը Պ. տ'Արվիլ յոյսի նշոյլ մը ունեցաւ, քանի որ մեծ հակասութիւն մը կար այս առերեւոյթ բարեպաշտութեան և այն ընթացքին միջեւ, որով իր կինը կ'ամբաստանէր … Այս մխիթարական պատրանքը երկար չտեւեց։

Կառապանը վար ծռեցաւ և ըսաւ անոր.— քաղաքացի, պզտիկ տիկինը նորէն կառք նստաւ։

— Ետեւէն գնա՛։

— Շատ լաւ, քաղաքացի … Ո՛հ, զուարճալի, շատ զուարճալի բան է այս։

Կառքը հասաւ քարափները, Քաղաքապետարանը, Սէնդ-Ավուա փողոցը և վերջապէս Թամփլ փողոցը։

— Քաղաքացի — ըսաւ կառապանը, Պ. տ'Արվիլի դառնալով,— պաշտօնակիցս Թ. 17 տան առջեւ կեցաւ, մենք 13 թիւին առջեւ ենք, պէ՞տք է կառքը կեցնել։

— Այո՛ …

— Քաղաքացի, պզտիկ տիկինը 17 Թ. տան բակը մտաւ։

— Դուռը բա՛ց։

— Շատ լաւ, քաղաքացի …

Քանի մը բոպէ վերջը, Պ. տ'Արվիլ ևս իր կնոջ ետեւէն նոյն բակը կը մտնէր։

Տիկին տ'Արվիլ տունը մտաւ։

Հետաքրքրութենէ շարժած, տիկին Բիբըլէ, Ալֆրէտ և դրացի ոստրէավաճառ կինը, խցիկին դրան սեմին վրայ խմբուեր էին։ Սանդուղը այնքան մութ էր որ դուրսէն եկողը անոր միակ աստիճանն իսկ չէր կրնար նշմարել։ Մարքիզուհին, որ տիկին Բիբըլէի դիմելու սովորուած էր, այլայլած և գրեթէ նուաղուն ձայնով մ'ըսաւ անոր.— տիկին, ո՞ւր է սանդուղը, եթէ կը հաճիք։

— Վայրկեան մը համբերեցէք, ո՞ւր պիտի երթաք, տիկին։

— Պ. Շառլի սենեակը, տիկին …

— Պարո՛ն … ի՜նչ ըսիք,— կրկնեց պառաւը, չլսելու զարնելով, իր էրկան և ոստրէավաճառ դրացուհիին ժամանակ թողլու համար որպէսզի այս տարաբախտ կնոջ դէմքը դիտեն իր քօղին մէջէն։

— Պ. Շառլը … կը հարցնեմ … տիկին,— կրկնեց Քլէմանս, դողդոջուն ձայնով. և գլուխը խոնարհեցուց, որպէսզի իր դէմքը պահէ այն անձերէն որոնք անամօթ հետաքրքրութեամբ մը զինքը քննէին։

— Ա՛հ … Պ. Շառլը՞ … Շատ լա՛ւ … այնքան ցած ձայնով կը խօսիք որ չլսեցի … Լաւ ուրեմն, գեղանի պզտիկ տիկինս, քանի որ Պ. Շառլը կը հարցունէք, որ գեղեցիկ տղայ մ'է, շիտակ վեր ելէք և դիմացի դուռը զարկէք։

Մարքիզուհին, բոլորովին ամօթահար, ոտքը սանդուղին առաջին աստիճանին վրայ դրաւ։

— Է՛հ, է՛հ, է՛հ,— յարեց պառաւը հեգնաբար խնդալով, կ'երեւի թէ այսօր հրամանատարին գործը յաջող է. կեցցէ՛ հարսանիք. Աստուած շնորհաւոր ընէ։

— Բայց խոստովանեցէք որ հրամանատարը գեղասէր (ամաթէօր) մ'է.— կրկնեց ոստրէավաճառ կինը, խռպոտ ձայնով մը.— մանրագիտաբար ընտրեր է իր կոչնականը։

Եթէ տիկին տ'Արվիլ սովորած չըլլար նորէն անցնելու այն խուցին առջեւէն, ուր կեցեր էին այս արարածները, ամօթէն ու սարսափէն կիսամեռ, նոյն վայրկեանին իսկ վար պիտի իջնէր ու մեկնէր։ Վերջին ճիգ մ'ըրաւ և վերնագաւիթը հասաւ։ Ո՛րչափ մեծ եղաւ իր ապշութիւնը, երբ ինքզինքը Ռոտոլֆի հետ դէմ առ դէմ գտաւ, որ քսակ մը խօթելով իր ձեռքը, աճապարանօք ըսաւ.— Ձեր ամուսինը ամէն բան գիտէ, ետեւնուդ կուգայ կոր …

Նոյն պահուն լսուեցաւ տիկին Բիբըլէի անախորժ ձայնը որ կը գոչէր.

— Ո՞ւր կ'երթաք, պարոն։

— Ինք է,— ըսաւ Ռոտոլֆ, և արագաբար յարեց, գրէ-

թէ հրմշտկելով տիկին տ'Արվիլը դէպ ի երկրորդ յարկին սանդուղը.— Հինգերորդ յարկը ելէք, իբր թէ տարապարտ ընտանիքի մը օգնելու եկած էք, այդ ընտանիքը Մօրէլ կը կոչուի:

— Պարոն, եթէ չըսէք թէ ուրո՞ւ սենեակը կ'երթաք, մարմնոյս վրայէն պիտի կոխէք անցնիք, ինչպէս Վաթերլոյի ծերունի պահակին վրայ կոխեցին...— գոչեց տիկին Բիբըլէ, Պ. տ'Արվիլի ճամբան փակելով:

Մարքիզը բակին ծայրէն տեսնելով որ իր կինը դռնապանուհիին հետ կը խօսէր, ինք ալ պահ մը կանգ առեր էր:

— Հիմա ներս մտնող կնոջ կ'ընկերանամ...— ըսաւ մարքիզը:

— Չըսէ՞ք,— գոչեց տիկին Բիբըլէ ապշահար դէմքով մը,—այդ տարբեր խնդիր է, հիմա անցէք:

Պ. Շառլ Ռօպէր, անսովոր շշուկ մը լսելով, իր դուռը կիսովին բացաւ: Ռոտոլֆ մէկէն հրեց դուռը, հրամանատարին սենեակը մտաւ և անոր հետ փակուեցաւ հոն այն պահուն երբ Պ. տ'Արվիլ վերնադաւիթը կը հասնէր: Իշխանը, տիրող մթութեան հակառակ, վախնալով որ մարքիզէն կը ճանչցուի, այս առիթէն օգուտ քաղեր էր ապահովապէս անկէ խոյս տալու համար: Պ. Շառլ Ռօպէր, որ նարինջի տերեւով զարդարուն իր կարմիր կտաւէ գիշերազգեստը փառաւորապէս հագած և գլուխը սանդղանիկար թաւիշէ իր յունական գդակը դրած էր, Ռոտոլֆը տեսնելով ապշահար մնաց, զոր առաջին իրիկունը չէր նշմարած դեսպանատան մէջ, և որ այս պահուս շատ համեստ կերպով հագուած էր:

— Պարոն... ի՞նչ կը նշանակէ այս... ըսաւ անոր, հպարտութեամբ:

— Լուռ կեցէք,— պատասխանեց Ռոտոլֆ ցած ձայնով և այնպիսի վճռական արտայայտութեամբ մը որ Պ. Շառլ Ռօպէր մեքենաբար լռեց:

Վերէն ինկող և քանի մը աստիճաններէ վար թաւալող մարմինի մը հանած աղմուկին պէս բուռն աղմուկ մը թնդաց սանդուղին լռութեան մէջ:

—Թշուառականը սպաննե՜ց զայն,—գոչեց Ռոտոլֆ:

— Սպաննե՜ց, ո՞վ է սպաննողը, բայց ի՜նչ կ'անցնի կը դառնայ հոս,—ըսաւ Պ. Շ. Ռօպէր ցած ձայնով և ամգունելով:

Առանց պատասխան տալու, Ռոտոլֆ կիսովին բացաւ դուռը և տեսաւ որ փոքրիկ Թօրթիյյարը հապճեպ ու կաղն ի կաղ վար կ'իջնէր, ձեռքը բռնած այն կարմիր մետաքսէ քսակը զոր Ռոտոլֆ տիկին տ'Արվիլի տուեր էր քիչ մը առաջ: Թօրթիյյար անյայտ եղաւ: Տիկին տ'Արվիլի թեթեւ քալուածքը լսուեցաւ, ինչպէս նաև իր ամուսնին ծանր քալուածքը, որ կը շարունակէր անոր ետեւէն երթալ վերի յարկը:

Ռոտոլֆ թէեւ չհասկցաւ թէ Թօրթիյյար ի՞նչպէս ձեռք անցուցեր էր այդ քսակը, բայց քիչ մը ապահովուելով, հրամայական շեշտով մը ըսաւ Պ. Ռօպէրի.

— Պարոն, մէկ ժամ չանցած, տակէ դուրս մի՛ ելնէք:

— Ինչո՞ւ համար, պարոն, դուրս չելլեմ,— կրկնեց Ռօպէր, անհամբեր ու զայրացին,— ի՞նչ կը նշանակէ այս, ո՞վ էք դուք և ի՞նչ իրաւունքով...

— Պ. տ'Արվիլ ամէն բան իմացաւ, իր կնոջ ետեւէն եկաւ մինչև ձեր դուռը, և հիմա անոր ետեւէն վեր կ'ելլէ:

— Ո՜հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ,— գոչեց Շառլ Ռօպէր, ապշութեամբ ձեռքերը միացնելով.— բայց մարքիզուհին ի՞նչ ընելու կ'երթայ վեր և ի՞նչպէս դուրս պիտի ելլէ անկէ:

— Հոս կեցէք և մինչև որ դռնապանուհին իմաց չտայ, ձեր տեղէն մի՛ շարժիք,— ըսաւ Ռոտոլֆ, և հրամանատարը մեծ մտատանջութեան մէջ ձգելով, դռնապանուհիին խուցը իջաւ:

— Լաւ ուրեմն, տոր ի՞նչ կ'ըսէք,— գոչեց տիկին Բիբըլէ խնդափայլ դէմքով մը.— գործը տաքնալու վրայ է: Պարոն մը կայ որ փոքրիկ կնոջ կը հետեւի: Անտարակոյս էրիկն է, խե՜ղճը. իսկոյն գուշակեցի եղածը, և թողուցի որ վեր ելլէ. հիմա ինք ու հրամանատարը զիրար պիտի բզբզ-

տեն և այս դէպքը մեծ գայթակղութիւն պիտի յարուցանէ թաղին մէջ . վազող վազողի , ժողովուրդը մեծ դրան առջև պիտի խռնուի տեսնելու համար : Ինչպէս որ ատեն մը եղաւ Թիւ 36 տան առջև , ուր սպանութիւն մը գործուեցաւ : Բայց զարմանալի է որ ծեծկուուքի ձայն չի լսուիր կոր —

— Սիրելիդ իմ տիկին Բիբըլէ , կը հաճի՞ս մեծ ծառայութիւն մը մատուցանել ինծի .— Եւ Ռոտոլֆ հինգ ոսկի դրաւ դռնապանուհիին ՝ ձեռքը .— Երբ այս փոքրիկ տիկինը վար իջնէ հարցո՛ւր իրեն թէ ինչպէս է հէք Մորէլ ընտանիքը . ըսէ իրեն որ բարի գործ մը կը կատարէ անոր օգնելով , ինչպէս որ վերջին անգամ խոստացեր էր , երբ անոնց վրայ տեղեկութիւն առնելու եկեր էր :

Տիկին Բիբըլէ , ապշահար , մէկ մը դրամին կը նայէր և մէկ մը Ռոտոլֆի :

— Ինչպէ՞ս . . . պարոն , այս ոսկին . . . ինծի համա՞ր է . . . և այդ փոքրիկ տիկինը հրամանատարին սենեակը չէ՞ :

— Ետեւէն եկող պարոնը էրիկն է : Հէք կինը ժամանակին իմանալով , կրցաւ Մորէլ ընտանիքին քով ելլել , անոր օգնելու պատրուակով . հիմա հասկցա՞ր :

— Հասկցա՛յ մի . . . անշուշտ Խիկարի ըսածին պէս , կատուն վրայ հասեր է . հիմա պէտք է որ քեզի օգնեմ , էրիկը խաբելու համար . . . գործիս կուգայ . . . ձեռնոցի մը պէս : Է՜հ , տեսնողը պիտի կարծէ թէ բոլոր կեանքիս մէջ սանկ գործերով զբաղեր եմ , բայց ինծի նայեցէք . . .

Նոյն պահուն յանկարծ տեսնուեցաւ որ Պ . Բիբըլէի լայնաբերան գլխարկը կը տնկուէր խուցին թերաստուերին մէջ :

— Անասթազի ,— ըսաւ Ալֆրէտ ծանրաբար — կը խնդրեմ որ դուն ալ Պ . Սէզար Պրատամանդիին պէս բան մը չես յարգեր այս աշխարհիս վրայ : Բաներ կան , զոր պէտք չէ բնաւ ծաղրել մինչեւ իսկ սրտագին մտերմութեան մէջ . . .

— Տեսնեմ երեսդ , սիրական ծերուկս , այդքան մի՛ սրբանար և գնտակի պէս կլոր աչքերդ խոլորմոլոր այդպէս մի՛ բանար . . . կը տեսնես կոր որ կատակ կ'ընեմ . . .

միթէ չե՞ս գիտեր որ երկնից կամարին տակ չկայ մէկը որ կարենայ պարծիլ . . . Վերջապէս խօսքս կարճ կապեմ . եթէ այդ դեռատի կնոջ կ'օգնեմ , մեր նոր վարձակալին սիրոյն համար է . այնչափ բարի է որ կրնամ ըսել թէ վարձակալներուն թագուհին է : Յետոյ Ռոտոլֆի դառնալով ըսաւ .— Պիտի տեսնէք թէ ինչպէս կ'աշխատիմ . . . կ'ուզէ՞ք սա անկիւնի վարագոյրին ետին պահուըտիլ . . . կեցէ՛ք , լռութի՛ւն , ահա վար կ'իջնեն :

Ռոտոլֆ փութով պահուըտեցաւ :

Պարոն և տիկին տ'Արվիլ վար կ'իջնէին : Մարքիզը իր կնոջ թեւը մտեր էր : Երբ խուցին առջև հասան , Պ . տ'Արվիլին դէմքը զարմացմամբ խառն խորին երջանկութիւն մը կ'արտայայտէր : Քլէմանս հանդարտ և գունատ էր :

— Լաւ ուրեմն , բարեսիրտ տիկինս . . .— գոչեց տիկին Բիբըլէ , խուցէն դուրս ելլելով ,— տեսա՞ք զիրենք , այդ հէ՜ք Մորէլները , անոնց վիճակը մարդուս սիրտը կտոր կտոր կ'ընէ : Ո՜հ , երկնաւոր թագաւոր , ըրածնիդ խիստ մեծ բարեգործութիւն մ'է . . . Ձեզի ըսեր էի թէ վերջին ծայր կարօտութեան մէջ էին , երբ վերջին անգամ եկաք անոնց վրայ տեղեկութիւն քաղելու : Անհոգ եղէք , օ՜ն , որչափ օգնէք այս բարի մարդերուն , դարձեալ քիչ է . . . այնպէս չէ՞ , Ալֆրէտ :

Ալֆրէտ , որուն ամօթխածութիւնը և բնական ուղղամտութիւնը կ'ընդվզէին այս հակամուսնական դաւին գործակցելու գաղափարին դէմ , տեսակ մը տարտամ և խուլ մռլտուքով մը պատասխանեց . . .

Տիկին Բիբըլէ կրկնեց .— Ներում շնորհեցէք , տիկին , Ալֆրէտ սառմաքսի ջղացաւ ունի . անոր համար է որ ձայնը չելլեր ու չի լսուիր . եթէ այդպէս չլլար , ան ալ ինծի պէս պիտի ըսէր թէ այդ բարի մարդիկը ձեզի համար պիտի աղօթեն բարի Աստուծոյ , պատուարժան տիկինս :

Պ . տ'Արվիլ հիացմամբ իր կնոջ երեսը կը նայէր և կը կրկնէր .— Հրեշտակ մ'է , հրեշտակ մ'է , ո՜հ , ի՜նչ զրպարտութիւն :

— Այո, հրեշտակ մ՚է, խրատունք ունիք, պարոն, — ըսաւ տիկին Բիբըլէ — և ողորմած Աստուծոյ ողորմած մէկ հրեշտակն է։

— Բարեկամս, մեկնինք, — ըսաւ տիկին տ՚Արվիլ, որ այս տունը մտնելէն ի վեր իր կրած բռնազբօսիկ վիճակէն սաստիկ տառապելով, իր ուժերուն սպառիլը կ՚զգար։

— Մեկնինք, — ըսաւ մարքիզը։

Բակէն դուրս ելած ատեն, Պ. տ՚Արվիլ ըսաւ իր կնոջ. — Ֆլէմանս, ներողամտութեան ու կարեկցութեան պէտք ունիմ...

— Ո՛վ չունի, — ըսաւ մարքիզուհին հառաչելով։

Ռօտոլֆ իր առանձնարանէն դուրս ելաւ. խորապէս յուզուած էր այս սոսկալի տեսարանէն, որ իր ծաղրական ու կոշտ կողմն ալ ունէր, այլանդակ վախճանը խորհրդաւոր տրամի մը որ այլազան կիրքեր գրգռեր էր։

— Լաւ ուրեմն, — ըսաւ տիկին Բիբըլէ, — ի՛նչպէս, աղէկ կլլեցուցի հաստատակնոջ ատմակին։ Տարակոյս չունիմ թէ հիմա իր կնոջ հաւատարմութեան մունետիկը պիտի ըլլայ, ողորմելի՛ մարդ, խրատ որ սիրտս կը ցաւի իր վրայ... Իսկ ձեր կարասինե՞րը, պարոն, դեռ չեկրի՞ն։

— Երթամ զրկեմ... Բայց հիմա կրնաք իմաց տալ հրամանատարին թէ կրնայ վար իջնել։

— Աղէկ ըսիք... ահա ձեզի խնկատակութիւն մ՚ալ, կ՚երեւի թէ մեր պճնասէր պարոնը Բրուսիոյ թագաւորին համար վարձեր է իր յարկաբաժինը... օ՛հ, աղէկ եղաւ... թող հասկնայ թէ ի՛նչ կ՚արժէ եղեր իր վճարած ամսական ողորմելի տասներկու ֆրանքը... Ահա չորրորդ անգամն է որ այսպէս կը խաբեն զինքը։

Ռօտոլֆ դուրս ելաւ։

— Ալֆրէտ, — ըսաւ տիկին Բիբըլէ, — հիմա կարգը հրամանատարին եկաւ... ո՛րչափ պիտի խնդամ։

Եւ Պ. Ցաւլ Ռօպէրի սենեակը ելաւ, զանգակը զարկաւ. Ռօպէր բացաւ։

— Հրամանատար, — Անասդադի ձեռքին ետեւի կողմը կեղծամին տանելով զինուորական բարեւ մը տուաւ, — քեզ բանալին արձակելու եկայ, — էրիկ կնիկ թեւ թեւի մեկնեցան, քթիդ ու մօրուքիդ խնդալով։ Սակայն փոյթ չէ, մեծ փորձանքէ մը ազատեցար... Պ. Ռօտոլֆի շնորհիւ, որուն համար խաչոր մոմ մը վառելու պարտական ես...

— Այդ նրբակազմ ու պերճաւոր պարոնը Պ. Ռօտօ՞լֆ կը կոչուի։

— Ճիշտ Ռօտոլֆ ինքն է...

— Ո՞վ է այդ մարդը։

— Այդ մարդը, — գոչեց տիկին Բիբըլէ զայրագին, երկու, երեք մարդ կ՚արժէ։ Վաճառականի ուղեւոր-գործակալ է, վարձակալներու թագաւորը, վասն զի մէկ խօսք կ՚ընէ և ժլատ չէ ուրիշներու պէս... իր սենեակը տեսնելու համար ամսական վեց ֆրանք տուաւ, վե՛ց ֆրանք, և մէկ անգամէն կանխիկ վճարեց... վե՛ց ֆրանք, առանց սակարկելու։

— Աղէ՛կ, աղէ՛կ... Առէք սա բանալին։

— Վարը կրակ չինելո՞ւ է, հրամանատար։

— Ո՛չ։

— Մի՞ւս օր։

— Ոչ, ոչ։

— Լաւ ուրեմն, հրամանատար, կը յիշէ՞ք որ, երբ քեզի ըսի թէ ծախքերդ վրայ պիտի տաս...

Պ. Ցաւլ Ռօպէր կատաղի ակնարկ մը նետեց դռնապանուհիին վրայ, և դուրս ելաւ, չկրնալով ըմբռնել թէ վաճառականի ուղեւոր-գործակալ մը, Պ. Ռօտոլֆ, ի՛նչպէս իմացեր էր տ՚Արվիլ մարքիզուհիին հետ իր ժամադրութիւնը։

Այն պահուն որ հրամանատարը բակէն դուրս կ՚ելլէր. Թօրթիյյար ալ կաղալով ներս կը մտնէր։

— Եկա՞ր, սատանակ, — ըսաւ տիկին Բիբըլէ։

— Միականի պառաւը զիս հարցնելու եկա՞ւ, — հարցուց սատանակը դռնապանուհիին, առանց պատասխան տալու։

— Ցուէ՞դ խաթունը, ոչ, զարշելի գազան։ Ինչո՞ւ համար քեզ փնտռելու պիտի գար։

— Բեգի ի՜նչ, գիւղ պիտի տանի զիս, — ըսաւ Թօրթիյար, գլխապատուհանին խուցին դրան մէջ օրօրուելով։

— Վարպետդ ի՞նչ պիտի ըսէ։

— Հայրս Պ. Պրատամանդիէն խնդրեց որ այս օրուան համար արձակուրդ տայ ինծի... գիւղ երթալու համար... գիւ՜ղ... գի՜ւղ — կրկնեց Պրա-Ռուժի տղան, քթին տակէն երգելով և խուցին ապակիներուն վրայ թմբկահարելով։

— Վերջացո՛ւր, չարագործ... հիմա ապակիներս պիտի կոտրես։ Բայց ահա կառք մը կուգայ։

— Ո՛հ, լաւ, լաւ, Շուէդն է, — ըսաւ տղան — ի՜նչ երջանկութիւն է կառքով երթալ...

Արդարև, միականի պառաւին լերկ ու հողագոյն դէմքը ապակիին և դիմացի վարագոյրին մէջէն տեսնուեցաւ։ Թօրթիյարի նշան մ'ըրաւ, որ վազեց մօտը գնաց։ Կառապանը դուռը բացաւ. Թօրթիյար կառքը մտաւ։ Շուէդ առանձին չէր։ Կառքին միւս անկիւնը, մուշտակապատ օձիքով հին վերարկուի մը մէջ փաթթուած կը տեսնուէր մարդ մը, դէմքը կիսովին ծածկուած՝ մետաքսէ սեւ գդակի մը ներքև, որ մինչև յօնքերը կ'իջնէր... Մէդր տ'էքօլն էր այս մարդը։

Իր կարմիր արտևանունքներուն ներքև կ'երևէին երկու ճերմակ աչքեր անշարժ, անբիբ, որոնք յոյժ ահարկու երևոյթ մը կուտային իր կարկառուն, ժանտատեսիլ և ցուրտէն փայտ կտրած դէմքին։

— Օ՛ն, լակոտ, շուտ պառկէ մարդուկիս վերարկուին վրայ, պիտի ծածկենք զինքը, — ըսաւ միականի պառաւը Թօրթիյարի, որ շան մը պէս կծկտեցաւ Մէդր տ'էքօլի և Շուէդի սրունքներուն միջև։

— Հիմա, ըսաւ կառավարը, Պուքըվալի ագարակը պիտի դիմենք, այնպէս չէ՞, Շուէդ, պիտի տեսնես թէ կառք վարելը ի՜նչպէս կ'ըլլայ։

— Եւ մանաւանդ ձիերդ քրտնցուր, — ըսաւ Մէդր տ'էքօլ, վասն զի պէտք է որ դեռատի աղջիկը այս իրիկուն իսկ մեր ափը անցունենք։

— Հանգիստ եղիր, անբիբ մարդ, ձիս չորս ոտքով պիտի արշաւէ մինչև փոսը...

— Խորհուրդ մը տա՞մ քեզի, կ'ուզե՞ս, — ըսաւ Մէդր տ'էքօլ։

— Ի՞նչ խորհուրդ, — պատասխանեց կառապանը։

— Քաղաքադրան մաքսաւորներուն առջևէն անցած ատենդ, շուտ վազցո՛ւր, կրնայ ըլլալ որ ճանչնան քեզ, քանի որ երկար ատեն Թափառաշրջիկ մաքսախոյս մը եղած ես քաղաքադուռներու մօտ։

— Աչքս չորս պիտի բանամ, — ըսաւ կառապանը, իր աթոռակին վրայ ցատկելով։

Մէդր տ'էքօլ և կառապանը գողաբարբառ կը խօսէին, որմէ դիւրին էր գուշակել թէ կառապանն ալ պարանք մտած մարդը աւազակ մ'էր, Մէդր տ'էքօլի արժանաւոր ընկերը։

Կառքը մեկնեցաւ Թամբլ փողոցէն։ Երկու ժամ ետքը, երբ մութը կը կոխէր, նոյն կառքը, որուն մէջ Մէդր տ'էքօլ, Շուէդ և Թօրթիյար բազմեր էին, կանգ առաւ խաչափայտի մը առջև, որ փոս ու ամայի ճամբու մը ճիւղաւորումը ցոյց կուտար. այս ճամբան կը տանէր Պուքըվալի ագարակը, ուր կը գտնուէր Կուալէօզ, տիկին Ժորժի պաշտպանութեան ներքև։

ԳԼՈՒԽ ԻԸ.

ՀՈՎՈՒԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Պուքըվալ փոքրիկ գիւղի եկեղեցիին ժամացոյցը ժամը հինգ կը զարնէր. ցուրտը կծու էր և երկինք՝ պայծառ. արևը Էքուէնի բլուրները պսակող տերևաթափ բարձրաբերձ ծառերուն ետին խոնարհելով, ծիրանեգոյն երանգ մը կուտար հորիզոնին, և իր ամոյն ու խոտոր ճառագայթները կ'արձակէր սառնամանիքէն կարծրացած ընդարձակ դաշտերուն վրայ։

Դաշտերու մէջ, մէն մի եղանակ գրեթէ միշտ կը պարգեւէ հիանալի տեսարաններ։ Մերթ ակնախտիղ ձիւնը դաշտավայ-

ները կը վերածէ ալապաստրի նման սպիտակափառ անհուն գիւղանկարներու, որոնք իրենց անարատ չքեղութիւնները կը տարածեն գորշ վարդագոյն երկինքի մը ներքև: Այն ատեն, երբեմն ագարակապանը ուշ ատեն բլուրէ մը վեր մագլելով կամ հովիտէ մը վար իջնելով, իր տունը կը վերադառնայ. ձի, վերարկու, գլխարկ, ամէն ինչ ձիւնով ծածկուած է. կծու է ցուրտը, սառուցիկ է քամին, մթագին է յառաջացող գիշերը: Բայց հո՛ն, վարը, տերևաթափ ծառերու մէջտեղը, ագարակի օթևանին պզտիկ պատուհանները զուարթօրէն լուսաւորուած են. իր աղիւսակերտ բարձր փուխերիկը դէպի երկինք կ'արձակէ ծուխի թանձր սիւն մը, որ յապաղած ագարակապանին կ'աւետէ թէ բոցավառ ճարճատող վառարանը, գեղջկական ընթրիքը, և ապա չաղակրատ ժամանցէ մը վերջ խաղաղ ու տաքուկ գիշեր մը կ'սպասեն իրեն, մինչ հովը դուրսը կը սուլէ և դաշտին մէջ ցիրուցան ագարակներուն շուները կը հաչեն և հեռուէն իրարու կը պատասխանեն: Մերթ, առաւօտուն կանուխ, ցօղեղեամը ծառերէն վար կը կախէ իր բիւրեղեայ գործապահանգները (ջահ) զոր ձմեռնային արևը կը փայլեցնէ պրիսմակի ադամանդամոյն շողերով: Հերկուած, խոնաւ ու պարարտ հողին երկար ակօսներուն մէջ կ'որջանայ վայրի ճագարը կամ գորշագոյն կաքաւները կ'արշաւեն զուարթագին: Ճամբաներու կանաչաւէտ ու դալարուտ զառիթափերուն վրայ մակաղած ոչխարներու մեծ հօտի մը առաջնորդող խոյին բոժոժին մեղամաղձոտ ձայնը կը լսուի, մինչդեռ հովիւը, սևազիծ թուխ կրկնոցին մէջ խնամով փաթթուած և ծառի մը ստորոտը նըստած, կնիւնէ կողով մը կը հիւսէ երգելով:

Երբեմն տեսարանը կ'ոգևորուի. արձագանգը հեռուէն կը կրկնէ փողի տկարացած ձայները և որսական պառականին հաչիւնները: Խուճապի մատնուած այծեամ մը յանկարծ անտառին եզերքէն կ'անցնի, սարսափէն փախչելու ատեն դաշտավայրը կը սուրայ և կ'երթայ կը կորսուի հորիզոնին վրայ ուրիշ պուրակներու մէջ: Փողերը, հաչիւնները կը մօտենան, ճերմակ

և նարնջագոյն շուներ իրենց կարգին դուրս կ'ելլեն անտառէն, և թուխ հողի, վայրի կնեղենիներու վրայ կը վազվզեն. և իրեց քիթը ճամբուն յառած, այծեամին հետքերուն կը հետևին հաչելով: Անոնց ետևէն կու գան որսորդները, կարմիր հագած և իրենց սրընթաց ձիերու պարանոցին վրայ ծռած, փողով ու աղաղակներով պառականը կ'ոգևորեն: Այս փայլուն յորձանքը փայլակի մը պէս կ'անցնի, ժխորը կը մեղմանայ, և քիչ քիչ ամէն ինչ կ'լռէ. շուները, ձիերը, որսորդները կ'անյայտանան հեռուն, այն անտառին մէջ ուր այծեամը ապաստաներ էր: Այն ատեն հանդարտութիւնը կը վերածնի, այն ատեն լայնածաւալ դաշտերուն խորին լռութիւնը կ'ընդհատուի միայն հովուին միօրինակ երգովը:

. . . .

Այսպիսի պատկերներ, այսպիսի գեղջկական տեսարաններ շատ կային Պուքըվալ գիւղին շրջակայքը, որ թէև Բարիզի մօտ էր, սակայն տեսակ մը անապատի մէջ կը գտնուէր, և ուր հասնելու համար խոտոր ու փոս ճամբաներէ անցնելու էր: Կուալէօզի բնակած ագարակը, որ իբրև տերևներու մէջ դրուած բոյն մը, կանաչազարդ ծառերու մէջ թաքուն դիրք մը ունէր ամառը, նոյն միջոցին ամբողջովին կ'երևէր անշուք ու անդալար: Ցուրտէն սառած գետակին ընթացքը արծաթափայլ երկայն ժապաւէնի մը կը նմանէր, մշտադալար արօտավայրերու մէջ տարածուած, որոնց մէջէն աղուոր կովեր դանդաղաքայլ կ'անցնէին իրենց գոմերը հասնելու համար

Գիշերուան մօտենալուն հետևանօք վերադարձած, աղաւնիներու տարմեր յաջորդաբար կ'իջնէին աղաւնեատան սրածայր կատարին վրայ: Այն ահագին ընկուզենիները, որոնք ամառը կը հովանաւորէին ագարակին բակն ու շէնքերը, այն ատեն իրենց տերևներէն մերկացած ըլլալով, հոլանի կը թողէին կղմինտրէ ու խողանէ տանիքները, որոնց վրայ թաւշանման կը փայլէր դալարագեղ կամ չիկագոյն մամուռը:

Հուժկու, գիրուկ, թանձրամազ և փայլամորթ երեք ձիեր, որոնք բոժոժներով և կարմիր ծոպերով զարդարուն

կապոյտ մանեակներ կը կրէին իրենց վիզը, ծանր սայլակ մը կը քաշէին, որ դաշտին ցորենի բարդերէն որաներ կը բերէր: Այս ծանր սայլակը բակը կը հասնէր սայլադուռէն, մինչ ոչխարներու ստուար հօտ մը կողմնակի դուռներէն մէկուն առջեւ կը խռնուէր: Աստեն և անդին, ամենքն ալ կարծես թէ անհամբեր էին գիշերուան ցուրտէն խուսափելու և հանգիստի քաղցրութիւնները վայելելու համար: Ձիերը իրենց ախոռը տեսնելով, զուարթութեամբ վրնջեցին, ոչխարները մայեցին՝ տաքուկ փարախներուն դուռը պաշարելով, մշակները սովալլուկ ակնարկ մը նետեցին գեղջկական խոհանոցին ապակիներէն ներս, ուր սակաւապէտ ընթրիք մը կը պատրաստուէր:

Այս ագարակին մէջ հազուագիւտ ու ծայրայեղ կարգապահութիւն մը, մանրակրկիտ մաքրութիւն մը կը տիրէին: Ցաքանները, արօրները, տափանները և միւս մշակային այլազան գործիները, որոնցմէ ոմանք բոլորովին նորանոր, փոխանակ հոս հոն ցիրուցան, չորցած ցեխերով պատած և եղանակներու անբարեխառնութեան ենթարկուած մնալու, ընդարձակ սայլատան մը ներքեւ շարուած էին մաքուր ու ներկուած, և ուր սայլորդներն ալ կուգային կարգաւ կը շարէին իրենց ձիերուն կազմածները: Ընդարձակ, մաքուր, ծառազարդ և աւազուտ էր բակը, ուր չէին տեսնուեր այն դէզադէզ աղբակոյտերը և մօրացած ջուրի լճակները որոնք Պօսի և Պրիի (նահանգ) ամէնէն գեղեցիկ ագարակները գէշ կ'երեւցնեն: Հաւբակը, որ իր չուրջը կանանչ վանդակորմ մը ունէր, իր մէջ կը պարունակէր և կ'ընդունէր բոլոր փետրաւոր անասունները, որոնք իրիկունները կը վերադառնային դաշտերուն վրայ բացուող փոքրիկ դուռնէ մը:

Առանց ուրիշ մանրամասնութեանց վրայ ծանրանալու, այսչափ միայն պիտի ըսենք թէ այս ագարակը ամէն կերպով և իրաւամբ տիպար ագարակ մը կը համարուէր երկրին մէջ, թէ՛ ներքին կարգապահութեան, մշակութեան և բերքերուն գերազանցութեան կողմէ, և թէ այդ հողերուն մէջ աշխատող բազմաթիւ մշակներուն բարօրութեան և բարոյականութեան կողմէ, որոնք թէ՛ այդ հողերուն արժէքը կը բարձրացնէին և թէ նահանգին ամէնէն պատուաւոր և ուղղամիտ մշակներէն ընտրուած էին:

Հիմա պիտի ըսենք այս բարգաւաճման պատճառը: Առայժմ ընթերցողը պիտի տանինք հաւբակին արեւազարդ դրան կողմը: Հաւբակը բնաւ ագարակէն վար չէր մնար իր թառերուն, հաւնոցներուն, իր քարաշէն ջրանցքին վայելչութեամբ ուր անդադար կը հոսէր մաքուր ու վճիտ ջուր մը, որուն ընթացքը խափանող սառնակոյտերը խնամով վերցուած էին:

Յանկարծ տեսակ մը յեղաշրջում յառաջ եկաւ այս հաւբակին թեւաւոր բնակիչներուն մէջ: Հաւերը իրենց թառերէն վար իջան կռկռալով, հնդկահաւերը կարկաչեցին, աղաւնիները աղիւսեան տանիքը թողուցին և աւազին վրայ իջան ծնչելով: Ֆլէօր-տը-Մառիի ժամանումն էր այս խօլ զուարթութեան պատճառը:

Կրէօզ կամ Վաթօ երբեք Կուալէօզի չափ հիանալի տիպար մը չէին կրնար երեւակայել, եթէ սակայն անոր այտերը քիչ մը աւելի կլոր և աւելի բոսորագոյն ըլլային: Թէեւ փափկանուշ գունատութիւն մը ունէր, սակայն դէմքին վաւերուն արտայայտութիւնը, անձին ամբողջութիւնը և կեցուածքին վայելչութիւնը մեր յիշած մեծ պատկերահաններուն վրձինները հրահանգելու արժանի էին:

Ֆլէօր-տը-Մառիի պզտիկ ու կլոր գդակը՝ անոր աղուոր ճակատը և խարտեաշ մազերուն գիսակները ի վեր կը հանէր: Բարիզի շրջակայքը բնակող գրեթէ բոլոր գեղջկուհիներուն պէս, իր գդակին վրայ կը կրէր, — որուն յատակն ու եզրերը միշտ կը տեսնուէին, — տափակ դրուած և գլխուն ետեւի կողմը երկու գնդասեղով բռնուած կարմիր մետաքսէ լայն թաշկինակ մը, որուն ալեծածան ծայրերը իր ուսերուն վրայ կը կախուէին, ինքնին նկարչագեղ ու վայելուչ գլխանոց մը, որուն վրայ կրնային նախանձիլ Զուիցերիոյ կամ Ի-

տալիոյ գեղջկուհիները: Ճերմակ կտաւէ վզնոց մը, զոր կուրծքին վրայ խաչաձեւ կը կրէր, իր թխորակ կտաւէ գոգնոցին լայն ու բարձր կրծկալով կիսովին ծածկուած էր: Կապոյտ ու թաւ չուխայէ նեղթեւ չփակ մը որոշապէս ի վեր կը հանէր անոր նուրբ մէջքը, գորշագոյն եւ թաւ գծաւոր կտաւէ թանձր շրջազգեստին վրայ. սպիտակ գուլպաներ եւ փոքրիկ ու սեւ փայտմուճակներու մէջ պահուած թեթեւ կօշիկներ, որոնց բերանը գառնուկի մորթով զարդարուած էր, կ'ամբողջացնէին այս գեղջկական պարզ հագուստը, որուն ծայրայեղ վայելչութիւն մը կուտար Ֆլէօռ-տը-Մառիի բնածին հրապոյրը:

Ֆլէօռ-տը-Մառի մէկ ձեռքով գոգնոցին երկու ծայրերը վեր բռնած, միւսով ցորենահատիկ կ'առնէր ափնալիր՝ եւ իր շուրջը ցատկռտող թեւաւոր անասուններուն կը բաշխէր: Արծաթի պէս ճերմակ եւ սիրուն աղաւնի մը, որ ծիրանեգոյն կտուց ու թաթիկներ ունէր, իր ընկերներէն աւելի խիզախ ու ընտանի, պահ մը Ֆլէօռ-տը-Մառիի շուրջը թռչտելէ ետք, վերջապէս անոր ուսին վրայ իջաւ: Դեռատի աղջիկը, անշուշտ այսպիսի խիզախ վարմունքներու վարժուած, չդադրեցուց ցորենահատիկի լիառուն բաշխումը, բայց իր հմայիչ անուշ դէմքը կիսովին դարձնելով, գլուխը քիչ մը վեր առաւ եւ իր վարդափայլ պզտիկ բերանը ժպտելով երկնցուց իր բարեկամին վարդագոյն պզտիկ կտուցին... Մայրամուտ արեւին վերջին ճառագայթները աղօտ ոսկիի ցոլքեր կ'արձակէին այս բնական գողտրիկ պատկերին վրայ:

Մինչ Կուալէօզ այս գեղջկական հոգերով կ'զբաղէր, տիկին Ժորժ եւ Պուքըվալի աւագերէց Լաբորտ աբբան, ագարակի օթեւանին փոքրիկ սրահին մէջ կրակին մօտ նստած, կը խօսակցէին Ֆլէօռ-տը-Մառիի վրայ, որ իրենց համար միշտ շահեկան խօսակցութեան նիւթ մ'էր: Ծերունի աւագերէցը մտախոհ, մտամփոփ, գլուխը խոնարհած եւ արմուկները ծունկերուն վրայ կրթնցուցած, դողդոջուն երկու ձեռքերը մեքենաբար կը կարկառէր վառարանին: Տիկին Ժորժ,

կարկատուքով զբաղած: ատեն ատեն աւագերէցին երեսը կը նայէր եւ իբր թէ անոր տալիք պատասխանին կ'սպասէր:

Աւագերէցը պահ մը լուռ մնալէ վերջ, ըսաւ.

— Իրաւունք ունիք, տիկին Ժորժ, հարկ է կանխաւ իմացնել Պ. Ռոտոլֆի. եթէ Մառին հարցափորձէ, դեռատի աղջիկը այնքան շնորհապարտ է անոր, որ թերեւս իր բարերարին խոստովանի ինչ որ մեզմէ կը պահէ...

— Միթէ ճշմարիտ չէ՞, պարոն աւագերէց. ուրեմն այս իրիկուն իսկ նամակ մը պիտի գրեմ ինծի տուած հասցէին, Այրիներու ծառուղին...

— Հէ՛ք աղջիկ,— կրկնեց աբբան,— ո՜րքան երջանիկ պիտի ըլլար... ո՞վ գիտէ այս ժամուս ո՜րչափ տրտում է...

— Ոչ մէկ բան կրնայ փարատել այդ տրտմութիւնը, պարոն աւագերէց... եւ ոչ ալ ուսման համար ունեցած փութաջանութիւնը...

— Արդարեւ քիչ ժամանակուան մէջ արտասովոր յառաջդիմութիւն ըրաւ, յորմէ հետէ իր դաստիարակութեան հոգը ստանձնած ենք:

—Այնպէս չէ՞, պարոն աբբայ, գրեթէ սահուն կերպով կարդալ գրել սորվեցաւ, եւ բաւական հաշիւ գիտէ, որով կ'օգնէ ինծի ագարակին հաշուետումարները բռնելու: Անկեց զատ, այս սիրասուն պզտիկ աղջիկը, ամէն գործի մէջ, այնպիսի փութաջանութեամբ կ'օգնէ ինծի, որ թէ՛ կը խանդաղատիմ եւ թէ կ'սքանչանամ...: Արդեօք կամքիս հակառակ չափազանց յոգնելէ՞ն յառաջ եկաւ իր առողջութեան խանգարումը, որ մտատանջութիւն կը պատճառէ ինծի:

— Բարեբախտաբար սեւամորթ բժիշկը հաւաստեց թէ մեզի վախ պատճառող այդ թեթեւ հազը գէշ հետեւանք մը չունի:

—Որչափ բարեսիրտ է այդ Պ. Դաւիթը, Աստուած իմ, ո՜րչափ հոգ կը տանի անոր, բոլոր զինքը ճանչցողներուն պէս... հոս ամէն մարդ կը սիրէ ու կը յարգէ այս աղջիկը, եւ այս զարմանալի չէ, քանի որ Պ. Ռոտոլֆի վեհանձն ու վսեմ տեսութիւններուն շնորհիւ այս ագարակին մշակները

երկրին մարդոց ընտրելագոյն զաւակարգէն ընտրուած են:
Բայց ամէնէն կոշտ և ամէնէն անտարբեր մարդիկ անգամ
պիտի զգային այս հրեշտակային ու միանգամայն վեհերոտ
աղջկան հրապոյրը, որ միշտ ներում հայցելու երևոյթն
ունի . . տարաբա՛խտ աղջիկ, իբր թէ ինք միայն ըլլար յան-
ցապարտ . . . :

Սրբան քանի մը վայրկեան խորհելէ վերջ կրկնեց.

—Կարծեմ ինծի ըսիք թէ Մաւիի տխրութիւնը կ'սկսէր
գրեթէ այն թուականէն երբ որ Լիւսընեյ դուքսին Արնու-
վիլի ագարակին վարձակալուհին, տիկին Տիւպրէօյլ, Ա-
մենայն Սրբոց տօնին օրերը հոս եկաւ անցուց:

— Այո, պարոն աբբայ. ինծի այնպէս երևցաւ, և սա-
կայն տիկին Տիւպրէօյլ և մանաւանդ իր դուստրը, Քլարա,
որ անմեղութեան և բարութեան տիպար մ'է, ամէն մարդու
պէս Մաւիի հրապոյրէն ազդուեցան, երկուքն ալ ամէն օր
ջերմագոյն բարեկամութեան արտայայտութիւններով կը փա-
ղաքշէին զինքը: Գիտէք որ մեր Արնուվիլի բարեկամները
կիրակի օրերը հոս կուգան կամ մենք իրենց կ'երթանք: Լաւ
ուրեմն, կարծես թէ իւրաքանչիւր այցելութիւն մեր սիրա-
սուն զաւկին տրտմութիւնը կ'աւելցնէ, թէպէտ Քլարա որ-
դէն քրոջ պէս կը սիրէ զինքը:

— Արդարև, տիկին Ժօրժ, տարօրինակ գաղանիք մ'է այդ
. . . Այդ թաքուն տրտմութեան պատճառը ի՞նչ կրնայ ըլլալ:
Շա՛տ երջանիկ ըլլալու էր . . . Իր ներկայ կեանքին ու ան-
ցեալ կեանքին միջև նո՛յն տարբերութիւնը կայ, ինչ տար-
բերութիւն որ կայ դժոխքին ու դրախտին միջև . . . Կարելի
չէ իբրև ապերախտ ամբաստանել զինքը . . .

— Ա՞ն ապերախտ ըլլայ, մեծդ Աստուած, ա՛ն, որ ա՛յն-
քան գորովագին շնորհապարտութիւն մը ցոյց կուտայ մեր
խնամքներուն համար, ա՞ն, որուն վրայ տեսած ենք միշտ
հոգուագիւտ փափկասրտութեան ճշմարիտ բնազդները: Այս
հէք սիրասուն աղջիկը վերջապէս իր ձեռքէն եկածը չըրե՞ր,
որպէս զի կերպով մը կարենայ իր ապրուստը ճարել: Միթէ

չի՞ ջանար իր մատուցած ծառայութիւններով փոխարինել իրեն
շնորհուած հիւրընկալութիւնը: Այս չէ ամէնը, կիրակիէն զատ,
քանի որ կը պահանջեմ թէ այդ օրը քիչ մ'աւելի խնամով
հագուի ինծի հետ եկեղեցի երթալու համար, միւս օրերը
գեղջուկ աղջիկներու պէս կոշտ զգեստներ հագնիլ ուզեց:
Բայց տար հակառակ, իր վրայ այնպիսի բնածին ազնուու-
թիւն մը, շնորհ մը կայ, որ այդ կոշտ հագուստներուն ներ-
քև անգամ միշտ հիանալի է, այնպէս չէ՞, Պ. աւագերէց:

— Այո, այդ բամծեններուդ մէջ ո՛րքան քաջ կը ճանչնամ
մայրական հպարտութիւնդ—ըսաւ ծերունի երէցը ժպտելով:

Այս բառերուն վրայ, տիկին Ժօրժի աչքերը արցունքով
լեցուեցան. իր զաւկին վրայ կը խորհէր:

Սրբան գուշակեց անոր արտայայտութեան պատճառը և
ըսաւ.— Քաջալերուեցէք, Աստուած ձեզի դրկեց այս զա-
ւակը, որպէս զի օգնէ ձեզի համբերելու մինչև այն վայրկեանը
երբ զաւակնիդ վերստին պիտի գտնէք: Անկէց զատ, շատ
չանցած, նուիրական կապ մը ձեզ պիտի զօդէ Մաւիին.
կնքամայր մը, երբ իր պաշտօնը քաջ ըմբռնէ, գրեթէ մայր
մ'է: Գալով Պ. Ռօտոլֆի, կերպով մը հոգեկան կեանք տուաւ
այս աղջկան, կորուստի անդունդէն փրկելով զայն . . . կան-
խաւ կատարեց իր կնքահայրի պարտականութիւնները:

— Արդեօք բաւական խելահաս կը կարծէ՞ք զինքը, իրեն
ջամբելու համար այդ Ս. Խորհուրդը, զոր տարաբախտ աղ-
ջիկը անտարակոյս չէ ընդունած դեռ:

— Քիչ մը վերջը, երբ իրեն հետ երիցատուն դառնամ,
պիտի իմացնեմ իրեն թէ այս արարողութիւնը հաւանաբար
տասնըհինգ օրէն տեղի պիտի ունենայ:

— Որքան շնորհապարտ պիտի ըլլայ ձեզի . . . ո՛րչափ գո-
րովագին է իր հոգին . . .

— Ո՛հ, ցաւալին այն է որ մեծամեծ մեղքեր ունի քա-
ւելու:

— Աստուած իմ, հայր, Պ. աբբայ, քանի որ իր մա-
տաղ հասակին մէջ անոք անօգնական լքուած, գրեթէ

տանց բարին ու չարը ճանչնալու, ակամայ մոլութեան ճամբուն մէջ գահավէժ գլտորած ըլլալով, ի՛նչպէս կրնար անարատ ու անմեղ մնալ:

— Հարկ էր որ բարոյական առողջութիւնը պաշտպանէր, լուսաւորէր զինքը. և ասկէց զատ, միթէ փոքր փորձե՞ց այդ տեսակի վիճակէն խուսափելու. միթէ գթած հոգիները այդքան չա՞տ հազուագիւտ են Բարիզի մէջ:

— Ոչ, անտարակոյս, Պ. աբբայ, բայց ո՞ւր երթալ գտնելու է զանոնք: Ողորմած հոգի մը գտնելու համար, ո՛րքան մերժումներու, ո՛րքան անտարբերութիւններու կը հանդիպինք: Ասկէց զատ, Մառիի համար վաղանցիկ ողորմութիւն մը չէր բաւեր, այլ յարատեւ հոգածութիւն մը պէտք էր, որ զինքը կարող ընէր իր ապրուստը ճարելու... Շատ մայրեր անտարակոյս պիտի գթային անոր վրայ, բայց հարկ էր այդ մայրերուն հանդիպելու բախտաւորութիւն ունենալ: Ո՛հ, հաւատացէք ինծի, ես ալ թշուառութիւնը ճաշակած եմ: Եթէ չըլլայ այն նախախնամական դիպուածը, նման այն դիպուածին որ, աւա՜ղ, շատ ուշ ծանօթացուց Մառին Պ. Ռոտոլֆի, եթէ կ'ըսեմ, այդ դիպուածներէն մին չըլլայ, տարաբախտները որոնք գրեթէ միշտ կոպտաբար կը մերժուին իրենց առաջին դիմումներուն ատեն, պիտի հաւատան թէ գթութիւնը անգտանելի բան մ'է, և անօթութենէ մղուած... անօթութենէ որ համբերել չգիտեր, յաճախ մոլութեան մէջ պիտի որոնեն ապրուստի միջոցներ, զոր գթութենէն առնալէ կը յուսահատին:

Այս պահուս Կուալէօզ սրահ մտաւ:

— Ո՞ւսկից կուգաս, զաւակս, — հարցուց տիկին Ժօրժ հոգածութեամբ:

— Հաւբակլին դուռները գոցելէ վերջ, պտղարան այցելեցի և անկէ կը վերադառնամ, տիկին: Պտուղները շատ լաւ պահուած են, բացի մէկ քանի հատէն, զոր վերցուցի:

— Ինչո՞ւ համար Քլօտինի չպատուիրեցիր որ այդ գործը ինք կատարէ, Մառի, անշուշտ նորէն յոգնեցար:

— Ամենեւին, տիկին, շատ կը սիրեմ պտղարանս, հասուն պտուղներու անուշ բոյրը ո՛րքան քաղցր է:

— Պ. աւագերէց, հարկ է որ օր մը այցելէք Մառիի պտղարանը, — ըսաւ տիկին Ժօրժ. — Չէք կրնար երեւակայել թէ ի՛նչ ճաշակով շարուած շտկած է. խաղողի ողկոյզներու շամփրակներ կը զատեն պտուղներու տեսակները, որոնք զատ զատ դարակներու մէջ տեղաւորուած են մամռապատ շրջանակներով:

— Ո՛հ, պարոն աւագերէց, վստահ եմ որ գոհ պիտի ըլլաք — ըսաւ Կուալէօզ միամտութեամբ: — Պիտի տեսնէք թէ կանանչ մամուը ինչ սիրուն տպաւորութիւն մը կ'ընէ կարմիր խնձորներու կամ ոսկեգոյն գեղեցիկ տանձերու շուրջը: Կան մանաւանդ մանր խնձորներ, որոնք այնչափ սիրուն են և այնչափ հիանալի գոյներ ունին, վարդագոյն ու ճերմակ, որ կարծես թէ հրեշտակներու փոքրիկ գլուխներ են կանանչ մամուէ բոյնի մը մէջ. — յարեց գեղանի աղջիկը, իր գործին վրայ հիացող արուեստագէտի մը խանդավառ յափշտակութեամբ:

Աւագերէցը տիկին Ժօրժի երեսը նայեցաւ ժպտելով և ըսաւ Ֆլէօռ տը Մառիի. — Զաւակս, արդէն սքանչացեր եմ հսկողութեանդ ներքեւ գտնուող կաթնարանին վրայ, որ ամէնէն խստապահանջ տանտիկնոջ նախանձը կրնայ շարժել: Այս օրերս պիտի գամ նաեւ հիանալու պտղատանդ վրայ, ինչպէս նաեւ այդ գեղեցիկ կարմիր խնձորներուն և այդ ոսկեգոյն տանձերուն վրայ, և մանաւանդ այդ սիրուն և պզտիկ խնձոր-քերովբէներուն վրայ, իրենց մամուէ անկողնին մէջ: Բայց ահա արեւը մայր մտնելու մօտ է, հազիւ ժամանակ ունիմ զիս երիցատուն տանելու և մութը չկոխած վերադառնալու: Վերարկուդ ա՛ռ, զաւակս և ճամբայ ելլենք... բայց աղէկ միտքս եկաւ, ցուրտը շատ սաստիկ է, դո՛ւն կեցիր, ագարակէն մարդ մը թո՛ղ ընկերանայ ինծի:

— Ո՛հ, Տէր աւագերէց, շատ պիտի վշտացնէք զինքը, ըսաւ տիկին Ժօրժ, — այսպէս ամէն իրիկուն ձեզի ուղեկից ըլլալով, մեծ գոհունակութիւն կ'զգայ:

— Տէր աւագերէց, — յարեց Կուալէօզ, իր կապոյտ ու-

վեհերոտ խոշոր աչքերը քահանային վրայ սեւեռելով։— Պի-
տի կարծեմ թէ գոհ չէք ինձմէ, եթէ չթոյլատրէք որ ըստ
սովորութեան ձեզի ընկերանամ։

— Ե՞ս, հէք զաւակս… Ուրեմն շո՛ւտ, շո՛ւտ առ վե-
րարկուդ և աղէկ փաթթուէ։

Ֆլէօռ տը Մառի փութաց իր ուսերուն վրայ նետել ճերմկո-
տիկ բուրդէ թաւ կերպասէ մը շինուած տեսակ մը կնգուղաւոր
մուշտակ, որուն եզերքը սև թաւիշէ ժապաւէն կարուած
էր, և աւագերէցին թեւը մտաւ։

— Բարեբախտաբար— ըսաւ աւագերէցը, — երեցատունը
շատ հեռու չէ և ճամբան ապահով է…

— Որովհետև այսօր ուրիշ օրերէն քիչ մը ուշ է—կրկնեց
տիկին Ժօրժ, — Մառի, կ'ուզե՞ս որ ագարակէն մէկը հետդ
գայ։

— Այն ատեն վախկոտի տեղ պիտի դրուիմ…, —ըսաւ
Մառի ժպտելով։

— Շնորհակալ եմ, տիկին, ինծի համար ոչ ոք անհան-
գիստ ըրէք. ասկէ մինչև երիցատան հազիւ քառորդ ժամ-
ուան ճամբայ է… մութը չկոխած, պիտի վերադառնամ…

— Չեմ պնդեր, վասն զի, փա՛ռք Աստուծոյ, երբեք լը-
ուած բան չէ որ թափառաշրջիկներ գտնուին այս երկրին մէջ։

— Եթէ այդպէս ըլլար, երբեք չէի ընդունէր որ այս սի-
րելի զաւակը ինծի ընկերանայ, — ըսաւ աւագերէցը — թէև
մեծապէս կ'օգնէ ինծի։

Շատ չանցած, աւագերէցը ագարակէն մեկնեցաւ, Ֆլէօռ-
տը-Մառիի թեւին կռթնած, որ իր քայլուածքը կը յարմարցնէր
ծերունիին դանդաղ և դժուարին քայլուածքին։

. . . .

Քանի մը վայրկեան ետքը, քահանան և Կուալէօզ հասան
այն խորափոս ճամբուն մօտ, ուր դարանակալ եղած էին
Մէգր տ'էքօլ, Շուէդ և Թօրթիլյար։

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

ԴԱՐԱՆԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Պուքըվալի եկեղեցին ու երիցատունը, շագանակուտի մը
մէջ տեղը, զառիվայրի մը վրայ կը կանգնին, ուր կեցողը կ'իշ-
խէ գիւղին վրայ։ Ֆլէօռ-տը-Մառի և աբբան հասան օձա-
պտոյտ արահետ մը, որ երիցատուն կը տանէր, անցնելով այն
խորափոս ճամբէն որ այդ բլուրը շեղանկիւն կտրած էր։
Շուէդ, Մէգր տ'էքօլ և Թօրթիլյար այս ճամբուն խոռոչներէն
մէկուն մէջ կծկտած, տեսան որ աբբան ու Ֆլէօռ-տը-Մառի
հեղեղատ մը իջան և սեպ զառիվերէ մը դուրս ելան։ Գիւղացի
աղջկան դէմքը վերարկուին կնգուղին ներքև ծածկուած
ըլլալով, միականի պառաւը չկրցաւ ճանչնալ իր նախկին զոհը։

— Լաւութի՛ւն, մարդս, —ըսաւ պառաւը Մէգր տ'էքօլի, —
փառեակն ու սեւ ռասաւեան խորափոս ճամբէն անցան հիմա։
Բարձրահասակ սգաւոր մարդուն ըրած նկարագրութեան նայե-
լով, փառեակը ճիշդ ինքն է, որովհետև հագուստը գեղջկա-
կան է, հասակը միջակ, շրջազգեստը գծաւոր, և թուխ վերար-
կուն սև եզերքներ ունի։ Այսպէս ամէն օր սեւ ռասաւեան իր
տնակը կը տանի և միայնակ կը վերադառնայ։ Եթէ քիչ մը վերջը
նորէն անցնի սա ճամբուն ծայրէն, պէտք է վրան յարձակիլ
և առևանգելով կառքը բերել։

— Հապա եթէ օգնութիւն պոռա՞յ, —կրկնեց Մէգր տ'էքօլ,
— ագարակէն պիտի լսուի ձայնը, քանի որ կ'ըսես թէ ա-
նոր շէնքերը ասկէց կը տեսնուին. վասն զի դուք ալ կը տես-
նէք որ…—յարեց խուլ ձայնով մը։

— Իրաւ է որ շէնքերը ասկէց շատ մօտ կ'երևան, —ըսաւ
Թօրթիլյար. պահ մը առաջ փորիս վրայ սողալով, զառիվայ-
րին վրայ ելայ… Սայլորդի մը ձայնը լսեցի, որ իր ձիե-
րուն հետ կը խօսէր այդ վարի բակին մէջ…

— Այն ատեն տեսէք թէ ի՛նչ պէտք է ընել—կրկնեց Մէգր
տ'էքօլ, պահ մը լռելէ վերջ, —Պէտք է որ Թօրթիլյար արա-

հետքն բերանը հսկէ։ Երբ տեսնէ որ պզտիկը հեռուէն կուգայ, պիտի դիմաւորէ զայն, պոռալով թէ ինք զաւակն է հէք պառաւ կնկան մը որ խորափոս ճամբուն մէջ ինկալով վիրաւորուած է, եւ պիտի աղաչէ զեռատի աղջկան որ օգնէ իրեն։

— Միտքդ հասկցայ, հոգիս, հէք պառաւը պիտի ըլլայ Շուէգը, խեղճիկ պզտիկը սիրեմ, մարդս, մեծ-գլուխներուն թագաւորն ես։ Իսկ յետոյ ի՞նչ պիտի ընեմ։

— Խորափոս ճամբուն մէջ պիտի պահուըտիս, դէպի այն կողմը ուր Պարպիյօն իր կառքին հետ կ'սպասէ... Ես ալ ճիշդ մօտիկը պիտի պահուըտիմ։ Երբ Թօրթիյար աղջիկը քեզի բերէ հեղեղատին մէջտեղը, հեծեծանքդ դադրեցուր եւ վրան յարձակէ, մէկ ձեռքով կոկորդը բռնէ եւ միւս ձեռքդ բերանը խօթէ կարմիր ֆուրշը (լեզուն) ձեռք անցունելու եւ չթողելու համար որ պոռայ...

— Խելքս հասաւ, հոգիս, ինչպէս որ ըրինք Սէն-Մարթէնի ջրանցքին կինը, երբ սեւ մոմլաթով պայուսակը, զոր թեւին տակ կը կրէր, չորթելէ վերջ, ձուկերուն հետ խաղալու ղրկեցինք զինքը. նոյն խաղն է, այնպէս չէ՞,

— Այո, միշտ նոյն խաղը... դուն ուժով մը պիտի բռնես պզտիկ աղջիկը, Թօրթիյարն ալ վազելով պիտի գայ զիս կանչէ, երեքս մէկէն զեռատի աղջիկը վերարկուիս մէջ պիտի փաթթենք եւ Պարպիյօնի կառքը պիտի տանինք, եւ անկէց ալ Սէն-Տընիի դաշտը, ուր ազակիր մարդը մեզի կ'սպասէ։

— Ի՜նչ աղուոր ծրագիր, հոգիս, իրաւ կ'ըսեմ որ նմանը չկայ։ Եթէ քովս հրթիռ մը ունենայի, կ'արձակէի գլխուդ վրայ եւ գունաւոր պատկերներով կը լուսավառէի քեզ «Սուրբ Շալօ»ի, դահիճներու պաշտպանին պէս։ Կը լսե՞ս ո՛վ պզտիկ չարաճճի, եթէ կը փափաքիս ճարտար ոճրագործ մը դառնալ, նայէ որ մեծգլուխ երկանս նմանիս. ահա անոր կ'ըսեն մարդ...,— ըսաւ Շուէգ հպարտութեամբ, խօսքը Թօրթիյարի ուղղելով։ Յետոյ Մէգր ա'էքօլի դառնալով յարեց.— Աղէկ միտքս բերիր. գիտե՞ս որ Պարպիյօն չան պէս կը վախնայ թէ իր գլուխը վրայ կուտայ։

— Ինչո՞ւ համար։

— Անցեալ օր երբ Պարպիյօն, Կրօ-Պուաթէօ եւ Աքըլէզ Մարսիալ խանութին, այն է գլխատուողին այրին քովէն կը վերադառնային, որ Ռովաժէօր կղզին գինետունը կը բանեցնէ, կռուի բռնուեր են կաթնավաճառ կնոջ մը երկանը հետ, որ ամէն առաւօտ էշու լծուած փոքրիկ սայլակով մը գիւղէն կ'իջնէր, միջնաքաղաքին մէջ կաթ ծախելու, Վիէյլ-Տրապըրի փողոցին անկիւնը, Սպիտակ-Ճագար գինետան ճիւաղուհիին մօտ, եւ քանի երկու (դանակի) հարուածներով մերսեր են զայն։

Շուէգ արկօղերէն կը խօսէր։ Պրա Ռուժի զաւակը, որ այդ լեզուէն չէր հասկնար, տեսակ մը յուսախաբ հետաքրքրութեամբ մտիկ կ'ընէր Շուէգի։

— Մեր ըսածները հասկնալու կը փափաքիս, այնպէս չէ՞, լակոտ։

— Ես հասկցա՜յ, Մարսիալ խանութին վրայ կը խօսիք, որ Ռովաժէօր կղզին կը գտնուի, Անիէռի մօտ. քաջ կը ճանչնամ զինքը, ինչպէս նաեւ իր Բալպաս աղջիկը, եւ Ֆրանսուան ու Ամանտինը, որոնք տարեկից են ինծի. եւ տան կրող-չարաճճիներն են... բայց յետոյ ըսիր թէ մէկը մերսեր են, անշուշտ արկօղերէն է։

— Այո՛, եթէ խելօք կենաս, արկօղերէն պիտի սորվեցնեմ քեզի, երբ արկօղերէնէ օգտուելու տարիքդ թեւակոխես։ Գո՞հ պիտի ըլլա՞ս, բղէզ։

— Է՜հ, կը հարցնե՞ս։ Ասկէ զատ, նախամեծար կը համարիմ քովդ մնալ քան թէ գող-աւազակ սուտ բժշկին քով, իր դեղերը սանդի մէջ ծեծելու համար։ Եթէ գիտնայի թէ մարդերու յատուկ իր մկնդեղը ուր կը պահէր, քիչ մը կը խառնէի իր ապուրին մէջ, որպէսզի այլեւս չստիպուիմ հոս հոն վազվռտել։

Շուէգ սկսաւ խնդալ եւ ըսաւ Թօրթիյարի, զայն իր գիրկը քաշելով։

— Եկուր պաչիկ մը տուր մամայիդ, ծօծօշս։ Ի՛նչ անզգամ ես, բայց ո՞ւսկից գիտես որ վարպետ մարդու յատուկ մկն-դեղ ունի։

— Գիտե՞ս ինչպէս։ Օր մը երբ պտըտելու էի այն սենեակին մէջ ուր իր չիչերը եւ պողպատեայ մեքենաները կը պահէ, եւ ուր իր պզտիկ ամաններուն մէջ կ'եփէ կը թափէ, լսեցի որ այսպէս կ'ըսէր։

— Ի՞նչ բանը լսեցիր...—հարցուց Շուէդ։

— Լսեցի որ պարոնի մը թուղթ մը փոշի տալով կ'ըսէր.

— Երբ կեանքէդ ձանձրանաս, այս փոշին երեք մասի բաժնէ, մի առ մի կուլ տուր, եւ առանց ցաւ զգալու պիտի քնանաս։

— Եւ ո՞վ էր այդ պարոնը,— հարցուց Մէդր տ'էքօլ։

— Աղուոր երիտասարդ մ'էր, որ սեւ պեխեր եւ կնոջ պէս սիրուն դէմք մը ունէր... Ուրիշ անգամ ալ եկաւ, բայց այդ անգամուն, երբոր մեկնեցաւ, Պ. Պրատամանդիի հրամանով ետեւէն գացի, գիտնալու համար թէ ո՛ւր կը բնակէր։ Այս սիրուն պարոնը գեղեցիկ տուն մը մտաւ Շայյօ փողոցին մէջ։ Տէրս նաեւ ըսեր էր ինծի.— Փոյթ չէ թէ այդ պարոնը ուր պիտի երթայ, ետեւէն գնա՛ եւ դուռը իրեն սպասէ. եթէ նորէն դուրս ելլէ, դարձեալ ետեւէն գնա մինչեւ որ նորէն դուրս չելլէ իր մտած տեղէն, որով յայտնի պիտի ըլլայ թէ այդ վերջին տեղը կը բնակի. այն ատեն, Թօրթիլյար, վարպետութեամբ աշխատէ որ իր անունը սորվիս... ապա թէ ոչ ականջներդ չարաչար պիտի ոլորեմ...

— Իսկ վե՞րջը։

— Վերջը ոլոր մոլոր եկայ եւ այդ սիրուն պարոնին անունը սորվեցայ...

— Ի՞նչպէս ըրիր,— հարցուց Մէդր տ'էքօլ։

— Ի՞նչպէս ըրի, ես աւանակ չեմ. Շայյօ փողոցին տան դռնապանին խուցը մտայ, ուսկից այդ պարոնը նորէն դուրս չէր ելած։ Մազերը փոշոտած դռնապան մը կար, որ դեղնագոյն օձիք ու արծաթագոյն երիզներ ունեցող թուխս մեկնոց մը հագած էր... եւ այսպէս ըսի իրեն.—«Բարեսիրտ պարոն, եկած եմ հարիւր սու խնդրելու, զոր այս տան տէրը խոստացեր էր ինծի, իր կորսուած շունը գտնելու համար,

զոր գտայ եւ իրեն յանձնեցի, պզտիկ սեւ անասուն մը որ Թրօմբէդ (փող) կը կոչուի. ապացոյցը սա է որ այդ պարոնը, որ թխադէմ է, սեւ պեխեր, ճերմկոտիկ թիկնոց մը եւ բաց կապոյտ տաբատ մը ունի, ինծի ըսաւ թէ Շայյօ փողոցը, թիւ 11 տունը կը բնակի եւ կ'անուանուի Պ. Տիւբօն։— Այդ պարոնը, որուն վրայ կը խօսիք, իմ տէրս է եւ կը կոչուի գերկոմս Սէն-Ռըմի։ Հոս քեզմէ զատ ուրիշ շուն չկայ, չար լակոտ, կորսուէ, ապա թէ ոչ հիմա վիզդ կ'ոլորեմ, որպէս զի սորվիս թէ ինծմէ հարիւր սու չորթել ուզելը ի՛նչպէս կ'ըլլայ,—պատասխանեց դռնապանը։ Ասոր վրայ աւելցուց նաեւ սաստիկ կից մը։

— Փոյթ չէ,— կրկնեց Թօրթիլյար փիլիսոփայաբար,—սեւ պեխերով սիրուն պարոնին անունը սորվեր էի, որ վարպետիս կուգար մինդեղ առնելու այն մարդերուն համար որոնք ապրելէ կը ձանձրանան. իր անունն է գերկոմս Սէն-Ռըմի, մի՛, մի, Սէն-Ռըմի—յարեց Պրա-Ռուժի աղան, իր սովորութեան համեմատ քթին տակէն մրմնջելով այս բառերը։

— Հիմա հում հում կ'ուտեմ քեզ, պզտիկ կապիկ, ըսաւ Շուէդ, Թօրթիլյարը համբուրելով. ինչ ամենզուկ ես, ապիրատ, երանի՜ թէ մայրդ ըլլայի։

Եւ սիրական պառաւը բիրտ խանդաղատանքով մը համբուրեց Թօրթիլյարը։

Պրա-Ռուժի զաւակը, սիրոյ այս ցոյցէն խորապէս զգածուած, սրտագեղութեամբ պատասխանեց անոր, եւ երախտագիտութեամբ գոչեց.—Բաւական է որ հրաման ընես, պիտի տեսնես թէ ինչպէս պիտի հնազանդիմ... ինչպէս պիտի ծառայեմ քեզի...

— Իրա՞ւ կ'ըսես. լաւ, ըրածիդ համար պիտի չզղջաս։

— Ո՛հ, ո՛րչափ կը փափաքիմ քովդ մնալ։

— Եթէ խելօք ըլլաս, կը խորհինք այդ մասին. մեզմէ, մանաւանդ էրիկէս պիտի չզատուիս։

— Այո,— ըսաւ Մէդր տ'էքօլ, ինծի պիտի առաջնորդես իբրեւ հէք կոյրի մը, եւ պիտի ըսես թէ զաւակս ես, տուները

պիտի մեռնինք, և վա՜յ մեզի ընդդիմացողին, — յարեց մարդասպանը բարկութեամբ. — և եթէ Շուէդ ալ մեզի օգնէ, մեծամեծ աւարներ պիտի առնենք: Այն սատանայ Ռօտօլֆին..., որ զիս կուրցուց..., պիտի սորվեցնեմ թէ ամկուին ձեռքէս գործ կուգայ... թէև աչքերս կուրցուց, սակայն չարին մտածութիւնը չկրցաւ գլխէս հանել: Ես գլուխը պիտի ըլլամ, Թօրթիլյար աչքերը, և դուն ալ, Շուէդ, ձեռքը պիտի ըլլաս: Պիտի օգնե՞ս ինծի, այնպէս չէ՞:

— Միթէ հոգւով ու մարմնով քուկդ չե՞մ, հոգիս: Երբ հիւանդանոցէն ելած ատենս իմացայ թէ Սէն-Մանտէի այն պանպարա՛յ մարդուն միջոցաւ ճիւաղուհին կապելան զիս հարցնել տուեր ես, միթէ իսկոյն բնակած գիւղդ չվազեցի՞, այն միամիտ գեղացիներուն ըսելով թէ կնիկդ եմ:

Միականի պառաւին այս խօսքերը Մէտր տ'Էքօլի միտքը ձգեցին դէշ յիշատակ մը: Յանկարծ Շուէդի հետ ձայնն ու լեզուն փոխելով, գոչեց զայրագին.

— Այո՛, միայնակ կը ձանձրանայի այդ պարկեշտ մարդերուն հետ. մէկ ամիս վերջը, ա՛լ կարողութիւնս չէր մնացեր համբերելու... կը վախնայի: Այն ատեն որոշեցի լուր տալ քեզի, որպէս զի գաս գտնես զիս: Էհ, գլխուս գալիք կայ եղեր..., — յարեց հեգնեալ տրտմած ձեւով մը, — հանդիպելուդ յաջորդ օրը, Այրիներու ծառուղիին տղայեկին կողմէ ինծի տրուած դրամին մնացորդը գողցուցի: Այո՛... քնացած ատենս գողցան ոսկիով լեցուն գօտիս... Դուն միայն կրնաս ըրած ըլլալ այդ գողութիւնը. ահա՛ ատոր համար է որ հիմա քու ճանկդ ինկած եմ... Ա՛խ, ամէն անգամ որ միտքս կ'իյնայ, չեմ գիտեր թէ ինչո՞ւ համար իսկոյն չեմ սպաններ քեզ... գող պառաւ:

Եւ դէպի միականի պառաւին կողմը քայլ մ'առաւ:

— Զգուշացի՛ր, եթէ Շուէդի չարիք մ'ընես..., գոչեց Թօրթիլյար:

— Հիմա երկուքդ ալ ոտքիս տակ կը ճզմեմ, ա՛ն ալ, քե՛զ

ալ, թունաւոր իժեր, — գոչեց աւազակը կատաղութեամբ: Եւ լսելով որ Պրա-Ռուժի տղան իր քով կը մռլտար, կոյրկուրայն բռնցի այնպիսի կատաղի հարուած մը արձակեց անոր, որ կրնար սպաննել զայն, եթէ հանդիպէր: Թօրթիլյար, թէ՛ իր և թէ՛ Շուէդի վրէժը լուծելու համար, գետնէն քար մը առաւ, նշան առաւ Մէտր տ'Էքօլի և անոր ճակատին զարկաւ: Հարուածը վտանգաւոր չեղաւ, բայց ցաւը սաստիկ եղաւ: Աւազակը կատաղաբար ոտք ելաւ, վիրաւոր ցուլի մը պէս ահարկու, և թէև կոյրկուրայն քանի մը քայլ յառաջացաւ, բայց սայթաքեցաւ:

— Անզգամ... գոչեց Շուէդ, և այնքան խնդաց որ աչքերէն արցունք եկաւ:

Շուէդ թէև արիւնաշաղախ կապերով այս հրէշին հետ կապուած էր, սակայն զանազան պատճառներով և տեսակ մը վայրագ ուրախութեամբ կը տեսնէր այդ մարդուն տակաւ տկարացումը, ա՛յդ մարդուն որ երբեմն այնքան ահարկու էր, և իր հսկայական ոյժին վրայ մնապարծ:

Միականի պառաւը այսպէս իր հասկցած կերպով կ'արդարացնէր Ռօշֆուքօյի այն ահաւոր կարծիքը թէ, «մենք միշտ գոհացուցիչ բան մը կը գտնենք մեր լաւագոյն բարեկամներու դժբախտութեան մէջ»:

Իսկ դեղին մազերով և կուզի դէմքով ժանտատեսիլ տղան միականի պառաւին խնդութքին կը մասնակցէր. երբ Մէտր տ'Էքօլ նորէն սահեցաւ, չարաճճի տղան գոչեց. — Աչքդ բա՛ց, ծերուկս, բա՛ց նայիմ... ծուռ կը քալես կոր, կը կորսուիս կոր... միթէ պայծառ չե՞ս տեսներ. ուրեմն սրբէ՛ ակնոցներուդ ապակիները:

Տղուն հասնելու անկարող, հերակլեան մարդասպանը կանգ առաւ, ոտքը կատաղաբար գետինը զարկաւ, իր երկու ահագին բռունցքները աչքերուն վրայ դրաւ, և ցաւը կապուած վագրի մը պէս խուլ մռնչիւն մը արձակեց.

— Կը հազաս կոր, ծերուկս, — ըսաւ Պրա-Ռուժի զաւակը. — Ա՛ռ նայիմ սա համբաւաւոր մատուտակը. ատի-

կան մ'է զայն ինծի տալը, հետեւապէս պէտք չէ որ անկէ զանխս:

Եւ գետնէն ափ մը բարակ աւազ առաւ եւ աւազակին երեսին նետեց:

Մէգր ա'էքօլ այս աւազի անձրեւը երեսին ուտելով, քարի հարուածէն աւելի անողոք վիշտ մը զգաց այս նոր նախատինքէն: Իր կապոյտ աչքերուն ներքեւ տժգունելով, յանկարծ անպատում յուսահատութեան շարժումով մը երկու թեւերը խաչաձեւ տարածեց, եւ իր ահաւոր դէմքը դէպի երկինք բարձրացնելով, յոյժ պաղատագին ձայնով մը գոչեց.

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, Աստուած իմ...

Նախախնամական բան մը կար երկնային գթութեան ուղղուած այս ակամայ կոչին մէջ, ա'յնպիսի մարդու մը կողմէ, որ ամէն տեսակ ոճիր գործած էր, այնպիսի աւազակի մը կողմէ, որուն առջեւ ամէնէն յանդուգն չարագործներն անգամ կը դողային:

— Օ'հ, օ'հ, օ'հ, հոգի'ս, խաչ կը հանես կոր, — գոչեց Շուէդ հեգնաբար խնդալով. — Լեզուդ կը դառնայ, մարդուկս, աւելի աղէկ կ'ընես, եթէ սատանան օգնութեան կանչես քեզի:

— Բայց գոնէ դանակ մը տուէք որ ինքզինքս սպաննեմ... դանա'կ մը, քանի որ ամէնէն լքուած եմ... գոչեց հրէշը, վայրագ կատաղութեամբ մը բռունցքները խածատելով:

— Դանա՞կ մը... հատ մը ունիս գրպանիդ մէջ, հոգիս, որուն սայրը.. .Թուլ փողոցին պզտիկ ծերուկը, գիտե՞ս, լուսնկայ գիշեր մը... եւ Բուասիի ճամբուն վրայ արջառավաճառը, աղուոր լուրեր տարած ըլլալու են խլուրդներուն... դանակիդ վրայ: Ուրեմն նոյն դանակը ա'ռ...

Մէգր ա'էքօլ, ինքզինքը մոռթելու այս հրաւէրին առջեւ, խօսակցութիւնը փոխեց եւ խուլ ու վատ ձայնով մը կրկնեց.

—Շուրինէօր բարի մարդ մ' էր, այո', ան դրամս չգողցաւ եւ վրաս գթաց:

— Բայց ինչո՞ւ համար ըսիր որ ոսկիներդ գողցայ, — գոչեց Շուէդ հազիւ զսպելով իր խնդալու փափաքը:

— Դուն միայն մտար իմ սենեակս, — ըսաւ աւազակը — հատած գիշերդ գողցուեցաւ դրամս. որո՞ւ վրայ կ'ուզես որ կասկածիմ: Այս գիւղացիները այդպիսի բան մը ընելու անկարող են...

— Ինչո՞ւ համար այս գիւղացիները ուրիշներու պէս գողութիւն չեն ըներ եղեր, միթէ անո՞ր համար որ կաթ կը խմեն եւ իրենց ճագարներուն համար խոտ ունին:

— Վերջապէս սա գիտեմ որ դրամս գողցան...

— Միթէ յանցանքը Շուէդինդ է. ա'խ, նորէն խորհէ' նայիմ, եթէ գօտիդ պարպած ըլլայի, միթէ քո՞վդ կը մնայի. ապուշ ես ինչ ես: Իրաւ է որ եթէ ձեռքէս գար, դրամդ կը չորթէի, բայց, խաչ վկայ, եթէ դրամդ ուտէի իսկ, նորէն կը տեսնէիր զիս, քանի որ սիրտս սիրած է քեզ, թէեւ աչքերդ կուրցած են... աւազա'կ...: Տեսնեմ, հանդարտէ, եւ այդպէս ակռաներդ կրճտելով մի' սրեր:

— Կարծես թէ ընկոյզ կը կոտրէ, — ըսաւ Թօրթիյար:

— Հա', հա', հա', իրաւունք ունի լակոտը... Օ'ն. հանդարտէ, մարդուկս. եւ թո'ղ որ խնդայ, իր տարիքին պահանջքն է... բայց խոստովանէ որ իրաւունք չունիս. երբ սգաւոր բարձրահասակ մարդը, որ մեռելաթաղի կերպարանք ունի, ըսաւ ինծի. «քեզի հազար փրանք կայ, եթէ Պուքըվալինի ագարակը գտնուող գեղանի աղջիկը տանելով բերես Սէն-Տընիի դաշտին ա'յն վայրը զոր ցոյց պիտի տամ քեզի», պատասխան տո'ւր, հոգիս, միթէ անմիջապէս չառաջարկեցի քեզի որ այս ձեռնարկին մասնակից ըլլաս, փոխանակ աչքը տեսնող մարդ մը ընտրելու: Ուրեմն ըսել է թէ կերպով մը ողորմութիւն կուտամ քեզի... վասն զի քու գործդ ինչ պիտի ըլլայ, լոկ պզտիկ աղջիկը պիտի բռնես, մինչեւ որ Թօրթիյարի հետ պարկը դնենք զայն. դուն պարզապէս իբրեւ հինգերորդ անիւ մը պիտի ծառայես հանրակառքին, բայց հոգ չէ, թող որ եթէ ձեռքէս գար, կը կողոպտէի քեզ, այսու հան-

դէրձ կը սիրեմ բարիք ընել քեզի… կը փափաքիմ որ շնոր-հակալ ըլլաս սիրելի Շուէդին, իմ փափաքս այս է, կը հասկնա՞ս: Երկու հարիւր կղզիկ պիտի տանք Պարպիյօնի, որովհետև կուքը վարեց և մեծ պարոնին սպասաւորին հետ անգամ մը հոս եկաւ սորվելու համար այն տեղը ուր պիտի պահուըտէինք փոքրիկ աղջկան սպասելու համար… և մեր երկուքիս ալ հարիւր կղզիկ պիտի մնայ, մէջերնիս բաժնելու համար… ի՛նչ կ՚ըսես ասոր. միթէ դարձեալ պիտի բարկանա՞ս պառաւին դէմ:

— Ո՞վ պիտի ապահովէ զիս թէ անգամ մը այս ձեռնարկը ի գլուխ հանելէ վերջ, բան մը պիտի տաս ինծի…, —ըսաւ աւազակը տխուր անվստահութեամբ մը:

— Իրաւ է որ կրնայի բնաւ բան մը չտալ քեզի, վասն զի իմ տապակէս կը կերակրուիս, մարդուկս, ինչպէս երբեմն Կուալէօզ…: Իմ կարծիքովս պէտք է որ իմ եղովս տապ-կուիս, սպասելով որ կարգը սատանային գայ քեզ դժոխքին մէջ տապկելու, է՛հ, է՛հ, է՛հ: Լաւ ուրեմն, հոգիս, միթէ միշտ ոխ կը պահե՞ս Շուէդին դէմ, — յարեց միականի պառաւը, աւազակին ուսը ծեծելով, որ լուռ ու մունջ կը մնար վշտա-բեկ:

— Իրաւունք ունիս, — ըսաւ բուռն կատաղութեան հա-ռաչով մը, — այս է իմ ճակատագիրս, ե՛ս… ե՛ս… աղու-մը ու կնկան մը ճա՞նկը մնամ, ես որ երբեմն կրնայի մէկ չուանով սպաննել զանոնք: Ո՛հ, եթէ մահուընէ այնչափ չվախնայի…—ըսաւ և նորէն փոսին զառիթափին վրայ իյ-նալով նստաւ:

— Վախկոտ ես… հիմա… վախկոտ ես եղեր…,— ը-սաւ Շուէդ արհամարհանքով. — Հիմակ ալ խօսէ՛ խղճիդ վրայ, աւելի մեծ խեղկատակութիւն մը պիտի ըլլայ: Ինծի նայէ, եթէ քաջասրտութիւնդ այդչափ է, ես օդ առնելու պիտի երթամ և քեզ հոս պիտի թողում:

— Եւ ես չկարենա՛մ վրէժ լուծել այն մարդէն, որ այս-պէս զիս մարտիրոսացնելով, դրաւ այն սոսկալի վիճակին

մէջ ուր ահա կը գտնուիմ և ուրկէ երբեք ազատելիք չունիմ,— գոչեց Մէտր տ՚էքօլ կրկնապատիկ կատաղութեամբ: — Ո՛հ, մահուընէ շատ կը վախնամ, այո՛… կը սոսկամ անկէ, բայց եթէ ըսէին ինծի. «Այն մարդը երկու բազուկներուդ միջև պիտի նետենք… երկու բազուկներուդ միջև… և յետոյ եր-կուքդ ալ անդունդ մը պիտի գահավիժենք», պիտի պատաս-խանէի. Նետեցէք զիս… այո՛… նետեցէք զիս, վասն զի ապահով պիտի ըլլամ թէ անոր հետ մինչև յատակը հասնելս ձեռքէս պիտի չթողում զինքը… և մինչ երկուքս պիտի թա-ւալինք, անոր դէմքը, կոկորդը, սիրտը պիտի խածատեմ, և ակռաներովս պիտի սպաննեմ զինքը, վասն զի դանակին ըրածին պիտի նախանձիմ:

— Կեցցե՛ս, հոգիս, ահա այսպէս կը սիրեմ տեսնել քեզ… հանդարտէ՛… նորէն պիտի գտնենք զինքը, օհ՛, այդ-պարուկ Ռօտոլֆը… ինչպէս նաև Շուրինէօրը… Սիրտ ա՛ռ, մարդուկս, երկուքին գլուխն ալ պիտի ունենք, ե՛ս եմ քեզի ըսողը. երկուքին արիւնն ալ պիտի խմենք:

— Իրա՞ւ կ՚ըսես. պիտի չլքանե՞ս զիս,—ըսաւ աւազակը, հլու այլ կասկածոտ ձայնով մը,— հիմա, եթէ լքանէիր զիս, արդեօք ի՞նչ պիտի ըլլար վիճակս…

— Իրաւ է ըսածդ… Ինծի նայէ՛, հոգիս, եթէ մենք երկուքս, Թօրթիյար ու ես, կառքով կծիկը դնէինք և քեզ հոս ձգէինք… դաշտերուն մէջ… ասանկ գիշեր ատեն… մինչ ցուրտը այնքան կծու է… ի՛նչ ծիծաղաշարժ բան պիտի ըլլար, հէ՞, աւազակ:

Այս սպառնալիքին վրայ, Մէտր տ՚էքօլ սարսռաց: Շուէ-դի մօտեցաւ, և դողդղալով ըսաւ անոր.— ո՛չ, ո՛չ, ա-սանկ բան պիտի չընես, ո՛չ ալ դուն, Թօրթիյա՛ր, շատ չար գործ մը ըրած պիտի ըլլաք:

— Հա՛, հա՛, հա՛, մեծ չարիք մը պիտի ըլլա՞ր, հէ…: Ի՜նչ պարզամիտ է…: Հապա Ռուլ փողոցի փոքրիկ ծերուկը, հապա արջառի վաճառականը, հապա Սէն-Մարթէն ջրանցքի կի՞նը, հապա Այրիներու ծառուղիին պարո՞նը: Միթէ կը

կարծես որ անոնց նկատմամբ բարեխօ՞ս հանդիսացայ... աղախինդ : Ինչո՞ւ համար ասոնք ալ կապուած չունիս մէս չկերցնեն քեզի (խիղճդ չտանջէն) :

— Ճանկիդ տակը ինկած եմ, չարաչար մի՛ գործածեր... — ըսաւ Մէգր տ'էքօլ խուլ ձայնով մը, — Օ՜ն... ահա կը խոստովանիմ որ անիրաւ տեղը կասկածեցայ վրադ, դարձեալ անիրաւ տեղը ուզեցի ծեծել Թօրթիյյարը, ներում կը խնդրեմ, կը լսե՞ս, քեզմէ ա՛լ Թօրթիյյար, երկուքէդ ալ ներում կը խնդրեմ :...

— Ես կը պահանջեմ որ ծունկի վրայ գայ և այնպէս ներում խնդրէ, Շուէդը ծեծել ուզելուն համար, ըսաւ Թօրթիյյար :

— Ապիրա՛տ զաւակ... հասկցած չէ, — ըսաւ Շուէդ քահքահ խնդալով : Սակայն փափաքս կուգայ տեսնել թէ այդ ձեւքով ի՞նչ դէմք պիտի առնես, մարդուկս : Օ՜ն ուրեմն ծնրադրէ, իբր թէ սիրային յայտարարութիւն մը կ'ընես պառաւուկիդ. օ՜ն, արտորա՛, ապա թէ ոչ կը լքանենք քեզ, և սա ալ իմացնեմ որ կէս ժամէն մութը պիտի կոխէ, վասն զի կը տեսնեմ որ այդ մասին կասկած անգամ չունիս, ո՛վ անաչք ծերուկ :

— Գիշեր ըլլայ թէ ցերեկ, ի՞նչ փոյթ իրեն, — ըսաւ Թօրթիյյար ծաղրաբանելով : — Այս պարոնը միշտ գոց կը պահէ իր փեղկերը :

— Ահա կը ծնրադրեմ... ներում կը խնդրեմ քեզմէ, Շուէդ, քեզմէ ալ Թօրթիյյար,... Լաւ ուրեմն, գո՞հ էք, — ըսաւ աւազակը, ճամբուն մէջտեղը ծնրադրելով, — հիմակ այլեւս երեսի վրայ պիտի չթողուք զիս, այնպէս չէ՞ :

Խորափոս ճամբուն զառիթափերուն մէջ շրջանակուած և վերջալոյսի կարմրոտիկ նշոյլներէն լուսաւորուած այս տարօրինակ խումբը ժանտատեսիլ երեւոյթ մը կ'ընծայէր : Ճամբուն մէջ տեղը, Մէգր տ'էքօլ, պաղատագին, իր երկու հզօր բազուկները միականի պառաւին կը կարկառէր. Թաւ մազերը բաշի մը պէս կը կախուէին իր կապարագոյն ճակտին

վրայ, աչքին կարմիր կոպերը, որոնք սոսկումէն տարապայման բացուած էին, նոյն պահուն ցոյց կուտային անշարժ, աղօտ, ապակեփայլ, մեռած բիբին կէսը... ինչ որ դիակի մը ակնարկն էր : Այս հերակլէսը իր ահաւոր ուսերը խոնարհաբար ծալելով, պառաւ կնկան մը և տղու մը ոտքերուն տակ կը ծնրադրէր դողդոջուն : Միականի պառաւը, բուրդէ կարմիր շալի մը մէջ փաթթուած, գլուխը հին չղարչէ գդակով մը ծածկած, ուսկից դուրս կը սպրդէին աղէրեկ մազերու քանի մը հիւսքեր, իր հասակին բոլոր բարձրութեամբ կ'իշխէր Մէգր տ'էքօլի վրայ : Այս կեռ քիթով պառաւին ոսկրուտ, արեւակէզ, խորշոմած և կապարագոյն դէմքը նախատական ու վայրագ ուրախութիւն մը կ'արտայայտէր, իսկ իր չէկ աչքը վառած ածուխի պէս կ'փայլէր, իր ահագին բերնին չարագուշակ ճեղքուածքը՝ երկայն մազերով հովանաւոր իր շըրթունքները վեր կը ժողուէր և երեք չորս հատ դեղնած և լնտերէն զատուած ակռաներ ցոյց կուտար : Թօրթիյյար, իր կաշեղէն գօտիով բաճկոնը հագած և մէկ ոտքի վրայ կանգուն, Շուէդի թեւին կռթներ էր, հաւատարմակցութիւնը պահելու համար : Այս ոսկրաթեք կարկամ տղուն հիւանդկախ ու խորամանկ դէմքը, որ իր մազերուն պէս աժգոյն էր, նոյն պահուն կ'արտայայտէր հեգնական և սադայելական չարամտութիւն մը : Խորափոս հեղեղատին զառիթափին ձգած ստուերը կը կրկնապատկէր արհաւիրքն այս տեսարանին, զոր յարաճուն մութը կը ողողէր :

— Բայց գոնէ խոստացէք ինծի թէ պիտի չլքանէք զիս — կրկնեց Մէգր տ'էքօլ, Շուէդի և Թօրթիյյարի պահած լռութենէն սարսափած, որոնք անոր արհաւիրքը տեսնելով կ'ըմբոշխնէին : — Միթէ հոս չէ՞ք, — յարեց մարդասպանը, մտիկ ընելու համար ծռելով և թեւերը մեքենաբար դէպ յառաջ երկնցնելով :

— Այո՛, այո՛, մարդուկս, հոս ենք, մի՛ վախնար... Նախամեծար կը համարիմ կախաղանի վրայ մեռնիլ քան թէ քեզմէ բաժնուիլ : Միանգամ ընդ միշտ պէտք է որ ապահովեմ

քեզ և ըսեմ թէ ինչո՞ւ համար երբեք պիտի չկրնամ քեզ... Աղէկ մտիկ ըրէ ըսելիքս. մինչ հոգի կուտամ որ քովս մէկը ունենամ, որուն զգացնել տամ եղունգներս... մնացուն ըլլայ կամ մարդ: Բէկրիօղլին առաջ (ա՛խ, սատանան մէյ մը ձեռքս ձգէր զինքը, վասն զի գաղափարս երբեք փոխած չեմ.. արջասպով պիտի ցօղուեմ դէմքը), Բէկրիօղլին առաջ, շալոս մը ունէի քովս, որ չարչարանքէն ոտքերը մնկեց. ատոր համար վեց տարի ծակը մնայ: Նոյն միջոցին թռչունները կը չարչըրկէի և կ'ընտելացնէի զանոնք, փետուրնին ողջ ողջ փետտելու համար... բայց սիրտս չէր պաղչուկէր, որովհետև բնաւ չէին դիմանար: Երբոր բանտէն ելայ, Կուալէօղն ինկաւ ձանկս, սակայն թշուառական պզտիկը շուտ փախաւ ձեռքէս, մինչդեռ ես տակաւին շատ պիտի խաղայի իր մորթին հետ. յետոյ շուն մը ունեցայ, որ աղջկան չափ չարչարանք կրեց. վերջապէս իր առջևի և ետևի մէյմէկ ոտքերը կտրեցի, որով այնպիսի ծաղրաշարժ ու անշնորհ ձև մը առաւ որ կը խնդայի, բայց ճաթելու աստիճան կը խնդայի:

— Պէտք է որ ես ալ նոյն բանը ընեմ շան մը, զոր ճանչնամ և որ խածաւ զիս, — ըսաւ Թօրթիլյար մտովի:

— Երբ քեզի հանդիպեցայ, մարդուկս, — շարունակեց Շուէգ, — կատու մը անդունդը նետելու վրայ էի... լաւ, այս ժամուս, իմ կատուս, իմ շունս, իմ թռչունս, իմ Բէկրիօղլս դո՛ւն պիտի ըլլաս, վերջապէս իմ նահատակ անասունս պիտի ըլլաս դուն, կը հասկնա՞ս, մարդուկս. չարչարելիք թռչուն մը կամ աղեկ մը ունենալու տեղ, պիտի ունենամ գրէթէ գայլ մը կամ վագր մը. ատոր կ'ըսեն հին մոլութիւն մը, այնպէս չէ՞, հէ՞:

— Պառաւ Կատաղի, — գոչեց Մէգր ա'էքօլ, մոլեգնաբար ոտք ելնելով:

— Ի՞նչ, նորէն սկսար քէն ընել պառաւին հետ, շատ աղէկ, թո՛ղ զինքը, ազատ ես. գիշեր բարի... կոշտ փոփոխամիտ:

— Դաշտերուն դուռը բաց է, վազէ՛, աչագուրկ պարոն,

և չխաղի վազէ, հարկաւ տեղ մը կը հասնիս, — ըսաւ Թօրթիլյար, բարձրաձայն խնդալով:

— Ո՜հ, մեռնէի՜... մեռնէի՜... գոչեց Մէգր ա'էքօլ, թեւերը գալարելով:

Յանկարծ Թօրթիլյար դէպի գետին ծռելով, ցած ձայնով ըսաւ.

— Արահետին մէջ ոտնաձայն կը լսեմ, պահուըտինք... եկողը դեռատի աղջիկը չէ, վասն զի այն կողմէն կուգայ որ կողմէն որ դեռատի աղջիկը ելաւ:

Արդարեւ կորովի և չափահաս գեղջկուհի մը, որ ետեւէն ագարակի խոշոր գամփռ մը և գլխուն վրայ գոց կողով մը ունէր, քանի մը վայրկեան վերջը երեւցաւ, հեղեղատէն անցաւ, և բռնեց այն արահետը որուն կը հետեւէին քահանան ու Կուալէօղը: Խորափոս ճամբուն մէջ դարանակալ եղած երեք մեղսակիցները թողլով, այս երկու անձերուն պիտի հետեւինք:

ԳԼՈՒԽ Լ.

ԵՐԻՑԱՏՈՒՆԸ

Արեւուն վերջին նշոյլները յամրաբար կը չքանային Էքուէնի դղեակին և զայն շրջապատող անտառներու հոյակապ զանգուածին ետին: Ամէն կողմէ մարդուս աչքին առածին չափ կը տարածուէին անհուն, անսահման դաշտեր, սառնամանիքէն կարծրացած թուխ ակօսներով... լայնատարած անապատ մը, որուն ովասիսը կը թուէր Պուքըվալի գիւղակը: Երկինքը, որ փառաւոր պայծառութիւն մը ունէր, արեւմտեան կողմը քանի մը ծիրանեգոյն երկայն հետքեր կը կրէր, ինչ որ հովի և ցուրտի անվրէպ նշան մ'էր: Այս երանգները, թէեւ սկզբան բոսորագոյն, մանիշակագոյն կը դառնային, և ապա կապտորակ սեւ գոյն մը կ'առնէին, քանի որ վերջալոյսը կը գրաւէր մթնոլորտը: Լուսնի մահիկը, արծաթ մատանիի մը կէսին պէս նուրբ ու բարակ, կ'սկսէր մեղմիւ

փայլիլ կապուտակ ու սաուերոտ միջավայրի մը վրայ, ուր արդէն քանի մը աստղեր կը պլպլային։

Խորին լռութիւն կը տիրէր և պահը հանդիսաւոր էր։

Աւագերէցը պահ մը կանգ առաւ բլուրին վրայ, երեկոյեան այս գեղեցիկ տեսարանը վայելելու համար։ Քանի մը վայրկեան մտամփոփ մնալէ վերջ, իր դողդոջ ձեռքը երեկոյեան մշուշով կիսովին պատած հեռաւոր հորիզոնը կարկառելով, ըսաւ Ֆլէօռ տը Մառիի, որ իր քովէն կը քալէր մտախոհ.— Զաւակս, տե՛ս սա անհունութիւնը, որուն սահմանները այլեւս անըմբռնելի են... ամենաթեթեւ շշուկ մ՚իսկ չի լսուիր, միթէ այս լռութիւնը անհունին ու յաւիտենականին գաղափարը չի՞ տար մեզի... Քեզի կ՚ըսեմ ասիկա, Մառի, որովհետեւ արարչագործութեան գեղեցկութիւններուն հանդէպ յոյժ կ՚զգածուիս։ Յաճախ զարմանքով տեսած եմ այն բանաստեղծական ու միանգամայն կրօնական հիացումը զոր կը ներշնչէին քեզի այդ գեղեցկութիւնները, ո՛վ հէք բանտարկեալ, որոնցմէ երկար ատեն զրկուած էիր... Միթէ դուն ալ ինծի պէս չե՞ս զգածուիր այս ժամուս տիրող այս հիասքանչ հանդարտութենէն։

Կուալէօզ պատասխան չտուաւ։

Աւագերէցը զարմանալով անոր երեսը նայեցաւ. Կուալէօզ կ՚արտասուէր։

— Ի՞նչ ունիս, զաւակս

— Հայր իմ, շատ դժբախտ եմ։

— Դժբա՞խտ, դո՞ւն... հիմա՞ դժբախտ ես։

— Հիմակ որ վիճակիս դէմ գանգատելու իրաւունք չունիմ, քանի որ այնչափ հոգ տարուեցաւ վրաս... և սակայն...

— Եւ սակա՞յն...

— Ո՛հ, հայր իմ, ներեցէք իմ այս տրտմութեանս համար, որ թերեւս միշտ կը պատճառէ բարերարներուս...

— Մտիկ ըրէ՛, Մառի, յաճախ հարցուցած ենք տրտմութեանդ պատճառը, որով երբեմն կ՚ընկճուիս, և որ բուռն

մտատանջութիւններ կը պատճառէ երկրորդ մօրդ. բայց պատասխան տալու խուսափեցար. մենք զաղանիքդ յարգեցինք, թէեւ կը ցաւինք որ չէինք կրնար վիշտերդ սփոփել։

— Աւա՜ղ, հայր իմ, չեմ կրնար ըսել թէ ի՛նչ կ՚անցնի կը դառնայ սրտիս մէջ, ձեզի պէս ես ալ քիչ մ՚առաջ սաստիկ յուզուեցայ այս երեկոյեան հանդարտ ու տխուր տեսարանէն... սիրտս յուզուեցաւ ու լացի...

— Բայց ի՞նչ ունիս, Մառի, գիտես թէ ո՛րչափ կը սիրենք քեզ... Տեսնեմ, ամէն բան խոստովանէ ինծի։ Մնաց որ այս հարցումը կրնամ քեզի ընել, քանի որ կը մօտենայ այն օրը, երբ տիկին Ժորժ և Պ. Ռոտոլֆ մկրտութեան աւազանին պիտի ներկայացնեն քեզ, Աստուծոյ առջեւ խոստանալու համար թէ յաւէտ պիտի պաշտպանեն քեզ։

— Պ. Ռոտո՞լֆ, որ փրկեց զիս,— գոչեց Ֆլէօռ-տը-Մառի ձեռքերը միացնելով,— սիրոյ այդ նոր ապացո՞յցն ալ պիտի տայ ինծի։ Ո՛հ, հաւատացէք, բան մը պիտի չծածկեմ ձեզմէ, հայր իմ, ապաշնորհ երեւնալէ շատ կը վախնամ։

— Ապաշնո՞րհ, ի՞նչպէս։

— Միտքս հասկցնելու համար, պէտք է որ ագարակը եկած առաջին օրերուս վրայ խօսիմ։

— Ականջս քեզի է, քալելով պիտի խօսակցինք։

— Ներողամիտ պիտի ըլլաք, այնպէս չէ՞, հայր իմ, թերեւս ըսելիքս շատ չար գտնէք։

— Աստուած արդէն յայտնեց քեզի թէ գթած և ողորմած է, ուստի քաջալերուէ՛։

— Երբ այստեղ հասած ատենս իմացայ որ այլեւս ագարակէն ու տիկին Ժորժէն պիտի չբաժնուէի,— ըսաւ Ֆլէօռ-տը-Մառի պահ մը մտամփոփ խորհելէ ետքը,— կարծեցի թէ գեղեցիկ երազ մը կը տեսնեմ։ Նախ կարծես թէ երջանկութեան թմբիր մը կ՚զգայի, ամէն վայրկեան Պ. Ռոտոլֆի վրայ կը խորհէի։ Յաճախ, միայնակ և ակամայ, աչքերս դէպի երկինք կը բարձրացնէի, կարծես թէ զինքը հոն փնտռելու և

իրեն շնորհակալ ըլլալու համար։ Վերջապէս, հայր իմ, չեմ քաշուիր ինքզինքս ամբաստանելէ, անոր վրայ աւելի կը խորհէի քան թէ Աստուծոյ վրայ, վասն զի ան ինծի համար ըրեր էր ինչ որ Աստուած միայն կարող էր ընելու։ Երջանիկ էի... երջանիկ այն մարդուն նման, որ յաւէտ ազատած է մեծ վտանգէ մը։ Դուք և տիկին Ժօրժ, այնքան բարի էիք ինծի նկատմամբ որ ինքզինքս աւելի արգահատելի կը կարծէի քան թէ պարսաւելի։

Աւագերէցը Կուալէօզի երեսը նայեցաւ զարմանքով։ Կուալէօզ շարունակեց.

— Քիչ քիչ վարժուեցայ այս անուշ կեանքին։ Ա՛լ արթնցած ատենս, չէի վախնար թէ ինքզինքս նորէն ճիւաղուհիին կապելան կը գտնեմ. կրնամ ըսել թէ անվրդով կը քնանայի. բովանդակ ուրախութիւնս էր տիկին Ժօրժի աշխատութիւններուն օգնել, և ձեր ինծի տուած դասերուն պարապիլ, հայր իմ... և օգտուիլ նաև ձեր յորդորներէն, թէև ատեն ատեն ինքզինքս ամօթահար կ'զգայի, երբ անցեալին վրայ խորհէի, սակայն ամէնուն հաւասարակից կը կարծէի ինքզինքս, վասն զի ամէն մարդ սիրով կը վարուէր հետս, երբ օր մը...

Հոս հեծկլտանքը ընդհատեց Ֆլէօռ-տը-Մառիի խօսքերը։

— Օ՛ն, հանդարտէ, հէք աղջիկս, սիրտ ա՛ռ և շարունակէ։

Կուալէօզ աչքերը սրբելով կրկնեց.

— Կը յիշէք որ, հայր իմ, Ամենայն Սրբոց տօնին, որ Լիւսընէյ դուքսին Արնուվիլի ագարակին վարձակալուհին, տիկին Տիւպրէօյլ իր աղջկան հետ հոս եկաւ քանի մ'օր մնալու։

— Անտարակոյս կը յիշեմ, և ես հաճոյքով տեսայ որ Օր. Քլարա Տիւպրէօյլի հետ բարեկամաբար ծանօթացար. ընտիր ձիրքերով օժտուած աղջիկ մ'է։

— Հրեշտակ մ'է, հայր իմ... հրեշտակ մ'է... Երբ իմացայ որ քանի մ'օր ագարակը մնալու պիտի գար, մեծ եղաւ ուրախութիւնս, և ա՛լ այդ բաղձալի ընկերուհին տեսնելու վայրկեանին վրայ միայն կը խորհէի։ Վերջապէս եկաւ։ Սենեակս էի. մէկտեղ պիտի բնակէինք հոն, ուստի ձեռքէս ե-

կածին չափ կը զարդարէի զայն։ Իմաց տրուեցաւ ինծի անոր ժամանումը։ Սրահը մտայ, սիրտս կը տրոփէր, տիկին Ժօրժ ցոյց տալով մանկամարդ օրիորդը, որ անուշ, համեստ և բարի դէմք մը ունէր, ըսաւ. «Մառի, ահա քեզի բարեկամուհի մը»։—«Եւ կը յուսամ որ դուն ու աղջիկս քիչ ատենէն իբրև քոյր զիրար պիտի սիրէք»,—յարեց տիկին Տիւպրէօյլ։ Հազիւ իր մայրը այս բառերը ըսեր էր, օրիորդ Քլարա վազեց համբուրեց զիս... Այն ատեն հայր իմ,— ըսաւ Ֆլէօռ-տը-Մառի լալով,— չեմ գիտեր յանկարծ ի՛նչ անցաւ ներսիդիս... բայց երբ Քլարայի թարմանոյշ դէմքը իմ թառամած դէմքիս վրայ զգացի... այտս ամօթէս... խղճիս խայթէն սկսաւ այրիլ... իսկոյն յիշեցի թէ ի՛նչ էի... Ե՛ս... ե՛ս, այնպիսի համեստափայլ ու դեռատի աղջկան մը գգուանքները ընդունէ՛ի...

— Բայց, զաւակս...

— Ո՛հ, հայր իմ,— գոչեց Ֆլէօռ-տը-Մառի, ցաւագին խանդավառութեամբ մը աւագերէցին խօսքը ընդհատելով,— երբ Պ. Ռօտոլֆ միջնաքաղաքէն հոս բերաւ զիս, արդէն վատթար կացութեանս տարտամ գիտակցութիւնն ունէի... Բայց կը կարծէ՞ք որ տիկին Ժօրժէն ու ձեզմէ ընդունած դաստիարակութիւնս, խրատները և օրինակները, յանկարծ միտքս լուսաւորելով, ինծի զգացուցած չըլլան թէ, աւա՛ղ, աւելի մեղապարտ եղած էի քան տարաբախտ։ Օր. Քլարայի ժամանումէն առաջ, երբ այս մտածութիւնները միտքս կը տանջէին, միտքս կ'զբաղեցնէի աշխատելով գոհ ձգել տիկին Ժօրժն ու ձեզ, հայր իմ... Եթէ անցեալէն ամօթահար կ'ըլլայի, լոկ իմ յատուկ աչքերուս առջև կ'ըլլայի... Բայց այս տարեկից, նորատի, սիրուն և առաքինի օրիորդին տեսքը մտածել տըւաւ ինծի թէ անոր ու իմ միջև ո՜րչափ մեծ վիհ մը կար... Առաջին անգամ ըլլալով զգացի թէ կան արատներ որ անջնջելի են... Այդ օրէն ի վեր, այս մտածութիւնը ա՛լ միտքէս չելլեր։ Անդուլ անդադար միտքիս վրայ կը ծանրանայ ակամայ. վերջապէս, այդ օրէն ի վեր ա՛լ վայրկեան մը հանգիստ չունիմ...։

Կուալէօզ իր արտասուաթոր աչքերը սրբեց։

Աւագերէցը քանի մը վայրկեան խանդակաթ կարեկցութեամբ մը անոր երեսը նայելէ վերջ կրկնեց.

— Աղէկ խորհէ՛, աղջիկս, երբ տիկին Ժօրժ կը փափաքէր օրիորդ Տիւպրէօյլի բարեկամուհին ստանալ քեզ, պատճառը սա է որ ազնիւ վարքիդ համար արժանի կը գտնէր քեզ այդ բարեկամութեան։ Անձիդ դէմ ուղղած այդ ամբաստանքներդ գրեթէ երկրորդ մօրդ կ՚ուղղուին։

— Գիտեմ, հայր իմ, անտարակոյս անիրաւ էի, բայց ամօթի ու վախի զգացումներս չէի կրնար զսպել... Երբ Քլարա ագարակին մէջ հաստատուեցաւ, այնքան տխրեցայ որքան ի սկզբան ուրախացեր էի, տարեկից ընկերուհի մը ունենալու հաճոյքին վրայ խորհելով։ Ան ընդհակառակը բոլորովին զուարթ էր։ Իրեն անկողին մը պատրաստուած էր սենեակիս մէջ։ Առաջին գիշերը, պառկելէ առաջ, համբուրեց զիս և ըսաւ թէ արդէն կը սիրէր զիս և ինծի համար շատ հրապոյր կ՚զգար. ինծմէ խնդրեց որ զինքը պարզապէս Քլարա կոչեմ, ինչպէս ինք Մառի պիտի կոչէր զիս։ Յետոյ Աստուծոյ աղօթեց, ըսելով որ իմ անունս ալ պիտի միացնէր իր աղօթքին, եթէ ես ալ զինքը յիշէի իմ աղօթքիս մէջ։ Չհամարձակեցայ իր խնդիրը մերժել։ Ժամանակ մը խօսակցելէ վերջ քնացաւ, իսկ ես պառկած չէի. իրեն մօտեցայ, լալով դիտեցի իր հրեշտակային դէմքը և ապա մտածելով թէ ինծի հետ միևնոյն սենեակին մէջ կը քնանար... ինծի՛ հետ զոր ճիւաղուհիին կապելային մէջ գտեր էին գողերու և մարդասպաններու հետ... կը դողդղայի իբր թէ չար գործ մը գործած ըլլայի... տարտամ վախեր կ՚զգայի... Ինծի կը թուէր թէ Աստուած օր մը պիտի պատժէր զիս... Պառկեցայ, սոսկալի երազներ տեսայ. վերստին տեսայ այն չարաչուք դէմքերը զոր գրեթէ մոռցեր էի, Շուրինէօրը, Մէգր տ'էքօլը, Շուէդը, այն միականի կինը, որ մանկութեանս չարչարեր էր զիս։ Ո՜հ, ի՜նչ գիշեր, Աստուած իմ, ի՜նչ գիշեր, ի՜նչ երազներ,— ըսաւ Կուալէօզ, դեռ սարսռալով այս յիշողութեան վրայ։

— Հէք Մառի,— կրկնեց աւագերէցը սրտայուզութեամբ,— ինչո՞ւ համար աւելի կանուխ չխոստովանեցար ինծի այդ տխուր ցաւերդ։ Պիտի քաջալերէի քեզ...։ Բայց շարունակէ՛։

— Քունս շատ ուշ տարեր էր, երբ Քլարա եկաւ արթնցուց զիս համբոյր մը տալով։ Իմ անտարբերութեանս յաղթելու և իր բարեկամութեան մէկ նոր ապացոյցը տալու համար, Քլարա փափաքեցաւ գաղտնիք մը վստահիլ ինծի։ Ըսաւ թէ երբ ճիշդ տասնութ տարեկան ըլլար, պիտի ամուսնանար Կուսէնվիլի ագարակապաններէն մէկուն որդիին հետ, զոր կաթոգին կը սիրէր. ամուսնութիւնը երկար ատենէ ի վեր որոշուած էր երկու ընտանիքներուն միջև։ Յետոյ քանի մը բառով պատմեց իր անցեալ կեանքը... պարզ, հանդարտ ու երջանիկ կեանք մը. երբեք չէր բաժնուած իր մօրմէն, և երբեք պիտի չպատուէր անկէ, վասն զի իր նշանածը Պ. Տիւպրէօյլի հետ կէս առ կէս պիտի բաժնէր ագարակին շահագործութիւնը։ «Հիմա, Մառի,— ըսաւ ինծի,— կը ճանչնաս զիս իբր թէ քոյրս եղած ըլլայիր. դուն ալ քու մանկութիւնդ պատմէ...»։ Այս բառերուն վրայ կարծեցի թէ ամօթէս պիտի մեռնէի... կարմրեցայ, թոթովեցի։ Չէի գիտեր թէ տիկին Ժօրժ ի՛նչ ըսեր էր իմ վրաս, և կը վախնայի որ զինքը սուտ կը հանէի։ Անորոշ պատասխաններ տուի թէ որբ մնացած և խստասիրտ անձերու ձեռամբ մեծցած էի, թէ մանկութեանս ատեն շատ բարեբախտ չէի եղած, և թէ իմ երջանկութիւնս կը սկսէր տիկին Ժօրժի քով բնակելէս ի վեր։ Այն ատեն Քլարա հոգածութենէ աւելի հետաքրքրութենէ շարժած, հարցուց թէ ո՞ւր մեծցեր էի, քաղա՞քը թէ գիւղը, ի՛նչ էր հօրս անունը. մանաւանդ հարցուց թէ արդեօք մայրս տեսած ըլլալս կը յիշէ՞ի։ Այս հարցումներէն իւրաքանչիւրը որչափ կը շփոթէր զիս, այնչափ ալ վիշտ կը պատճառէր, վասն զի սուտ պատասխաններ տալու կը պարտաւորուէի, մինչ դուք սորվեցուցած էիք ինծի թէ շատ գէշ բան էր ստախօսութիւնը... բայց Քլարա չերևակայեց թէ կրնայի զինքը խաբել։ Ուստի պատասխաններուս վարանումը վերագրելով ա՛յն վշտին, զոր մանկու-

թեանս տխուր յիշատակները կ'առթէին ինծի, Բլայա հաւատա՛յ լսածներուս, և սրտաճմլիկ բարեսրտութեամբ մը սրգահատեցաւ վրաս։ Ո՛վ հայր իմ, երբեք չէք կրնար երեւակայել թէ այս առաջին խօսակցութեանս ատեն ո՛րչափ տառապեցայ, և ո՛րչափ ծանր կուգար ինծի կեղծաւորի խօսք մը ըսելը...

— Տարաբա՛խտ աղջիկ, Աստուծոյ բարկութեան գա՛ն անոնք որ քեզ կորուստի գարշելի ճամբան նետելով, բովանդակ կեանքդ թունաւորած և առաջին սխալի մը անողոքելի հետեւանքները կրելու դատապարտած են քեզ։

— Ո՛հ, այո՛, անոնք շատ անզգամ եղան հայր իմ, — կրկնեց Ֆլէօռ-տը-Մառի դառնութեամբ, — վասն զի կրած ամօթս անջնջելի է... Ցորչափ Բլայա կը խօսէր իրեն սպասող երջանկութեան, իր ամուսնութեան, իր ընտանեկան անուշ կեանքին վրայ, կ'ախորժէի իր վիճակը բաղդատել իմինիս հետ, վասն զի, ո՛րչափ ալ երախտիքներով լեցնէք զիս, ճակատագիրս միշտ ողորմելի պիտի ըլլայ։ Դուք և տիկին Ժօրժ առաքինութիւնն ինծի սովրեցնելով, իմ անցեալ վատթար կեանքիս անհնարին խելութիւնն ալ ըմբռնել տուիք ինծի․ երբեք բան մը պիտի չկարենայ մոռցնել տալ ինծի թէ երբեմն աշխարհիս մէջ ամէնէն անարգ արարածը եղած եմ։ Աւա՜ղ, քանի որ բարիին ու չարին գիտակցութիւնը այնքան աղետաբեր պիտի ըլլար, ինչո՞ւ համար իմ տարաբախտ վիճակիս մէջ չթողուցին զիս։

— Ո՛հ, Մառի, Մառի...

— Այնպէս չէ՞, հայր իմ․ գիտեմ որ ըսածս շատ գէշ բան է, աւա՜ղ, և անոր համար է որ չէի համարձակեր խոստովանիլ ձեզի... Այո՛, երբեմն այնչափ ապերախտ եմ որ չեմ ճանչնար վայելած երախտիքներս, և կ'ըսեմ մտքի․— Եթէ չփրկէին զիս անուանարկ կեանքէս, անտարակոյս թշուառութիւնը, հարուածները շատ շուտ պիտի մեռցնէին զիս, գոնէ մեռած պիտի ըլլայի անգիտանալով անարատ անմեղութիւնը, որուն վրայ յաւէտ պիտի ափսոսամ։

— Աւա՜ղ, Մառի, չարաչուք բան է այդ, արարչին կողմէ մինչև իսկ վեհանձնօրէն օժտուած արարած մը, եթէ օր մը միայն, ընկղմի այն տիղմին մէջ ուսկից հանուեցար դուն, անջնջելի արատ մը կը պահէ...

— Ահա քաջ կը տեսնէք որ, հայր իմ, — գոչեց Ֆլէօռ-տը-Մառի ցաւագին, — մինչև ցմահ յուսահատութիւն է իմ բաժինս։

— Արդարև, յոյս չկայ որ կեանքիդ այդ տառապագին էջը կարենաս ջնջել, — ըսաւ քահանան, տխուր ու լուրջ ձայնով մը, — սակայն պէտք չէ որ յուսահատիս ամենակալին անսահման գթութենէն։ Այս աշխարհի վրայ, քու բաժինդ է, հէք զաւակս, արցունք, խղճի խայթ և ապաշխարութիւն․ բայց օր մը, հո՛ն վերը, — յարեց երէցը ձեռքը բարձրացնելով դէպի երկնից հաստատութիւնը, որ սկսեր էր աստղազարդիլ, — հո՛ն վերը, ներում և յաւիտենական երջանկութիւն պիտի վայելես։

— Ողորմէ՛ ինծի... ողորմէ՛ ինծի... Աստուած իմ... դեռ շատ երիտասարդ եմ... և թերևս կեանքս տակաւին շատ երկար պիտի ըլլայ,...— ըսաւ Կուալէօզ աղէկտուր ձայնով մը, աւագերէցին ոտքերուն առջև ծնրադրելով ակամայ շարժումով մը։

Քահանան կանգուն կեցեր էր բլուրին կատարը, որմէ հեռու չէր երիցատունը․ իր սև սքեմը, իր պատկառելի դէմքը, որ սպիտակ երկայն մազերով շրջանակուած և վերջալոյսին վերջին շողերով մեղմիւ լուսաւորուած էր, հորիզոնին վրայ կը նկարուէին թափանցիկ ու պայծառ գոյնով մը, արևմտեան կողմը ամոյն ոսկեգոյն, զենիթի կողմը յակինթի գոյն։ Քահանան իր դողդոջ ձեռքերէն մին դէպի երկինք կը բարձրացնէր և միւսը կը թողուր Ֆլէօռ-տը-Մառիի, որ արցունքով կ'ողողէր զայն։ Իր գորշագոյն մեկնոցին կնգուղը, որ այդպահուն ուսերուն վրայ դարձեր էր, դեռատի օրիորդին հմայիչ կիսադէմքը, պաղատագին ու արտասուաթոր ակնարկը ի վեր կը հանէր...

Այս պարզ ու մեծափառ տեսարանը հակապատկեր մը, այլանդակ զուգադիպութիւն մը կ'ընծայէր այն սոսկալի տեսարանին հետ, որ գրեթէ միեւնոյն պահուն, խորափոս ճամբուն մէջ տեղի կ'ունենար Մէթր տ'էքօլի ու Շուէթի միջեւ:

Մութ հեղեղատի մը խաւարին մէջ պաշարուած, վատ արհաւիրքի մը հարուածին ներքեւ ճնշուած, սոսկալի մարդասպան մը, որ իր ոճիրներուն պատիժը կը կրէր, նոյնպէս ծընրադրած էր... սակայն իր մեղսակիցին, վրէժխնդիր ու հեգնող Կատաղիի մը առջեւ, որ անխնայ կը տանջէր եւ նորանոր ոճիրներու կը մղէր զինքը... իր մեղսակիցին... Ֆլէօռ-տը-Մառիի դժբախտութեանց այս նախապատճառին առջեւ:

Այն Ֆլէօռ-տը-Մառին որ անդադար կը տագնապէր խղճի խայթով... մինչ իր վշտին չափազանցութիւնը դիւրըմբռնելի չէ՞ր. իր մանկութենէն ի վեր ապականակիր, չարասիրտ եւ վատազգի էակներէ շրջապատուած, բանտէն ելլելէն վերջ, ճիւաղուհիին կապեալ մնացած, — ուրիշ սոսկալի բանտ մը, — իր զնդանին պատերէն կամ Միջնաքաղաքին քարայրուտ փողոցներէն երբեք դուրս չելած, այս դեռատի ու տարաբախտ օրիորդը մինչեւ այն ատեն բարիին ու գեղեցկին նկատմամբ խորին տգիտութեան մէջ չէ՞ր ապրած, անգէտ եւ օտարոտի մնալով նոյնչափ ազնիւ ու կրօնական զգացումներուն, որչափ բնութեան մեծափառ շքեղութիւններուն:

Եւ ահա յանկարծ արարածին ու արարչութեան միջեւ գտնուած հրաշալիքը մէկ վայրկեանի մէջ կը յայտնուի իր զարմանահար հոգիին... Այս վսեմ տեսարանին հանդէպ, իր միտքը կ'ընդարձակուի, իր իմացականութիւնը կը զարգանայ, իր ազնիւ բնազդները կ'արթննան... Եւ որովհետեւ իր միտքը ընդարձակուած է, որովհետեւ իր իմացականութիւնը զարգացած է, եւ որովհետեւ իր ազնիւ բնազդները արթնցած են, այս պատճառաւ իր նախկին վատթարացման գիտակցութիւնն ալ ունենալով, իր անցեալ կեանքին համար ցաւագին ու անբուժելի սուգ մը կ'զգայ, եւ աւա՜ղ, ինչպէս ինք ալ կ'ըսէ, կ'ըմբռնէ թէ կան այնպիսի աղտեր որոնք յաւէտ անջնջելի են:

. . . .

— Ո՛հ, վա՜յ ինծի, — կ'ըսէր Կուալէօզ յուսահատ, — իմ բովանդակ կեանքս, եթէ ձերինին չափ երկար ու մաքուր ալ ըլլայ, հայր իմ, այսուհետեւ անցեալին յիշատակէն եւ խղճիս ձայնէն դատապարտուած պիտի ըլլայ... Վա՜յ ինձ:

— Ընդհակառակն, երանի՛ քեզի, Մառի, երանի՛ քեզի: Այդ դառնագին այլ փրկարար խղճահարութիւնդ հոգւոյդ կրօնասէր դիւրազգածութիւնը կ'ապացուցանէ... բնածին ու ազնիւ զգացումներով նուազ օժտուած անձեր, եթէ քու տեղդ ըլլային, անցեալը շուտով մոռնալով, ներկային երջանկութիւնը վայելել պիտի խորհէին: Հաւատա՛ ինծի, աղջիկս, քու մէն մի վիշտդ իր վարձքը պիտի գտնէ երկնից արքայութեան մէջ: Աստուած պահ մը յուսի ճամբու մէջ թողուց քեզ, որպէս զի ապագայի փառքին եւ աշխարանքի յաւիտենական վարձատրութեան արժանանաս: Ո՞չ ապաքէն Տէրն մեր ինք ալ ըսած է. «Անոնք որ բարի կը գործեն առանց պայքարի եւ ինձ կուգան ժպտագին, անոնք իմ ընտրեալներս են. բայց անոնք որ կռուին մէջ վիրաւորուելէ վերջ կուգան ինձ արիւնաթաթաւ, անոնք իմ ընտրեալներուս մէջէն ընտրուածներ են»... Ուրեմն, սիրտ ա՛ռ, աղջիկս,... պաշտպանութիւն, նեցուկ, խրատ, բան մը պիտի չպակսի քեզի: Ես շատ ծերացած եմ... բայց տիկին Ժօրժ, բայց Պ. Ռոտոլֆ դեռ շատ տարի պիտի ապրին: Մանաւանդ Պ. Ռոտոլֆ, որ այնքան հոգածութիւն ցոյց կուտայ քեզի... որ այնքան լուսամիտ հոգածութեամբ, ըրած յառաջդիմութիւններուդ կը հետեւի...

Կուալէօզ թէեւ պատասխան պիտի տար, սակայն ընդմիջուեցաւ այն գիւղացուհիին կողմէ, որ նորատի աղջկան ու աբբային հետեւած ճամբուն հետեւելով, անոնց հասեր էր: Ագարակին սպասուհիներէն մէկն էր:

— Ներում կը խնդրեմ, Տէր աւագերէց, — ըսաւ քահանային, — տիկին Ժօրժ պատուիրեց ինծի որ այս կողմ մը պտուղը երկյատուն տանիմ եւ միեւնոյն ատեն Օր. Մառին ետ բերեմ, որովհետեւ ժամանակը ուշ է. բայց գամփռը

հետս առի, — ըսաւ ագարակին սպասուհին, Պիրէնեան ահագին շուն մը շոյելով, որ կարող էր արջու մը իսկ ասպարէզ կարդալ: Թէև այս կողմերը չար հանդիպումներէ չի վախցուիր, սակայն խոհեմութիւնը կը պահանջէ միշտ զգոյշ ըլլալ:

— Իրաւունք ունիս, Քլօտին, թող որ մենք արդէն երիցատուն հասանք: Իմ կողմէս շնորհակալութիւն յայտնէ տիկին Ժորժի, — ըսաւ աւագերէցը:

Յետոյ Կուալէօզի դառնալով՝ ցած և լուրջ ձայնով մը ըսաւ անոր.

— Վաղը թեմիս ժողովին պիտի երթամ, բայց ժամը հինգին առենները պիտի վերադառնամ: Եթէ կ'ուզես, զաւակս, երիցատան մէջ քեզի պիտի սպասեմ: Մաքիդ վիճակէն դատելով, կը տեսնեմ որ ինծի հետ երկար խօսելու պէտք ունիս:

— Շնորհակալ եմ, հայր իմ, — պատասխանեց Ֆլէօռ-տը-Մառի — վաղը պիտի գամ, քանի որ կը հաճիք թոյլատրել:

— Բայց ահա պարտէզին դուռը հասանք — ըսաւ քահանան — այս կողովը հոդ դի՛ր, Քլօտին, տնտեսուհիս պիտի գայ առնէ զայն: Մառիին հետ շուտով ագարակ դարձիր, վասն զի գրեթէ մութը կոխեց և ցուրտը աւելնալու վրայ է: Վաղը կը տեսնուինք, Մառի, ժամը հինգին:

— Ուրեմն վաղը, հայր իմ:

Աբբան իր պարտէզը մտաւ:

Կուալէօզ և Քլօտին, իրենց ետեւէն ունենալով զամփռը, ագարակին ճամբան բռնեցին:

ԳԼՈՒԽ ԼԱ.

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

Գիշերը եկեր էր պայծառ և ցրտագին: Մէդր տ'Էքօլի խորհուրդին հետևելով, Շուէդ նոյն աւազակին հետ պահուըտեր էր խորափոս ճամբուն այն վայրը, որ արահետէն հեռու, բայց քառուղիին մօտ էր, ուր Պարպիյյօն կառքով կ'սպասէր:

Թօրթիյյար, դարանամուտ եղած, Ֆլէօռ-տը-Մառիի վերադարձին կ'սպասէր, և պիտի ջանար զայն ծուղակը ձգել, պատրուակելով անոր որ իրեն աջակցի, պառաւ կնկան մը օգնելու համար: Պրա-Ռուժի զաւակը հեղեղատէն քանի մը քայլ դուրս ելեր էր լրտեսելու համար, երբ ականջ դնելով լսեց Կուալէօզի ձայնը, որ իրեն ընկերացող գեղջկուհիին հետ կը խօսէր: Ամէն ինչ ի դերև ելած էր: Թօրթիյյար փութով իջաւ հեղեղատը և վազեց իմաց տալու Շուէդին:

— Դեռատի աղջկան հետ մէկը կայ, — ըսաւ ցած ու շնչասպառ ձայնով մը:

— Դահիճը կարէ՛ այդ անշնորհ աղջկան վիզը, — գոչեց Շուէդ կատաղաբար:

— Որո՞ւ հետ է, — հարցուց Մէդր տ'Էքօլ:

— Անտարակոյս այն գեղջկուհիին հետ որ քիչ մը առաջ արահետէն անցաւ, իր ետևէն ունենալով խոշոր շուն մը: Կնկան մը ձայնին առի, — ըսաւ Թօրթիյյար, — տեսէք... կը լսէ՞ք կոր... կը լսէ՞ք իրենց փայտմուճակներուն ձայնը:

Արդարև, գիշերուան լռութեան մէջ, փայտէ ներբանները հեռուէն կը հնչէին սառնամանիքէն կարծրացած հողին վրայ:

— Երկու հոգի են... գորշագոյն թիկնոցով պզտիկ աղջիկը կրնամ վրան առնել, բայց միւսը ի՞նչ ընելու է: Մարդուկիս աչքը չի տեսներ... և Թօրթիյյար ալ այնչափ տկար է որ չի կրնար զսպել այդ ընկերուհին, որ Գրողին կրակին գայ: Ի՞նչ ընելու է, — կրկնեց Շուէդ:

— Իրաւ է որ ուժեղ չեմ, բայց եթէ կ'ուզէք, շուն ունեցող գեղջկուհիին սրունքներուն մէջ պիտի նետուիմ, ձեռքերովս ու ակռաներովս անոնց պիտի կառչիմ և բնաւ պիտի չթողում... Այդ միջոցին, դուք ալ Շուէդ, պզտիկ աղջիկը քաշկռտելով պիտի տանիք:

— Բայց եթէ պօռա՞ն, եթէ դիմադրե՞ն, ագարակէն պիտի լսուի անոնց ձայնը, — կրկնեց միականի պառաւը, — և մենք տակաւին Պարպիյյօնի կառքը չհասած, ժամանակ պիտի ունենան անոնց օգնութեան հասնելու... տապլտկող կին մը առնել տանիլն ալ արդէն դիւրին գործ մը չէ:

— Եւ խոշոր շուն մը ունին իրենց հետ,—ըսաւ Թօրթիյար։

— Բէհ, եթէ դժուարութիւնը միայն այդ ըլլար. մուճակի հարուածով մը կրնայի խորտակել այդ շան կզակը,— ըսաւ Շուէթ։

— Կը մտնեն կոր,—կրկնեց Թօրթիյար, նորէն ականջ դնելով հեռաւոր քայլափոխներու շշուկին.— հեղեղատը պիտի իջնեն։

— Բայց չխօսի՞ս, հոգիս,— ըսաւ Շուէթ Մէդր տ'էքօլի,— ի՞նչ խորհուրդ կուտաս, կունտգլուխ... միթէ լեզուդ կապուեցա՞ւ։

— Այսօր չենք կրնար բան մը ընել,— պատասխանեց աւազակը։

— Հապա սգաւոր պարոնին հազար ֆրանքնե՞րը,—պոռաց Շուէթ,— միթէ ջո՞ւր պիտի խմենք անոնց վրայ. այդ իմ գործիս չի գար. ո՞ւր է դանակդ, ո՞ւր է դանակդ, ինծի տո՛ւր, հոգիս։ Ընկերուհին պիտի սպաննեմ, որպէս զի նեղութիւն չպատճառէ մեզի. գալով պզտիկին, մենք երկուքս, Թօրթիյար ու ես, պիտի յաջողինք անոր բերանը կապել։

—Բայց սգաւոր մարդը չըսաւ որ մարդ սպաննենք...

—Փոյթ չէ, այս արիւնն ալ իբրեւ բացառիկ ծախք իր հաշուեցուցին մէջ պիտի անցունենք. իր պարտքն է վճարել զայն, քանի որ մեր մեղսակիցը պիտի ըլլայ։

— Ահա անոնք...վար կ'իջնեն կոր, ըսաւ Թօրթիյար ցած ձայնով։

—Ո՞ւր է դանակդ, մարդուկս,— գոչեց Շուէթ ցած ձայնով։

—Ո՛հ, Շուէթ... գոչեց Թօրթիյար սոսկումով, ձեռքերը միականի պառաւին կարկառելով,— շատ սոսկալի բան է այդ, սպաննե՞լ, ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ։

—Ո՞ւր է դանակդ, ըսի քեզի,—կրկնեց Շուէթ ցած ձայնով, առանց Թօրթիյարի պաղատանքներուն ուշադրութիւն ընելու եւ փութով մուճակները հանելով։

—Մուճակներս պիտի հանեմ— յարեց,—որպէս զի իրենց ետեւէն մատներուս վրայ քալելով յանկարծակիի բերեմ զի-

րենք. արդէն մութը կոխեց, բայց պզտիկ աղջիկը իր թիկնոցէն պիտի ճանչնամ, եւ միւսը պիտի սպաննեմ։

— Ոչ, — ըսաւ աւազակը — այսօր անօգուտ է, վաղը ժամանակ պիտի ունենանք։

— Կը վախնա՞ս, վա՛տ, — ըսաւ Շուէթ վայրագ արհամարհանքով մը։

— Չեմ վախնար, —պատասխանեց Մէդր տ'էքօլ, բայց կարելի է որ հարուածդ վրիպի եւ ամէն ինչ ի դերեւ ելլէ։

Գեղջկուհիին ընկերացող շունը, անտարակոյս հեղեղատին մէջ դարանակալ մարդոց հոտը առնելով, յանկարծ կանգ առաւ, կատաղաբար հաչեց, եւ Ֆլէօռ տը Մառիի կրկնակի կոչերուն չպատասխանեց։

—Կը լսե՞ս կոր իրենց շան ձայնը, ահա վար իջան... չո՛ւտ, դանակդ տուր, ապա թէ ոչ...գոչեց Շուէթ սպառնական դէմքով մը։

— Եկո՛ւր առ քովէս... բռնի՛, — ըսաւ Մէդր տ'էքօլ։

— Բանը բանէն անցաւ, ուշ մնացինք, — գոչեց Շուէթ, պահ մը ուշադրութեամբ ականջ դնելէ վերջ. — ահա անցան գացին... դուն պիտի տուժես, աղէկ գիտցի՛ր, մարդասպա՛ն,— յարեց Շուէթ կատաղաբար, կռուփը ցոյց տալով իր մեղսակցին. պատճառ եղար որ հազար ֆրանք կորսնցուցինք։

— Ընդհակառակն, հազար, երկու հազար, թերեւս երեք հազար շահեցանք—կրկնեց Մէդր տ'էքօլ, հեղինակական ձայնով մը. — ինծի մտիկ ըրէ, Շուէթ... հիմա Պարպիյօնի մօտ կը դառնաս, եւ երկուքդ միասին իր կառքով կ'երթաք այն ժամադրավայրը ուր ձեզի կ'սպասէ սգաւոր պարոնը... Իրեն կ'ըսէք որ այս օրուան համար ընելիք գործ մը չկայ, բայց վաղը պիտի առեւանգուի, քանի որ նորատի աղջիկը ամէն իրիկուն առանձին աւագերէցին կ'ընկերանայ. այսօր դիպուածով ուղեկից մը ունեցաւ, վաղը լաւագոյն բախտը պիտի ունենանք. ուրեմն վաղը այս ժամուս քառուղին եկէք Պարպիյօնի ու իր կառքին հետ։

—Բայց դո՞ւն, ... բայց դուն ի՞նչ պիտի ընես։

— Թօրթիլյար պիտի տանի զիս այն ագարակը ուր կը բընակի այդ աղջիկը։ Սուտ պատմութիւն մը պիտի չակրտեմ... պիտի ըսեմ թէ ճամբանիս կորսնցուցած ենք և պիտի խընդրեմ որ գիշերը ագարակը անցունենք, գոմի մը անկիւնը։ Անիկա չեն մերժեր։ Թօրթիլյար ուշխուշով պիտի քննէ դուռները, պատուհանները, տանը բոլոր ելքերը։ Այդ մարդոց քով միշտ դրամ կայ, երբ վարձակալութեանց ժամանակը մօտենայ։ Կ'ըսէք թէ ագարակը ամայի տեղ մը կը գտնուի. եթէ անգամ մը անոր մուտքն ու ելքը գիտնանք, պիտի կրնանք բարեկամներուս հետ հոն վերադառնալ. անիկա ձեռքով դըրուած գործ մ'է։

— Միշտ խեղճի տոպրակ մ'ես, ի՜նչ վարպետորդի ես, —ըսաւ Շուէդ լեզուն անուշցնելով։— Շարունակէ՛, հոգիս։

— Վաղն առաւօտ, ագարակէն մեկնելու ատեն, պիտի գանգատիմ թէ ոտքս կը ցաւի և չեմ կրնար քալել։ Եթէ հաւատ չընծայեն խօսքիս, ցոյց պիտի տամ այն վէրքը որ շղթաներս խորտակելէս ի վեր դեռ չէ բուժուած և որուն ցաւէն միշտ կը տառապիմ։ Պիտի ըսեմ թէ այրուցք մ'է, զոր ստացած եմ հրաշէկ երկաթի ձողէ մը, երբ մեքենավարի արհեստս ի գործ կը դնէի։ Այս խօսքիս պիտի հաւատան։ Հետեւաբար օրուան մէկ մասը ագարակը պիտի անցունեմ, որպէս զի Թօրթիլյար ժամանակ ունենայ ամէն բան խնամով քննելու։ Երբ իրիկուն ըլլայ, այն պահուն որ պզտիկ աղջիկը, ըստ սովորութեան, քահանային հետ դուրս պիտի ելլէ, պիտի ըսեմ թէ աղէկ եմ և ինքզինքս մեկնելու կարող կ'զգամ։ Ես և Թօրթիլյար հեռուէն դեռատի աղջկան պիտի հետեւինք, և հոս պիտի վերադառնանք իրեն սպասելու հեղեղատէն դուրս։ Քանի որ մեզ կը ճանչնայ, երբ մեզ վերստին տեսնէ, կասկած պիտի չունենայ. իրեն պիտի մօտենանք... ես և Թօրթիլյար... և երբ անգամ մը թեւիս տակ իյնայ, կ'երաշխաւորեմ թէ իր գործը պիտի լմննայ և մենք հազար ֆրանքին տէր պիտի ըլլանք։ Այս չէ ամէնքը... երկու կամ երեք օրէն, ագարակին գործը կրնանք յանձնել Պարպլյօնի կամ ուրիշներուն, և ապա աւարը անոնց հետ բաժնել, քանի որ մենք պատրաստած պիտի ըլլանք գողութիւնը։

— Բան մը ըսե՞մ, աչալուրջ բարեկամս, իրաւ որ նմանդ չկայ, ըսաւ Շուէդ, Մէյտր տ'էքօլը համբուրելով։ Յատակագիծդ սքանչելի է. ինծի նայէ՛, հոգիս, երբ բոլորովին հիւանդկախ դառնաս, խորհրդատու-գող մը պիտի ընենք քեզ, որ նոյնքան դրամ պիտի շահիս որքան կը շահի քանեցի աներես մը (փաստաբան)։ Օ՜ն, պաչիկ մը տուր պառաւիդ, և արտօրա... այս գիւղացիները հաւերու պէս կանուխ կը պառկին։ Ես ալ պիտի երթամ Պարպլյօնը գտնելու. վաղը ժամը չորսին, քառուղիին խաչափայտին քով պիտի գտնուինք իր կառքով, բաւական է որ մինչեւ այն ատեն չձերբակալուի, Կրօ-Պուաթէօին եւ Սքլէդին հետ Վիէյլ-Տրայրի փողոցի կաթնավաճառնեկան էրիկը անդիի աշխարհը ղրկած ըլլալուն համար։ Բայց եթէ ան չըլլայ, հետս ուրիշ մը պիտի առնեմ, քանի որ կեղծ կառքը ագաւոր պարոնինն է, որ զայն արդէն գործածած է։ Մեր քառուղի հասնելէն քառորդ ժամ ետքը, հոս պիտի գամ և քեզի պիտի սպասեմ։

— Խօսքս խօսք է... ուրեմն վաղը, Շուէդ։

— Նայէ՛, քիչ մնաց որ պիտի մոռնայի մեղրամոմ տալ Թօրթիլյարի, եթէ ագարակին մէջ փականքի դրոշմ առնելու հարկ կայ։ Քեզի կ'ըսեմ. բզէզ, պիտի կրնա՞ս գործածել մեղրամոմը, — ըսաւ միականի պառաւը, կտոր մը մեղրամոմ տալով Թօրթիլյարի։

— Այո, այո՛, գիտեմ, հոգ մի՛ ըներ, հայրիկս արդէն սովրեցուց ինծի։ Իրեն համար, երկաթեայ պզտիկ սընտուկի մը փականքին դրոշմը առի, զոր իմ տէրս, խաբեբայ բժիշկը, կը պահէ իր մութ սենեակին մէջ։

— Շատ աղէկ, և որպէս զի մեղրամոմը չփակի, ձեռքիդ մէջ լաւ մը տաքցնելէ վերջ, մի՛ մոռնար թրջել զայն։

— Գիտեմ, գիտեմ, — պատասխանեց Թօրթիլյար։

— Մնաս բարով, հոգիս, վաղը կը տեսնուինք, — ըսաւ Շուէդ։

— Ուրեմն վաղը,— ըսաւ Մէգր ա'էքօլ։

Շուէդ կառքը գտնելու գնաց։

Մէգր ա'էքօլ և Թօրթիլյար փոս ճամբէն դուրս ելան և ագարակին կողմը դիմեցին։ Պատուհաններուն մէջէն պլպլացող լոյսը իբրև առաջնորդ կը ծառայէր անոնց։

Ինչ տարօրէն ճակատագրականութիւն, որով Անսէլմ Տիւրէմնէլ այս կերպով կը մօտենար իր կնոջ (տիկին Ժօրժի), զոր չէր տեսած ցկեանս չըթայակապ աշխատութեան դատապարտուելէն ի վեր։

ԳԼՈՒԽ ԼԲ.

ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ՀԱՆԳԻՍՏ

Երեկոյեան ընթրիքի ժամուն, մանաւանդ ձմեռ ատեն, մեծ ագարակի մը խոհանոցէն աւելի հաճոյատեսիլ բան կա՞յ արդեօք։ Կա՞յ բան մը որ անկէ աւելի յիշեցնէ գեղջկական կեանքի անդորրութիւնն ու բարօրութիւնը։ Պուքըվալի ագարակին խոհանոցի տեսքը կրնայ ապացուցանել մեր ըսածը։ Իր ահագին վառարանը, որ վեց ոտք բարձր և ութ ոտք լայն էր, հնոցի մը վրայ բացուած քարաշէն մեծ ծակի մը կը նմանէր։ Սեւաթոյր կրակարանին մէջ կը բոցավառէր հաճարի և կաղնիի ճշմարիտ խարոյկ մը։ Այս ահագին խարոյկը խոհանոցին բոլոր մասերը թէ՛ կը տաքցնէր և թէ՛ կը լուսաւորէր, և ձեղունին մայր գերանէն կախուած լամպարի մը լոյսը անօգուտ կ'ընծայէր։ Սեղաններու վրայ կարգաւ շարուած կարմիր պղինձէ խոշոր ամներ և պտուկներ իրենց մաքրութեամբ կը ծփային. նոյն մետաղէն հինաւուրց ծորակ մը հրաշէկ հայելիի մը պէս կը փայլէր ընկուզենիէ և խնամով ներուած հացարկղի մը մօտ, որմէ կը բուրէր տաք հացի ախորժաբեր հոտ մը։ Երկայն և միակտուր սեղան մը, որ իր վրայ հաստ կտաւէ և խիստ մաքուր փառց մը կը կրէր, սրահին մէջ տեղը դրուած էր. մէն մի սեղանակցի տեղը նշանակուած էր ներքուստ ճերմակ և արտաքուստ թըխագոյն յախճապակեայ պնակով մը, իր արծաթի պէս փայլուն

երկաթէ խուփով մը գոցուած էր։ Սեղանին մէջ տեղը կ'երևէր ընդեղէնի ապուրով լեցուն թանաման մը, որ խառնարանի մը պէս կը ծխար, և իր համեղ շոգիով կը պատէր խոզապուխտով խառն կաղամբի ահագին պնակ մը և գետնախնձորով ու ոչխարի միսով եփած պորանիի ուրիշ ոչ նուազ խոշոր պնակ մը։ Վերջապէս խոշոր կտոր մը հորթու միս, որուն բոլորտիքը ձմեռուան երկու տեսակ աղցանով զարդարուած էր և որ իր քով ունէր երկու կողով խնձոր և երկու կտոր պանիր, կ'ամբողջացնէր այս ընթրիքին առատ համաչափութիւնը։ Փրփրուն մրգօղիով լեցուն, երեք չորս խճանօթներ, և աղօրիքի յեռանաքարերու պէս կլոր և նոյնչափ խոշոր հացի նկաններ մշակներուն տրամադրութեան ներքեւ դրուած էին ըստ հաճոյս։

Հովիւի ծերուկ շուն մը, անգլիական սեւ գամփռ, գրեթէ ատամնաթափ, ագարակին շնազգի ցեղին իբրև երիցագոյն ու վաստակաւոր անդամը, իր ծերութեան և վաղեմի ծառայութեանց շնորհիւ կրակին անկիւնը մնալու թոյլտուութիւնը կը վայելէր։ Այս առանձնաշնորհումը համեստաբար եւ խոհեմութեամբ գործածելով, ցռուկը առջևի երկու թաթերուն վրայ երկարած, ուշադիր աչքով կը հետևէր ընթրիքէն առաջ տեղի ունեցած խոհակերական այլազան շարժումները։ Այս պատկառելի շունը Լիսամոր գրեթէ հովուերգական անունը կը կրէր։

Թերևս ագարակին մարդոց սովորական ճաշացուցակը, թէև շատ պարզ, քիչ մը մեծածախս պիտի երևէր, բայց տիկին Ժօրժ (այս մասին Մօտօլֆի տեսութեանց հաւատարիմ) կարելի եղածին չափ կը բարւոքէր իր մշակներուն վիճակը, որոնք յատկապէս երկրին ամէնէն բարեկիրթ և ամէնէն աշխատասէր մարդոց մէջէն ընտրուած էին։ Առատօրէն կը վճարուէին։ Իրենց վիճակը բարեկեցիկ և նախանձելի ընծայելու հոգ կը տարուէր։ Հետևապէս իբրև վարձկան-մշակ Պուքըվալի ագարակը մտնելը նահանգին բոլոր բարի հողագործներուն միակ նպատակը կը կազմէր, փրկարար փառասիրութիւն մը, որ ա-

նոնց մէջ կ'արծարծէր օգտակար նախաձեռնութիւն մը, մանաւանդ որ իրենց ծառայած տէրերուն ալ օգտակար կը դառնար այդ նախաձեռնութիւնը, վասն զի ոչ ոք կրնար ներկայանալ ագարակին մէջ թափուր պաշտօն մը ստանձնելու, մինչեւ որ իր անցեալ կեանքին վրայ բարի վկայութիւն մը չներկայացնէր։ Այսպէս Ռոտոլֆ, սահմանափակ շրջանակի մը մէջ, կ'ստեղծէր տեսակ մը տիպար-ագարակ, որուն նպատակն էր ոչ միայն արջառներուն տեսակը ազնուացնել, և մշակական գործիքներուն դրութիւնը բարւոքել, այլ մանաւանդ մարդիկը ազնուացնել։ Եւ իր այս նպատակին կը հասնէր շահագրգռելով մշակները որ ուղղամիտ, և ժրաջան ըլլան։

Ագարակին խոհարարուհին, ընթրիքին պատրաստութիւնները աւարտելէ և սեղանին վրայ կուժ մը գինի դնելէ վերջ, (այս գինին աղանդերին ընկերանալու սահմանուած էր), գնաց որ զանգակը զարնէ։ Այս զուարթ կոչին վրայ, մշակ, ծառայ, կաթնկիթ, հաւրակի սպասուհի, տասներկու կամ տասնըհինգ հոգի, զուարթութեամբ խոհանոց մտան։ Այրերը առնական և համարձակ երեւոյթ մը ունէին, կիները սիրուն և կորովի էին, մանկամարդ աղջիկները աշխոյժ ու զուարթ. այս բոլոր հանդարտ դէմքերը զուարթութիւն, անդորրութիւն և ներքին գոհունակութիւն կ'արտափայլէին... Ամէնքն ալ միամիտ զգայնութեամբ մը կը պատրաստէին պատուելու այս ընթրիքը, զոր իրաւամբ շահած էին իրենց օրուան խստամբեր աշխատութիւններով։

Սեղանին գլուխը անցաւ ծերունի և ալեհեր մշակ մը, որ անմեղ դէմք մը, համարձակ ու խիզախ ակնարկ մը, հեգնոտ բերան մը ունէր, ողջամիտ գիւղացիի ճշմարիտ տիպար մը, հաստատակամ և ուղղամիտ, անմեղ ու զգաստ, գեղջուկ և խորամանկ միտք մը, որ մղոն մը հեռուէն հինաւուրց Գօլուացին կը բուրէր։ Հայր Շադըլէն (այսպէս կը կոչուէր այս Նեստորը) մանկութենէն ի վեր ագարակէն հեռացած չըլլալով, մշակապետի պաշտօնը կը վարէր։ Երբ Ռոտոլֆ այս ագարակը գնեց, այս ծեր մշակը իրաւամբ յանձնարարուեցաւ իրեն։ Ռոտոլֆ պահեց զայն, և տիկին Ժորժի հրամանին ներքեւ, անոր յանձնեց տեսակ մը վերհսկողութիւն մշակային աշխատութեանց վրայ։ Հայր Շադըլէն իր տարիքին, իր գիտութեան, իր փորձառութեան արժանավայել բարձր ազդեցութիւն մը ի գործ կը դնէր ագարակին պաշտօնեաներուն վրայ։

Բոլոր գիւղացիները նստան։

Հայր Շադըլէն ճաշակեսցուք խաղաղութեամբը բարձրաձայն ըսելէ վերջ, վաղեմի ու սրբազան սովորութեան մը համաձայն, հացերէն մէկուն վրայ խաչ մը գծեց դանակին ծայրով և կտոր մը կտրեց, որ կը ներկայացնէր Ս. Կոյսին բաժինը կամ աղքատին բաժինը, յետոյ գաւաթ մը գինի լեցուց, նոյն օրհնութիւնը կրկնելով, և ամբողջը զետեղեց պնակի մը վրայ, զոր բարեպաշտութեամբ դրաւ սեղանին մէջ տեղը։

Նոյն պահուն պահապան շուները ուժով մը հաչեցին, ծերունի Լիսանդրը պատասխանեց խուլ մռլտուքով մը, շրթունքը վեր վերցուց, և երկու երեք ակռաներ ցոյց տուաւ որոնք դեռ պատկառելի երեւոյթ մը ունէին։

— Բակին պատին քով մէկը կայ, — ըսաւ հայր Շադըլէն։

Հազիւ այս բառերը ըսեր էր, մեծ դրան զանգակը հնչեց.

— Ո՞վ կրնայ ըլլալ այսքան ուշ ատեն, — ըսաւ ծերունի մշակը — ամէն մարդ իր տեղը դարձած է... Գնա անգամ մը նայէ, Ժան Ռընէ։

Ժան Ռընէ, ագարակի դեռահաս մանչ մը, ակամայ իր պնակին մէջ դրաւ նորէն ահագին դգալ մը տաք ապուր, որուն վրայ ուժով կը փչէր, և խոհանոցէն դուրս ելաւ։

— Ահա շատ ժամանակէ ի վեր առաջին անգամ է որ տիկին Ժորժ և Օր. Մառի կրակին մօտ նստելու չեն գար, մեր ընթրիքին ներկայ գտնուելու համար, — ըսաւ հայր Շադըլէն, — թէեւ սաստիկ անօթի եմ, սակայն քանի որ անոնք բացակայ են նուազ ախորժակով պիտի ուտեմ.

Տիկին Ժորժ Օր. Մառիի սենեակը ելաւ, վասն զի օրիորդը, աւագերէցը երիցատուն տանելէ վերջ, վերադարձին քիչ

մը տկարութիւն զգաց և պառկեցաւ,— պատասխանեց Քլօտին, այն կորովի աղջիկը որ Կուալէօզը երիցատունէն նոր բերեր, և այսպէս առանց գիտնալու, վեր ի վայր շրջեր էր Շուէթի չարագուշակ խորհուրդները:

— Մեր բարեսիրտ Օր. Մարին լոկ անհանգիստ է... բայց հիւանդ չէ, այնպէս չէ՞,— հարցուց ծերունի հողագործը մտատանջութեամբ:

— Ոչ, ոչ, փա՜ռք Աստուծոյ, հայր Շաթըլէն, տիկին Ժօրժ ըսաւ թէ բան մը չէր,— կրկնեց Քլօտին,— ապա թէ ոչ Բարիզ մարդ ղրկելով բերել կուտար Պ. Դաւիթը, այն սեւամորթ բժիշկը... որ արդէն դարմանած է Օր. Մարին, երբ հիւանդացաւ: Փոյթ չէ, սակայն ինծի համար խելքի դէմ բան է սեւամորթ բժիշկ մը... եթէ ինծի համար ըլլար, ընաւ վստահութիւն չէի ըներ: Սպիտակամորթ բժիշկին խօսք չունիմ... գոնէ քրիստոնեայ է:

— Միթէ Պ. Դաւիթ չբուժե՞ց Օր. Մարին, որ առաջին օրերը շատ հիւանդոտ էր:

— Այո, հայր Շաթըլէն:

— Լաւ ուրեմն:

— Ի՞նչ փոյթ, սեւամորթ բժիշկ մը միշտ ահարկու բան մը ունի:

— Միթէ ոտքի չհանե՞ց պառաւ մայր Անիքը, որ սրունքին վրայ վէրք մը հանելուն հետեւանքով երեք տարի է ի վեր անկողնէն չէր շարժած:

— Այո՛, այո՛, հայր Շաթըլէն:

— Լաւ ուրեմն, աղջիկս, ի՞նչ ըսել կ՚ուզես...

— Այո՛, հայր Շաթըլէն, բայց սեւամորթ բժիշկ մը... խորհեցէք անգամ մը... սեւ... սեւ բժիշկ մը...

— Մտիկ ըրէ՛, աղջիկս, Միւզէդ երինջը ի՞նչ գոյն ունի:

— Ճերմակ, հայր Շաթըլէն, կարապի մը պէս ճերմակ, և անուանի կաթնտու է, կրնամ ըսել ասիկա, առանց ամչնալու ... այդ կենդանին...

— Իսկ Ռօզէդ երինջը:

— Ագռաւի պէս սեւ է, հայր Շաթըլէն, ան ալ համբաւաւոր կաթնտու է, պէտք է անխտիր ճշմարիտ ըսել:

— Իսկ այդ սեւ երինջին կաթը ի՞նչ գոյն ունի:

— Հարկաւ ճերմակ գոյն, հայր Շաթըլէն, այդ ալ հարցնելիք բա՞ն է, ձիւնի պէս ճերմակ:

— Եւ այդ կաթն ալ նոյնչափ ճերմակ և նոյնչափ լաւ է որչափ Միւզէդի կաթը, այնպէս չէ՞:

— Անշուշտ, հայր Շաթըլէն:

— Հապա Ռօզէդ սեւագոյն է:

— Ռօզէդ սեւագոյն կրնայ ըլլալ, սակա՛յն կովին սեւ, կարմիր կամ ճերմակ ըլլալը ինչ վնաս կը հասցնէ կաթին:

— Լաւ ուրեմն, աղջիկս, քանի որ այդպէս է, ինչո՞ւ համար չես հաւատար որ սեւամորթ բժիշկ մը նոյնչափ լաւ ըլլայ որչափ սպիտակամորթ բժիշկ մը:

— Իրաւ որ... հայր Շաթըլէն, մորթին համար էր խօսքս,— ըսաւ դեռատի աղջիկը, պահ մը խորին մտմտուքի մէջ ինալէ վերջ:— բայց իրողութիւնը սա է թէ քանի որ սեւամորթ Ռօզէդը նոյնչափ լաւ կաթ ունի որչափ սպիտակամորթ Միւզէդը, մորթը ատոր մէջ դեր մը չունի:

Սպիտակ և սեւ ցեղերու տարբերութեան վրայ Քլօտինի այս գիմախօսական խորհրդածութիւնները ընդհատուեցան Ժան Ռընէի վերադարձին պատճառաւ, որ իր ձառերուն մէջ կը փչէր նոյնքան սաստկութեամբ որչափ փչեր էր իր պորտերին վրայ:

— Ո՜հ, այս գիշեր ի՛նչ ցուրտ կայ... ինչ ցուրտ, քարերն անգամ կը ճաթին սառնամանիքէն,— ըսաւ ներս մտնելով. տանն օդով աւելի լաւ է ներսը մնալ քան թէ դուրս ելլել: Ի՜նչ ցուրտ...

— Արեւելեան-հիւսիսային հովով սկսող սառնամանիքը խիստ և երկարատեւ կ՚ըլլայ. ասիկա գիտնալու ես, մանչուկ, բայց ո՞վ էր զանգակը զարնողը.— հարցուց մշակներուն երիցագոյնը:

— Հէք կոյր մը և տղեկ մը, որ անոր կ՚առաջնորդէ, հայր Շաթըլէն...

— Եւ ի՞նչ կ՚ուզէ այդ կոյրը— հարցուց հայր Շաթըլէն...

— Այդ հէք մարդը ու իր զաւակը ուզելով խոտոր ճամ-

բով Լուվր երթալ, իրենց ճամբան կորսնցուցեր են։ Եւ որովհետեւ սառնաշունչ ցուրտ մը կայ և գիշերը մութ է, վասն զի երկինք ամպամած է, կոյրն ու իր զաւակը կը խնդրեն որ գիշերը հոս անցունեն, գոմին մէկ անկիւնը։

— Տիկին Ժորժ այնչափ բարեսիրտ է որ երբեք հիւրընկալութիւն չի զլանար տարաբախտ մարդու մը, անշուշտ պիտի հաւանի որ այդ հէք մարդիկը գիշերը հոս անցունեն... բայց պէտք է կանխաւ իմացնել իրեն։ Վազէ՛ իմաց տուր, Կլօտին։

Կլօտին անյայտացաւ։

— Եւ այդ բարի մարդուկը ո՞ւր կ'սպասէ, — հարցուց հայր Շադըլէն։

— Փոքր մարագին մէջ։

— Ինչո՞ւ համար մարագին մէջ դրի՛ր։

— Եթէ բակը մնացած ըլլար, շուները հում հում պիտի ուտէին զինքը, ինչպէս նաեւ իր զաւակը։ Այո՛, հայր Շադըլէն, ի զո՛ւր շուներս կ'սպառնէի ըսելով. «հանդարտ կեցի՛ր, Մէտօր... հոս եկուր, Թամթար, մէկդի կեցիր, Սուլթան...» մտիկ չէին ըներ. երբեք սանձ կապած չունէին։ Եւ սակայն մեր ագարակին մէջ շուները չեն վարժեցներ աղքատները խածնելու, ինչպէս ուրիշ շատ տեղեր կ'ընեն...

— Իրաւ որ, տղաք, այս երկրին աղխատին քա՛ժինը բարի մարդու մը հանդիպեցաւ... Քիչ մը սեղմուեցէք... լա՛ւ, երկու պնակ աւելի դրէք, մէկը կոյրին համար, իսկ միւսը իր զաւկին համար, վասն զի վստահ եմ որ տիկին Ժորժ պիտի թողու որ անոնք գիշերը հոս անցունեն։

— Եւ սակայն զարմանալ զարմանալի է որ շուները այս տափճան կատղին, — ըսաւ Ժան Ռընէ, — մանաւանդ Թամթարը, զոր Կլօտին այս երկրին իրեն հետ տարեր էր երիցատուն գացած ատեն... զիւահար եղեր է. երբ հանդարտեցնելու համար կռնակը շոյեցի, մազերը բոլորովին քամմներ էին... կարծես թէ ողնի մ'էր, ի՞նչ կ'ըսէք ասոր, հայր Շադըլէն, դուք որ ամէն բանի խելք կը հասցնէք։

— Կ'ըսեմ թէ, տղաս, ես որ ամէն քանի խելք կը հասցը-

նեմ, անասունները ինծմէ շատ աւելին գիտեն... Այս աշնան սաստիկ փոթորկի միջոցին, որ գետակը հեղեղի մը վերածեր էր, երբ ծեր ճարտուկ ձիուս՝ Բօքօի՝ վրայ նստած, գիշերուան մութին կը վերադառնայի վարուցանի ձիերուս հետ, Գրողը տանի զիս եթէ գիտէի թէ գետակին անցքը ո՞ւր էր, վասն զի խոր վիրապի մը պէս մութ էր և բնաւ չէր տեսնուեր... Լաւ ուրեմն, երասանակը թող ձգեցի ձիուս վզին վրայ, և ան միայնակ գտաւ ինչ որ պիտի չկարենայինք գտնել ո՛չ մենք ո՛չ ալ ուրիշները։ Ո՞վ սորվեցուց անոր այս բանը։

— Այո՛, հայր Շադըլէն, ո՞վ սորվեցուց այդ բանը ծեր ճարտուկ ձիուն։

— Ա՛ն որ ծիծեռնակներուն կը սորվեցնէ իրենց բոյները շինել տանիքներու վրայ, և տուարծիկներուն՝ եղէգներու մէջ, տղա՛ս...։ Լաւ ուրեմն, Կլօտին, — ըսաւ ծերուկ պատգամը, կաթնկիթ աղջկան, որ ներս կը մտնէր թեւին տակ կրելով երկու զոյգ ճերմակ սաւան, որոնք զոպայի և մեղրուկի անուշ հոտ մը կը բուրէին, — Լաւ ուրեմն, տիկին Ժորժ հրաման բրաւ որ այս հէք կոյրը ու իր զաւակը հոս ընթրեն ու հոս գիշերեն, այնպէս չէ՞։

— Այո երկու սաւան բերի, որպէս զի իրենց անկողինները պատրաստեմ նորանցքին ծայրը գտնուած պզտիկ սենեակին մէջ, — ըսաւ Կլօտին։

— Օ՛ն, Ժան Ռընէ, գնա բեր զանոնք... Դուն ալ, աղջիկս, երկու աթոռ բեր կրակին մօտ, որպէս զի սեղան նստելէ առաջ քիչ մը տաքնան...։

Նորէն լսուեցան շուներուն կատաղի հաջիւնները և Ժան Ռընէի ձայնը, որ կը ջանար զանոնք հանդարտեցնել։

Խոհանոցին դուռը յանկարծ բացուեցաւ։ Մէդր տ'Էքօլ և Թօրթիյար աճապարանքով ներս մտան իբր թէ մէկը զիրենք հալածէր։

— Սա ձեր շուներուն խօսք հասկցուցէք, — գոչեց Մէդր տ'Էքօլ սոսկումով, — քիչ մնաց որ պիտի խածնէին մեզ։

— Բաճկոնիս մէկ կտորը փրցուցին, — գոչեց Թօրթիյար, վախէն բոլորովին գունատած։

— Ներէ, բարեխիղճ բարեկամս,— ըսաւ Ժան Ռընէ, գլուխը ցնցելով,— բայց մեր շուները այնչափ կատղած ու չար եղած չէին։ Տարակոյս չկայ թէ ցո՛ւրտն է որ զանոնք կը գրգռէ... Այս անասունները բնակութիւն չունին, թերեւս տաքնալու համար խածնել կ'ուզեն...

— Օ՛ն, հիմակ ալ կարգը միւսին եկաւ,— յարեց մշակներու պետը, կեցնելով ծերունի Լիսանդրը ա՛յն պահուն որ սպառնական դէմքով մը մռլտալով՝ նորեկներուն վրայ յարձակելու կը պատրաստուէր — Նսելով որ միւս շուները կատաղաբար կը հաջեն, ինք ալ կ'ուզէ անոնց պէս ընել։ Գնա՛ տեղդ. չմթրկէ, անմիջապէս, վայրենի ծերուկ... գնա՛ կ'ըսեմ կոր քեզի...

Հայր Շաղըլէնի այս բառերուն վրայ, որոնց ընկերացուց կիցի հարուած մը, Լիսանդր, միշտ մռլտալով, իր նախասիրած տեղը դարձաւ կրակարանին մօտ։

Մէգր տ'էքօլ եւ Թօրթիյար խոհանոցին դուռը կեցեր էին եւ չէին համարձակեր յառաջանալ։ Աւազակին դէմքը այնքան ժանտատեսիլ էր, որ ագարակին բնակիչները պահ մը ապշահար մնացին, ոմանք զզուանքէ եւ ոմանք սոսկումէ։ Այս տպաւորութիւնը չվրիպեցաւ Թօրթիյարի ուշադրութենէն. գիւղացիներուն սարսափը իր սիրտը քաջալերեց, եւ տեսակ մը հպարտութիւն զգաց իր ընկերոջ ազդած սոսկումին վրայ։ Երբ այս առաջին վրդովումը անցաւ, հայր Շաղըլէն, հիւրընկալութեան պարտականութիւնները կատարելու հոգածութեամբ, ըսաւ Մէգր տ'էքօլի.

— Բարի մարդուկս, կրակին մօտեցի՛ր, եւ նախ տաքցի՛ր։ Յետոյ մեզի հետ պիտի ընթրես, վասն զի ճիշդ այն պահուն կուգաս երբ մենք սեղան նստելու վրայ էինք։ Ահա տեղ նստէ՛. բայց խելքս ո՞ւր է,— յարեց հայր Շաղըլէն,— ոչ թէ քեզի, այլ տղուդ հետ խօսելու եմ, քանի որ դժբախտաբար կոյր ես։ Օ՛ն, տղաս, հայրդ վառարանին մօտ տար։

— Շատ աղէկ, բարեխիղճ պարոն,— պատասխանեց Թօրթիյար, ռնգային ու կեղծ ձայնով մը.— Աստուած ձեր ողորմութեան հազարապատիկը պարգեւէ... Ետեւէս եկուր, հէք հայրիկս... ետեւէս եկուր... նայէ որ չիյնաս.— Եւ տըղան աւազակին քայլերուն առաջնորդեց։

Երկուքն ալ վառարանին մօտ հասան։

Նախ Լիսանդր խուլ ձայնով մռլտաց, բայց երբ պահ մը Մէգր տ'էքօլը հոտոտեց, յանկարծ արձակեց այն տեսակ մը տխուր հաջիւնը, որուն համար առհասարակ կ'ըսենք թէ շուները կ'ոռնան երբ մեռելի հոտ առնեն։

— Այս ի՛նչ դժոխք է,— ըսաւ Մէգր տ'էքօլ ինքնիրեն,— արդեօք արիւնի հո՞տ առին այդ անիծեալ անասունները։ Արջառի վաճառականին սպանութեան գիշերը, այս տարազը հագեր էի...

— Իրաւ որ զարմանալի է,— ըսաւ Ժան Ռընէ ցած ձայնով,— ծերունի Լիսանդրը այս մարդուկը հոտըտալով, կարծես թէ մեռելի ետեւէ կ'ոռնայ։

Այն ատեն տարօրինակ բան մը պատահեցաւ։ Լիսանդրի հաջիւնները այնքան սուր էին եւ այնքան ողբագին, որ միւս շուները լռեցին, (ագարակին բակը ապակեպատ պատուհանով մը միայն զատուած էր խոհանոցէն) եւ չնական ցեղին սովորութեան համեմատ, սկսան տխուր կերպով եւ անդադար ոռնալ, կարծես իրարու հետ մրցելով, ոռնումներ, որոնք ժողովրդային սնապաշտութեան համեմատ, մահուան մօտենալը կը գուշակեն։ Թէեւ ագարակին մշակները շատ սնապաշտ չէին, սակայն գրեթէ սոսկումով իրարու երեսնայեցան։ Մէգր տ'էքօլ, ինք ալ, հակառակ իր դժոխային կարծրասրտութեան, այս տխուր հաջիւնները լսելով՝ պահ մը սարսռաց, հաջիւններ որոնք այն ատեն սկսան, երբ ինք հասաւ... ի՛նք... որ մարդասպան մ'էր։ Միայն Թօրթիյար, ի բնէ սկեպտիկ, Բարիզի ստահակներուն պէս անամօթ, գրեթէ իր ծծած կաթէն ապականուած, այս տեսարանին բարոյական ազդեցութեան հանդէպ անտարբեր մնաց։ Երբ այս ծաղրածու վիժածը տեսաւ որ շուներուն ակռաներէն ազատեր էր, սկսաւ ծաղրել թէ՛ ագարակին մարդոց ըզգացած սոսկումը եւ թէ Մէգր տ'էքօլի կրած սարսուռը։

Երբ առաջին աչունը փարատեցաւ, ժան Ռընէ դուրս ելաւ և իսկոյն ներսէն լսուեցան իր խարազանին շաչիւնները որոնք Թամթարին, Սօլտադին և Մէտօրին տխուր նախազգացումները ցրուեցին: Քանի մը վայրկեան վերջը, Մէդր տ'Էքօլի ահաւոր տգեղութիւնը սոսկումէ աւելի կարեկցութիւն ներշնչեց անոնց. փոքրիկ կաղին վրայ խղճացին, անոր սատանի դէմքը շատ շահեկան գտան, և շատ գովեցին զինքը, այն փութկոտ խնամքներուն համար զոր կը շռայլէր իր հօրը:

Մշակներուն ախորժակը, որ պահ մը մռայլուած էր, նոր կորովով մը արթնցաւ և քանի մը վայրկեան պատառաքաղներուն շշուկը միայն լսուեցաւ: Մշակ և մշակուհի, իրենց գեղջկական կերակուրները լափելով հանդերձ, գորովանքով կը դիտէին այն հոգածութիւնը զոր տղան ցոյց կուտար կոյրին, որուն քով նստեցուցեր էին զինքը: Թօրթիյար կը պատրաստէր անոր պատառները, հացը կը կտրէր, և գինի լեցնէր համակ որդիական հոգածութեամբ մը:

Շքադրամին գեղեցիկ կողմն էր այն. ահա ներհակ կողմը: Թօրթիյար նոյնքան անգթութեամբ որքան իր տարիքին բնական եղող նմանողութեան ոգւով, անողոք բերկրանք մը կ'զգար Մէդր տ'Էքօլը չարչարելով, Շուէդի օրինակին հետեւելով: Անոր պէս ինքն ալ ծայրայեղ հրապոյր մը կ'զգար, ինք, գձուձ արարած, իր մօտ ունենալով ցուկը կապուած վագր մը... Իր հաճոյքը կրկնապատկելու չարակամութիւնն ալ ունեցաւ ստիպելով Մէդր տ'Էքօլը որ իր չար վարմունքին հանդուրժէ առանց աչքերը թարթելու, և իր կարծեցեալ հօրը նկատմամբ ցոյց տուած առերեւոյթ հոգածութիւններուն իւրաքանչիւրը փոխարինեց սեղանին տակէն կից մը տալով, զոր մանաւորապէս կ'ուղղէր այն հինցած վէրքին, զոր շատ մը թիապարտներու պէս Մէդր տ'Էքօլ ալ ունէր իր աջ սրունքին վրայ, ճիշդ ա՛յն տեղը ուր իր շղթային անուրը կը ծանրանար թիարանը գտնուած ատեն: Այս աւազակը ստոյիկեան քաջարութիւն մը ունեցաւ Թօրթիյարի մէն մի հարուածէն զգացած ցաւը սքօղելու, մանաւանդ որ այս

փոքրիկ հրէշը, իր զոհը ա՛լ աւելի դժուարին կացութեան մը մէջ դնելու համար, իր հարուածներուն համար կ'ընտրէր մերթ այն վայրկեանը երբ Մէդր տ'Էքօլ կը խմէր և մերթ այն վայրկեանը երբ կը խօսէր:

— Ա՛ռ, հէք հայրիկս, ահա բոլորովին տակուած ընկոյզ մը, — ըսաւ Թօրթիյար, Մէդր տ'Էքօլի պնակը դնելով կեղեւէն խնամով հանուած ընկոյզ մը:

— Ապրի՛ս, զաւակս, — ըսաւ հայր Շադըլէն ու յետոյ խօսքը աւազակին ուղղելով,

— Անտարակոյս շատ ողբալի է վիճակդ, թշուառ մարդ, բայց այնպիսի բարի զաւակ մը ունիս... որ գոնէ կրնաս մխիթարուիլ:

— Այո՛, այո՛, մեծ է դժբախտութիւնս, և եթէ սիրելի զաւկիս գորովանքը չըլլայ... ես...

Մէդր տ'Էքօլ չկրցաւ սուր ճիչ մը զսպել...

Պրա-Ռուժի զաւակը այս անգամ կիցը տուեր էր վէրքին բո՛ւն տեղին. ցաւը անհանդուրժելի եղաւ:

— Աստուած իմ... միթէ ի՞նչ եղար, հէք հայրիկս, — գոչեց Թօրթիյար լալագին ձայնով մը, և տեղէն ելլելով, Մէդր տ'Էքօլի վիզը փարեցաւ:

Իր զգացած ցաւին ու կատաղութեան առաջին շարժումին մէջ, Մէդր տ'Էքօլ ուզեց փոքրիկ կաղը խեղդամահ ընել հուժկու բազուկներուն միջեւ, և այնքան ուժգնութեամբ սեղմեց իր կուրծքին դէմ որ տղան շնչառութիւնը կորսնցնելով, խուլ հեծեծանք մը արձակեց... բայց աւազակը իսկոյն խորհելով որ Թօրթիյարի պէտք ունէր, իր բարկութիւնը զսպեց և տղան աթոռին վրայ հրեց:

Այս ամէնուն մէջ, գիւղացիները հայրական և որդիական գորովանքներու փոխանակութիւն մը միայն տեսան, Թօրթիյարի ուժգնութիւնը և շնչայեղձութիւնը այդ բարի զաւկին զգացած սրտայուզութեան արդիւնքը համարեցին:

— Ի՞նչ եղաւ, բարեկամս, — հարցուց հայր Շադըլէն. քի՞չ մ'առաջ արձակած ճիչդ լեղապատառ ըրաւ զաւակդ...

հէ՜ք պզտիկ, տե՛ս, ո՜րչափ դժուար շունչ կ'առնէ...

—Բան մը չէ,—պատասխանեց Մէգր տ'էքօլ իր պաղարիւնութիւնը վերստանալով.— արհեստով մեքենագործ— դարբին եմ՝ բաւական ժամանակ առաջ երբ հրաշէկ երկաթ ձող մը մուրճով կը ծեծէի սալին վրայ, սրունքներուս վրայ ձգեցի զայն, և այնպիսի խորունկ այրուցք մը առի, որ դեռ չլաւացաւ... Քիչ մ'առաջ սրունքս սեղանին ոտքին զարկի, ցաւին չկրցայ դիմանալ և պօռացի:

— Հէ՜ք հայրիկս... —ըսաւ Թօրթիյար, սրտայուզութենէն խելաբերելով, և Մէգր տ'էքօլի վրայ սադայելական ակնարկ մը նետելով.— հէ՜ք հայրիկս, և սակայն ճշմարիտ է ըսածը, բարեխիղճ պարոններս, երբեք կարելի չեղաւ բուժել իր սրունքին վէրքը... Աւա՜ղ, երբե՜ք... ո՜հ, երանի՜ թէ իմ վրաս գայ իր ցաւը... որպէս զի հէք հայրիկս ա՛լ չը տառապի...

Կինը խանդակաթ գորովանքով մը նայեցաւ Թօրթիյարի երեսը:

— Լաւ ըրիր, բարի մարդուկս,— կրկնեց հայր Շապըլէն,— քեզի համար դժբախտութիւն մ'է որ երեք շաբաթ առաջ մեր ագարակը չեկար, փոխանակ այս իրիկուն գալու:

— Ինչո՞ւ համար:

— Որովհետեւ քանի մը օր հոս հիւր ունեցանք Բարիզական բժիշկ մը, որ սրունքի ցաւերու համար մէկ հատիկ դեղ մը ունի: Մեր գիւղէն բարի պառաւ մը երեք տարիէ ի վեր քալելու անկարող եղած էր. բժիշկը իր սպեղանիով դարմանեց անոր վէրքերը... այդ պառաւը հիմա սատանայի մը պէս կը վազէ և միտքը դրեր է առաջին առթիւ ոտքով երթալ և շնորհակալութիւն յայտնել իր ազատարարին, որ Բարիզ, Այրիներու ծառուղին կը բնակի...: Կը տեսնես որ ասկէ մինչեւ հոն բաւական հեռաւորութիւն կայ: Բայց դարձեալ ի՞նչ ունիս, նորէն վէրքիդ ցա՞ւը բռնեց:

Սա բառերը, Այրիներու ծառուղին, այնպիսի սարսափելի յիշատակներ արթնցուցեր էին Մէգր տ'էքօլի միտքին մէջ,

որ չկրցաւ իր սարսուռը զսպել, և իր ժանտատեսիլ դէմքը կարկամեցաւ:

— Այո,— պատասխանեց ջանալով իր վրդովումը սքօղել,— նորէն սաստիկ խոցտուք մը բռնեց...

— Մե՜ղք որ,— կրկնեց հայր Շապըլէն— այն ճարտար բժիշկը հոս չէ. բայց ատոր հնարը կայ. որչափ գիտնական այնչափ ալ գթասիրտ է. երբոր Բարիզ դառնաս, պզտիկ մանչուդ ըսէ որ անոր տունը տանի քեզ, վստահ եմ որ պիտի բուժէ վէրքդ. իր հասցէն դիւրաւ միտք կը պահուի, Այրիներու ծառուղի, թիւ 17.: Եթէ թիւը մոռնաս... փոյթ չէ, այն կողմը շատ բժիշկ չկայ և մանաւանդ սեւամորթ բժիշկ չկայ ... վասնզի երեւակայէ որ սեւամորթ է այդ պատուական Տոքթ. Դաւիթը:

Մէգր տ'քօլի դէմքը վէրքերու սպիներով այնքան կարկտուած էր որ կարելի չեղաւ իր դժգունութիւնը նշմարել: Սակայն դժգունեցաւ... սոսկալի կերպով գունատեցաւ, երբ լսեց նախ՝ Ռօտօլֆի տան թիւը, և յետոյ՝ Դաւիթ անունը... այն սեւամորթ բժշկին... այն սեւո՛ւկին անունը որ Ռօտօլֆի հրամանով ահաւոր պատուհաս մը տուած էր իրեն, որուն ահարկու հետեւանքները ամէն վայրկեան կը կրէր...

Հայր Շապըլէն, որ չէր կրցած Մէգր տ'էքօլի գունատութիւնը նշմարել, շարունակեց.— Մնաց որ, բարեմիտ մարդուկս, երբոր մեկնիս, բժշկին հասցէն պիտի յանձնենք զաւկիդ, և Պ. Դաւիթ շնորհապարտ պիտի ըլլայ, տեսնելով որ մէկուն ծառայութիւն մը մատուցանելու առիթը ընծայուած է իրեն: Շատ բարի, շատ բարեխիղճ մարդ մ'է... Մե՜ղք որ միշտ տխուր է...Բայց աղէկ միտքս ինկաւ... եկուր ապագայ ազատարարիդ կենացը գաւաթ մը խմենք:

— Շնորհակալ եմ... ծարաւի չեմ— ըսաւ Մէգր տ'էքօլ տխուր դէմքով մը:

—Լեցուցածս մրգօղի չէ, այլ հին գինի է,— ըսաւ մշակը,— շատ քաղքենիներ կան որ սանկ գինի չեն խմած: Հաւատա խօսքիս, այս ագարակը ուրիշ ագարակներու չի նմա-

նիր . . . ի՜նչպէս կը գտնես մեր սովորական կերակուրները ։

— Շատ լաւ, — պատասխանեց Մէգր տ'էքօլ մեքենաբար, հետզհետէ չարաչուք մտածութիւններու մէջ ընկղմելով ։

— Լաւ ուրեմն, գիտցիր որ ամէն օր այսպէս է . առատ աշխատանք և առատ կերակուր, հանգիստ խիղճ և հանգիստ անկողին . այս չորս բաներուն մէջ կը կայանայ մեր կեանքը . մենք հոս եօթը մշակ ենք, և առանց պարծանքի կ'ըսեմ թէ տասնըչորս մարդու գործ կը տեսնենք, և ասոր համար ալ տասնըչորս հոգիի վարձք կ'ստանանք ։ Պարզ մշակները տարեկան հարիւր ֆրանք սկուդ կ'ստանան, ագարակին կաթընկեր ու սպասուհի աղջիկները՝ վաթսուն սկուդ ։ Ասկէ զատ, ագարակին բերքերուն տասանորդը կ'ստանանք . . . Արդարեւ, գիւղացի կրնաս ըմբռնել թէ կտոր մը հող իսկ հանգիստ չենք թողուր, քանի որ այս ալեւոր ստնտուն (երկիրը) որչափ շատ արտադրէ, այնչափ ալ շատ բաժին կ'առնենք ։

— Կ'երեւի թէ ձեր տէրը հարստանալու միտք չունի, քանի որ այդքան առատ կը վարձատրէ ձեզ, — ըսաւ Մէգր տ'էքօլ ։

— Մե՞ր տէրը . . . ո՛չ, ուրիշ տէրերու չի նմանիր . անիկա հարստանալու եղանակ մը ունի, որ իրեն միայն յատուկ է .

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես, — հարցուց կոյրը որ խօսակցութեան բռնուիլ կ'ուզէր, որպէս զի միտքը պաշարող տխուր մտածութիւնները վանէ, — ուրեմն ձեր տէրը չա՞տ արտասովոր մէկն է ։

— Այո՛, ամէն բանի մէջ արտասովոր է, բարեմիտ մարդուկս . բայց աղէկ որ դիպուածը հոս բերաւ քեզ, քանի որ այս գիւղը մեծ ճամբէն շատ հեռու է ։ Անտարակոյս անգամ մ'ալ հոս գալիք չունիս, գոնէ մեկնելէ առաջ պիտի գիտնաս թէ ո՞վ է մեր տէրը և ի՛նչպէս կը բանեցնէ այս ագարակը ։ Երկու բառով պիտի հասկցնեմ քեզի, պայմանաւ որ դուն ալ ամէնուն կրկնես . . . պիտի տեսնես որ մարդ հաճոյք կ'զգայ նոյնչափ պատմելով որչափ լսելով ։

— Ականջս քեզի է, — կրկնեց Մէգր տ'էքօլ ։

— Ինծի մտիկ ըրած ըլլալուդ համար պիտի չզղջաս, — ըսաւ հայր Շադըլէն Մէգր տ'էքօլի ։ — Երեւակայէ որ օր մը մեր տէրը իւրովի ըսաւ . «Շատ հարուստ եմ, լա՛ւ . բայց որովհետեւ հարուստ ըլլալուս համար երկու անգամ չեմ ճաշեր . . . աւելի աղէկ չըլլա՞ր, եթէ իսպառ հացազուրկ եղողներուն ճաշը հոգամ, մանաւանդ այն բարեմիտ մարդերուն որոնք իրենց անօթութիւնը յագեցնելու համար հաց իսկ չունին ։ Իրաւ որ այս բանը իմ գործիս կուգայ, օ՛ն, շուտ գործի սկսիմ» ։ Եւ մեր տէրը գործի ձեռնարկեց ։ Այս ագարակը գնեց, որ այն ատեն մեծ արդիւնաբերութիւն մը չունէր, և գրեթէ երկու արօրէն աւելի չէր բանեցներ ։ Ես գիտեմ ասիկա, որովհետեւ հոս ծնած եմ ։ Տէրս հողերը աւելցուց, հիմա պիտի ըսեմ թէ ինչո՞ւ համար . . . Ագարակին գլուխը դրաւ արժանայարգ կին մը, որ որչափ պատկառելի այնչափ ալ տարաբախտ է . . . եւ միշտ այսպիսիները կ'ընտրէ . . . և ըսաւ անոր . «Այս տունը ողորմած Աստուծոյ տունը պիտի ըլլայ, բարիներուն առջեւ բաց, իսկ չարերուն առջեւ գոց . անկէ դուրս պիտի վռնտուին ծոյլ մուրացիկները . բայց աշխատանքի ողորմութիւնը բնաւ պիտի չզլացուի անո՛նց որ աշխատելու փոյթ ու եռանդ ունին . այս ողորմութիւնը ոչ միայն պիտի չնուաստացնէ ընդունողը, այլեւ օգտակար պիտի ըլլայ տուողին, և այն հարուստը որ այս միջոցը չի գործածեր, անշահ ու անօգուտ հարուստ մ'է» ։ Այսպէս ըսաւ մեր տէրը ։ Ասկէ մինչեւ էքուէն ուղիղ ճամբայ մը կար, որ մէկ մղոն տեղ կը կարճեցնէր ուղին . բայց իրաւ որ անանկ խորտուբորդ, անանկ խորտուբորդ էր որ ալ կարելի չէր վրայէն անցնիլ . ձիերուն ու կառքերուն մահն էր, եթէ քանի մ'օր տարապարհակ աշխատութիւն և քիչ մ'ալ դրամ հայթայթուէր երկրին իւրաքանչիւր ագարակպանին կողմէ, կրնային ճամբան կանոնաւոր վիճակի մէջ դնել . սակայն եթէ մէկ կողմէ անձնիւր ագարակպան կը փափաքէր ճամբան նորոգուած տեսնել, միւս կողմէ խորշում ցոյց կուտար, երբ կարգը դրամ տալու կամ տարապարհակ աշխատելու գար ։ Մեր տէրը այս վիճակը տեսնելով, ըսաւ . «ճամ-

բան պիտի շինուի․ բայց որովհետեւ անոնք որ կրնան դրամով նպաստել ու չեն նպաստեր, եւ որովհետեւ իբրեւ պերճանքի ճամբայ, կառքեր ու ձիեր ունեցողներուն օգտակար պիտի ըլլայ ապագային, գոնէ նախ օգտակար թող ըլլայ անոնց որ երկու բազուկ միայն ունին, փոյթ ու եռանդ ունին, բայց աշխատանք չունին։ Այսպէս, օրինակի համար, երբ կորովի բանուոր մը գայ եւ ագարակին դուռը զարնելով ըսէ․ «Անօթի եմ, եւ գործ չունիմ,— կը պատասխանուէր․ ահա զաւակս, առ․ք տապար մը, բրիչ մը եւ բահ մը, քեզ Էքուէնի ճամբան պիտի դրկենք․ ամէն օր երկու գրկաչափ ճամբայ յարդարէ մանրախիճով, ամէն իրիկուն քսան սու պիտի ստանաս, մէկ գրկաչափը քսան սու, կէս գրկաչափը տասը սու, ապա թէ ոչ բերանդ հովին բաց»։ — Ես ալ վերջալոյսին երբ տունէն վերադառնամ, կ'երթամ ճամբան աչքէ կ'անցունեմ եւ կ'ստուգեմ թէ իւրաքանչիւրը ո՛րչափ գործ տեսած է։

— Երբ յիշեմ թէ գտնուեցան երկու անխիղճ մուրացիկներ որ տուրը ուտելէ վերջ բրիչն ու բահը գողցան,— ըսաւ Ժան Ռընէ զայրոյթով,— մարդ կը զզուի բարիք գործելէ...

— Այդ շատ իրաւ է,— ըսին քանի մը մշակներ։

— Ի՞նչ կ'ըսէք, զաւակներս — կրկնեց հայր Շագըլէն,— միթէ ըսել կ'ուզէք որ... պէտք չէ՞ բան մը ընել կամ սերմանել, որովհետեւ թրթուրներ, ուտիճներ, եւ անոնց նման ուրիշ չար անասուններ կան որ տերեւները կը կրծեն կամ ցորենները կը ծակեն։ Ո՛չ, ո՛չ․ արտերուն գլուխը կը ճզմեն։ Բարին Աստուած, որ կծծի չէ, նոր բողբոջներ, նոր հասկեր կը բուսցնէ․ մշակը կը դարմանուի եւ այսպէս գրեթէ ոչ ոք կը յիշէ թէ վնասակար անասուններ անցած են անոնց վրայէն։ Այնպէս չէ՞, բարեմիտ մարդուկս,— ըսաւ ծերունի մշակը Մէդր տ'էքօլի։

— Անտարակոյս, անտարակոյս,— կրկնեց Մէդր տ'էքօլ, որ քանի մը վայրկեանէ ի վեր խոր մտածութեան մէջ ընկղմած կը թուէր։

— Գալով կիներուն ու տղաքներուն, անոնց համար ալ գործ կայ, իրենց ուժին համեմատութեամբ,— յարեց հայր Շագըլէն։

— Ասոր հակառակ— ըսաւ Քլօտին, կաթնկիթ աղջիկը,— ճամբան շուտ չի յառաջանար։

— Իրաւ է, աղջիկս, սակայն այդ բանը կ'ապացուցանէ թէ բարեխառնաբար երկրին մէջ պարկեշտ մարդիկ աշխատելու գործ ունին։

— Բայց ախտաւորի մը, օրինակի համար, ինծի՛,— ըսաւ յանկարծ Մէդր տ'էքօլ — միթէ այս ագարակին մէկ անկիւնը կարելի չէ՞ տեղ մը շնորհել, կտոր մը հաց եւ տապուէն մը... կեանքիս մնացած քիչ մը օրերը անցունելու համար։ Ո՛հ, եթէ այդ բանը կարելի ըլլար, բարեսիրտ բարեկամներս... կեանքս պիտի անցունէի ձեր տիրոջ համար աղօթելով։

Աւազակը նոյն պահուն անկեղծաբար կը խօսէր։ Թէեւ իր ոճիրներուն վրայ չէր զղջար, բայց մշակներուն խաղաղ ու երջանիկ կեանքը իր նախանձը կը շարժէր, մանաւանդ երբ կը խորհէր ա՛յն ապագային վրայ զոր իրեն կը վերապահէր Շուէդ, ապագայ մը, զոր նախատեսելէ հեռի էր, եւ որ կը տագնապեցնէր զինքը, նկատելով որ իր մեղսակիցը նորէն իր մօտ կանչելով, յաւէտ կորսնցուցեր էր ա՛յն պարկեշտ ու պատուաւոր մարդոց քով ապրելու հնարաւորութիւնը, որոնց քով դրեր էր զինքը Շուրինէօր։

Հայր Շագըլէն զարմանքով Մէդր տ'էքօլի երեսը նայեցաւ։

— Բայց, հէք մարդուկս,— ըսաւ անոր,— բոլորովին ապրուստէ զուրկ չէի կարծեր քեզ։

— Աւա՜ղ, Աստուած իմ, այո՛, կարօտ եմ, որովհետեւ արհեստիս մէկ արկածին հետեւանօք աչքերուս տեսութիւնը կորսնցուցի...։ Լուվր կ'երթամ հեռաւոր ազգականէ մը օգնութիւն խնդրելու... բայց անշուշտ կ'ըմբռնէք թէ երբեմն մարդիկ այնքան անձնասէր... այնքան խստասիրտ են որ...— ըսաւ Մէդր տ'էքօլ։

— Ո՛հ, չկայ անձնասէր մը որուն սիրտը կարենայ դիմա-նալ,— բսաւ հայր Շադըլէն,— երբ քեզի պէս բարի ու պար-կեշտ գործաւոր մը, քեզի պէս դժբախտ մարդ մը տեսնէ այս-պիսի ազնիւ ու բարի զաւկի մը հետ... քարերն անգամ կը խանդաղատին... բայց արկածէն առաջ քեզ գործածող վար-պետդ ինչո՞ւ չօգնեց քեզի:

— Մեռած է... բսաւ Մէգր ա'էքօլ, պահ մը վարանելէ վերջ,— և իմ միակ պաշտպանս էր:

— Հապա կոյրերուն անկելանո՞ցը:

— Հոն մտնելու տարիքը չունիմ...

— Հէ՛ք մարդ, վիճակդ շատ արգահատելի է:

— Լաւ ուրեմն, չէ՞ք կարծեր որ, եթէ Լուվրի մէջ ա-կընկալած օգնութիւնս չգտնեմ, ձեր տէրը, զոր արդէն կը յարգեմ առանց զինքը ճանչնալու, վրաս գթայ:

— Դժբախտաբար, ինչպէս որ կը տեսնես, ագարակը անկելանոց չէ: Սովորաբար աղքատները հոս մէկ գիշեր կամ մէկ ցերեկ միայն վար կը գնենք... ապա նպաստ մը կու-տանք և Աստուծոյ ողորմութեան կը յանձնենք զիրենք:

— Ուրեմն յոյս չկա՞յ ձեր տիրոջ կարեկցութեան վրայ, տխուր վիճակիս հանդէպ,— բսաւ աւազակը արտմագին հա-ռաչանքով մը:

— Ես քեզի կանոնը յայտնեցի, հէք մարդուկս, բայց մեր տէրը այնքան գթասիրտ, այնքան առատաձեռն է որ ամէն բան ընելու կարող է:

— Կը կարծէ՞ք որ — գոչեց Մէգր ա'էքօլ — իր հաւանու-թիւնը շնորհէ ինծի, հոս անկիւն մը պատսպարուելու և ապ-րելու համար: Այդքանով ալ գոհ պիտի ըլլամ:

— Քեզի ըսի թէ մեր տէրը ամէն բանի կարող է... Եթէ քեզ ագարակին մէջ պահելու հաւնի, անկիւն մը պահուը-տելու պէտք չունիս, մեզի պէս կը խնամուիս... այսօրուան պէս: Զաւկիդ համար ալ իր կարողութեան չափով գործ մը կը ճարուի, բարի խրատներ և բարի օրինակներ պիտի չպակ-սին իրեն, մեր պատկառելի երէցը պիտի կրթէ զինքը գիւղին

միւս տղաքներուն հետ, և ինչպէս կ'ըսուի, առաքինութեան մէջ պիտի վարժանայ... Բայց ասոր համար, կը հասկնաս, վաղն առաւօտ պէտք է բացէ ի բաց խօսիլ մեր բարեխօս տիկնոջ:

— Ի՞նչպէս ըսիք — հարցուց Մէգր ա'էքօլ:

— Այսպէս կը կոչուի մեր տիրուհին... Եթէ քեզի կարեկցի, գործդ ապահովուած է: Բարեգործութեան համար, մեր վար-պետը բան մը չի զլանար մեր տիկնոջ...

— Ո՜հ, եթէ այդպէս է, իրեն հետ պիտի խօսիմ... իրեն հետ...— գոչեց Մէգր ա'էքօլ ուրախութեամբ, Շուէդի բանակալութենէն ինքզինքը արդէն ազատուած տեսնելով:

Այս ակնկալութիւնը սակայն մեծ ընդունելութիւն մը չը գտաւ Թօրթիլյարի մտքին մէջ, քանի որ ան ինքզինքը բնաւ տրամադիր չէր զգար ծերունի հողագործին առաջարկներէն օգտուելու և պատկառելի երէցի մը հովանաւորութեան ներքև Առաքինութեան մէջ զարգանալու: Պրա-Ռուժի զաւակը գեղջ-կական հակումներ և հովուերգական ոգի չունէր: Միւս կող-մէ, Շուէդի աւանդութիւններուն հաւատարիմ, բուռն անհա-ճութեամբ կը տեսնէր Մէգր ա'էքօլի փորձը, որով ան իր օձիքը ազատել կ'ուզէր իրենց հասարակաց բանակալութենէն: Ուս-տի պէտք զգաց խոհականութեան կոչելու աւազակը, որ ար-դէն գեղջկական ու գեղածիծաղ պատրանքներու մէջ կը մոլորէր:

— Ո՜հ, այո՛,— կրկնեց Մէգր ա'էքօլ — իրեն հետ պիտի խօսիմ... ձեր բարեխօս տիկնոջ հետ... անշուշտ վրաս պիտի կարեկցի և...

Թօրթիլյար նոյն պահուն, գաղտագողի, ուժգին կից մը տուաւ Մէգր ա'էքօլի, և բուռն տեղին զարկաւ: Ցաւը ընդ-հատեց աւազակին խօսքը, որ ցաւագին սարսուռէ մը վերջ կրկնեց.— Այո՛, կը յուսամ որ այդ բարի կինը պիտի գթայ վրաս:

— Հէք սիրելի հայրիկս...— կրկնեց Թօրթիլյար,— ինչ-պէս ալ կը մոռնաս բարի հօրաքրոջս... տիկին Տուկը, որ

այնքան կը սիրէ քեզ։ Խեղճ Շուկը հօրաքոյրս․ ո՛հ, երեսի վրայ պիտի չձգէ քեզ․ անհոգ եղիր... շատ կարելի է որ մեր ազգականին՝ Պ․ Պարպիյօնի հետ հոս գայ և քեզ պահանջէ։

— Տիկին Շուկը, Պ. Պարպիյօն... Կ'երևի թէ այս բարի մարդուկը ազգականներ ունի ձուկերուն և թռչուններուն մէջ...— ըսաւ Ժան Ռընէ ցած ձայնով, յետին աստիճան չարամիտ դէմքով մը, արմուկի հարուած մը տալով իր քովի աղջկան.— Ի՜նչ ծաղրաշարժ բան, հէ՞, Բլօտին։

— Անմիտ տղայ, գնա՛ բանդ, ինչպէս ալ կը ծաղրես այս թշուառ մարդիկը— պատասխանեց ագարակին սպասուհին ցած ձայնով, իր կարգին արմուկի հարուած մը տալով Ժան Ռընէի, անոր երեք կողոսկրները խորտակելու չափ ուժգնութեամբ։

— Տիկին Շուկէդ ազգականուհիներէդ մի՞ն է— հարցուց մշակը Մէգր տ'էքօլի։

— Այո՛... մեր ազգականուհիներէն մին է— պատասխանեց տխուր վհատութեամբ մը։

— Այդ ազգականուհի՞ն է որ գտնելու պիտի երթաս Լուվր,— հարցուց հայր Շադըլէն։

— Այո, ըսաւ աղջիկը,— բայց կը կարծեմ որ զաւակս անոր վրայ չափազանց յոյս դնելով կը սխալի․ ուստի ամէն պարագայի մէջ, վաղը առաւօտ ձեր տիրուհիին հետ պիտի խօսիմ... և իր բարեխօսութիւնը պիտի խնդրեմ այս ագարակին պաշտպանի տիրոջ քով... Բայց,— յարեց, խօսակցութիւնը փոխելու և Թօրթիյյարի անխոհեմ խօսքերուն վերջ տալու համար— բայց այս ագարակին տէրը յիշելով միտքս եկաւ․ ինծի խոստացեր էիր ըսել թէ ի՛նչ մասնաւոր բան կայ մեր գտնուած ագարակին կազմակերպութեան մէջ։

— Ես էի որ խոստացայ այդ բացատրութիւնը տալ քեզի,— ըսաւ հայր Շադըլէն,— և հիմա խոստումս պիտի կատարեմ։ Մեր տէրը աշխատութեան տիտուր կոչուած ողորմութիւնը հնարելէն վերջ, ըսաւ մտովի․— «Հիմնարկութիւններ ու մըրցանակներ հաստատուած են ձիերու, արջառներու, արօրնե-

րու և դեռ ուրիշ շատ բաներու տեսակը ազնուացնելու համար... Իրաւ որ իմ կարծիքս այն է թէ մարդիկը բարելաւելու համար միջոցներ անօրինելու ժամանակն ա՛լ հասած է... Ընտիր կենդանիներ ունենալը լաւ է․ բայց ընտիր մարդիկ ունենալը լաւագոյն է, թէև աւելի դժուար է։ Ընտիր վարսակ, դալարաւէտ արօտ, յստակ ջուր և մաքուր օդ, յարատև խնամք և ապահով պատսպարան, բաւական են ընտիր ձիեր ու արջառներ յառաջ բերելու, բայց, հաւատա՛, մարդոց համար խնդիրը կը փոխուի․ կարելի չէ մարդ մը չափազանց առաքինացնել, ինչպէս կով մը կարելի է գիրցնել։ Առատ խոտը եզին օգտակար կ'ըլլայ, որովհետև խոտը, որ համեղ է, զայն գիրցուցած ատեն հաճոյք կը պատճառէ անոր․ լա՛ւ, իմ կարծիքս սա է թէ, որպէս զի բարի խորհուրդները օգտակար ըլլան մարդուն, այնպէս պէտք է ընել որ իր հաճոյքը այդ խորհուրդներուն հետևելու մէջ գտնէ...»

— Ինչպէս որ եզը իր հաճոյքը կը գտնէ ընտիր ու առատ խոտ ուտելուն մէջ, այնպէս չէ՞, հայր Շադըլէն։

— Ճիշդ այդպէս է, տղա՛ս։

— Բայց, հայր Շադըլէն — ըսաւ ուրիշ մշակ մը,— կ'ըսեն թէ ժամանակին տեսակ մը ագարակ կայ եղեր, ուր դեռահաս գողեր, որոնք թէև գող, բայց շատ լաւ ընթացք մը ունէին եղեր, երկրագործութիւն կը սորվին, և պզտիկ իշխաններու պէս կ'ուտեն կը խմեն և կը փայփայուէին եղեր։

— Իրաւ է, տղաք, ատոր մէջ դաս մը կայ․ մարդասիրութեան և գթութեան գործ է չարերէն երբեք չյուսահատիլ, բայց պէտք է նաև բարիները յուսադրել։ Եթէ պարկեշտ, կորովի, աշխատասէր երիտասարդ մը, որ աշխատելու և բան սորվելու փափաք ունի, այն նախկին՝ երիտասարդ գողերուն ագարակը ներկայանայ, միթէ կրնա՞նք ըսել իրեն․ «տղա՛ս, բան գողցած կամ դատարկապորտ շրջա՞ծ ես»․— Ոչ․— լա՛ւ ուրեմն, քեզի համար հոս տեղ չկայ։

— Եւ սակայն շատ ճշմարիտ է այդ ըսածդ, հայր Շադըլէն, — ըսաւ Ժան Ռընէ․— ինչ որ սրիկաներուն համար կ'ընեն,

պարկեշտ մարդերուն համար չեն ըներ․ անասունները կ'ազնուացնեն, բայց մարդիկը չեն ազնուացներ։

— Ահա ատոր պատճառն տանելու և օրինակ ըլլալու համար է որ, տղաս, մեր ազբը, ինչպէս որ կը հասկնեմ այս բարեմիտ մարդուն, հաստատեց այս ագարակը... «Բաշ գիտեմ որ, բառ, վերը երկինքի մէջ վարձատրութիւններ կան պարկեշտ մարդոց համար․ բայց վերը երկինքը, իրաւ որ... շատ բարձր է... շատ հեռու է, և մենք (պէտք է արդահատել անոնց վրայ, զաւակներս) մինչև հոն հասնելու համար ոչ բաւական սուր աչք ունին ոչ ալ երկար համբերութիւն։ Ասկէց զատ ո՞ւր ժամանակ պիտի գտնէին վե՛ր երկինք նայելու։ Ցերեկը, արևին ծագելէն մինչև մայրը մտնելը, հողին վրայ ծռած, կը բրեն ու կը բրեն տիրոջ մը համար․ գիշերը, յոգնած դադրած, կը քնանան իրենց խշտեակին վրայ։ Կիրակի օրերը, գինետան մէջ կ'արբենան երէկուան ու վաղուան յոգնութիւնները մոռնալու համար։ Գոնէ այս յոգնութիւնները արդիւնաբե՛ր ըլլային իրենց համար, հէ՛ք մարդիկ։ Ստիպողական աշխատանքէ մը վերջ․ միթէ իրենց հացը նուա՞զ սև է․ ո՛չ, իրենց խշտեակը նուա՞զ կարծր է․ դարձեալ ո՛չ, իրենց զաւակը նուա՞զ հիւանդոտ․ ո՛չ, իրենց կինը զայն դիեցնելու համար նուա՞զ հիւծած է... և ի՞նչպէս դիեցնէ զայն քանի որ կշտանալու չափ ուտելիք չունի։ Ասկէց զատ, քաջ գիտեմ, սև է իրենց հացը, բայց հաց է, կարծր է իրենց խշտեակը, բայց անկողին մ'է․ տկարակազմ են իրենց զաւակները, բայց վերջապէս կ'ապրին։ Տարաբախտները թերևս ցնծութեամբ հանդուրժէին իրենց ճակատագրին, եթէ հաւատային որ ամէն ոք իրենց պէս է։ Տօնավաճառի օրը քաղաք կամ աւան մը կ'երթան և հոն կը տեսնեն ճերմակ հաց, թանձր ու տաքուկ անկողիններ, Մայիսի վարդենիներուն պէս ծաղկած տղաքներ, այնչափ կուշտ, այնչափ կուշտ... որ կարկանդակ կը նետեն շուներուն... Իրաւ որ... երբ իրենց հողաշէն հիւղակը, իրենց սև հացին, իրենց խշտեակը վերադառնան, այդ հէք մարդիկը մտքի կ'ըսեն, երբ տեսնեն իրենց

հիւանդկախ, վտիտ, սովալլուկ տղան, որուն յօժարութեամբ պիտի բերէին մին այն կարկանդակներէն զոր փաքրիկ հարուստները կը նետէին շուներուն․ «Եթէ պէտք է որ հարուստներ ու աղքատներ ըլլան, ինչո՞ւ համար մենք ալ հարուստ չենք ծնած։ Ի՛նչ անիրաւութիւն է այս... Ինչո՞ւ համար ամէն մարդ կարգաւ հարուստ չըլլայ»։ Անտարակոյս, տղաքս, անոնց այս խօսքը բանաւոր չէ և իրենց բեռը թեթևցնելու չի ծառայեր․ և սակայն այս դժնդակ ու ծանր լուծը, որ երբեմն կը վիրաւորէ, կ'ընկճէ զանոնք, պարտաւոր են անդադար կրել, առանց յուսալու թէ օր մը հանգիստ պիտի գտնեն... առանց յուսալու թէ օր մը, միակ օր մը պիտի կարենան վայելել բարեկեցութեան տուած երջանկութիւնը...։ Այնպիսի կեանք մը անընդհատ վարել, յիրաւի, շատ երկար կ'երևի, որևէ ամենափոքր ճառագայթէն իսկ զուրկ անձրևոտ օրուան մը պէս երկար։ Այն ատեն մարդ տրտմութեամբ և զզուանքով կ'երթայ աշխատելու։ Վերջապէս, վարձքով աշխատող մշակներուն մեծ մասը կ'ըսեն․ «Ի՞նչ բանի կը ծառայէ աւելի լաւ աշխատիլ և շատ աշխատիլ․ թէ հացը ծանր կամ թեթև եղեր է, նոյն բանն է ինծի համար․ ի՞նչ հարկ կայ արիւն քրտինք մտնելու։ Բառին բուն նշանակութեամբ պարկեշտ մնանք․ չարիքը կը պատժուի, չարիք չգործենք․ բարիքը վարձատրութիւն չունի, բարիք չգործենք...»։ Այս մտածութիւնները, զաւակներս, վտանգաւոր են... այս անփութութենէն մինչև դատարկապորտութիւն ճամբան հեռու չէ, և դատարկապորտութենէ մինչև մոլութիւն հեռաւորութիւնը աւելի կարճ է... Դժբախտաբար, անոնք որ ո՛չ բարի են և ոչ չար, ոչ բարիք կը գործեն ոչ ալ չարիք, և շատ բազմաթիւ են։ Ահա այդ կարգի մարդիկը պէտք է քաջալերել, բառ. մեր ազբը, իբր թէ անոնք ճիշդ ու ճիշդ ձիեր, եղջերաւոր կամ բրդոտ անասուններ ըլլալու պատիւն ունենային...։ Այնպիսի միջոց մը ընտրենք որ անոնք գործունեայ, իմաստուն, աշխատասէր, ուսեալ և իրենց պարտականութեանց անձնուէր ըլլալուն մէջ գտնեն

իրենց չափը... իրապէս ցոյց տանք անոնց թէ բարոյապէս զարգանալով, նիւթապէս աւելի երջանիկ պիտի ըլլան... և ամէն մարդ պիտի օգտուի ու շահի...։ Եւ որպէս զի բարի խորհուրդները անոնց օգտակար ըլլան, այս աշխարհի վրայ քիչ շատ տանք անոնց նախաճաշակը ա՛յն երջանկութեան որ արդարներուն կ'սպասէ վերը՝ երկինքի մէջ...» Մեր տէրը իր յատակագիծը լաւ մը որոշելէ վերջ, շրջակայ հողագործներուն իմացնել տուաւ թէ վեց մշակներու և ագարակի մէջ նոյնքան աշխատող կիներու կամ աղջիկներու պէտք ունէր, բայց երկրին լաւագոյն հպատակներէն ուզեց ընտրել իր մարդիկը, քաղաքապետներէն, աւագերէցներէն կամ ուրիշ տեղերէ քաղած տեղեկութիւններուն համաձայն։ Անոնք պիտի վարձատրուէին, ինչպէս մենք կը վարձատրուինք, այսինքն իշխաններու պէս, քաղքենիներէն աւելի լաւ պիտի սնանէին, և բոլոր բերքերուն տասանորդը պիտի բաժնուէր աշխատաւորներուն միջև։ Երկու տարի պիտի մնային ագարակը և ապա իրենց տեղը պիտի տային նոյն պայմաններով ընտրուած ուրիշ մշակներու։ Հինգ տարի անցնելէն վերջ, նախորդ մեկնողները կրնային նորէն ներկայանալ, եթէ թափուր պաշտօններ ըլլային։ Ուստի, տիպար-ագարակին հիմնարկութենէն ի վեր, շրջակայ մշակներն և բանուորները կ'ըսեն իրարու. «Գործունեայ, պարկեշտ և աշխատասէր ըլլանք, ու մեր բարի ընթացքով ուշադրութիւն գրաւենք, որպէս զի օր մը կարենանք պաշտօն մը ձեռք բերել Պուքըվալի ագարակին մէջ. հոն երկու տարի պիտի ապրինք որպէս դրախտի մը մէջ, մեր արհեստին մէջ պիտի կատարելագործուինք, և աղուոր գումար մը պիտի տանինք մեզի հետ. և երբ անկէ ելլենք, ամէն մարդ մեզ պիտի փնտռէ աշխատցնելու համար, քանի որ այդ ագարակը մտնելու համար բարի վարքի վկայական մը անհրաժեշտ է։

— Ես արդէն վարձուած եմ տ'Արնուվիլի ագարակը մտնելու, Պ. Տիւպրէօյի քով, — ըսաւ Ժան Ռընէ։

— Ես ալ Կոնէսի մէջ գործ գտայ, — կրկնեց ուրիշ մշակ մը։

— Ինչպէս կը տեսնես, բար'միտ մարդուկս, այս կերպով ամէն մարդ կը շահի. շրջակայ ագարակներուն տէրերը կրկնապատիկ կ'օգտուին. թէպէտ այս ագարակին մէջ լոկ տասներկու այրերու և կիներու համար գործ կայ, սակայն գաւառին մէջ գրեթէ յիսուն պատուական անհատներ կը մարզուին հոս մտնելու համար։ Արդ, անոնք որ այս ագարակին մէջ պաշտօն պիտի չստանան, սակայն ոչ նուազ ընտիր քաղաքացիներ պիտի մնան, այնպէս չէ՞, և ինչպէս կ'ըսուի, պատառները միշտ նոյն են և նոյնը պիտի մնան, վասն զի եթէ մէկը՝ այս անգամ յաջողելու բախտը չունենայ, ուրիշ անգամ յաջողելու յոյսը պիտի տածէ։ Վերջապէս, այս դրութիւնը տակաւ կ'աւելցնէ բարի և ժիր մշակներու թիւը։ Տեսէք, խօսքս ամօթ, շատ անգամ մրցման համար հարիւր ձիեր կամ արջառներ կը մարզեն, սակայն արընթացութեան, ուժի կամ գեղեցկութեան մրցանակը մէկ ձի կամ մէկ արջառ միայն կը շահի։ Լաւ ուրեմն, այդ մարզուողներէն անոնք որ մրցանակը չեն կրցած շահիլ, ոչ նուազ ընտիր և քաջարի կը մնան սակայն... Ինչ կ'ըսես, բարեմիտ մարդուկս, երբ քեզի կ'ըսէի թէ մեր ագարակը սովորական ագարակ մը չէր և մեր տէրն ալ սովորական տէր մը չէր, իրաւունք չունէի՞։

— Ո՜հ, անտարակոյս իրաւունք ունիք... գոչեց Մէգր տ'Էքօլ, — և անոր բարերարութեան ու վեհանձնութեան փորձերը որքան կը տեսնեմ, այնքան աւելի կը յուսամ թէ տխուր վիճակիս վրայ պիտի գթայ։ Մարդ մը որ այնքան ազնուաբար և խելացութեամբ բարիք կը գործէ, աւելի կամ պակաս բարեգործութիւն մը ընելու չի դժկամակիր։ Գոնէ գիտնամ իր անունը և իր օգնականին տիկնոջ անունը, — յարեց Մէգր տ'Էքօլ աշխուժիւ, — որպէս զի կարենամ կանխաւ օրհնել այդ ազնիւ անունները, վասն զի ապահով եմ որ ձեր տէրերը վրաս պիտի գթան։

— Ո՜հ, թերևս մեծագործ անուններ լսելու ակնկալութիւն ունիս։ Է՜հ, այո՛, սուրբերու անուններուն պէս պարզ ու անուշ անուններ են։ Մեր օգնականը— տիրուհին կը կոչուի

տիկին Ժօրժ... իսկ մեր տէրը՝ Պ. Ռօտոլֆ:

— Իմ կի՜նս... իմ դաւի՜ճս...— մրմնջեց ուսուցիչը, այս յայտնութենէն շանթահար եղած:

— Ռօտո՛լֆ... տիկին Ժօ՛րժ...

Մէգր ա'էքօլ չէր կարծեր որ անուններու դիպուածական
նմանութենէ մը խաբուած ըլլար: Ռօտոլֆ զինքը ահաւոր
պատիժի մը դատապարտելէ առաջ, ըսեր էր իրեն թէ բուռն
համակրութիւն մը կը տածէր տիկին Ժօրժի համար: Վեր-
ջապէս այս ագարակին մէջ սեւամորթ Դաւիթին նորագոյն
ներկայութիւնը ապացոյց մ'էր թէ Մէգր ա'էքօլ չէր սխալեր:
Նախախնամական, ճակատագրական բան մը կը տեսնէր այս
վերջին հանդիպումին մէջ, որ վերիվայր կը շրջէր այս
ագարակին տիրոջ վեհանձնութեան վրայ իր հիմնած յոյսերը:
Իր առաջին շարժումը եղաւ փախչիլ:

Ռօտոլֆ անյաղթելի սարսափ մը կ'ազդէր իրեն. Թե-
րեւս նոյն ժամուն ագարակը կը գտնուէր... հազիւ իր ապշու-
թենէն սթափած, ուսուցիչը ելաւ սեղանէն, Թօրթիյյարի
ձեռքը բռնեց, և մոլորուն դէմքով մը գոչեց.— Ելլենք եր-
թանք... աղաչեմ ինծի... դուրս ելլենք ասկէ:

Մշակները զարմանքով իրարու երես նայեցան:

— Ինչ, ելլես երթա՛ս մի... հիմա՞: Խելքդ ո՞ւր է,
միամիտ մարդուկս,— ըսաւ հայր Շադըլէն. աղէ՛, ո՞ր ձամբը
բռնեց քեզ, միթէ խենդեցա՞ր...

Թօրթիյյար ճարտարութեամբ օգտուեցաւ այս առիթէն,
երկար հառաչանք մ'արձակեց, գլխով հասատատական նշան
ըրաւ և իր ցուցամատը ճակտին տանելով, մշակներուն հաս-
կցնել ուզեց թէ իր կարծեցեալ հօր խելքը շատ առողջ չէր:
Ծերունի մշակը պատասխանեց համամտութեան ու կարեկցու-
թեան նշանով մը:

— Եկո՛ւր, եկո՛ւր, դուրս ելլենք,— կրկնեց Մէգր ա'է-
քօլ, տղան քաշքշելով տանելու ջխատելով:

Թօրթիյյար, որ բացարձակապէս միտքը դրեր էր նոյն առ-
քուկ օթեւանէն չմեկնիլ, որպէս զի ցուրտ օդին դաշ-
տերը չթափառի, ցաւագին ձայնով մ'ըսաւ.

—Տէր Աստուած, հէ՛ք հայրիկս, նորէ՞ն խենդութիւնդ

բռնեց. հանդարտէ՛. գիշերուան այս ցուրտին դուրս մի՛ ել-
լեր... գէշ կ'ըլլաս... Լաւագոյն կը համարիմ, հասկցա՞ր,
սկսմայ անտատել քեզի քան թէ այս ժամուս դուրս
հանել քեզ: Ցետոյ խօսքը մշակներուն ուղղելով,— այնպէս
չէ՞, բարեխիղճ պարոններ, կը յուսամ որ դուք ալ պիտի օգ-
նէք ինծի որ հայրիկս դուրս ելլելէ արգիլեմ:

— Այո՛, այո՛, անհոգ եղիր, տղաս,— ըսաւ հայր Շադը-
լէն.— Դուռը պիտի չբանանք հօրդ... որ ագարակին մէջ
գիշերել պիտի ստիպուի:

— Զէք կրնար ստիպել զիս որ հոս մնամ,— գոչեց Մէգր
ա'էքօլ.— և ասկէ զատ կրնայ ըլլալ որ ձեր տէրը... պարոն...
Ռօտոլֆ նեղանայ: Ինծի ըսէք որ ագարակը անկելանոց չէ:
Ուստի, անգամ մ'ալ կ'ըսեմ, թող տուէք որ դուրս ելլեմ...

— Մեր տէրը չի նեղանար... անհոգ եղիր... Դժբախտաբար
ագարակը չի բնակիր... մեր փախաքածին չափ առէկ չկայ
հոս... Բայց եթէ հոս ալ ըլլար, դարձեալ ամենուն պիտի
չնեղանար...

— Ոչ, ոչ— ըսաւ ուսուցիչը սոսկումով,— միտքս փոխեցի
... զաւակս իրաւունք ունի, Լաւըր աղգակմանուհիս վրաս
պիտի գթայ... պիտի երթամ գտնեմ զինքը:

— Ինչ որ կրնամ ըսել— կրկնեց հայր Շադըլէն մարդա-
սիրաբար, կարծելով թէ գործը խօսք փախուկի մը հետ է,
— սա՛ է թէ այս իրիկուն, այդ հէք փոքրիկին հետ ճամբադ
շարունակելդ պէտք է մաքէ հանես: Մենք հարկ եղած
կարգադրութիւնը պիտի ընենք:

Թէեւ Ռօտոլֆ Պուքըվալ չէր գտնուեր, սակայն Մէգր
ա'էքօլի սարսափը դադրելէ հեռի էր: Թէպէտ դէմքը սառ-
կալի կերպով այլափոխուած էր, բայց դարձեալ կը վախնար
թէ իր կնոջմէն պիտի ճանչցուի, որ վայրկեանէ վայրկեան
կրնար վար իջնել: Այս պարագային մէջ համոզուած էր թէ
տիկին Ժօրժ պիտի մատնէր զինքը և ձերբակալել պիտի տար,
վասն զի միշտ միտքէն անցուցած էր թէ Ռօտոլֆ, տիկին
Ժօրժի առեղծուածին ու վրիժառութիւնը գոհացնելու հա-

մար էր որ այսպիսի ահաւոր պատիժ մը տուած էր իրեն։ Բայց աւազակը չէր կրնար ագարակէն մեկնիլ, քանի որ Թօրթիլյարի ձեռքը կը գտնուէր։ Ուստի համակերպեցաւ, և որպէս զի իր կինը վրայ գալով չճանչնայ զինքը, մշակապետին ըսաւ.— Քանի որ կը հաւատաք թէ ձեր տէրը ու ձեր տիկինը հոս մնալուս համար պիտի չնեղանան... կ'ընդունիմ առաջարկած հիւրընկալութիւնդ, բայց որովհետեւ շատ յոգնած եմ, եթէ ներէք, պիտի երթամ պառկիմ։ Վաղն առտւօտ արշալոյսին մեկնիլ կ'ուզեմ։

— Ո՛հ, վաղն առաւօտ կամքը քուկդ է, հոս առտուն շատ կանուխ կ'ելլենք, և որպէս զի ճամբադ նորէն չկորսնցնես, հետդ մէկը պիտի դնեմ որ ցոյց տայ։

— Եթէ կ'ուզէք, ես բաւական տեղ կ'առաջնորդեմ այդ հէք մարդուն,— ըսաւ Ժան Ուլմէ,— քանի որ տիկինը պատուիրեց ինծի որ վաղը կառքով Վիլլէ-լը-Պէլ երթամ, նոտարին քով գտնուած դրամի պարկերը առնել բերելու համար։

— Այս հէք կոյրին ճամբան ցոյց տուր, բայց ոտքով պիտի երթաս,— ըսաւ հայր Շադրլէն։— Տիկինը քիչ մ'առաջ միտքը փոխեց. իրաւամբ խորհեցաւ թէ ագարակին մէջ առայժմ այդպիսի խոշոր գումար մը պատրաստ ունենալու հարկ չկայ։ Ցառաջիկայ երկուշաբթի Վիլլէ-լը-Պէլ երթալու ժամանակ պիտի ունենաս, և մինչեւ այդ օրը, դրամը նոտարին քով նոյնչափ ապահով է որչափ հոս։

— Անշուշտ տիկինը ինձմէ աւելի աղէկ գիտէ իր ընելիքը. բայց, հայր Շադրլէն, հոս այդ դրամին համար վախու ի՞նչ բան կայ։

— Վախու բան չկայ, տղաս. Փա՛ռք Աստուծոյ, բայց դարձեալ նոյն բանն է, լաւագոյն կը համարիմ հինգ հարիւր պարկ ցորեն ունենալ հոս քան թէ տասը քսակ ոսկի։

— Հիմա ձեզի գանք,— կրկնեց հայր Շադրլէն, խօսքը աւազակին և Թօրթիլյարին ուղղելով,— բարեմիտ մարդուկս, և դուն ալ, տղաս, ետեւէս եկէք,— յարեց ջահ մը առնելով։

Ցետոյ ագարակին երկու հիւրերէն առաջ անցնելով, տարաւ զանոնք գետնայարկի մէկ փոքրիկ սենեակը, ուր հասան երկար նրբանցքէ մը անցնելէ վերջ, որուն վրայ շատ մը դուռներ կը բացուէին։ Մշակը լոյսը սեղանի մը վրայ դրաւ և Մէտր ա'էքօլի ըսաւ.— Աւասիկ օթեւանդ. Աստուած անուշ քուն մը տայ քեզի, բարեմիտ մարդուկս։ Իսկ դուն, տղաս, դուն հանգիստ պիտի քնանաս, քանի որ տարիքիդ պահանջքն է քունը։

Աւազակը, տխուր ու մտախոհ, Թօրթիլյարի առաջնորդութեամբ գնաց նստաւ անկողնին ծայրը։ Փոքրիկ կաղը համամտութեան նշան մ'ըրաւ մշակապետին, երբ այս վերջինը սենեակէն դուրս կ'ելլէր, և անոր ետեւէն նրբանցք հասաւ։

— Ի՞նչ կ'ուզես, զաւակս,— հարցուց հայր Շադրլէն։

— Ա՛խ, Աստուած իմ, բարեսիրտ պարոն, իմ վիճակս շատ արգահատելի է, երբեմն սիրելի հայրիկիս ցաւերը գիշեր ատեն սաստիկ կը բռնեն, և ջղային ցնցումներ կ'ունենայ. ես միայնակ չեմ կրնար օգնել իրեն. եթէ ստիպուիմ օգնութիւն կանչել... արդեօք ձայնս ասկէ կը լսուի՞։

— Հէ՛ք պզտիկ, ըսաւ հողագործը հոգածութեամբ,— հանգիստ եղիր... կը տեսնե՞ս սա՛ դուռը, սանդուղին մօտ։

— Այո՛, բարեսիրտ պարոն, կը տեսնեմ...

— Լա՛ւ, մեր ագարակին սպասաւորներէն մէկը միշտ հոն կը պառկի, բաւական է որ երթաս արթնցնես զինքը, բանալին դրան վրայ է, պիտի գայ օգնէ քեզի։

— Աւա՜ղ, պարոն, ագարակի այդ մանչն ու ես թերեւս չը կարենանք հէք հայրիկս զսպել, եթէ իր ջղային ցնցումները բռնեն... միթէ դուք ալ չէ՞ք կրնար գալ, դուք որ այնքան բարեսիրտ... շատ բարեսիրտ էք։

— Ես, զաւակս, միւս մշակներուն պէս, տան մէկ մասնաւոր թեւին մէջ կը պառկիմ ճիշդ բակին խորը։ Բայց հոգ մի՛ ըներ, Ժան Ուլմէ ուժով է, ցուլ մը անգամ իր եղջիւրներէն բռնելով կրնայ մորթել։ Մնաց որ եթէ մէկուն պէտք ունենաս քեզի օգնելու, պիտի երթայ իմացնէ մեր պատու

խոհարարուհիին, որ առաջին յարկը կը պառկի, մեր ախոռին ու մեր օրիորդին մօտ... և բարեսիրտ կինը ի հարկէն իբրև հիւանդապահուհի կը ծառայէ... այնքան խնամածու է:

— Ո՛հ, շնորհակալ եմ, շնորհակալ եմ, արժանայարգ պարոն, քեզի համար պիտի աղօթեմ Աստուծոյ, որովհետև շատ ողորմած ես, այսպէս հօրս վրայ գթալուդ համար:

— Լա՛ւ, տղա՛ս... Օ՛ն, գիշեր բարի, կը յուսամ որ հայրդ զարկելու համար մէկուն պէտք չես ունենար: Ներս գնա՛. թերևս քեզի կ'սպասէ:

— Հիմա կը վազեմ կ'երթամ, գիշեր բարի, պարոն:

— Աստուած պահէ քեզ, տղա՛ս:

Եւ ծերունի մշակը հեռացաւ:

Հազիւ թէ ան կռնակը դարձուց, փոքրիկ կաղը անոր ետևէն ըրաւ այն գերազանցապէս հեգնական ու նախատական շարժումը, որ Բարիզի ստահակ լամուկներուն յատուկ է, շարժում մը, որ կը կայանայ ձախ ձեռքին ափով ծոծրակը քանի մը անգամ ծեծել, ամէն անգամուն ալ աջ ձեռքը, բոլորովին բաց, դէպ յառաջ կարկառելով: Սադայելական խորամանկութեամբ, այս վտանգաւոր տղան յաջողեր էր ձեռք անցունել մէկ մասն այն տեղեկութիւններուն, զոր կ'ուզէր ունենալ Շուէդի և Մէզր տ'էքօլի չարաշուք ծրագիրներուն ծառայելու համար: Արդէն գիտէր թէ բնակարանին այն մասին մէջ ուր պիտի պառկէր ինք, կը բնակէր միայն տիկին Ժօրժ, Ֆլէօռ-տը-Մառի, պառաւ խոհարարուհի մը և ագարակի սպասաւոր մը: Թօրթիյյար վերադառնալով այն սենեակը, ուր պիտի պառկէր Մէզր տ'էքօլի հետ, զգուշացաւ անոր մօտենալէ: Այս վերջինը անոր ոտքի ձայնը լսեց և բսաւ ցած ձայնով.— Ո՞ւսկից կուգաս դարձեալ, լակոտ:

— Շատ հետաքրքիր ես, աչազուրկ...

— Ո՛հ, թշուառական զաւակ, այս իրիկուն ինծի կրել տուած ցաւերուդ ու տառապանքներուդ պատիժը պիտի կրես,— գոչեց Մէզր տ'էքօլ, և կատաղաբար ոտք ելաւ, խարխափելով Թօրթիյյարը փնտռեց, չխնայելու համար պատե-

րուն կրթնելով:— Պիտի խեղդեմ քեզ, չար իժ, աղէկ գիտցիր:

— Հէք հայրիկս... կ'երևի թէ այնչափ զուարթ ենք, որ մեր սիրեցեալ պզտիկ տղուն հետ աչկապուկ կը խաղանք, — բսաւ Թօրթիյյար ծաղրաբար խնդալով և ամենայն դիւրութեամբ խոյս տալով Մէզր տ'էքօլի հալածանքներէն:

Մէզր տ'էքօլ, որ նախ անխորհուրդ բարկութեան մը շարժումէն մղուեր էր, ինչպէս միշտ, շատ չանցած պարտաւորեցաւ ետ կենալ Պռա-Ռուժի զաւակը բռնելու փորձէն: Աւազակը անոր անամօթ հալածանքը կրելու սովրուած, մինչև այն վայրկեանը երբ պիտի կարենար իր վրէժը լուծել անպատիժ, իր անկարող զայրոյթը կուլ տուաւ և անկողնին վրայ նստեցաւ հայհոյելով:

— Հէք հայրիկս... արդեօք ակռաներու կատաղութի՞ւն մը ունիս... որ այդպէս կը հայհոյես: Իսկ Տէր աւագերէցը ինչ պիտի ըսէ, եթէ լսէ..., ապաշխարութեան պիտի ենթարկէ քեզ...

— Լաւ, լաւ, կրկնեց աւազակը խուլ ու զսպուած ձայնով մը, երկար լռութիւն մը պահելէ վերջ,— ծաղրէ զիս, թշուառութիւնս չարաչար գործածէ... վատ դու... ինչ գեղեցիկ, ինչ վեհանձն բան է ըրածդ...

— Ո՛հ, գեղեցի՛կ... վեհա՛նձն, հէ՞, ինչ երեսի ջուր ունիս եղեր— գոչեց Թօրթիյյար բարձրաձայն խնդալով... Ներէ՛... հայրիկ, մոռցա՞ր որ երբ աչքերդ բաց էին, ինչ չուաններ կը կարէիր և ինչ դարաններ կը լարէիր ամէնուն դէմ:

— Բայց երբեք չարիք մը չեմ ըրած քեզի... ինչո՞ւ համար այսպէս կը չարչարես զիս:

— Վասն զի նախ որ խենդ ու խելառ բաներ ըսիր Շուէդին... և ապա պառաւին խելքին փչեց որ հոս մնանք և ձանձրանանք գիւղացիներուն հետ քնելու համար... Պարոնը թերևս կ'ուզէր ինքզինքը էշու կաթ խմելու դրութեան ենթարկել:

— Ափսոս տղա՛յ, եթէ այս ագարակը մնալու հնարաւորութիւնն ունեցած ըլլայի, ա՛յս ագարակը, որ չանթահար ըլլայ

հիմա, քու լրբութիւններովդ գրեթէ պիտի արգիլէիր զիս :

— Դուն հո՛ս մնաս, ահա նոր խեղկատակութիւն մ'ալ : Եւ ո՞վ պիտի ըլլայ Տիկին Շուէթին ճանաչողը. Ե՛ս, Թերե՛ւս : Շնորհակալ եմ, քաշածս հերիք է :

— Ապիրատ վիժած :

— Ապիրատ վիժա՛ծ . տե՛ս, ահա նոր պատճառ մ'ալ . ես ալ Շուէթ հօրաքրոջս պէս կ'ըսեմ թէ քեզ մահու չափ կատղեցընելէն աւելի զուարճալի բան չկայ, քե՛զ որ բռունցքի մէկ հարուածով պիտի սպաննէիր զիս . . . Այդ ակար վհուկդ շատ ծաղրաշարժ բան է . . . Այս խրխլուն սեղանին վրայ, հաւատա, վհուկդ շատ միմոսական էր : Մեծդ Աստուած, ի՜նչ կատակերգութիւն էր այն զոր ես միմոսաբար կը խաղայի . . . Թատրոնի արժանի ճշմարիտ զաւեշտ մը : Ամէն անգամ որ սեղանին տակէն գաղտագողի կից մը կուտայի քեզի, բարկութենէդ, արիւնդ գլուխդ կ'ելլէր, և ճերմակ (կոյր) աչքերուդ եղերքները կասկարմիր կը կտրէին . անոնց մէջտեղը քիչ մը կապոյտ միայն կը պակսէր . եթէ այդ ալ ըլլար, եռագոյն պիտի ըլլային . . . քաղաքացի զինուորականի երկու ճշմարիտ նուռօններ պիտի դառնային . ասկէ զատ ի՜նչ կ'ուզէիր :

— Օ՛ն, կը տեսնեմ որ խնդալէ կ'ախորժիս, զուարթ ես . . . բէ՜հ, տարիքիդ բերմունքն է . չեմ նեղանար, — ըսաւ Մէգր տ'էքօլ խանդակաթ ձայնով մը, յուսալով շարժել Թօրթիյարի կարեկցութիւնը : Բայց հոս մնալու և զիս ծաղրելու տեղ, աւելի աղէկ կ'ընես, եթէ ամենասիրելի Շուէթիդ պատուէրները յիշես . ամէն բան պիտի քննէիր, փականքներուն դրոշմները պիտի առնէիր : Լսեցի՞ր ըսածնին : Անոնք խոշոր գումարի մը վրայ խօսեցան, որ երկուշաբթի հոս պիտի հասնի . . . մեր բարեկամներուն հետ հոս պիտի դառնանք և լաւ կողոպուտ մը պիտի ընենք . . . Բէ՜հ, ի՜նչ անբան եմ եղեր որ հոս մնալ ուզեցի . ութ օր այս պարզամիտ գիւղացիներուն հետ հոգիս բերանս պիտի գար . այնպէս չէ՞, զաւակս, — ըսաւ աւազակը, Թօրթիյարը շողոմելու համար :

— Պատուիս վրայ կ'երդնում որ հոս մնալով սիրտս պիտի ցաւցնէիր, — ըսաւ Պրա-Ռուժի զաւակը հեգնաբար խնդալով :

— Այո, այո, այս տան մէջ աղուոր կողոպուտ մը կայ : . . . Եւ եթէ գողնալիք բան մ'ալ չըլլայ, Շուէթին հետ դարձեալ հոս պիտի վերադառնանք վրէժս լուծելու համար — ըսաւ աւազակը, կատաղութենէն ու տխրութենէն այլայլած ձայնով մը, — վասն զի, տարակոյս չունիմ թէ, կի՛նն է որ ինծի դէմ գրգռեց այդ գեհենապարտ Ռօտօլֆը, և այս վերջինը, զիս կուրցնելով, խաղալիք դարձուց ամէնուն ձեռքը . . . Շուէթի քեզի պէս սատանայի մը ձեռքը . . . : Լաւ ուրեմն, քանի որ չեմ կրնար վրէժս իրմէ լուծել . . . կնոջը վրայ պիտի լուծեմ . . . : Այո՛ . ան ամենուն համար պիտի տուժէ . . . երբ պարտաւորիմ այս տունը կրակի տալ և անձամբ թաղուիլ անոր փլատակներուն տակ . . . Ո՜հ, ա՛յս է փափաքս . . . ա՛յս է փափաքս :

— Կը փափաքիս կինդ ձեռք անցունել, հէ՞, ծերուկս : Եւ մտածել թէ քեզմէ տասը քայլ անդին է ան . . . ահա այդ է ամենամեծ տանջանքը : Եթէ ուզեմ, կրնամ մինչև իր դրան առջև տանիլ քեզ . . . Ե՛ս . . . վասն զի գիտեմ թէ ո՞ւր է իր սենեակը . . . գիտեմ, գիտեմ, գիտեմ, — յարեց Թօրթիյար, իր սովորութեան համաձայն քթին տակէն կիսաձայն երգելով :

— Գիտե՞ս թէ անոր սենեակն ուր է, — գոչեց Մէգր տ'էքօլ, վայրագ ուրախութեամբ մը, — դո՞ւն գիտես :

— Կը տեսնեմ որ ոտք ելար, — ըսաւ Թօրթիյար — Օ՛ն, նուէի ոտքերուդ վրայ կեցիր, այն շանը պէս որուն ոսկոր մը ցոյց կը տրուի . . . Ուշադրութիւն ըրէ՛ . . . ծերուկ Ազօ՛րս :

— Գիտե՞ս թէ կնոջս սենեակն ուր է, — կրկնեց աւազակը, դառնալով այն կողմը, ուսկից կը լսէր Թօրթիյարի ձայնը :

— Այո, գիտեմ, և հիմակ կէսը գիտե՞ս որն է . սա է թէ ագարակի միակ սպասաւոր մը կը պառկի չէնքին այն մասին մէջ ուր մենք կը գտնուինք . գիտեմ թէ ուր է դուռը, բանալին վրան է . դարձո՛ւր, քրա՛ք, ահա կը գոցուի . . . Օ՛ն, ոտք ելի՛ր, ծերուկ Ազօրս :

— Ո՞րմէ իմացար, — գոչեց աւազակը ակամայ ոտք ելլելով :

— Լա՛ւ, լաւ . . . Ազօր . . . կնոջդ սենեակին քովը պառաւ խոհարարուհի մը կը պառկի . . . բանալին անգամ մը

դարձո՛ւր, դուռը գոցէ, և ահա տանը տէր կ'ըլլանք, ինչպէս նաև կնոջդ տէրը և գորշագոյն մեկնոցով դեռատի աղջկան տէրը, զոր առևանգելու եկած ենք... հիմա, թաթդ տո՛ւր, Աղօր, և այս պարոնին համար ետևի ոտքերուդ վրայ կեցի՛ր, անմիջապէս:

— Սո՛ւտ, սո՛ւտ կը խօսիս... ինչպէս իմացար այդ ամէնը:

— Թէև կաղ եմ, բայց աւանակ չեմ... Քիչ մը առաջ սուտ մը հնարեցի և այդ գինով ծերուկին ըսի թէ երբեմն գիշերները ջղային ցնցումներ կ'ունենաս, և հարցուցի թէ ո՞րմէ կրնայի օգնութիւն խնդրել, եթէ նոպադ բռնէր...: Այն ատեն պատասխանեց որ, եթէ ջղային ցնցումներդ բռնէին, կրնայի սպասուհին ու խոհարարուհին արթնցնել, և անոնց պառկած տեղը իմացուց ինծի... մին վարը և միւսը վերը... առաջին յարկը, ձեր կնո՛ջ, ձեր կնո՛ջ, ձեր կնո՛ջ մօտ...:

Եւ Թօրթիլյար սկսաւ կրկնել իր միօրինակ երգը: Մէգր ա'էքօլ, երկարատև լռութենէ մը վերջ բուռն, ահռելի որոշում մը առնող մարդու մը երևոյթով.—Մաիկ բրէ՛... հերիք ապրեցայ... Կը խոստովանիմ որ քիչ մ'առաջ յոյս մը ունեցայ, որ այժմու վիճակս ա՛լ աւելի ահռելի կը ցուցնէ աչքիս... բանտը, թիարանը, կառափնատը այս առաւօտէն ի վեր քաշածներուս քով բան մը չեն... և այս տառապանքը ամէն օր պիտի կրեմ... Զիս կնոջս սենեակը տա՛ր, դանակս ահա քովս է... պիտի սպաննեմ զինքը... Յետոյ զիս ալ պիտի սպաննեն եղեր, ինչ փոյթ...: Ատելութենէս սիրտս սաստիկ կը տրոփէ... վրէժս պիտի լուծեմ... և ան պիտի սփոփէ զիս... Քաշածս շատ ծանր, չափազանց ծանր է ինծի համար, որ ամէնքը կը դողացնէի: Տե՛ս, եթէ կրած տառապանքս գիտնաս, պիտի արգահատիս վրաս: Վայրկեանէ մ'ի վեր ինծի այնպէս կը թուի թէ գանկս պիտի պայթի... երակներս պայթելու աստիճան ուժգին կը զարնեն... ուղեղս կը պղտորի...

— Ուղեղի հարբուխ մ'է այդ, ծերուկս... փռնգտա՛ որ հարբուխդ վանես, — ըսաւ Թօրթիլյար խնդալէն մարելով: Քթախոտ մը կ'ուզե՞ս:

Եւ իր գոց ձեռքին վրայ մեծաշուինդ զարնելով, իբր թէ ընչատուփի մը կափարիչին կը զարնէր, սկսաւ երգել.

Ընտիր քթախոտ ունիմ տուփիս մէջ
Ընտիր քթախոտ չունիս դու երբէք

— Ո՛հ, Աստուած իմ, զիս խենդեցնել կ'ուզեն, — գոչեց աւազակը, որ իրապէս գրեթէ խենդ դարձեր էր տեսակ մը արիւնարբու, հրատոչոր, անհաշտ վրէժխնդրական ջղագրգռութեամբ, զոր ի զո՛ւր յագեցնել կը ջանար: Այս հրէշին տառապման ուժը կը հաւասարէր իր վրէժը յագեցնելու տարապայման անկարողութեան: Երևակայեցէք սովալլուկ, կատաղի, մոլեգնած գայլ մը, որ իր վանդակին ձողերուն մէջէն օրն ի բուն տղու մը կողմէ գրգռուի և իրմէ երկու քայլ անդին որս մը տեսնելով՝ չկարենայ յագեցնել իր անօթութիւնն ու կատաղութիւնը: Թօրթիլյարի վերջին հեգնութեան վրայ, աւազակը գրեթէ կորսնցուց իր խելքը: Քանի որ որս մը, ճարակ մը չկար իր մոլեգնութեան մէջ ուզեց իր յատուկ արիւնը թափել... Արիւնը կը խեղդէր զինքը: Պահ մը որոշեց անձնասպան ըլլալ, և եթէ ձեռքը լեցուն ատրճանակ մը ունենար, բնաւ պիտի չվարանէր: Գրպանը խուզարկեց, դաշունաձև երկայն դանակ մը հանեց, բացաւ և վեր վերցուց, որպէս զի ինքզինքը զարնէ... բայց իր շարժումները որքան ալ արագ եղան, խորհրդածութիւնը, վախը, կեանքի բնազդը կանխեցին զանոնք: Մարդասպանին քաջութիւնը պակսեցաւ, իր զինեալ ձեռքը ծունկերուն վրայ կախուեցաւ...

Թօրթիլյար ուշադիր աչքով հետևեր էր անոր շարժումներուն. երբ այս եղերական կամքութեան անվնաս վախճանը տեսաւ, հեգնաբար խնդալով գոչեց.— Պարոն, մենամա՛րտ մը... բադերը փետտէ...

Մէգ. ա'էքօլ վախնալով որ կատաղութեան յետին ու անօգուտ պոռթկումի մը մէջ խելքը բոլորովին կը կորսնցնէր, գրեթէ չլսելու զարկաւ Թօրթիլյարի այս նոր թշնամանքը, որ անամօթաբար կը ծաղրէր անձնասպանութեան առջևէն խուսափող մարդասպանին վատութիւնը: Այս անիծեալ տղուն անգթութենէն, զոր վրէժխնդիր ճակատագրին մէկ անօրինութեան կը վերագրէր, ազատելու յոյսը կտրած, աւազակը ու-

զեց վերջին փորձ մ'ընել, Պրա-Ռուժի զաւկին ընչասիրութիւնը գգուելով․

— Ո՛հ, — ըսաւ անոր, գրեթէ պաղատական ձայնով մը, — կնոջս դրան առջեւ տար զիս, իր սենեակէն ուզածդ ա՛ռ, յետոյ փախիր ու զիս մինակ ձգէ... Եթէ՛ կ'ուզես, մարդասպանութիւն գործուեցաւ պօռա՛: Պիտի ձերբակալեն զիս, պիտի սպաննեն զիս տեղւոյն վրայ... ուզածս ալ ա՛յդ է... վրէժս լուծած պիտի մեռնիմ, քանի որ կեանքիս վերջ տալու քաջութիւնը չունիմ... Ո՛հ, առաջնորդէ ինծի, հո՛ն տար զիս, անշուշտ անոր սենեակին մէջ ոսկի կայ, գոհարներ կան. քեզի կ'ըսեմ որ ամէն բան պիտի առնես... կը լսե՞ս, ամէնքն ալ քուկդ պիտի ըլլան... միայն քուկդ... քեզմէ խնդրածս միայն սա է որ դրան առջեւ, իրեն մօտ տանիս զիս...

— Այո, շատ աղէկ կը լսեմ, կ'ուզես որ իր դրան առջեւ տանիմ քեզ... յետոյ իր անկողինը... յետոյ ըսեմ քեզի թէ ո՞ւր պիտի զարնես, և յետոյ բազուկիդ առաջնորդեմ, այս չէ՞ ուզածդ: Վերջապէս կ'ուզես որ դանակիդ կոթն ընես զիս... ծեր հրէ՜շ, — կրկնեց Թօրթիյար, արհամարհանքի, բարկութեան ու սոսկումի արտայայտութեամբ մը, որ օրն ի բուն առաջին անգամ ըլլալով լուրջ երեւոյթ մը տուաւ անոր կուզի դէմքին, որ մինչեւ այն ատեն հեգնոտ ու լիրբ եղած էր: Աւելի աղէկ է որ սպաննեն զիս... կը լսե՞ս... քան թէ բռնադատեն որ կնոջդ սենեակը տանիմ քեզ:

— Կը մերժե՞ս ուրեմն:

Պրա-Ռուժի զաւակը պատասխան չտուաւ: Բոպիկ ոտքով և առանց Մէգր տ'էքօլէն լսուելու, անոր մօտեցաւ, մինչ ան անկողնին վրայ նստած, իր մեծ դանակը ձեռքը բռնած էր միշտ: Յետոյ հրաշալի ճարպիկութեամբ ու շուտափութեամբ մը, Թօրթիյար անոր ձեռքէն յափշտակեց այդ զէնքը և մէկ ոստումով սենեակին միւս ծայրը հասաւ:

— Դանա՛կս, դանա՛կս, — գոչեց աւազակը թեւերը տարածելով:

— Ո՛չ, վասն զի կրնայ ըլլալ որ վաղն առաւօտ կինդ ուզես հետը խօսելու համար, և վրան յարձակիս զինքը սպաննելու համար... քանի որ կ'ըսես թէ ապրելէ ձանձրացեր ես, և քանի որ այնչափ վատ ես որ չես համարձակիր ինքզինքդ սպաննել...

— Հիմակ ալ կի՛նս կը պաշտպանէ ինծի դէմ, — գոչեց աւազակը, որուն մտածութիւնը կ'սկսէր մթագնիլ: — Անշուշտ սատանան ինք է այս փոքրիկ հրէշը: Ո՞ւր եմ, ինչո՞ւ համար կը պաշտպանէ կինս:

— Արիւնդ գլուխդ հանելու համար... — ըսաւ Թօրթիյար, որուն դէմքը վերստացաւ անամօթ հեգնութեան իր դիմակը:

— Ո՛հ, ուրեմն այդպէ՞ս է, — մրմռաց Մէգր տ'էքօլ, բոլորովին մոլոր, — լաւ ուրեմն, տունը կրակի պիտի տամ... ամէնքս ալ մէջը պիտի այրինք... ամէնքս ալ... այս հոգը միւսէն նախամեծար կը համարիմ... ո՞ւր է ճրագը, ո՞ւր է ճրագը...

— Հա՛, հա՛, հա՛, — գոչեց Թօրթիյար, նորէն խնդալէն մարելով, եթէ ճրագդ փչած ու մարած չըլլայի... քու բո՛ւն ճրագդ... և ընդ միշտ... պիտի տեսնէիր թէ մեր ճրագը ժամէ մ'իվեր մարած է...

Եւ Թօրթիյար սկսաւ երգել․

Ճրագս մարեցաւ
Չունիմ ա՛լ ես լոյս

Մէգր տ'էքօլ խուլ հեծեծանք մը արձակեց, թեւերը կարկառեց, և ամբողջ մարմնով երեսնիվայր գետին ինկաւ կարծես դաշունահար, և անշարժ մնաց:

— Արդէն գիտեմ այդ ծուղակը..., — ըսաւ Թօրթիյար, — վարպետ ձեւ մ'է այդ, որով կ'ուզես զիս քովդ բերել և ուժգին կից մը փակցնել փորիս... Երբ գետինը փորիդ վրայ ուզածիդ չափ պառկիս, անշուշտ նորէն ոտք պիտի ելլես:

Եւ Պրա-Ռուժի զաւակը միտքը դրաւ չքնանալ, վախնալով որ Մէգր տ'էքօլ խարխափելով կը գտնէ զինքը, և իր աթոռին վրայ նստած մնաց, աչքերը պիշ պիշ աւազակին վրայ սեւեռած, համոզուած ըլլալով որ իրեն դէմ ծուղակ մը կը լարէր, և ամենեւին վտանգի մէջ չէր: Թօրթիյար, իր ժամերը զուարթութեամբ անցունելու համար, գրպանէն գաղտնաբար հանեց կարմիր մետաքսէ փոքր քսակ մը, և կամաց կամաց, ցանկութեան և ուրախութեան ակնարկներով համրեց անոր պարունակած տասներեօթը ոսկիները:

Ահա Թօրթիյարի չարաչահութեամբ ստացած հարստութեան աղբիւրը։ Կը յիշուի թէ տիկին տ'Արվիլ, հրամանատարին շնորհած աղետաբեր ժամադրութեան ատեն, քիչ մնացեր էր որ իր ամուսնէն բռնուէր։ Ռօտոլֆ քանի մը տարով մանկամարդ կնոջ, պատուիրեր էր որ չխօսի հինգերորդ յարկը ելլէ Մօրելեանց սենեակը, անոնց նպաստ տալու պատրուակաւ։ Տիկին տ'Արվիլ արագարագ սանդուղէն վեր կ'ելլէր քսակը ձեռքը բռնած, երբ Թօրթիյար, խաբեբայ բժշկին սենեակէն վար իջած ատեն, աչքին ծայրովը նշմարեց քսակը, մարքիզուհիին քովէն անցած պահուն վար իյնալ ձեւացուց, անոր զարնուեցաւ, և այս ընդհարման միջոցին վարպետութեամբ չորթեց քսակը։ Տիկին տ'Արվիլ, խելակորոյս, իր ամուսնին ոտնաձայները լսելով, փութացեր էր հինգերորդ յարկը հասնիլ, փոքրիկ կաղին յանդուգն գողութեան դէմ գանգատիլ անգամ մտքէ չանցունելով։ Թօրթիյար իր ոսկիները կրկին և կրկին համրելէ վերջ, աչքերը Մէդր տ'Էքօլի վրայ յառեց, որ միշտ գետինը տարածուած կը մնար... Պահ մը մտատանջութիւն զգաց, ականջ դրաւ, և լսեց որ աւազակը ազատ շունչ կ'առնէր, և կարծեց թէ իր խորամանկութիւնը անվերջանալի կերպով կը չարունակէր։

— Միշտ միեւնոյն վարպետութիւնը, հէ՞, ծերուկ, — ըսաւ անոր։

Դիպուած մը Մէդր տ'Էքօլը ազատեր էր ուղեղային, անշուշտ մահացու, արիւնախառնութենէ մը։ Իր անկումը պատճառ եղեր էր որ քիթէն առատ ու փրկարար արիւն մը գայ։ Յետոյ տեսակ մը տենդային թմրութեան մէջ ինկեր էր, որ կէս մը քուն և կէս մը զառանցանք էր... Եւ այն ատեն սա տարօրինակ, սա ահաւոր երազը տեսաւ։

ԳԼՈՒԽ ԼԳ.

ԵՐԱԶԸ

Աւասիկ Մէդր տ'Էքօլի երազը։

Ռօտոլֆը վերստին կը տեսնէ Այրիներու ծառուղիին տան մէջ։

Բան մը չէր փոխուած այն սրահին մէջ, ուր աւազակը կրեց իր ահաւոր պատուհասը։

Ռօտոլֆ նստեր էր այն սեղանին ետին, որուն վրայ կը գտնուէին Մէդր տ'Էքօլի թուղթերը և այն լազուարդէ փոքրիկ Սուրբ-Հոգին զոր աւազակը Շուէդի առեր էր։

Ռօտոլֆի դէմքը լուրջ ու տխուր է։

Իր աջ կողմը, ոտքի վրայ կեցած է սեւամորթ Դաւիթը, անկարեկիր և լռիկ. իր ձախ կողմն է Շուրինէօր։ Մէդր տ'Էքօլ ահարեկ դէմքով մը դիտեց այս տեսարանը։

Այս երազին մէջ, Մէթր տ'Էքօլ այլեւս կոյր չէ, այլ իր ակնապիճներուն մէջ լեցուած վճիտ արիւնին միջէն կը տեսնէ։

Բոլոր առարկաները կարմիր գոյնով երանգաւորուած կը թուին իրեն։

Ինչպէս որ գիշակեր թռչունները օդին մէջ անշարժ կը սաւառնին իրենց որսին վրայ, զոր գիշատելէ առաջ կը դիտեն, այնպէս ալ հրէշային բու մը, որուն գլուխը միականի պառաւին ժանտատեսիլ դէմքն էր Մէդր տ'Էքօլի վրայ կը սաւառնի... Այդ բուն իր կլոր, բոցափայլ և կանաչորակ աչքը անդադար անոր վրայ կը սեւեռէ։

Այս անքթիթ ու յարատեւ ակնարկը ահագին ծանրութեամբ մը կը կշռէ իր կուրծքին վրայ։

Ինչպէս որ մարդ մութին վարժուելով, վերջապէս կ'սկսի զանազանել իսկզբան աննշմարելի եղած առարկաները, այնպէս ալ Մէդր տ'Էքօլ կը նշմարէ որ արեան ահագին լիճ մը զինքը կը զատէ այն սեղանէն որուն առջեւ նստեր էր Ռօտոլֆ։

Բայց, շատ չանցած, այս անողոք դատաւորը, ինչպէս նաեւ Շուրինէօր և սեւամորթ բժիշկը քիչ քիչ հսկայական համեմատութիւն մը կ'առնեն...։ Այս երեք ուրուականները մեծնալով մեծնալով կ'հասնին մինչեւ ձեղունին ծփերները, որոնք անչափելի կերպով կը բարձրանան։

Արեան լիճը հանդարտ է, կարմիր հայելիի մը պէս միապաղաղ։

Մէգր ա'էքօլ անոր մէջ կը տեսնէ իր ժանտաժուտ դէմքին ցոլացումը։

Բայց, շատ չանցած, կ'անյայտանայ ուռեցող կոհակներուն փրփուրներուն մէջ։ Անոնց ալեծուփ մակերեսէն վեր կը բարձրանայ, ճահիճի մը գարշահոտ բոյրերուն պէս, կապտորակ մշուշ մը, որ մեռելներու շրթունքներուն յատուկ կանաչորակ գոյնն ունի։

Եւ ցորչափ այս մշուշը կը բարձրանայ ու կը բարձրանայ, Թօտօլֆի, Շուլինէօրի ու սեւամորթին դէմքերը կը շարունակեն անչափելի կերպով մեծնալ ու մեծնալ և միշտ կը տիրապետեն չարաշուք շոգիին։

Այս շոգիին մէջտեղը, Մէգր ա'էքօլ կը տեսնէ գունատ ուրուականներ, սպանութեան տեսարաններ, որոնց հեղինակը ինք է...

Այս երեւակայական ցոլացումին մէջ կը տեսնէ նախ փոքրիկ ու ճաղատ ծերունի մը, թուխ վերարկու մը հագած և կանանչ մետաքսէ աչապան մը դրած. իր փլփլած սնտուկին մէջ կանթեղի մը լոյսով ոսկիի դէզեր համրելու և դասաւորելու զբաղած է։

Աղօտ լուսին մը, որ քանի մը բարձրաբերձ ու հողմաշարժ ծառերու կատարը արծաթի պէս կը փայլեցնէ, կը լուսաւորէ նաև պատուհան մը, որուն մէջ Մէգր ա'էքօլ դուրսէն ինքզինքը կը տեսնէ... իր անհարկու դէմքը ապակիին փակցուցած...։

Պզտիկ ծերուկին ամենափոքր շարժումներուն կը հետեւի բոցափայլ աչքերով... յետոյ ապակի մը կոտրելով, պատուհանը կը բանայ, մէկ ոստումով կը յարձակի իր զոհին վրայ և երկայն դանակ մը կը խօթէ անոր ուսերուն մէջտեղը։

Գործողութիւնն այնքան շուտ կը կատարուի, հարուածը այնքան արագ ու անվրէպ է որ ծերուկին գլուխը աթոռին վրայ նստած կը մնայ...

Մարդասպանը կ'ուզէ իր դանակը քաշել հանել այս մեռած մարմինէն...

Չի կրնար սակայն...

Ջանքերը կը կրկնապատկէ... բայց ի զո՛ւր։

Այն ատեն կ'ուզէ դանակը թողուլ... բայց անկարելի կ'ըլլայ։

Մարդասպանին ձեռքը կը փակչի դաշոյնին կոթին, ինչպէս դաշոյնին սայրը կը կառչի սպանեալին գլխուն...

Մարդասպանը, այն ատեն, մօտակայ սենեակի մը սալաքարերուն վրայ կարթերու հնչիւնը և սուրերու շառաչիւնը կը լսէ...

Անպատճառ խոյս տալու համար, իրեն հետ կ'ուզէ տանիլ ծերունիին վախտ մարմինը, որմէ չի կրնար ազատել ո՛չ իր դանակը ոչ ալ ձեռքը... սակայն չի յաջողիր...

Այս ալապուն պզտիկ գլուխը կապարի զանգուածի մը պէս ծանր է... Հակառակ իր հսկայազօր ուսերուն, հակառակ իր յուսահատական ճիգերուն, Մէգր ա'էքօլ չի կրնար իսկ վեր վերցնել այս ահագին ծանրութիւնը։

Հնչուն քայլերու և գետնաքարշ սուրերու ժխորը տակաւ առ տակաւ կը մօտենայ...

Բանալին կը դառնայ փականքին մէջ. դուռը կը բացուի...

Տեսիլքը կ'աներեւութանայ...

Եւ այն ատեն բուն թեւերը բաղխելով, կը գոչէ. — ԹՈՒՂ ՓՈՂՈՑԻՆ ԾԵՐՈՒՆԻ ՈՒՇԱՐՆ Է, ՔՈՒ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՄԱՐԴԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԴ... Ո՛Վ ՄԱՐԴԱՍՊԱՆ... ՄԱՐԴԱՍՊԱՆ... ՄԱՐԴԱՍՊԱՆ...։ Պահ մը մթագնելէ վերջ, արեան լիճը պատող շոգին նորէն թափանցիկ կը դառնայ, և ուրիշ ուրուական մը կ'երեւի...

Արեւը կ'սկսի ծագիլ, մշուշը թանձր ու մթագին է... մարդ մը, որ արջառավաճառի հագուստ կը կրէ, մեծ պողոտային դարափին վրայ փռուած է։ Կոխոտուած հողը, կարգուած խոտերը կ'ապացուցանեն թէ զոհը յուսահատական դիմադրութիւն մը ըրեր է...

Այս մարդը կուրծքին վրայ հինգ արիւնահոս վէրք ունի ...մեռած է, և սակայն իր շուները կը սուլէ, օգնութիւն կը կանչէ պօռալով. հասէ՛ք... օգնութեան հասէ՛ք ինծի...

Բայց կը սուլէ . . . բայց օգնութեան կը կանչէ իր հինգ խոր վէրքերով, որոնց լայնարաց եզերքները խօսող շրթունքներու պէս կը շարժին . . .

Այս հինգ կոչերը, այս հինգ միաչունչ սուլումները, որոնք այս դիակին արիւնահոս վէրքերուն բերնէն դուրս կ'ելնէին, ահագնալուր . . . դժոխալուր էին :

Նոյն պահուն բուն իր թեւերը կը շարժէ եւ զոհին ողբագին հեծեծանքները կը հեգնէ հինգ քրքիջներ արձակելով, խենդերու ծիծաղին պէս վայրագ ու սուր ծիծաղով մը. յետոյ կը գոչէ.— ԲՈՒՍԱՍԻԻ ԱՐՋԱՌԱՎԱՃԱՌՆ Է . . . ՄԱՐԴԱՍՊԱՆ . . . ՄԱՐԴԱՍՊԱՆ . . . ՄԱՐԴԱՍՊԱՆ . . .

Սարսափելի երկարաձիգ արձագանգներ նախ բարձրաձայն կը կրկնեն բուին չարագուշակ ծիծաղները, եւ յետոյ կարծես կ'երթան կը մարին երկրիս խորերը . . .

Այս գոչումին վրայ, եբենոսի պէս սեւ երկու խոշոր շուներ, հրայայտ աչքերով, կ'սկսին արագարար դառնալ ու դառնալ Մէգըր տ'էքօլի շուրջը, անդադար եւ կատաղաբար հաջելով . . . Գրեթէ իրեն կը հպին, եւ սակայն իրենց հաջիւնները այնքան հեռուէն կուգան որ կարծես թէ տասուան հազիւ է որ կը բերէ զանոնք :

Ուրուականները քիչ քիչ կ'աղօտանան, ստուերներու պէս կ'անհետանան, եւ յարատեւ վեր բարձրացող կապտորակ շոգիին մէջ աներեւոյթ կ'ըլլան :

Նոր գոլորշի մը կը պատէ արեան լիճին մակերեսը եւ անոր վրայ ծաւալուն մնայ : Տեսակ մը կանաչորակ, թափանցիկ մշուշ մ'է, կարծես թէ ջուրով լեցուն ջրանցքի մը ուղղահայեաց փամն է :

Նախ ջրանցքին փոսը ծածկուած կը տեսնուի թանձր տիղմով մը, որ բաղկացած է սովորաբար մարդուս աչքին անտեսանելի անհամար զեռուններով, որոնք, իբր թէ մանրացոյցով դիտուած ըլլային, հրէշային երեւոյթներ եւ իրենց իրական մեծութեան հետ բաղդատմամբ ահագին համեմատութիւններ կ'առնէին :

Այլ եւս տիղմ չէ, այլ հոծ, կենդանի, եռուն ու զեռուն զանգուած մը, անլոյծ ու անել խառնափնդորութիւն

մը, որ կը վխտայ, կը վժվժայ, կը զեռայ . . . այնքան կուռ ու խուռներամ, այնքան սեղմ ու խիտ, որ խուլ ու աննշմարելի ծածանում մը հազիւ կը շարժէ, այս տիղմին կամ մանաւանդ զազիր անասնիկներու այս երամին մակերեսը :

Այս տիղմին վրայ ծանր ծանր կը հոսէ գոյլուս, թանձր, մօրացած ջուր մը, որ իր դանդաղ ընթացքին հետ կը քշէ կը տանի մեծ քաղաքի մը կոյուղիներուն անդադար ժայթքած աղտեղութիւնները, ամէն տեսակ բեկորներ, անասուններու դիակներ :

Մէգըր տ'էքօլ յանկարծ կը լսէ ջուրի մէջ ինկող ծանր մարմինի մը հնչած ճողփիւնը : Ջուրը, իր յանկարծական անդատուութեան միջոցին, անոր երեսը կը ժայթքէ . . .

Ջրանցքին մակերեսէն վեր բարձրացող անհամար օդային պղպջակներուն մէջէն կը տեսնէ կին մը որ արագարար անդնդասոյզ կ'ըլլայ, եւ կը թալթալի . . . կը թալթալի . . .

Ու կը տեսնէ որ ինք ու Շուէդ Սէն-Մարդէն ջրանցքին եզերքներէն հապշտապ կը փախչին, սեւ կտաւով պատած սնտուկ մը իրենց հետ տանելով : Սակայն ականատես կ'ըլլայ ջրամոյն զոհին հոգեվարքին բոլոր երեւոյթներուն, զոր ինք ու Շուէդ քիչ մ'առաջ ջրանցքը նետեր էին :

Տարաբախտ զոհը, առաջին անգամ ջուրին յատակը խորասուզուելէ ետքը, նորէն երեսը կ'ելլէ ու արագարար կը շարժէ իր թեւերը, այն մարդուն պէս, որ լողալ չգիտնալով, ի զո՜ւր կը փորձէ ինքզինքը ազատել . . .

Յետոյ բարձրագոչ աղաղակ մը կ'արձակէ . . . Այս ծայրայեղ, յուսահատական կոչը կը վերջանայ ակամայ կլանումի խուլ, ընդհատ խռխռջիւն մը . . . եւ կինը երկրորդ անգամ ջուրին տակ կը խորասուզուի . . .

Բուն, որ անշարժ կը սաւառնի միշտ, ջրամոյն կնոջ դնդերային հռնչիւնը կը հեգնէ, ինչպէս հեգներ էր արջառավաճառին ողբերն ու հեծեծանքները :

Սգաւոր գուժկան քրքիջներու մէջտեղը, բուն կը կրկնէ .

— Կլու... Կլու... Կլու...

Սարսափելի արձագանգները կը կրկնեն այս ճիչերը։

Երկրորդ անգամ ջուրին տակ խորասուզուած կինը շնչասպառ կ'ըլլայ և ակամայ բուռն շունչ մը կ'առնէ, բայց օդի տեղ, դարձեալ ջուրն է որ կը շնչէ։

Այն ատեն գլուխը ետին կ'իյնայ, կարկամած դէմքը արիւնով կը լեցուի և կը կապուտնայ, վիզը կապտորակոյն կը դառնայ և կ'ուռի, թևերը կը պաղին, և ջղաձգային վերջին և ուժգին ցնցումով մը, հոգեվար ջրամոյնը կը շարժէ տղմին վրայ հանգչող իր ոտքերը։

— Այն ատեն մարմինը կը շրջապատուի սևորակ տիղմի խաւով մը, որ անոր հետ ջուրին երեսը կ'ելլէ։

Ջրամոյն կինը հազիւ իր վերջին շունչը կ'արձակէ, արդէն մանրադիտական բիւրաւոր զեռուններով, տիղմին որ կորուստ ու գարշելի ճճիներովը ծածկուած է...

Դիակը պահ մը ջուրին վրայ կը մնայ, դեռ քիչ մը կը տատանի, յետոյ հորիզոնական ուղղութեամբ և յամրաբար անդնդասույզ կ'ըլլայ տակ ի վար, և երկու ջուրերու մէջ կը սկսի ջրանցքին հոսանքին հետևիլ... Երբեմն դիակը իր վրայ կը դառնայ, և իր դէմքը ճիշտ Մէգր տ'էքոլի դիմացը կու գայ։

Նոյն պահուն ուրուականը իր խաժագոյն, ապակեփայլ, անթափանցելի երկու խոշոր աչքերով, պիշ պիշ անոր երեսը կը նայի... և իր մանուշակագոյն շրթունքները կը շարժէ....

Մէգր տ'էքոլ հեռի է ջրամոյն կինէն, և սակայն այս վերջինը անոր ականջին կը մրմնջէ... կլու... կլու... կլու..., այս այլանդակ բառերուն կցորդելով նաև այն տարօրինակ կարկաջիւնը, զոր ջուրին մէջ խորասուզուած սրուակ մը կը հանէ ջուրով լցուած ատեն։

Բուն կը կրկնէ. կլու... կլու... կլու, իր թևերը բաբախելով և կը գոչէ.

—ՍԷՆ-ՄԱՐԴԷՆ ՋՐԱՆՑՔԻՆ ԿԻՆՆ Է... ՄԱՐԴԱՍՊԱՆ... ՄԱՐԴԱՍՊԱՆ... ՄԱՐԴԱՍՊԱՆ։

Ջրամոյն կնոջ ուրուականը աներևոյթ կ'ըլլայ։

Արևուն լիճը, որմէ անդին Մէգր տ'էքոլ միշտ կը տեսնէ Ռօտոլֆը, պղնձագոյն թուխ գոյն մը կ'առնէ. յետոյ կը կարմրի և շատ չանցած, հալած մետաղի նման հեղուկ հալոցի մը կը փոխուի. յետոյ այս հրեղէն լիճը դէպի երկինք կը բարձրանայ ու կը բարձրանայ... ահագին թաթառի մը պէս։

Շատ չանցած, բոցակէզ հորիզոն մը կը ձևանայ, հրաշէկ երկաթի պէս կասկարմիր...

Այս ահագին, անսահման հորիզոնը կը շլացնէ ու միանգամայն կ'այրէ Մէգր տ'էքոլի աչքերը։ Աւազակը իր տեղը գամուած կը մնայ և չի կրնար աչքերը անդին դարձունել։ Այն ատեն, այս հրատոչոր լավայի յատակին վրայ, որուն տապագին ցոլացումը կ'այրէր գլուխը, կը տեսնէ որ յամրաբար ու մի առ մի կ'անցնին կը դառնան իր զոհերուն սև ու հսկայական ուրուականները։

ՄՈԳԱԿԱՆ ԼԱՊՏԵՐՆ Է ԱՅՍ ԽՂՃԻ ԽԱՅԹԻԴ... ԽՂՃԻ ԽԱՅԹԻԴ... կը կոչէ բուն, թևերը բաղխելով և բարձրաձայն խնդալով։

Հակառակ այն անտանելի վիշտերուն, զոր այս ահաւոր տեսարանը կ'ազդէր իրեն, Մէգր տ'էքոլ իր [illegible] կը սևեռէ բոցավառ յատակին վրայ շարժող ուրու[illegible]

Նոյն պահուն ահաւոր բան մը կ'զգայ. [illegible]

Այս զարհուրելի խարոյկը անդադար դ[illegible], անտանելի տանջանքի մը բոլոր սարսափներէն անցնելէ վերջ, Մէգր տ'էքոլ կ'զգայ իր բիբերը, որոնք այս երազին սկիզբը իր ակնակապիճները լեցնող արևուն յաջորդեր էին. կ'զգայ իր բիբերը, որ կը տաքնան ու կ'այրին, այս հնոցէն կը հալին, կը ծխան, կ'եռան և վերջապէս իրենց կապիճներուն մէջ մոխիր կը դառնան, կարծես հրաշէկ երկաթէ երկու հալոցներու մէջ։

Զարհուրելի կատաղութեամբ մը, իր բիբերուն յաջորդական ձևափոխութիւններն ու վերջապէս մոխիր դառնալը զգալէ ու ténèbre վերջ, նորէն իր առաջին կուրութեանը աղջամուղջին մէջ կ'ընկղմի։

Բայց ահա յանկարծ իր անհանդուրժելի ցաւերը կը հանդարտին կարծես դիւթաբար։

Հեշտաւէտ, թարմաւէտ, անուշաբո՛յր շունչ մը անցաւ իր տակաւին այրող այտոսկրներուն վրայէն։ Այս շունչը գարնանային բոյրերու անուշ խառնուրդ մ'է, զոր կը բուրեն դաշտային ցօղաթուրմ ծաղիկները։

Մէգր տ'էքօլ իր շուրջը կը լսէ թեթեւ շշնչիւն մը, որ տերեւներու մէջ խաղացող սիւքին հանած սօսափիւնին, կամ իր կայծուտ ու մամռապատ փափին վրայ կարկաչող հոսուն ջուրի մը խոխոջին կը նմանի։

Հազարաւոր թռչուններ մերթ ընդ մերթ կը գեղգեղեն քաղցրալուր ու քմածին եղանակներ. երբ անոնք լռեն, մանկական հրեշտակային ձայներ են որ կ'երգեն տարօրինակ, անծանօթ, գրեթէ թեւաւոր խօսքեր, որոնք դէպ ի երկինք կը վերանան թեթեւ շշնչիւնով մը, զոր կը լսէ Մէգր տ'էքօլ...։

Բարոյական բարօրութեան, անհամեմատելի մեղկութեան ու երանութեան զգացում մը քիչ քիչ կը համակէ զինքը։

[illegible] զեղում մը, մտքի յափշտակութիւն մը, հոգւոյ ճառագայթում մ'է այս, որուն վրայ չի կրնար գաղափար մը տալ ոչ մէկ [illegible]ական տպաւորութիւն, որչափ ալ որ արբեցուցիչ ըլ[illegible]ելայ որ մեղմիւ կը սաւառնի եթերային միջավայրի մը մէջ. իրեն այնպէս կը թուի թէ անչափելի բարձրութեան մը մէջ կը վերանայ։

. . . .

Այս անանուն երանութիւնը քանի մը վայրկեան վայելելէ վերջ, ինքզինքը վերստին կը գտնէ իր սովորական մտածութեան անդունդին մէջ։

Իր երազը կը շարունակէ, բայց այլեւս այն կաշկանդուած աւազակն է, որ իր անզօր կատաղութեան նոպաներուն մէջ կը հայհոյէ եւ իր հոգին կը սեղմէ։

Հնչուն, հանդիսաւոր ձայն մը կը թնդայ։

Ռոտոլֆի ձայնն է։

Մէգր տ'էքօլ անշարժ կը սարսռայ. երազելու սարսամ գիտակցութիւնը ունի, բայց Ռոտոլֆի ազդած սոսկումը այնքան անհուն է որ այդ նոր 'տեսիլքէն խուսափելու իղձ՛ը կը ձգնի։

Ձայնը կը խօսի... Մէգր տ'էքօլ մտիկ կ'ընէ...

Ռոտոլֆի ձայնը ցասկոտ չէ, այլ տխրութեամբ, կարեկցութեամբ լի է։

— Հէ՛ք թշուառական,— կ'ըսէ Մէգր տ'էքօլի,— զղջումի ժամը դեռ չէ հնչած քեզի համար... Աստուած միայն գիտէ թէ ե՞րբ պիտի հնչէ... Ոճիրներուդ պատիժը դեռ չէ ամբողջացած... տառապանք կրեցիր, բայց չի քաւեցիր. ճակատագիրը իր վերին արդարութեան գործը կը շարունակէ... մեղսակիցներդ, տանջանարարներդ եղան, կին մը, աղջիկ մը, կը նուաճեն, կը չարչարեն քեզ...

Երբ ոճիրներուդ փոխարէն անհուն պատիժ մը տուի քեզի, ըսեր էի... յիշէ՛ խօսքերս.

Ոյժդ մեղապարտ կերպով ու չարաչար գործածեցիր. պիտի անհետանայ ոյժդ...։— Ամենէն ուժեղ, ամենէն վայրագ մարդիկը առջեւդ կը դողային. այսուհետեւ դո՛ւն պիտի դողաս ամենէն տկարներուն առջեւ...

Մեկնեցար անշուք ապաստանարանէդ, ուր կրնայիր ապրիլ՝ զղջալու ու ոճիրներդ քաւելու համար...

Լաւութենէն եւ առանձնութենէն վախցար...

Խելքդ միտքդ նոր ոճիրներու տալով ինքզինքդ մոռնալ ուզեցիր։

Պահ մը առաջ, անհուն ու արհամարհոտ մոլեգնութեան նոպայի մը միջոցին, ուզեցիր սպաննել կինդ. ան հո՛ն է, քեզի հետ միեւնոյն տանիքին տակ, անպաշտպան կը քնանայ. դանակ մը ունիս. իր սենեակը երկու քայլ անդին է. ոչ մէկ խոչընդոտ կ'արգիլէ քեզ անոր մօտ համնելէ. բան մը չի կրնար փրկել զայն կատաղութենէդ, ոչ մէկ բան, բայց եթէ անզօր անկարողութիւնդ միայն...

Քիչ մը առաջ տեսած երազդ, եւ այն երազը զոր ահա կը տեսնես, քեզի համար կրնայ մեծ դաս մը ըլլալ եւ փրկել

քեզ... Այդ երազին խորհրդաւոր պատկերները խորունկ իմաստ մը ունին...

Արեան լիճը, ուր քու զոհերդ երեւցան... Թափած արիւնդ է... Անոր յաջորդող հրատոչոր լաւան... խղճիդ լափլիզող խայթն է, որ պիտի հիւծէ սպառէ քեզ, որպէս զի օր մը Աստուած, երկարատեւ տանջանքներուդ վրայ գթալով, իրեն կանչէ քեզ... եւ ճաշակել տայ քեզի ներման անպատում քաղցրութիւնները: Բայց այդպէս պիտի չըլլայ... Ո՛չ, ո՛չ. այդ ազդարարութիւնները անօգուտ պիտի ըլլան... Ոչ միայն պիտի չզղջաս, այլեւ ամէն օր սոսկալի հայհոյանքներով ու անէծքներով պիտի ափսոսաս այն ժամանակին վրայ ուր ոճիրներդ կը գործէիր: Աւա՛ղ, արիւնռուշտ կիրքերուդ եւ զանոնք գոհացնելու անկարողութեանդ միջեւ շարունակական կռիւէն, վայրագ ու բնական սովորոյթներուդ եւ ակար այլ անզուսպ էակներու հպատակելու ստիպողական հարկին միջեւ այդ յարատեւ պայքարէն յառաջ պիտի գայ քեզի համար ա՛յնպիսի սոսկալի... ա՛յնպիսի ահաւոր ճակատագիր մը... ո՛հ, ողորմելի՛ թշուառական:

Ռոտոլֆի ձայնը այլայլեցաւ:

Պահ մը լռեց, իբր թէ սրտայուզութիւն ու սոսկումը արգելք եղած ըլլային խօսքը շարունակելու...

Մէզր տ'էքօլ զգաց որ մազերը ճակտին վրայ կը քրտնէին...

Ի՞նչ էր արդեօք այն ճակատագիրը... որ իր դահիճն անգամ ի գութ կը շարժէր...

— Քեզի սպասող ճակատագիրն այնքան ահաւոր է որ,— կրկնեց Ռոտոլֆ— եթէ Աստուած իր անողոք ու ամենազօր վրէժխնդրութեան մէջ, միմիայն քեզի քաւել տալ ուզէր բոլոր մարդոց ոճիրները, անկէ աւելի ահռելի տանջանք մը չէր կրնար երեւակայել... Վա՜յ քեզ... թշուառակա՛ն... վա՜յ քեզ...

Նոյն պահուն Մէզր տ'էքօլ սուր ճիչ մը արձակեց, եւ ընդոստ արթնցաւ այս ահռելի երազէն:

—ՎԵՐՋ Ա. ՄԱՍԻՆ—

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL1864003